

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**KEMALİZMİN MUHAFAZAKÂR BİR YORUMU:
YUNUS NADİ**

PINAR AYDOĞAN

**KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

MAYIS 2016

KEMALİZMİN MUHAFAZAKÂR BİR YORUMU: YUNUS NADİ

Pınar AYDOĞAN

DOKTORA TEZİ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2016

Pınar AYDOĞAN tarafından hazırlanan "Kemalizmin Muhafazakâr Bir Yorumu: Yunus Nadi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. H. Levent KÖKER

Kamu Hukuku, Yakın Doğu Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. H. Emrah BERİŞ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Tuncay ÖNDER

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Orçun İMGA

Güvenlik, Polis Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 09/05/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Pınar AYDOĞAN

09 Mayıs 2016

KEMALİZMİN MUHAFAZAKÂR BİR YORUMU: YUNUS NADİ

(Doktora Tezi)

Pınar AYDOĞAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2016

ÖZET

Osmanlı-Türk modernleşme hareketine refakat eden en temel duygu, gecikmişlik duygusudur. Bu gecikmişlik duygusunu Osmanlı'dan devralarak modernleşen yeni rejim, bu niteliğinden dolayı birçok farklı ideolojiyi siyasal yapılanmasına ve yaptığı inkılapların arka planına taşımıştır. Bu durum Cumhuriyet döneminde birbirine zıt görünen ideolojilerin, farklı tutumların birlikteliğine de zemin hazırlamıştır. Bu dönemde gelenekselcilik ile modernizm veya devrimci tutumla muhafazakârlık iç içe görülebilmektedir. Bu sebeple Türk modernleşme literatüründe Kemalizm'i ilerlemeci olarak değerlendirenler olduğu gibi, ilerlemeci görünüşün yanında muhafazakâr bir yönünün olduğunu da ileri süren görüşler mevcuttur. Bu çalışmanın temel amacı, Türk modernleşmesine - muhafazakâr modernleşme- nitelemesi yapan bu bakış açısını referans alarak, Yunus Nadi'nin yazıları esas alınarak, sahip olduğu Kemalizm yorumunun muhafazakâr düşüncenin ana kabulleriyle örtüştüğü yönlerini ortaya koymaktır. Yunus Nadi'nin Kemalizm yorumunun, muhafazakâr düşünceyle kesişen yönlerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmanın yöntemi, Nadi'nin 1929-1938 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazılarının taranarak, analiz edilmesine dayanmaktadır. "Köycülük", "Kadın", "Batı" ve "Muhalefet" başlıkları altında incelenen ve Cumhuriyet rejiminin en önemli gazetecilerinden biri olan ve tavizsiz bir modernleştirme düşüncesini savunan Nadi'nin görüşlerinin muhafazakâr düşüncenin temel kabulleriyle örtüştüğü sonucuna varılmıştır.

Bilim Kodu : 1171
Anahtar Kelimeler : Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, Muhafazakârlık, Türk Modernleşmesi, Kemalizm.
Sayfa Adedi : 415
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

A CONSERVATIVE INTERPRETATION OF KEMALISM: YUNUS NADI

(Ph. D. Thesis)

Pınar AYDOĞAN

GAZİ UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

May 2016

ABSTRACT

The basic sentiment that accompanied the Ottoman-Turkish modernization movement was a feeling of belatedness which was taken over by the modernized new regime from the Ottomans. It was due to this aspect of the new regime that many different ideologies were carried into the background of its political structuring and reforms which created a platform for the co-occurrence of seemingly contrasting ideologies and different attitudes in the Republic Period during which traditionalism and modernism or revolutionary attitude and conservatism went hand in hand. Therefore, in the Turkish modernization literature, Kemalism is considered as progressive by some whereas there are others who claim that Kemalism involves a conservative aspect in addition to its progressive outlook. The main aim of this study is, by taking as reference this point of view that defines Turkish modernization as conservative modernization, to reveal in Yunus Nadi's articles the aspects of his interpretation of Kemalism that overlap with the principal norms of conservative thought. The method of this study which aims to present the aspects of Yunus Nadi's interpretation of Kemalism that overlap with conservative thought is the scanning and analysis of Nadi's articles published in Cumhuriyet newspaper between years 1929 and 1938. It is concluded that Nadi, who was one of the most prominent journalists of the Republican regime advocating uncompromising modernism, held views that overlapped with the principal norms of conservative thought which are analysed herein under titles "Peasantism," "Women," "The West" and "Opposition."

Science code : 1171

Key Words : Yunus Nadi, Cumhuriyet newspaper, Conservatism, Turkish modernization, Kemalism.

Page Number : 415

Supervisor : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

TEŞEKKÜR

Doktora çalışmam boyunca büyük anlayış, yardım ve katkılarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ'e çok teşekkür ederim. Hocalarım, Prof. Dr. Levent KÖKER ve Doç. Dr. H. Emrah BERİŞ'e destekleri için çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca yanımda olan maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşime ve tüm aile fertlerime teşekkür ederim. Doktora sürecimin en zor yanı "tezimi bitirdim" haberini verdikten kısa bir süre sonra yaşama veda eden, hayatı boyunca kızlarının eğitime önem veren, onları destekleyen, bugünlere gelmemizi sağlayan değerli babam Yücel SEZER'i de bu çalışmayı bitirerek anmak isterim. Yine özellikle anmak istediğim iki insan, aynı zamanda değerli bilim insanları da olan ablalarım Doç. Dr. Aytap SEZER ve Doç. Dr. Çiğdem SEZER'in bana olan desteklerini bir teşekkür ile ödeyemem.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MODERNİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK

1.1. Modernlik.....	9
1.1.1. Tanım.....	9
1.1.2. Tarihsel Arka Plan.....	13
1.1.2.1.Sanayi Devrimi.....	13
1.1.2.2.Rönesans ve Reform.....	14
1.1.2.3.Aklın İlerleyişinin Kaçınılmazlığına Duyulan İman: Aydınlanma.....	16
1.1.2.3.1.Aydınlanma Çeşitleri.....	20
1.1.2.3.2.Aydınlanma'nın Eleştirisi	23
1.2. Modernizm Eleştirileri	29
1.3.Modernleşme	30
1.3.1.Tanım	30
1.4.Muhafazakârlık	36
1.4.1.Tanım	36
1.4.2.Muhafazakârlık: İdeoloji mi, Tutum mu, Üslup mu?	37
1.4.3. Tarihsel Süreç.....	42

Sayfa

1.4.3.1.Aydınlanma: Nereye Kadar	43
1.4.3.2.Tanrının Aydınlanmaya Laneti: Fransız Devrimi.....	45
1.4.4.Muhafazakârlık- Modernite İlişkisi.....	47
1.4.5.Muhafazakârlık Çeşitleri	50
1.4.5.1.Kıta Avrupası Muhafazakârlığı.....	52
1.4.5.2.Anglo-Sakson Muhafazakârlık	53
1.4.5.2.1.Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Devlet-Millet-Otorite Düşüncesi.....	55
1.4.5.2.2.Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Toplum-Birey Anlayışı	57
1.4.5.2.3.Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Geçmiş-Tarih-Gelenek	61

2. BÖLÜM**TÜRK MODERNLEŞMESİ**

2.1.İlk Modernleşme Hareketleri.....	66
2.2. Bir müceddid: II. Mahmut.....	69
2.3.Devlet Gemisini Kurtarmak İçin Atılan Yük: Tanzimat	73
2.4.Tanzimat Modernleşmesinin Bir Eleştirisi: Yeni Osmanlılar	77
2.5.Batı Fırçasının İzi: Jön Türkler	83
2.6. Ahmet Rıza'nın Siyasi Fikirleri	84
2.7.Değerlendirme	94
2.8.Vatanın Topraklarını Çok Derin Karıştıran Bir Saban: Ziya Gökalp	98

3. BÖLÜM**MODERN BİR VAK'A- NÜVİS: YUNUS NADİ**

3.1.Modern Bir Vak'a-Nüvis: Yunus Nadi	112
3.2.II. Abdülhamit Dönemi ve Nadi'nin Gazeteciliğe Başladığı Ortam	113

Sayfa

3.3.II. Meşrutiyet ve Nadi'nin İlk Yazıları	114
3.4.Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Yunus Nadi.....	115
3.5.Anadolu Ajansı'nın Kurulması ve Yunus Nadi	116
3.6.Milli Mücadele'ye Bir Yol Arkadaşı: “Anadolu’da Yeni Gün”	117
3.7.Bir Zihniyet Kalesi: “Cumhuriyet Gazetesi”	119
3.8.Yunus Nadi’nin Polemikleri.....	125
3.9.Değerlendirme	128

4. BÖLÜM**YUNUS NADİ VE DÜŞÜNCELERİ**

4.1.Halkçılık.....	134
4.1.2.Tek Parti Dönemi Halkçılık Anlayışı	134
4.1.2.1.Halkçılığın Önemi.....	134
4.1.2.2.Popülizm Kavramı.....	135
4.1.2.3.Erken Dönem Halkçılık Anlayışı	139
4.1.2.3.1.II. Meşrutiyet Döneminde Halkçılığın Gelişimi	139
4.1.2.3.2.Narodnik Düşünce ve Halkçılık	140
4.1.2.4.Halkçılığın Boyutları.....	144
4.1.2.5.Halkçılık ve Ziya Gökalp	144
4.1.2.6.Birinci Mecliste Halkçılık.....	147
4.1.2.7.Halk Fırkasının Kurulması	152
4.1.2.8.Kemalist Rejimin/Seçkinlerinin Halk Algısı: “Tenvir” ve “İrşad”	154
4.1.2.9.Rejimin kimseye benzemezliği: Milli Birlik Söylemi.....	161
4. BÖLÜM 1. KISIM	166
YUNUS NADİ VE KÖYCÜLÜK DÜŞÜNCESİ.....	166

4.2. Köycülük Düşüncesi	167
4.2.1. Türkiye’yi Köycülüğe Yönelten Ortam.....	168
4.2.1. Seçkinlerin Köylüleri Algılayışı: “Yoğrulacak Hamur” Olarak Köylü terbiyesi ...	171
4.2.3. “Türk İstikbaline Emniyet Payandaları”: Halkevleri	181
4.2.4.Köylü Kalkınmasının Kuvvetli Manivelası: Kooperatifler	193
4.2.5.Sanayileşme mi Ziraat mı?	201
4.2.6.Değerlendirme	204
4.BÖLÜM 2. KISIM	211
YUNUS NADİ VE KADIN.....	211
4.3.1.Cumhuriyet Öncesi Kadın Hareketi.....	212
4.3.1.1.II. Meşrutiyet’in Kadına Bakışı:.....	214
4.3.2.Yunus Nadi ve Cumhuriyet’in Yeni Kadını.....	217
4.3.2.1.Yeni Kadının Medeniyet Alemine Takdimi: Güzellik Yarışmaları.....	218
4.3.2.2.Nadi ve Kadınlara Siyasi Hakların Verilmesi	226
4.3.2.3.Doğu’da Bir İlk: Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi	229
4.3.3.Nadi ve Kadının Toplumsal Görevleri.....	233
4.3.3.1.Kadının Eğitimi.....	241
4.3.4.Yunus Nadi ve Kadınlar Birliği	245
4.3.5.Değerlendirme	252
4. BÖLÜM 3. KISIM	257
YUNUS NADİ VE BATI.....	257
4.4. Yunus Nadi'nin Düşüncesinde Batı İmgesi.....	258
4.4.1.Medeniyet Ailesi Kervanına Katılmak: Batılılaşmak.....	258
4.4.1.1.Rejimin İnkılapları: Öze Dönüş	265
4.4.1.2.Milli Bir Dava: Garb Tekniği İçinde Milli Musiki.....	270

Sayfa

4.4.2.Batı'ya Karşı "Milli Kimlik"	274
4.4.2.1.Batı'ya İlk Tepki: Maskesi Düşen Avrupa.....	275
4.4.2.2. Mazinin İnkârına Karşı: Yeni Mazi	277
4.4.3.Rejimin Batı'ya Benzememesi.....	284
4.4.3.1.Medeni Bir Afet: Sınıflı Toplum	286
4.4.4.Değerlendirme	290
4. BÖLÜM 4. KISIM	292
YUNUS NADİ VE MUHALEFET	292
4.5. 1929 Yılı Öncesi Yaşanan Gelişmeler	293
4.5.1.Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Milli Hakimiyet-Cumhuriyet Tartışmaları..	293
4.5.1.1.Saltanatın Kaldırılması	294
4.5.1.2.Anayasa'nın 25.Maddesi Tartışmaları	296
4.5.1.3.Cumhuriyet'in İlanına Tepkiler ve Yunus Nadi	301
4.5.1.4.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Yunus Nadi	305
4.5.2. Serbest Fırka ve Yunus Nadi.....	310
4.5.2.1.Serbest Fırka'nın Kuruluşu	310
4.5.2.1.1.Muhalefetin Eleştirilerine Nadi'nin İlk Tepkileri	317
4.5.2.1.2.İzmir Olayları ve Yunus Nadi'nin Tutumu	322
4.5.2.1.3.Sonun Başlangıcı: Nadi'nin Mustafa Kemal'e Yazdığı Mektup	327
4.5.2.2.Nadi'nin Muhalefete Karşı Değişen Tavrı	328
4.5.2.2.1.Nadi-Ağaoğlu Polemiği	328
4.5.2.2.2.Nadi İçin Muhalefetin Niteliği.....	331
4.5.2.3.SCF'nin Kapanması	338
4.5.3.Matbuat (Basın) ve Yunus Nadi.....	342
4.5.3.1.Yunus Nadi-Arif Oruç Polemiği.....	342

Sayfa

4.5.3.2 1931 Basın Kanunu	350
4.5.3.2.Yunus Nadi-Ahmet Emin Yalman Polemiği.....	356
4.5.4.CHP ve Yunus Nadi	363
4.5.5. Milli Birlik Anlayışı ve Nadi	371
4.5.6. Değerlendirme	377
SONUÇ	381
KAYNAKÇA	391
ÖZGEÇMİŞ.....	414

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Nadi gazetesinin düzenlediği Güzellik yarışması balosunda.....	131
Resim 3.2. Atatürk'ün sağlıklı döneminin son resmi.	131
Resim 3 3. Nadi Sovyet Rusya Gezisinde	132
Resim 4.1. 6 Ekim 1932, Cumhuriyet.....	155
Resim 4.2. 28 Ağustos 1932, Cumhuriyet	161
Resim 4.3. Köy Kalkınma Kongresi.....	208
Resim 4.4. Halk Hatipleri	209
Resim 4.5. Köycülük Tahsiline Giden Talebeler	209
Resim 4.6. Köy Terbiyesinin Esasları.....	210
Resim 4.7. Halkevlerinin Önemi	210
Resim 4.8. 27 Aralık 1930.	254
Resim 4.9. 6 Aralık 1934	255
Resim 4.10. 9 Mayıs 1935.....	255
Resim 4.11. 30 Mart 1930	256

GİRİŞ

"Oğlum! Yalnız birşeyi öğrenmeli, fakat mükemmel olarak! Yahut herşeyi öğrenmeli, bittabi nakıs olarak! Osmanlılılığımız bugünkü haline nispetle şu iki şıktan bence ikincisi müreccaktır. Ben sana onu tavsiye ederim. Fakat bundan sonra birincisi müreccah olacaktır. Sen de evladına onu tavsiye eyle!"¹

Ahmet Mithat'ın oğluna verdiği tavsiye Osmanlı-Türk modernleşmesinin en temel kaygısına işaret etmektedir: "Geç kalmışlık duygusu". Osmanlı-Türk modernleşmesi, Batı'dan geride olduğunu anladığı andan itibaren yaptığı yeniliklerde her zaman bir yetişme, telafi etme, açığı kapatma duygusuyla hareket etmiş, bu durumda "medeniyet" demek olan Avrupa'dan alınacak yeniliklerin köklü bir şekilde, zihniyet noktasında alımını değil daha araçsal, daha faydacı bir tavırla ve seçici bir şekilde alınmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde Batı teknikleri alınarak yapılacak olan "musiki" inkılabı konuşulurken Avrupalı bir profesörün *"Bu gelişmeler Avrupa'da 300-400 yılın birikimiyle oluştu"* sözlerine karşılık Mustafa Kemal'in *"bizim o kadar bekleyecek vaktimiz yok"* sözleri yine Yunus Nadi'nin çok sevdiği Fransız bir şairin *"Akıllıca bir yavaşlık içinde, çabuk yürüyeceğiz"* sözleri Batı ile olan yüzyılların kaybını biran önce kapatma kaygısını örneklendirir.

İşte bu gecikmişlik duygusunu Osmanlı'dan devralarak modernleşen yeni rejim, bu niteliğinden dolayı birçok farklı ideolojiyi siyasal yapılanmasına ve yaptığı inkılapların arka planına taşımıştır. Bu durum Cumhuriyet döneminde birbirine zıt görünen birçok ideolojinin, farklı tutumların birlikteliğine de zemin hazırlamıştır. Bu dönemde gelenekselcilik ile modernizm veya devrimci tutumla muhafazakârlık iç içe görülebilmiştir.

Türk modernleşme literatürü bu bakış açısıyla temelde iki farklı tanımlamayla değerlendirilegelmiştir². Türk modernleşmesine karşı ilk bakış açısı, Kemalizm'i bir *"Türk*

¹ Mustafa Refik'in "Musikinin Tesiri" isimli tercümesine yazdığı takrizden. Okay, O. (1991). Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi. (2.b). İstanbul: MEB yayınları. s. XI.

² Türk modernleşmesini "ilerici, modernist ve bir Türk Aydınlanması" olarak tanımlayan görüşler: Berkes, N. (2003), Türkiye'de Çağdaşlaşma. (5.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Karpas, K. (2014). Osmanlı Modernleşmesi. İstanbul: Timaş yayınları. Türk modernleşmesini sayılan bu özelliklerinin yanında aynı zamanda "muhafazakâr" olarak niteleyen görüşler ise: İrem, N. (2008). Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Muhafazakâr Modernite, Muhafazakâr Düşünce. Sayı: 18. Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri, Toplum ve Bilim. Güz. (74). Gökmen, Ö. (2004). Tek Parti Dönemi CHP'de Muhafazakâr Yönelimler. A. Çiğdem (Editör). MTSD.

aydınlanması" olarak gören ve en temel nitelikleri olarak radikalizmi, devrimciliği, ilerlemeci ve gelişmeci tutumu ön plana çıkaran görüştür. Türk modernleşmesi hakkında eleştirel bakışa sahip ikinci görüş ise bu temel kabullerin aksine, Kemalizm'in sahip olduğu ilerlemeci, Jakoben ve inkılapçı tavrın arkasında muhafazakâr düşüncenin temel kabullerine uyan yönlerinin bulunduğu, bu muhafazakâr yönelimlerin, muhafazakâr düşüncenin -dinsel düşünce- ile özdeşleştirildiği için gözden kaçırıldığına inanan ve Türk modernleşmesini "muhafazakâr modernleşme" olarak tanımlayan bir görüştür.

Bu çalışmanın temel amacı, Türk modernleşmesine -muhafazakâr modernleşme- nitelemesi yapan bu bakış açısını referans alarak Yunus Nadi'nin yazıları esas alınarak sahip olduğu Kemalizm yorumunun muhafazakâr düşüncenin ana kabulleriyle örtüştüğü yönlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışma 1929-1938 tarihleri arasında Yunus Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesi'nde ki yazıları ile sınırlandırılmıştır. Bu tarihlerin seçilmesine öncelikle tarihsel anlamda bir cevap aranırsa, 1928 yılında yapılan "Yazı İnkılabı" sonrasında yeni harflere tamamen geçişin, 1929 yılı ile başlamış olmasıdır. 1938 yılı ise Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ile rejim için yeni bir başlangıç olmuştur. Fakat Yunus Nadi açısından bakıldığında Nadi ve gazetesi için "İnönü dönemi" bir gerileyişi ifade etmektedir. Atatürk ile yaşadığı yakınlık ve yönetimle kurduğu yakın ilişki, İnönü dönemi ile son bulan Nadi, sık sık İnönü tarafından uyarılmış, gazetesi kapatılmış ve nihayetinde uzun yıllardır süren vekilliği 1943 yılı seçimlerinde İnönü tarafından aday gösterilmeyerek sonlandırılmıştır.

Çalışmanın bu tarihlerle sınırlandırılmasının bir diğer ve belki de daha önemli nedeni, bu tarihlerin aynı zamanda yeni rejimin kurumsallaştığı ve rejimin ideolojisi olan Kemalizm'in altyapısının, içeriğinin olduğu bir dönemi de ifade etmesidir. Rejim, Kemalizm'in ilkelerini belirlemiş ve özellikle halkçılık ilkesi çerçevesinde, yeni bir toplum ideali ile bir çok inkılap yapmıştır. Yaşanan gelişmeler CHP'nin tek parti olarak gücünü pekiştirmiş, nihayetinde de 1936 yılında devlet-parti birleşmesiyle, rejim otoriterleşmiştir. Bu

otoriterleşme sadece yeni rejimin iç koşullarının belirleyiciliğinde ortaya çıkmamıştır. 1929 yılı bütün dünyanın kaderini değiştiren bir döneminde başlangıcıdır aynı zamanda. Bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz 1929 yılında çıkmış ve liberal ekonomi büyük bir güven kaybına uğramıştır. Liberal politikaların başarısızlığı, devletçi politikaların ön plana çıkmasına neden olmuş, bu durumun etkileri siyasal alana da yansımıştır. Devlete aşkın bir değer atfeden ideolojiler yükselişe geçerken liberalizm, parlamentarizm ve demokrasi güven kaybetmiş ve otoriterleşme İkinci Dünya Savaşı'na giden süreci de belirleyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu dış etkenler, Türk siyasal hayatındaki gelişmeleri etkilemiştir.

Çalışmada neden Yunus Nadi'nin seçildiği sorusuna cevap birkaç noktada verilebilir. Öncelikle Nadi son dönem her Osmanlı aydını gibi, Abdülhamit'in baskıcı yönetimine muhaliftir. Gazeteci kimliği ve yayınladığı gazeteyle İstanbul'da kalarak bu baskıyla mücadele etmiştir. Osmanlı topraklarını işgal eden Avrupalı güçlere karşı İstanbul'dan ayrılarak, gazetesini Ankara'ya taşıyıp Anadolu'da halkçı hareketlerin öncü kadroları arasında yer alarak, Milli Mücadele'ye gazetesıyla destek veren ilk gazeteci olmuş bu durum da Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal ile yakın ilişkisinin temelini atan önemli bir adım olmuştur. Yeni rejimin kuruluş aşamasında yazılarıyla, Mustafa Kemal'in her uygulamasının yanında olan Nadi, Mustafa Kemal'in muhaliflerine özellikle İstanbul basınına karşı ciddi bir mücadele başlatmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal ile yakın bir çalışma arkadaşlığı da yapan Nadi, Cumhuriyet'in ilan edilmesini Meclis'e bildiren ses olmuş ve 1924 Anayasası'nın hazırlanışında başkanlık yapmış ve *"Yazı, Takvim, Kılık-kıyafet İnkılapları"* gibi bir çok yenilikte, çok partili hayata geçiş denemelerinde yazılarıyla rejimin görüşleri doğrultusunda aktif bir rol oynamıştır.

1924 yılında Mustafa Kemal'in "rejimin sesi" olma misyonu, Cumhuriyet adını verdiği gazeteyi kuran Nadi, yeni rejimin bir misyoneri olmuştur. Yapılacak her inkılap ve bunların hayata geçirilmesi öncesinde kamuoyunu bu yeniliklere, yazdığı yazılarla hazırlamış ve rejimin en büyük destekçisi olarak önsıralarda bulunmuştur. Nadi her konuda -yazılarını sık sık Mustafa Kemal'in dikte ettirdiği iddiası unutulmadan- Mustafa Kemal'in istekleri doğrultusunda "rejimin içerden konuşan bir sesi" olmuş ve rejimin kurumsallaştığı ve Kemalizm'i ideolojileştirme çabalarının olduğu dönem de kalemini,

toplumda ortaya çıkan her muhalif hareket ve düşüncenin karşısında konumlandırmış ve rejimi halka anlatma misyonunu üstlenmiştir. Bu çerçevede ilerici, modernist, aydınlanmacı Kemalist rejimin bir numaralı savunucularından olan Nadi'nin düşünceleri, aynı zamanda Kemalist düşüncenin de ana kabulleridir. Kemalist düşünce, Nadi'nin fikir dünyasından oldukça rahat bir şekilde izlenebilir. Kemalist düşüncenin içinde barındırdığı eklektik yapı, sahip olduğu muğlâklık ve muhafazakâr yönelimler, Nadi'nin yazılarından da okunabilmektedir.

Yunus Nadi'nin Kemalizm yorumunun, muhafazakâr düşünceyle kesişen yönlerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmanın yöntemi, Nadi'nin 1929-1938 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazılarının taranarak analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü Kemalizm'in sahip olduğu bir yönelim/damar olarak muhafazakâr düşüncenin temel kavramlarına ayrılmıştır. Muhafazakâr düşünceyi ortaya çıkaran/önceleyen modernizmin, Aydınlanma düşüncesinin ele alındığı bölüm, muhafazakâr düşüncenin, modernizm ve Aydınlanma eleştirilerini ve ana temalarını içermektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise Türk modernleşmesi başlığını taşımaktadır. Cumhuriyeti kuran aydınların, seleflerinin taşıdığı, sahip olduğu fikirleri ve bu fikirlerin muhafazakâr düşünceyle olan bağlantısı ve bu fikirlerin yeni kurulan rejime devri bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Yunus Nadi'yi ele almaktadır. Nadi'nin sahip olduğu düşünsel gelişimin hangi evrelerden geçtiğini ve rejimin kurulmasında ki önemi, Mustafa Kemal ile ilişkisi ve dönemin siyasal olaylarında oynadığı roller incelenmektedir.

Çalışmanın Nadi'nin düşüncelerinin analizine ayrılan dördüncü bölümünde, incelenecek konu başlıklarına geçmeden önce, bu konu başlıklarının içeriğini, temelini oluşturan Kemalizm'in temel ve belirleyici ilkesi olan halkçılık hakkında kuramsal bir çerçeve verilmiştir. Osmanlı aydınlarının bıraktığı seçkin söylene devralan Kemalist halkçı anlayış, halkı hem "milletin saf kaynağı" olarak görürken, diğer taraftan "cahil ve kandırılmaya uygun" olan "terbiye edilmesi" gereken bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu bakış açısının öncülerinden olan Nadi'nin "Köycülük, Kadın, Batı,

"Muhalefet" başlıklı konular hakkındaki düşüncelerinin temeli halkçılık anlayışıyla doğrudan ilişkilidir.

Çalışmanın en temel bölümü Nadi'nin yazılarının analiz edildiği dördüncü/son bölümdür. Nadi'nin siyasal düşünceleri dört başlık altında sınıflandırılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu dört başlık: "Köycülük", "Kadın", "Batı" ve "Muhalefet"tir.

"Köy" ve "Köycülük" düşüncesi 1930'ların en çok üzerinde durulan kavramıdır. Sadece nüfusunun yüzde sekseni köylü olan ve "halk" kelimesinin "köylü" olarak okunabileceği Türkiye'de değil, Avrupa'da da köy/köycülük düşünceleri yükseliştir bu dönemde. Kemalist rejimde özellikle Osmanlı'dan devraldığı "*Halka Doğru*" hareketi mirasıyla SCF deneyimi sonrası, rejimin halk/köylüler arasında yerleşmediği düşüncesi çerçevesinde halkçılık ilkesi içerisinde halkla bütünleşmek için Halkevleri'ni oluşturmuştur. Halkevleri'nin önemli kollarından biri de köycülük çalışmaları olmuş ve rejim halk evleri, köy okulları ve köy kooperatifleri çerçevesinde köylüleri siyasal, toplumsal kültürel ve ekonomik açıdan kaldırmak istemiştir. Burada önemle üzerinde durulacak nokta, rejimin ve Nadi'nin köylülere karşı sahip oldukları seçkin tavrı ve ekonomik alanda geliştirmek istedikleri köylüleri köylerinde tutmak düşüncesidir. Köylerinde tutulacak olan köylüler, şehirlere gelip proleterleşemeyecek böylece Nadi'nin en önem verdiği düşünce olan sınıfsız toplumun önünde bir engel oluşturamayacaktır.

Nadi'nin düşüncelerinde ele alınan bir diğer konuda "kadın" olmuştur. Kadın hem rejim için hem de Nadi için, Cumhuriyetin yeni yüzünün en önemli görsel ögesidir. Özel alana hapis olan kadın, artık kamusal alana çıkmıştır. Kendisine erkeklerin yapabildiği her mesleğin kapısı aralanmıştır. Kadın avukat, kimyager, bankacı, pilot, tarihçi ve en nihayetinde verilen haklarla vekil olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği güzellik yarışmaları bu anlamda bir devrimdir belki de. Özel alanda mahremiyet adına saklı tutulan kadın, yeni rejimle güzelliğini tüm halka sergilemektedir. Bu yarışmalar Nadi için sadece görselliği ifade etmez. Aynı zamanda Batı'ya, yeni rejimin Avrupa'dan hiçbir farkı olmadığını ve modernliğinin de göstergesidir. Bu düşünceye sonuna kadar inanan Nadi, kadının toplumsal rollerini belirlemek konusunda da söz sahibidir. Yeni rejim kadına birçok konuda haklar ve yenilikler sunmakla birlikte, Nadi için kadın hala geleneksel rolüne sadık olan, vatanın anasıdır. Ve en önemli görevi çocukların eğitimidir. Kadının değişen yüzü

modern, ilerlemeci paradigmayla ne kadar yakın dursa da, kadının değişmeyen ve erkek aydınlar tarafından çizilen toplumsal görevleri devam etmektedir ve bu kısımda değişmeyen bu görevlerin muhafazakâr düşünceyle kesiştiği noktalar ele alınmıştır.

Çalışmada "Batı" başlığıyla ele alınan bölümde aslında Türk modernleşmesinin, Türk aydınlarının ve bunlardan biri olarak Nadi'nin en büyük çıkmazı olan Batı'ya karşı bakış incelenmiştir. Batı, Nadi için uyulması, örnek alınması gereken tek "medeniyet"tir. Rejimin yeniliklerinin ya da rejime yapılan övgülerin Nadi için önemi büyüktür. Batı'nın onayı, rejiminde doğru yoldalığının meşruiyet kaynağıdır. Batı'dan alınacak yeniliklerde Gökalp'in söylemi takip edilerek "teknik" alınmalı ve "milli kimlik" korunmalıdır. Aynı zamanda Batı, tarihi kendine göre yazan, gerçekleri karartan, bir zihniyeti de temsil eder. Liberalizm, hürriyet, demokrasi, sınıflı toplum, çok partili düzen Nadi tarafından *"Avrupa'nın hastalıkları/arızaları"* olarak tanımlanmaktadır.

Son olarak ele alınan "muhalafet" başlıklı kısım da ise Nadi'nin demokrasinin en önemli ayağı olan çok sesliliğe bakışı işlenmiştir. Nadi, hem bir vekil hem de etkin bir gazeteci olarak güçlü bir kaleme sahiptir. 1929 yılı sonrasında hem siyasal alan da hem de basın da çok sesliliğe dair kımıldanışlar yaşanmıştır. Bunlardan ilki, yapay bir demokrasi deneyimi olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Nadi, Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda kurulan partiye ilk zamanlar büyük destek vermiş, fakat parti bir iktidar seçeneği olabileceğini gösterdiği an, Nadi'nin, Mustafa Kemal'e yazdığı "tarafını sorgulayan" bir mektup, SCF'nin sonunu hazırlayan süreçte başrol oynamıştır. Nadi'nin tepkisini çeken bir diğer konu SCF'yi destekleyen, rejimin uygulamalarına eleştirel yaklaşan gazeteciler/gazeteler olmuştur. Onlarla girdiği tartışmalar, otoriter bir dönemin de başlangıcını müjdeleyen, 1931 yılındaki Basın Kanunu'nun çıkarılmasında önemli rol oynamıştır. Bu bölüm altında incelenen diğer bir konu da, Nadi'nin çok sesliliği reddetmesine meşruiyet sağlayan *"milli vahdet"* söylemi olmuştur. Nadi CHP'nin Avrupalıların anladığı anlamda bir tek parti olmadığını, bir millet partisi olduğunu belirtirken meşruiyetini tüm toplumu bir arada tutacak olan *"milli vahdet"* fikrinden almaktadır.

Bu çalışmayı diğerlerinden ayırt eden nitelikler ortaya konacak olunursa, Yunus Nadi üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışma vardır. Pelin Böke'nin *"Yeni Gün'den"*

Cumhuriyet'e Yunus Nadi" adlı doktora çalışması, biyografik bir çalışmadır. Yunus Nadi'nin yaşamı ve gelişen olaylar ideolojik olarak değil tarihsel olarak ele alınmıştır. İkinci çalışma, Şenol Yiğit'in *"Cumhuriyet Döneminde Türk Kadın Hakları ve Yunus Nadi 1926-1935"* başlıklı yüksek lisans tezi kadın haklarının tarihsel gelişimini, rejimin verdiği haklar çerçevesinde, Nadi üzerinden ele alan bir çalışmadır. Fatma İçöz'ün *"II. Dünya Savaşı ve Yunus Nadi"* adlı yüksek lisans tezi Cumhuriyet Gazetesi'nin özellikle Alman yanlısı yazılara imza atan Nadi'nin oğlu Nadir Nadi'nin yazılarıyla değişen politika değişikliğini ele almaktadır. Son olarak yapılan bir diğer çalışma da Ceren Çıkın'ın *"Yeni Gün Gazetesi (1918-1923)"* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada da Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesi'ni kurmadan önce, sahip olduğu ve Milli Mücadele'nin sözcülüğünü yapan gazetesi "Anadolu'da Yeni Gün"ün belli yıllar arası taranmasına ayrılmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği hepsinin -tarih- alanında yapılmış olması ve siyasal bir değerlendirmeyi içermemesidir. Nadi üzerine yapılan son bir çalışma ise, bir Köy Enstitüsü "Cumhuriyet sevdalısı"nın kaleminden çıkan, akademik olmayan ve bir vefa duygusuyla kaleme alınan Nadir Gezer'in *"Bir Devrin Öyküsü Yeni Gün'den Cumhuriyet'e"* adlı kitabıdır.

Görüldüğü gibi Yunus Nadi üzerine hem kavramsal olarak sınırlı hem de belli dönemlere odaklanarak yapılan bu eserler, bu çalışmanın hedeflediği amaçtan oldukça farklıdır. Bu çalışma Yunus Nadi'nin düşünce dünyasında yazıları çerçevesinde Kemalizm yorumunun, muhafazakâr düşüncenin temel kabulleriyle, kesişen yönlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Türk modernleşme literatüründe Kemalizm'in ilerici, modernist görünümünün arka planında yer alan muhafazakâr tutumun, rejimin önde gelen bir aydını olan Yunus Nadi üzerinden incelenmesi, dönemin muhafazakâr düşünce ile bağlı bulunmadığı düşünülen diğer modernist kimliğe sahip aydınlarının da aynı perspektif çerçevesinde ele alınmasına bir kapı aralamış olmayı hedeflemektedir.

1. BÖLÜM

MODERNİZM VE MUHAFAZAKÂRLIK

1.1. Modernlik

1.1.1. Tanım

Modern kelimesi, İngilizce'ye Fransızca kök "moderne"den gelmiştir, o da Latince "modernus"tan, "hemen şimdi" anlamında "modo" kökünden gelmektedir. En eski İngilizce anlamları; "*şimdi, hemen şimdi var olan şey*" anlamındadır. "Ancient" ve "modern" arasında geleneksel bir karşıtlık Rönesans'tan çok daha önce kurulmuştur. Bu karşılaştırmalı ve tarihsel anlamıyla modern, 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış, ardından 17. ve 18. yüzyıllarda "*modernizm, modernite*" kavramları ortaya çıkmıştır³. Modern kelimesi ilk kez M.S 5. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmıştır ve bu dönemde "modern" ile kastedilen, Hristiyanlığı benimseyen toplumun Roma dönemi Pagan kültürü yerine, yeni bir kültür oluşturduğudur. Bu anlamda da modern kelimesi, eski ile yeni arasındaki bir kopuşu ifade etmektedir⁴.

Giddens'a göre, "modernlik", 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ya da örgütlenme biçimlerine işaret eder⁵. Modernlik; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır⁶. Batıdaki en güçlü modernlik yaklaşımı akılcılığın, gelenekselliği oluşturan gelenek ve inançların yıkılmasını gerektirdiğidir⁷.

Jeanniere, "*modern olmayı artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak*" olarak tanımlar⁸. Modernlik bir proje olarak 18.

³ Williams, R. (2005). Anahtar Sözcükler. (çev: Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları. 251-2.

⁴ Demirhan, A. (2004). Modernlik. İstanbul: İnsan Yayınları. 49.

⁵ Giddens, A. (2010b). "Pozitivizm ve Eleştiricileri". (çev. Levent Köker). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 9.

⁶ Touraine, A. (2012). Modernliğin Eleştirisi. (çev. H. U. Tanrıöver). (8.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 25.

⁷ Touraine, 27.

⁸ Jeanniere, A. (2000). Modernite Nedir?. (çev. N. Tural). M. Küçük (Editör). Modernite versus Postmodernite. (3.b). Ankara: Vadi Yayınları. 99.

yüzyıl Aydınlanma filozofları tarafından ortaya konulmuştur. Bu proje epistemolojik, etik ve estetik alanlarında, hem insanın bilişsel potansiyelini göstermiş hem de özneye kendi dışındaki tüm otoritelerden kurtulmasının, özgürleşmesinin yolunu açmıştır⁹. Modernlik fikri toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançları özel alanla sınırlamıştır. Modernlik fikri, akılcılaştırma/ rasyonalizasyon fikriyle bağlantılıdır. Birinden vazgeçmek, ötekini de reddetmek anlamına gelir¹⁰. Bu noktada, Habermas'da, rasyonalitenin, modernitenin kendini anlamasını sağladığını, rasyonalizasyonun ise modernitenin kurucu-şartı, esası ve vazgeçilmez ilkesi olduğunu belirtir¹¹. Touraine, modernliğin gerçek tarihi, dünyanın belli bir bölümünde özellikle 1750-1870 yılları arasında ve Aydınlanma düşüncesinden sonra, kişisel ve kolektif bir öznenin ortaya çıkışının tarihi olduğuna vurgu yapar¹². Foucault, modernliği, gelenekten kopuş, yenilik duygusu, zamanın geçip gidişi karşısında duyulan baş dönmesi olarak tanımlar¹³. Hegel için modern olmak, içinde yaşanan çağın bilincinde olmak demektir¹⁴. Weber, akıl süzgecinden geçirilerek alınan her kararın geçmiş tüm anlayışları yıktığını ve bununda *büyük bozumuna* neden olduğunu belirtir. Bu noktada da modernliği "*dünyanın büyüünün bozulması*" olarak tarif eder¹⁵.

"Modernite" nin kaynakları Rönesans, Reform ve bilimsel devrimde; yani sanat, edebiyat, din ve bilgi dünyasında radikal bir dönüşümün gerçekleştiği 14. ve 17. yüzyıllar arasında yaşanan gelişmelerde görülür. Bunların birbirleriyle etkileşerek bir araya gelmesi geleneğe ve geleneksel otoriteye karşı büyük bir tepkiye dönüşmüştür. Modernizm ise, esas olarak Batı dünyasında, bilimin gücünün artmasına bağlı olarak gelişmiştir. "Yöntem" in, bilgi ve gerçeğe giden yol olduğu yönündeki fikirleriyle, modern düşüncenin mimarı olan ve felsefi modernitenin kurucusu olduğuna inanılan Descartes¹⁶, gerçek ve bilgi arayışı sırasında önce kişinin kendi varlığı dahil her şeyden "kuşku" duyması

⁹ Demirhan, 18.

¹⁰ Touraine, 26.

¹¹ Habermas'tan akt. Çiğdem, A. (2004). Bir İmkan Olarak Modernite. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 182.

¹² Touraine, 13.

¹³ Foucault, M. (2000). Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2. (çev. I. Ergüden ve O. Sarıbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 181.

¹⁴ Demirhan, 50-51.

¹⁵ Weber, M. (1997). Sosyolojinin Temel Kavramları. (çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Bakış Kitaplığı. 15.

¹⁶ Hollinger, R. (2005). Postmodernizm ve Sosyal Bilimler. (çev. A. Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları. 38.

gerektiğini ileri sürüyordu. Buna göre, insanın varlığı onun düşünme yetisiyle, yani aklıyla doğrulanmaktaydı. Bu noktadan sonra artık hiçbir şey sadece inanca ve geleneksel otoriteye dayanılarak kabul edilmeyecek ve her şey aklın süzgecinden geçirilip, somut, fiziksel dünyanın gözlemine ve deneysel araştırmaya dayandırılacaktır¹⁷.

Modern düşüncenin önemli isimlerinden olan Bacon ise, gerçek dünyanın somut gözleminden yola çıkılmasını savunuyordu. Gözlemler sonucunda bilim adamı, doğada varolan düzenlilikleri ve devamlılıkları belirleyebilecek ve daha sonra bu gözlemlerden, doğanın genel yasalarına ulaşılabilirdi. Bacon, doğanın yasalarının tanınip onlara uyulmasıyla doğaya egemen olunabileceğini savunuyordu. Doğanın yasaları hakkında bilgi sahibi olunmasıyla birlikte, doğaya egemen olmanın da ilk adımı atılmış oluyordu. Böylece doğanın yasaları keşfedildiği zaman her şey ulaşılabilir olacak ve akıl sahibi insan da doğaya egemen olacaktır¹⁸.

Evrenin düzeninin doğal bir nitelik taşıdığı; akıl tarafından kavranabilir ve gözlenebilir olduğu; nesnel, maddi, mekanik ve matematik kavramlarla tanımlanabilir olduğu varsayımına dayanan, Bacon'ın *"Bilgi, güçtür"* ve Kant'ın *"Bilmeye, Cesaret Et"* sözleriyle temellendirilen modernizmin en temel özelliği, bilimin büyük gücüne ve önceliğine duyulan inanç, yani bilimciliktir. Doğaya egemen olma anlayışı, değiştirilemeyen bir dünya anlayışından önemli bir kopuş noktasını gösterir. Artık her şeyin tekniğe indirgenerek açıklanması modern araçsal rasyonalitenin de başlangıcı olarak sayılabilir¹⁹.

Özellikle Aydınlanma'yla birlikte, akla verilen önem farklı bir anlam kazanmıştır, rasyonel yetiler, giderek artan bir şekilde yalnızca doğanın fethedilmesi için değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal dünyanın denetlenmesi içinde uygulanmaya başlanmıştır. Modernistler, yalnızca maddi koşulların değil, insanın ahlaki durumunun da iyiye doğru gitmekte olduğunu ve bütünsel gelişme açısından insanlığın sürekli bir gelişim içinde olacağını düşünmüş, ilerleme potansiyelini de, insan aklının ve iradesinin niteliğine bağlamışlardır. Modern düşüncenin ikinci bir özelliği, eskinin din ya da tanrı merkezli

¹⁷Berktaş, B. (2000). "Küreselleştikçe Parçalanmış Bir Dünyanın Düşünsel İzdüşümü: Postmodernizm". İÜSBFD, Sayı: 21.

¹⁸Berktaş, 22.

¹⁹Holinger, 38.

yönelimine karşıt olarak insan merkezli olmasıdır. Bu dönemde bireyi toplumun temeli ve toplumu da bireylerin toplamı olarak gören hümanizm akımı belirleyici ve ön plandadır ve insan da aklıyla dünyayı yönetebilecek özelliklere sahiptir²⁰.

Büyük keşifler, sanayileşmenin ortaya çıkardığı merkezi iktidar ve sınıf mücadeleleri sanayileşme, kentleşme, kitle iletişim araçlarının gelişimi, ulus-devletler, insanların kitlesel toplumsal hareketleri, kapitalist dünya pazarının oluşumu gibi birçok gelişme modern hayatın oluşmasında etkindir. 20. yüzyılda, bu süreci doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler “modernleşme” diye adlandırılmıştır. Berman, modernliğin tarihinin üç evreye ayrılabilceğini belirtir: 16. yüzyıl-18. yüzyılın başına dek uzanan ilk evrede insanlar, modern hayatı algılamaya yeni başlamışlardır; ikinci evre: 18. yüzyılın sonlarında yaşanan büyük devrimlerle başlamış ve son evre olarak, 20. yüzyıl da modernleşme süreci, tüm dünyayı kaplayacak kadar yayılmıştır²¹.

Yine benzer bir bölümlenmeye gidip modernleşme aşamalarını, dört başlık altında toplayan Jeanniere’e göre ise, bunun ilki olan, “Bilimsel devrimi”, Newton başlatmış, evrensel yerçekimi kanununu keşfederek iki dünya görüşü arasındaki kopuşu sağlamıştır. Bu fiziksel-matematik düşünce, fiziksel dünyanın özerkliğini ve insanın, doğa karşısındaki güçsüzlüğünü vurgular, bu ilk safha bilimci ve pozitivisttir. Bilimin ilerleyişinin, insanı yetkin bir bilgiye ulaştıracağı düşünülmektedir. İkinci nokta “Siyasal devrim”dir, modern demokrasinin önce İngiltere ve Amerika’da ardından da Fransa’da belirmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu durumu yeni kılan şey, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olması değil, devletin tek rasyonel yönetim biçimi haline gelişidir. Modern devlet ancak demokratik olabilir ve iktidarın kaynağı, halktan gelir. İktidar meşru ve akla uygun olmalıdır. Üçüncü nokta, “Kültürel devrim”, yani Aydınlanmadır. Bu aynı zamanda düşüncenin sekülerleşmesi, her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesidir. Seküler düşünce, bu dönemde, kurumlaşmış dinin eleştirisi olarak kabul edilir. Son nokta, “Endüstriyel devrim”dir, devrimle ifade edilen şey, aletten makineye geçiştir²². Modernliğin tanımı

²⁰ Berktaş, 21.

²¹ Berman, M. (2004). Katı Olan Herşey Buharlaşıyor. (7.b). İstanbul: İletişim yayınları. 29.

²² Jeanniere, 96.

yapıldıktan sonra şimdi, modernliğin ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel gelişmeler ele alınabilir.

1.1.2. Tarihsel Arka Plan

17. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da yaşanan toplumsal, siyasal ve kültürel alandaki değişiklikleri, yeni toplumsal hayat ve örgütlenme biçimlerini içinde barındıran moderniteyle birlikte, tarım toplumunun yerini sanayi toplumu almış ve parçalı siyasal iktidar anlayışı merkezi iktidar anlayışıyla yer değiştirmiştir. Yaşanan gelişmeler sonucu burjuvazi yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır. 16.-18. yüzyıllar arası Avrupa’da yaşanan bilimsel gelişmeler temelinde ticaret ve endüstri dönemi başlamış, kapitalizm ve burjuva ekonomisi ilerlemiştir. Böylece yeni bir düşünüş ve yeni bir kültür ortaya çıkmıştır ve bu da beraberinde Avrupa’da modern toplumun gerçekleşmesine, yani modern bir toplum olma süreci olarak ifade edilen modernleşmenin tanımlanmasına imkan tanımıştır. Rönesans, Reform ve Aydınlanma modernleşmenin temel öncülleri olarak kabul edilirler.

1.1.2.1.Sanayi Devrimi

Bu dönemde yaşanan bilimsel gelişmeler, buluşlar teknolojik gelişmeyle birlikte Sanayi Devrimi’ni hazırlayan faktörlerin başında gelir. Makine kullanımını yaygınlaştıran ve bunun sonucunda büyük fabrikaların ortaya çıkmasını sağlayan Sanayi Devrimi, kömür kullanımının yaygınlaşmasına ve demiryollarının gelişmesine yol açmıştır. Bu durum, ulaşım ve taşımacılığı geliştirmiş ve sanayinin hammadde olan kömür, demir ve çeliğin daha önce taşınmadığı yerlere taşınmasını sağlayarak fabrikaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sanayileşen ülkelerin, toplumsal sınıf yapısı da değişime uğramıştır.

Sanayileşmeyle beraber değişen toplum yapısında, üretim araçlarının mülkiyetine sahip burjuvazi ile emeğini ücret karşılığı satan işçilerden oluşan işçi sınıfı ayrımı netlik kazanmıştır. Sanayileşme, toplumsal yaşamda önemli değişimler gerçekleştiren kentleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme sürecinin öncesindeki toplumsal düzende üretim, aile ve feodal beyler için yapılmaktaydı. Fabrikaların kurulmasıyla, üretim ve üreticiler köylerden fabrika etrafında oluşan kentlere taşınmış ve kırdan kente göç

süreciyle birlikte kentlerde nüfus yoğunlaşması yaşanmaya başlamıştır. Fabrikaların kurulması, tarımda makinelerin kullanılması ve aynı miktar toprağın daha çok insanı beslemesiyle, kent nüfusları artmış; makinelerin kullanımının yarattığı olanaklar ve oluşturduğu gereksinmelerle modernleşme süreci belirginleşmiştir²³.

Batı'nın hızlı bir ekonomik kalkınma gerçekleştirmesinin ve zenginleşmesinin miladı olarak ve geleneksel toplumdan modern topluma geçişte bir eşik olarak gösterilen Sanayi devrimi, tarihsel bir olgu olarak Batı Avrupa'ya özgüdür. Diğer medeniyet ve coğrafyalarda üretim birimleri ne kadar büyük ve teknik bilgi ne kadar ileri olursa olsun bunlar Sanayi Devrimi gibi köklü yapısal değişiklikleri ortaya çıkaracak bir süreçle sonuçlanmamıştır²⁴. Sanayileşen toplumlarda doğal bir şekilde ortaya çıkan toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimler, geleneksel toplum tipinden modern toplum tipine geçişi doğal olmayan, Batı dışı toplumlarda devlet eliyle ve Batı model alınarak deneyimlenmiştir. Sanayileşmenin Batı'da uzun bir tarihsel çerçevede ortaya çıkması ve aynı zamanda bir zihniyeti de beraberinde getirmiş olması Batı dışı toplumların "teknik" olarak modernleşmesinde/sanayileşmesinde temel sıkıntılar yaratmıştır.

1.1.2.2.Rönesans ve Reform

Modern dünyanın Batı'daki başlangıçlarından biri olarak kabul edilen, on beşinci yüzyıl sonlarında, İtalyan kent-devletlerinde ortaya çıkan, öncelikle edebiyat, resim, mimarlık gibi sanat alanlarında beliren, sonra da tüm Avrupa'ya yayılan bir yenileşme hareketi olan Rönesans'ın, Eski Yunan ve Roma kaynaklarının tercüme edilmesiyle başladığı kabul edilir²⁵. Kılıçbay'a göre, Batı'nın "Bir İtalyan İcadı" olarak on dördüncü yüzyıldan itibaren başlattığı hareket, Antikite'nin yeniden doğuşu olarak değil, Batı'nın cemaatçi ve evrenselci antik zihniyetini, kendi dünyasının dışına atması olarak kabul edilir. Rönesans, "dinsel" niteliği ağır basmayan bir "özgürlük" kavramı etrafında oluşan "bireycilik" anlayışının değişik bir biçimde gelişimine temel oluşturan, bir hareket olarak yeni bir insan felsefesinin temellerini atmıştır. Bu yeni insan kendi eylemiyle kendini

²³ Hobsbawm, E. (2010). İmparatorluk Çağı: 1875-1914. (Çev. V. Aslan). (4.b). İstanbul: Dost Kitabevi. 59.

²⁴ Erdem, T. (Editör). (2009). Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler, İstanbul: Lotus yayınları. 52.

²⁵ Huizinga, J. (1988). Rönesans Sorunu. (çev: Z. Köpüşoğlu). Gergedan. C.13. s. 28.

gerçekleştiren, kendi tarihini kendi yapıp ettikleriyle oluşturan bir varlık olarak tanımlanır²⁶.

İnsana duyulan iyimser bakış açısıyla, hümanist düşünceyi ortaya çıkaran Rönesans, “bireyciliğin doğuşudur, güzellik dürtüsünün uyanışı, dünyasallığın zaferi ve dünya gerçekliğinin akıl tarafından fethedilmesidir.”²⁷. Modern biçimiyle hümanizma, insan aklının ve iradesinin gücüne ve hepsinin üzerinde de bireyin özerkliğine verdiği değerle, giderek artan bir biçimde bireyci ve iradeci bir karakter kazanmıştır. Bu özellikler insan yetilerine kuşkuyla bakan Ortaçağ kilisesinin savunduğu gelenekçilik ve alçakgönüllülük gibi değerlere ters düşmektedir²⁸. Yaşanan bu gelişmeler reform hareketinin yaşanmasında önemli rol oynayacaktır. On altıncı yüzyıldan itibaren, tüm Avrupa’yı kapsayacak yeni bir dinsel ve siyasal hareket başlamıştır, bu yeni hareket “Reform Hareketi”dir. Bütün Avrupa’da Reform hareketi, Almanya’da Martin Luther’in saray kilisesinin kapısına *Doksan Beş Tezi*’ni asmasıyla başlamıştır. Bu hareket aynı zaman da, Tanrı ile insan arasında aracılık yaparak insanın kurtuluşu için gerekenleri belirleyen bir kurum olarak Kilise’nin gereksizliğini de ortaya koyan bir hareket olmuştur²⁹.

Avrupa’da yükselen burjuvazinin, feodalizme karşı, ilk önemli savaşı olan³⁰ Reform’un “modern toplum”un oluşum sürecine temel katkısı, Roma’dan beri süre gelen “yönetimin ilkesi” olarak “otorite” ile “yönetimin uygulaması” olarak “iktidar” anlamındaki ayrımı ortadan kaldırması ve iktidarı tekleştirmesi olmuştur. Bu durum, modern toplumsal örgütlenmenin temel özelliği olan en üstün, bölünmez, devredilmez ve “tek” güç olarak “egemenlik” kavramının da temelini oluşturmuştur. Ayrıca tekleşen bu iktidar, “dinsel olan” ı da kendi içinde yok eden bir “ulusallık” bağlamına da sahiptir. Yine bu durum “doğru din”e iman etmeyi ve lüksten, israftan kaçınıp çalışmayı, kazanmayı ve biriktirmeyi vurgulayan Protestanlığı da geniş kitlelere yaymıştır. Bu anlamda, Max Weber’in Batı dünyasında kapitalizme geçişi mümkün kılan bir kültürel öge olarak gördüğü Protestan ahlakı, modern toplumun temel dinamiği olan “sermaye birikimi” ve buna dayalı kapitalist

²⁶Kılıçbay’dan akt. Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2004). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. (4.b). Ankara: İmge Kitabevi. 159.

²⁷Huizinga, 28.

²⁸Berktaş, 2000: 25.

²⁹Ağaoğulları ve Köker, 94, 117.

³⁰Huberman, L. (2007). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (çev. M. Belge). (7.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 98.

gelişmenin hazırlayıcı etkenlerinden biri olmuştur³¹. Reform'un, Tanrı'yı, Kiliseden uzaklaştırıp bireyin vicdanına yerleştirme hedefi, Aydınlanma aklının evrenselliğinin kabul edilmesiyle amacına ulaşmıştır³².

1.1.2.3. Aklın İlerleyişinin Kaçınılmazlığına Duyulan İman: Aydınlanma

Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimi'nden 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanan dönem olan 18. yüzyıl, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılır. Bu dönem, burjuvazinin İngiltere'de Avam kamarası ile iktidardan pay aldığı ve diğer ülkelerde *Ancien Régime* olarak bilinen geleneksel düzeni değiştirmeyi ya da yeniden düzeltmeyi amaçladığı toplumsal ve siyasal bir süreci niteler. Dolayısıyla, sınıfsal açıdan *"Aydınlanma, burjuvazinin bir sınıf olarak kendini geliştirebilmesi için giriştiği kurtuluş/özgürleşme hareketinin ve buna bağlı ideolojinin belirli bir tarihsel biçimi"*³³ olarak tanımlanabilir.

18. yüzyıl Avrupa Aydınlanması, Batı tarihinde bir dönüm noktasını işaret eder. Aydınlanma düşüncesi, cehaletin insanın bütün sefaletinin ana kaynağı olduğu ve cehaletin ortadan kaldırılıp yerine bilimsel bilginin ikame edilmesinin, sınırsız insani ilerlemenin yolunu açacağı kabulüne dayanır³⁴. Aydınlanmanın amacı, insanları esasta "kötü" olarak niteleyen gelenek ve dinden oluşan "eski düzen"den kurtararak, insanı "iyi" olarak kabul eden yeni bir düzene sokmaktır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje, akla ve akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle Aydınlanma aynı zamanda Akıl Çağı olarak da adlandırılmaktadır³⁵.

Aklın gücüne duyulan bu inanç, akılcı esaslara dayalı bilimsel düşüncenin gelişmesiyle bireyi sınırlayan gelenek, din ve otoritenin eleştirilmesini ve toplumsal yapının aklın gösterdiği yönde dönüştürülmesini gündeme getirmiştir. Çünkü Aydınlanma düşünürleri, aklın düzenini kurmayı, kendi aklını kendi başına kullanabilme cesareti göstererek *'rasyonel otonom özne'* haline gelen bireyin çıkarlarına ve özgürlüğüne uygun

³¹ Ağaoğulları ve Köker, 151.

³² Hampson, N. (1991). Aydınlanma Çağı. (Çev: J. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları. 32.

³³ Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F.Ç., Ergün, R. (2005). *Kral Devletten Ulus Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi. 234.

³⁴ Hollinger, R. (2005). Postmodernizm ve Sosyal Bilimler. (çev. A. Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları. 15.

³⁵ Çiğdem, A. (2009). Aydınlanma Düşüncesi. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 14.

şekilde, toplumun/toplumsal düzenin yeniden inşa edilmesi olarak algılamışlardır. Birey cemaat, aile veya toplumsal tabakalar önceden verili hiyerarşik ve değişmez kalıpların dışında, tüm toplumsal bağlardan soyutlanarak değerlendirilirken aynı zamanda kendi eylemiyle kendini gerçekleştiren, kendi tarihini kendi yaptıklarıyla oluşturan bir varlık olarak görülmüştür.

Fakat Aydınlanma düşünürlerine göre doğru metot olmadan akıl kendi başına anlamlı değildir. Bireyler, 'yöntemsel şüphecilik' yoluyla zihnini tamamıyla boşaltmaya, sahip olduğu tüm inançları şimdiye kadar bilgi diye kabul edilen her şeyi silmeye ve böylelikle üzerine kesin bir bilgi sisteminin inşa edileceği temel, tartışılmaz doğruyu akıl yoluyla bulmaya çalışır. Çünkü insanların uymayı tercih ettiği gelenek ve görenekler, önyargılar ve geçmişin örnekleri, akli kullanmayı engelleyen, *"aklın sesini dinlemeye bizi daha az elverişli"* hale getiren unsurlardır³⁶.

Bu unsurların kaldırılmasının "ergin birey"i ortaya çıkaracağına inanan Kant, Aydınlanma'yı şöyle tanımlar:

*"Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. Sapare Aude. Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!"*³⁷.

Kant, insanın Aydınlanma'yla yaşadığı "çıkış"ı onu "olgunlaşmamışlık" statüsünden kurtaran bir süreç olarak tanımlar³⁸. Cassier'in tespitiyle, mücadele ettiği ve başardığı her şeyin bir ifadesi olarak Aydınlanma Çağı'nın ortak noktasını oluşturan akıl; vahiy, gelenek ve otorite üçlüsünün temellendirdiği ve bu üçlüde temellenen her şeyi eleştirme ve sorgulama yetisini temsil etmektedir³⁹. Aydınlanma'nın bu akıl anlayışında gerçekler ancak

³⁶Descartes'tan akt. Duman, F. (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız aydınlanması versus İskoç Aydınlanması. AÜSBFD, 61 (1). 17.

³⁷ Tunçay, M. (2009). Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi-2. (3.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 98.

³⁸ Foucault, 175.

³⁹ Cassier'den akt, Çiğdem, 2009: 15.

gözlem ve deney yoluyla, aklın çabası ve araştırması sonucu elde edilir⁴⁰. Aydınlanma'nın akla dayanarak geçmişi kötü olarak algılayıp inkarı ve iyi bir geleceği -en azından kurgusal bir düzeyde kurması- ilerlemeci bir anlayışa sahip olduğunun bir kanıtıdır. İnsanlık tarihinin sürekli bir ilerlemeyi içerdiğine inanan bu anlayışa göre artık tarihte gerileme ve çöküş dönemlerine yer yoktur, gelecek sadece daha fazla “gelişme” demektir. Bu noktada Callinicos, modernliğin en baştan beri, tarihsel ilerleme düşüncesinden ayrılamayacak biçimde birbirine bağlı olduğunu ifade eder⁴¹.

İnsanın aklını kullanıp ergin olması ile bu dünyada mutluluğu yakalaması arasında bağ kuran Aydınlanma düşünürleri, yüzyıllardır hüküm süren mutsuzluğun geleneksel değerler ile kurumların beslediği yanlışlardan kaynaklandığını belirtirler. Bu aydınlar arasında öne çıkanlar özellikle Fransız Aydınlanması'nda *ilerleme fikrinin* savunucusu Turgot⁴² ve ilerleme fikrine ikinci büyük katkıyı yapan ve bu fikri, insan zihninin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bağlayan düşünür Condorcet'tir⁴³. Condorcet'e göre, her dönem daha önceki dönemin eksikliklerini ortadan kaldırarak, sahip olduğu birikimini bir sonraki döneme taşır. Bu düşünce aynı zamanda, Comte'cu pozitivist tarihsel anlayışın da öncüsü olmuştur. Comte, “Aydınlanma”nın Orta Çağ'ın karanlık bir çağ olduğu, fikrini

⁴⁰ Bierstedt, R. (2010). “18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce”. (Çev. U. Kocabaşoğlu). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler) Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 26.

⁴¹ Callinicos, A. (2004). Toplum Kuramı. (çev. Yasemin Tezgiden). İstanbul: İletişim Yayınları.32,33.

⁴² Bu fikir, tarihin evrensel tarih olarak kurgulanması ve bu kurgunun içerisinde tekil insan türünün bütün düşünsel ve toplumsal kazanımlarının, çöküş ve yükselişlerinin bilime bağlı bir ilerleme fikri etrafında bütünselleştirilmesine dayanmaktadır. Burada insanlık, avcılık-tabiata bağımlılık, tarım ve ticari-kentsel olmak üzere üç dönemli bir ilerleme göstermektedir. Bu üç döneme uygun ilerleme araçları ise dil, matematik ve resim sanatıdır. Bu dönemlerde ilerleme, bilimsel, teknolojik, ahlaki ve sanatsal alanlardaki yapıtlarda gözlemlenebilir Çiğdem, 2009: 42.

⁴³ Condorcet, on aşamalı bir ilerleme haritası hazırlamıştır. İlk dönem; menfaat birliği ve korunma güdüsüyle bir araya gelen dili kullanabilen ve aileyi tanıyan küçük insan topluluklarının avcılıkla yaşadığı dönemdir, ikinci dönem, avcılıktan ve tabiata bağılıktan kurtulup toprağa bağlanan (tarıma), zihni faaliyetlere daha fazla vakit ayıran, köleliğin oluşmaya başladığı dönem, üçüncü dönem, tabiatın yanı sıra toplumunda gözlemlendiği, eğitimin kurumsallaştığı, alfabenin kullanıldığı dönemdir. Dördüncü dönem, bilimlerin felsefe çatısı altında toplandığı dönemdir, beşinci dönem, bilimlerin felsefeden bağımsızlık kazanarak, kendi arasında ayrışmasının yaşandığı dönemdir. Altıncı dönem, bu çöküşle birlikte insanlığın karanlığa, tiranların ve despotların hükümlerine altına girdikleri, bilgi ışıklarının söndüğü dönemdir. Yedinci dönem, bilimlerin canlanması, ilerlemeleri, bilimsel ve teknoloji keşiflerin başladığı, matbaanın icad edildiği dönemdir. Sekizinci dönem, matbaayla beraber yayıncılık faaliyetlerinin hızla yayıldığı, bilim ve sanatlarda özerkleşmenin yaşandığı, ahlakın dinden bağımsızlık kazandığı dönemdir. Dokuzuncu dönem, bilimlerin kurumsallaşmasına metodolojik ve felsefi bir meşruiyet kazandıran Descartes'tan başlayıp insanların mutlak baskı ve keyfilikten kurtulduğu Fransız Cumhuriyetine kadar gelen dönemdir. Condorcet, bu dönemlere aklın ilerlemesinin sınırsızlık kazanacağı muhtemel bir “gelecek” dönemi ekler. Bunu hem ilerleme fikrinin doğal bir sonucu bir neticesi hem de Aydınlanma'nın iyimser bakış açısının bir sonucu olarak görmek gerekir. Böylece insanlar bilimin ışığında faaliyetlerini eşit ve özgürce gerçekleştirebilecekleri kusursuz bir gelecek tasarısına da sahip olurlar. Çiğdem, 2009: 44.

eleştirmiş ve Bonald, Maistre gibi muhafazakâr yazarlardan da etkilenen Comte, Aydınlanmanın yerine “ilerlemecilik” fikrini geçirmek istemiştir. Pozitivizmin ilerleme fikrini savunan Comte⁴⁴, Aydınlanmanın radikalizmini de reddetmiştir. “İlerleme” ve “düzen” birbirleriyle uyuşturulmalarının ötesinde bir ilişki içindedirler. Yaşanılan süreçte, biri diğerine bağımlı bir hale gelmiştir⁴⁵.

Aydınlanmanın moderniteye en önemli etkilerinden biri de bu dönemde yeni bir tarih bilincinin oluşturulmuş olmasıdır. Aydınlanma projesi, insan aklına güvenmenin sonucunda daha özgür, eşitlikçi ve mutlu toplumların ortaya çıkacağına inanmıştır. Burada büyük önem taşıyan şey bilgidir. Bilginin devamlı birikerek gelişmesinin kabulü, ilerleme ve gelişme fikrinin modernizmin ana çizgilerinden biri olarak kabul edilmesine yol açmıştır⁴⁶.

Aydınlanma’nın en önem verdiği düşüncelerden biri de eğitim, halkın eğitilmesidir. Eğitim, insanları eski ve anlamsız geleneklerden ve boş inançlardan koruyacak ve aklını özgürce kullanmasını sağlayacaktır. Eğitim, bireysel yetenek ve kapasitelerin sonuna kadar değerlendirilebildiği bir alan olarak, toplumun bütün bireylerinin kullanımına açıktır. Ayrıca eğitim bireylerin doğuştan edindikleri eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için de uygun bir araçtır. Eğitim, modernleşmenin en önem verdiği düşüncenin, yani ilerlemenin teminatıdır⁴⁷.

Aydınlanma düşünürleri arasında fikir birliğinin olduğu en önemli konu “eğitimin gerekliliği”dir. Ancak “kim eğitilmelidir” ya da “halkın ya da aşağı sınıfların eğitilmesi gerekli midir?” sorularının yanıtında tam bir görüş birliğine sahip değillerdir. Aydınlanma düşünürleri, insanların doğal eşitliğini vurgulamalarına rağmen, toplumsal ve zihinsel bakımdan eşitsizliğin varlığını/olduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre, insanın aydınlanıp, özgür olabilmesi için ergin olmayı bilmesi, yani aklını kendi başına kullanmayı öğrenmesi

⁴⁴ Comte, fikirlerinin birçoğunu Saint Simon’a, Saint Simon da Condorcet ve Montesquieu’ya borçludur. Condorcet, Comte’un daha sonraları pozitif bir bilim olarak sosyolojiye yükleyeceği ve “öngörmek için bilgi, iktidar için öngörmek” biçimindeki sözün ortaya koyduğu potansiyelliklerin aynılarını tarihe yüklemiştir. Condorcet, geleceğin insanın iradi müdahalesine açık kılınabileceği bir evrimin hareket ilkelerini bulabilmek amacıyla geçmişe eğilmiştir. İnsanın ilerlemesi öyle bir dengeye ulaşmaktadır ki, gelişmenin hızını aktif insan müdahalesiyle artırmak ve azaltmak mümkün olsa bile, ilerleme kendi özerk iyileştirici gücüne sahip bulunmaktadır. Giddens, 2010b: 269.

⁴⁵ Giddens, 2010b: 269.

⁴⁶ Tekeli, İ. (1999). Modernite Aşılırken Siyaset. Ankara: İmge Kitabevi. 25.

⁴⁷ Çiğdem, 2009: 15, 45

gerekir; fakat büyük bir çoğunluk, içinde bulunduğu konumdan dolayı bunu becerebilecek yetenekten yoksundur. Ergin olmamayı seçkin bir azınlığın ayrıcalığı olarak gören bu anlayış, elitisttir⁴⁸. Aydınlanmacılara göre, haklar ve özgürlükler adına *Ancien Régime*'e karşı verilen mücadelenin başarıya ulaşabilmesi ancak varolan siyasal yapının değiştirilmesi ve düzeltilmesi ile mümkündür. Bu anlamda yapılması gereken ilk iş, siyasal otoritenin geleneksel ilkelerinin değiştirilmesidir. Bu bakış açısı, Tanrı'nın siyasal alanın dışına çıkarılmasını ve iktidara yeni bir meşruluk kaynağının bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla da "halk" kavramı siyasal alanın içine sokulmuş ve siyasal sözleşme kurgusu kullanılarak, halkın açık ya da zımni onayı siyasal meşruluğun temeline yerleştirilmiştir⁴⁹.

Aydınlanma "akıl, ilerleme, bilim" gibi konularda ortak bir tavra sahip olmasına karşın farklı toplumlarda farklı Aydınlanma anlayışları ve çeşitleri ortaya çıkmıştır. Her ülkenin yaşadığı olaylar ve geçmişinden getirdiği yapılar ve 19. yüzyılda dünyada yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişme ve değişimlere ayak uydurabilmesi, o ülkede yaşanacak olan Aydınlanma ve modernleşme süreçlerinin izlenmesinde temel etkenlerdir. Gecikmiş bir modernleşme çabası olarak da okunabilecek olan Kemalizm'i "Türk Aydınlanması" olarak gören görüşler vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Aydınlanma ve Kemalizm ilişkisi karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Türk modernleşmesinde yaşanan gelişmelerin özellikle evrensel, soyut birey düşüncesinin egemen olduğu hümanizm düşüncesi çerçevesinde bir Aydınlanmaya mı yoksa da ulus-devlet kurma yolunda, milliyetçilikle yan yana gelip "sınırlı/seçici bir Aydınlanma" ya mı sebep olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.1.2.3.1.Aydınlanma Çeşitleri

Aydınlanma düşüncesi, Rönesans ve Reform ile başlayan sürecin, düşünsel birikiminin bir sonucu olarak tanımlanabilir. Genel olarak bakıldığında İngiliz-İskoç, Fransız ve Alman olmak üzere üç farklı Aydınlanma felsefesinden bahsedilebilir⁵⁰.

⁴⁸ Ağaoğulları ve diğ., 2005: 314.

⁴⁹ Ağaoğulları ve diğ., 2005: 232.

⁵⁰ Ağaoğulları ve diğ., 2005: 235.

Aydınlanma düşünürleri tek bir çatı altında toplanamayacak kadar farklı düşüncelere sahiptir⁵¹. Fakat 'akıl', 'bilim', 'ilerleme', 'doğa' vb. gibi kavramlarda bir ortaklık söz konusudur⁵². Aydınlanma düşünürleri/ *les philosophes*⁵³ akıl üzerine vurgu yapmış vahiy, gelenek ve otorite gibi Aydınlanma öncesinin temel değerlerini eleştirmişlerdir. Böylece Aydınlanma hem dolaylı bir şekilde ekonomik ve toplumsal sonuçları itibarıyla, hem de bir anlamda “akıl devrimi” söylemiyle “modern toplum”un altyapısını oluşturacak entelektüel temelleri atmıştır.

Belli bir toplumsal proje öneren Aydınlanma, tarihsel olarak Sanayi Devrimi ve burjuvazinin egemenlik sağlama süreciyle beraber gelişmiştir. Sanayi Devrimi, Aydınlanma'nın toplumsal temellerinin ortaya çıkmasında önemlidir. İngiliz Aydınlanma tarihinde, *David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson, Thomas Reid, Isaac Newton, Thomas Hobbes, John Locke* gibi önemli isimler vardır; İngiltere’de burjuvazi, geniş bir toplumsal katmanı oluşturduğu için ekonomik ve toplumsal iktidarı belirleme durumunda belli bir statüye de sahip olmuştur. Oysa Fransa’da burjuvazinin azınlık olarak kalması onu bir statü arayışına götürmüştür. Bu da Fransız burjuvazisinin jakoben karakterini oluşturan temel bir etkidir. Burjuvazinin bir sınıf olarak örgütlenmesi ve toplumsal ilişkilerde bir güç olmaya başlamasıyla, Fransa’da toplumsal gelişmeler şiddet ve terörü de içeren

⁵¹ Aydınlanma içindeki farklı düşünce geleneklerini ve bunların her biri üzerine yapılmış birbirinden farklı bakış açılarına sahip değerlendirmeleri içeren geniş bir literatür vardır. Bu yüzden Aydınlanma’yı, tüm toplumlar için aynı şekilde yaşanmış bir süreç olarak algılamamak gerekir. Aydınlanma’ya ilişkin olarak, farklı bakış açıları ve yorum çeşitliliği hakkında Cevizci, şunları ifade eder: "*Aydınlanmayı bir ideoloji olarak mı, yoksa bir süreç veya birtakım düşünsel veya pratik süreçler bütünü olarak mı görmek gerekir? Onu yaşanan bir deneyim diye mi, yoksa bir entelektüel projeler listesi olarak mı yorumlamak doğru olur? Aydınlanmayı modernitenin altyapısını meydana getiren bir fikirler öbeği, modernliğin kaynağını oluşturan bir problemler ve tartışmalar dizisi olarak mı yoksa esas, Fransız Devrimi’yle başlayan totaliteryen hareketlerin altyapısı olarak mı okumak gerekir? Aydınlanmayı olumlu bir biçimde bir kazanım olarak mı, yoksa olumsuz bir biçimde ve kötü bir efsane ya da musibetler kaynağı olarak mı değerlendirmeliyiz?*" Cevizci’ye göre, Aydınlanma konusunda bütün bu alternatiflerin her birine uygun düşen bir yorumlar çeşitliliği söz konusudur. Cevizci, A. (2002). Aydınlanma Felsefesi Tarihi. İstanbul: Asa Kitabevi. 10.

⁵² Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık Üzerine. Toplum ve Bilim. Güz (74). 14.

⁵³ Aydınlanma’yı temsil eden düşünürler/les philosophes üç kuşaktan oluşur: Montesquieu ve Voltaire’in yer aldığı, Newton ve Locke’un düşüncelerinin ağırlığı olan daha sonraki kuşağın ortaya çıkmasına katkıda bulunan ilk kuşak, Buffon, Franklin, Hume, Rousseau, Diderot, Condillac, Helvetius ve d’Alembart’ın teşkil ettiği ve Aydınlanma düşüncesine belli bir perspektif kazandıran ikinci kuşak ve son olarak Kant, Turgot, Condorcet ve d’Holbach gibi isimlerle Aydınlanma’nın kendi sınırına vardığı üçüncü kuşak. Bu üç kuşağında gösterdiği şey Aydınlanma’nın kendi içinde bir evrim geçirdiğidir. Bu evrimin ilk aşamasında daha sonraları Aydınlanma’nın temel problematığını teşkil edecek felsefi, epistemolojik, bilimsel ve siyasal sorunlar ortaya atılacaktır. Newton’dan gelen boyut bilimsel, Locke’dan gelen boyut felsefi ve epistemolojik, Montesquieu’dan gelen boyut ise siyasal sorunların tartışılmasına zemin hazırlayacaktır. İkinci kuşak düşünürler, Aydınlanma’nın bir entelektüel atılım olarak kurumsallaşmasına hizmet edeceklerdir. Çiğdem, 2009,21.

“çatışma”cı bir hal almıştır. İngiltere’de ise toplumsal gelişmeler bir “uzlaşma” çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu aslında iki ülkede ortaya çıkan –muhafazakâr düşüncenin gelişiminde de görüleceği üzere- Aydınlanma anlayışının da farklı gelişme göstermesinin arkasında yatan tarihsel nedendir de aynı zamanda⁵⁴. Modernlikle aklın özdeşleştirilmesi, İngiltere’ye özgü olmaktan çok Fransa’ya özgü bir tutumdur. İngiliz Devrimi ve 1689’daki Yurttaşlık Hakları Beyannamesi, Parlamento’nun geleneksel haklarının yeniden kabulü çağrısında bulunmuştur. Buna karşılık Fransız Devrimi’nin çağrısı, radikalleşmesinden itibaren, akıl adına ulusun birliğine ve kralın adamlarının cezalandırılmasına yönelik olmuştur⁵⁵.

Aydınlanma’nın başlamasını ve kurumsallaşmasını sağlayan Fransız Aydınlanması’nın⁵⁶ farklı bir yorumuna göre, mevcut toplumsal kurumların akıl yoluyla rasyonel bir eleştirisi mümkündür. Bütün bireylerin kullanabileceği bir yeti olarak akıl, insanları tüm sorunlarından kurtarabilir, “sonsuz barışa” “ütopyan yönetime” ve “eksiksiz bir topluma” götürebilirdi. Akılla, görüntülerin ötesindeki gerçekliğe ulaşılabilir, tabiat ve toplumdaki işleyişin yasalarına gidilebilir ve insan ilişkilerinin “doğal” niteliği ortaya konabilir. Böylelikle insan türünün ilerleyişi için gerekli olan şartlar yaratılabilirdi⁵⁷.

Çiğdem, bir diğer aydınlanma çeşidi olarak Alman Aydınlanması kavramı ile aynı zamanda giderek Aydınlanma’nın ruhuyla çelişen sonuçlar üreten başka bir tarihsel gelişim ve entelektüel oluşuma da gönderme yapıldığını belirtir. Modern toplumlarda da ortaya çıkan muhafazakârlık ve liberallik arasındaki gerilimlerin önemli bir boyutu Alman Aydınlanması’nda (*Aufklärung*) da görülmektedir. Almanya, Fransa ve İngiltere’nin yaşadığı biçimiyle Aydınlanma’nın tarihsel-toplumsal dinamiklerini oluşturamamış ve benzer bir burjuvazi henüz üretememişti. Almanya’nın merkezi bir hükümetinin olmaması, Aydınlanma’yı toplumsal bir misyon olarak görüp onu üstlenecek aristokrasi sınıfı yerine,

⁵⁴ Çiğdem, 2009: 27.

⁵⁵ Tourine, 38.

⁵⁶ Fransız Aydınlanma düşüncesinin ifade ediliş yeri, 1751-1772 yılları arasında 17 cilt olarak yayınlanan. “*ansiklopedi*” olmuştur. “Ansiklopedi”yi Bunu yazanların belirli bir “aydınlatma” misyonu dışında, belirli bir konuda ortak fikirleri yoktu. Voltaire gibi zaman zaman *Ansiklopedi* de yer aldığını inkar edenler olduğu gibi, Diderot ve d’Alembert ve Helvetius gibi dinsel ve siyasal iktidarı, felsefi ve politik olarak tedirgin edenlerin yanı sıra Turgot gibi bir iktisatçı ve Montesquieu gibi bir hukukçuda bulunmaktadır. Kamuoyunun giderek önem kazanması ve filozofların kamuoyunu etkilemede önemli birer aracı durumuna gelmeleri, Fransız Aydınlanması’nın önemli bir özelliğidir. Bu da Çiğdem’e göre, Aydınlanma’nın bir burjuva hareketi olarak adlandırılmasının altında yatan nedenlerden birisi olmaktadır. Çiğdem, 2009: 38-39.

⁵⁷ Çiğdem, 2009: 37.

daha idari ve bürokratik bir siyasal yapılanmaya bağımlı olmasına sebep olmuştur⁵⁸. Fransız Aydınlanması, Aydınlanma'nın başlaması ve kurumsallaşmasını sağlarken, Alman Aydınlanması ise bir yönüyle Aydınlanma'nın sınırlanmasını, diğer yönüyle de Aydınlanma projesinin aşılmasını (*Sturm und Drang, romantizm ve alman idealizmi, Alman idealist tarih felsefesi*) sağlamıştır⁵⁹.

1.1.2.3.2.Aydınlanma'nın Eleştirisi

18. yüzyıl her alanda aklın öncülüğünü savunan Aydınlanma kültürünün çözülüp, kendisini yıkacak olan karşıt görüşlerin gelişmeye başladığı bir yüzyıl olmuştur. Akla duyulan aşırı inanç 18. yüzyılın sonunda Kant'ın felsefesi ile sarsılmış, 19. yüzyılda ise Aydınlanma hızını büsbütün kaybetmiştir. Aydınlanma'ya ilk eleştiri kendi içinden yine bir aydınlanma düşünürü olan J. J. Rousseau'dan gelmiştir⁶⁰.

Aydınlanma'nın ilk eleştiricilerinden olan Rousseau, Aydınlanmacıların olumladıkları ilerleme fikrine karşı çıkar. İlerleme her zaman iyi yönde olmaz. Ona göre “vahşi/ doğal” insan “uygar” insandan daha üstündür. İnsanların toplumsallaşması beraberinde rekabet, kıskançlık ve tartışmaları daha da artırmıştır. Bu yönüyle insanın uygarlaşmasının ve doğal halini terk etmesinin olumlu bir etkisi yoktur⁶¹:

*“Doğa halinde hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artısını bizim yeteneklerimizden ve insan aklının ilerlemesinden alır ve sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşir ve yasallaşır.”*⁶²

Ona göre insan doğa halinde, akıl temelinde eylemde bulunan bir varlık olmayıp daha ziyade içgüdüleri ve duyguları ile hareket eden bir varlıktır. Zaman içerisinde insanın akli yetileri gelişmiştir ama bu gelişme insanın masumiyetini kaybetmesi, doğallığını yitirmesi ve yozlaşması karşılığında olmuştur. İlerlemeci ve iyimser yaklaşımı reddeden

⁵⁸ Çiğdem, 2009: 82.

⁵⁹ Çiğdem, 2009: 80-81.

⁶⁰ Gökberk, M. (2008). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi. 289.

⁶¹ Ağaoğulları ve Köker, 35.

⁶² Rousseau, J. J. (2001). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma. (çev. R. Nuri İleri). (6.b). İstanbul: Say Yayınları. 160.

Rousseau'ya göre, ilim ve sanatta modernleşmeyle beraber yaşanan gelişmeler insanlar arasındaki eşitliğin bozulmasına sebep olmuştur. Hatta bu uyarısı beraberinde aklın, insanların köleleşmesine yol açtığı yönündeki görüşünü de içermektedir. Ona göre bilgisizlikten kurtulmak için harcanan boş çabaların cezası her zaman lükse, ahlaksızlığa ve köleliğe düşmek olmuştur. Rousseau'ya göre, toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep uygarlık öncesi tabiat haline kadar gitmek gereğini duymuş, ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır. Filozoflar ihtiyaç, aç gözlülük, baskı, istek ve gururdan sık sık söz etmelerine rağmen toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi tabiat haline aktarmışlardır: *“Vahşet halindeki insandan söz açmışlar fakat uygar insanı anlatmışlardır”*⁶³.

Rousseau'nun düşüncesinde doğa durumu henüz insanların sosyalleşmediği, aile kurumunun ortaya çıkmadığı, sanatların ve bilimlerin doğmadığı bir duruma karşılık gelir. Oysa ilerleme, insanlığı sürekli olarak ilkel durumdan uzaklaştırmış, insanı tanımayı değil incelemeyi ön plana çıkarmıştır⁶⁴:

*“İlerlemeyle beraber, ahlak, gelenek ve göreneklerde yozlaşma başlamış, kimse olduğu gibi görünmeye cesaret edemez olmuş, cemiyet adeta sürüleştirmeye başlamıştır. Bu süreçte samimi dostluk ve güvenin yerini, şüphe, korku, soğukluk ve çekingenlik almıştır. Bilimin gelişmesiyle namus ve ahlak anlayışı değişmiş ve ruhlar bozulmuştur. İlim ve sanatların gelişmesi insanların kötü tarafını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte insan a verilen değer azalmış, sosyal ilişkiler önemini yitirmiştir. İnsanlar Tanrı'yı dünyevileştirerek, kutsal denilen şeyi yok etmişlerdir.”*⁶⁵

Düzenin, uyumun ve aklın öncülüğünde bir dünya kurgusunu savunan Rousseau, toplumsal örgütlenmenin yarattığı bulanıklık ve kaostan çıkararak, bir düzenin içine yerleştirmek istemiştir. Bu noktada da toplumu, toplumun yapay görünümünü ve eşitsizliklerini eleştirirken de yine bunu Aydınlanma adına yapmıştır⁶⁶.

⁶³ Rousseau, 2001: 85.

⁶⁴ Rousseau, 2001: 87.

⁶⁵ Rousseau, J. J. (1989). İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk. (çev. S. Eyüboğlu). Ankara: MEB yayınları. 19, 39.

⁶⁶ Touraine, 236.

19. yüzyılın sonu modernizmin entelektüel çevrelerde en çok eleştirildiği bir dönemdir. Aydınlanmaya en sert eleştiriler bu dönemde, Alman filozof Nietzsche'den gelmiştir. Nietzsche hakikat, bilgi ve rasyonalitenin her şeyden daha önemli olduğu düşüncesini eleştirir. Bu düşünce, en uç noktaya taşındığında yaşamdaki en önemli şeyi, yaşamın kendisini bile yok eder. Gerçekten de, en önemli ve değerli olan, bilim tarafından "kanıtlanamayabilir". Bunlar yani Aydınlanmanın sefalet ve mutsuzluğun kaynağı olarak gördüğü; *kültür, gelenekler, adetler ve mitler* gibi faktörlerde bulunabilir. Bilimin kendisi inanca dayanabilir. Nietzsche, Aydınlanma'nın, kendi standartlarını karşılayamayan her şeyi tahrip ettiği özellikle de bu standartların kendileri kanıtlanabilir olmadığı takdirde çok yıkıcı hatta belki de akıl dışı olabileceklerine inanır⁶⁷.

19. ve 20. yüzyıldaki gelişmeler gerek pratik gerekse teorik düzeyde Aydınlanma'ya yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Aydınlanma'nın inandığı iyimser bir gelecek tasarımı yaşanmamış ve insanlık savaşılarından, soykırımlardan kurtulamamıştır. Bu durumda Aydınlanma'ya ve onun şiddetle savunduğu akıl kavramına karşı birçok eleştirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede farklı temellerden hareketle Aydınlanma aklı, mahkum edilmiş ve yaşanan bu kötülüklerin en temeldeki nedeni olarak görülmüştür. Bu bağlamda Horkheimer ve Adorno gibi Frankfurt Okulu (Eleştirel Kuram) düşünürlerinden; Derrida, Foucault, Lyotard, Wittgenstein, Baudrillard, Rorty vb. gibi postmodernist olarak nitelenen birçok düşünüre, Heidegger ve Gadamer gibi yorumsamacılardan (hermeneutikçi) Hayek ve Oakeshott gibi liberal-muhafazakârlara kadar çeşitli kesimlerden Aydınlanma aklına, akılcılığına bir çok eleştiri gelmiştir.

Aydınlanma'ya en temel eleştiriler, Aydınlanma aklını mutlaklıkla hatta totaliterlikle suçlayan rölativist bir bakış açısını savunan postmodernizmden gelmiştir. Buna göre Aydınlanma'nın 'akıl anlayışı' ve bu temeller üzerinde yükselen 'modern bilim', kendi ürettiği 'mutlak doğru'yu insanlara dayatmakta ve bu yolla sonsuz çeşitliliğe sahip insani deneyim üzerinde bir tür 'hegemonya' kurmaktadır. Aydınlanma'nın dayandığı akıl ve bilim anlayışının ürettiği, evrensel doğruların özünde dışlayıcı bir niteliği vardır. Dini bilgi ve geleneksel bilgi türleri, aklın önündeki engeller olarak görülmüş, geçmişte kalmış 'hurafeler' 'akıl dışı', 'bilim dışı' kabul edilmiş ve dışlanmıştır. Aydınlanma aklının bu

⁶⁷ Hollinger, 19.

tekelci yapısına karşı çıkan postmodernist düşünürler ‘evrensel bir akıl’ ve ‘evrensel rasyonel otonom özne’ kurgularını yıkmakta, reddetmekte ve bunların yerine anlam ve gerçeğin çoğulluğuna dayalı rölativist bir anlayışı savunmaktadır. Evrensel tek bir akıl ya da aklın evrensel ortak işleyişi yoksa tek bir gerçek ya da doğru da yoktur. Dolayısıyla farklı bağlamlarda farklı gerçekler, hakikatler inşa edilebilecektir⁶⁸.

Bu çerçevede özellikle Habermas’ın eleştirileri öne çıkmaktadır. Postmodern söyleme karşı, tamamlanmamış bir proje olarak gördüğü Aydınlanma projesinin “özgürleştirici” hedeflerini gerçekleştirmeyi savunan Habermas, postmodern söylemin irrasyonalist, aynı zamanda da Aydınlanma ve modernlik karşıtlığı olduğunu ileri sürer. Habermas’a göre, kökenlerini Nietzsche ve Heidegger’de bulan postmodern söylem, özü itibariyle muhafazakâr bir felsefeye yol açmaktadır. Aydınlanma akli eleştirilmelidir ancak bu eleştiri, akli tamamen reddeden akıl dışı unsurlara dayanarak değil bu aklın “*ufkunun dışına düşmeden*” yapılmalıdır. Yani, “*bebeği yıkadığımız suyla birlikte bebeğin de akıp gitmesine*” izin vermemeliyiz.” der. Oysa postmodernist düşünürler, akıl kavramını yeniden yapılandırmak yerine akıl projesini tamamen terk etme yolunu seçmektedirler. Bu tercihin sonucu, Aydınlanma aklının eleştirel özünü yitirmesine ve Aydınlanma’nın özgürleşimci hedefleriyle olan bağını tamamen koparmasına neden olan yeni muhafazakâr bir tutumun ortaya çıkmasıdır. Habermas, toplumun gelişimi yönünde “teorik” bir neden önermemeleri nedeniyle onları “*neo-muhafazakârlar*” olarak adlandırmaktadır⁶⁹.

Bu yüzyılda bir tepki olarak Aydınlanmanın karşısına çıkan başka bir akım da, akıl-dışı (irrasyonel) etkenlere yönelmiş olan romantizm akımı olmuştur. Romantizm, modernizmin ilk biçimidir ve modernleşmenin ilk ifadesi olan Aydınlanma hareketinin ve Fransız Devrimi’nin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu, Aydınlanma’nın akli mutlaklaştırmasına karşı yapılan bir eleştiridir⁷⁰. Romantikler aklın insanın doğasının tek temeli olmadığına her zaman başka alternatiflerinin de olduğuna vurgu yapmış ve aklın bu kadar yüceltilmiş olmasını eleştirmişlerdir. Modernleşmenin insan doğasının dönüştürücü

⁶⁸ Duman,2010: 157.

⁶⁹ Habermas’tan akt, Duman: 2010, 173.

⁷⁰ Koçak, O. (1992). Modernizm ve Postmodernizm. Değer Dergisi. C.18. s. 84.

etkisi özellikle rasyonelleşme ve iş bölümü kişileri duygularına yabancılaştırmıştır. Aydınlanmanın tek tipleştirici evrenselci iddiasına dayanak oluşturan “*Gerçek, bir taneyse, gerçeğe dayanılarak yapılan iyi bir yasa bütün insanlık içinde iyidir.*” düşüncesi, Alman siyasi romantizminin temel eleştiri noktası olmuştur. Bu düşüncüyü eleştiren Herder’e göre, tarih tüm topluluklar için ilerleme doğrultusunda düz bir çizgi değildir. Bunlar toplumların yapılarına göre değişir ve evrenselleştirilemez⁷¹.

Aydınlanma ve modernizme en sistemli eleştiri Frankfurt Okulu düşünürlerinden gelmiştir. “*Aydınlanma’nın Diyalektiği*” adlı kitaplarıyla, modernizmin felsefi ve kültürel temellerini eleştiren M. Horkheimer ve T. W. Adorno’dur. Horkheimer’a göre, Aydınlanma her zaman insanları korkudan kurtarmayı ve onların egemenliklerini kurmalarını amaçlamaktaydı ve bu anlamda Aydınlanma’nın programı, dünyanın büyüünün giderilmesiydi⁷². Aydınlanma aklı “*miti aydınlanmaya, tabiatı da nesnelliğe*” dönüştürerek kendisini araçsal bir şey olarak konumlamış ve değiştirmek istediği gerçekliğin bir parçası haline gelmiştir. Bu noktada, Aydınlanmanın tabiat üzerindeki tahakkümü insan üzerinde de bir tahakküme yol açmıştır⁷³. Mit ve Aydınlanma aynı işlevlere sahiptir. Her ikisi de, adlandırmak, açıklamak ve belirlemek ister⁷⁴. Çiğdem, Aydınlanma’ya yapılan en büyük eleştirinin mit ve geleneğe karşı çıkan aklın, kendisinin de bir mit olması ve gelenekselleşmesi olduğunu belirtir⁷⁵.

Alman romantizmi, Aydınlanmanın tek tipleştirici, evrenselci iddiasını eleştirmiştir. Romantizmin ortaya koyduğu tarih anlayışı, Aydınlanmanın ilerlemeci, evrensellik iddiası taşıyan öğretilerine karşı, temel olarak halk kültürüne vurgu yapmak olmuştur. Alman tarihçi Herder’e göre tüm sosyal, kültürel ve siyasi kurumlar ve gelişmeler değişime açıktır ve farklı koşullarla şekillenirler. Bu nedenle ideal anayasadan, dinden, dilden bahsetmek mümkün değildir. İdeal gibi görünen ya da gösterilen kurumlar tarihsel koşulların ürünüdür. Bu nedenle benzer tarihsel deneyimleri yaşamayanlara dayatılmamalıdır. İkinci olarak kültür, tekrarlanmayan biricik ve organik bir bütündür.

⁷¹ Özçalık, S. (2010). Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan “Kültür Ulusu”na Geçişin Kurgusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE. Ankara. 22.

⁷² Horkheimer, M. (1986). Akıl Tutulması. (Çev: O. Koçak). İstanbul: Metis Yayınları. 63.

⁷³ Horkheimer, M., Adorno, T. (2010). Aydınlanmanın Diyalektiği. (Çev: E. Ö. Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 42.

⁷⁴ Çiğdem, A. (2008). Akıl ve Toplumun Özgürleşimi. İstanbul: İletişim Yayınları. 49.

⁷⁵ Çiğdem, A. (2004). Bir İmkan Olarak Modernite. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 61.

Kültürü dışarıdan anlamak ve hükümde bulunmak imkânsızdır, içine girilmelidir. Bu anlamda kültürün gelişimi de organik bir yapıya benzer. Kültürlerde doğar, büyür, olgunlaşır ve ölürler⁷⁶.

Romantizm, kişilerin çıkarlarını kollamak yerine, bireyselliklerini diğerleriyle uyum içinde gerçekleştirebilecekleri bir bütünlük istemektedir. Bu anlamda 'organizma' benzetmesi, romantik düşünürlerce devlet ve toplum için sıkça dile getirilir. Nasıl bir organizmada her şeyin bir rolü varsa ve bütünden bağımsız tanımlanamazsa, bireyler de toplum için öyledir. Herkesin toplum içinde bir rolü vardır ve ancak bu rolle tanımlanabilir olmak mümkündür. Bunun yanında, toplumu birbirine bağlayan ve yukarıdan dayatılan yasalar olmamalı, toplum içinden çıkan gelenekler ve kültür doğrultusunda hareket etmelidir. Tarihsel evrim, toplumun oluşmasındaki esas nokta olmalıdır. Aksi takdirde herhangi rasyonel bir plana göre tasarlanan devletin, özgüllüğünü koruyabilmesi söz konusu olamaz⁷⁷.

Böylece devletin, bireyler dışında bir varlığı olduğu kabul edilmiş olur. Devlet, tarihin ve doğanın yarattığı kendine has özgüllükleri olan doğal, organik bir varlıktır. Romantik yaklaşım devletin her ne sebeple olursa olsun araçsallaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Alman romantizmi, devlete dayalı bir Alman milliyetçiliğinin teorik altyapısını hazırlamıştır. Devleti "bir kavram" olarak ifade eden Aydınlanma felsefesine, karşı romantizmde devlete "kendinde bir varlık" atfedilmiştir. Romantizmin birey-toplum değerlendirmesi, devlet-millet-toplum bütünlüğü algısını yaratmış ve bu bütünlüğü bir organizmaya benzeterek, ancak birbiriyle tanımlanabilir olduklarının altı çizilmiş, böylece Aydınlanma anlayışının evrenselleştirici duruşuna karşı konulmuştur⁷⁸.

Aydınlanma düşüncesini eleştiren Romantizm, hem modern dünyayı hem de Almanya'yı büyük oranda değiştiren milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın düşünsel öncüllerinin bulunabileceği bir akım olarak değerlendirilebilir. Muhafazakâr düşüncenin "devlet"e verdiği değer ve "organik toplum" düşüncesi aynı zamanda Romantizmin de savunduğu değerlerdir. Yine "kültür ve tarihe verdiği önem özellikle çalışmanın ilerleyen

⁷⁶ Berlin'den aktaran Özçalık, 2010: 77-78.

⁷⁷ Özçalık, 80.

⁷⁸ Berlin'den akt. Özçalık, 83.

bölümlerinde Türk modernleşmesinin kültürcü bir damarı olan “medeniyet –kültür” sentezinin, ideolojik arka planına bakarken, gerekli ve geçerli ölçeklerden biri olacaktır.

1.2. Modernizm Eleştirileri

18. yüzyıl Aydınlanması’nın temel özelliği ve 20. yüzyıla kadar egemen olan ve merkezinde akıl, nesnellik ve bireysel özgürlük bulunan modern düşünce felsefede, siyasette, kültürde ve sanatta büyük anlatılara/meta teorilere sahiplik etmiştir. “Hakikat”i bulmada gerekli olanın din ve mitoloji değil, bilimsel bilgi ve yöntem olduğuna inanan, doğaya ve kültüre ilişkin modern yaklaşıma göre akıl, bilim, teknoloji ve bürokratik yönetim, doğanın ve toplumun akılcı denetimini gerçekleştirecek, böylece insanlığın bilgisi ekonomik ve sosyal refahı sürekli artacaktır. Her bir sorunun tek bir yanıtı olduğuna inanan modernizm, eğer bu cevap doğru tanımlanabilirse, dünyanın denetim altına alınabileceğini ve rasyonel bir biçimde düzenlenebileceğini vurgulamıştır⁷⁹.

Tanrı merkezli dogmatik düşüncenin yerine, insan merkezli düşünce biçimini koyarak gerçeği insan aklında arayan modernizme, en sert eleştiriler gerçeği bulmada insanın da Tanrı’nın da merkez olamayacağını, kesin ve evrensel bir gerçekten söz edilemeyeceğini savunan postmodernizmden gelmiştir. Modernitenin benimsediği tekillik karşı farklılıkları, çoğulluğu ve kimlikleri öne çıkaran F. Baudrillard, J. Derrida, J. F. Lyotard gibi belli başlı düşünörlere sahip Postmodern teörinin hareket noktası, başarıya ulaşamamış rasyonalist bir proje olarak Aydınlanma’nın eleştirisi, akıl ile kurtuluş ve ilerlemeyi eşitleyen anlayışa karşı çıkmak olmuştur. Postmodern teori, modernizmin büyük anlatılarına güvenmemiş, evrim, ilerleme, eğitim ve bilgi ile mükemmele ulaşılabilceğini iddia eden ütöplik projelere kuşkuyla bakmıştır.

Lyotard modernliğin evrenselliğine karşı farklılığın ve yerelin önemini belirtir. Ona göre, Aydınlanma felsefesinin evrensellik anlayışının, modernizmin “büyük-anlatıları”nın sonu gelmiştir. Postmodernite, modernitenin bir parçasıdır. Evrimini tamamlamamış olan modernizmin, yeni bir aşamasıdır. Postmodern teori, Aydınlanma projesinin bilimsel ve kesin bilgiye, deney, gözlem, mantık, sınıflandırma ve akıl yürütme yoluyla ulaşılabilceği

⁷⁹ Berktaş,2000: 22.

anlayışını ve mutlak bilgiyi reddetmiştir. Yalnızca birbiriyle rekabet eden açıklamalar, “söylemler” vardır ve dünyanın bir merkezi olamayacağı gibi tek bir iktidar kaynağı da yoktur⁸⁰.

Touraine’e göre modernlik, dünyada büyük bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluğu dolduracak akla dayalı yeni bir olgu da yaratamamıştır. Tanrısal iradenin, aklın ya da tarihin yarattığı bir dünyanın birliğinin yerine akılcılaştırma ile öznelleştirilmenin ikiliğini ortaya koymuştur. Modernliği bir çöküş hali olarak tanımlayan Touraine, postmodernizmin de bir hayalet gibi dünyanın üzerinde dolaştığını belirtir⁸¹. Weber için, modernite, rasyonalitenin bakış açısından, akıldışı olan rasyonelleşmiş, sekülerleşmiş bir dünyayı içine alan demir bir kafestir⁸².

1.3.Modernleşme

1.3.1.Tanım

Black, “çağdaş” sözcüğünün, 17. yüzyılda “modernity” (çağdaşlık), “modernizers”⁸³ (çağdaşlaştırıcılar) ve “modernization” (çağdaşlaşma)⁸⁴ sözcükleriyle birlikte sınırlı ve teknik bir şekilde kullanıldığını belirtir. 18. yüzyılda “çağdaşlık” sözcüğü teknolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmede en ileri olan ülkelerin ortak özelliklerini belirtmek üzere kullanılmaya başlanmıştır⁸⁵. Bu anlamda Touraine, modernleşmeyi eylem halindeki modernlik olarak tanımlar⁸⁶. Modernliğin başlangıcı 18. yüzyılda gerçekleşen demokratik ve endüstriyel devrimlerdir⁸⁷. Modernlik “*ekonomik, politik ve kültürel değişimdeki karmaşık süreçlerle karakterize edilen, yeni tipte bir toplumun ortaya çıkması*”dır⁸⁸. Köklü

⁸⁰ Lyotard’dan akt. Berktaş, 24.

⁸¹ Touraine, 17.

⁸² Hollinger, 59.

⁸³ İngiliz yazarları Fransız Devriminin önderlerini “çağdaşlaştırıcılar” sözcüğünü kullanarak eleştirmişlerdir. Black, C.E. (1989). Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri. (2.b). Ankara: Verso Yayınları. 18.

⁸⁴ Black, “sanayileşme”, “ilerleme”, “Batılılaşma” ve “Avrupalılaşma” gibi birçok farklı sözcüğünde varlığını belirtip, daha geniş kapsamlı ve daha az yıpranmış bulduğu “çağdaşlaşma” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. Black, 18.

⁸⁵ Black, 19.

⁸⁶ Touraine, 44.

⁸⁷ Wagner, P. (1996). Modernliğin Sosyolojisi. (çev. M. Küçük). İstanbul: Sarmal Yayınevi. 11.

⁸⁸ Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. (çev. Osman Akınbay). (2.b). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 7.

bir dönüşümü ifade eden modernlik, kendisinin dışında olanı gelenek olarak kurgular ve ona karşı üstünlük varsayımında bulunur⁸⁹.

Modernite, gücünü 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinden alan, insandan başka hiçbir aşkın gücün varlığına inanmayan, rasyonalizasyona, laisizme dayanan, bir süre sonra pozitivizmle iç içe geçmiş bir dünya görüşüdür. Modernleşme ise, modernleşme olgusu diye tanımlanan gerçekliği, bir topluma veya bir insanın bireysel bilincine, gerektiğinde kamusal gücü ve merkezi otoriteyi kullanmak suretiyle yerleştirmeye çalışan bir ideolojidir⁹⁰. Geleneksel ya da geri kalmış ülkelerin ileri teknoloji düzeyine erişmiş ulusal birimlerin ekonomik ve diğer yapısal özelliklerini edinme doğrultusunda geçirdikleri tarihsel dönüşümler olarak tanımlanan modernleşme, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelişen ve daha sonraki zamanda tüm dünyaya yayılan ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçler yönünde ortaya çıkan dönüşümlerdir⁹¹.

Çiğdem’de toplumsal modernitenin kurumsal altyapısı olan, endüstrileşmeyi, pazar sistemlerinin oluşumunu, bilimsel devrimi, teknolojik ilerlemeyi ve ulus devletin gelişimini içeren modernleşmenin “geleneksel toplum”dan “modern toplum”a doğru ilerleyen bir değişim süreci olduğunun altını çizer. Buna göre tarihin başlangıcı ile sonunu anlatan iki toplum tipi vardır: Geleneksel ve modern toplum. İnsanlık tarihinde ilk kez Batı Avrupa’da başlayıp gelişen ve Kuzey Amerika’da en belirgin düzeyde ortaya çıkan süreç sanayileşmiş, evrensel geçerliliği olan bir bireysellik ve rasyonalite kültürünü yerleştirmiş, demokratik temsili sistemle yönetilen bir “toplum tipine” erişmiştir. Dünyanın geri kalan bölümünde tarih, bu “modern toplum” tipine doğru bir değişim sürecini yaşamaktadır. Bu anlamda, modernleşme kavramı, teorik olarak tarihsel süreç içinde “eskimiş” olan geleneğe dayalı toplumsal, kültürel, siyasal yapıların, değerlerin ve ilkelerin çözülerek yerlerine “yeni ve daha iyi” olduğu düşünülen ölçütlerin geçirildiği bir evrim sürecidir⁹².

⁸⁹ Berger, P. L., Berger, B., Kellner, H. (1985). Modernleşme ve Bilinç (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları. 124.

⁹⁰ Kahraman, H. B. (2002). Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye, İstanbul: Everest Yayınları. 254.

⁹¹ Eisenstadt’dan akt. Köker, L. (2010). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi. (12.b). İstanbul: İletişim yayınları. 67.

⁹² Çiğdem, 2004: 72.

Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri adlı kitabında çağdaşlaşmayı⁹³ dört aşamada ele alan Black, ilk aşamanın çağdaşlığın zorlanması olduğunu ifade eder. Burada bir toplumun kendi geleneksel bilgi çerçevesi içerisinde çağdaş düşünce ve kurumlarla ilk karşılaşması ve çağdaşlığın ortaya çıkması olarak kendini göstermiştir⁹⁴. İkinci aşama çağdaşlaştırıcı önderliğin sağlamaştırılmasıdır. Bu aşama siyasal çatışma ve yaşanan devrim sonucunda iktidar geleneksel önderlerden yenilikçi önderlere geçmiştir. Kırsal ve tarımsal yaşam biçiminden kentsel ve endüstriyel ağırlıklı yaşam biçimine dönüşüm üçüncü aşamayı oluşturur. Son aşama ise toplumun sosyal yapısının yeniden örgütlenmesidir. Bu yeni toplumu⁹⁵ “bütünleşmiş toplum” olarak tanımlayan Black, çağdaşlaşmanın bu dört aşamasına her toplumun aynı hızda geçmediğini belirtir. Bu aşamaların, her toplumun kendi geleneksel yapısı, kaynakları ve referansları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular⁹⁶.

Yine modernite projesinin dört temel boyut üzerinde geliştiğini belirten Tekeli’ye göre; bunlardan ilki iş bölümü, yönetim tekniklerinin kullanımı, teknolojinin ilerlemesi gibi unsurları içinde barındıran ekonomik boyuttur ki bu da, kapitalist ilişkiler içinde sanayileşmiş bir toplumu ifade eder. Bu toplumda ürünler metalaşmış, emek ücretli hale gelmiş, liberalist mülkiyet anlayışı kurumsallaşmıştır⁹⁷. İkincisi siyasi partiler, parlamentolar, oy hakkı gibi katılımcı karar vermeyi destekleyen temel kurumları içeren siyasal boyuttur, sekülerleşmenin ortaya çıkardığı kültürel boyut ve son olarak artan okuma yazma oranı, kentleşme süreci ve geleneksel otoritenin zayıflaması gibi unsurları içeren toplumsal boyuttur⁹⁸.

Modernleşme, Batı dışında özgür ve iradî bir değişimden çok, Batı’ya bakılarak ve onun empoze ettiği biçimde yaşanması gereken güdümlü bir süreç olarak ortaya çıktığı ya

⁹³ Black, çağdaşlaşmayı, karşılaştırma yöntemi kullanarak, yedi modelde inceler. Bu modeller arasında dışarıdan doğrudan doğruya yapılan bir müdahale olmaksızın, daha önce çağdaşlaşan toplumların dolaylı etkisiyle çağdaşlaşan toplumlar arasında Türkiye, Rusya, Japonya ve İran’ı gösterir. Bu toplumlarda çağdaşlığın izlenilmesinde geleneksel hükümetler rol almıştır. Yapılan reformların amacı geleneksel sistemi dönüştürmek değil, onu yabancı baskılara karşı güçlendirmektir. Black, 120.

⁹⁴ Black bu döneme Türk ve Rusların Batı’yı tanıma ve Batılılaşma hareketlerini örnek verir.

⁹⁵ Black bu yeni topluma bir çok farklı isim verildiğini söylemiştir: ileri toplum, sanayi toplumu, bütünleşmiş toplum, özgür toplum, başarılı toplum, çağdaş toplum, makul toplum, rasyonel toplum, yeni toplum. Black, 185.

⁹⁶ Black, 73-93.

⁹⁷ Tekeli, İ. (2002). Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi konusunda Bir Üst Anlatı. T. Bora ve M. Gültekinoglu (Editörler). MTSD Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları. 19-20.

⁹⁸ Altun, F. (2011). Modernleşme Kuramı. (2.b). İstanbul: Küre Yayınları. 13.

da yayılmaya başladığı andan itibaren hem modern olan ve hem de modernleşen ülkelerde önemli tartışmalar başlatmıştır. Ancak bu tartışmalarda ağırlıklı olarak yine modern olan ülkelerin entelektüellerinin rol almış olması, 19. yüzyıldan günümüze kadar yapılan tüm modernleşme tartışmalarını belirli noktalarda toplamıştır: Batı merkeziliğine vurgunun yapılması, modern kavramını benzer şekilde algılama, gelenekselin olumsuzluğuna aynı anlamın yüklenmesi, tarihin yalnızca Batı'ya göre akışı ve Batı'nın dışında yokluğu, din, kültür ve değerlerin mutlaka Batılı biçimlerde görünmesi gerektiği, ihtiyaçların zaman ve mekândan bağımsız olarak Batılı ilişkilere göre belirlenmesi zorunluluğu. Ancak tüm bunların gerçekleşmesi için zihnî kabullerin dönüşüme uğraması gerekmektedir. Diğer şart olan zihniyet dönüşümü noktasında akılcı, pozitif, laik, evrensel ve özgür düşünceyi özümseme durumları ise zihinsel modernleşme olarak eklenebilir. Çok yönlü bir toplumsal değişme sürecini bünyesinde barındıran modernleşme kavramı, esasında Batı dışında kalan toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlere karşılık gelmektedir⁹⁹.

Batı dışı toplumların da modernleşebileceği varsayımını ortaya atıp bunun yollarını araştırma iddiasıyla öne çıkan modernleşme kuramı, II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sosyal bilimcilerinin bir ürünü olmakla birlikte temelde 18. ve 19. yüzyıl Aydınlanma felsefesiyle kendine yeni bir alan arayan sosyoloji disiplininin teorik yaklaşımlarından beslenmiştir. Ayrıca bir yandan “tarihsiz” Batı dışı toplumların bilgisini üretme arayışındaki antropolojinin, bir yandan da Batı dışında kalan “tarihli” toplumları inceleyen oryantalizmin tarihî misyonunu üstlenmiştir. Modernleşme kuramı geleneksel Batı modernliğinin ideolojik zemini olan Aydınlanmanın anlam dünyası, pozitivizmin ilerlemeci tarih anlayışı, klasik sosyolojinin organizmacı ve rasyonelliğin dönüştürücü gücü, gelişen kapitalizmin eylem mantığından beslenmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası Batı dışı toplumların değişim süreçleri, sosyal bilimlerin merkezi bir sorunu olmuştur. Özellikle Amerikan sosyal bilimlerinde gelişme düşüncesi, evrimci ve pozitivist toplum kuramının temel dayanağı olan ilerlemeci düşünceyi temel alır. Yine Aydınlanma'nın tarihin doğrusallığı ve toplumların gelişiminin her zaman ileriye/iyiye gideceğine ve geriye döndürülemezliğine duyduğu inanç bu düşünceye eşlik eder. Bu noktada ilerlemeci tarih

⁹⁹ A.g.e. 14.

anlayışının tarihsel ve ideolojik devamlılığına işaret eden gelişme düşüncesi¹⁰⁰, Batı dışı toplumların da ilerleme sürecine katılabileceği varsayımından hareket etmekte ve bu yönüyle de bir kopuşa/farklılığa işaret etmektedir¹⁰¹.

Bir değişme ve gelişme kuramı olan modernleşme kuramı, toplumların modern ekonomik gelişme aşamasına ulaşmaları için kültürel ve toplumsal bir gelişme sürecine ihtiyaç duydukları inancına dayanır. Köker, kuramın incelenirken dayandığı dünya görüşü ile felsefi öncüllerin, kuramın tercih ettiği ampirik metodun ve teorinin bilimsellik iddiasının da dayanağını oluşturan “pozitivizm”¹⁰² ile bir bütün olarak ele alınması gerektiğini belirtir¹⁰³. Kuramın temel hedefi, Batı dışı toplumların Batılı olanlardan farklarını belirtmek, toplumların nasıl kalkınacağını ve Batı ile aralarındaki bu gecikmişlik farkının nasıl kapatılacağına çözüm bulmaktır¹⁰⁴.

Modernleşme eleştirilerinde Weber, Batının tarihsel gelişimini rasyonellik ve rasyonelleşmeye doğru bir gidiş olarak ele alırken, artan hesaplılık ve sistematik denetimin bireysel inisiyatif ve geleneksel bağlılıkları zayıflatacağını, ortaya çıkan bürokratik denetim ve gözetimle toplumsal ilişkilerin kişisellikten uzaklaşacağı ve resmiyet kazanacağını, bu süreçte hukukun da rasyonelleşeceğini belirtmektedir. Sonuçta da

¹⁰⁰ 2. Dünya savaşı sonrasında sosyal bilimcilerin temel amacı öncelikle Avrupa’nın yeniden yapılanması ve az gelişmiş bölgelerin dünya sistemine sorunsuz katılmalarını sağlamaktır. Burada hangi toplumsal kurumların/kuralların gelişmeyi engellediği ya da hangi siyasal sistemin gelişmenin önünü açtığını ortaya koymak hedefleniyordu. Özellikle bu dönemde “gelişme” “kalkınma” ve “ilerleme” birbirinin yerine kullanılan sözcükler olmuştur. Altun, 9.

¹⁰¹ Altun, 2.

¹⁰² Aydınlanma Felsefesinin bir ürünü olan “pozitivizm”, toplumların “pozitif bilim ilkeleri” uyarınca örgütlenmeleri halinde değişimin “ilerleme” mahiyetini kazanabileceğini öngörmüştür. 19.yy sanayi toplumun vücut veren pozitif bilimler ile teknoloji alanındaki gelişmelerin kaynaklık edip desteklediği ve Auguste Comte’un sosyolojik anlayışında “düzen içinde ilerleme” düsturuyla oluşan bu fikir “ileri” Batı’ya göre “geri”yi temsil ettiği kabul edilen toplumların incelenmesinde de yol gösterici olmuştur. Bu ilerleme fikri 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde “modernleşme” adını almıştır. Köker, L. (2008a). *Kemalizm Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi*. Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye. Ankara: Dipnot Yayınları. 201.

Pozitivizm, olgusal olarak sınanması kanıtlanması mümkün olmayan her türlü önermeyi “metafizik” olarak dışlamakta ve reddetmektedir. Bu bakımdan pozitivizm ile muhafazakârlığın “kutsal olanın gerekliliği” anlayışı arasında bir uzlaşmazlık olduğunu düşünmek gerekmektedir. Buna karşılık pozitivizm, eskinin dini, ve metafizik kutsallığının yerine, akla ve gözleme dayanan ve “bilim” olarak yüceltilen yeni bir “kutsallık” anlayışı getirmek istemiştir. Bu “yeni kutsallık” Aydınlanma düşüncesinde ifadesini bulan “araşsal rasyonalite” “anlayışını esas almakta; bilimin insan yararını azamileştirecek problem çözümü pratik bir faaliyet olarak görülmesini içermekte; toplumsal düzeninde ancak böyle bir pozitif bilim anlayışının ilkeleri tarafından sağlanabileceğini öngörmektedir Köker, L. (2008b). *Liberalizm-Muhafazakârlık İlişkisi Üzerine, Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları. 63.

¹⁰³ Köker, 2008a: 200.

¹⁰⁴ Altun, 45.

modernleşmenin bir parçalanma getireceğini söylemektedir. Schumpeter, Marx ve Adorno gibi düşünürler de Batı uygarlığının ürettiği bu tecrübeyi "yaratıcı tahrip" şeklinde özetlemektedirler. Ancak modernleşme sürecinde geleneksel kültür ve yapı tamamen ortadan kalkmamakta, bunun yanı sıra, geleneksel yapı ve kültürün tahribi de kendiliğinden modernliği üretmemektedir. Modernleşme sürecine yönelik olarak gelişmekte olan ülkelerde, genellikle iki tavır ortaya çıkmaktadır. Bunlar, geleneksel tavır ve modern tavidir¹⁰⁵.

Geleneksel olanlar, geleneksel toplumun devamını savunurken; modernler, Batıyı bütün olarak alma taraftarıdır. Bunun yanında, seçmeci bir tavırla Batı medeniyetinin bazı olumlu yönlerini, özellikle teknik unsurlarını almak ve kültür gibi istenmeyen bazı unsurlarını reddetmek taraftarı olanlar da belirmektedir. Yaşanan mücadeleler sonucu, Batı modernleşmesi kendiliğinden, yüzlerce yılda oluşmuş bir süreçtir. Batı dışındaki toplumlarda ise bunun müdahale ile yapılması gerekmiştir. Modernleşmenin çok kısa bir sürede gerçekleşmesi istendiğinden süreç, toplumların bazen sömürgecilik yoluyla doğrudan modernleştirilmesi, bazen da modernleştirici bir ideolojiye sahip iktidar tarafından modernleştirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. İkinci şekilde modernleşme çabası içine giren toplumlarda ya tek parti ya da askeri bir yönetim öne çıkmıştır.

Modernleşme, Batı dışı toplumlarda tepeden inme (çoğunlukla devlet eliyle) düzenlenen bir değişim süreci niteliğindedir. Güçlü bir yönetim geleneği olan ve modernliğin baskısıyla bu yapılar çerçevesinde karşılaşan ülkelerde süreç devlet merkezli olmuş ve yukarıdan aşağıya devlet eliyle yürütülmüştür. Batı dışı toplumların modernleşme tarihleri, ya siyasi seçkinlerin zorlamasıyla ya da karmaşık bir durumda kendilerine özgü bir biçimde yeniden yazılmıştır. Tarih zincirlerinin birbirinden kopukluğu, gelenek ile modernliğin birbirini beslememesi, rasyonalizmin sanayi medeniyetine, pozitivizmin bilime dönüşmemesi, ekonomik gelişme ile demokrasinin bir arada gitmemesi, geçmişle bugünün kopukluğu, Batı dışı toplumların ortak özelliğini oluşturmuştur¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Yüksel, D. Y. (2006). Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905). Yayınlanmamış Doktora Tezi. HÜAİTE. s.30

¹⁰⁶ Göle, N. (1998). Modern Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları. 32.

Türk modernleşmesinin inceleneceği ikinci bölümde, modernleşme tartışmalarındaki ana unsuru, Türk modernleşmesinde de görmek mümkün olacaktır. “Batılılaşmak, ama ne kadar”, “Batı’dan neleri almalıyız”, “Medeniyet alanında mı kültür alanında mı Batılılaşacağız?” bu sorular modernliği geç yaşayan toplumlarda görülebilen tıkanma noktalarıdır. Bu sorulara verilecek cevap, modernleşmeden ne anlaşıldığı sorusuna verilecek cevapla yanıtlanacaktır. “Batı”ya bakış/Batı zihniyetini anlama isteği aynı zamanda modernleşmenin niteliğiyle ilgili ipuçlarını da içinde taşıyan ve çalışmaya ışık tutucu niteliktedir.

1.4.Muhafazakârlık

1.4.1.Tanım

Terim Fransa’da ilk kez 1820’li yıllarda muhafazakâr düşünür Chateaubriand’ın politik restorasyon hakkındaki fikirleri yaymak için yayınlanan *Le Conservateur* adlı dergisinde, İngiltere’de ise, ilk kez 1830 yılında *Quarterly Review* dergisinde kullanılmıştır. 1835’ten sonra giderek Tory (muhafazakâr) Partisi’nin resmi unvanına dönüşmüş ve 1840’lardan itibaren kavram, Avrupa’nın her tarafına yayılmıştır. 1830 ve 1848 yıllarının politik kargaşaları, muhafazakâr düşüncenin ilgisini devrimin tehlikelerine yöneltmesine zemin hazırlamıştır¹⁰⁷.

“Muhafazakârlık” kelimesinin sözlük anlamı “korumak” veya “olduğu gibi muhafaza etmek”tir¹⁰⁸. Muhafazakârlık hem alışılmış hem de daha teknik bir kullanım biçimine sahiptir. Alışılmış kullanım, “muhafaza etme” ya da “bir şeyi bozulmadan koruma” fikrine odaklanır. Bu fikir 14. yüzyıldan kalmadır. Ortaçağ’a ait bu kökene güçlü bir vurgu yapan Kirk, muhafazakâr bakış açısının kökenini, ‘muhafızlara’ “conservator” unvanı verilen Ortaçağ şehirlerine kadar götürür¹⁰⁹.

¹⁰⁷Vincent, A. (2006). “Muhafazakârlık”. (çev: Arzu Tüfekçi). A. Vincent (Editör). Modern Politik İdeolojiler. İstanbul: Paradigma Yayınları. 86.

¹⁰⁸ Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (çev: O. Akınay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları. 512.

¹⁰⁹ Kirk, R. (1982). Introduction. R. Kirk (Editör). The Portable Conservative Reader. New York: Penguin Books. 11.

Edmund Burke, “conservative” kelimesini değil “Düşünceler” kitabının önsözünde “Change is the means of our preservation” cümlesinde yer verdiği gibi “preservation”nu kullanmıştır¹¹⁰. Muhafazakâr kelimesinin siyasal anlamda kullanımı, Napolyon dönemi ve sonrasına rastlar ve bu dönemden sonra da, Avrupa’nın her tarafında muhafazakârlık, “Fransız Devrimi ilkelerine düşmanlık” anlamına gelmeye başlamıştır¹¹¹. Muhafazakârlığı politik anlamından ayrı olarak ele alan Oakeshott’a göre, “*muhafazakâr olmak, bildik olanı bilinmeyene, gerçeği gizeme, fiili mümkün olana, sınırlı olanı, sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliyi bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir.*”¹¹².

1.4.2. Muhafazakârlık: İdeoloji mi, Tutum mu, Üslup mu?

Muhafazakârlık üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında tanımlama farklılıklarının çokluğu dikkat çekicidir. Bunun temel nedenini olarak tarih, yasa ve gelenek gibi her toplumda var olan kurumlara vurgu yapan muhafazakârlığın, bu kurumların içeriğinin her toplumun kendi kültüründen beslenmesi nedeniyle genel bir tanımlama modeline, bir fikir birliğine sahip olmaması gösterilebilir. Bu da farklı bakış açılarını beraberinde getirmiştir. Bu noktada “*Muhafazakârlık bir siyasal doktrin ya da ideoloji mi, yoksa çeşitli ideolojilere eklemlenebilen bir tavır, tutum ya da eğilim midir?*” sorusunun cevapları önemlidir. Yani onu kendine has ilkelere sahip bir dünya görüşü olarak mı, yoksa çok farklı dünya görüşlerinde ortaya çıkan bir psikoloji, bir ruh hali ya da kurumsallaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak mı okumak gereklidir¹¹³.

Özipek, siyasi bir doktrin ve spesifik bir ideoloji olarak muhafazakârlığın, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan 18. yüzyıldan ve onu izleyen büyük sosyal, siyasi ve iktisadi altüst oluşların eleştirisinden başlatılabileceğini ve muhafazakârlığın Fransız Devrimi’ne duyulan tepkiyle bu devrimin felsefi ve fikri temellerini hazırlamakla suçlanan

¹¹⁰ Burke, E. (1993). Reflections on the Revolution in France. Oxford-New York: Oxford University Press. 22.

¹¹¹ Vincent, 85.

¹¹² Oakeshott, M. (2004). Muhafazakâr Olmak Üzerine. (çev: İ. Seyrek). Muhafazakâr Düşünce. S:1. s.56.

¹¹³ Duman, 2010: 116. Burke, “Jacobinism” başlıklı makalesinde sadece Jakobenlik değil döneminin tüm düşünsel akımlarına uzak duran eleştirel yorumlarıyla, muhafazakârlığın ideoloji karşıtı tutumunu ilkeleştirmiştir (Burke’ten aktaran Dural, A. B. (2006). Muhafazakârlık: Düşünce kalıbı mı, İdeoloji mi?. Muhafazakâr Düşünce. Güz (9-10). 56

Aydınlanma filozoflarının fikirlerine yöneltlen eleştirilerin ortaya çıkardığı bir düşünce geleneği ve bir ideoloji olarak ortaya çıktığını ifade eder ¹¹⁴.

Bir muhafazakârlık okuması yapmak için önce onu, modern bir duyuş/düşünüş olarak anlamak gerektiğini belirten Bora, tabi bu durumun, modernleşmenin gelişim süreciyle, sürekli yenilenen, bir duyuş/düşünüş olduğunun da altını çizer. Muhafazakârlık, kapitalist modernleşme süreci karşısında, bu sürecin çözdüğü siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların ve bu anlamda çözülen o yapılara yüklenen anlam ve değerlerin sürekliliği adına gösterilen tepkiye dayanır. Fakat bu tepki, sadece tepkisellik/reaksiyonerlikle tanımlanamaz. Muhafazakârlık, aynı zamanda, “eski” ve “yerleşik olan”ın, “geleneksel ve kutsal”ın sürekliliğini modern koşullarda devam ettirmeye çalışır ¹¹⁵.

Çiğdem, muhafazakârlığın, bir politik doktrin, bir ideoloji ya da her ikisine nüfus etmiş ve Mannheim’ın kastettiği anlamda bir “düşünce üslubu” olarak belirlenebileceği gibi, her türlü doktrine ya da ideolojiye eklenen bir “tavır/tutum” ya da “ruh hali” olarak da anlaşılabileceğini belirtir. Muhafazakârlığın genel olarak sağ ideolojilerle özdeşleştirilmesi ya da bu ideolojilerin tamamlayıcı bir ögesi olması, onun “tepkici” karakterini gösterir ve bu tepkicilik, “gelenek”in savunusu biçiminde somutlaşacağı gibi, geleneği hedef alan her türlü dönüşümü reddetmeye de dayanır ¹¹⁶. Bu noktada Mannheim’a göre, muhafazakârlık, kendisi hakkında bilinçli hale gelmiş, rasyonelleşmiş gelenekçilik ¹¹⁷.

Siyasal alanda yönünü daima bir *status quo ante* (mevcut durumdan önceki durum) ölçütüne göre belirleyen muhafazakârlığın, modernleşmenin tarihsel gelişiminin bir parçası olduğunu belirten Bora bu anlamda muhafazakârlığın modernizmin zıddı değil, aksine onun sürekli refakatçisi olduğunun altını çizer ¹¹⁸. Ergil, muhafazakârlığın “her siyasal rejimde görülebilir” nitelikte olan “genel tutum ve tavır alış” olduğunu

¹¹⁴ Özipek, B. B. (2011). Muhafazakârlık. İstanbul: Timaş Yayınları. 67.

¹¹⁵ Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri, Toplum ve Bilim. Güz. (74). 24.

¹¹⁶ Çiğdem, 1997. 32-33.

¹¹⁷ Mannheim, K. (2009). İdeoloji ve Ütopya. (çev: M. Okyavuz). Ankara: De Ki Yayınları. 25.

¹¹⁸ Bora, 1997: 26.

belirtmektedir¹¹⁹. Bu açıdan muhafazakârlık mevcut durumu (status quo) korumayı amaçlayan her türlü düşünce ve eylemi niteleyebilecektir. Buna göre de, değişimin değil, varılmış olan noktanın “mümkün olanın” en iyisi olduğunu savunan, daha ileriye geçmenin sakıncalı olduğunu vurgulayan ve bunu düşünsel ya da evrensel olarak engelleyen her siyasal görüş/iktidar, muhafazakâr olacaktır.

Muhafazakârlığı tanımlama problemine vurgu yapan Vincent, muhafazakârlığın karakterinin farklı anlamlarını öne çıkaran, dört temel yorumun varlığından bahseder: *Aristokratik ideoloji, pragmatik ideolojik konum, bir alışkanlık ya da zihin eğilimi olarak muhafazakârlık* ve son olarak *ideolojik yorum*. İlk görüşte, muhafazakârlık, Avrupa’da güç kaybeden aristokratik sınıfın olumsuz savunmacı tavrını temsil etmektedir. Bu anlamdaki muhafazakârlık 1790 ile 1914 yılları arasında kendini gösterir. Aristokratik sınıfın politik ve ekonomik önemi azaldığında, muhafazakâr ideoloji de gücünü yitirmiştir. Pragmatik görüşün bakış açısına göre, muhafazakârlık, önemli bir politik ve ekonomik gerileme içinde bulunan bir sınıfın görüşlerini temsil eden kısa süreli bir tarihsel fenomen olarak kabul edilir. Pragmatik görüş gibi, pozisyonel bakış açısı da belli bir içeriğe sahip değildir. Ulaşmak için mücadele ettiği bir ideali ya da ütopyası yoktur¹²⁰. Bu anlamda, muhafazakârlar, değişme ve reformun kaosuna karşı, politik niteliği ne olursa olsun mevcut düzeni desteklerler. Bu yüzden, muhafazakâr ideolojinin, içeriği yoktur. Bunun için de, her kurumsal düzen (komünizm ya da liberalizm) muhafazakâr olabilir.

Üçüncü yorum, bir mizaç fikrine odaklanır. Burada önemli nokta, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak değil insanın yeni ve yabancıya karşı denenmiş alışkanlıkları ya da araçları tercih eden doğal eğilim olarak görülmesidir. Muhafazakâr düşünür Cecil’in, doğal muhafazakârlık olarak adlandırdığı bu tanım, insan zihninin bir eğilimidir. Bu değişmeden hoşlanmayan bir yaradılıştır ve teorik akıl yürütmeden çok, kısmen bilinmeyene güvensizlikten ve buna karşılık tecrübeye güvenden kaynaklanır. Son görüşe göre muhafazakârlık açık bir ideolojidir. Tarihsel konumuyla tanımlanmaz ve kaçınılmaz olarak

¹¹⁹ Ergil'den akt. Köker, 2008b: 64.

¹²⁰ Scruton, muhafazakâr düşüncenin bir ütopyasının olmadığı yönündeki eleştirilere karşılık olarak “siyasetin gerçekliğinin hareket” olduğunu belirtir. Fakat doğru ve mantıklı düşüncenin ürünü olan, ya da bu gayeleri hedefleyen hareket, insanı rahata erdirecek bir harekettir. O bu durumu “Tüm dünyaya ortak bir reçete gibi sunulacak evrensel bir muhafazakâr reçete bulunmadığı için, muarızlarımız gerçek bir düşünce yapısı ya da toplum modeli olmadığı yanılsamasına düşüyorlar.” sözleriyle ifade eder. Scruton, R. (2001). *The Meaning of Conservatism*. (3.ed). Palgrave: MacMillan. 1.

herhangi bir sınıfla özdeşleştirilemez. Edmund Burke bu ideolojinin kurucusu olarak kabul edilir¹²¹.

Muhafazakârlık bir 19. yüzyıl ideolojisi olarak modern dünyanın değişen karakterini yansıtır. Bu anlamda gelişimi ve yaygın kabulü ile gelenekselcilikten farklıdır. Mannheim, geleneksel ile muhafazakâr tutumları birbirinden ayırarak, ilkinin “doğal muhafazakârlık”, yani “gelenekselcilik”, ikincisini ise “modern muhafazakârlık” olarak adlandırır. Ona göre gelenekselcilik, ancak gelişimin sınıf çelişkilerine bağlı olduğu sınıflı toplumlarda muhafazakârlığa dönüşebilir. *“Muhafazakârlık, gelenekselciliğin modern zamanda bilinçli hale gelen ve kendi hakkında düşünmeye başlayan, güncel olanla bağlantı kuran, devrim karşıtı çabaları ve etkileri ile somut hale dönüşmüş halidir”*. Dünyayı üzerinde düşünmeden, otantik biçimde algılayan eski düşünce biçimlerine karşı muhafazakârlık bilinçli ve “kendi hakkında düşünür” hale gelir. Mannheim, bu çabanın muhafazakârlığın bir ideoloji olarak inşasına işaret ettiğinin de altını çizer¹²².

“Durumsal muhafazakârlık” tanımını savunan Huntington’a göre diğer bütün ideolojilerden farklı olarak muhafazakârlık, ideal bir toplum ya da siyasal düzen anlayışı sunmamaktadır. Muhafazakâr bir ütopya tasarlanmamıştır. Muhafazakârlığın özü tarihsel evrim sürecinin ürünü olarak görülen mevcut kurumsal yapıyı/düzeni, radikal akımların tehditleri karşısında belirli argümanlardan hareketle savunmak ve meşrulaştırmaktır. Bu çerçevede içerik ile değil daha çok usulle ilişkili olarak algılanan muhafazakârlığın sabit bir kurumsal düzeni yoktur; dolayısıyla değişik kurumsal yapı ve düzenlerle bir arada bulunabilir. Huntington ile aynı görüşü savunan bir diğer düşünür Viereck’e göre muhafazakârlık, bir siyasi ideoloji olarak değil kendine özgü tarihsel bağlamı içinde yani durumsal bir düşünce biçimi olarak ele alınmalıdır. Muhafazakârlık gelenek, tarih ve tecrübe gibi temel özelliklerinden dolayı durumsaldır ve bir grubun ya da toplumun amaç ve çıkarlarından çok birey ve grupların toplumdaki ilişkilerine bağlıdır¹²³.

İngiliz muhafazakârlığını, bu durumsallık üzerinden tanımlayan Huntington’a göre, Burke’ün temsil ettiği muhafazakâr düşünce ekonomide liberal iken, toplumsal yaşamda

¹²¹ Vincent, 87-90.

¹²² Mannheim, 25.

¹²³ Viereck, P. (1950). *Conservatism Revisited*. London: John Lehmann. 66.

geçmişin değerini vurgular. Siyasette ise geçmişi, toplumun mevcut durumunun hareket noktası olarak gören ve bireysel açıdan özgürlük, eşitlik, katılım hak ve taleplerini, toplumsal açıdan ise ilerlemeyi yine geçmişle beraber ele alan bir niteliğe sahiptir. Burke'ün bu durumsal düşünce biçimi, İngiltere'nin belli bir parti ve ideolojiyle tanımlanmasını güçleştirmektedir¹²⁴. Fransız Devrimi'nin düşünsel temellerine/Aydınlanma Felsefesi'ne ve özellikle Jakoben pratiğine karşı oluşan bir tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlığın, tarihi oluşumu itibarıyla liberalizme karşı bir tepkiyi de dile getirdiğini ancak bu karşıtlığın 19. yüzyılda her toplumda aynı biçimde görülmediğini belirten Köker, muhafazakârlığın durumsallık özelliğini vurgulayarak, Mannheim'dan örnek verir. Mannheim, muhafazakârlığın liberalizmle kesin bir karşıtlık içinde olduğunu en net bir şekilde 19. yüzyıl Almanyası'nda görülebileceğini, bunun aksine bu karşıtlığın aynı dönemde İngiltere içinde bu kadar keskin olmadığını zaten Edmund Burke'ün¹²⁵ de siyasal parti ilişkisi bakımından muhafazakâr (Tory) değil, bir Liberal Parti (Whig) üyesi olduğunu vurgular¹²⁶.

Beneton, karşıdevrimci anın ürünü olarak tanımladığı muhafazakârlığın bir siyasal "proje"ye" yönelerek şekillenmesinde, Fransız Devrimi'nin etkilerinin belirleyici olduğunu fakat muhafazakâr düşüncenin doğuşunun, Aydınlanma ve ilk mutlakîyetçi merkezi devlet oluşumu karşısındaki tepkilere kadar götürülebileceğini de belirtir. Ona göre, bu tepkiyi şiddetlendiren Aydınlanma'nın bir radikalizm biçimini aldığı durumlardır. Muhafazakârlık bütünüyle Aydınlanma karşıtlığı olmaktan çok, Aydınlanma'nın radikalizmine veya bir "yeni başlangıç yapma" düşüncesi olarak kendini milatlaştıran Aydınlanmacılığa karşıdır¹²⁷. Zaten bu noktada, bütünlüklü ve analitik bir sistem olmayan muhafazakâr düşüncenin, Aydınlanmayı bir bütün olarak karşısına almasının beklenemeyeceğini belirten ve muhafazakârlığı bir "*düşünüş uslubu, düşünüş stili*" olarak tanımlayan Mannheim da, muhafazakârlığın ideoloji olarak tanımlanmayı baştan itibaren

¹²⁴Huntington'tan akt. Akbaş H. H. (1990). İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜSBE. İzmir. 27.

¹²⁵Muhafazakâr düşüncenin diğer önemli bir düşünürü olan Benjamin Disraeli'nin Tory Partisi (muhafazakâr değerleri savunan bir partidir.) parlamenterisi olduğu halde katılım, sendikal haklar ve bireysel özgürlüklerin artırılması yönündeki düşünceleri savunması, İngiliz muhafazakâr düşüncenin durumsallık niteliğinin en somut göstergelerindendir. Akbaş, 27.

¹²⁶Köker, 2008b: 58-59.

¹²⁷Beneton, P. (2001). Muhafazakârlık. (Çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları. 49; Bora, 1997: 56)

benimsemediğini belirtir¹²⁸. Muhafazakâr düşüncenin savunduğu görüş, geleneksel yapıyı altüst eden modernleşme, kapitalizm, reform ve devrim sonucu bozulan yok olan aristokrat sınıfın, Avrupa'daki geleneksel düzenin görüşüdür. Bu yüzden muhafazakârlık bir ideoloji olmaktan çok bir kavrayış, geleneklere dayanan bir ruh hali olarak görülmüştür¹²⁹.

Türk modernleşmesinin belirleyici niteliklerini Yunus Nadi özelinde muhafazakâr düşünceyi ölçek olarak tanımlama ve belirleme amacı taşıyan bu çalışmada, muhafazakârlık tanımlamalarından “durumsal” olarak da nitelendirilen İngiliz/Anglo-Sakson Muhafazakarlığı temel alınacaktır.

1.4.3. Tarihsel Süreç

Muhafazakâr düşünce, insanı merkeze alan Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayıp, devrimlerle devam eden ve modernleşme süreciyle ve bu süreçte yaşanan gelişmelerin Aydınlanma aklı sayesinde gerçekleştiğine inanan düşünceye karşı gösterilen tepkiyi ifade eder¹³⁰. Muhafazakâr düşünce Kıta Avrupası'nda Reform düşüncesine karşı aristokratik, otoriter ve gerici biçimlerde ortaya çıkmıştır. 1815 Viyana Kongresi sonrası dönemde Avrupa muhafazakârlığının temsilcisi, aristokratik bir düzeni restore etmeye çalışan Avusturyalı Prens Metternich olmuştur. Muhafazakârlık, ilk siyasal ifadesini İngiltere'de, geleneksel Tory'lerin mirasçısı olarak 1830'da kurulan Muhafazakâr parti'de bulur¹³¹. Bu anlamda da muhafazakârlık, Akıl Çağı ve Aydınlanma düşüncesinin birleşimi olarak ortaya çıkan liberalizme karşı, 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl da oluşan bir tepkiyi öncelikle tarihsel ve toplumsal olanın yerine, evrensel olanın öne çıkarılmasına karşı bir tepkiyi ifade etmektedir¹³². Bu tepkinin tarihsel arka planını da, hümanizmle birlikte gelişen Rönesans ve Reform hareketleri, Tanrı egemenliğinin insan egemenliğiyle yer değiştirmesi, aklın evrenselleştiği Aydınlanma dönemi ve onun siyasal pratiği olan Fransız Devrimi oluşturur.

¹²⁸ Mannheim, 24.

¹²⁹ Güler, E. Z. (2007). Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. Birsan Örs (Editör). Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 118.

¹³⁰ Akbaş, 27.

¹³¹ Güler, 124.

¹³² Köker, 2008b: 64-5.

1.4.3.1. Aydınlanma: Nereye Kadar¹³³

Nisbet, 18. yüzyıl Batı Avrupası'nda Aydınlanma olmasaydı da, muhafazakârlar söz konusu oldukça, bir Aydınlanmanın icat edilmesi gerekeceğini belirtir. Çünkü muhafazakârların başlıca fikir ve değerlerini; Voltaire, Rousseau, Diderot gibi düşünürlerin ve 18. yüzyıl Fransa'sının diğer köktenci düşünürlerinin fikirlerini bilmeden anlamak mümkün değildir. Muhafazakârlar toplumsal ve siyasal ilkelerini, Aydınlanma'nın savunduğu yeni insan, toplum, din ve ahlak anlayışına karşıt olarak belirlemişlerdir¹³⁴. "Aydınlanma Çağı" nı ısrarla reddeden, bu süreci "cahillik çağı" olarak niteleyen, haklar ve sorumlulukları birlikte ele alan Kirk, her hakkın beraberinde bir de sorumluluğu getirdiğini ve sorumlulukların ifa edilmemesi durumunda hakların anlamsızlaşacağını belirtir¹³⁵.

Alman düşünür Jerry Z. Müller, Aydınlanma akılcılığına yönelik eleştirilerde 'ortodoksluk' ve 'muhafazakârlık' ya da 'muhafazakâr olmayan dinsel ideolojiler' ile 'Aydınlanma'nın ürünü bir düşünce tarzı olan muhafazakârlığın' birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamaktadır. Müller'e göre, her ne kadar Aydınlanma'ya yönelik dinsel ve muhafazakâr eleştiriler bazı ortak çıkarımlara sahip olsada bu sonuçlara çok farklı entelektüel kökenlerden hareketle ulaşılmaktadır. Muhafazakâr ve dini eleştirilerin birbirine karıştırılması ve aynı olarak görülmesi, Aydınlanma ve muhafazakârlık arasında kurulan yanlış ilişkinin ürünüdür. Ona göre, toptan bir Aydınlanma karşıtlığı olarak kurgulanan muhafazakârlık algılaması yanlıştır. Çünkü tarihsel olarak Aydınlanma'nın içinde birçok farklı akıl bulunmaktadır ve bunlardan bazıları da muhafazakârdır. Aydınlanma akla verilen öneme yönelik eleştirilerde Aydınlanma öncesi dinsel argümanlarla, Aydınlanma içinden konuşan akıl eleştirilerinin ayrılması gerektiğini vurgulayan Müller, Burke'un akıl eleştirisini bu ikinci grup eleştiriye dahil eder. Burke'un Aydınlanma aklına yönelik eleştirileri tamamen Aydınlanma dışında değerlendirilemez. Bu

¹³³ Çalışmanın ilk bölümünde, Aydınlanma Düşüncesi'nin tanımı, özellikleri ve çeşitleri hakkında bilgi verildiği için bu başlık altında, Aydınlanma düşüncesine getirilen muhafazakâr eleştiriler üzerinde durulacaktır.

¹³⁴ Nisbet, R. (2010). Muhafazakârlık. (çev: E. Mutlu). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. İstanbul: Kırmızı Yayınları, s.113.

¹³⁵ Kirk, R. (1985). The Coservative Mind. Washington: Regnery.30,47.

eleştiriler; Aydınlanma içinde şekillenmiştir ve arka planında ise Burke'ün İskoç Aydınlanması'nın kuramsal çerçevesi ile olan etkileşimi bulunmaktadır¹³⁶.

İleri sürdüğü düşünce, fikir ve değerleri, köklü bir geçmişte ve güçlü geleneksel toplum ve düşünce yapısında temellendiren muhafazakârlık insanı mükemmel bir varlık olarak merkeze alan Aydınlanma düşüncesinin, rasyonalist düşünme tarzına¹³⁷, doğal haklar düşüncesine, “tarihe doğa yasalarının egemen olduğu” ve insan aklının bir *tabula rasa* olarak düşünülen soyut akıl kavramına karşı çıkmıştır¹³⁸. “Rasyonel akla” karşı “Tanrısal akıl” fikrine önem veren muhafazakârlık, tarihin rasyonel bir yönelimi ya da hareket halinde bir akıldan ibaret olduğunu savunan Aydınlanmacı görüşü reddetmiştir¹³⁹.

Burke'ün bakışında birey, kendi başına ontolojik bir varoluşa sahip olmaktan çok toplumsal bir inşa olarak algılanmaktadır. Buna göre bireyin özgür iradesi vardır; iradesini kendisi yönetir ancak yargı ve eylem süreci her zaman belirli bir toplumsallık içinde gerçekleşir. Burke Aydınlanma'nın, akli ile var olan bireyini hem gerçeklere uygun bulmaz hem de tehlikeli görür. Yani, Aydınlanma'nın akılcı bireyi hem gerçeklikte olmayan bir soyutlamadır hem de toplumsal ve siyasal düşüncelerin temeline böyle bir kurgunun yerleştirilmesi, insan ve toplumun doğasını anlamamanın işaretidir ve sonuçları itibarıyla de yıkıcı olmaktan kurtulamaz. Bireyi aşan ve tarihin ürünü olan toplumsal kurumların önemini ve işlevini göz ardı eden Aydınlanma düşünürlerinin yarattığı bireyci bakış açısı, toplum için gerekli olan zorunluluk ve sınırlılıkları yok ettiğinden düzensizlik, kargaşa, belirsizlik ve şiddete yol açacaktır. Ona göre, Fransız Devrimi'nde açığa çıkan şiddetin ideolojik temeli burada yatmaktadır¹⁴⁰.

Aklın gücüne olan inanç, Aydınlanma düşüncesinde, bunu tamamlayan bir ‘ilerleme’ anlayışını da doğurmuştur. Özellikle, Aydınlanma'nın akıl kavramı iyimser bir

¹³⁶ Duman, 2010: 148,155.

¹³⁷ Muhafazakârlığın başlangıcı, Fransız Devrimi'nden doğan rasyonalist argümanların çürütülmesi ile ilişkilendirildiği için, muhafazakâr ideolojide anti-rasyonalizm izlenimi bırakan bir unsur vardır. Muhafazakâr bakış açısı, rasyonalizmin siyasete uygunluğu konusunda kuşkucudur. Sistematik siyasal felsefeden nefret, daha pragmatik olan inanç, siyasete kuşkucu ve pratik yaklaşım, Burke'ten Oakeshott'a kadar bütün muhafazakârların aklın siyasetteki özel rolünü reddetmelerine yol açmıştır. Aslında, birçok muhafazakâr, aklın iki türü arasında bir ayrım yapar. Aristo'ya kadar geri götürülebilecek “teorik” akıl ile “pratik” akıl arasındaki bu ayrım muhafazakârlıkta da vardır. Vincent, 110.

¹³⁸ Güler, 122-3.

¹³⁹ Dural, 2004: 122.

¹⁴⁰ Duman, 2010: 234.

ilerleme düşüncesi ve yeni bir tarih felsefesi ile yakından ilişkilidir. Buna göre, dışsal değil insanın kendi iradesinin bir sonucu olarak algılanan ilerleme süreci, insanlık tarihinde aklın gelişiminin ve bilim yoluyla hakimiyetini kurmasının tarihidir. Aynı zamanda modernleşme sürecinin meşruluğunu da gösteren ilerleme düşüncesi, akıl ile birlikte hedeflenen bir geleceğin de ifadesidir¹⁴¹.

Fransız muhafazakâr düşünür Maistre, Aydınlanma'nın toplumsal düzeni temelden yok ettiğini, sağlıklı bir toplumun yaratılması için her türlü gelişmenin durdurulmasını ve geçmişin "hikmetli" dünyasına geri dönülmesi gerektiğini söyleyerek Fransız karşı-Aydınlanmasını savunmuştur. Böylece muhafazakâr tepki, Fransa'da Aydınlanma karşıtı bir harekete dönüşmüştür. Çiğdem, Aydınlanma'nın, Alman-karşı-Aydınlanma hareketiyle (Sturm und drang/ Fırtına ve Gerilim) mistik bir rasyonalizme dönüştürüldüğünü vurgular. Alman-karşı-Aydınlanmasına göre akıl; doğuştan değil, öğrenilen, kazanılan ve öğretilen bir yeti olup insana bilgi sahibi olmak üzere değil, cahilliğini görebilsin diye Tanrı tarafından verilmiştir. Böylece, Alman Aydınlanma düşüncesine muhafazakâr tepki, rasyonalizmin mistikleşmesini sağlayarak devletin kutsanmasını meşrulaştırdığı belirtilebilir¹⁴². Aydınlanma düşüncesi, İngiltere'de sanayi devrimi ile bütünleşerek toplumsal ilişkileri belirlemiştir. İngiltere'de aydınlanma aklı, toplumsal ve siyasal alanda tarihi tecrübeye bağlı kalarak gelişmiştir. Böylece deneyci İngiliz toplumunun aydınlanmasında, muhafazakâr düşünce radikal bir tepki değil, toplumu geliştiren ve tedricen değiştiren bir niteliğe sahip olmuştur.

1.4.3.2. Tanrının Aydınlanmaya Laneti: Fransız Devrimi

Çiğdem, muhafazakârlığın sadece bir *Ancien régime* savunusu olmadığını, muhafazakârlığın tarihini Fransız Devrimi'ne gösterilen tepkiden başlatmanın, muhafazakârlığın farklı biçimlerinin gözden kaçırılmasına neden olacağını belirtir. Fransız Devrimi ile muhafazakârlık arasında, muhafazakârlığın tarihi açısından gerilimli bir ilişki

¹⁴¹ Duman, 2010: 67; Nispet, 2010: 112. Bu bağlamda, Aydınlanma düşünürleri içinde düşünceleri en çok ele alınan filozof Condorcet'dir. Condorcet'nin bu konudaki çalışması, daha sonra Weber'le özdeşleşecek olan, modernliğin rasyonelleşme süreci olarak görülmesinin düşünsel temellerinden birisi olarak görülebilir. Condorcet'ye göre, mükemmelleşebilirliğinin, önünde herhangi bir sınır bulunmayan insan, aklın önündeki engelleri yok ederek yetkin hale gelebilir. Duman, 2010: 67.

¹⁴² Çiğdem, 2009, 93-94; Akbaş, 32).

söz konusudur. Fransız Devrimi bir “devrim” olarak, Aydınlanma ve Napolyon dönemi arasındaki tarihsel deneyimin bütünüdür. Aydınlanma, Devrim’e ruhunu verirken; Napolyon, Devrim’e eğitimi, sağlığı, nüfus idaresini, imarı ve iskânı, yurttaşlığı vermiş ve böylece muhafazakârlıkla milliyetçiliğin birleşmesi için bir yol da açmıştır. Devrim, Napolyon sayesinde Avrupa’nın her yerine yayılmıştır¹⁴³.

Başka bir bakış açısını dillendiren Özipek ise, Devrime Aydınlanma’nın neden olduğunu ileri sürenlerin yanında, Aydınlanma değerlerine uygulanma imkânı verenin Fransız Devrimi olduğunu savunularında bulunduğunu belirtir. Devrime yöneltilen muhafazakâr karşı çıkış yani devrimin reddi, daha temel bir felsefi ve epistemolojik kaynaktan doğmuştur. Muhafazakârlar için insan mükemmel olmayan, kapasitesi sınırlı ve tek başına yetkin olmayan bir varlıktır. Mükemmel olmayan bir varlık olarak insanın kusurlarının giderilmesi, onu kuşatan din, gelenek, tarih ve tecrübe gibi kurum ve değerlerle mümkün olmaktadır. İnsanın bu kurumlar olmadan sadece akla dayanarak mükemmelleştirilmesi imkânsızdır. Uygarlığı ortaya çıkaran bu kurum ve değerleri yok sayarak sadece akıldan hareketle toplumu yeniden kurmaya kalkışmak tek kelimeyle “akılsızlık”tır¹⁴⁴.

Fransız Devrimi’ne ilişkin muhafazakârların hepsinin üzerinde birleştiği düşünce şudur: *“Devrim, terör döneminden daha büyük bir olayın kusursuz özetidir: yaşamın, mülkiyetin, otoritenin ve adil özgürlüğün kuvvet yoluyla ilgası.”* Aydınlanma düşüncesinin soyut haklar düşüncesinin, somut hali olarak ortaya çıkan özgürlükler, her zaman dejenere edici ve anarşi yaratıcıdır; giderek tiranlığa, tek kişi yönetimine yol açar. Yönetim anlayışı pratik işlerde kurgu, soyut modeller ve felsefe yerine, geçmiş deneyimlerden öğrenmeye, din, aile, özel mülkiyet gibi tarihsel olarak önemli kurumlara saygıya dayanır. Devrimin olumsuz sonuçlarından birisi de toplumu yaşayan bir organizma gibi bir arada tutan ve bireye bir sığınak oluşturan ara kurumların tahrip edilmesi tehlikesidir. Devrim ve radikal değişim isteğinin temelinde, insanın akıl kapasitesini kabullenmeyi reddedip, onun gücünü abartarak, dünyayı ona dayalı olarak yeniden biçimlendirmeyi öngören bir

¹⁴³ Çiğdem, 1997: 38.

¹⁴⁴ Özipek, 2011. 69.

zihniyet mevcuttur. Bu zihniyetin temel özelliği rasyonalizm ve onun siyasete uyarlanmasıdır¹⁴⁵.

Muhafazakârların hepsi Fransız Devrimi'nin düşünce ve toplum üzerindeki etkisinin çok güçlü olduğuna inanırlar. Bonald, Devrim'i Tanrı'nın insanoğluna Reform'dan sonra verdiği dolaysız bir ceza olarak görür. Ona göre Devrim, Aydınlanma'nın, dolaysız sonucu ve Tanrı'nın Aydınlanma'ya lanetidir. Nisbet, muhafazakârlığın ilkeleri anlamlandırmaya çalışırken, bir Fransız Devrimi olmasaydı bile, bir Fransız Devrimi'nin icat edilmesi gerekeceğini ifade etmiştir. Fransız Devrimi, Burke'e göre, Avrupa medeniyetinin birleştirici iki unsuruna yani *soyluluk* ve *dine* karşı yapılmıştır. Soyluluk ve dinin, maddi ve manevi düzeyde oluşturduğu anlam çerçevesi dağıtılmış, toplumsal ve siyasal düzen yıkılmıştır. Bu çerçevede Burke, Fransız Devrimi'ni, "*ülkenin girişimci yeteneklerinin [burjuvazi] ülkenin mülkiyetine [aristokrasi] karşı isyanı*" olarak tanımlamaktadır. Fransız Devrimi geleneğe, tarihsel sürekliliğe, ahlaki yapının içeriğini oluşturan unsurlara referansta bulunmaksızın evrensel bir akıl, evrensel bir insan hakları vb. gibi tarih üstü rasyonel kurgusal ideallerden hareket etmekte, meşruluğunu bunlar üzerinde kurmaktadır. Ama bu aynı zamanda, kendisini sınırlayacak standartları da kaybetmesi demektir. Bu noktada Burke'e göre devrim, medeniyetin bütün kazanımlarını yok edebilecek bir noktaya savrulmaktadır¹⁴⁶.

1.4.4. Muhafazakârlık- Modernite ilişkisi

Bir 19. yüzyıl ideolojisi olarak muhafazakârlık, Aydınlanma ve modernleşme ile yürüttüğü tartışma içinde gelişmiştir. Muhafazakârlık ile Aydınlanma ve modernleşme bir madalyonun iki yüzü gibidir¹⁴⁷. Muhafazakârlık, modern zamanlarda doğan ve ona karşı ortaya çıkan entelektüel bir harekettir. Muhafazakâr düşünce¹⁴⁸, Avrupa uluslarının

¹⁴⁵ Özipek, 2011:70.

¹⁴⁶ Duman, 2010: 101.

¹⁴⁷ Güler, 130.

¹⁴⁸ Muhafazakârlığın algılanmasında önemli bir sorun moderniteyle muhafazakârlığın konumlarından kaynaklanır: Muhafazakârlığın temel yönelimi "modern" olmamakla birlikte, muhafazakârlık genel olarak "modern" bir ideoloji olarak kavranır. Eğer modernite, *ancien régime*'in içinden kurulmuşsa, o zaman muhafazakârlık da "modern" bir oluşum olarak değerlendirilmek durumundadır. Buna karşılık eğer muhafazakârlık, "yeni düzen" e karşı bütün bir *ancien régime* savunusu olarak anlaşılacaksa, o zaman muhafazakârlık kolaylıkla anti-modernitenin saflarına itilebilir. Burada var olan ikilik kolaylıkla aşılabılır; çünkü modernite politik olarak muhafazakârlığı dışlamaz. Kültürel muhafazakârlıksa, modernitenin kendini

geleneksel, siyasal ve toplumsal düzenini savunmak için oluşmuştur ve temelde anti-modernidir. Bu nedenle saf muhafazakârlık, aynı zamanda bir gelenekçiliktir. Dolayısıyla köktenci bir anlam taşıyan muhafazakâr doktrin, karşı-devrimci doğmuştur. Muhafazakârlar, modernitenin arka planını oluşturan toplumsal ve ahlaki insanın doğasına aykırı buldukları Devrim'e ve Aydınlanma'ya daha genel olarak ifade edilirse, modern siyaset projesine karşı çıkmaktadır¹⁴⁹.

İnsanın toplumu değil, toplumun insanı yarattığına inanan Burke, Aydınlanma döneminin eğilimlerinin aksine, deneycilik karşıtı ve tümdengelimcidir. Akıl ve ahlaki içimize koyan Tanrı'dır. Biz buluş yapmayız, bilgiler aklımıza doğal olarak konulmuştur¹⁵⁰. Burke'e göre tek tek insanlarda bulunan akıl, yüzyılların ulusların birikimi ile kıyaslandığında küçüktür¹⁵¹. Tecrit olmuş, pusulasız ve modern insan artık yalnızca kendi öz mutsuzluğunun hakimidir. Bu anlamda, bu durumun sebeplerinin başında sanayileşme gelir. İnsanları makinelerin hizmetine sokabilmek için köklerinden kopartır. Onları kentin içinde hem bir araya sıkıştırır hem de birbirlerinden soyutlar. Makineler dönemi aynı zamanda kent dönemidir. Oysa kentleşme insanı kendi geleneksel topluluğundan ve doğadan koparmıştır¹⁵².

Geleneksel ve kutsal olanın sürekliliğini modern koşullarda sağlamaya çalışan bir irade ve yeteneğe sahip olan muhafazakârlık, Bora'ya göre modernizmin zıddı değil, sürekli refakatçisidir ve muhafazakârlık ancak modernleşmenin tarihsel gelişmesinin bir vechesi olarak ele alındığında anlaşılabilir. Buna göre, bozup yeniden yapmak, sürekli yenilemek modernleştirmenin karakteridir. Muhafazakârlık da, modernleşmenin her yeni evresiyle yenilenmiştir¹⁵³. Avrupa'da 18. yüzyıl sonlarında yoğunlaşan, hızlı değişim

tahkiminin önemli bir parçasıdır. Böylece günümüzün bütün temel siyasal ve toplumsal kavramların arka planında duran bir ikilik yeniden üretilmiş olacak. Bir tarafta bütün-belirleyici bir süreç olarak modernite, diğer tarafta bu sürecin bir karşıtı olarak muhafazakârlık. Çiğdem, 1997: 36.

¹⁴⁹ Beneton, 11.

¹⁵⁰ Güler, 134-135.

¹⁵¹ Güler, 135.

¹⁵² Beneton, 2001:96.

¹⁵³ Bora, 1997:6-7. Batı muhafazakârlığı kendisini modernizme karşı konumlandırarak ve "modernizmin yıkıcı etkileri" şeklinde bir terminolojiyle, modernizmin kurgusal alanını terk etmek yerine içinde yaşadığı çağı eleştirmiştir. Bu ikili ilişki sayesinde muhafazakârlık, modernitenin kültürel alanda yarattığı boşluk ve hasarları onarır, kendi tezlerini sunarken, modernizmi de tersten onaylamış ve topluma onaylatmış olur. Muhafazakârlar, ilk etapta kapıdan kovduğu aydınlatma ve modernite teorilerini reform vasıtasıyla yeniden kurgulayarak "bacadan" içeri almış olurlar. Batı muhafazakârlığının da bu yöntem, "doğru Aydınlanma" şeklinde kodlanmıştır. Dural, 2006: 61.

algısına karşı güçlü bir hareket olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, Aydınlanma'nın, kapitalizmin ve değişim isteyen burjuva sınıfının uzun süren yükselişiyle ilgilidir. Muhafazakâr düşünceye göre akılcılık, geleneksel temelleri, dini, alışkanlıkları ve kurulu düzene, adetlere saygıyı yıpratmış ve ortadan kaldırmıştır. Modernitenin getirdiği hızlı değişim, organizmacı dünya görüşüne ve Tanrı'nın insanı içine soktuğu çocukluk, olgunlaşma, yaşlanma ve ölme gibi değişmez döngüsüne karşı çıkar¹⁵⁴.

19. yüzyılın başında toplumu dönüşüme uğratıp, yeni bir ekonomik düzenin oluşumuna zemin hazırlayan sanayileşmenin, toplumsal düzendeki eski statü ve otoritenin yerine giderek para, kredi ve genellikle parasal konumun geçmesine sebep olması, muhafazakârların bu anlamda sanayileşmeye olumsuz bakmalarına sebep olmuştur. Muhafazakârlık ekonomik modernliğe, yeni endüstriciliğe ve mali kapitalizme karşı tepkilidir. Eski düzeni ve eski rejimi bozan şey yalnızca Fransız Devrimi değil buhar makinesi, makineleşme, kentleşme, nüfus artışı, sanayileşme yani kapitalistleşmedir¹⁵⁵. Muhafazakârlar için kapitalizm, demokrasinin ekonomik yüzünü temsil etmektedir. Her ikisinin de geleneksel toplumu bozacağı, böleceği ve parçalayacağı düşünülür¹⁵⁶. Çiğdem, muhafazakârların modernite eleştirisinin, aynı zamanda yoğun bir biçimde sanayileşme ve demokrasi eleştirisi olduğunun da altını çizer¹⁵⁷.

Muhafazakârların, geleneğin içeriğinin boşaltılması olarak gördükleri özellikle kültürel modernite, toplumsal alanın değerlerini yok ederek bireylerin geleneksel kimliklerini reddetmekte ve bireylerin kendilerini toplumda tanımlayamadığı ve bir arada yaşamının imkansızlaştığı bir ortam yaratmaktadır. Yani sanayileşme, pazar ekonomisi, tüketim kültürü, farklılaşma, bireysellik ve kamusal hayatın rasyonelleşmesini doğuran modernite, bireyleri geleneksel bağlarından kopararak, toplumda yabancılaşmaya ve kargaşaya neden olmaktadır. Burke, modern toplumun bireyden aileye, Kilise'ye, devlete

¹⁵⁴ Güler, 126-7.

¹⁵⁵ Güler, 123.

¹⁵⁶ Muhafazakârlığa sık sık bir tür köktencilik görünüşü kazandıran işte bu niteliğidir. 19.yüzyıl toplumsal düşünce ve eylemin önemli konusu ekonomik sistem olmuş, onun hemen ardından da ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Bu yeni sistemin birçok savunucusu vardır. Ama "geçmişin peygamberleri" olarak kabul edilen Burke, Bonald, Haller ve Donoso y Cortes gibi muhafazakârlar bunların arasında değildir. Nisbet, 2010: 115.

¹⁵⁷ Çiğdem, 1997: 43.

ve Tanrı'ya giden zincirin ayrılmaz parçaları olan otorite ve özgürlüğü, Batı modernitesi bireycilikle parçalayarak dayanışmanın ortadan kalkmasına neden olmaktadır¹⁵⁸.

Muhafazakârlığın, özellikle ulus-devlet kurma sürecinde milliyetçilik ile yollarının kesişmesi, milliyetçiliğin içinde barındırdığı *kültürcülük* yanıyla, kutsal olanın modernliğin *alanına* taşınmasına sebep olmuştur. Modernleşme'nin Aydınlanma'dan getirdiği temel değerler evrenselcilik, soyut birey vurgusu, hümanizmi, temel hak ve özgürlüklere verdiği önem, gelenekle arasına koyduğu mesafe milliyetçilik ile muhafazakârlığın bir araya gelmesi ile yön değiştirmiştir. Evrenselcilik, yerelciliğe yenilmiş, soyut birey vurgusu ve temel haklar konusu, vatana varlığını armağan edecek kadar vazifeli bir yurttaşlığa dönüşmüş ve yeni gelenekler icat edilmiştir. Modernleşme giderek muhafazakârlaşmaya başlamıştır. Milliyetçiliğin, modernizm ile beraberliği ve sonucunda ortaya çıkan muhafazakâr düşünce Tek Parti dönemi siyasi düşüncelerini etkileyen en önemli ideoloji olmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümün de bu bakış açısı, ortaya çıkan beraberliği açıklamada önemli bir rol oynayacaktır.

1.4.5. Muhafazakârlık Çeşitleri

Bir “kopuş ve başlangıç anı” olarak devrime yöneltlen muhafazakâr tepki başlıca iki biçimde kendini gösterir. Bunlardan ilki, özellikle Kıta Avrupası'nda belirginleşen biçimiyle, devrimi bütün sonuçlarıyla reddeden ve devrim öncesi yapıya geri dönmeyi amaçlayan tepkici muhafazakârlık; diğeri ise Anglo-Sakson dünyasının ılımlı muhafazakârlığıdır¹⁵⁹. Muhafazakâr düşüncenin bu doğuş evresi için yapılan klasik ayırım, İngiliz ve Fransız muhafazakârlıkları arasındaki farka ilişkindir. Yeni bir toplum yaratmak isteyen Fransız Devrimi'ne, karşı bir karşı-devrim olarak gelişen Fransız muhafazakârlığı, devrim öncesine dönmeyi istemekte, devrim öncesi kurumlara itibarlarını iade etmeye özel bir anlam atfetmektedir¹⁶⁰. Bu anlamda Fransız Muhafazakârlığı, dini bir muhafazakârlıktır ve katıdır. İngiliz muhafazakârlığı ise, “liberal”dir; parlamenter sistemi

¹⁵⁸ Akbaş, 29,88.

¹⁵⁹ Bu çalışmada Amerikan muhafazakârlığı ve Neo-muhafazakârlık başlıklarına çalışmanın konusuyla ilişkisi olmaması nedeniyle yer verilmemiştir.

¹⁶⁰ Çiğdem, 1997: 38.

tarihsel geleneğin bir parçası olarak benimsemiş önem verdiği değerleri korumaya dönük işlevler yüklemek şartıyla “reform” fikrine karşı çıkmamıştır¹⁶¹.

Vincent ise, klasik ayrıma bir yaklaşım daha eklemiştir: Alman muhafazakârlığı. Almanya, İngiltere ve Fransa'ya göre hem siyasal birliğini geç kurmuş hem de sanayileşme de bu iki ülkenin gerisinde kalmıştır. Almanya'nın bu gecikmişliği romantizmin¹⁶² ve muhafazakâr düşüncenin ve ardından da faşizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır¹⁶³.

Alman muhafazakârlığı¹⁶⁴, Almanya'nın tarihsel farklılığının vurgulanması ve bu farklılıkların korunması olmak üzere iki amaca yöneliktir. Bunlar, Fransız Devrimi'nden sonra oluşan *status quo'nun* baskısı altında Alman muhafazakârlığının güçlendirilmesi ve Almanya'da herhangi bir devrimi taşıyacak toplumsal öznelerin olmamasıdır. Çiğdem, Alman muhafazakârlığı denildiğinde, Alman *status quo'nun* Fransız Devrimi'ne karşı savunulmasını anlamak gerektiğini belirtir. Beiser, bütün farklılıklara rağmen muhafazakârlığın ortak çizgisinin, devletin görevinin sadece insanların haklarını garanti altına almak olmadığını, aynı zamanda ahlaki ve dini düzenlerini ve bu arada refahlarını geliştirmek olduğunu savunan bir paternalizmde somutlaştığı sonucuna varmıştır¹⁶⁵.

¹⁶¹ Bora, 1997: 11.

¹⁶² Fransız Devrimi'nin reddi, muhafazakârlık ve romantizmin ortak bir özelliğidir. Fransız egemenliğine karşı Alman milliyetçiliğinin temellerini oluşturan Alman romantizmi bu gelişme de etkili olmuştur. Muhafazakârlık ile geniş bir zeminde düşünsel alışverişi olan 19.yüzyıl romantizmi aynı muhafazakârlık gibi, rasyonalizm ve Aydınlanmacılığın antitezidir. Aydınlanmaya en büyük eleştiri 18.yy Romantizmden gelmiştir. Fransız Devrimi gerçekleşmeden başlamış olan ve Aydınlanma aklının “maddi analizlerine” karşı yaşamın deneyimini, yüceltilen akıl yürütmeye karşı sezgiyi, nesre karşı şiiri ve toplumsal olana karşı bireysel olanı, yani Aydınlanmanın hor gördüğüne karşı ikinci değerleri ön plana çıkaran düşünsel, edebi ve sanatsal bir akım olarak romantizm, varolan dünyanın eleştirisi için zengin bir kaynaktır. Romantik muhafazakârlığın temsilcileri Justus Möser(1720-1794), Adam Müller(1779-1829), Friedrich Novalis(1772-1802), S. T. Coleridge(1772-1802), Sir Walter Scott(1869-1849), William Cobbett(1762-1835), T. S. Elliot(1781-1849) dir. Vincent, 297.

¹⁶³ Vincent, 97.

¹⁶⁴ Alman muhafazakârlığı, Kıta Avrupası muhafazakârlığının temel ilkelerine bağlı kalmakla birlikte, felsefi temelleri daha güçlüdür. Örneğin Alman muhafazakârlığının kurucusu olarak kabul edilen Hegel, sadece devlet ve millet kavramlarına verdiği önemden dolayı muhafazakâr gelenek içinde yer almakla kalmaz, aynı zamanda gerçeği rasyonelliğin mükemmel formu olarak kabul ederek muhafazakârlığını derin bir felsefi temele dayandırmıştır. Hegel, Aydınlanmacılar gibi tarihsel ilerleme fikrini savunmasına rağmen, bu düşüncesini kurgulayıcı akıl ve devrimle değil, milletin ve tarihin ruhundaki diyalektik gelişmenin içsel dinamiğine bağlamaktadır. Vural, 2003: 32.

¹⁶⁵ Beiser'den akt. Çiğdem, 1997: 42.

1.4.5.1.Kıta Avrupası Muhafazakârlığı

Beneton'a göre 19. yüzyıldaki Fransa'da muhafazakâr gelenek hem Devrim'in bütün mirasını hem de aynı zamanda liberalizm ve demokrasi ile her türlü uzlaşmayı da reddetmiştir¹⁶⁶. Fransa'da, muhafazakâr düşünceye dört isim öncülük etmiştir. Bunlar Fransız aristokrasisinin mensupları ya da aristokraziyle yakından ilgili kişilerdir ve Devrim'in koyduğu yasaların mülkiyet ve statü üzerindeki etkisinden zarar görmüşlerdir. Katolik Kilisesi'ne mensup, demokrasiye ve modernitenin diğer unsurlarına da muhalif olan monarşistlerdir. *Taç ve Tapınak düşünürü* olarak anılan, Joseph de Maistre (1754-1821), Louis de Bonald (1754-1840), Hugues felicite de Lamennais (1782-1854) François rene de Chateaubriand (1768-1848)dir¹⁶⁷.

Kıta Avrupası muhafazakârlığının önemli isimlerinden Bonald'a göre, bireyi biçimlendiren toplumdur. Toplumsal yaşamın temel amacı, bireysel özgürlük değil, otoritedir; insanlar ancak aile, yerel cemaat, lonca ve kilisenin otoritesi altında refaha ulaşabilirler. Toplumsal bağın özü hiyerarşidir ve eşitlikten söz etmek günahkârlıktır. Siyasal devletin otoritesinin kaynağı tek başına dünyanın egemeni olan Tanrıdır; devletin otoritesinin doğa halindeki bireyler arasında bir sözleşmeden kaynaklandığını söylemek mantık bakımından saçma olduğu kadar, tarihsel kayıtlar bakımından da temelsizdir. Toplumsal kurumların devrimde olduğu gibi, akıl ve zor gücüyle değiştirilmesi felaket getirmiştir. Toplumsal hayatın kurulu ve geleneksel biçimlerini değiştiren her şeyden kuşkulandırılmalıdır¹⁶⁸. Gerçek değişme uzun süreli süreçlerin sonucudur. Doğal haklar fikri asılsızdır. Ayrıca bireylerin, aileye, kiliseye, cemaate ve diğer gruplara karşı ödevleri vardır¹⁶⁹.

Kıta Avrupası muhafazakârlığının ikinci temsilcisi olan Joseph de Maistre'ye göre, genel olarak insan haklarından ya da halkın haklarından söz etmenin hiçbir anlamı yoktur. Haklar, toplumu kuran bir sözleşmenin meyveleri değildir. Modern doğal hukukun sözünü ettiği sözleşme, bir hayaldir. Tanrı insanı, doğası gereği toplumsal bir hayvan olarak

¹⁶⁶ Beneton, 2001: 53.

¹⁶⁷ Nisbet, 2010b: 108.

¹⁶⁸ Beneton, 41

¹⁶⁹ Nisbet, 2010b: 116.

yaratmıştır. Bu nedenle haklar, kurucu bir aklın eseri değildir. Maistre, Fransız Devrimi'nin ve Aydınlanma'nın soyut evrenselciliğini aşırı bulmuş ve *"1795 anayasası, ataları gibi, insan için yapılmıştır. Fakat dünyada insan diye bir şey yoktur. Hayatım boyunca Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar vs. gördüm; Montesquieu'ya teşekkürler, birinin İranlı dahi olabileceğini biliyorum. Fakat insana gelince, hayatım boyunca onunla hiç karşılaşmadım; şayet insan varsa, benim haberim yok"* örneğini vermiştir¹⁷⁰.

Tarih boyunca Tanrı, insan toplumlarını yönetmiştir. Maistre, siyaseti kumanda eden ve iktidarın ilahi kaynağa bağlı kalmasını gerektiren bir ilahi düzenin var olduğunu ifade eder. Tek ve mutlak egemenlik Tanrı'nın eseridir. Demokratik ilkeler, Tanrı'nın insanlar üzerindeki haklarının istismarıdır. Yönetenin iktidarını, halktan aldığı andan itibaren, insanı yöneten insandır. Böylece insan, kendisine ait olmayan bir hakkı ele geçirmiştir. Fransız Devrim'i şeytani bir şeyse, bunun nedeni insanı Tanrının yerine koymasındır¹⁷¹.

1.4.5.2. Anglo-Sakson Muhafazakârlık

Hem İngiliz hem de Fransız karşı devrimi, muhafazakâr siyasal geleneğin temel kaynaklarını oluşturur. Bu iki geleneği birleştiren, tarihin mirasına duydukları saygı ve demokrasiye karşı duydukları husumettir. Onları birbirinden ayıran şey ise, tarihtir. İngiliz sürekliliği, Fransız siyasi tarihinin ani sancılarına ters düşer. İngiliz muhafazakârlığı, liberal bir muhafazakârlıktır. Bu muhafazakârlık, Burke'ün sahip çıktığı parlamenter ve sınırlı monarşiye yol açan, liberal İngiliz geleneğinden ayrılamaz. Parlamentarizm, güçler ayrımı, *Habeas Corpus*, *rule of law*, İngiliz muhafazakârlığının bağlı olduğu tarihi mirasın birer parçalarıdır¹⁷². Ayrıca, İngiliz siyasal geleneği muhafazakârlığı, siyasal liberalizme bağlamıştır. Bu gelenek 17. yüzyıldan beri uzun süreli kopukluk yaşamamış ve Fransa'da görülen Kilise karşıtlığı burada görülmemiştir.

"Burke'cü muhafazakârlık" olarak da adlandırılan Anglo-Sakson muhafazakârlığı, Fransız muhafazakârlığına göre, daha az radikal/uzlaşmaz/doktrinerdir. Bu hem liberal

¹⁷⁰ Beneton, 35.

¹⁷¹ Beneton, 40.

¹⁷² Beneton, 51.

hem de pragmatik bir muhafazakarlıktır. İngiliz muhafazakârlığı Burke'ün formülünü yorumlayarak reformcu olmuş, buna göre, *“her tür değişim olanaklarından yoksun olan bir Devlet, kendisini koruma olanaklarından da yoksun kalacaktır”* ilkesini de uygulamıştır. Muhafazakârlığın bu reformculuğu, muhafazakâr bir reformculuktur. Reform gerekiyorsa bu, her şeyden önce durumu korumak için yapılmalıdır. Muhafazakârlık modern anlamda bilinçli ve teorik bir çerçeveye 1790 yılında, muhafazakârlığın en önemli temsilcisi Edmund Burke'ün *“Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler”* kitabının yayınlanmasıyla sahip olmuştur. *“Fransız Devrimi'nin evrensel misyonu, sadece Fransız halkını değil, zamanla her yerdeki bütün halkları, geçmişin zincirlerinden kurtarma misyonudur”* diyen Edmund Burke¹⁷³'e göre, Fransız Devrimi bir ulusu değil, bütün insanlığı hedef almıştır¹⁷⁴.

Burke'ün *Düşünceler'i*, muhafazakâr düşüncenin temel metnidir. Ona göre, Fransız Devrimi'ni şaşırtıcı bir olay haline getiren, *“tarihin zincirini kırma iradesi, zamandan kopmak, ülkesini düz beyaz bir sayfa olarak görme kibirliliği ve siyaseti “çıplak akıl”la inşa etmek”* isteğidir. Bu açıdan Fransa tecrübesinin geçmişte bir benzeri yoktur ve bu özelliğiyle de 1688'deki Şanlı Devrim'den ayrılır. Burke, 1688 ile 1789 karşıtlığını kitabının temel konularından biri yapmıştır. Burke'e göre, 1688'de İngiliz Devrimi bir hanedanın yerine bir başkasını geçirmişti, ama amacı kesinlikle yeni bir egemenlik biçimi kurmak değil; tam tersine geleneksel kuralları, yani kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmaktır. Devrim, yeni bir siyasal düzen yaratma tutkusunu taşımasının çok uzağında, İngiliz ulusunun tarihi haklarını korumayı amaçladığı ölçüde meşrudur. *“Devrimin amacı, bizim eski tartışılmaz yasalarımızı ve özgürlüklerimizi ve bunların tek koruyucusu, o eski anayasayı muhafaza etmektir”* diyen Burke'ün gözünde 1688 Devrimi, temkinliliğin ve zorunluluğun eseridir ve ona göre, İngiliz Devrimi, Fransız Devrimi'nin tersine, tarihin sürekliliğini yeniden sağlamıştır¹⁷⁵.

¹⁷³Burke, muhafazakâr olduğunu hiç düşünmemiştir, çünkü siyasal partisi Tory değil, Whig'dir. İngiliz Devrimi'nin anısına bağlı olmuş ve bu devrimi, İngiliz özgürlüğünün temeli saymıştır. Ayrıca Amerikan kolonicilerinin davalarının güçlü bir destekleyicisidir. Hindistan'ın geleneklerini ve tarihsel haklarını tahrip ettiğini düşündüğü için, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin düşmanı ve İrlanda halkının İngiliz egemenliğine karşı direnişinin savunucusu olmuştur. Burke her yönden fazlasıyla liberaldir ama bu onun modern siyasal ve toplumsal muhafazakârlığın kurucusu olarak görülmesini engellemez. Bu onun özgürlük savaşımı olarak değil, yıkıcı ve baskıcı mutlak iktidar şeklinde gördüğü bir olay olan Fransız Devrimi'ne saldırısının bir sonucudur. Nisbet, 2010b: 108.

¹⁷⁴ Nisbet, 2010b: 108.

¹⁷⁵ Beneton, 19.

1.4.5.2.1. Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Devlet-Millet-Otorite Düşüncesi

Muhafazakârlığın toplum anlayışı, sözleşme kuramlarında yer alan liberalizmin; bireyi yücelten ve devleti küçülten, sosyalizmin; bireyi kolektif bir toplum yapısı içinde tanımlayan ve devleti yücelten düşüncelerinden farklıdır. Liberal toplum sözleşmesinde bireyler temelde yaşama ve mülk edinme hak ve özgürlüklerini kendi iradeleriyle veya temsilcileri yoluyla ve aralarında yaptıkları sözleşmeden almaktadırlar. İnsanların kendi iradeleriyle ve kendi aralarında bir sözleşmeyi gerçekleştiremeyeceğine inanan muhafazakârlık, liberal sözleşme yasasını soyut olarak değerlendirir ve yasanın gerçekte aşkın bir anlayışla, insanların gönüllerinde taht kurmasıyla egemenliğini sürdürebileceğini belirtir. Bireyin kusurlu yapısı, toplumda mutlak anlamdaki eşitliğin oluşmasına engeldir. Muhafazakârlıkta toplum, bir takım verilerle sınırlandırılır. Toplum düzeninin tehlikeye karşılaşması endişesi karşısında kamusal alan, sürekli kontrol altında tutulur. Çoğulculuğa önem vermekle birlikte, kamunun gücü tehlikeye girdiğinde, çoğulculuk sınırlandırılır. Birey ile devlet arasındaki aşırılıkları ve sapmaları ortadan kaldırmayı amaçlayan muhafazakârlık, ulusal birliği temsil ederken, bireyleri vatandaşlık bilinciyle devlete bağlamaya çalışır¹⁷⁶.

Burke, devleti ve milleti, *“bütün bilimlerde ve sanatlarda... Her erdemde ve her mükemmeliyette ortaklık”* olarak görmekte ve bu ortaklığın sonucunun bir kuşakta elde edilemeyeceği için onun yaşayanların, ölmüşlerin ve doğacakların ortaklığı şeklinde düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Duman, bütüncül ve aşkın bir devlet anlayışını ifade eden Burke’ün bu ifadesinin, Hegel’i hatırlattığını belirtir. Bu noktada, geçmişten geleceğe uzanan, ölmüşleri ve doğacak olanları da içinde barındıran ve kendisini tarihin ürünü olan toplumsal/siyasal kurumlarda açığa vuran, geniş anlamda bir politik toplum ya da devlet ele alınmaktadır¹⁷⁷.

Muhafazakârlara göre insanlar kendilerini yönetemezler; önyargının rehberliğine ve doğal bir yönetici elitin varlığına ihtiyaç duyarlar. Özgürlük, demokrasi yoluyla elde edilemez. Muhafazakârlara göre, saf demokrasi dizginsiz bencilliğe, cemaatin yabancılaşmış, atomize yığınlara dönüşerek bozulmasına neden olmaktadır. Bu yüzden

¹⁷⁶ Scruton’tan akt. Akbaş, 70.

¹⁷⁷ Duman, 76.

birçok muhafazakâr, sınırlı, kontrollü ve temsil yeteneğine sahip bir demokrasiyi benimsemiştir¹⁷⁸.

Burke, bireyin haklarını/özgürlüklerini Aydınlanma filozoflarının ve Fransız devrimcilerin yaptığı gibi, somut koşullardan bağımsız olarak ele almayı anlamsız bulmuştur. Burke'e göre bu soyut haklara dayanarak bir düzen kurulamaz. Çünkü toplumsal ve siyasal düzen özgürlüklerle birlikte, yükümlülükler ve sınırlamalar da gerektirir ve tüm bunlar somut koşulların belirleyiciliğinde şekillenmektedir. Özgürlük de, eşitlik de, katılım da bu somut gerçeklik içinde anlamlıdır. Burke, *"Kastettiğim yegane özgürlük, düzenle ilintili, sadece düzen ve erdemle varolan değil, ancak onlar olmadan var olamayan özgürlüktür. İnsanların hırslarını dizginlemek için varolan bir araçtır. İnsanların eğilimlerinin sık sık engellenmesi, iradelerinin kontrol altına alınması ve hırslarının hüküm altına alınması"* düşüncesinin önemini vurgular. Burke doğal haklar anlayışını, gelenekler ve sosyal yasalarla temsil edilen otoriteye kayıtsız kalmakla eleştirmiştir. Ona göre, özgürlük probleminin birey, devlet ve aynı zamanda bu iki kimlik arasındaki ara gruplardan oluşan (aile, din, yerel toplum, lonca) otorite üçgeninden ayrı olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır¹⁷⁹.

Bu noktada Bora, muhafazakârlar için, devletinde, toplumun istikrarının ve bütünlüğünün teminatı olarak değerli ve bunun da gelenek için bir güvence olduğunu, bu noktada da "Millet- Devlet- Otorite" kavramlarının da, muhafazakârlığın milliyetçi kolunun değer hiyerarşisini tanımladığını vurgular. Millet, tıpkı Cemaat gibi, aşkın ve kutsal bir tarihsel bağı ve atomizasyona uğrayan toplumsal ilişkilere karşı bir emniyet sibobu görevi görmektedir. Ayrıca millete verilen önem, 'birey değil, toplum' vurgusunu da simgeler. Milletin ve tarihsel geleneğin taşıyıcısı olmanın ötesinde, akılla kavranamayacak bir "hikmet" olarak "Otorite"yi cisimleştirmesiyle önemli olan "Devlet", toplumun istikrarının ve bütünlüğünün teminatı olarak da değerlidir. Yine eklemek gerekirse, muhafazakârlığın "doğal" devlet biçiminin krallık olması ve kralın Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi oluşu, aynı zamanda devlete kutsallık atfedilmesini de sağlamaktadır. Özellikle milliyetçiliğin muhafazakârlıkla eklenmesinden sonra devlet, milletin cisimleşmesi olarak da "kutsallık"

¹⁷⁸ Vincent, 122.

¹⁷⁹ Duman, 78; Nisbet, R. (2011). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek. (çev. Kudret Bülbül ve M. F. Serenli). (2.b). Ankara: Kadim Yayınları. 66

kazanmıştır. Buna göre, Devlet, Otorite'nin de kurumsal olarak en sağlam dayanağıdır. Muhafazakâr düşünce de Otorite, dinde de devlette de varolan temel bir ilke, güven ve meşruiyet kaynağıdır. İşte bu noktada, muhafazakârlığın, rasyonalizme en temel eleştirisi de, Aydınlanma'nın somut olması gereken bir "otorite" fikrini sarsmasından kaynaklanmaktadır¹⁸⁰. Bu bakış açısı, Kemalizmin "kutsal" devlet ve yine organizmacı millet anlayışı, "milli birlik ve bütünlük" fikrinde, medeniyet- kültür ayrımı ve devlet merkezli düşünüş bağlamında muhafazakâr düşünceyle bağ kurulurken önemli olacaktır.

1.4.5.2.2. Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Toplum-Birey Anlayışı

Felsefi bir düşünce ve siyasal bir tavır olarak muhafazakârlık mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin değerine ve mümkün olduğunca korunması gerektiğine inanır. Bu düzen, nesiller boyunca yaratılan gelenekler ve kurumlar, zamanın ve deneyimin zorlu sınavından geçmiş ve kendini, doğruluğunu ve işlerliğini ispatlamıştır. Bu yüzden değişim yavaş ve tedrici olmalıdır. Muhafazakârlara göre toplum sürekliliği olan bir organizmadır¹⁸¹.

Burke, Aydınlanma'yı, insanın otonomluğuna ve mükemmelleşebilirliğine olan inancı noktasında eleştirir. Gerçeğe ulaşmada aklın tüm önyargılardan, inançlardan, geleneklerden kurtulması gerektiği fikrini reddeder. Bu noktada Burke, Aydınlanma'nın olumsuzladığı, geleneklerin, örf ve adetlerin, önyargıların, ritüellerin, ortak inançların, sembollerin toplumun geleneksel unsurlarını, bir toplumun ahlaki yapısını belirleyen unsurlar olarak görür. Duman, Burke'ün yaptığı bu çözümlemelerin, 19. yüzyılda temelleri atılan 'sosyoloji' biliminin toplumsal düzen ve değişim konusundaki bakış açısı ile benzerlikler gösterdiğini belirtir. Burke'ün düşüncelerinde insan ve topluma ilişkin bazı temalar, daha sonra çeşitli muhafazakâr ve liberal düşünürler aracılığıyla, 19. yüzyılda oluşmaya başlayan sosyolojinin temel önermelerini etkilemiştir. Toplumsal olanın önceliği, toplumsal unsurların işlevsel karşılıklı bağımlılığı, kutsal olanın gerekliliği, aracı kurumların önemi, toplumsal düzensizlik korkusu gibi konular, Burke'ten başlayarak

¹⁸⁰ Bora, 60,64.

¹⁸¹ Güler, 2007: 117.

muhafazakâr düşünürlerin ahlaki-dini-siyasi olarak ortaya koydukları konular, 19. yüzyılda yeni bir toplum biliminin temelini oluşturmuştur¹⁸².

Muhafazakârlar toplumu olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi araştırmış, normatif değil, gerçekçi ve faydacı bir konumu savunmuş ve bu anlamda sosyal bilimlerin temellerini atmıştır. Muhafazakâr düşünce, toplumu varlıkları toplumsal olmayan doğal özellikler tarafından belirlenen bireylerin bir toplamı olarak görmeyi doğru bulmaz. Bireyler kendilerini de aşan bir toplumsal varlık tarafından oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal olanın bireysel olana karşı bir önceliği ve üstünlüğü vardır. Toplum, kendisini meydana getiren bireylerden ayrı, kurumların ve geleneklerin belirlediği bağımsız bir varlık olarak, ayrı bir yapıya sahiptir. Bu kurum ve geleneklerin birbirlerine bağlı işlevsel özellikleri vardır. Dolayısıyla bu noktada muhafazakâr düşünce, toplum ve tarih dışı, evrensel doğal haklarla donatıldığı düşünülen bir birey anlayışından hareketle, toplumsal-siyasal örgütlenmeyi yeniden düzenlemeye karşı çıkar¹⁸³.

Burke'e göre, bireylerin varsayılan haklarından ya da rasyonel sözleşme yaparak bir siyasal düzeni gerçekleştirebileceği varsayılan yetilerinden kaynaklanan bir toplumsal düzen kurmaya çalışmak, ahlaka olduğu kadar akla da aykırıdır. Burke, eğer bir sözleşme varsa bu sözleşmenin, kurumların tarihsel gelişiminden ayrılamayacak ve bütün zamanlar için geçerli olması gerektiğini belirtir. Yani toplum, Burke için bir "ortaklık"tır, ama ölmüşlerin, yaşayanların ve daha doğmamışların bir ortaklığıdır¹⁸⁴.

Bireyciliği, toplumsal atomizm olarak adlandıran Burke, toplumu, *"parçaları birbiriyle yer değiştirebilir ve birbirlerine ayrılabilir bir makine değil, onu oluşturan parçaların varlığından ayrı bir bütün"* olarak tanımlar. Toplumu oluşturan bu parçalar arasındaki bu karşılıklı bağımlılık ve birbirini tamamlama ilişkisi, çatışmacı değil uzlaşmacı ve dayanışmacı bir toplum anlayışını yansıtır. Dolayısıyla iyi toplum, kendisini çatışmadan kaçınacak biçimde düzenlemelidir¹⁸⁵. Toplumsal yapıyı organik bir bütünlük olarak gören Burke, bu yapının unsurlarının, birbirinden yalıtılmış olarak değil, iç içe ve sürekli etkileşim

¹⁸² Duman, 39.

¹⁸³ Köker, 2008b: 65.

¹⁸⁴ Nisbet, 2010: 125-6.

¹⁸⁵ Vural, 2003: 42.

halinde bulunduğunu vurgular¹⁸⁶. Topluluk bağlarını kopartmak, insanı yaşamsal bir besinden, inançtan, bağlılıktan, hayranlıktan; şefkatten yoksun bırakmaktır. İnsan günahkardır, kendisine karşı savunulmalı, din, törenler ve kurumlar tarafından doğru bir davranışa yöneltilmelidir. İnsan topluma, akıl geleneğe, özgürlük erdeme, rıza bilgeliliğine, sıradan kişi üstüne bağımlıdır. Modern insan, bu modern hiyerarşileri altüst ederek elindekileri yitirmiştir¹⁸⁷.

Muhafazakârlık, insanların birey olarak, her tür somut farklılıklardan arınmış ve eşit oldukları anlayışını reddeder¹⁸⁸. Muhafazakârlığa göre toplumun en temel birimi birey değil, ailedir. Muhafazakârlar çıkış noktası olarak bireyi değil, toplumu alırlar. Ancak bu toplum maddi ve sosyolojik temellere dayanan toplum değil, “Tanrı’nın yarattığı toplum”dur. Toplumsal yaşantının amacı da bireysel özgürlüğü sağlamak değil, otoritenin bozulmadan korunmasıdır. Siyasal devletin otorite kaynağı Tanrıdır. Rasyonalizmin soyut, tek tipleştirme çabasını eleştiren muhafazakârların güvendiği, toplum içinde var olan, toplumun kendi amaçlarına uygun ve tarihsel olarak şekillendirdiği bozulmamış insan doğasıdır¹⁸⁹.

Burke, eşitsizliği toplumsal yapının doğal bir unsuru olarak görmektedir. Tarihsel süreçte şekillenen bu elit tabaka hem belirli ayrıcalıklara sahiptir hem de bazı sorumlulukları yerine getirmektedir. Burke, tüm bunları rasyonel temelde açıklamaya ya da savunmaya çalışmaz. Önemli olan bu elit tabakanın toplumsal yapının organik bir parçası olarak belirli işlevleri yerine getirmesi ve belirli değerleri topluma aşılmasıdır. Nisbet, Burke’ün insan ve toplum hakkındaki görüşlerini özetler:

“Toplum bireysel parçacıkların mekanik bir toplamı değil, kökleri geçmişte bulunan ve işlevleri hemen fark edilmeyen kurumların ve bireylerin sonsuz sayıdaki ilişkilerinin organik bütünüdür. Toplumsal olan bireysel olana tarihsel, mantıksal ve ahlaksal açıdan önceldir. Toplum, analitik amaçlar için bile olsa, bireylere ayrıştırılamaz. Toplumsal olan her şey karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunur. Her kişi, gelenek ve kurum beşeri hayattaki bazı temel ihtiyaçları karşılar ve diğer gelenek ve kurumların varlığı için gerekli olan işlevleri yerine getirir. Toplumdaki

¹⁸⁶Duman, 241.

¹⁸⁷ Beneton, 2001: 105-113.

¹⁸⁸ Köker, 2008b: 66.

¹⁸⁹ Güler, 127-8.

küçük sosyal gruplar (aile, yerel, dini ve mesleki çeşitli gruplar vb.) sosyal düzen için büyük önem taşır. Beşeri varoluşun kutsal, rasyonel olmayan ve faydasız gibi görünen unsurları gerçekte önemli işlevlere sahiptir. Toplumsal yapı farklılıklara ve hiyerarşiye dayanır. Hiyerarşi olmaksızın istikrar da olmaz. Bu nedenle eşitlik üzerindeki devrimci ve rasyonalist vurgu toplumsal düzenin altını oyarken Otoritenin meşruluğu soyut hak ya da akıl aksiyomlarından değil, tarihsel ve toplumsal düzende kök salmış olan inançlardan, alışkanlıklardan ve geleneklerden kaynaklanır”¹⁹⁰.

Muhafazakârlar, doğal haklar doktrinin, sözleşme teorisini ve doğa durumunu reddederler. İnsan, toplumun dışında düşünülemez. İnsan doğası eksik ve kusurludur. Bu anlamda insanlar hiçbir zaman mükemmelleştirilemezler. Toplum içinde otorite daima gereklidir. Eşitsizlik hem doğal hem de politik şartlara kök salmıştır. Bazı insanlar hem entelektüel hem de ahlaki bakımdan üstündür. Bu tür eşitsizlik utanılacak bir şey değildir; sosyal ve politik yöntemlerle de giderilemez. Bazı insanlar yönetmek ve bazıları da yönetilmek için doğmuşlardır¹⁹¹. Muhafazakâr düşünce bu noktada elitisttir. İnsanın doğal eksikliğini temel alan muhafazakârlık, insanın yaratılışı gereği kötü olduğunu, egosu üzerinde sınırlamalar yapıldığı takdirde iyi olacağını savunur¹⁹². Bu noktada muhafazakârlık, bireyi temele alan ideolojileri olumlamaz. Bu yüzden insanların eşitliği sağlanamaz. Fransız Devrimi’nin yaydığı siyasal eşitliği reddederler.

Muhafazakârlık özgürlüğün somut olduğu inancından hareketle, bireylerin özgür olduklarından dolayı sorumluluk sahibi değil, ödevlerini yerine getirdikleri ölçüde özgür olduklarını vurgular. Ailenin üyesi olarak bireyin birtakım sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Bireyler, çevresine ve devlete tıpkı ailede olduğu gibi yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Bireylerin çevre ve devlet ile olan ilişkilerinin içeriği değişmez, sadece biçimi değişir¹⁹³. Muhafazakâr bakış açısı, liberallerin bireysel rekabetçi ve toplumsal sözleşmecî felsefesine ve sosyalizmin sınıf ve çatışma temelli teorilerine karşıdır. Muhafazakâr düşünce, toplumun mekanik bir toplam değil, yaşayan bir bütün olarak kurgulandığı organizmacı bir dünya görüşüne sahiptir¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Nisbet, 126.

¹⁹¹ Vincent, 2006:108.

¹⁹² Viereck, P. (1950). Conservatism Revisited. London: John Lehmann. 94.

¹⁹³ Scruton, 1990: 32.

¹⁹⁴ Güler, 2007: 144.

Aydınlanma düşüncesinin olumsuz baktığı aile, köy, lonca, kilise gibi ara kurumlar, muhafazakârlar, için birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla toplumsal bütünlüğü sağlayıcı ve hatta pekiştirici niteliktedirler¹⁹⁵. Birey ile toplum arasında ilişkiyi sağlayan aracı cemaatler olmaksızın toplum yapısı bozulur, bağlantılar kopar, bireyler atomize olur ve birbirinden yalıtılır. Toplumsal bütünlüğü sağlayan şey ataerkil aile, kadim komün ve lonca gibi kurumlardır. Muhafazakâr düşünörlere göre bunlardan bağımsızlaşan bireysel özgürlük, kısıtlayıcıdır¹⁹⁶. Burke'e göre bu cemiyetler, insan ruhunun "hanları ve dinlenme yerleri" dir. Özetle başka yerlerde olduğı gibi burada da muhafazakârların temel düşüncesi gelecekte değil, geçmişten kaynaklanmaktadır¹⁹⁷.

Kemalizmin, Yunus Nadi özelinde incelenmesinin yapılacağı ilgili bölömlerde, Kemalizmin temel haklardan ziyade vazifelerle yüklü kültürel vatandaşlık yaklaşımında, "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz" sloganında vücut bulan dayanışmacı ve organik toplum anlayışında, temel hak ve özgürlöklere bakışında, seçkincilik fikrinde muhafazakâr düşüncenin toplum-birey anlayışı önemli bir veri olacaktır.

1.4.5.2.3. Anglo-Sakson Muhafazakârlığında Geçmiş-Tarih-Gelenek

Muhafazakârlığın geçmişe yönelik tutumunu belirleyen, sadece "mevcut durum öncesini" korumaya yönelmesi değildir. Çünkü muhafazakârlığın aksine tarihi tersine çevirmeye çalışan "gericilik"tir, Viereck'in ifadesiyle, *"her şeyi bilinçsizce korumaya çalışan gericilikle, bazı şeyleri bilinçli bir şekilde korumak isteyen muhafazakârlık"* arasındaki çelişki, muhafazakârlığın tarihsel sürekliliğe verdiği önemden kaynaklanmaktadır¹⁹⁸.

Geçmiş muhafazakârlık için önemlidir¹⁹⁹. Özüne inildiğinde "tarih" tecrübeden başka bir şey değildir. Muhafazakârlığın tarihe olan inancı onun insan ilişkileri meselelerinde soyut olana ve tümdengelimci düşünceye karşı, tecrübeye olan

¹⁹⁵ Köker, 2008b:66.

¹⁹⁶ Güler, 2007:132-3.

¹⁹⁷ Nisbet, 2010b: 128.

¹⁹⁸ Çiğdem, 1997: 34.

¹⁹⁹ Burke ve Bonald, "iyi toplum" örneğı olarak Ortaçağ dünyasının tarihsel örneğine bakmışlardır. Geçmiş büyüğü bir zamandır. İngiliz muhafazakâr siyasetçi Churchill "geçmişte yaşamak isterdim" diyerek bu düşünceye vurgu yapmıştır. Joseph de Maistre ise *"Biz bir karşı devrim istemiyoruz. Biz devrimin tersi olan bir şeyi istiyoruz."* sözleriyle, devrim öncesi günlere dönme isteğini değil, dönmek istediğı zamanın 13.yüzyıl Orta Çağ'ı olduğunu belirtir. Güler, 128.

inancı/verdiği değer üzerine kurulmuştur. Burke de, Aydınlanma'nın sözleşmeye olan inancını: *"Toplum elbette bir sözleşmedir. Ama ölmüşlerin, yaşayanların ve daha doğmamışların bir ortaklığıdır"* sözleriyle eleştirmiştir. Toplum belirli bir tarihsel oluşumun ürünüdür. Buna göre, bugün geçmişin bir ürünüdür ve geçmişi bilmedikçe bugünü anlamak olanaksızdır²⁰⁰.

Muhafazakâr bakış açısından sosyal gerçeklik, en iyi tarihi yaklaşım aracılığıyla anlaşılabilir. Geçmişten bugüne nerede olduğumuzu bilmeden şu anda nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi bilemeyiz. Soyut, rasyonalist, tümdengelimci devlet düşüncesi, muhafazakârlarca reddedilmiştir. *"Değişimin zorunlu olmadığı zamanda değişmemek zorunludur"*²⁰¹. Bununla birlikte Burke'den beri muhafazakârların karşı olduğu böylesi bir değişim değildir. Burke bu durumun önemini: *"Değişim araçlarından yoksun bir devlet, kendisini muhafaza araçlarından da yoksundur"*²⁰² sözleriyle ifade etmiştir.

Burke ve diğer muhafazakârlara göre gerçek tarih doğrusal, kronolojik bir tarzda değil; kuşaklar boyu süren yapıların, toplulukların, alışkanlıkların ve önyargıların sürekliliği içerisinde açıklanır²⁰³. Geçmişin anlaşılması, şimdinin açıklanması için önemlidir. Muhafazakârlığın özü, geçmişe ve geçmişten kalan kurum ve değerlere duyulan derin saygıdır. Burke'ün bakış açısına göre, geçmiş ile şimdi "ek yeri olmayan örgü" gibidir. Bu anlamda, muhafazakârlar geçmişi kutsarlar. Doğal hakların, doğa durumunun, bireysel aklın toplumları ve devletleri şekillendirmesine karşı çıkarlar. Muhafazakârlar geçmişten aktarılan kurumların korunmasını isterler. Bu bağlamda zaman içinde oluşmuş iktisadi, toplumsal ve siyasal inançlar ve pratikleri çok önemlidir. Çünkü tecrübe edilmiş olan, yeni olana daima üstün tutulur²⁰⁴. Burke'e göre *"gelenek, insanlara toplum ve toplumsal ödevler hakkında akıldan daha fazla şey söyler."*²⁰⁵

Varolan kurumları yıkıp yerine akıl temelinde yenilerini kurmak muhafazakârlarca en çok eleştirilen konudur. Möser bu bakış açısına tepkisini şu şekilde ifade eder:

²⁰⁰ Nisbet, 2011a: 52.

²⁰¹ Yani "Şayet kırık değilse onu onarma"

²⁰² Nisbet, 2011a: 55.

²⁰³ Nisbet, 2011: 53.

²⁰⁴ Hendrich, T. (1991). Conservatism. Boulder: Westview Press. 26.

²⁰⁵ Vural, M. (2003). Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık. Ankara: Elis Yayınları. 52.

“her ne zaman bizim modern tasavvurlarımızla bağdaşmayan eski bir gelenekle karşılaşsam, kendi kendime atalarımızın aptal olduğuna inanmam için hiçbir nedeninin bulunmadığını söylerim. Sonra, makul bir açıklama buluncaya kadar problemi dikkatli bir biçimde incelerim... Bulduğumda eski alışkanlıklara bilgisizce saldıran insanlara cevap verebilir ve onlarla alay edebilirim.”

Muhafazakârlara göre, insani eylemin temeli teorik akıl olamaz, teamül, önyargı ve alışkanlıktır. Önyargı nesiller boyu süren tecrübelerden süzülüp gelen şeydir. Önyargı ne yapılması gerektiğini bilme tarzıdır ve doğası gereği soyut akıldan üstündür. Önyargı insanlara, aile, ahlak ve politika gibi alanlarda ne yapması gerektiğini, düşünmesine gerek kalmaksızın bilme imkanı verir. *“Toplum içindeki insan davranışını daha öngörülebilir ve idare edilebilir kılınmasını” sağlayan önyargı, özü itibariyle gelenektir.* Burke'e göre, Fransız Jakobenler, önyargıyı “Aydınlanma” adına yeryüzünden silme işlemini temsil eder. Bu noktada Burke *“Tanrı’ya şükürler olsun, aydınlanmış değiliz.”* demiştir²⁰⁶.

Muhafazakârlara göre, toplumsal yaşamda ve kurumlarda süreklilik sağlanmalı, ağaç budanarak yenilenmelidir. Eski kurumlar düzeltilmeli ve güçlendirilmelidir. Burke’e göre, eğer başka seçenek yoksa “yeni şarap eski şişelere doldurulmalı, ama bütünüyle yeni bir şey yapmaya cüret edilmemelidir”. Unutulmaması gereken, toplum yapısının insanın iradesi tarafından değil, Tanrı tarafından şekillendirildiğidir. Yenisini yaratmak ya da bütünlüklü bir değişim yerine, eskinin revize edilmesi tercih edilebilir. Bu anlamda Aydınlanmanın ruhuna uygun düşen “toplum mühendisliği” hoş giden bir şey değildir ve başarısızlığa mahkûmdur. Değişim olacaksa, bu Fransa Devrimi gibi hızlı ve kitlelerin seferber edildiği kanlı bir siyasal devrim değil, İngiltere’deki gibi uzun, yüzyıllara yayılmış tedrici değişimler olmalıdır²⁰⁷.

Tarih yoluyla gelenekler ve önyargılar aydınlatılarak, toplumların bilinçli hareket etmeleri sağlanmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, önyargılarla ortaya çıkan geleneği reddederek toplumun duygularını yok etmiştir. Ancak pozitivist bilginin reddedilmezliğini

²⁰⁶ Vincent, 114.

²⁰⁷ Güler, 138.

savunarak kendi önyargılarını koymuş ve önyargısız yaşamının imkansız olduğunu göstermiştir²⁰⁸.

Muhafazakâr düşünce, bireysel yaşamda dinin gerekliliği konusunda ortak bir inanca sahiptir ve bu anlamda, rasyonalite anlayışı yerine, “kutsal olanın gerekliliğine” inanmaktadır²⁰⁹. Muhafazakârlık dini, toplumun istikrarı ve Otorite açısından kaçınılmaz sayar. Dindarlıktan çok, dinin ritüellerine, din bağına önem verir²¹⁰. Fransa’da gelişen Katolik muhafazakârlıkta bu eğilim belirgindir. Bonald, religion (din) kelimesinin “birbirine bağlanma” anlamına gelen Latince köküne (religare) atıfla, dinin her şeyden evvel bir toplum/cemaat biçimi olma özelliğini vurgulamıştır. “Din-Cemaat-Gelenek”, muhafazakârlığın dini kolunu tanımlar²¹¹.

Din, geleneklerin oluşmasında da önemli bir kaynaktır. Din aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberliği sağlayan bir bağdır. Aydınlanma aklının “kibirliliği” ne yönelik temel eleştiri, felsefi olarak onun aşkın ve metafizik olanı dışlaması ve bunun yerine bir şey koymamış olmasıdır. Muhafazakâr düşünce hiçbir toplumun, cemaatin ve grubun dinden ayrı olarak var olamayacağını söyler. Din, bir toplum ve cemaat biçimi olarak toplumsal istikrar ve otorite açısından önem taşır. Reform döneminde inancın bireyselleşmesi, dinin cemaat ve otoritenin çevreleyici etkisinden uzaklaştırılarak bireysel bir zeminde ele alınması yanlış bir tutumdur. Çünkü toplum bireyden önce gelir ve hükmeden bir “kutsal” duygusu olmadan toplum olamaz²¹².

Türk modernleşmesinin temel özelliklerinin Nadi özelinde incelenmesi amacını taşıyan çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Osmanlı’nın geçmişi ve geleneğini yok sayan Kemalist inkılâpların, özellikle ulus-devleti kurma yolunda yeni bir “geleneği” İslam öncesiyle nasıl kurduğuna, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile tarihle, geçmişle bağlantısına ve birçok konuda Osmanlı devlet ve toplum geleneğindeki sürekliliği devam ettirmesine muhafazakâr düşünce ölçeğinde bakılmaya çalışılacaktır.

²⁰⁸ Nisbet, 2011: 31.

²⁰⁹ Köker, 2008b: 65.

²¹⁰ Bora, 1997: 59.

²¹¹ Bora, 59.

²¹² Güler, 2007: 132.

2. BÖLÜM

TÜRK MODERNLEŞMESİ

"Karşımızdakiler zannediyorlar ki medeniyet bir kıtadan diğerine geçerken gümrüklere uğrar. Ziya Efendi hazretleri ile beraber bir komisyon teşkil ederiz. Önlerine kâğıtlarını alırlar ve dışarıdan içeriye ne girse madde madde görürler. O gelen ne? Lokomotif. Buyursun içeri. Bu gelen ne? Dans. Kabul etmiyoruz, kapı dışarı(...) Medeniyetler bir memlekete girerken gümrüklere uğramaz. Şunun bunun mütalaasını almaz, tasvibini beklemez. Gelenler eğer bir takım ihtiyaçların, bir takım zaruretlerin neticei tabiyesi ise mutlak içeri girer, mani olamayız.

*Hocam böyle olamaz, fabrika girdi mi sosyalist akideleri de girer. O akideler makinenin bünyesine dâhildir. Yerde yatan sarhoş, Türk devriminin getirdiği yenilikleri temsil edemez."*²¹³

Hamdullah Suphi Tanröver

*"Devletin zaafını, millete söylemeyi vatanperverlik eseri bulmam."*²¹⁴

Ali Paşa

*"Avrupa demek üstünlük, "tefevvuk" demektir. Avrupa'ya nazaran Osmanlı cemiyeti ve devleti fevkalade geridir. Biz bu medeniyete doğru gitmeliyiz, ona kavuşmalıyız, "Nur" ondadır ve bizzat kendisidir. Bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ile diken ile isticlas etmek mecburidir."*²¹⁵

Abdullah Cevdet

²¹³ Berkes, N. (2008). Türkiye'de Çağdaşlaşma. A. Kuyaş (Editör). (2.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 82.

²¹⁴ Hanioglu, M. Ş. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih. (2.b). İstanbul: Bağlam Yayınları. 80.

²¹⁵ Mardin, Ş. (2005). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri. (15.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 76.

2.1.İlk Modernleşme Hareketleri

*“Batı medeniyetinin Doğu’da görünüşünün ilk safhası”*²¹⁶ olan *Lale Devri* ile başlayan, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan Batılılaşma, Osmanlı yönetici sınıfının temel gündemini oluşturmuştur. Osmanlı tarihinde, “işlerin eskisi gibi iyi gitmediği” ne dair şikâyetlere 17. yüzyıldan itibaren rastlanır. Koçi Bey yapılması gerekenler konusunda bir risale yazmış, Tarhuncu Ahmet Paşa maliyeyi düzeltmeye çalışmış, Naima ve Katip Çelebi ise Osmanlı'nın parlak geçmişine dair özelemlerini dile getirmişlerdir. Köprülüler'in uyguladığı programlar bu sıkıntıları düzeltmeyi az da olsa başarsa da özellikle toprak kaybıyla girilen gerileme dönemini önleyememiştir. Koçi Bey'in Türkçe de “*düzeltilme*” kelimesiyle karşılanan “*ıslah*” terimini kullandığını ve bir “*bozulma*” keyfiyetini varsayan “*düzeltilme*”nin bu anlamda karşılığının “yeniden biçimlendirme” anlamına gelen “reform” değil “eski haline getirmek” demek olan “restore” kelimesi olması gerektiğinin altını çizen Belge’ye göre, bu tercih aynı zaman da “muhafazakâr” dünya görüşünün de bir işaretidir²¹⁷.

Koçi Bey risalesinde öncelikle bir geçmiş muhasebesi yapmış ve bozulmanın nedenlerini belirlemiştir. Yaşanan bu çöküntünün nedeni, Osmanlı Devleti’nin temel kurumlarının bozulmasıdır. Zaten yapılan Islahatların ana amacı da, bozulan tımar sistemini, eski günlerine döndürmektir. Oysa “Tımar sistemi” değişen dünya sisteminin oldukça gerisinde kalmıştır. Koçi Bey'in özelinde, aslında tüm ıslahatların kökeninde “geçmişte iyi olana/altınçağa” dönüş isteği vardır fakat bu sistemin yeni dünya düzenin de “geleneksel” kaldığı ve yerinin olmadığına anlaşılamaması temel bir sıkıntıdır²¹⁸.

Modernleşmeyi başlatan sembolik tarihlerden biri kabul edilen 1789 Fransız Devrimi’nin olduğu yıl, tahta çıkan ve bir modernleşme projesi başlatan III. Selim, savaşlarda alınan başarısızlıklar ve kötü gidiş nedeniyle dönemin ileri gelenlerine “*Neler Yapmalıyız*” sorusu temelinde fikir danışmış ve sonrasında kendisine yapılması gerekenleri

²¹⁶Tunaya, T. Z. (2010). Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. (2.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 20.

²¹⁷ Belge, M. (2004). Muhafazakârlık Üzerine. A. Çiğdem (editör). MTSD Muhafazakârlık. Cilt. 5. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.92-101. 93.

²¹⁸ Belge,2004: 95.

içeren layihalar²¹⁹ sunulmuştur. Bu layihaların genel içeriği hepsinin askerlik konusunda ıslahat yapılması gerektiği konusunda hem fikir olmasıdır, layihalarda üç farklı görüş/yöntem ortaya çıkmıştır: İlk görüş, kötü gidişe ancak eski günlere dönerek son verileceğini beyan eden, muhafazakâr görüştür ki Koçi Bey'in görüşüyle aynıdır. Burada "*altınçağ mitos*", korunması istenen Osmanlı Devleti'nin başarılı kurumlarının-Tımarlı sipahiler/Kapıkullarının eski günlerine döndürülmesi yani "inşa" değil, "ihya" edilmesidir. İkinci görüş, ılımlı bir radikalizmi de içinde barındırarak eskiyi çok yıkmadan yeniye de yapmayı, yani ikili bir yapıyı önermiştir. Avrupa ve Rusya'daki gibi eskiyi yıkarak yeni şeyler inşa etmeyi öneren üçüncü görüş ise azınlıkta kalmıştır. III. Selim ile başlayan modernleşme projesi ikinci görüş çerçevesinde gelişmiş ve her alanda ikili bir yapı oluşturmuştur.

III. Selim tahta kaldığı on sekiz yıl boyunca eğitim, ordu, maliye ve sanayi alanında birçok reform yapmıştır. Avrupa devletler dengesine katılmak ve Batı ile tanışarak yeni ilişkiler kurmak gerektiği fikrinin uygulanmasına yönelik ilk adım olarak 1795 yılında Viyana, Paris, Berlin, Londra, Madrid olmak üzere beş büyük Avrupa şehrine daimi elçiler gönderilmiştir²²⁰. Bu dönemde hiçbir yabancı dil bilmeyen elçilerin Batı ile iletişimi, Rum tercümanlar tarafından sağlanmıştır²²¹. Avrupa'ya giden elçiler, III. Selim'e Batı'yı Batı yapan şeyin sanayi olduğunu, Osmanlı'nın sanayisini bu seviyeye getirmeden rekabet edilemeyeceğini anlatan raporlar sunmuşlardır. Bunlardan en önemlisi Batı'nın, Sanayi Devrimi ve endüstrileşmeyle Batı olduğunu gören ve bu anlamda devleti güçlendirmek için gerçekleştirilen reformların, iktisadi altyapısının olması gerektiğini savunan Paris elçisinin raporu olmuştur²²².

Yapılan reformlar, kurulmak istenen yeni ordu için ek mali kaynakların nasıl bulunacağı konusu, yeni fikirleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özellikle Osmanlı

²¹⁹ Topkapı sarayı'nda padişah arşivinden çıkan layihalar "III. Selim'e sunulan Islahat Layihaları" adı altında 2010 yılında basılmıştır. Çağman, E. (editör). (2000). III. Selim'e sunulan Islahat Layihaları. İstanbul: Kitabevi.

²²⁰ 1793'te Viyana'ya gönderilen Ebubekir Ratip Efendi, Avusturya devletinin özelliklerini belirten bir rapor yollamıştır. Bu rapora göre devletin eğitilmiş, disiplinli bir orduya, düzenli maliyeye, namuslu, dürüst, okumuş memurlara sahip olması, halk arasında ekonomik güvenlik ve refahın sağlanması için ön koşuldur. Berkes'e göre, Ratip Efendi modern devleti tanımlayan önemli maddeleri görebilmiş ve Tanzimat Fermanındaki fikirleri 45 yıl öncesinde ileri sürebilmiştir. Berkes, N. (2008). Türkiye'de Çağdaşlaşma. A. Kuyaş (Editör). (2.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 99.

²²¹ Berkes, 2008: 99.

²²² A.g.e. 111.

mali sisteminde olmayan modern merkantilist ekonomi anlayışı, Avrupa’da görülen bir sistemdir. Bu yeni anlayış çerçevesinde, Avrupa ticaretinin etkilerine karşı korumalı bir politikanın oluşturulması ve servetin dışarı akışına engel olunması konusunda fikirler ortaya atılmış²²³, ülke genelinde altın ve gümüşün kullanımı yasaklanmış, ithalat sınırlandırılmış, yerli üretime ağırlık verilmiş barut, ayna, hereke fabrikası kurulmuştur.

III. Selim döneminde yapılan bütün ıslahatlarla aynı adı taşıyan *Nizam-ı Cedit* (Yeni Düzen), niteliklerini kaybeden ve askeri başarısızlıkların temel nedeni olan Yeniçeriler’in yanında yeni kurulan ordunun adıdır. Yeni askerlik yöntemlerine göre yetiştirilecek orduya gerekli olan yabancı subaylar, ıslahat hareketlerinde model alınan ülke olan Fransa’dan getirilmiştir. III. Selim’in giriştiği köklü askeri reform, özellikle 1794’te kurulan *Nizam-ı Cedit* ordusunun finansmanı için oluşturulan *İrad-i Cedit*’in gelirinin halktan karşılanması, halkın bu yeniliklerin karşısında olmasına sebep olmuştur.

Berkes bu dönemde, özellikle matbaanın ve Avrupa’dan çevirilen kitaplarla beraber Avrupa kültürünün, Osmanlı’ya giriş yaptığını ve yurtdışına çıkıp, dil öğrenen, devlet himayesinde ve çevresinde daha önce bulunmayan bir tipin -eskinin ulema ocağının yerini almak üzere olan “aydın” tipinin- daha sonra değişecek olan modern "intelligentsia"nın öncüleri olarak doğmak üzere olduğuna dikkat çeker²²⁴.

Tunaya, III. Selim öncesi Batılılaşma hareketlerini²²⁵, Batı’yı tanıma isteğine rağmen Batı üstünlüğünün zikredilmediği bir dönem olarak tanımlar. Bu dönemde Batı’ya elçi gönderilmiş, ilk matbaa kurulmuştur. Osmanlılarla Batı’nın derin temasları orduların karşılaşması ile olmuştur. Bu yüzden de Batılılaşma hareketlerine ilk olarak askeri alandan yani ordudan başlanmıştır. Askeri ıslahatların yanında bilimsel yeniliklerde yapılmış, Fransızca’dan tıp kitapları çevrilmiş, Osmanlı ordusuna yabancı uzmanlar getirilmiştir. Batılılaşmanın kısmi kalamayacağı böylece anlaşılmıştır. *Nizam-ı Cedit*’in en önemli yanı, Batı’nın Osmanlı imparatorluğundan üstünlüğünün her alanda kabul edilmiş olmasıdır. III.

²²³ A.g.e. 111.

²²⁴ A.g.e. 113

²²⁵ Ortaylı, Osmanlı modernleşmesinin Tanzimat devriyle sınırlanamayacağını bu durumun Avrupalılar ile ani karşılaşmanın yarattığı bir şok olmadığını ve Osmanlı’nın tarihi boyunca, Avrupa coğrafyası ile siyasi, iktisadi yönden bir beraberlik içinde olduğunu belirtir. Ona göre Tanzimat dönemi, 11.yüzyıldan beri Batı ile ilişkide olan, çarpışan bir toplumun iktisadi, sınai Batı uygarlığı karşısındaki bir direnişidir. Ortaylı. 13, 312. Tunaya Batılılaşma hareketlerini devrelere ayırır: Kısmi müessese ıslahatları (1718-1826), Aydın despotik dönem(1826-1839), modern devlet fikrini gerçekleştirme dönemi (1839-1908), s. 18.

Selim'in ıslahat programında hemen bütün Osmanlı Batılılaşma hareketlerinin temel bir çıkılmazı görülür: *"Eskinin yanında yeniyi kurmak"*²²⁶.

Eski ordunun yanında yeni ordu, eski maliyenin yanında yeni maliye, eski okulun yanında yeni okul. Bu beraberinde iki farklı fikir dünyasını, beraberinde getirmiştir. III. Selim'den itibaren yaşanan Osmanlı modernleşmesi, devleti koruyarak eksikliklerini gidermek, düzeni bozulmuş bir yapıyı "eskisi" gibi güçlü kılacak şekilde restore etmek olarak anlaşılmıştır²²⁷. Bu Osmanlı'nın Batı'ya bakışını da belirler. Batılılaşma, yaşadığı dönüşümler ve onu farklı kılan altyapısı ve zihniyetiyle "yenileşme" bakış açısıyla değil, devleti eski günlerine, bir altın çağ olan geçmişine döndürmek için kullanılması gereken bir yöntem, araç olarak görülmüştür. Bu anlamda da yenilikçi değil muhafazakâr bir eğilime sahiptir.

2.2. Bir müceddid²²⁸: II. Mahmut

"Yeni bir uygarlık yoluna gidilmek fikirleri doğmuştu. Lakin yapının temeline bakılmayarak tavanın süslenmesine özenildi. Avrupa'da başlayan fenlerin ve sanatların yayılmasına çalışmak gerekirken uygarlık nehirlerinin getirdiği çer çöpe, israf ve sefahata aldanıldı. Halk, yüksek tabakanın bu gidişinden nefret ederek her türlü yenilikten ürkmeye, yeni yöntemlerle yapılan her şeyi kötü görmeye başladı"

sözleriyle, Cevdet Paşa yenileşme hareketlerinin, geleneksel düzenin bozuk çerçevesinde yapılmasının yanlışlığını eleştirmiştir. Ona göre devletin sadece askeri kısmının değil her parçasının köklü reformlara ihtiyacı vardır²²⁹.

III. Selim'in başlattığı ıslahat hareketlerinin maliyetini, o dönemde henüz dış borç bilinmediği için ödeyen kesim başta Yeniçeriler, Rumeli Ayanları, Ulema, bürokrasi yani halk olmuş ve bu durumda bu kesimlerin ıslahatların karşısında olmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik dalgası Sırp isyanıyla beraber Osmanlı'ya da yayılmaya başlamış, merkezîyetçi yapı bozulmuş ve özellikle idare, maliye, yargı işlerini ellerine alan Anadolu ve Rumeli de ayanlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Rumeli

²²⁶ Tunaya,2010: 20,21.

²²⁷ Belge,2004: 96.

²²⁸ Yenileyici.

²²⁹ Cevdet Paşa'dan aktaran Berkes, 2008:133.

ayanları merkezi otoriteye karşı gelerek, III. Selim'in yaptığı reformlara ve özellikle yeni orduya karşı çıkmışlardır²³⁰.

Yapılan yeniliklere bir tepki olarak ortaya çıkan *Kabakçı Mustafa İsyanı* sonucunda, III. Selim *Nizam-ı Cedid'* i kaldırdığını belirtmiş fakat bu yeterli olmamıştır. III. Selim tahtan indirilmiş, yerine IV. Mustafa çıkarılmıştır. İsyanı bastırmak için gelen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürüldüğünü öğrenince II. Mahmut'u tahta çıkarmıştır. II. Mahmut'un tahta çıkmasından sonra Osmanlı devleti ile Ayanlar arasında 1808 tarihinde *Sened-i İttifak* imzalanmıştır. Burada padişahın en üst egemen olduğu tekrarlanmış ama bunun yanında, padişah ya da hükümetin adaletsiz eylemleri karşısında, ayanlara karşı çıkma hakkı tanınmıştır²³¹. *Sened-i İttifak*, Osmanlı'nın modern merkeziyetçi bir devlete dönüşmesi yönünde atılmış ilk adımlardan birisidir²³².

III. Selim döneminde Yeniçerilerin başıbozuk, başarısız ve yapılacak reformlar için en önemli engel olduğunu görerek, Avrupa usulünde, modern büyük bir ordu oluşturarak merkezi devleti güçlendirmek isteyen II. Mahmut, 1826'da *Yeniçeri Ocağı'nı* kaldırıp yerine "*Muhammed'in eğitilmiş muzaffer askerleri*" anlamına gelen, "*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*" ordusunu kurmuştur. Bu engelden kurtulan II. Mahmut, sadece askeri reformun yeterli olmadığına, aynı zamanda idari, mali, askeri, eğitim ve kültürel her alanda daha kökten reformların yapılması gerektiğine inanmıştır. Ona göre: "*Batılılaşmak Şarttı.*"

II. Mahmut eğitime önem vererek, reformları yürütebilecek bir kadro oluşturmak istemiştir. Bu nedenle 1827 yılında ilk kez Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, 1838'de Rüştîye okulları açılmıştır. Bunlar eğitilmiş memur ve öğretmen yetiştirmek için açılmıştır. Bu dönemde Mühendishane geliştirilmiş, 1827'de Bahriye Mühendishanesi açılmıştır. Tıbbiye ve Harbiye, Batı tarzında yeniden kurulmuştur. Tıbbiye'nin eğitim dili Fransızca olmuştur. II. Mahmut kendisine "Gavur padişah" denilmesine neden olacak dış görünüşte de Batılı

²³⁰ Tanör, B. (1998). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri. (2.b). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 39.

²³¹ Tanör, 42.

²³² Mardin, Ş. (2006b). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu. (çev: M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan). (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 167.

çizgiyi takip etmiş, askerler için giyim zorunluluğunu getirmiş, kendisi de bunun uygulayıcısı olmuştur²³³.

1830'lara kadar geçen bu süreçte liberalizm, meşrutiyetçilik ve milliyetçilik gibi Avrupa tarihine yön veren fikirlerden hiçbirinin Osmanlı fikir hayatı üzerinde herhangi bir belirgin etkisi olmamıştır²³⁴. 1831'de ilk Osmanlıca gazete olan *Takvim-i Vekayi*'nin çıkması, kitabın yapamadığı bir işi gerçekleştirmiş ve yeni fikirlerin birçok kişiye ulaşmasını sağlamıştır. Bu etkiyi sağlayan diğer bir kurum ise 1833'te kurulan Tercüme Odası olmuştur. Fransız Devrimi ve buradan ortaya çıkan vatandaşlık ilkesinden etkilenen ve burada dil öğrenen genç kuşak memurlar/aydınlar burayı Rum tercümanların tekelinden çıkarmıştır. "Tercüme Odası" vasıtasıyla, Avrupa dili öğrenmiş genç bürokratlar, okuyup tercüme ettikleri Fransızca gazeteler yoluyla vatan, yurttaşlık, bireylerin yasa önünde eşitliği türünden Batı kaynaklı siyasi ilkelerle ayrıca Fransızca aracılığıyla, Fransız edebiyat ve düşüncesi ile yakından tanışmışlardır. Divan edebiyatından, Tanzimat edebiyatına geçiş de bu Tercüme Odası yoluyla olmuştur²³⁵. Tercüme Odası'nda dil öğrenen Bab-ı Ali de çalışan, Ali Paşa, Fuat Paşa gibi Tanzimat'ın önemli devlet adamlarının yanısıra Şinasi ve Namık Kemal gibi aydınlar da tercüme odasında yetişmiştir²³⁶.

Tekeli, Osmanlı devlet adamlarının, Batılaşma hareketlerinin ilk aşamasında, işlerin eskisi gibi gitmediğini anlamış olmasına rağmen örnek aldığı Batı'nın değerlerinin farkında olmadıklarını ve bu anlamda da sorunların çözümünün Batı'nın zihniyet yapısıyla ilişkilendirmek gerekliliğini, akıllarına getirmediklerini ifade eder. Sorun eski düzenin bozulmasıdır ve çözüm de eski düzenin ihyasında aranmıştır. Burada yapılacak değişiklikler kurulu düzenin zihniyetinde değil, kurumlarında yapılacak değişikliklerdir. İkinci aşamada Batılılaşma, yönetimin araçsal bir mantıkla yaptığı reformlar aracılığıyla topluma girmektedir. Bu dönemde Batı'yı tanıma arayışları ve bulunacak çözümlerde Batı'dan etkilenme başlamıştır. Bu arayış ve etkilenme daha çok yönetici kadro içinde kalmaktadır. Yönetici kadro hem dış çevrelerin etkisiyle hem de sorunlarının çözümü noktasında eski

²³³ Berkes, 198.

²³⁴ Zürcher, E. J. (2002). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (çev:Y. S. Gönen). (12.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 47.

²³⁵ Berkes, 199.

²³⁶ Somel, A. (2002). Osmanlı reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi(1839-1913). M. Ö. Alkan (Editör). MTSD, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. C: 1.(4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 103.

kurumsal yapıları değiştiren, yerine modern yapıları getiren reformları yapmaya başlamıştır. Burada Batı düşüncesinden/Batı'dan yapılan reformlar bir siyasal seçim değil, sorunlara çözüm bulmaya çalışan araçsal bir mantık egemendir²³⁷.

İlk modernleşme hareketlerinin birbirini takip eden iki yönü olduğuna dikkat çeken Mardin, bunlardan ilkinin, askeri reform ile Avrupalılaşmak arasında bir bağlantı kuran 18. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi sürecinin özünde, askeri tedbir sorununun yatması olduğunu belirtir. Bu Batı'nın askeri üstünlüğünün nedenlerinin arandığı ve kendi eksikliklerinin farkına varıldığı bir aşamadır. İkinci yön ise, Yeniçerilerin kaldırılması ve özellikle 1828' deki Rus yenilgisi sonrası II. Mahmud'un, sadece askeri reformların yeterli olmadığını ve "normal durumun tesisinin artık mümkün olmadığını" anlamış olmasıdır. Böylece Osmanlı yönetimiyle ilgili ciddi yapısal reformların yapılma süreci başlamıştır²³⁸.

Batılılaşma'nın karşılaştığı sıkıntılar reformların, padişahın ya da hizmetindeki birkaç kişinin, devletin ancak Avrupa usullerinin kabulüyle kurtarılabilceği yolundaki inançlarına dayanmıştır. Toplumsal bir destekten yoksundur. Bu da padişah değiştiğinde reformların durmasına neden olmuştur. Yine 19. yüzyıl ıslahatları -1826 yılında Yeniçerilerin kaldırılması hariç- eski kurumları kaldırmadan çok, yeni yasaların, düzenlemelerin ve kurumların ortaya konmasından oluşmaktadır. Bu durum da bir ikiliğe yol açmıştır. Bu anlayış Avrupa hukukuna dayalı yasalar ile şeriata dayananların da yan yana varlıklarını sürdürmelerine sebep olmuştur²³⁹.

Belge, Batılılaşma hareketlerinde esas dönüm noktasının II. Mahmut olduğunu belirtir. Tanzimat, II. Mahmut'un geri dönülmez biçimde verdiği temel kararı "*Batıya benzemek üzere değişeceğiz*"i, devam ettirmesi noktasında onun mirasçısı sayılır. Osmanlı devleti, II. Mahmut ile III. Selim döneminden farklı olarak geçmişin "restorasyonu" anlamında değil geçmişte hiç yapılmamış şeylerin yapılması anlamında "değişimin" zorunlu olduğuna karar vermiştir. Yine temelinde "Din ve Devlet"i tahkim etmek, güçlendirmek gibi pragmatist ve muhafazakâr bir niyet taşıyan bu kararı veren devletin tamamı değil küçük bir kadrosudur. Bu dönemde yeniliği yönetecek kadro hiçbir zaman

²³⁷ Tekeli, İ. (2002). Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi konusunda Bir Üst Anlatı. T. Bora ve M. Gültekinoglu (Editörler). MTSD Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları. 23.

²³⁸ Mardin, 2006b: 153,169.

²³⁹ Zürcher, 2002: 73.

kalabalık olmamıştır. Çünkü bu kadronun da yetişmesi gerekmektedir. II. Mahmut döneminde yetişen Mustafa Reşit Paşa, Abdülmecid döneminde, onun zamanında yetişen Ali ve Fuat Paşalar ise Abdüllaziz döneminde yönetimde yer almıştır²⁴⁰.

II Mahmut ve ardından gelen Tanzimat ile devam eden Batılılaşma programında karşılaşılan temel sorun *“Batılılaşmanın mahiyetini tayin etmek”*. *Batılılaşmak bir teknik iktibas mıdır? Yoksa bir medeniyet alanından diğerine geçmek midir? Doğu medeniyetini terk ederek Batı medeniyetini olduğu gibi kabul etmek midir? “ Ne kadar değişelim” ve “nasıl değişelim.”*Bu sorular, Cumhuriyet döneminde de sorulmaya devam edecek süreklilik gösteren sorunlar olacaktır²⁴¹.

2.3.Devlet Gemisini Kurtarmak İçin Atılan Yük: Tanzimat 242

Tanzimat dönemi ordu, bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, haberleşme ve adli alanda birçok reformun yapıldığı bir dönemdir. Laik yasaların ve kurumların yaratıldığı bu dönemde, 1843 yılında Müslim ve gayrimüslim eşitliğini tanıyan yeni bir ceza yasası kabul edilmiştir. 1859 yılında *Mekteb-i Mülkiye* kurulmuştur. Laik okullar olan Rüştiyeler, İdadi ve Sultaniye adlı yüksek okullar bu dönemde açılmıştır. Bu okullar aynı zamanda reformcu kadroları yetiştiren okullar olmuştur.

Sultan Abdüllaziz (1861-1876) döneminde özellikle merkezi bürokraside gereksiz elemanların tasfiye edilmesiyle verimlilik artırılmış ve uzmanlaşmaya gidilmiştir. Avrupa’daki gibi bakanlıklar kurulmuştur. Bu dönemde sadece dış ilişkileri yöneten bir birim olarak değil, tüm idari, adli ve eğitim alanlarında reformların hazırlanıp formüle edilmesine önderlik eden Hariciye’nin rolü artmıştır. II. Mahmut yaptığı düzenlemeler ile geleneksel kalemiye sınıfının modern bir bürokrasiye dönüşmesi sürecini başlatmış ve bürokrasiyi yenilemiştir. Bu dönemdeki sarayın iktidardaki ağırlığı, Abdüllaziz ve

²⁴⁰ Belge, 2004: 97.

²⁴¹ Belge, 2004: 97, Tunaya, 2010: 18.

²⁴² Pozitivizmin banisi olan A. Comte’un, tesis etmiş olduğu *“alem şumul din”* e davet maksadıyla 1854 tarihinde Reşit Paşa’ya göndermiş olduğu bir mektuptaki şu satırlar, Comte’un *Tanzimat*’ı ne şekilde anladığını açıkça gösterir: *“(…) Görüyoruz ki, A. Comte’un nazarında Tanzimat, bünyevi bir zaruretin ifadesi olmaktan ziyade “enerjik bir hükümdarın teşebbüsü” ve “dirayetli bir vezirin sebatı”ndan ibarettir. Şef, kendi menfaatinden bihaber olan kütleyi kanunla, yine kendi hayrına imal etmektedir.”*. Korlaelçi, M. (1989). Bazı Tanzimatçılarımızın Pozitivistlerle İlişkileri. *Tanzimat*’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 30.

Abdülmecid döneminde Babiâli'ye yani bürokrasiye geçecektir. Bu dönemin en önemli devlet adamları Mustafa Reşit Paşa ve onun yetiştirdiği Ali ve Fuat Paşalardır.

Osmanlı toplumuna Batı tesirlerinin Tanzimat'tan bir asır önce girdiğini belirten Karal, Tanzimat'ı, III. Selim ile II. Mahmut'un başladıkları işin devamı olarak görür²⁴³. 19. yüzyıl Osmanlı'nın Batılılaşması ile ilgili meselelerin tartışıldığı, askeri ve teknik olarak başlayan Batılılaşmanın, siyasi-hukuki bir şekil alması olarak Tanzimat²⁴⁴ Batılılaşma çabasının, Osmanlı'nın kültürel hayatını önemli ölçüde etkilemeye başladığı bir dönemdir. Batı'nın genel bir "model" olarak kullanılmasına dayanan, çok sayıda siyasi ve sosyal reformun gerçekleştirildiği bir dönemi tanımlayan Tanzimat'ın kelime anlamı "düzeltme"dir²⁴⁵.

1839 yılında kabul edilen, amacı tebaasının aynı medeni haklardan yararlandığı ve dini ilişkilere dayanmayan bir Osmanlı milleti meydana getirmek olan²⁴⁶ Tanzimat Fermanı, pek çok açıdan geleneksel unsurlar içeren bir belgedir. Bu geleneksellik yalnızca şeriata bağlı kalınacağına belirtilmesi ve içerdiği konulardan kaynaklanmaz, Osmanlılık yaklaşımında görülen otoriter anlayışta da yoğun bir şekilde ortaya çıkar. Padişah bir anlamda "müşfik" ve koruyucu baba rolündedir. Buradaki amaç Müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasının devlete ve padişaha sadakat bağlarının oluşması, "devletin bekası" ve ortak bir vatan birlikteliğidir. Bu anlamda bu dönem boyunca uygulanacak olan Osmanlılık siyaseti, özellikle Tanzimat döneminde İmparatorluğun içinde bulunduğu dağılma sürecine karşı "birliği" sağlayacak bir önlem niteliğindedir²⁴⁷.

Birlik anlayışına önem veren devlet adamları azınlıkların Osmanlı'dan kopmasını/kopabilmesini sağlayacak "hürriyet" kavramına bu nedenle olumlu bir anlam yüklememişlerdir²⁴⁸. Bu durumda Tanzimat devlet adamları için İslam kimliği ve kültürü korunarak, Avrupa'dan istedikleri kurumları ve değerleri alarak ve yapılacak bazı siyasi ve idari reformlar yoluyla Osmanlı toplumunda, Avrupa toplumu gibi eğitilmiş ve bilimde

²⁴³ Karal, E. Z. (1999). Tanzimattan Evvel Garphlaşma Hareketleri. Tanzimat 1. (Komisyon).İstanbul: MEB Yayınları. 28.

²⁴⁴ Ülken, H. Z. (2001). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. (7.s). İstanbul: Ülken Yayınları. 36.

²⁴⁵ Mardin, 2006b: 9.

²⁴⁶ Mardin, 2006b: 21.

²⁴⁷ Somel, 2002: 91.

²⁴⁸ Somel, 2002: 94.

ilerlemiş bir toplum yaratılabilecektir. Bu dönemde fikirleri değişime uğratan ya da yeni teklifleri şekillendiren de Batı'dan esinlenen “fikirler”den çok Batı'dan alınan “müessesler” ve onların yol açtığı sosyo-kültürel değişimdir. Bu yüzden Tanzimat bürokratlarının, Osmanlı ve Avrupa arasındaki farkları çoğunlukla sosyal, iktisadi ve benzeri yüzeysel şartlar çerçevesinde açıkladıklarını; din, zihniyet ve ilmi gelenek gibi içsel farklılıkların farkına varmadıkları görülür. Osmanlı modernleşmesi, sosyoloji ve ekonomi perspektifinden uzak, siyaset ağırlıklı bir projedir²⁴⁹.

Tanzimat döneminde en çok kullanılan kavramlar: “*medeniyet ve terakki, ulum ve funun, kanun ve nizam, hürriyet ve meşveret*”tir. Tanzimat devrinin ilk ideolojisi medeniyetçilik. Medeniyet her şeydir. Her şeye kadir, kendisinden din gibi bahsedilen, din haline getirilen bir kavramdır. Mesela Şinasi getirdiği düzenle Osmanlı’ya “medeniyetin kapısını” açan Mustafa Reşid Paşa’yı bir peygamber gibi över. Ondan “medeniyet resulü” diye bahseder. Getirdiği bu yeni dinin adı: “kanundur”²⁵⁰. Bu dönemde devlet adamları tarafından “medeniyet neden gereklidir, neden her şeyden üstündür” sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap aranırken altı çizilen temel nokta, İslam’ın terakkiyi/ilerlemeyi amaçlayan bütün düşünceleri içerdiği görüşüdür.

Tanzimat yazarlarına göre, maddi ve manevi her türlü ilerlemenin ön şartı, medeniyettir. Medeniyetteki ilerlemenin sonu yoktur. Peki, medeniyet ve terakkinin ölçüsü ne olacaktır. Fuat Paşa’ya göre, “*Artık önemli olan çok terakki etmek değil, fakat kesin olarak Avrupa’nın öteki ülkeleri kadar terakki etmektir.*” Osmanlı’nın Avrupa’da sözünün geçmesi için, terakki yolunda Avrupa ülkelerine yetişmeli ve hatta onlarla yarışılmalıdır. “*Mahvolma felaketinden kurtulabilmekliğimiz, İngiltere kadar paraya, Fransa kadar bilgi aydınlığına ve Rusya kadar askere sahip olmaklığımıza bağlıdır*”²⁵¹.

²⁴⁹ Aydın’dan aktaran Çetinsaya, G. (2002). Kalemîye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti. M. Ö. Alkan (Editör). MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. C:1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.58, 71. Hurewitz’in “Kapalı devre içinde modernleşme” olarak adlandırdığı modernleşme biçiminin Osmanlı modernleşmesini tanımladığını belirten Parla, Tanzimat reformlarının askeri, yönetsel, yasal ve kurumsal alanlara yöneldiğini, sosyal ve ekonomik alanlara eşlik eden bir modernleşme olamadığını belirtir. Parla, T. (1992) Türkiye’de Siyasi kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u”. Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları. 27. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı da, Avrupalı düşünürlerden, filozoflardan veya edebiyatçılarından hiçbir tercüme yapılmamış olması bu fikri destekler.

²⁵⁰ Tanpınar’dan aktaran Çetinsaya, 2002: 56.

²⁵¹ Akarlı’dan akt. Çetinsaya, 2002: 57.

Tanzimat devlet adamlarına göre, medeniyet, demiryolu, karayolu, şirketler, nüfus çokluğu, şehirleşme, kanun ve nizam ve emniyettir. Fuat Paşa, *“Avrupa devletleri kadar demiryoluna sahip olduğumuz gün dünyada en önde gelen devlet olacağız.”* diyerek yine Batı'nın ideolojisini değil, sanayisinin önemine vurgu yapmıştır. Fuat Paşa, Avrupa'yı överken Avrupa'nın bilimlerinin bir kısmını kendilerinden bir kısmını da Müslüman Araplardan almış olduklarını ifade eder. Mustafa Sami Efendi'nin ifadesiyle:

“Ortaya çıkışı Müslümanlar tarafından olduğu için aslında bizim gerçek mirasımız olan ilim ve kemal, eğer eskiden olduğu gibi İslam memleketlerinin ahalisine yaygınlaştırılabilirse(...) bu suretle Avrupalıların pek çok zaman ve emek ile vucuda getirdikleri her türlü nizam ve sanayi (yani medeniyet) pek az vakit içinde milletimize dahi yayılacak ve o zaman her yönden karlı olacağız.”²⁵²

ve Tanzimat Fermanındaki:

“(...) memalik-i Devlet-i Aliye'mizin mevkii coğrafisine ve arazi-i münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbab-ı lazimesine oldundığı halde, beş on sene zarfında bi-tevfikifi-Taala suver-i matluba vasil olcağı zahir olmakla...”²⁵³.

Bu iki ifade de görüleceği gibi, Tanzimat devlet adamlarının kafasında, Avrupa medeniyetine çok kısa zamanda ulaşılabileceği fikri vardır. Aslında bu düşünceler bile Avrupa'nın yüzyıllık birikimlerine -"beş on sene zarfında" ulaşmak düşüncesi- Batı zihniyetinin ne olduğunun anlaşılmadığını açıkça göstermektedir. Batı medeniyetine yönelmek ve modernleşmek ile Osmanlı'nın siyasi bütünlüğünü korumanın beraberinde getirdiği ikilem, Tanzimat devlet adamlarının temel açmazıdır²⁵⁴.

“Boğaziçi'nin köhne bir yalısı gibi” orası burası kopmuş Osmanlı'nın onarımını planlamış olan bir zihniyetin adı olan Tanzimat, Osmanlıların hayranlıkla değil zorunlulukla tercih ettiği reformların yapıldığı bir dönemin de adıdır. Yönetimin özelliği, eskiyi ve yeniye yan yana yaşatma fikriyle ortaya çıkan, yeninin yanında eskiyi koruyan “Tanzimat kafası” olarak adlandırılan bakış açısına sahip olmasıdır, bu Osmanlı-Batı diyalogunun bir

²⁵² Çetinsaya, 2002: 58.

²⁵³ Tanzimat Fermanı. (2002). M. Ö. Alkan (Editör). MTSD. Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. Cilt 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.449.

²⁵⁴ Ülken, 2001: 56.

ürünüdür²⁵⁵. Bu bakış açısı, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve erken Cumhuriyet dönemi boyunca cevabı aranacak bir sorunun ilk basamağıdır. Amacı Batılılaşmaktır. Batılılaşmak ama nasıl? Bir yandan Doğulu kalarak, bir yandan da Batı kurumlarını “ithal” ederek.

2.4.Tanzimat Modernleşmesinin Bir Eleştirisi: Yeni Osmanlılar

Takvim-i Vekayi'nin 6 Şubat 1866 tarihli sayısında hükümet tarafından Paris'teki muhalifler aleyhine bir bildiri yayınlamıştır: *“Paris'te kurulan bir fesat cemiyetinin üyelerinin ötede beride kışkırtıcılık ve dedikodu yaptığı, hükümet aleyhinde bulunmanın kendilerine zararı dokunacağı ihbar edildiği halde, rezil kişilerden oluşan ismi geçen cemiyetin üyelerinin bazı zedagan aleyhinde iftira dolu mektup ve imzasız mazbatalar bastırıp dağıttıkları, alçaklık ve rezaletlerini herkesin bildiği bu gibilere inanılmaması gerektiği”* belirtilmiştir²⁵⁶. Burada bahsi geçen "fesat cemiyeti", Avrupa medeniyeti hakkında genel bir bilgiye sahip ve Osmanlı'nın dağılıp parçalanması konusunda endişe eden, Bab-ı Ali Tercüme odasında çalışan, Batı tarzında eğitim almış ve amacı “mutlakiyet idaresini, meşrutî idareye” dönüştürmek isteyen kişilerden oluşan, Yeni Osmanlılardır²⁵⁷. Tekeli, Yeni Osmanlılar'ın siyasi programını, belli bir biçimde iktidar talebi içeren, bunu kamu alanını etkileyerek gerçekleştirmeye çalışan, iktidar dışındaki kişi ve grupların siyasal düşünce ve hareketlerinin gelişmesi olarak tanımlamıştır. Yeni Osmanlılar, padişahın meşruiyetini sorgulamak yerine, yönetimin yeteri kadar reform yapmamasını eleştirirken, iktidar arayışları da daha çok bürokrasinin üst kademelerinde değişiklik sağlamak ve bu kademelerde yer almakla sınırlı kalmıştır. Yani istedikleri, sınırlı bir iktidar talebi olmuştur. Bu belirginleşip reformlar daha kökten olmaya başladığında düşünceler kendini serbestçe ifade etme şansı bulamayacağı gibi ya gizli kalacak, ya da yurtdışında veya yer altında örgütlenerek etkili olmaya çalışacaktır²⁵⁸.

19. yüzyılın ortalarına kadar Batı'daki entelektüel gelişme seyrinin dışında kalan Osmanlı toplumunda, Batılılaşma girişimlerinin bir ürünü olan ve Tanzimat

²⁵⁵ Tunaya, 2003: 69,72; Ortaylı, 2014: 28.

²⁵⁶ Ortaylı, 299.

²⁵⁷ Mardin, 2006b: 20. 1865'te İttifak-ı Hamiyet adıyla kurulan örgüt, 1867'den itibaren Yeni Osmanlılar adını almıştır.

²⁵⁸ Tekeli, 2002: 24.

modernleşmesine bir muhalefet oluşturan²⁵⁹ Yeni Osmanlılar arasında siyasal düşünce olarak tutarlı, örgütsel bir birliktelik yoktur. Birliktelik sağladıkları konular ise “vatan”, “hürriyet” ve “meşveret” gibi kavramlar olmuştur²⁶⁰.

Yeni Osmanlıların aralarında uzlaştıkları temel konu Batılılaşmayı, parlamenter rejim olarak anlamaları ve onu Osmanlı’da yerleştirme çabalarıdır. Yeni Osmanlıların siyasi fikirlerinin ana noktasını anayasal monarşi hedefi oluşturmuştur. Bu hareketin Türk siyasal yaşamındaki önemi, kendisinden sonraki siyasal fikir ve örgütlenmelerin bu miras üzerinden gelişmeleridir. Hepsinde özellikle Mithat Paşa’da, Anayasa ile her sorunun çözümlenebileceği, toplumsal ve siyasal gelişmenin bu sayede sağlanacağına dair bir inanç vardır²⁶¹. Yeni Osmanlılar hem modern okullarda okuyan hem de Batılılaşma fikirlerini sonraki okuryazar kesime aktaran, aynı zamanda bu fikirlerle İslam arasında bir sentez oluşturmaya çalışan ilk düşünürlerdir²⁶².

II. Mahmut’tan sonra, Abdülmecit ve Abdülmazid döneminde iktidar, saraydan yeni bir bürokratik elite geçmiştir²⁶³. Tanzimat’ın Reşit Paşa’dan sonraki uygulayıcıları olan Ali ve Fuat Paşalara karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, eleştirilerini ne padişahın şahsına ne de monarşi aleyhine yöneltmişlerdir. Saltanata karşı her zaman en derin saygıyı göstermişlerdir. Onların eleştirdikleri Avrupalı güçlerin ve Hristiyan cemaatlerin çıkarlarına hizmet etmekle suçladıkları, Bab-ı Ali (Ali ve Fuat Paşalar) olmuştur. Bu noktada Ali ve Fuat Paşalar, Batılılaşmayı kameralizmin²⁶⁴ bir uzantısı olarak uygulamıştır. Ana hedefi “devleti kurtarmak” olan bu düşüncenin, teb’aya aşırı bir

²⁵⁹Koçak, C. (2002). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. M. Ö. Alkan (Editör). MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. C: 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.73.

²⁶⁰ Mardin, 2006b: 12, 83.

²⁶¹ Ortaylı, 2014: 309-310.

²⁶² Mardin, 2006b:10.

²⁶³ Mardin, 2006b: 126.

²⁶⁴ Kameralistlere göre, güçlü bir devlet aynı zamanda güçlü ve problemsiz bir orta sınıfa dayanan bir devlettir. .Devletin bu açıdan görevi teb’aya eğitim ve ticareti kolaylaştırmak, onları koruyarak birer “üretici” haline getirmek ve bu yolla elde edilen vergilerden yeni bir tipte orduyu, bürokrasiyi ve genel olarak devlet kurumlarını güçlendirmektir. Avrupa’ya düzenli olarak giden, ilk Osmanlı diplomatlarından Sadık Rifat Paşa devlete gönderdiği raporlarda, Osmanlı İmparatorluğu’nun esas gerileme sebebini, devletin toplumun dizginlerini elinden kaçırmış olmasına bağlamıştır. Bu dizginlerin nasıl tekrar devletin eline geçeceğini anlatan kuram ise, kameralizmdir. Mardin, Ş. (1985). 19.yy’da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları. 343.

“hürriyet” vermesi söz konusu olmamıştır. Yeni Osmanlılar, hürriyet istemiş ve bunun da ancak anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanabileceğini düşünmüşlerdir²⁶⁵.

Çıkardıkları gazeteler aydınların siyasi bilincinin gelişmesinde önemli rol oynayan²⁶⁶ Yeni Osmanlılar, Tanzimat bürokratlarını iki noktada eleştirmiştir. İlki *istibdad* başlığı altındadır. İkincisi ise, bu devlet adamlarının Avrupa kültürünün -Yeni Osmanlıların ahlaksızlık olarak değerlendirdikleri- en yüzeysel kısımlarını benimsemiş olmalarıdır. Mesela şikâyetlerden birisi, Batılılaşmanın, Fuat Paşa ve onu örnek alanlar tarafından “*tiyatroların kurulması, sık sık balo salonlarına gidilmesi, kişinin eşinin sadakatsizliği konusunda liberal olması ve Avrupai tuvaletler kullanılması*”²⁶⁷ olarak anlaşılmasıdır. Yine, Namık Kemal de, kadının etrafta dekolte kıyafetlerle dolaşmasına izin vermekten ibaret bir Avrupalılaşmayı kabul etmediğini belirtmiştir²⁶⁸.

Yeni Osmanlılar’a göre Tanzimat devlet adamları, yapılan reformları ve Batılılaşmayı bir kültür taklitçiliği olarak anlamış ve Müslüman toplumu kökünden sarsmışlardı. Bu yüzden Yeni Osmanlılar, demokratik anlayışlarını şeriatın alacakları ilkeler üzerine kurmak istemişlerdir. Yeni Osmanlılar’a göre Tanzimat’ın dayandığı bir temel felsefe, ahlaki bir değer bulunmamasına karşılık, onlar bu boşluğu İslam felsefesinden yararlanarak dolduracaklardır²⁶⁹.

Yeni Osmanlılar, modernleşmeye değil, modernleşmenin algılanma tarzına karşı durmuşlardır. Bu konuda uyumsuzluk “çare”nin formüle ediliş tarzındadır²⁷⁰. Yeni Osmanlılar açısından temel sorun, içinde yer aldıkları devletin ayakta kalmasını sağlamaktır ve böylece kendileri de varlık nedenlerini yitirmeyecektir. Anayasalı bir düzene geçişin temel gerekçesi de budur. Toplumun bir anayasaya ihtiyacı olup olmadığı konusu bu aşamada önemli değildir. Bu açıdan bakıldığında Yeni Osmanlılar için anayasa bir amaç değil, araçtır. Çünkü, eksikliğinin düşünüldüğü Anayasa, bu anlamda bir

²⁶⁵ Mardin, 2006b: 124.

²⁶⁶ Mardin, 2006a: 13.

²⁶⁷ 1860’lardan sonra Batılılığı bir felsefe ve iktisat sistemi olarak görmeyip onu daha çok yüzeysel yönleri, adabı muâşeret usulleri ve Batı’da hakim olan modalar açısından değerlendirenler ve kullananlar olmuştur. Özellikle bunlar Ahmet Mithat’ın “Felatun Bey”i ve Ömer Seyfettin’in “Efruz”ları Tanzimat edebiyatının ana karakterlerinden birini oluşturur. Mardin, Ş. (2006a). Türk Modernleşmesi. M.Türküne ve T. Önder (Derleyenler). (16.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 13.

²⁶⁸ Mardin, 2006b:132.

²⁶⁹ Mardin, 2006a: 88.

²⁷⁰ Koçak, 2002: 77.

"ihtiyaç"tır. Fakat bu ihtiyaç büyük sorunlara neden olduğu düşünülen toplumdan değil devletten kaynaklanmaktadır²⁷¹.

Osmanlı'nın çöküş nedenlerini ve bu çöküş sürecini tersine çevirmenin yollarını bulmaya ve bunun için gerekli olan reformları gerçekleştirmeye çalışan Yeni Osmanlılar²⁷² -Batı'nın üstünlüğünü inkar etmemekle birlikte- teknoloji dışındaki alanlardaki aşırı Batılılaşma davranışlarını eleştirmeye yönelmiş ve geleneksel değerlerle modern değerlerin bir sentezini ortaya koymaya çalışmışlardır²⁷³.

Hem Namık Kemal hem de Ali Suavi Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın maddi gücünü elde etmesi gerektiği konusunda birleşmiştir. İki düşünür de "terakki" için, iktisadi ve askeri güç olan Batı'yı örnek almak gerektiğinin farkındadır. Mardin, her iki düşünürün de, Batı'nın endüstri medeniyetinin "bastırıcı" bir güç olması dışında, özerk, ona hakim olunması prensibine dayalı bir "sivil toplum"u da yaratmış olduğunun çok az farkında olduklarını, Batı da "hürriyet" kavramının gelişmesinin, "kamu" ile "özel"in ayrılması, "kamu"nun yanında insanlara hareket özgürlüğünü artıran bir "özel alan" yaratılması sonucunda ve kamunun Tanrı'ya dayandırılan otoritesinin bu kökten arınmasıyla ilgili olduğunu kavrayamadıklarını vurgular²⁷⁴.

Avrupa'ya karşı İslam'ı savunan Namık Kemal'e göre, Müslümanların Avrupa uygarlığını almalarına hiç gerek yoktur. Namık Kemal'e göre Avrupa medeniyeti, başlangıçta İslam dünyasında icat edilmiş olan ve daha sonra Avrupalılar tarafından geliştirilen birçok kurumu içine almaktadır. Bu hatırlanacağı gibi Tanzimat döneminde de geçerli olan Fuat Paşa'nın da savunduğu bir anlayıştır. Namık Kemal, 19. yüzyıl Avrupasını "Avrupa" yapanın "gerçekte" İslami olan fikirlerin ve müesseselerin yeniden hayata geçirilmesi olduğunu savunmuştur:

"Bizim kendi ahlakîyatımızın ölçüleri, çağdaş uygarlığın bütün gereklerini karşılamaya yeter. Avrupa Uygarlığı ile İslam uygarlığı arasındaki temel fark, onlarda şeriat olmadığı için temel ilkelerin ancak felsefi düşünle, akıl yoluyla bulunması, İslamîlikte ise bunun Tanrı

²⁷¹ Koçak, 2002: 81.

²⁷² Berkes, 2008: 288.

²⁷³ Hanioglu, Ş. (1985). Batıcılık. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt. 5. İstanbul: İletişim Yayınları. s.1383.

²⁷⁴ Mardin, 2006a:89.

emirleri, Peygamber hadisleriyle önceden sonraya konulmuş olmasıdır.”²⁷⁵

Berkes, Namık Kemal’in, Batı düşüncesinin hürriyet kavramının temelini birey olduğunu anlayamadığını belirtir²⁷⁶. Yeni Osmanlılar’ın diğer önemli bir düşünürü, başkaldırı ve direniş hakkını savunan Abdülmecid’e yaptığı suikast girişiminde hayatını kaybeden Ali Suavidir. Namık Kemal’in aksine halkın entelektüel gelişimini sağlamak için, dilin sadeleştirilmesi gerektiğine inanan Ali Suavi²⁷⁷ Osmanlı’da önemli olanın “hürriyet”i tesis etmek değil, sosyal şartların ve eğitimin durumunu iyileştirmek olduğunu savunur. Gazetesi *Muhbir*’deki makalesinde, hürriyetin Avrupa’da ortaya çıktığı biçimiyle ilgili kaleme aldığı yazı bunu açıkça ortaya koymuştur:

“Zahir oldu ki, serbestlik (ki edna ve a’la herkesin başı kanuna bağlı olmak) pek a’la şeydir. Amma Avrupalı milletlerden her biri bunu tahsil için nice yollar tutmuşlar ve her yolda ifrat ve tefritten kurtulamamışlardır. Avrupalılar isterler ki, bu adalet aşağıdan yukarıyı gider kuvvetle icra olunsun. Bunun için söz millet meclislerine ve nihayet bir bilmez in ağzına düşüp görülen karışıklıklar oluyor. Yazık. Hâlbuki adalet yukarıdan aşağıya bir kuvvetle gelmelidir. Çünkü adalet bir kocaman taş gibidir ki yukarıdan bir tek kişinin dokunmasıyla düşebilir. Aşağıdan yukarı atılması pek çok kuvvetlere muhtaçtır. Takriben üç bin sene evvel geçmiş olan Homeros bile “la harifü kesreti’l-rüesa” dediğini “Şehristani” tercüme etmiştir ki, Türkçesi ‘nerde çokluk, orda bokluk’ demektir.”²⁷⁸

Yeni Osmanlıların entelektüel temellerini atan Avrupa’da geçerli edebi, sosyal ve siyasi kavramlarla Türk aydınlarını tanıştıran kişi, Tasvir-i Efkâr gazetesini yayınlayan Şinasi’dir. Şinasi’nin önemi, Osmanlı’da resmi bir reform kaygısıyla başlayan devlet adamı ve padişahların yönetiminde olan modernleşme projesine, yeni bir grubu “Yeni Osmanlıları” dahil etmesidir. Bu dönem hem Türk dilinin sadeleşmesi hem de Batı edebi ürünlerinin ilk kez Türkçe’ye çevrildiği bir dönemdir. Şinasi, Yeni Osmanlılar’dan Batı’ya olan bakış açısıyla ayrılır. O, bir Aydınlanma hayranıdır. Şinasi, Batı değerlerini kabul etmiş ve bunları İslam diniyle uzlaştırmaya çalışmamıştır²⁷⁹.

²⁷⁵ Mardin, 2006b: 357.

²⁷⁶ Berkes, 2008: 298.

²⁷⁷ Mardin, 2006b: 412.

²⁷⁸ Mardin, 2006b: 421.

²⁷⁹ Mardin, 2006b: 306.

Tanzimat hareketinin temel noktasını, Osmanlı'nın temel kurumlarının Batı modelinde örgütlenmesi ve Batı'yı örnek alarak Osmanlı'yı kurtarmak gayreti oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda Osmanlı devletinin yeni bir hayat, yeni bir düzen ve düşünce yapısına sahip olması için ortaya çıkmış bir harekettir. Bu yeni düzen kurma çabası sadece Yeni Osmanlılar tarafından yani sadece içeriden değil, aynı zamanda Osmanlı'ya dışarıdan da eleştirilerin gelmesine sebep olmuştur. Muhafazakârlığın ilk temsilcilerinden olarak kabul edilen Prens Metternich, Reşit Paşa'nın azledilmesinden iki hafta sonra, İstanbul'daki sefiri Appony Kontuna, yapılan Osmanlı reformları konusunda şöyle yazmıştır:

“Hükümetinizi, yapıcınız ve varlık temeliniz olan dinsel kurumlarınızın saygınlığı üzerine kurun. Saygı, sultanla Müslüman tebaa arasında başta gelen bağıdır. Zamana ayak uydurun ve getirdiği ihtiyaçları görmeye bakın. İdari mekanizmanızı düzene sokun. Yeniden kurun. Fakat sakın yıkıp yerine size uymayan şekiller vermeye kalkışmayın. Avrupa uygarlığından, sizin kurumlarla uyuşmayan kurumlar almayın; zira batılı kurumlar, imparatorluğunuzun temelini meydana getiren çeşitli ilkelerden farklı ilkelere dayanmaktadır. Türk olarak kalın ve Müslüman yasalara başvurun. Kısacası, Bab-ı Ali'nin idari sisteminin ıslahını durduracak değiliz. Fakat ona, bu ıslahatın, prototipini Türk imparatorluğunun şartları ile ortak hiçbir yöne sahip bulunmayan modellerde aramamasını, kanunlarında doğulu adetlere zıt düşen devletlerin kanunlarını taklide yönelmemesini salık veririz. Zira ithal malı reformlar, yaratıcı ve teşkilatçı güçten yoksun olduklarından Müslüman ülkeleri üzerinde ancak eritici bir etki uyandırır.”²⁸⁰

Mardin, Yeni Osmanlılar'ın iç tutarlılık konusunda zayıflıklarını, Avrupa'nın siyasi kurumlarının “en iyi”lerinin alınıp, İslami bir temel üzerine yerleştirilmesinin imkansız oluşunu görebilecek bir entelektüel birikime sahip olmamalarına bağlar. Yeni Osmanlılar için idealler devletin menfaatleri için gözardı edilebilirdi. Devlete bağlılık ideolojisi, Osmanlı'da her sınıfa nüfuz ettiği gibi yenilik taraftarı bu grubu da değiştirmemiştir. Ali Suavi hariç hepsi eski bürokratlardan oluşan, N. Kemal ve arkadaşları, devleti isyanla uğraştırmayı doğru bulmamıştır. Yeni Osmanlılar'ın Batı'nın iktidar, idare ve mali tekniklerinin tümüne hakim olma ihtiyacı, kamuoyunu aydınlatma zorunluluğu ve eğitime verdikleri önem, devleti ayakta tutma hedeflerinin alt yapısını oluşturur. Bu noktada, çıkış

²⁸⁰ Lewis, 1988 den akt. Aydın, M. (1989). Tanzimatla Aranan Hüviyet. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s.16-17.

noktaları birey değil, devlet olmuştur. Kendilerini Osmanlı'nın çöküş sürecini durdurmakla görevli reformcular olarak gören Yeni Osmanlılar, çöküşün sebeplerini yok edecek siyasi çareler aramak için, Osmanlı geçmişini araştırmaya yönelmiş, fakat geçmişle *ilgilenme*, onun tarafından *kuşatılmayı* beraberinde getirmiştir. Tarihi yeniden inşaları ihyaya dönüşmüş ve dönüştüğü noktada da muhafazakârlaşmıştır²⁸¹.

2.5.Batı Fırçasının İzi: Jön Türkler

Tanzimat'ın ünlü paşalarından Ali ve Fuat Paşa'nın ölümünden ve yaşanan siyasi ve ekonomik çalkantılardan sonra reformların uygulayıcılarından Mithat Paşa ve arkadaşları 30 Mayıs 1876'da bir hükümet darbesi ile Sultan Abdülmecid'i tahttan indirip yerine Yeni Osmanlılar ile temas halinde olan V. Murat'ı çıkarmıştır. Bir süre sonra, akli dengesinin yerinde olmadığı anlaşılan V. Murat yerine *Meşrutiyet'i* ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıkarılmış, 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş ve aynı yıl yapılan seçimlerin sonucunda 19 Mart 1877'de Osmanlı parlamentosu açılmıştır. II. Abdülhamit Rusya ile savaşı neden göstererek 14 Şubat 1878 tarihinde parlamentoyu, Meclis-i Umumi'yi süresiz tatil etmiş, Kanun-i Esasi'yi de askıya almıştır. Bundan sonra da otuz yıl kadar sürecek bir istibdat dönemi başlamıştır. II. Abdülhamit dönemi, idari merkezileşme ve Batılılaşma hareketlerinin ara verilmeden devam ettiği bir dönem olmuş, ulaşım ve haberleşme özellikle demiryolu yapımı ve telgraf hatlarıyla beraber ülkenin her yanına ulaşmıştır. Bu dönemde eğitim konusunda ilerleme devam etmiş, modern okullar ve öğrenci sayılarının artması, okuryazar oranını da yükseltmiş, bu da hızla büyüyen Osmanlı basınına bir talep yaratmıştır. Gazeteler geniş bir okuyucu kitlesine ulaşırken, uygulanan sansür de onunla aynı paralelde artmıştır.

II. Abdülhamit, Avrupa'dan gelen liberalizm, milliyetçilik ve meşrutiyetçilik akımlarına karşı çıkmış ve İslamcılık siyasetiyle Osmanlı'yı oluşturan bütün milletleri bir arada tutmaya çalışmıştır. Tanzimat ile beraber konum değiştiren iktidar merkezi, II. Mahmut zamanındaki gibi tekrar Bab-ı Ali'den saraya dönüş yapmıştır. II. Abdülhamit, kurduğu istibdat rejimini ayakta tutmak için tüm ülkede jurnal teşkilatı kurmuştur. Modern okullardan mezun olan subayların liberal görüşlerinden haberdar olan padişah,

²⁸¹ Mardin, 2006b: 444, 452, 151.

buna bir önlem olarak mektepli subayları terfi ettirtip, diğer subayları askeri yönetim kademesinin dışında bırakmıştır. Osmanlı, bu dönemde bir yanda kendi azınlıkları arasında gelişen milliyetçilik akımı çerçevesinde ortaya çıkan bağımsızlık hareketleriyle ve bununla beraber Avrupalı devletlerin baskısıyla karşı karşıya kalmıştır.

II. Abdülhamit'in kurduğu okullarda özellikle Mülkiye ve Harbiye'de eğitim gören yeni kuşaklar hem liberal anayasal düşüncelerinin hem de kitaplarını gizlice okuyup, tartıştıkları Yeni Osmanlılar'ın, Osmanlı yurtseverliğinin etkisinde kalmıştır. 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de "*İttihad-ı Osmani Cemiyeti*" kurulmuştur²⁸². 1895 yılında Ahmet Rıza tarafından örgütün adı değiştirilmiş ve "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" adını almıştır. II. Abdülhamit'in yoğun baskı ve sansürüne karşı muhalif sesler ve hareketler faaliyetlerini yurtdışına çıkararak özellikle de Paris'te sürdürmüşlerdir. "Jön Türkler" adıyla anılan bu hareket, Osmanlı birliğini sağlamak ve II. Abdülhamit istibdadına karşı olmak noktasında birleşmiş olsa da, bu hareketi oluşturan kişiler arasında ortak bir fikir birliği yoktur. Çalışmanın bu kısmında pek çok alanda düşünsel mirasını Kemalizm'e devreden ve Türk modernleşmesinin niteliklerinin belirlenmesinde etkili olan Ahmet Rıza'nın görüşlerine yer verilecektir.

2.6. Ahmet Rıza'nın Siyasi Fikirleri

İstibdat döneminde her Türk aydını gibi, II. Abdülhamit'in baskısından kaçarak Paris'e giden Ahmet Rıza, hatıralarında Paris'teki hayatını ve gazetesini çıkartış sürecini şöyle anlatmıştır:

*"Gazete çıkaracağımı İstanbul'da cemiyete haber verdim. Gazetenin ismi hatta cemiyetin ismi bile henüz takarrür etmemişti. İstanbul "İttihadı İslam" diyordu. Ben bütün Osmanlıların menfaatine çalışacağı için, "İttihat ve Terakki" unvanını daha münasib gördüm. Öyle kabul edildi. Gazetenin ismini de "Meşveret" koydum."*²⁸³

Ahmet Rıza, gazetesinin Fransızca eki olan "Mechveret" in ikinci sayısında, Cemiyet'in programını yayınlamış, daha önce Yeni Osmanlılar'ın savunduğu "*Al-i Osman*"a beslenen saygı miras alınarak, reformun bir tek milleti değil, bütün Osmanlı'yı kapsadığını

²⁸² Anlatılan tarihsel süreç S. Akşin ve E. Zürcher'in kitaplarının ilk bölümlerinden yararlanılarak yazılmıştır.

²⁸³ Rıza, A. İlk meclis Mebusan Reisi Ahmet Rıza Beyin Hatıraları. (26 Ocak 1950). Cumhuriyet, 5.

belirtmiş, “*Medeniyet yolunda ilerleme*” isteğini ortaya koyarak ve bunun “*Osmanlı unsurunu*” zayıflatmayacak bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Cemiyetin programında, “*Şark medeniyetinin özgünlüğünün*” korunacağı Garb’tan sadece bilimsel gelişmelerin ve gerçekten millete hürriyet yolunda gerekli olanların alınacağını vurguluyordu²⁸⁴.

Bu düşüncenin temelinde Comte’un, medeniyetleri zedelemeyen gelişme sürecine katma fikrinin ve *İttihat ve Terakki* çevrelerini de içine alan, onların Osmanlıları üstün tutma isteklerine yönelen bir yan olduğunu belirten Mardin’e göre, bu bakımdan Ahmet Rıza’nın Comte’cu “gelenekçi”liğiyle *İttihat ve Terakki*’nin “Osmanlılığın şanını kurtarma” isteği aynı noktada birleşmektedir²⁸⁵. “*Devleti kurtarmak*” ve ona yeni bir “*nizam/düzen*” vermek isteyen Jön Türkler, Aydınlanmanın ve pozitivist epistemolojisinden ziyade, onların siyaset öğretisi üzerine eğilmiştir. Bu anlamda başta Ahmet Rıza olmak üzere Jön Türkler kendilerine cazip gelen pozitivist düşüncenin sözcülüğünü yapmışlardır. Jön Türkler’in tılsımlı sözcükleri olan “*hürriyet, müsavvat, uhuvvet: özgürlük, eşitlik, kardeşlik*” in yaşama geçirilmesinde Comte’un “pozitif bilimi” yol gösterici olmuştur. Pozitivist tarih felsefesinin inandığı “ilerleme”²⁸⁶, “pozitif bilim”in uygulanması yoluyla sağlanacaktır. Buna göre önce Batı’yı “ileri” kılan koşullar Osmanlı’da yaratılacak ve Osmanlı’nın geleceği, o koşullar bir kez yaratıldıktan sonra, Batı ülkelerinin geleceğinden farksız olacaktır²⁸⁷.

Ahmet Rıza bir pozitivist olarak “düzen”e çok önem vermiş, Osmanlı toplumunu ise düzensizliğinden dolayı eleştirip yaşanan birçok sıkıntının “düzen” eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre:

²⁸⁴ Mardin, Ş. (2005). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri. (15.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 99.

²⁸⁵ Mardin, 2005: 204.

²⁸⁶ Pozitivistlere göre, Batılı olmayan toplumlar, Batının Rönesans’tan itibaren gerçekleştirdiklerini çok kısa bir süre içinde gerçekleştirmek zorundadırlar. Bunun için topluma aktif bir şekilde müdahale etmek gerekmektedir ve bu müdahaleyi gerçekleştirecek, “modern, pozitif toplum”un niteliklerini kavramış aydınlara, bir “*intelijensiya*”ya ihtiyaç vardır. Aydınlar ve siyasetçiler “geri sayılan “geleneksel toplum”dan “ileri” sayılan “modern, pozitif toplum”a geçişi sağlamak üzere, otoriter, üstenci, merkezîyetçi bir politika izlemelidirler. Burada en etkili yol “eğitim”dir. 1875’ten 1905’e kadar Osmanlı aydınları arasında pozitivist inanç doğrultusunda adı konulmamış bir “toplum mühendisliği” fikri oldukça yaygındır. Ahmet Rıza da, Fransız pozitivistlerin ünlü derneği “*Société des Positivistes*”in şiarı olan “*Ordre et Progrès*” (“düzen ve ilerleme”) sloganını “*Union et Progrès*”e (“birlik ve ilerleme”): *ittihat ve terakki*) dönüştürerek “*İttihat ve Terakki Cemiyeti*”nin isim babalığını yapmıştır. Özlem, D. (2002). Türkiye’de Pozitivism ve Siyaset. U. Kocabaşoğlu (Editör). MTSD Modernleşme ve Batıcılık. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları. s.459.

²⁸⁷ Özlem, 2002: 459.

“Memleketin hayatı içtimaiyesinde, hiçbir şeyinde intizam yoktur. Vapur, tramvay vaktinde gelmez, içtimalarda kimse vaktinde toplanmaz. Meclisi Mebusan da ekseriyeti bulmak bir müşkülât, rezalet olmuştur. Mebuslar aşağıda teneffüs odasında oturur, gazete okur veya çene çalarlardı. Hademe birkaç defa yukarda içtimaa davet ettiği ve ziller çalındığı halde yerinden kalkmazdı/kımıldanmazdı. Hissi vazife yoktur. Bizde program dahilinde iş görmek kabil değildir. İyi program yaparız, tatbikatına gelince aciz gösteririz.”²⁸⁸

Ahmet Rıza'nın görüşlerini temellendiren pozitivizme bakışı oldukça pragmatisttir. Pozitivizme, hem Osmanlı'yı Batı düşüncesine sokacak bir zemin hem de Osmanlıları "barbarlık" suçlamalarından kurtaracak bir öğreti olarak bakmıştır. Pozitivizmin otoriter tarafı, Ahmet Rıza'ya, reformlara tepki vermeyen, Osmanlı halkına “yön” verme hakkı tanırken aynı zamanda İslam'a olan ılımlı bakışı Osmanlı'nın mevcut inanç yapısından yararlanmayı mümkün kılmıştır²⁸⁹.

Ahmet Rıza, İslami dogmaya değil onun sosyal bir harç olarak kullanılabileceğine, gelişme ve ilerlemeye Hristiyanlıktan daha elverişli olduğuna dair görüşü önemsemiştir.

*“Uhuvvet-i İslamiye Cemiyeti”*ni kurup Müslümanları Avrupalılara karşı örgütlemeye çalışan, bu noktada II. Abdülhamit'in Paris'te yapmayı planladığı Cami projesini destekleyen, Ahmet Rıza dinin toplum üzerindeki olumlu yönüne dikkat çekmiştir. Fransızca Mechveret'te özellikle İslam'a önem verdiğini gösteren yazılar kaleme almıştır. Bunlardan bazıları:

“İslam, Doğu'da politikanın en büyük amillerinden biri sayılmalıdır. Genel olarak herhangi bir din toplum içinde barış sağlayıcı bir alet olarak kullanılabilir... Avrupa bu aleti kullanmasını bilmiyor...”

“Hakikat şudur ki din cemiyette temel bir rol oynar. Din milletin mukadderatı üzerinde fevkalade büyük bir tesir icra eder. Birçok çatışma ve derin düşünceye sebebiyet verir. Bunun içindir ki her hükümet (dine)büyük bir ehemmiyet vermek zorundadır.”²⁹⁰

sözleriyle dinin toplumu bir bütün içinde tutabilme gücüne vurgu yapmıştır. Bu bütünü oluşturan her insanın sisteme karşı ahlaki sorumluluğu olduğuna inanan ve Comte'un

²⁸⁸Rıza, A. Enver Paşa Nasıl Adamdı. (12 Şubat 1950). Cumhuriyet, 7.

²⁸⁹Mardin, 2005: 223.

²⁹⁰Hanioğlu, M. Ş. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih. (2.b). İstanbul: Bağlam Yayınları. 193.

görev ahlaki kavramından etkilenen Ahmet Rıza, bu düşünceyi Osmanlılık ülküsünü geliştirebilecek bir anahtar olarak değerlendirmiştir. Ahlakı toplumun bir ögesi olarak düşünen ve toplumsal dayanışmayı gerçekleştiren etkenlerden biri olarak kabul eden Comte'tan hareketle Osmanlılık ülküsünün de temelde bir dayanışma olgusuna ihtiyacı olduğunu düşünen Ahmet Rıza bu noktada, pozitivist bir bakış açısına sahiptir ²⁹¹.

“Batı’nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası” adlı eserinde işlediği ana tema, İslam medeniyetlerinin çöküşünde Batı’da söylendiği gibi İslam’ın büyük bir rol oynadığı tezini çürütmek olmuştur. Türklere, Müslüman olmaları dolayısıyla yöneltilen “barbar”lık ithamına şiddetle karşı çıkmış, bu görüşlerine yandaş olarak Doğu’ya tarafsız bir gözle bakabilen Pierre Lafitte’yi göstermiştir:

“Piere Lafitte, bana sık sık şu sözleri tekrarladı: “Batı, Doğu’yu düzeltmeye kalkışmadan önce kendi tereddidine çare bulmalıdır. Hristiyanların insan neslini idare etmeye kalkışmasından daha manasız ve daha küstah bir iddia tasavvur edemiyorum.”

görüşlerini belirten Lafitte, hoşgörünün İslam memleketlerinde Hristiyan ülkelere oranla daha geniş bir şekilde tatbik edildiğini göstermiştir. Öyle ki Ahmet Rıza’ya göre bu hoşgörü Osmanlı’nın dağılmasına sebep olmuştur ²⁹²

Ahmet Rıza’nın kitabında savunmaya çalıştığı temel nokta, Batı’ya İslam dininin zayıflatıcı bir etkisinin olmadığını ve Türklerin, diğer milletlerden de aşağı olmadığını ispatlamaktır. Ona göre, hiçbir Hristiyan devletin Müslümanların vicdanlarına kurallar koymaya ve hayatlarını düzenlemeye kalkışmaya, özellikle ahlaki yönden asla hakları yoktur. Ona göre, başkalarına çeki düzen vermeye kalkan Avrupalılar, önce kendi hatalarını gözden geçirmelidir ²⁹³.

“Doğu’da, şüpheli ve araştırmacı aklın ve zekanın son derece müsamahalı bir ortamda uyandığı sırada, Batı’da sadece her türlü ilim ve felsefeye karşı dinin bir önlemesi mevcuttur. Maksadım, vatandaşlarımın gözündeki çöpü arayan suçlayıcıların kendi gözlerinde bulunan merteği görmediklerini ispat etmektir. Bizi dinlemeye bile lüzum görmeden

²⁹¹ Işın, E. (1985). Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.359.

²⁹² Rıza, A. (1988). Batı’nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası. (çev: Ziyad Ebüzziya). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Başbakanlık Basımevi. 39.

²⁹³ Rıza, 1988: 40.

mahkum eden, Avrupa tarafsız mıdır? Samimi midir? Acaba mazisi bu derece temiz midir? “Türkler vahşidir veya ikinci dereceden bir ırka mensuptur, etnik kusurları yüzünden Avrupa’nın boyunduruğu altında yaşamalıdır.” Batı diplomasisinin bizi alıştırmak istediği adi ve aşağılık görüş budur.”²⁹⁴

Batı’yı, Türkiye’ye karşı takip ettiği siyasette ahlak kavramına yer vermediği için eleştiren Ahmet Rıza, Avrupa’nın emperyalist ve ahlaksız yönünü de vurgular. Ülkeleri işgal edip ve halklarının mallarına el koymak için herhangi bir vesile bulamazsa buraların halkının ikinci sınıf bir ırka mensup oldukları ve “insaniyet” için tehlike teşkil ettiklerini ileri süren Batı, ilahi bir hak sahipleriymiş gibi onlara medeniyetin nimetleri tattırılacağını iddia eder²⁹⁵.

Genel olarak Jön Türkler’de, başlangıçta Avrupa liberallerinin kendilerine yardım edeceği fikrinin yerini zamanla İslam aleyhtarlığının en ileri düşünceli çevrelerde bile bir rol oynadığı ve kendilerine karşı bir tavır takınıldığı düşüncesine bıraktığı bir dönemde yazan Ahmet Rıza’nın da, Batı’ya olan tavrı gittikçe sertleşmektedir. Avrupa’da gün geçtikçe artan “Avrupalıların ırki üstünlüğü” fikri, Meşveret’te 1900’den sonra gittikçe sertleşen bir üslubun oluşmasına sebep olmuştur. Ahmet Rıza’nın başlangıçtaki iyimserliğinin yerini nasıl bir öfkeye bıraktığı şu satırlardan anlaşılmaktadır:

“Batı milletlerinin psikoloji ve adabını kafi derecede tetkik etmemek hatasına düştüm... ilim sahasında bu kadar titiz davranan alimlerinin prensiplerini bu kadar ucuza sattıklarını tasavvur edemezdim. Din tesirlerinden kurtulmanın şahikasına eriştiğini zannettiğim kimselerin hala Hristiyanlığın damgasını taşıyan metafizik, etnografik ve ihtilal prensiplerinin esiri olduklarını gördüm. Bana tevcih edilen hücumlar, Avrupa’nın siyasi fikirlerinin ekseriyetinin, menfaatin üvey çocukları olduklarını ve tıpkı elbise ve şapkaların moda göre değişiklikleri gibi, ‘dekoratif’ inanç ve mütalaaların bulunabileceğini idrak ettirdi.”²⁹⁶

Ahmet Rıza’nın eleştirisi yalnızca Batı’ya değildir, kendi halkına da yönelerek halkın lehinde yazdıklarının halk tarafından önemsenmediğinden yakınır:

“Uhuvveti İslamiye Cemiyeti” tesis ettim, azalarile iki üç defa toplandık. İçlerinde İranlı, Mısırlı, Rusyalı Müslümanlar vardı. İslam cemiyetinin başında bulunuşum İstanbula avdetimde ecnebler nazarında

²⁹⁴ Ahmet Rıza, 1988: 57,60,144.

²⁹⁵ Rıza, 1988: 25.

²⁹⁶ Mardin, 2005: 213.

*husumeti celb etti. Beni İslam tarafgirliğiyle itham ettiler. Rumların, Ermenilerin ellerinde bir silah oldu. Ancak Müslümanlara hiçbir tesiri olmadı. Hiç beyanı memnuniyet eden bulunmadı. İslam lehinde yazdığım kitapları makaleleri zikreden olmadı.*²⁹⁷

Osmanlı toplumunun 19. yüzyıldaki durumunu bir bunalım olarak gören ve bu durumdan kurtulmanın yolunu Comte’u izleyerek, düzeni sağlam esaslar üzerine kurmak gerekliliğine inanan Ahmet Rıza, bu düşüncesini, *“Terakki ve teceddüd taraftarı olan bir devlet vukuattan daima mütenebbih olmalı. Tecrübede istifade etmelidir.”* sözleriyle formüle etmiştir. Ona göre, toplumsal ilerlemenin kaynağında bir *Ordre* (düzen) düşüncesi yatar ve bu düzen “geçmiş” zedeleyebilecek olaylardan uzak durabilmeyi sağlamada önemli bir yere sahiptir. Ahmet Rıza’nın burada “tecrübe” olarak vurguladığı şey, Osmanlı toplumundaki kurumların geçmişten devraldıkları bozulmamış manevi içerikleridir. Örneğin, askerlik kurumu 19. yüzyılda büyük bir sarsıntı geçirmiş olabilir, ama onun dayandığı manevi değerler, Ahmet Rıza’ya göre “tecrübe” ya da başka bir deyişle geleneğin olumlu yönüdür. Bu da Comte’un düzen içinde ilerleme düşüncesinin, Ahmet Rıza’da en geniş biçimiyle yankı bulduğu noktadır²⁹⁸.

Bu ifadeler Ahmet Rıza’nın geleneğe verdiği değerin bir belirtisi olarak okunabilir. Ancak bu gelenekçiliğin köklerini Comte’da ararken diğer bir noktanın da gözden kaçmaması gerektiğini belirten Mardin’e göre 1890 yıllar, Avrupa’nın kendi yarattığı medeniyetten yavaş yavaş kuşkulanmaya başladığı bir dönemdir. Bu bakımdan Meşveret’te modern medeniyetin *“olumsuz sonuçlarının insanı gün geçtikçe, geçmiş yüzyılların basit fikriyatını ve dik alınlı dürüstlüğü”* arattığı şeklinde beliren düşünceleri, 19. yüzyılın pesimizmine bağlamak gerekir. Ayrıca Meşveret’in, Spencer’in Japon devlet adamı Baron Kaneko’ya gönderdiği ve Avrupalılardan mümkün olduğu kadar uzak kalmayı tavsiye eden bir mektubunu yayımlaması, Ahmet Rıza’nın bu gibi etkilerin sonucunda, gelenekçiliğe daha da önem verdiği görülebilir²⁹⁹.

Ahmet Rıza’nın Meşveret’teki yazılarında otoriter bir devlet anlayışı taşıdığını gösteren ilkelerin varlığından bahseden Mardin, bunun saklı bir biçimde kısa aralıklarla ortaya çıktığını, anayasayı değiştirmek üzere yapılan tartışma ve önerilerin ardından

²⁹⁷ Rıza, A. Meşrutiyet Sonrası. (30.01.1950). Cumhuriyet, 2.

²⁹⁸ Işın, 1985: 357.

²⁹⁹ Mardin, 2005: 209-211.

yazdığı bir yazıdaki “günlük hadiselerin gelişimi cemiyetin, maalesef daha uzun bir zaman kuvvete dayanmak zorunda kalacağını bize anlatmaktadır” şeklindeki cümle, her zaman ifade etmese de düşüncelerin derinliklerinde taşıdığı otoriterlik payını göstermektedir. Ahmet Rıza’nın bu görüşlerinde Comte’tan etkilendiği nokta, ikisinin de sistemini “kuvvet” ve “iktidar” kavramlarına dayandırmış olmasından kaynaklanır. Ahmet Rıza’nın otoriterlik potansiyelinin bir diğer belirtisi “insana” olan bakışıyla ilgili düşüncelerin de görülmektedir.

“İnsan tabiatını incelemiş olan herkes, insanın ihtiyaçlarını en kolay yoldan gidermeye çalışan egoist ve tembel bir hayvan olduğunu bilir. Allah ve jandarma korkusu olmasa hırsızlık tabii temayüllerine en uygun davranış olurdu.”³⁰⁰

Ahmet Rıza yazılarında “halka” güvenmez. Halkı, kendisi hakkında yapılanların kıymetini bilmemek ve hazıra konmakla suçlamıştır:

“Millette icraatı başkasından, Allahtan, padişahdan, hükümetten beklemek hissi, adeti vardır. İTC teşekkül ettiği zaman halk icraatı ondan beklerdi. İttihat ve Terakki her şeyi ıslah edecek, yağmur yağdıracak, vatani şenlendirecekti. Bunlar derhal olmayınca halk İttihat ve Terakki’den soğumaya başladı. İttihat ve Terakki, milletle hürriyet getirmişti. Eski devir ile yeni devir arasında bu bir büyük farktı. Bu farkı görmemek insafsızlıktı, halk eski devri unuttu, çünkü hürriyete cidden aşık değildi. Hürriyetin kıymeti takdir edilemiyor, istimali bilinmiyordu. Eski devri unutmamak, milletin ıslahı ahvali, terbiyei siyasiyesi için lazımdı.”

“Ben yirmi sene hariçte yaşadığımdan milletin ahvayı ruhiyesini bilmiyordum. Rüfekaımda bilmiyormuş, biz milleti şayanı hürmet bir kadın gibi nazik zannettik, kırılmasın, üzülmessin dedik. Tedricen ıslaha karar verdik, gücendirmekten korktuk. Bunlarsa ıslahatın teahhuruna sebep oldu. İttihat ve Terakki kendisini sevdiremedi. Düşmanlar bu halden istifade ederek Cemiyetin aleyhine yürüdüler.

(...)İlanı Meşrutiyetle İttihat ve Terakki millete hürriyet vermişti, millet bu hürriyeti ne yaptı, sokaklarda bağırıp çağırdı, matbuatta suistimal etti.”³⁰¹

Bu aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin temel çıkış noktalarından biri olan, “insanın kusurlu doğası” düşüncesiyle de son derece uyumludur. Yine “seçkin” tavrı

³⁰⁰ Mardin, 2005:214.

³⁰¹ Rıza, A. İttihat ve Terakki Fırkasının Çökmesinde Rol Oynayan sebepler. (04 Şubat 1950). Cumhuriyet. 2.

muhafazakârlığın “seçkin” düşüncesiyle paralellik gösterir. Devlet yönetimi konusunda hocası Lafitte’nin pozitivist bakışı, Ahmet Rıza’nın görüşleri üzerinde etkili olmuş ve Avrupa’da demokrasiye karşı duyulmaya başlanan kuşku Ahmet Rıza’ya da yansımıştır. Ahmet Rıza’nın halka karşı kuşkuculuğu ve kötümserliği Batı’ya güvensizliğiyle beraber artmıştır. Ahmet Rıza’nın kütleler karşısında tutumunun Gustave Le Bon’dan aldığı fikirlerle şekillendiği bir yazısından anlaşılmaktadır:

“Etniki Eterya’nın Yunanistan’ın başına açtığı belalar ve Ermeni maceralarının sebebiyet verdikleri katliamlar halkın kızgınlığının dehşet verici neticeleri hakkında bize yeter derecede bilgi vermektedir.”

şeklindeki ifadeleri yine insana duyulan bu kuşkuyu belirtir³⁰².

Ahmet Rıza’nın devlet yönetiminin bir elitin eline teslim edilmesini öngören fikirleri Avrupa’da kalışının son yıllarında daha da belirginleşecektir. Ona göre kütlelere itimat edilemeyeceği için başlarına bir elit geçirmek gereklidir³⁰³. “Siyasete kuşku” duyan muhafazakâr düşünceyle uyum içinde olan seçkinler teorisi, Ahmet Rıza’nın 1907 yılında yayınladığı *“La Crise de l’Orient”* adlı çalışmasında kendine yer bulmuştur. Teorinin çıkış noktasına Osmanlı’nın askeri bir devlet olduğu düşüncesini koyan, Ahmet Rıza’ya göre askerlik, Osmanlı’nın ana unsurlarından biridir, askeri gücünün azalması aynı zamanda Osmanlı’nın gerilemesi de demektir. Bu noktada askeri yapılanmaya diğerlerine oranla bir öncelik verilmesi ve ordunun modernleştirilmesi gereklidir. Ona göre ordunun amacı artık fetih peşinde koşmak değil, Osmanlı’nın parçalanmasına engel olmaktır. Bu noktada “gaza” fikrinin yerini “vatanperverlik” almalıdır. Vatanperverliğin bir unsuru da bizzat vatan savunmasında hizmet edenlerin, yani askerlerin milletin yakalanmış bulunduğu hastalıkları anlamalarıdır³⁰⁴.

Ahmet Rıza’nın bu görüşleri, aynı zamanda askerlere politikaya karışmayı, iktidarın yetersizlerin eline geçmesine engel olmalarını da tavsiye ediyordu. Bu yeni askeri elit, sivil hayatta da önderlik yapacaktı. Zira: *“Yılan oynatan falcı bir şeyhin umur-ı mühime-i devlete karıştığı bir yerde, namuslu ve hamiyetli zabitanın malumat ve iktidarından vatani mahrum bırakmak”* bağışlanmaz bir hatadır. Ahmet Rıza’yı etkileyen iki fikir, askeri

³⁰² Mardin, 2005: 217.

³⁰³ Mardin, 2005: 216.

³⁰⁴ Mardin, 2005: 219-220.

erkânın milleti uyaran bir elit görevini görmesi ve bu aşamada halkın sürekli bir seferberlik halinde bulundurulması fikridir. Mardin bu fikirlerin toplumu, total olarak bütün devlet faaliyetlerine katılması gereken bir kudret olarak saydığı derecede totaliter düşüncenin karakteristik izlerini de taşıdığını belirtir³⁰⁵.

Hanioğlu, Cumhuriyet'in Batılılaşma düşüncesine yaklaşımının Osmanlı Batılılaşmasından daha otoriter olmasını, dayandığı materyalist temelde görür. Şöyle ki, *Sosyal Darwinizm* ve kendine bilimsellik atfeden *Le Bon* seçkinciliği³⁰⁶ toplumun ilerlemesinin temel koşulunun "eşit vatandaşlar" yaratılması değil, entelektüel seçkinlere kulak verilmesi olduğunu, gerçek hürriyetin insanların tabiattan kaynaklanan eşitsizliğine çare bulmayı hedefleyen kanunlara harfi harfine uymak olduğunu savunur³⁰⁷.

Ahmet Rıza, bu nokta da sevdiği bir Fransız yazarın sözlerini kendine şiar edinmiştir: "Fais ce que tu dois": "Vazifeni yap"³⁰⁸. Osmanlı entelektüellerini derinden etkileyen pozitivizm, hakların değil vazifelerin ön planda olduğu bir toplumu temel alır. Bu anlayış Ahmet Mithat'ın "verimli vatandaş" ve Cumhuriyet'in "makbul, vazifelerle yüklü vatandaş" fikrini/idealini önelemektedir. Bu idealini gerçekleştirmek yolunda Ahmet Rıza için en önemli nokta, kendini vatana feda eden, inisiyatif sahibi, iradeli bir gençliğin yetiştirilmesi ihtiyacıdır. Bunun içinde yeni bir eğitim sisteminin çerçevesini kurmak gerektiğine inanan Ahmet Rıza'nın eğitimin zorunluluğu fikri, siyasi liderlik yapabilecek sınıfın yetiştirilmesine verdiği önem, seçkinler teorisiyle paralellik gösterir. Ahmet Rıza yazdığı "*Vazife ve Mesuliyet: Kadın*" adlı risalesinde bu niteliklerin nasıl sağlanabileceği araştırmıştır. Ona göre, kadınların kültürlü olmalarının zorunluluğu daha iyi çocuk yetiştirebileceklerinden ileri geliyordu³⁰⁹. Comte'un aileyi temel birim sayan görüşünü benimseyen Ahmet Rıza'ya göre insanın kültürel biçimlendiricisi olarak aile, temsil ettiği değerler yönünde modernleştirilerek toplumsal ilerlemenin dinamiklerinden biri

³⁰⁵ Bu fikir Von der Goltz Paşa'nın Millet-i musallaha adlı kitabında yer alan, Avrupada büyük yankı uyandıran, savaşın kazanılması için sivil sektörün askeri sektörden ayrılmaması gerektiği fikrini aydınlara aktarmıştır. Von der Goltz Paşa daha sonra 20. yüzyıl faşist Almanyasında kurulan paramiliter örgütlerin 19. yüzyıldaki temelini atmıştır. Mardin, 2005: 221.

³⁰⁶ Gustave Le Bon, o dönem Jön Türkleri en çok etkileyen ve Abdullah Cevdet tarafından çevrilen "Kitlelerin Psikolojisi" kitabının yazarıdır.

³⁰⁷ Hanioğlu, 2009: 51-52.

³⁰⁸ Ahmet Rıza, 1988: 66.

³⁰⁹ Mardin, 2005: 222.

durumuna sokulabilir. Bu da Ahmet Rıza'ya göre eğitim yoluyla yapılabilir, bu noktada kadına verilen eğitimin, aile yapısını da güçlendirebileceğini savunur³¹⁰.

Ahmet Rıza, Anadolu'da yaptığı bir gezi sırasında köylünün yaşadığı zorlukların nedenini modern tarım yöntemlerinin gelişmemiş/köylünün bunları bilmemiş olmasına bağlamış ve Fransa'da ziraat eğitimi almıştır³¹¹. Ahmet Rıza'ya göre 1890'larda, Osmanlıları Batılılaşma yolunda ileri götürecek temel nokta, "ziraat ve sanayinin" geliştirilmesidir. Halkın bu zorlukları yenebilmesi/anlayabilmesi için eğitim düzeyinin yükseltilmesi gereklidir. Eğitim³¹², Ahmet Rıza için hümanist anlamında insanın kendi kendini bulmasına yaracak bir amaç değil, bireye toplum içindeki görevlerinin nelerden ibaret olduğunu gösterecek bir araçtır³¹³.

Ahmet Rıza, II. Abdülhamit'ten Kandilli'deki Adile Sultan Yalısını, kız mektebi yapılması amacıyla istediğini buna karşın bu konuda birçok eleştiri aldığını, anılarında şöyle nakletmiştir:

*"Memleketin en büyük ihtiyacı aile teşkilatı, aile intizamıdır. Bu da kadınların talim ve terbiyesiyle olacaktır. Ben bu hakikate daha Paris'te milli kütüphanede çalışırken vakıf olmuştum. 31 Mart hadisesi bu babdaki teşebbüsatıma ilk darbeyi vurdu. Softaların hucumunu pek tabii buldum. Kadını esir gibi kullanmak isteyenler, kızların talim ve terbiyesine, serbestisine razı olmazlar, teşebbüsatım lehinde söz söyleyen, makale yazan pek azdı. Hatta kadınlar içinde bile lehte yazan bulunmadı."*³¹⁴

Yine Ahmet Rıza'nın aileye karşı olan ve özellikle kadını, hakları olan bir özne olarak değil, bir nesne/araç olarak ele alan bakışı, onu muhafazakâr düşünceye yaklaştırır. Ahmet Rıza'nın kadın ve aile konusundaki düşünceleri Kemalist düşünceye miras kalmıştır. Bu düşüncelerin Türk modernleşme pratiğindeki örnekleri ve muhafazakâr düşünce ile bağlantıları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

³¹⁰ Işın, 1985: 359.

³¹¹ Berkes, 393.

³¹² Ahmet Rıza'nın Abdülhamit'e sunduğu altı lahiyasının da konusunun eğitim olması eğitime verdiği önemi gösterir.

³¹³ Mardin, 2005: 186.

³¹⁴ Rıza, A. II. Abdülhamit'ten Kandilli'deki Adile Sultan Yalısını, Kız mektebi Yapsın Diye İstiyor. (1 Şubat 1950). Cumhuriyet. 2.

2.7.Değerlendirme

Batı felsefesiyle özellikle Aydınlatma ve pozitivizmle tanıştıklarında, İslam felsefesinden veya başka bir kaynaktan hareketle geliştirilmiş bir felsefi/düşünsel alternatif çıkarma imkânından yoksun olan³¹⁵, felsefi bir spekülasyon geleneği bulunmayan Osmanlı da, derin bir teori, özgün bir siyasal formül veya zihinleri devamlı olarak uğraştırmış bir ideoloji ortaya koyamayan Jön Türkler³¹⁶, bir yandan kendi devirlerinde Avrupa’da tartışılmakta olan fikirlerin “popülerize” edilmiş şekillerinin etkisi altında kalarak, diğer yandan, büyük teorisyenlerle halk arasında aracı rolünü oynayan ikinci dereceden düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine aktararak, siyasi fikir boşluklarını kapatmaya çalışmışlardır³¹⁷.

Tunaya’nın, *“ne kadar Jön Türk varsa o kadar ıslahat programı vardır”*, derken kasteddiği şey, onları ortak bir ideoloji etrafında toplama zorluğunu vurgulamak istemesidir³¹⁸. Bütün Jön Türkler’in amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, *“devleti kurtarmak”*tır³¹⁹. Birleştikleri temel nokta ise; devletin güçlenmesi ve bekası olmuş, meşrutiyetçilik, hürriyet, anayasa gibi Batı medeniyetine ait talepler bu temel amaç için bir araç oluşturmuştur³²⁰.

Mannheim, bir toplum içinde kilit mevkileri tutmuş olanların kendi mevkilerini ve bu noktada içinde bulundukları toplumun sosyal yapısını savunmaya yarayan fikri yapıtlara *“ideoloji”*, aynı toplum içinde bu mevkilerde bulunmayanların o stratejik noktaları ele geçirmeye, bu noktada toplumun çerçevesini kırmaya yönelik teorilere *“ütopya”* ismini vermiştir. Mardin, Jön Türkler’in bu anlamda bir *“ütopya”*³²¹ ile ortaya

³¹⁵ Özlem, 2002: 458.

³¹⁶ Mardin, 2005: 11-19.

³¹⁷ Mardin, 2005: 25.

³¹⁸ Tunaya, T. Z. (2010). Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. (2.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 60.

³¹⁹ Mardin, 2005: 11-19.

³²⁰ Lewis, 2007: 47; Zürcher, 2002: 52.

³²¹ Modernleşme akımına giren bütün geri kalmış ülkelerin reformcuları radikal değillerdir. Kendi toplumlarının manevi değerlerini romantikleştirerek, onlara Batı’nın değerlerine oranla bir üstünlük tanımak ve memleketin daha prestijli olduğu devreler üzerinde durmak çabası da taşıyabilirler. Bu duruma Jön Türklerde değil Yeni Osmanlılar da özellikle Namık Kemal de rastlanır Batı’nın o zamanki mitosları, “üstün beyaz ırk” anlayışları, Jön Türklerin fikirlerinden daha geniş bir “romantik”lik payı taşır. Jön Türklerin “Türklük” üzerinde durmaları bir mitos yaratma isteğinin sonucu değil, siyasi zorlamaların sonucudur. Mardin, 2005: 309.

çıkmadıklarının altını çizerek, Jön Türk düşüncesinin “radikal”³²² değil “muhafazakâr” bir düşünce olduğunu belirtir³²³.

Kemalizmi önceleyen Jön Türk ideolojisinin önemli yönleri³²⁴, Cumhuriyet’e miras kalmıştır. Cumhuriyet’i kuranlar Ahmet Rıza geleneğindendir. Jön Türk düşüncesinin ana hatları toparlanacak olursa:

Devleti kurtarmak ve toplumu ilerletmek için Batı’nın bilim ve teknolojisinden yararlanmak, toplumu yeniden düzenlenmek ve halkın kalkındırılması, akılcı/bilimci esaslara dayandırılmak istenmiştir. Bunlar aynı zamanda Jön Türk halkçılığının da ilkeleridir. Bu pozitivist ilkeleri barındıran halkçılık, diğer yandan, halkın devletin yeniden düzenlenip güçlendirilmesi ve devlet eliyle kalkındırılması amacının yanında, uygulamada halkın değil, devletin güçlendirilmesi ve daha da merkezileştirilmesi sonucunu doğurmaya adaydır ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de gerçekten bu sonucu doğurmuştur. Halkçılık, halkın farklı kesimlerinin ve farklı etnik grupların siyasi temsilini de amaçlarken, anayasal ve parlamenter bir siyasi örgütlenmeyi isteyen Jön Türkler de bu istek, farklı siyasal taleplerin serbestçe ifade ve temsilini sağlama amacından çok, devletin kurtarılması ve güçlendirilmesi için istenmiştir³²⁵. Bunun içinde Osmanlı’yı bir arada tutacak “Osmanlı vatandaşı” yaratmak istemişlerdir³²⁶.

Jön Türkler’in halkçılığa, parlamentarizme, hürriyet ve adalet gibi isteklere ancak devletin kurtarılması amacı doğrultusunda önem vermiş olmaları, düşünce de olmasa da uygulama da muhafazakâr olmaları sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyet döneminde de var olan, her şeye hakim ve her şeyi kontrol eden devlet imgesi ve “muasır medeniyet seviyesine” doğru toplumsal ilerleme amacı, Jön Türkler’den kalan bir miras olarak, devam etmiştir. Bu da düşüncede ilerici, uygulamada muhafazakâr olma durumunu devam ettirmiştir³²⁷.

³²² Padişahı hal’etmek ve yerine başkasını koymakla istenen amaca varılamayacağı fikrini yalnız Dr. Abdullah Cevdet’te görülür.

³²³ Mardin, 2005: 308.

³²⁴ Köker, L. (2010). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi. (12.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 129.

³²⁵ Özlem, 2002: 460-461).

³²⁶ Köker, L. (2009). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. A. İnel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt 2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.110.

³²⁷ Özlem, 2002: 461.

Jön Türkler'in en büyük özlemleri "hürriyet" değil Osmanlı'nın parçalanmasını durdurmak olmuş ve imparatorluktan kopuşu önleyebilecekleri koşuluyla, hürriyet fikriyle ilgilenmişlerdir. Yeni Osmanlılar, eleştirilerini Babîâlî bürokratlarına yaparken, Abdülhamit döneminde Jön Türkler eleştirilerini direk padişahın kendisine yapmıştır. Fakat padişaha büyük bir saygıyla bağlı olan halktan, aydınların beklediği bir tepki gelmemiştir. Jön Türkler de özellikle Ahmet Rıza bunu kavramış, halka değil Osmanlı içinde istenen hareketi meydana getirebileceklerine inandıkları bir unsura, subaylara yönelmiştir³²⁸.

Elit yaratma sorunu tüm Jön Türkler'in zihnindeki ortak konudur. Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet³²⁹ hariç diğer Jön Türkler'in zihninde elit "siyasi" bir biçimde yer bulur. Bu bakış açısının Batı'dakinden oldukça uzak olduğunu belirten Mardin, Batı'daki elitin yalnız siyasi değil, entelektüel ve teknokratik olabileceğini, bunun Osmanlı'da oldukça sınırlı kaldığını ifade eder. Ona göre, bir elitin yalnız siyasi olabileceği düşüncesi Osmanlı toplum yapısının izlerini taşır. "Yönetenler" ve "yönetilenler" olarak iki kesin gruba ayrılan Osmanlı sisteminin, böyle bir "elit" kavramını oluşturabilmesi sosyal yapısına uygun olamazdı. Yaratılması düşünülen siyasi "elit"nin temel vazifesi bildiği "hakikati" ve "görevleri" halka öğretmek olacaktır. Bu elitist boyut Kemalizme de yansımıştır³³⁰. Bu anlamda, Jön Türkler derin anlamda "halkçı"³³¹ değildirler.

³²⁸ Mardin, 2005: 305.

³²⁹ Jön Türklerin Batılılaşmayı siyasi bir sorun olarak ele almasına karşın, "halkı" eğitmek Osmanlı kütlelerini medeniyet akımına katmak isteyen Abdullah Cevdet, kültür sorunları çözümlenmeden önce hiçbir şekilde politika yapılamayacağına inandığını belirtir. Abdullah Cevdet'in zihnini meşgul eden temel sorunlardan birisi "modern fikirleri ve terakki fikrini Müslüman ruhuna sokmanın çarelerini" aramaktır. İctihad'da Kemalist devrimlerin öncülüğünü yaptığı sayılan birçok temaya rastlanır. Kadın haklarına verilen önem, saltanat kurumuna karşı temel bir kuşku, ancak Batı klasiklerinin derin anlamlarının anlaşılması sayesinde Batı'ya yaklaşılabilirliği, Batılılaşmanın gereklerinden birinin fikir ve görüşleri temelinden değiştirmek olduğu ve evreni materyalist-biyolojik bir çerçeve içinde değerlendirme, bunların arasına başta gelmektedir. Mardin, 2005: 227, 232.

³³⁰ Köker, 2010. 223.

³³¹ Abdullah Cevdet kütleye karşı birbirine zıt iki görüşe sahiptir. İlki, kütlelerin düzeyini yükseltmek ve onları etkili kılmaktır. İdeal toplumda halkın istekleri merkezdedir. İkincisi ise Le Bon'dan etkilendiği "elit teorisi" ile bakışıdır. Bunu ise şöyle ifade eder:

"İstemezük demekten gayrı bir şey söylemek bilmeyen avamın değil, fazilet-i siyasileriyle mümtaz ve mahbubü'l-kulub ve vükela-i millet, hürriyet-i kavl, hürriyet-i vicdan, hürriyet-i matbuat ile piraste, kavanin-i adilenin mahmileri olacak vükela-yı millet tarafından umur-u milletin temşiyesini görmek isteriz"

"Umum, tetkikat ve telhisat-ı fenniye icrasına teşebbüs edecek bir mertebede değildir. Fakat umurun saha-i idrak ve incizabına girebilen diğer bir emel-i ulvi, diğer bir canane-i manavi vardır ki, o da ıslahat-ı içtimaiye emeli, cemiyet-i beşeriye-i hazırdaki meşak-ü nifakı tadil ve ıslah etmek fikridir." Ona göre, halk "elit"i denetlemek suretiyle gelişme üzerine etki edebilecekti. Mardin, 2005.228,306.

Jön Türkler'in gerçekleştirmek istedikleri modernleşme hareketi, siyasette merkezileşmeye bağlı olarak, güçlü bir bürokrasinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bürokrasinin var oluş nedeni bakımından, her zaman muhafazakâr olacağını belirten Mardin, bu fikrini Mannheim'a dayanarak gerekçelendirir. Jön Türklerin ortaya çıkardığı fikri yapıtlar Mannheim'ın ortaya koyduğu "*bürokratik muhafazakârlığı*" yansıtır. Burada iki ana grup vardır: "sivil-bürokratik" ve "askeri". Askeri davranış, vatanseverlikten, "vatani kurtarma" düşüncesinden yola çıkıp, Enver Paşa örneğinde olduğu gibi, toplumun derin sorunları üzerine eğilmekten çok kısa vadede "hareket"e yönelen bir davranıştır. "Sivil-bürokratik" hareketin temel unsuru, devleti korumayı en temel vazifesi olarak görmesi³³² ve halk aleyhtarı tutumudur. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulduğu zamanlarda kurucular arasında halka güvenilebileceği fikri ağır basmaktaydı. Askeri tıbbiyelilere bunun böyle olmadığını anlatan, halka "önder" olmayı telkin eden, halkın sesinin kurulacak birimde yerinin olmadığına inanan Ahmet Rıza ve Mizancı Murattır. Otoriter ve elitist teoriler onlar tarafından yaygınlaştırılmıştır³³³.

Jön Türkler'in en çok etkisinde kalmış oldukları kavramlardan birisi "devlet"tir. Jön Türklerin "milliyet" konusunda çağının fikirlerine sahip olmadığını ve bu yüzden, ülkenin servet kaynaklarının Türklerin elinde bulunmadığı bir anda, yalnız bir Osmanlılık teorisini yayarak bir başarı elde edemeyeceklerinin farkına varamadıklarını belirten Mardin, genel olarak da Jön Türklerin, Batılılaşmayı siyasi bir sorun olarak ve biçimsel bir biçimde ele aldıklarını, Batı'yı Batı yapan faktörlerin arasında en önemlilerinden olan iktisadi yönü anlayamadıklarını ve özgürlük fikrinin devletin dağılmasını önlemek için araçsal bir önem taşıdığını vurgular³³⁴.

³³² Eğitimle başlayan, çalışma hayatı ile devam eden bir süreçte devlete hizmet, onu yüceltme fikrini içselleştiren bürokrat aydınlar, devlete karşı olma, konusunda isteksiz davranmış, pek çok aydın, Ali Paşa'nın, "Devletin zaafını millete söylemeyi vatanperverlik eseri bulmam" vecizesini yayıncılığının temel ilkesi haline getirmiştir. Hanioglu; 2009: 80.

³³³ Mardin, 2005: 310.

³³⁴ Mardin, 2005: 310.

2.8.Vatanın Topraklarını Çok Derin Karıştıran Bir Saban: Ziya Gökalp

İttihat ve Terakki'nin resmi, Kemalizm'in ise gayri resmi ideologu olan, Mustafa Kemal'in *"fikrimin babası"* olarak onurlandırdığı Ziya Gökalp, Türk modernleşmesini en çok etkileyen isimdir. Özellikle *"hars-medeniyet"* ayrımı, Türk modernleşme düşüncesinin temelini oluşturur. Bu ayrım aynı zamanda, Osmanlı modernleşme hareketinin başından beri süregelen ve Cumhuriyetle beraber devam eden en önemli soruya da cevap verme işlevi görür: *"Ne kadar Batılılaşacağız", "Avrupa'dan neleri alacağız"*. Bu soruların etrafında gelişen modernleşme hareketi ve Türk milletini kurtaracak fikir arayışları çerçevesinde görüşlerini açıklayan Ziya Gökalp işe Avrupa'yı/ Avrupa'nın ne olduğunu anlayamayan Tanzimat anlayışını eleştirmekle başlamıştır:

*"Tanzimatçıların en büyük hatası da bize Şark medeniyetiyle Garb medeniyetinin terkibinden bir irfan haritası yapmak istemeleriydi. Sistemleri büsbütün ayrı umdelere istinad eden iki makûs medeniyetin imtizac edemeyeceğini düşünememişlerdi. Hala siyasi bünyemizde mevcut olan ikilikler, hep bu yanlış hareketin neticeleridir: iki türlü mahkeme, iki türlü vergi, iki türlü bütçe, iki türlü kanun."*³³⁵

Ziya Gökalp üretim modernleştirilmeden tüketim tarzlarının değiştirilmesinin yani Batı'nın temelini oluşturan sanayisinin yerine Avrupa'nın Türk kültürüne uymayan, yüzeysel yüzünün alınmasının toplumda yarattığı sarsıntılardan Tanzimat aydınlarını sorumlu tutar:

*"Tanzimatçılar, üretimi modernleştirmeden önce tüketim tarzlarını yani giyim-kuşam, beslenme, bina ve mobilya sistemlerini değiştirdikleri için, milli sanatlarımız tamamiyle çöktü, buna karşı yeni tarzda Avrupalı bir endüstrinin çekirdeği bile vücuda gelemedi."*³³⁶

Ona göre, Tanzimatçılar hem milliyetçiliğin önemini hem de Avrupa medeniyetinin bütünlüğünü kavrayamamıştır. Avrupa medeniyetini bir bütün olarak gören Gökalp, muasırlaşmayı şöyle tanımlamıştır:

"...Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi dretnotlar, otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Ne

³³⁵Gökalp, Z. (2007). Bütün eserleri Kitaplar 1. M. Sabri Koz (Editör). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 209.

³³⁶Gökalp, 221.

zaman malumat ve masnuat iktibas ve iştirası için Avrupalılara ihtiyaçtan müstağni olduğumuzu görürsek, o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız. Asriyet ihtiyacı bize Avrupa'dan yalnız ilmi ve ameli aletlerle fenlerin iktibasını emrediyor. Avrupa'da dinden ve milliyetten doğan, binaenaleyh bizde de bu menbalardan taharrisi lazım gelen birtakım manevi ihtiyaçlarımız vardır ki aletler ve fenler gibi, bunların da garbdan istiaresi iktiza etmez. Türkleşmek, İslamlaşmak mefkureleri arasında bir tearuz olmadığı gibi, bunlarla muasırlaşmak ihtiyacı arasında da bir tenazu mevcut değildir.”³³⁷.

Gökalp, muasırlaşmak için Avrupa medeniyetine sahip olmayı gerekli görmüş ve Garb medeniyetine ulaşmayı –milli harsı arayıp, bulup ve korumak kaydıyla-hedeflemiştir:

“O halde şark medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti, behemahal ortadan kalkacak, bir taraftan İslam diniyle beraber bir Türk harsı, diğer taraftan da Garb medeniyeti kaim olacaktır. İşte Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış Türk harsını arayıp bulmak, diğer cihetten Garb medeniyetini tam ve canlı surette alarak milli harsa aşılaktır. Bir millet ya Şarklı olur ya Garblı olur. İki dinli bir fert olmadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar bu noktayı bilemedikleri için, yaptıkları teceddüde muvaffak olamadılar. Türkçüler Garb medeniyetini tam bir suretle aldıklarında muvaffak olacaklardır. Türkçüler, tamamıyla Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garb medeniyetine tam ve kati surette girmek isteyenlerdir. Fakat Garb medeniyetine girmeden evvel, milli harsımızı arayıp bularak milli harsımızı meydana çıkarmamız icap eder.”³³⁸.

“Garba Doğru” adlı eserinde Türklerin, hangi medeniyet zümresine mensup olduğu sorusuna cevap arayan Gökalp’e göre, “medeniyeti de din gibi dışarıdan değil, içinden almak gerekir. Medeniyet de tıpkı din gibidir, ona da ibtida etmek ve kalben bağlanmak lazım. Bu noktayı iyi anlayamamış olan Tanzimatçıların bizi Avrupa medeniyetine zevahiri taklit etmek tarikiyle sokmak teşebbüsleri bundan dolayı kısır kalmıştır. Bir millet, tekâmülünün yüksek merhalelerine çıktıkça, medeniyetini de değiştirmek zorunda kalır.”Bu noktada Japonları örnek veren Gökalp, “Türklerin bir kurtuluş çaresi vardır ki o da ilimlerde, sanayide, askeri ve hukuki teşkilatlarda Avrupalılar kadar ilerlemektir, yani

³³⁷ Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak, 2007: 49 Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak, 1912-1913 yılları arasında Ziya Gökalp’in Türk Yurdu’nda yayımladığı bir dizi makaleden meydana gelir. Bu makaleler 1918’de Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adı altında Yeni Mecmua tarafından yayımlanmıştır.

³³⁸ Gökalp, 198.

medeniyette onlara müsavi olmaktır.”. Bunun için takip edilecek tek yol da: Avrupa medeniyetine tam bir surette girmek³³⁹ olacaktır.

Ziya Gökalp’in siyasal felsefesinin temelini hars-medeniyet ayrımı oluşturur. Ona göre “Medeniyet, müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan müteaddit, müşterek bir hayat yaşayarak vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple her medeniyet beynelmileldir. Fakat bir medeniyetin, her millette aldığı hususi şekilleri vardır ki, bunlara “hars” adı verilir.” Gökalp, medeniyet ile harsın tanımlarını yaptıktan sonra, aralarındaki farklardan bahseder: “medeniyet beynelmilel olduğu halde, hars millidir. Medeniyet bir millettten diğerine geçebilir, fakat hars geçemez. Bir millet medeniyetini değiştirebilir; fakat, harsını değiştiremez. Medeniyet, usul ve akıl vasıtalarıyla yapılır.”³⁴⁰ tanımlamasını detaylı bir şekilde ortaya koyan Gökalp’e göre,

“Hars, yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, bedii, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenktar bir mecmuasıdır. Medeniyetse, birçok milletlerin içtimai hayatlarının müşterek bir mecmuudur. Beynelligiyyete, “medeniyet zümresi” de denilebilir. Bazı insanlara göre, ayrı ayrı medeniyetler yoktur; bütün insanların mecmuu, bir tek medeniyet zümresinden ibarettir ve bir tek medeniyet zümresi, milletlerden değil, fertlerden mürekkeptir. Bu fikirde bulunanlar insanlara “kozmopolit” adı verilir. Türkçülük, “millet” esasını kabul etmeyen hiçbir sistemle itilaf edemeyeceğinden kozmopolitleri reddeder.”³⁴¹

“Türk, bir milletin adıdır. Millet, kendisine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir. O halde, Türkün yalnız bir lisani, bir tek harsı olabilir. Bir cemiyetin milli bir harsı olması, onun beynelligiyle bir medeniyete de mensup olmasına mani değildir. Milli hayatımız, yalnız milli harsımızı yaşamaktır. Beynelligiyle hayatımız ise bir taraftan beynelligiyle olan medeniyetten, diğer taraftan da her birisi hususi ve orijinal lezzetlerin bir mecmuası olan yüzlerce harslardan hislerimizi almaktan ibarettir. Tanzimat’tan bu yana resmen mensup olduğumuz medeniyete gelince, bu da Garb medeniyetidir. Biz medeniyetçe, irfanca, iktisatça ve tezhipçe Avrupa milletlerinden çok geri kalmış olduğumuzu inkar etmeyiz ve medeniyetçe onlara yetişmek için bütün kuvvetimizle

³³⁹ Gökalp, 2007: 204-208.

³⁴⁰ Gökalp, Doğru Yol, 2007:326-327. Doğru Yol, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal” imzasıyla yayınlanmış olan “Halk Fırkası’na intikal Edecek Olan Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Umdeleri” başlığı altında yayımlanmış seçim bildirgesi üzerine Gökalp kaleme alır.

³⁴¹ Gökalp, 2007: 191,231.

çalışacağız. Fakat hars itibariyle hiçbir milleti kendimizden üstün göremeyiz.”³⁴²

diyen Gökalp’e göre, Türk harsı, dünyaya gelmiş ve gelecek olanların en güzeldir.

Parla’ya göre Gökalp, Türk milliyetçiliğini, İslam tasavvufu ve Avrupa korporatizmi sentezini, “kültür”(hars) ve “uygarlık”(medeniyet)arasındaki ayrıma dayandırmış, kapitalist Batı uygarlığının bilimsel ve teknolojik boyutunu, onun analitik ve felsefi bir toplum modeli olan, liberal rasyonelinden ayırtmıştır. Ona göre Batılılaşma, Batı’nın bilimsel, teknolojik ve sınai uygarlığını izleme anlamını taşıyor, Avrupa’nın hayat tarzını ve ahlaki değerlerini uyarlamayı gerektirmiyordu³⁴³. Bu süreç, Batı’yı sadece teknolojinin aktarılması olarak görmeyi değil, aynı zamanda Batı’dan “bağımsız” olabilmeyi içeriyordu. Dolayısıyla, Gökalp’e göre, Türkler için hem bir Türk-İslam kültürünü amaçlamak, hem de aynı zamanda kendini çağdaş uygarlığın akli, bilimi ve teknolojisi ile donatmak mümkündür³⁴⁴.

“Yeni Gün” gazetesinde yayınlanan “İnkılâpçılık ve Muhafazakârlık” adlı yazısında bu kavramları tanımlayan Gökalp, halkçılık anlayışının temelini oluşturan “hars-medeniyet” ayrımını yapmıştır. Bu özellikle Osmanlı-Türk modernleşmesinin yaklaşık bir asırdır tartıştığı temel sorunsalını da çözümleme girişimidir: “Ne kadar Batılılaşacağız, nerede duracağız”. Gökalp öncelikle “cezrilik (radikallik) ve muhafazakârlık” tanımlamaları yapar:

“Cezrilik (radikallik) ve muhafazakârlık, birbirinin tam zıddı zannedilen bu iki cereyan hakikatte aynı esasta birleşmiştir: Kaidecilik. Bergson’a göre, bir milletin hatıraları an’aneleridir; itiyatları ise kaideleridir. Demek ki bir milletin an’aneler, ruhunu; kaideler, bedenini teşkil eder. İstinat noktasını, an’aneci bir millet ruhunda, kaideci bir millet gövdesinde arar. Birincisi hayatın manalarını, ikincisi lafızlarını gösterir.”³⁴⁵

Gökalp’e göre “İnkılâpçılar, cemiyeti ıslah etmek ve cemiyetin terakki ve tekamülünü çabuklatmak isteyenlerdir. An’anecilerse, eski an’aneleri muhafaza etmeye

³⁴² Gökalp, 2007: 231,233.

³⁴³ Parla, T. (2009). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm. İstanbul: Deniz Yayınları. 66,67.

³⁴⁴ Parla, 71.

³⁴⁵ Gökalp, 2007: 54.

*çalışanlardır.”*³⁴⁶. Gökalp, “an’ane”yi ikiye ayırır; *cansız an’ane* ve *canlı an’ane*. Osmanlı an’aneleri cansızdır ve yıkılmalıdır. Canlı an’ane ise Türk harsıdır. Bu noktada Gökalp *“Garb medeniyetine girerken dikkat edeceğimiz nokta, milli kuvvetimizi bozmamak, tam ve sağlam muhafaza etmektir. Biz Osmanlı medeniyeti sahasında inkılâpçıyız ancak Türk harsı konusunda muhafazakârız”* diye belirtir. Osmanlı medeniyeti yerini muasır medeniyet hedefine bırakır. Türk harsı ise *“hızlı dönüşme-kimliğini koruma karşıtlığı”* içerisinde değişmeden korunacak ve *“Türk’ün milli kimliği/Türk’ün özellikleri”* muhafaza edilecektir.

Gökalp’in yaptığı hars-medeniyet ayrımı “Özcü” bir bakış açısına sahiptir ve bu Kemalizme aynen miras kalmıştır. Özellikle Kemalizmin milliyetçilik tarifi (kültürel milliyetçilik anlayışında daha belirgin olarak) “Türk’ün içtimai heyetinin hususi seciyeleri”, “bağımsız karakteri”, “eski ve yüksek tarihi” gibi nitelendirmeler “özgücülük” anlayışını yansıtır. Bu noktada Köker, Kemalizmin milliyetçilik anlayışını, hars-medeniyet ayrımına yüklediği anlamla “gerici modernizm” olarak tanımlar³⁴⁷. Bora, bu anlayışta *“soyut hümanizmacılığa”* ve *“kozmpolit Batıcılığa”* yer olmadığını, Türk inkılâbına içkin en belirgin muhafazakâr damarlardan birinin de bu nokta olduğunu ifade eder³⁴⁸. Cumhuriyet’in hedeflediği muasır medeniyetin en temel görevi Türk kültürünü ihya etmek olacaktır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti örneklerinde olduğu gibi, bu anlayış, Türk modernleşmesinin tahlilinin yapılacağı ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Gökalp, kolektif vicdana (maşeri vicdana) ve dolayısıyla ulusal kültüre uygun düşen değer yargılarını ve kurumları, canlı gelenekler saymış, ulusal kültürün sürekliliğini engelleyeceği gerekçesiyle Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi önerisine de karşı çıkmıştır³⁴⁹. Gökalp’in çizgisini devam ettiren Kemalizm –her ne kadar Gökalp’in olumsuz baktığı, Latin alfabesine geçişi kabul etse de, Türk kültürünün /milli kimliğinin değişmeden korunması konusuna önem vermiştir. Bu bakış açısı aynı zamanda tarihsel sürekliliğin sağlanmasına da yardımcı olmuştur. Bunun için özellikle son bölüm olan Türk

³⁴⁶ Parla, 172.

³⁴⁷ Köker, 2010: 160.

³⁴⁸ Bora, 1997: 54.

³⁴⁹ Parla, 2009: 68.

modernleşmesinin tahlilinde gösterilmeye çalışılacağı gibi, Cumhuriyet dönemi, birçok alanda (süreklilikler hariç tutulmak koşutıyla) Osmanlı'dan kopuş yaşamış, bu anlamda Osmanlı geleneğinden kopmuştur. Fakat Kemalist rejim “gelenek”le ilişkisini reddettiği Osmanlı üzerinden değil, İslam öncesi Türkler üzerinden yeniden kurmuş, özellikle ulus devletin inşa sürecinde “*tarihsel süreklilik*” ihtiyacının sağlanması için yeni bir “*gelenek*” icat etmiştir. İlerleyen bölümlerde, muhafazakâr düşüncenin iki temel kavramı olan “*gelenek*” ve “*tarihin sürekliliği*” ile kurulan bu bağ gösterilmeye çalışılacaktır.

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin, Türkçülük ve özellikle de 1913'ten sonra iktisadi hayatın Türkleştirilmesinde, ulusal bir ekonominin nasıl ve hangi şartları gözeterek yaratılması gerektiğini belirten bir ekonomi politikası olan milli iktisat³⁵⁰ anlayışının yerleşmesinde, fikirleri ile katkıda bulunmuştur³⁵¹. Toprak, Gökalp'in “*milliyet mefkûresi*” olarak tanımladığı “*Türkçülük*”ün siyasal boyutun yanında toplumsal boyuta da sahip olan bir düşünce yumağı olduğunu belirtir. Gökalp'e göre, II. Meşrutiyet ile birlikte bir “siyasi inkılab” gerçekleşmiştir. Siyasal inkılab için “hürriyet, müsavat, uhuvvet” türü meşrutiyetin ruhunu simgeleyen fikirlerin yayılması yeterlidir. İnkılâbın ikinci aşaması “içtimai inkılab”dır. Gökalp bunun için 1910'ların başında Osmanlı için bir toplumsal inkılab öngörmektedir. Ona göre toplumsal inkılab, eski hayatı beğenmeyerek, yeni bir hayat yaratmaktır. Yeni hayatla, “*yeni iktisat*”, “*yeni aile*”, “*yeni estetik*”, “*yeni felsefe*”, “*yeni ahlak*”, “*yeni hukuk*”, “*yeni siyaset*” amaçlanmaktadır. “*Yeni hayat*”, Osmanlı için kurtuluş yoludur³⁵². Gökalp'e göre bu “yeni hayat”, milli bir yaşama tarzıdır ve Türkçülük'ün adıdır. Böylece Türkçülük, sadece siyasal bir dönüşüm değil, bir toplumsal dönüşüm, kendi deyimiyle “içtimai inkılab” anlamına gelmektedir. Gökalp, “Siyasi Türkçülük”ü şöyle tanımlar:

*“millet ne irki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir
zümre değildir. Millet lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek*

³⁵⁰Friedrich List'in fikirlerinden yararlanarak “ulusal” bir burjuvazi yaratmak hedefi olan, milli iktisat anlayışı İttihat ve Terakki devletçiliğini beslemiştir. “Milli İktisat” yaklaşımı Meşrutiyet döneminde Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiyye Mecmuası, savaş döneminde ise İktisadiyyat Mecmuası adıyla yayımlanan dergide, yine Türk Yurdu ve İslam Mecmuası çevrelerinde geliştirilmiştir. Bu çevre içinde Tekin Alp, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'te bulunuyordu.

³⁵¹Ünüvar, K. (2002). İttihatçılıktan Kemalizme İhya'dan İnşa'ya. M. Ö. Alkan. MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. C. 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.133.

³⁵² Toprak, Z. (2002). Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu. M. Ö. Alkan (Editör). MTSD. Tanzimat ve Cumhuriyetin Birikimi. Cilt 1.(4.b). İstanbul: İletişim yayınları. 323.

olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. İnsani şahsiyetimiz bedenimiz de değil, ruhumuzdadır. Maddi medeniyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa manevi meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. Bu nedenle milliyette şecere aranmaz; yalnız, terbiyenin ve mefkûrenin milli olması aranır. Memleketimizde kökleri dışarıdan gelmiş millettaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesi ile büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat etmiş görürsek, sair millettaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. “Türküm” diyen her ferdi Türk tanımalıyız”³⁵³.

Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinde olması gereken Türk kimliğinin saç ayaklarını belirler:

“Söylenmesi gereken düstur: Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garb medeniyetindenim. “Türk milletindeniz” dediğimiz için lisanda, bediiyatta, ahlakta, hukukta hatta diniyatta ve felsefede Türk harsına (Türk zevkine, Türk vicdanına göre) bir orjinallik, bir şahsilik göstermeye çalışacağız. “İslam ümmetindeniz” dediğimiz için, nazarımızda en mukaddes kitap Kuran-ı Kerim, en mukaddes insan Hazret-i Muhammed, en mukaddes mabet Kâbe, en mukaddes din İslamiyet olacaktır. “Garb medeniyetindeniz” dediğimiz içinde ilimde, felsefede, fenlerde ve sair medeni sistemlerde tam bir Avrupalı gibi hareket edeceğiz”³⁵⁴.

“Biz Türkler, asri medeniyetin akıl ve ilmiyle mücehhez olduğumuz halde bir “Türk İslam” harsı ibda etmeye çalışmalıyız.”³⁵⁵. Kemalizin mesafeli durduğu dine karşı, Gökalp’in “İslamlaşmak” dediği, İslam’ı, ulusçu bir çizgide reforme etmek, kamusal alandan çekmek ve ibadet dilini Türkleştirmek gibi önlemlerle ulusal kültürü destekleyecek bir duruma getirmektir³⁵⁶. Parla’ya göre, Gökalp’i ilgilendiren İslamiyet’in teolojisi değil, toplumsal işlevidir. Bireyci olmayan bir ahlak felsefesine dayanan analitik bir dayanışmacı toplum modeli oluşturmaya çalıştığı sentezinde, İslamiyet’e özgü dinsel tören ve davranışların akılcı bir açıklamasını aramış, Durkheim’ın “ahlak bilimini” uygulamıştır. Zaten onun esas vurguladığı iki şey: “Toplumsal bireye üstünlüğü” ve “dayanışmacılık”tır³⁵⁷.

³⁵³ Gökalp, 2007: 184. Türk Ocaklılara armağan olarak kaleme alınan Türkçülüğün Esasları, ilk defa Arap harfleriyle 1923 yılında Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaasında basıldı.

³⁵⁴ Gökalp, 2007: 209, 213.

³⁵⁵ Gökalp, 2007: 60).

³⁵⁶ Tunçay, M. (1997). Siyasal Tarih 1908-1923. S. Akşin (Editör). Türkiye Tarihi 1908-1980. cilt 4. İstanbul: Cem Yayınevi. 83.

³⁵⁷ Parla, 90-91.

Gökalp'e göre, Almanlar harsi birlik, iktisadi birlik ve siyasi birlik diye adlandırdığı üç aşamadan geçmişlerdir. İşte Türk ittihatçılarda aynı yolu izleyecektir. Ona göre, Türkçülüğün ilk aşaması olan kültürel birlik, ya da harsi Türkçülük, dil ve edebiyat alanında başlatılmıştır. İktisadi birlik yani “milli iktisat mefkûresi” ise ikinci aşamadır. Milli iktisat’a göre, her ulusun bir iktisadi gerçeği vardır. Bunlar ulusa özgü bir dizi kurumlarda belirir. Soyut kavramlarla çözüm arayan klasik iktisat ülkenin somut gerçeklerine uyarlanamaz. Milli iktisat oluşturmak için ülke gerçekleri gözlenmeli, somut gelişmeler izlenmelidir³⁵⁸.

Gökalp'in, Türk kültürüne özgü bulduğu ilk alan *Ahlaki Türkçülük* olmuştur. “İstikbalde aile ahlakı ne olmalıdır” sorusuna cevap arayan Gökalp'e göre, *“Türkçülük cereyanı doğar doğmaz feminizm mefkûresi de beraber doğdu. Türkçülerin hem halkçı hem de kadıncı olmaları yalnız bu asrın, bu iki mefkûreye kıymet vermesinden dolayı değildir; eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin iki başlıca esas olması da bu hususlarda büyük bir amildir. İstikbalde bitaraf bir tarih, demokrasi ile feminizmin Türklerden doğduğunu itirafa mecbur olacaktır. O halde istikbaldeki Türk ahlakının esasları da millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleriyle beraber demokrasi ve feminizm olmalıdır”*³⁵⁹. Türkçülüğün programını hazırlayan Gökalp her sahada Türkçülükten bahseder. Gökalp'in siyasal felsefesinde toplum düşüncesine baktığımızda “halkçı”³⁶⁰ vurgu ön plandadır. Siyasi Türkçülüğü açıklarken, *“Her Türkçü siyaset sahnesinde halkçı kalacaktır; her halkçıda hars sahasında Türkçü olacaktır. Düsturumuz şudur: “Siyasette mesleğimiz halkçılık ve harsta mesleğimiz Türkçülüktür.”* olduğunu belirtir³⁶¹. Ona göre, uyumlu bir toplumun ve uzlaşmaya dayanan siyasetin harcı, toplumsal birlik ve dayanışmadır. Toplumsal birlik ve dayanışmanın temeli ise “ortak vicdan” ve “paylaşılan ahlaki mefkûreler”dir³⁶².

Toplumun birlik ve beraberliğine önem veren Gökalp dayanışmayı kuvvetlendirmek için *“milli tesianütün temeli olan, vatani ahlakın yüksek”* olması

³⁵⁸ Toprak, Z. (1985). Osmanlı devletinde Korporatist Dünya Görüşü: Meslekçilik. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. 741-742.

³⁵⁹ Gökalp, 2007: 279.

³⁶⁰ Halkçılık sözcüğünü ilk kez Ziya Gökalp kullanmıştır. Yeni Mecmua'nın 14 Şubat 1918 günlü 32. Sayısı İttihatçı ideologun “Halkçılık” başlığını taşıyan bir yazısına yer verir. Meşrutiyet toplumbiliminin anahtar sözcüğü halktır. Halk sözcüğünün toplumsal boyutu “cemiyeti” gerektirir. Cemiyet ise “içtimaiyatı”. Gökalp “Fert yok cemiyet var” özdeyişiyle toplumun ve toplumbilimin önemini vurgular. Toprak, 2002:322.

³⁶¹ Gökalp, 2007:289.

³⁶² Parla, 133.

gerekliliğine inanır. Bu ahlak, aynı zamanda milli ülkülerden ve görevlerden oluşmaktadır. Milli tesianütün diğer temel noktaları ise “medeni ahlak” ve “mesleki ahlak”tır. Milli tesianütün yükseltilmesi için yapılması gerekenlerin aynı zamanda sosyal düzen ve ilerlemenin ve milli “hürriyet ve istiklalin” de temeli olduğunu belirtir. Gökalp, milli kültürün herkes tarafından anlaşılabilmesi ve yükselmesi için yapılması gerekenleri örnekler: “Milli Müze, Etnografi Müzesi, Milli Tarih Kütüphanesi”³⁶³. Gökalp’in hayalini kurduğu bu kurumlar ve daha fazlası Cumhuriyet döneminde hayata geçirilecektir.

Gökalp “*Milliyetçilik ve Beynelmilliyetçilik*” başlıklı makalesinde Türkçülüğün toplumsal ifadesini:

“Türkçülüğünün esası ‘halkçılık ve milliyetçilik mefkureleri’dir. Bu nedenle halkçılık ile milliyetçilik arasında sıkı bir dayanışma, ‘tesanüd’ vardır. Halkçılık ile milliyetçilik aynı fikrin, ‘musavat mefkuresi’nin iki farklı tecellisinden ibarettir. Toplumların içsel eşitliğini, yani ‘dahili musavat’ını halkçılık; dışsal eşitlik ya da ‘harici musavat’ını milliyetçilik sağlar. Bir toplumda tabakaların ya da sınıfların bulunması ‘dâhili musavat’ın bulunmadığını gösterir. Bu nedenle Türkçülüğün dayanak noktalarından halkçılık, tabaka ve sınıf farklarını kaldırarak, toplumun farklı zümrelerini yalnız iş bölümünün doğurduğu meslek zümrelerine indirger.”

diyerek açık bir şekilde dile getirir. Gökalp, halkçılığı şu düsturla özetler: “*Sınıf yok, meslek var.*”³⁶⁴.

Gökalp’in halkçılık anlayışı, toplumdaki bireyleri birbirine bağlayan meslek zümrelerinin, sınıf ayrımının yerine geçirilmesini önerir. Toplum bir organizmaya benzetilir. Meslek zümreleri bu organizmanın hayati görevler üstlenmiş organlarını oluştururlar. Toplum geliştikçe iş bölümü ve uzmanlaşma derinleşir. Meslek örgütleri giderek daha sıkı bir dayanışmaya girerler. Toplum düzenli ve dengeli bir yapıya kavuşur³⁶⁵.

Gökalp, milliyetçiliğin toplumsal dayanışma sağlayan işlevine dikkat çeker. Bir milliyetçinin görevinin “*şahsi temayüllerden, şahsi ihtiraslardan sakınmak, gözünün önünde yalnız mukaddes vazifelerini bulundurmak.*” olduğunu söylerken birey ve toplum

³⁶³ Gökalp, 2007: 225.

³⁶⁴ Toprak,2002:324.

³⁶⁵ Toprak,2002:326.

arasındaki ilişkiyi solidarist bir modele oturtur³⁶⁶. Gökalp'e göre, "içtimai halkçılık" olan solidarizm, siyasal demokrasinin, siyasal düzeyde gerçekleştirdiği eşitliği iktisadi düzeyde uygulamaya çalışır. Yani solidarizmde "iktisadi sınıfların ortadan kaldırılması" amaçlanır. Solidarizm, evrimci bir öğretilerdir. Kurulu düzeni veri olarak ele alır. Toplumsal düzeni sarsacak kökten dönüşümlerden kaçınır. Sorunlar olursa devlet devreye girer. Devlet bireyin çıkarının değil, toplum düzeninin koruyucusudur. Bu nedenle toplumsal düzen çözülmeye başladığı anda devlet müdahale etmeli, toplumsal sınıf ve tabakalar arasında doğal gelişmeden kaynaklanan çarpıklıkları gidermeli, toplumda düzeni, dengeyi, bütünlüğü, türdeşliği olanaklar ölçüsünde korumaya çalışmalıdır³⁶⁷.

Gökalp, halkçılık anlayışı içinde seçkinlerin halktan kopuk olmasını eleştirir, seçkinleri besleyecek olan, halkın sahip olduğu Türk Harsıdır. Onlar, halka gidip Türk harsını öğrenecek, bunu yaparken de halka bildikleri "hakikatleri" anlatacaklardır. Yani halkı medeniyetle tanıştıracaklardır. Gökalp, milli kültür ve kimliğin köklerinin köylerde bulunabileceğine inanır. Ona göre:

*"Halka Doğru, halka gitmesi gerekenler, yüksek tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olan güzidelerdir. Bu iki maksatla yapılmalıdır: Halktan harsi bir terbiye almak için ve halka medeniyet götürmek için. Halka doğru gitmek harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk milli harsın canlı bir müzesidir. Bunlar ancak Türk harsıyla meşbu olduktan sonradır ki "millileşmek" imkânına nail olabilirler. Ama bugün güzideler halka doğru yalnız bir tek adım atmışlardır. Tamamıyla halka doğru gitmiş olmak için halkın içinde yaşayarak, ondan milli harsı tamamıyla almaları lazımdır. Bunun için yalnız bir çare vardır ki o da Türkçü gençlerin muallimlikle köylere gitmesidir. Güzideler, ancak tamamıyla halk harsını aldıktan sonradır ki milli güzideler mahiyetini alacaklardır. Halka doğru gitmenin ikinci vazifesi de halka medeniyet götürmesidir. Çünkü halkta medeniyet yoktur. Güzidelerse, medeniyetin anahtarlarına sahiptir. Halka, şark medeniyetini yahut onun bir şubesi olan Osmanlı medeniyetini değil, Garb medeniyetini götürmelidir"*³⁶⁸.

İttihat Terakki'nin Türkçülük anlayışının ideologu da olan Gökalp, Türkçülüğü tanımlayıp çeşitlere ayırırken, Türk kültürüne en uygun kavramlar üzerinden tanımlama yapar. Ailenin ve devletin kutsallaştırılmasının yolunu açan "Ahlaki Türkçülük", "İktisadi

³⁶⁶ Parla, 88.

³⁶⁷ Toprak, 1985: 380-381.

³⁶⁸ Gökalp, 2007: 200-201.

Türkçülük’ün savunduğu “milli iktisat” anlayışı ve onun beraberinde getirdiği korporatist devletçi model ve “*siyasi Türkçülük*”ün dayandığı halkçılık anlayışının ortaya koyduğu “organizmacı toplum anlayışı” temelde aynı noktaya çıkar: “Milli Birlik Söylemi”. Bu düşünce aynı zamanda, Türk modernleşmesinin kurucu ideolojisi olan Kemalizme sirayet etmiş muhafazakâr düşüncenin temel temasıdır.

Gökalp, Jön Türkler’den beri süregelen fikrin mirasçısıdır: “Seçkinci”dir. Seçkinlerin halka gitmesinden bahseder, ama temel önceliği seçkinlerin halka –öğretmenlik- yapacak olmasıdır. Halkın geri kalmış ve cahil bırakıldığını düşünür. Onu terbiye edecek, eğitecek, şekillendirecek kişi seçkindir. Yepyeni bir halk/millet yetiştirilmesini ister ve seçkinlere yeni bir halk/millet yetiştirme görevi verir. Dağınık ve bozuk halk –tıpkı “düzen ve ilerleme” düsturunu ilke edinmiş Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi- milli birliği parçalayacak en önemli unsurdur. Buna karşın, terbiye, itaat, dayanışma topluma/millilete/devlete bağlılığın öğrenilmesi hususunda milli birliği sağlayacaktır.

Gökalp’in fikirleri Cumhuriyet’te pratiğini bulacaktır. Bunların en somut olanları “Halkevleri” ve daha sonra açılacak olan “Köy Enstitüleri”dir. Buralar halkın eğitileceği, ilerletileceği bir yer olarak tasavvur edilmiştir. Cumhuriyet yurttaşı liberal anlayışın ortaya çıkardığı rasyonel bir özneyi değil, “*vazifelerle yüklü bir yurttaş*”³⁶⁹ fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu düşüncelerin “*siyasete karşı kuşkuculuk*”, “*kusurlu insan doğası*” ve yine “*organizmacı toplum anlayışı*” gibi muhafazakâr düşüncenin temel ilkeleriyle yakından bağlantısı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gösterilmeye çalışılacaktır.

Gökalp’in “milli bir düşünce akımı” olarak adlandırdığı ekonomide devlet müdahaleciliği, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı benimseyen tesanütçü/solidarist toplum anlayışı³⁷⁰, sınıf farklılıklarının olmadığı, toplumun mesleki korporasyonlar şeklinde örgütlendiği, milli kimliği korumak için Türk’e özgü niteliklere/harsa sahip çıkan sorumlu, görevli bireylerin oluşturduğu organik bir bütündür. Gökalp’in “*Sınıf yok, meslek var. Hak yok, görev var.*” görüşleri bu anlayışın en somut göstergesidir. Kemalizm’in halkçılık ilkesi de Gökalp’in halkçılık anlayışının mirasçısıdır. Tek Parti’nin programlarında halkçılık ilkesine temel olan

³⁶⁹ Üstel, F. (2004). Makbul Vatandaşın Peşinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 47.

³⁷⁰ Toprak, 1985, 382.

görüş “tesanütçülük”tür. Özellikle “*Sınıfsız, çatışmasız, kaynaşmış bir kitleyiz*”, “*Biz bize benzeriz*” görüşleri bu anlayışı açık bir şekilde ortaya koyar. Bu toplum anlayışının muhafazakâr düşüncenin “*organizmacı toplum anlayışı*” ile ilişkisi çalışmanın son bölümünde gösterilmeye çalışılacaktır.

Gökalp’in milli iktisat anlayışı, ülke iktisadına çekidüzen verilebilmesi için genel ahlak sorununa çözüm bulunması gerektiğini, bununda genel ahlakla beraber mesleki ahlaka bağlı olduğunu vurgular. Gökalp’e göre Osmanlı’nın eksik yönü, mesleki zümrelerin, yani esnaf örgütlerinin yeterince gelişmemesi sonucunda, mesleki ahlakın oluşamamasıdır. Bu noktada Gökalp, Durkheim’ın korporatif eğilimlerini geleneksel Osmanlı lonca korporatizmiyle destekler, ulusal düzeyde meslek örgütlerine yaslanan korporatif bir düzen önerir. Toplumsal düzenini meslek örgütlerinin egemenliğine dayalı bir halkçılık anlayışına göre planlayan Gökalp’e göre, toplumların evriminde sınıflı toplumları meslek devri izleyecektir. Sınıf devri, siyasal halkçılığın, yani siyasal demokrasinin egemen olduğu bir dönemdir. Türkiye tarihinde Tanzimat ve Meşrutiyet bu dönemleri simgeler. Meslek devrinde ise siyasal halkçılığın yok edemediği “*iktisadi tabakalar*” ortadan kaldırılır; sınıf adı verilen burjuvazi tabakası meslek devri ile son bulur. Böylece toplumda içtimai halkçılık egemen olur ve “*semye, kast, tarih, ocak, sınıf diye birtakım inhisarcı yahut imtiyazlı zümre ve tabakalar*” artık görülmez. Gökalp’in meslekçiliği, toplumu bir organizmaya benzetir. Meslek zümreleri bu organizmanın hayati görevler üstlenmiş organlarıdır. Toplumun gelişimiyle işbölümü ve uzmanlaşma derinleşir, meslek örgütleri arasında giderek daha sıkı bir dayanışma doğar. Toplum bireyleri meslek zümreleri aracılığıyla birbirlerine bağlanırlar³⁷¹.

Gökalp’in önerdiği devlet modeli korporatist³⁷² devlet modelidir. Bir toplum ve ekonomi modeli olarak korporatizm, toplumu birbirine karşılıklı bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan, organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak görür. Liberal toplum modelinin “*Birey*”i temel birim olarak kabul etmesine karşılık korporatizm, bir yandan bireyciliği toplumu atomize eden bir eğilim saymakta,

³⁷¹ Toprak, 1985: 372.

³⁷² Gökalp’in önerdiği, solidarist korporatizmde mesleki gruplar ve bunların korporasyonları, birey ile devlet arasında bir tampon işlevi görür. Mesleki gruplar ve korporasyonlar, aslında bireylere kamu çıkarı ruhunu aşladıkları gibi dayanışma ve birliğin gereği olarak, toplum’a karşı yükümlülükleri de bulunmaktadır. Parla, 112.

dolayısıyla toplumsal organizmanın dengesini ve yaşama imkânını yıkıcı bir etki yaptığını ileri sürmektedir. Diğer yandan Marksist toplum modelindeki sınıf kategorisine karşı çıkmakta, sınıfların varlığının ya da belli bir toplumsal sistemin korunup sürdürülmesine zarar verdiğini iddia etmektedir. Korporatizm bir yandan sınıfın yerine meslek gruplarını, korporasyonu geçirerek, kapitalist toplumda uyumu sağlayabilecek yeni bir mantık ve mekanizma getirmeye çalışır³⁷³.

Gökalp'in dağılmış bir imparatorluğun bir üyesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideologu olarak en önem verdiği konu "devletin birliği ve bütünlüğü" olmuştur. Gökalp'in tanımladığı devlet anlayışı, devletin merkezde olduğu ve kutsallaştırıldığı, bireyin ise vazifelerle varlık bulduğu bir anlayıştır. Bu yüzden de devlet bireyi önceler pozisyonundadır. Kemalizminde mirasçılığını yaptığı bu devlet anlayışı Tek Parti döneminde devlet/millet/toplum birlikteliği ile bireyin karşısında güçlenmiş ve kutsallaştırılmıştır. Bu noktada de bu anlayışın muhafazakâr düşüncenin "*toplumsal olanın önceliği*" ilkesiyle benzerlikleri, çalışmanın son bölümünde analiz edilmeye çalışılacaktır.

³⁷³ Parla, 105.

3. BÖLÜM

MODERN BİR VAK'A- NÜVİS: YUNUS NADİ

“7 Mayıs 1924’te çıkmaya başlayan Cumhuriyet gazetesi, adını taşıdığı rejimle adeta günü gününe yaşıt sayılır. Ondan başka biz adını kendimize ad olarak almış bulunduğumuz cumhuriyet rejimimizin her günkü belirtilerini bütün anlatılarıyla kaydeden bir tarihçi halinde de bulunuyoruz. On yıl içindeki çalışmalarımızda Cumhuriyet gazetesi en başta Cumhuriyetin ve genel olarak bütün milli davaların daima ön safta bulunmak hızıyla yürüyen sadık ve samimi müdafaacılarından biri olarak çalışa gelmiştir. Ve hala da hep öyle çalışa gitmektedir. Bu ilelebet böyle devam edecektir. Cumhuriyet’e layık olmaya çalışmak her Türkün ve her milli kütlenin ilk ve baş vazifesidir. Cumhuriyet gazetesi bahtiyar olduğu ilk on senelik hayatını maddi bir eserle tesbit ve teyit etmeyi düşündüğü zaman yapılacak işi tayinde asla tereddüt etmedi. Cumhuriyet gazetesi büyük inkılapların yaratıcısı ve yapıcısı Büyük Gazi’nin eseri ve onun yolunun yolcusudur.”³⁷⁴

Yunus Nadi

³⁷⁴ Başmuharririmizin Nutku. (2 Eylül 1934). Cumhuriyet, 1.

3.1.Modern Bir Vak'a-Nüvis: Yunus Nadi

*"Mahşerin beş atlısı"*³⁷⁵ndan biri olarak Türk basınıyla özdeş görülen Yunus Nadi, "kuvvetli kalem erbabı"³⁷⁶, *"her devrin adamı"*³⁷⁷, *"rejim muhafızı"*³⁷⁸, *"Kemalizm'in misyoneri"*³⁷⁹, *"inkilab müdafii"*³⁸⁰, *"matbuat aleminin heybetli şahikası"*³⁸¹, *"Yunus Nazi"*³⁸² gibi farklı adlandırmalarla anılmıştır. Nadi'nin misyonu sadece bir gazeteci olarak Kemalizm'in her yeniliğinden önce, kamuoyunu hazırlamış olmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda, uzun yıllar CHP vekilliği yaparak resmi ideolojinin aktif yürütücülüğünü de üstlenmiştir.

Celal Bayar'ın *"daha ilk günden hakiki manasile inanmış bir cumhuriyetçi"*³⁸³ ve Falih Rıfkı Atay'ın *"gazetesiyle ileri hareketlerin bayrağı"*³⁸⁴ olarak tanımladığı Yunus Nadi³⁸⁵, Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal'e destek vererek Anadolu'ya geçen ilk gazeteci/ kişilerden olmuştur. Bu mücadeleye duyduğu inanç ile Mustafa Kemal'in yanında olan, İstanbul'un işgali üzerine gazetesini Ankara'ya taşıyarak, güçlü İstanbul basınına -ki bu aynı zamanda İstanbul Hükümetine de demektir- mevzi alan Nadi, Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da adı Mustafa Kemal tarafından konulan "Cumhuriyet" gazetesini çıkarıp, yeni rejimin her reformunu, adımını destekleyip onun sözcülüğünü yapmıştır.

³⁷⁵ Erol Toy, 'politika, iktisat, ordu, yargı, basın' alanlarında mahşerin beş atlısı olarak; İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Mahmut Esat Bozkurt ve Yunus Nadi'yi görür. Toy'dan akt. Gezer, N. (2011). Bir Devrin Öyküsü Yeni Gün'den Cumhuriyet'e Yunus Nadi. Bursa: Alp Yayınları. 257.

³⁷⁶ Sadak, N. İnanılması güç Bir Ölüm. (1 Temmuz 1945). Cumhuriyet, 1.

³⁷⁷ Böke, P. (1994). *Yeni Gün'den Cumhuriyete Yunus Nadi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. DEÜAİİTE. 1.

³⁷⁸ Köktener, A. (2004). Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 27.

³⁷⁹ Şapolyo, E. Yunus Nadi'nin Ardından. (20 Ağustos 1945). Cumhuriyet, 4.

³⁸⁰ Kaya, Ş. Yunus Nadi. (28 Haziran 1946). Cumhuriyet, 1.

³⁸¹ Bayar, C. Yunus Nadi'nin Tabutu. (21 Ağustos 1945). Cumhuriyet, 1.

³⁸² Karaca, E. (1994). Cumhuriyet Olayı. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi. 117.

³⁸³ Bayar, C. Yunus Nadi'nin Tabutu. (21 Ağustos 1945). Cumhuriyet, 1.

³⁸⁴ Atay, F.R. Yunus Nadi. (4 Temmuz 1945) Ulus, 1.

³⁸⁵ Yunus Nadi'nin eserleri: Artemis(1900), 31 Mart Vakasını anlattığı kitabı; İhtilâl ve İnkılâbı Osmanî (1908)bu kitapta yer alan yazıları, cumhuriyet gazetesinde 1951 yılında yazı serisi olarak yayınlanmıştır. 40 Saat Zeplin ile Havada (1930), Ankara'nın İlk Günleri, Sel Yayınları, İstanbul, 1955. Ali Galip Olayı, , Sel Yayınları, İstanbul, 1955.(Bu kitap, cumhuriyet gazetesi tarafından 2000 yılında yeniden basılmış ve okuyucularına hediye olarak verilmiştir.) Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar, , Sel Yayınları, İstanbul, 1955. Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, , Sel Yayınları, İstanbul, 1955. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da, , Sel Yayınları, İstanbul, 1955.(Bu kitap, cumhuriyet gazetesi tarafından 1998 yılında yeniden basılmış ve okuyucularına hediye olarak verilmiştir.), Türkiye'yi Sokakta Bulmadık, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997. Cumhuriyet Yolunda. Kocabaşoğlu, U. (2010). "Hürriyet"i Beklerken. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 213.

3.2.II. Abdülhamit Dönemi ve Nadi'nin Gazeteciliğe Başladığı Ortam

Ebüzziya Tefvik'in "Orta boylu, etine dolgunca, bıyıklı, kelebek gözlüklü bir genç" diye tarif ettiği Yunus Nadi, hayatını kendi ağzından şöyle anlatır:

"Abalızade Hacı Halil Efendi'nin oğlu olarak 1879 yılında Fethiye'de doğdum. İlk tahsil orada. Sonra Rodos Adasına gittim. Orada sürgün hayatlarını geçirmekte olan Ahmet Mithat Efendi'yle Ebüzziya Tefvik'in kurdukları Süleymaniye Medresesi'nde okudum. Medreseyi bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Galatasaray Lisesi'ne ve Hukuk mektebine devam ettim. Baba Tahir'in "Malumat" gazetesinde çalıştım. Baba Tahir, saraya jurnal yazan ve meslektaşları arasında pek seilmeyen biriydi. Daha sonra istibdat karşıtı, meşrutî özgür düşünceden etkilendim ve bu durum 1901 yılında hem gazetecilik faaliyetimden hem de gizili cemiyete katılmak suçundan 3 yıl, Midilli'ye sürgün cezasına çarptırılmamla sonuçlandı. Meşrutîyet'in ilanından sonra Selanik'e geçtim. Üyesi olduğum İttihat ve Terakki Cemiyeti bana orada çıkan "Rumeli" gazetesinin yöneticiliğini ve başyazarlığını öneriyordu. İnkılapdan yana mücadelelerin çıraklığını ve kalfalığını orda geçirdim. Bu arada Meşrutîyet Parlamentosu'nun ikinci devre seçimlerinde Aydın mebusu oldum. Bu nedenle artık İstanbul'a dönmem gerekiyordu. Bir yandan da gazetecilikten uzak duramayacağımı anlamıştım. Ve böylece Ebüzziya Tefvik'in "Yeni Tasvir'i Efkari" na girdim."

Gençliği Abdülhamit'in istibdat yıllarına denk düşen Yunus Nadi, okuduğu -Rodos'a sürgüne gönderilen Ahmet Mithat ve Ebüzziya Tefvik tarafından kurulan- Süleymaniye medresesinden *"hakiki anlamda bir mekteb"* olarak bahsetmiştir. Jön Türk fikirlerinin etkisinde ki medresenin Harbiyeli, Tıbbiyeli ve Mülkiyeli sürgünlerden oluşan hocaları edebiyat, tarih ve fen bilimleri öğretmektedir. Nadi, hem özgürlükçü fikirlerle tanışmasının hem de Abdülhamit'e duyduğu tepkinin başlangıç noktasının burası olduğunu belirtmiştir³⁸⁶.

"İdadi ile darülfünun arası bir nevi yüksek tahsil veren" Süleymaniye Medresesi'nden mezun olduğunda yıl 1896'dır. Yunus Nadi orada aldığı eğitim için yıllar sonra şu değerlendirmeyi yapacaktır:

"... Mektepde, handa, kahvede, sokakta, matbaada her yer ve vesile ile behemehal Abdülhamit idaresine taarruz edecek bir mevzu bularak ihtilalci bir kafa ile en ısrarcı lisanı kullanmaktan hali kalmıyordum. O zaman daha genç bir mektepli idim. Daha mektepde iken bu ihtilalci ruh, bende ve sirayet ederek yakın arkadaşım da bir nevi

³⁸⁶ Gezer, 9-10.

ahlak ve mişvar olmuştu. Namık Kemal'in ihtilalci edebiyatı rehberimizdi. O zaman Paris'den ve Kahire'den gönderilen Genç Türk matbuatı, yeni yeni hücumlarımıza gıda teşkil ediyordu. Hukukun serbest sınıflarında bu hayatımız gittikçe kabaran bir ayran manzarası arz ediyordu. Bizim için Darülfünun şubesi Hukuk Mektebi değil, tavuk pazarı hanlarıydı. Herhangi akşam herhangi arkadaşın odasını karargâh ittihaz edersek orası bir mecmu' olur, her bahis aynen ve dolayısıyla ihtilal kafalarının taşkınlıklarına müneccer olurdu."³⁸⁷

Sürgün ve hapis cezaları karşısında arkadaşlarının yurtdışına kaçma teklifine olumlu bakmayan Nadi, Jön Türkler'in en çok eleştirdiği yönü olan yurtdışına çıkmak yerine, ülkede kalarak burada çalışmayı tercih etmiştir:

*"(...)Belki bir şey yoksa? A, bu zayıf ihtimal. Firar etmekle ihtiyar edeceğim hatt-ı hareketin neticeleri adeta bambaşka bir hayat ve maceranın mebdini teşkil edeceği için o zayıf ihtimal bana o ümitleri beyhude yere terk ederek artık daha uzaklarda çalışmak mecburiyetleri ile mahmul bir hayata atılmış olacaktım. Halbuki o zaman benim gördüğüme ve takdir ettiğime göre, memleket için ancak memleket dahilinde çalışılabilirdi. Avrupa'ya gidip Abdülhamid idaresi aleyhine gazete çıkarmakla büyük bir iş görülmüş olmazdı. Bu ihtilal ve inkılâbı ancak millet yapabilirdi. Ve yalnız bu memleketin içinde mesai bunu doğurabilirdi."*³⁸⁸

3.3.II. Meşrutiyet ve Nadi'nin İlk Yazıları

Sürgün cezası bittikten sonra memleketi olan Fethiye'ye dönen, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar orada kalan ve Nazime Hanım'la evlenen Nadi, Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a dönmüş, *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yazarlığa başlamıştır. Kendisini çok beğenen ve gazeteciliğini takdir eden Ebüzziya Tevfik, onu gazetesine almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Tasviri Efkâr'ın yazı işleri müdürlüğünü yapan ve gazeteciliği onunla beraber çalışarak öğrendiğini söylediği, Ebüzziya Tevfik öldükten sonra, gazetenin başyazarı olan Nadi, Ebüzziya Tevfik'in oğulları olan Talha ve Velid Ebüzziya'nın elinde, gazetenin dönemin en modern, en canlı ve en çok satılan gazetesi olduğunu ifade etmiştir:

"Adımın tanınmış bir gazeteci olarak öne çıkışı, daha ziyade, Ebüzziya Tevfik'in ölümünden sonradır. Ebüzziya Tevfik, 1913'te öldü. Gazetesi oğulları Velid ve Talha'ya kaldı. Ben de gazetenin başyazarı olmuştum. Hele Balkan Savaşı sırasında Hürriyet ve İtilaf Partisi adına iş

³⁸⁷ Böke, 1994: 40.

³⁸⁸ Gezer, 5-6, Böke, 1994: 14.

başına geçen hükümete karşı şiddetli bir mücadele açmışım. Selanik'te gazetecilik yaparken tanıştığım Mustafa Kemal ile tanışıklık ve dostluğum, o Sofya'da ateşe militer iken daha da pekişti. Oradan bana; "Tasvir-i Efkâr"a, memleket ve dünya işleri hakkında düşüncelerini yazardı. Mustafa Kemal'in mektup şeklinde gönderdiği bu düşüncelerine gazetede yer verirdim. Velid ve Talha Ebüzziya kardeşlerle birlikte Mütareke'ye kadar "Tasvir-i Efkâr"da çalıştım. İmparatorluk savaşı kaybedip silah bırakmışçasına gidince Ebüzziya'larla da aramızda bir fikir ayrılığı ortaya çıktı. Ben uzlaşmaz bir ittihatçı ve milliyetçi idim. Onlarla da ittihatçı düşmanlığı ve hilafetin güdümünde bir yayıncılıkla öne çıkınca ayrıldık. Benim "Yeni Gün"ün mücadelesinde en büyük hasmım, "Tasvir-i Efkâr" olmuştur. Ebüzziyalarla epeyce şiddetli polemiklere tutuşmuştuk"³⁸⁹.

Yunus Nadi, Tasvir-i Efkâr'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'da "Yeni Gün" adıyla kendi gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Anadolu'da düşmana karşı başlatılan mücadeleyi, gazetesinde yazdığı makalelerle desteklemeye çalışan Nadi, İstanbul'un işgali ve İstanbul hükümetinin baskısıyla, burada kaldığı sürece Milli Mücadele için bir şey yapamayacağını anlayınca, özellikle de gazetesini İngilizlerce birkaç defa arandıktan sonra, yakalanmamak için Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir³⁹⁰.

3.4. Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Yunus Nadi

Mütareke dönemi, Osmanlı aydınlarının devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için çeşitli dernekler kurup, yeniden hayat bulma arayışları içinde oldukları bir dönemdir. Nadi de, bu amaç etrafında, 18 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan ve iki ay kadar kısa bir süre faaliyette bulunan *Wilson Prensipleri Cemiyeti* üyeleri arasındadır. Ahmet Emin Yalman, Celal Nuri ve Halide Edip Adivar, Cemiyetin aktif üyeleridir. Yunus Nadi'nin Wilson Prensipleri'ne sadık kalınması durumunda Türklere yaşam hakkı tanınacağına dair verilen söze inanması ve özellikle de Osmanlı'nın dağılmış olmasından İngiltere, Fransa ve İtalya'yı sorumlu tutması ve bu yüzden de Avrupa'ya güven duymaması, Cemiyeti/Amerika'yı desteklemesinde önemli bir nedendir.

³⁸⁹ Karaca, 1994: s.24-25; Nadi, 1999. 5,6.

³⁹⁰ Böke, 31; Karaca,24.

Bu dönem aynı zamanda Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı olan emperyalist tavrından rahatsız olan aydınların, Avrupa dışında bir çözüm aradıkları dönemdir. Nadi, Avrupa'ya karşı oldukça serttir:

"... Osmanlı İmparatorluğu medeni tariklerde geri kalmış ise bunu bugün kimse inkar edemez ki, sebebi yalnız ve yalnız Avrupa'dan ibarettir. Hayatımızı korumak mecburiyeti ile silahımız omzumuzda gezmekten kendimize ve memleketimize bakacak ne vaktimiz olmuş, ne de takatimiz bulunmuştur. Bundan dolayı da daha düne kadar medeniyet iddiasında bulunmuş olan riyakâr Avrupa'nın yüzüne tükürmek lazım gerekir."³⁹¹

Mütareke'nin imzalamasından sonra diğer aydınlar gibi Nadi'nin de, Batı'ya duyduğu bu tepki yumuşayacak ve Wilson Prensipleri Cemiyeti de ancak iki ay yaşayacaktır³⁹².

3.5. Anadolu Ajansı'nın Kurulması ve Yunus Nadi

Milli Mücadele hareketine gazetesıyla büyük destek verecek olan Nadi, İstanbul'un işgali ile birlikte matbaasını da alarak Ankara'ya geçmek için yola çıktığında, yine Milli Mücadele'nin, gazetelerle beraber önemli bir haberleşme kanalı olan bir haber ajansı kurmak fikrine de sahiptir. Bu yolculuk sırasında karşılaştığı Halide Edip ile tartıştıkları bu fikri, Nadi, Mustafa Kemal'e açmış, Mustafa Kemal de olumlu karşılamıştır. Böylece adını, Mustafa Kemal'in koyduğu "Anadolu Ajansı" 6 Nisan 1920'de faaliyete geçmiştir³⁹³.

Anadolu Ajansı'nı kurma görevini üstlenen Yunus Nadi'ye Mustafa Kemal'in bir şartı vardır; ilk günlerde yazılar "*gerek fikir, gerek tahrir tarzı itibarile*" kendisi tarafından görüldükten sonra yayınlanacaktır. Bu o dönem, Mustafa Kemal'in basına karşı genel bir yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Çünkü basın, Milli Mücadele'ye karşı henüz tam anlamıyla güven duymayan ve İstanbul'un kışkırtıcı propagandalarından son derece etkilenen kamuoyunu, hareketin lehine çevirmek açısından, etkin bir karşı-propaganda aracı olmak gibi çok önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla basın üzerinde denetim kurmak, bu düşünceyle ortaya çıkmış ve 6 Mayıs 1920'deki sansür karanamesi ile de bu denetim daha da sıkılaştırılmıştır. Bu konuda bu dönem izlenen ve Tek Parti döneminde de devam edecek olan bir başka politika ise, basının "*önde gelen gazetelerinden muhalefet*

³⁹¹ Karaca, 25.

³⁹² Böke, 1994: 32.

³⁹³ Karaca, 1994: s.27.

yapmayanların sahip ve başyazarlarını" Meclis'e sokmaktır ki³⁹⁴, Yunus Nadi'nin de içinde bulunduğu bu gazeteciler uzun yıllar Meclis'de milletvekilliği yapmışlardır³⁹⁵.

3.6. Milli Mücadele'ye Bir Yol Arkadaşı: "Anadolu'da Yeni Gün"

İtilaf devletleri ile mütarekenin imzalanması basının sürekli sansür altında tutulmasına, gazetenin sık sık kapatılmasına ve "Eski Gün" adıyla çıkmasına neden olmuştur. 2 Eylül 1918 - 27 Mart 1919 tarihleri arasında bu şartlar altında yayınlanan *Yeni Gün*, bu tarihten sonra yedi aya yakın kapatılmış ve Yunus Nadi'de tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir³⁹⁶. Nadi, 11 Ekim 1919 - 2 Nisan 1920 tarihleri arasında yeniden yayınlanan *Yeni Gün*'ün Ankara günlerini şöyle anlatmıştır:

*"Bir süre sonra İstanbul işgal edildikten sonra, müttefikler, Yeni Gün'ün idarehanesini basıp arama yaptılar. 2 Nisan 1920'de İstanbul'dan gizlice ayrılıp Ankara'ya gittim. Benim elimden gelen, gazetecilikti. Milli Mücadele'ye bu yolla yararlı olabilirdim. İstanbul'da yayımladığım "Yeni Gün" gazetesini bu kez "Anadolu'da Yeni Gün" adıyla 9 Ağustos 1920 günü çıkarmaya başladım."*³⁹⁷

Milli mücadelenin sözcülüğünü yapan "Anadolu'da Yeni Gün"³⁹⁸, Milli Mücadele yıllarının önde gelen günlük gazetelerinden birisidir. Milli Mücadele'ye katılan Yunus

³⁹⁴ Bu politika çerçevesinde bu gazeteci-vekillerin hareket alanları sıkı bir şekilde çizilmiştir. CHP'nin 1935 ve 1939 yıllarında benimsenen tüzüğü de, parti üyesi gazetecilerin uymak zorunda oldukları kurallar hakkında şu hüküm vardır: " Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer, sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir bulundukları gazete ve mecmua ve matbualarda, parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatları ile yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler. Koçak, C. (2013). Tarihin Buğulu Aynası. (2.b). İstanbul: Timaş yayınları, s.271.

³⁹⁵ Böke, 1994: 56. Yunus Nadi, 1917 yılında kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin ikinci başkanlığını yürütmüş, 1918 yılında diğer İttihatçı üyelerle birlikte istifa etmiştir. Tunaya, T. Z. (2003). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). (2.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 86.

³⁹⁶ Karaca, 1994. 24.

³⁹⁷ Karaca, 1994. 25.

³⁹⁸ *Anadolu'da Yeni Gün'ün*, Ankara'da Karaoğlan çarşısında, hapishaneye bitişik büyükçe ahşap bir evin bir odasında matbaası kurulmuştur. Nadir Nadi, gazetenin kısıtlı kadrosuna ilişkin şu bilgiyi vermektedir: "Kadro o kadar yetersizdir ki, bir sabah gazetesi olarak çıkması gereken gazete - özellikle mürettip yokluğundan dolayı- ancak ikinci vakti çıkabilmektedir. Ankara vilayet matbaasından gelen yerli birkaç mürettip ise, gece çalışmayı kafalarına sığdırmadıklarından, akşam ezanından sonra eşeklerine binip giderler. Yunus Nadi'nin karşılaştığı sorunlar yalnız bunlarla bitmez. Baskı makinesi çok eski olduğundan, kollarını çevirmek için dışarıdan bulunan güçlü kuvvetli hamallar "Ben bu işi yapamam" diyerek kaçıp gitmekte; böylece gazetenin bir yüzü basılmış, diğer yüzü ise basılmamış olarak öylece kalmaktadır. Bunun üzerine önce mürettipler, sonra da muharrirler bu işi üstlenirlerse de, sonunda kol çevirme işi başmuharrire kadar gelip dayanmaktadır." Böylece kol gücüyle çevrilen bir makine ile 9 Ağustos 1920'de Milli Mücadele Ankara'sının ilk günlük gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 1921 yılında, İstanbul'daki Milli Mücadele grubunun yardımı ile daha gelişkin bir baskı makinesine kavuşan *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Mayıs 1924 tarihine kadar yayın hayatını sürdürecektir ve yerini, ilk sayısı 7 Mayıs 1924'te çıkan *Cumhuriyet*'e bırakarak basın

Nadi, İstanbul basınına karşı Milli Mücadele hakkında doğru haberleri vermek için çalışmış ve bu dönemde *Hakimiyet-i Milliye* ile birlikte, Mustafa Kemal'e en yakın gazete olmuştur. Şükrü Kaya, Nadi'nin gazetesinin önemini yazdığı şu satırlarla ifade eder: "*Mustafa Kemal'in Yeni Gün'ü okumadan yatmadığını ve bazı kere de makaleleri basılmadan telefonla dinlediğini bilenler çoktur.*"³⁹⁹.

Kocabaşoğlu, Nadi'nin gazetesinin yayın çizgisinin oluşumunda dört eğilimin belirgin olduğunu ifade eder. Bunlar; Kurtuluş savaşının haklılığına ve zafere olan kesin inanç, saltanat ve hilafete karşı bir tutum, emperyalizme karşı ve sosyalizme yatkın bir eğilim, uluslararası planda mazlum milletlere yakın bir tutum. Gazetenin ilk iki eğiliminde sapma kesinlikle görülmez. Ama son ikisi uluslararası ve ulusal siyasal ortama göre değişmiş ya farklı boyutlar kazanmış ya da tamamen ortadan kalkmıştır⁴⁰⁰.

Yunus Nadi, 1920 yılında kurulan *Yeşil Ordu Cemiyeti* 'nin Genel Merkez üyeleri arasında bulunduğu gibi, resmî Türkiye Komünist Fırkası'nın ileri gelenlerinden biridir. Gazete yayın hayatına geçtikten sonraki ilk birkaç ay içinde, Anadolu'daki sol örgüt ve düşüncelere yakın bir yayın yapmış, gizli Komünist örgütlenmeleri önlemek için Mustafa Kemal tarafından kurdurulan *Türkiye Komünist Fırkası*, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası* ve programını Yunus Nadi'nin bizzat yazdığı *Halk Zümresi* hareketini de desteklemiştir. Dolayısıyla, Avrupa ve özellikle Rusya'daki Bolşevik gelişmelere ve Anadolu'daki sol görüşlü kişilere gazetede geniş yer ayrılmıştır. Gazetenin bu sol çizgisi, 1921 yılı başında Çerkes Ethem'in yenilgisi, 10 Ocak 1921'de Birinci İnönü zaferi, Mustafa Kemal'in 8 Ocak 1921'de BMM'de komünist propagandası aleyhindeki nutku, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi gibi olaylarla eş zamanlı olarak, gerilemeye başlamış ve *Anadolu'da Yeni Gün'ün* solculuğu da bu dönemde sona ermiştir⁴⁰¹.

Yunus Nadi'nin ölümünün ardından yazdığı yazısında Nadi'nin Kurtuluş Savaşına olan bağlılığı ve düşmanın yenileceğine olan inancını hiç kaybetmediğini belirten Celal Bayar, Milli Mücadele boyunca yazılarıyla ulusal direnişe gönülden destek veren Nadi'nin Ankara'daki yaşamını şöyle aktarmaktadır:

dünyasından çekilecektir. Kocabaşoğlu, U. (1981). Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün, AÜSBFD. cilt: 36 (1).s.182.

³⁹⁹ Kocabaşoğlu, 180.

⁴⁰⁰ A.g.e. 181.

⁴⁰¹ Kocabaşoğlu, 184-185, Tunçay, M. (2009). Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925. Cilt-1 İstanbul: İletişim Yayınları. 429.

“Umumi taarruz arifesinde, Nadi makalelerini ‘Düşman yıkılmalıdır ve yıkılacaktır’ cümlesiyle bitirmeyi adet edinmişti. Zamanı geldi. Düşman ‘vatanın harimi ismetinde’ boğuldu. Ankara zafer şenlikleri içinde çalkalanıyordu. Coşkun bir halk kütlesi Yeni Gün matbaası önünde toplandı: ‘Nadi Bey! Düşman yıkıldı!’ sesleriyle kendisini alkışladı, hizmetlerinin manevi mükâfatını vermiş oldu.”⁴⁰².

Yunus Nadi’nin 1919 yılında Milli Mücadele sürerken önemli bir misyonu daha vardır. O dönemde Sivas Kongresi sonrasında İstanbul ile Anadolu’nun ilişkisi kesilmiş ve İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında bir anlaşma sağlanamamıştır. Mustafa Kemal Nutuk’ta bu olayı şöyle nakleder:

“...Harbiye Nazırı Cemal Paşa, arkadaşımız Yunus Nadi Bey’i makamına davet etmiş, özellikle hükümetle Heyet-i Temsiliye’nin arasında bir anlaşmaya varılamadığından söz etmiş(...)İhtimal ki Yunus Nadi Bey’in bizimle kişisel tanıklığına dayanarak, ona aracılık teklif etmiştir”.

Yunus Nadi’nin arabuluculuğu sonunda anlaşma sağlanmıştır⁴⁰³ ve yaşanan bu durum da Yunus Nadi’nin Mustafa Kemal ile arasındaki bağı daha da güçlendirmiştir⁴⁰⁴.

3.7. Bir Zihniyet Kalesi: “Cumhuriyet Gazetesi”

Milli Mücadele döneminde, asıl basının işgal altındaki İstanbul’da kalması, Ankara hükümetinin tarafında olan gazetelerin de, işgalcilerin sansüründen kurtulamamaları nedeniyle; Milli Mücadele döneminde zor koşullar altında yayınlanabilen “Yeni Gün” ve ‘Hakimiyet-i Milliye” gazeteleriyle kendisini ifade edebilmiş, Kurtuluş Savaşı kazanıldığında ise, Mustafa Kemal; Cumhuriyet’in ilanı, hilafetin kaldırılması gibi büyük adımları atabilmek için İstanbul’da bulunan “ulusal basın”ın desteğine ihtiyaç duymaya başlamıştır. İstanbul basınının Mustafa Kemal ve yeni kurulan rejime karşı tavrını ve dönemin atmosferini yansıtmaları bakımından Yunus Nadi’nin anlatımı oldukça aydınlatıcıdır:

“Cumhuriyetin ilanı hazırlıklarını sürdürdüğümüz, Yeni Anayasa Komisyonunun çalışmalarını hızlandırdığımız bir dönemde, 1923 yazında İstanbul’daki basın, Ankara hükümetine karşı yayınlarını yoğunlaştırmıştı. Cumhuriyetin ilanından az önce Mustafa Kemal, bunların ılımlı gördüğü kesimleriyle İzmit’te yaptığı bir toplantıda diyalog kurmaya çalışmış ama mümkün olmamıştı. İstanbul basını yayına devam

⁴⁰² Bayar, Cumhuriyet Gazetesi: 1945.

⁴⁰³ Atatürk, M. K. (2007). Nutuk. K. Bek (Editör). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları. 218.

⁴⁰⁴ Nadir, N. (1965). Perde Ararlığından Türkiye. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları. 26.

etmişti. Çok geçmeden hazırladığımız yeni Anayasa projesi Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu ve 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edildi. Mustafa Kemal cumhurbaşkanı oldu. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul basınının yayınları daha da arttı. "Tevhid-i Efkâr" gazetesinde Velid Ebüziyya hilafetin baş avukatı kesilmeye başladı. Hilafetin Türkiye için manevi bir güç olduğunu, bu gücü elden bırakmanın bir aptallık, hatta bir ihanet olduğunu yazıyordu. Tanin'de eski İttihatçı Hüseyin Cahit de Mustafa Kemal'e karşı olmak için hilafeti savunur görünüyordu. Tüm eski ittihatçılar gibi, Mustafa Kemal'i çekemiyordu. Hüseyin Cahit'in en büyük iddiası, Mustafa Kemal'in Ankara'da askeri bir diktatörlük kuracağı iddiası idi. Bu iddiayı Ahmet Emin Bey bile destekliyordu."⁴⁰⁵

Yunus Nadi, 1923 yılının sonlarında kavganın daha da sertleşip, İstanbul basınının tansiyonu daha da artırdığını ifade eder. İstanbul Basını önce İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in "Hilafetin görevini bırakmaması gerektiğini" savunan bir açık mektubunu yayınlamış ardından da Hindistan Müslümanlarının hilafeti savunan bir mektubunu "Tanin", "Tevhid-i Efkâr" ve "İkdam" da yayınlarak Ankara'ya yani Mustafa Kemal'e rest çekmiştir. Bu üç gazetenin başyazarları ve yazı işleri müdürleri İstiklal Mahkemesine verilmiştir. Yaşanan bu gergin olaydan sonra "Akşam" gazetesinin sahip ve başyazarı Necmettin Sadak'ın önerisi ve arabuluculuğuyla, Mustafa Kemal İstanbul basını ile tekrar bir diyalog kurmak istemiştir. İstanbul basınından yazar ve gazetecilerle, 5 Ocak 1924'te İzmir'de bir toplantı yapılmıştır⁴⁰⁶. Mustafa Kemal toplantıda, gazetecilerden Cumhuriyet'in ne beklediğini açıkça belirtmiştir:

"Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyet'in etrafında, çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyet'in hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve tesanüt içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına luzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok çok mühimdir."

407

⁴⁰⁵ Karaca, 1994, 28-29.

⁴⁰⁶ Karaca, 1994: 29). Bu toplantıya Hüseyin Cahit (Tanin), Ahmet Emin (Vatan), Hüseyin Şükrü Baban (Tercüman-ı Hakikat), Necmettin Sadak (Akşam), Celal Nuri (İleri) ve Ahmet Cevdet (İkdam) katılmışlardır. "Tevhid-i Efkâr" gazetesi sahibi Velid Ebüziyya çağırılmış olmasına rağmen Mustafa Kemal'in kendisiyle görüşmeyi yararlı bulmaması üzerine toplantıya alınmamıştır. Demirel, A. (1994). Birinci Mecliste Muhalefet. İstanbul: İletişim Yayınları. 38.

⁴⁰⁷ Karaca, 2008: 57.

Mustafa Kemal'in İstanbul basınının önde gelen yöneticileriyle yaptığı ve Ankara ile uyumlu davranışlar içinde olmalarını istediği bu toplantıdan da bir sonuç çıkmamıştır. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, attığı her adıma İstanbul basınının muhalefeti üzerine, Cumhuriyeti savunacak bir mevzi elde etmek için rejim karşıtı yazılara ve hilafet propagandalarına karşı durabilecek⁴⁰⁸, İstanbul'da yeni bir gazete yayınlanmasını planlamıştır. Yunus Nadi, Mustafa Kemal ile, bu konuyla ilgili aralarında geçen diyalogu şöyle anlatır:

"Bu projeyi hayata geçirmek için ben tam da biçilmiş kaftandım. Bir akşam Köşk'teki sofrasında konuşurken o dost Selanik şivesiyle:

-“Bak çocuk, ne yapalım seninle” dedi. “İstanbul’da, Babıali’nin göbeğinde, bütün bu Cumhuriyet düşmanı ve hilafet yanlılarına karşı mücadele verecek bir gazete çıkaralım. Benim “Hakimiyet-i Milliye” ve senin “Anadolu’da Yeni Gün” aşağı yukarı şimdiye kadar ki görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Gazetenin adı da yeni rejimimiz Cumhuriyet ile özdeş olsun. “Cumhuriyet” koyalım adını. İstanbul’daki İttihat ve Terakki’nin eski Merkezi Umumi binası “Kırmızı Konak”ı gazetenin merkezi yapalım. Var mısın? Ne dersin başarabilir miyiz bu işi?” dedi.”

-“Evet Paşam,” dedim. “Hiç vakit geçirmeyelim. Ben bu işe hemen girişeyim.”⁴⁰⁹

Yunus Nadi, İstanbul basınının o dönemki tavrını da şu sözlerle ifade eder:

“(…) Cumhuriyet fikrini yadırgıyorlardı. Genel olarak halkında bu fikre yanaşmadığını sanıyorlar ve bu yüzden hilafeti savunup cumhuriyet fikrine saldırıyorlardı. O vakit İstanbul’da Cumhuriyet düşmanlığı o dereceyi bulmuştu ki, bütün dostlarım bana akıntıya karşı gitmemeyi, gazetenin adını olsun değiştirmeyi salık veriyorlardı. Fakat biz bu telkinlere kapılmadık, ‘ Cumhuriyet’ adında ısrar ettik, onun için cumhuriyet rejiminin avukatlığı bize kalıyordu.”⁴¹⁰

Basın’da yazılarıyla rejime ve Mustafa Kemal’e desteğini veren Nadi, Teşkilat-ı Esasiye Encümeni'nin başkanı olarak da ön saflardadır. Cumhuriyet'in ilanı öncesinde sürüp giden bu İstanbul-Ankara çatışması, 13 Ekim 1923'de Ankara'nın resmen başkent ilan edilmesiyle yeni bir boyut kazanmış, böylece yeni Türkiye adına söz söyleme hakkı kesin olarak Ankara'nın eline geçmiştir. Ancak "Kemalist" rejimin önünde önemli bir engel oluşturan hilafet sorunun ortadan kalkması, bu kez de yeni bir tartışmayı başlatmıştır ki; bu anlamda Cumhurbaşkanı'nın -dolayısıyla Mustafa Kemal'in- yetkilerinin ne olacağı

⁴⁰⁸ Köktener, A. (2004). Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 70.

⁴⁰⁹ Karaca, 1994: 30.

⁴¹⁰ Karaca, 1994: 32-33.

konusu, yeni anayasanın hazırlanışı ve sunuluşu aşamasında uzun bir süre Meclisin gündemini meşgul etmiştir. Söz konusu tartışmaların merkezinde; yeni anayasanın 25. maddesi ile cumhurbaşkanına verilmesi önerilen, seçimleri yenileme ve meclisi feshetme yetkisi yer almaktadır. Ancak sonuçta bu yetki verilmeyerek 25. madde reddedilmiştir. Bu karar karşısında, bunun "Hakimiyet-i Milliye"ye vurulmuş bir darbe" olduğunu söyleyen Yunus Nadi, yazdığı makale ile kararı protesto ederek, meclisin kendisini millettten üstün tuttuğunu ve bazı milletvekillerinin meclisin "derhal feshedileceği" yönünde yaptıkları propagandanın arkasında tekrar seçilememe korkusunun yattığını iddia etmiştir. Buna rağmen, yine de meclisin feshedilebileceğini savunan Yunus Nadi, bu görüşünü ulusal iradeye dayandırmaktadır:

" Bir meclis milletin ekseriyeti istemezse gitmelidir. Bunda şüpheye mahal yoktur. İmkânı olsa milletin meclis hakkındaki nokta-i nazarını ikide bir beyan etmek en güzel yol olur. Fakat maatessüf arazisi geniş ve halkı çok dağınık memleketlerde bunun tatbiki çaresi yoktur. Asırların mütalaa ettiği bu mesele için medeni alemde evvel ve ahir bulunabilen yegane çare, meclislerin feshinden ibarettir. Meclislerin feshi demek, milletlerin azay-ı umumiyelerine müracaatla yeni meclisler gönderilmesini temin demektir. Eğer hâkimiyet milletde ise gidilecek yegane mümkün yol budur.⁴¹¹

Nadi, kararın Meclis'ten geçmemesinden hiç memnun kalmamıştır. Mustafa Kemal'e tek adam yetkisi verecek kanunun Meclis'ten geçmemesine bir anlam veremez ve Milletin seçtiği vekillerin kendilerini milletin üzerinde görmesi, ona meclisin fesh edilmesi gerektiği düşüncesini bile savunmasına yol açar. Yunus Nadi'nin özgürlükler ve muhalefete karşı olan güvensizliği ve bu otoriter tınılar içiren tavrı Tek Parti döneminde de devam edecektir.

Yunus Nadi üzerine aldığı görevi yerine getirmek için canla başla çalıştığını, rejimin her adımını destekleyip, kamuoyu oluşturduğunu ve İstanbul basınına karşı, yeni rejimin gözü kulağı olduğunu belirtir:

"Ankara'da "Yeni Gün"ü çıkarırken birlikte çalıştığım gazetecileri ve yazı kadrosunu da "Cumhuriyet"e toplayarak; Babiâli basınının ortasında yayınumıza devam ettik adını aldığımız rejimle özdeş bir gazete olduğumuzdan iç ve dış politikada atılan her adımdan önce bizim haberimiz oluyor, kamuoyuna coşkulu ve heyecanlı başlıklarla ilk biz duyuruyor ve ele aldığımız her konunun inatçı ve ısrarlı birer savunucusu

⁴¹¹ Böke, 1994: 86.

oluyorduk. Benim de milletvekillerinden biri olduğum Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve lideri Mustafa Kemal'in önderliğindeki cumhuriyet rejimi hızlı ve baş döndürücü adımlar atıyordu. Bir yandan laikliği kabul ve yerleştirmeye çalışırken, öte yandan da hayatın her alanında yeni yeni devrimler yapıyordu"⁴¹²

Nadi, Cumhuriyet Gazetesi'nin ilk sayısına gazeteyi tanıtan bir yazı yazmıştır.

"*Cumhuriyet'in Karilere Takdimi*" başlıklı bu tanıtım yazısında, şu sözleriyle gazetenin siyasi kimliği ve hedeflerini, net bir biçimde ortaya konmuştur:

*"...gazetemiz ne hükümet gazetesi, ne de bir fırka gazetesidir. Cumhuriyet sadece Cumhuriyet'in daha aleni ve şamil ifadesiyle, demokrasinin müdafisidir. Cumhuriyet ve demokrasi fikir ve esaslarını ihlal eden, yıkan, yıkmaya çalışan her kuvvetle mücadele edecektir. Memlekette her manasıyla hakiki bir demokrasi ve hakiki bir cumhuriyet tesisi için gazetemiz bütün varlığıyla çalışacaktır. Memlekette halkın, halk tarafından, halk için idaresi bizim mefkuremizdir ve biz yalnız bu mefkurenin esiriyiz, başka hiçbir kuvvetin değil."*⁴¹³

Yunus Nadi her ne kadar "hükümet gazetesi" olmayacağını belirtse de, yeni rejimin sonuna kadar destekçisi ve savunucusu olarak, CHP'ye muhalif olan her kesimin karşısında olmuştur:

*"Cumhuriyet'te hükümet yanlısı haber ve yorumlarımı sürdürüyordum. Örneğin TPCF'nın İstanbul'daki merkez binasında arama yapılmasını Hüseyin Cahit "Tanin'de, "Baskın" başlığıyla duyururken biz 14 Nisan 1925 tarihli "Cumhuriyet'te "...hükümetin elbet bazı istihbaratı var ki, taharriyat icrasına lüzum gördü." diye yazıyorduk. "Tanin" kapatılıyor ve Hüseyin Cahit tutuklanıyordu, ama biz yolumuza devam ediyorduk."*⁴¹⁴.

Yunus Nadi, rejimin her inkılabından önce bu konular hakkında yazılar yazarak, kamuoyunu bu fikre alıştırmaya çalışmıştır. Yine Nadi devrimlerin savunuculuğunu ve halkın arasında daha çabuk yayılmasını sağlamada, elindeki gücü nasıl kullandığını kendi ifadeleriyle şöyle aktarır: "9 ağustos 1928'de Gazi, Sarayburnu'nda halka bir konuşma yapıyordu. Bu konuşmanın ertesi günü, "Latin Harfleri" başlıklı bir başmakale yayımlıyor,

⁴¹² Karaca, 1994: 39-40.

⁴¹³ Nadi, Y. Cumhuriyet'i Okuyuculara Sunuş. (7 Mayıs 1924). Cumhuriyet, 1. Yunus Nadi Cumhuriyet'in 'hükümet gazetesi' olmayacağını belirtmiş olmasına rağmen, hükümetin yaptığı bütün yenilikleri sonuna kadar desteklemiştir. Rejimin desteğini alan gazete 1930'lu yıllarda sık sık muhalif basın tarafında "hükümet gazeteciliği" töhmeti altında kalmıştır. Rejimin bu desteğinin istisnaları olmuş Gazete, 28 Ekim -6 Kasım 1934 arası "Devletin Genel Siyasetine aykırı yayın yapmaktan" Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından kapatılmıştır. Karaca, 1994. 11.

⁴¹⁴ Karaca, 1994: 40.

yeni yazının özellikleri ve sağlayacağı yararları anlatıyordum. “Türk Matbuat Tarihinde Yeni Bir Gün” başlıklı makalemde ise:

“... Hiçbir inkılap kolaylıkla, insana hiç zahmet vermeden hatta bazen zarar vermeksizin tahakkuk edivermez. Öyle olsa inkılâplar bu kadar kıymetli olmazdı. Denilebilir ki inkılâpların zorlukları, zahmetleri ve mihnetleri nispetinde büyük olur. Harf ve yazı inkılâbı da böyledir. İptidaları hepimiz biraz zorluk görürüz ve bir parça zahmet çekeceğiz. Fakat neticenin parlaklığının yanında bu zorlukların ve zahmetlerin çok gölgede kaldıkları ve kalacakları muhakkaktır. Düşünülmeli ki bu yazı inkılâbı sayesinde aziz Türkiyemiz bir seneden az bir zaman zarfında medeniyetin ve marifetin hakiki anahtarını elde etmiş olmak noktasından tamamen Avrupa’ya benzeyecektir” fikrini iddia ediyordum.”⁴¹⁵

1930 yılı Türkiye’de demokrasi isteğinin ve denemesinin yaşandığı ve güdümlü bir siyasi muhalefet partisinin kurulduğu bir yıldır. Fethi Okyar tarafından Mustafa Kemal’in teşvikiyle kurulmuş “Serbest Cumhuriyet Fırkası” kısa zaman içinde halkın yoğun katılımıyla hızla siyasi bir güç haline dönüşmüş ve Tek Parti muhaliflerini içine almıştır. Özellikle İzmir’de CHF’nin parti binasında yapılan saldırılara aslında bir muhalefete ve siyasal liberalizme pek de hoş bakmayan Yunus Nadi’nin tepkisini çekmiş ve Mustafa Kemal’e hitaben onun "tarafını" sorgulayan bir mektup yazmıştır.

“İzmir’de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşa tutulduğu günden beri memlekette bize düşen yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu arada ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine maletmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen Cumhuriyetin muhafazası vazifesini eksiksiz ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, belki vaziyetin tavzihi namına hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeye mecbur kaldık. Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin bulunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz aziz şefimiz.”⁴¹⁶

Mustafa Kemal de bu mektup üzerine ertesi gün Cumhuriyet gazetesine bir mektup göndermiş ve CHF ile ebedi bağının hiçbir zaman kopmayacağını belirterek, bu konuda tarafını beyan etmiştir. Nadi'nin mektubu aynı zamanda Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı fesh etme kararının en temel sebebi de olmuştur. Yunus Nadi bu ve

⁴¹⁵ Köktener, 2004: 70.

⁴¹⁶ Nadi, Y. Gazi Hazretlerine. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet Gazetesi, 1.

buna benzer her yenilik hareketinde rejimin arkasında olmuş, gerek yazılarıyla gerek Meclis'teki göreviyle rejimin misyonerlik görevini, basın gücü doğrultusunda da sonuna kadar yerine getirmiştir.

3.8.Yunus Nadi'nin Polemikleri

Yunus Nadi'ye "usta bir kalem erbabı" denilmesinin nedenlerinden biri iyi yazı yazma yeteneği ise diğeri de basında tartıştığı ve lafını hiç çekinmeden sonuna kadar söylediği ikili kavgalarıdır⁴¹⁷. Saltanatın kaldırılması Mustafa Kemal ve Ankara yönetimine karşı varolan muhalefetin daha kesin bir tavır içine girmesine de neden olmuştur. Anadolu Hareketi'nin en zorlu aşamalarında, İttihat Terakki'nin önde gelen ve Malta'da bulunan - Rauf ve Kara Vasıf Bey gibi- üyeleri, 1921 yılının Ekim ayında serbest bırakılarak yurda döndükleri zaman, bıraktıklarından oldukça farklı bir ortamla karşılaşmışlardır. Mütareke döneminin; Mustafa Kemal'e direnen hatta bir ölçüde rakip olan İttihatçı gücü Mustafa Kemal tarafından büyük ölçüde tasfiye edilmiş ve "Kemalist" bir çizgiye çekilmiştir. Bu İttihatçı muhalifler kısa zamanda Meclis'te örgütlenip "İkinci Grub"u kurmuşlardır. Bu yeni savaşta da İstanbul ve Ankara basını da bu iktidar mücadelesinin en can alıcı silahları olarak kullanılmıştır.

Bu dönemde Hüseyin Cahit Yalçın ile Yunus Nadi arasında geçmişten gelen polemiklerin yanında, bir anda ortamın tansiyonunu yükselten bir başka olay ise; hükümet yanlısı olarak bilinen "İleri" Gazetesi'nin İttihat Terakki'ye yönelttiği, ancak aynı zamanda Yunus Nadi'yi de hedef alan suçlamaları olmuştur. İşte bu suçlamalar, bardağı taşıran son damladır. Senelerdir İttihatçı" suçlamalarına maruz kalan Yunus Nadi, bu son olay karşısında, aslında hiçbir zaman kaybetmediği "İttihatçı" kimliğini açığa vurmaktan çekinmeyecektir. Bu cevap ayrıca uzun zamandır gizliden gizliye süren İttihat Terakki'nin varisinin kim olacağı sorusunu da su yüzüne çıkarır. Yunus Nadi'nin tavrı kesin ve serttir:

"... Beni sinirlendirmek için bu kadarı bile kafidir. Aşk ve imanı kalbimde derin bir surette mahkûk olan İttihat ve Terakki'ye böyle açıktan açığa taarruzları değil, hatta şöylece yan bakışları bile küfür

⁴¹⁷ Yunus Nadi, bazen kendi imzasıyla yürüttüğü tartışmaların yanı sıra, imzasız yazı, yorum ve karikatürlerle özellikle bu çalışmanın kapsadığı yılların dışında kalan 1923-1928 yılları arasında Türk Kadınlar Birliği ve onun başkanı olan Nezihe Muhittin ile de polemige girmiştir. Tartışmalarında yürüttüğü diğer bir yöntem ise, kendisi yazarak değil fakat kendisiyle aynı görüşteki kimselere gazetesinin sayfalarını açarak; mesela Kadro dergisinin görüşlerine muhalif olduğu bilinen Yunus Nadi, kendisi bu konuda bir yazı kaleme almamış fakat, Kadro'ya muhalefet eden -Ahmet Ağaoğlu, A. Hamdi Başar gibi yazarlara sayfalarını açmıştır.

addederim... Bugün ittihat Terakki'ye taarruz edenler, yarın Müdafaa-i Hukuk'u küfr ve düşnam ile yad etmeyeceklerinden emin olamayız. Hatta bizim nazarımızda ve hakikatte İttihat Terakki ile Müdafaa-i Hukuk arasında hiçbir fark olmadığından, bu küfr ve düşnamın bugünden başlamış olduğunu iddiada bile hata yoktur denebilir.

(...) Hiç hata etmeyeceğimizden emin olarak iddia olunabilir ki; Mustafa Kemal Paşa ittihatçıların en büyüklerinden biri ve hatta şüphesiz birincisidir. Filhakika geçen sene Anadolu'da milli cidalin galibiyeti ile neticelenen musaraanın hakiki ve milli mebdei dört sene evvel değil, belki on beş sene evveldir... (ve) on beş sene evvel başlayan milli yakaza ve hareket adına o zaman ittihat Terakki denilmiş idi. ”⁴¹⁸.

Yunus Nadi'nin 1923 yılında Yeni Gün'de yazdığı "İttihat ve Terakki'nin Varisliği"adlı yazısında bir varislik tartışması başlatarak eski İttihatçılara karşı verdiği mücadeleye devam etmiştir. Yunus Nadi, Halk Partisi'nin İttihatçılığın devamı olduğunu iddia ederek; *"Mustafa Kemal Paşa ittihatçıların büyüğü ve birincisidir. İttihat ve Terakki bir vatan partisiydi. Unvanın önemi yoktur. İttihat ve Terakki hala vatanın içinde ve iş başındadır."*⁴¹⁹. Bu Mustafa Kemal'in İttihatçılığını reddettiği bir dönemde oldukça cesur bir çıkıştır. İttihatçılık tartışması, önde gelen İttihatçıların 1925 yılında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp, tasfiye edilmesiyle son bulmuştur.

Yunus Nadi, özellikle II. Dünya Savaşı'na giden süreçte sık sık Cemiyet-i Akvam üzerinden İngiltere ve Fransa'nın tutumunu eleştirmektedir. Alman yanlısı yazı ve yorumlara (özellikle Viyana da eğitim gören oğlu Nadir Nadi sıkı bir Alman taraftarıdır) gazetesinde yer vermesi hem başka köşe yazarlarıyla tartışmalara girmesine⁴²⁰ hem de daha önemlisi Alman yanlısı bir dış politikaya sahip olmayan hükümetle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Atatürk'ün ölümü sonrasında İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle yazdığı yazısında Nadi, *"Atatürk prensiplerini en iyi bilen"* biri olan İnönü'yü *"Büyük şefin"*

⁴¹⁸ Böke, 1994: 85

⁴¹⁹Karaca, E. (2008). Türk Basınında Kalem Kavgaları. İstanbul: Bizim Kitaplar. 51. Nadi ile Hüseyin Cahit Yalçın'ın arasında geçen tartışma karikatürlere de yansır. 18 Teşrinievvel 1923 tarihli bir karikatürde Hüseyin Cahit Yalçın, Yunus Nadi ile birlikte tavuk suretinde çizilir. Yunus Nadi'nin Yeni Gün gazetesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İttihat ve Terakki'nin devamı ve Mustafa Kemal'in İttihatçıların başı olduğu görüşünü savunan "İttihat ve Terakki'nin Vârisliği" başlıklı makalesi etrafında yaşanan tartışmanın ürünü olan bu karikatürde İttihatçılığı ile bilinen Hüseyin Cahit, Yunus Nadi için "Ooo... Bu benden büyük yumurtladı," diye söylenmektedir. Coşar, S. (2014). Karikatürün Aynasında Edebiyatçılar. İstanbul: Kapı Yayınları. 22.

⁴²⁰Nadi'nin 1929 yılı sonrası yaşadığı polemiklere, çalışmanın "muhalefet" başlığı altında yer verilmiştir.

eserini olduğu gibi devam ettirecek en seçkin devlet adamı"⁴²¹ olarak tanımlayarak, rejimin yeni yöneticisine "ikinci Atatürk demekte tereddüt"⁴²² etmeyerek selamlamıştır. Her ne kadar İnönü hakkında olumlu duygular beslese de Nadi, "Milli Şef" döneminde Atatürk dönemindeki yeri ve önemini koruyamayacaktır. Özellikle Nadi'nin yolsuzluklarla ilgili olaylarda adının geçmesi ve Alman yanlısı politika izleyen oğlu Nadir Nadi'nin yazıları hem gazetenin uzun süreler kapatılmasına hem de Nadi'nin yönetimle olan yakın ve samimi ilişkilerinin son bulmasına neden olacak ve 1943 seçimlerinde de vekil olarak gösterilmeyecektir⁴²³.

Yıldızının barışık olmadığı İnönü, Nadi'ye gazetesi Cumhuriyet'te Almanya'yı hararetle savunan yazıların yer alması üzerine, Ankara Garı'ndaki karşılaşmalarında "Yunus Nadi! Yunus Nadi! Neler duyuyorum, sen Almanlardan para alıyormuşsun! şeklinde çıkmış ve sert bir şekilde uyarılmıştır⁴²⁴. Yunus Nadi'nin söz konusu olaya ilişkin İsmet İnönü ile Ankara'da yaptığı görüşmenin ayrıntısını Nadir Nadi şöyle nakletmektedir:

"Dedikoduların, iftiraların bir çığ gibi büyüyerek üstümüze doğru yuvarlandığını gören babam, Ankara'ya giderek Milli Şef'e durumu anlatmak istedi. Gerçi o sıralar İsmet İnönü İstanbul'da bulunuyordu. Fakat etrafın, babamı Paşa ile temas ettirmeme ihtimali vardı. Babam pek az yaptığı bir şeyi yapacak, Ankara Garı'nda Milli Şef'i karşılayarak bir görüşme rica edecekti. 6 Ağustos'da Haydarpaşa'dan beyaz trene binen Milli Şef, 7 Ağustos sabahı Ankara Garı'nda mutat törenle karşılandı. Herkesi selamlayan şef, babamı görünce:

- Sen biraz dur, diyor ve yanında alıkoyuyor. Karşılایıcılar gidip de ortalıkta yalnız ilgililer kalınca da, babama dönerek sert bir sesle:

- Ticari maksadlar uğruna, siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem, diye çıkıyor. Babam üzüntülü:

- Yok, böyle bir şey, diyerek Cumhuriyeti savunmak istiyorsa da Şef sinirlidir. Bu sefer daha yüksek bir sesle tekrarlıyor

⁴²¹ Nadi, Y. Atatürk ve İsmet İnönü. (12 Kasım 1938). Cumhuriyet, 1.

⁴²² Nadi, Y. Yeni Cumhurreisimiz İsmet İnönü. (13 Kasım 1938). Cumhuriyet, 1.

⁴²³ Nadi'nin İnönü ile yıldızı barışmamıştır. Yazılarında soyadını kullanmayan Nadi, henüz soyadı alıp almadığını merak edenler için öztürkçe sözeri anlamına gelen Nadi'yi aynen muhafaza ettiğini belirtir. Nadi, Y. İstanbul'un Güneşi. (17 Ağustos 1936). Cumhuriyet, 1. İsmet Paşa, soyadı konusunda da Nadi'ye kızıdır. Nadi'ye haber yollanması üzerine 14 Şubat 1943 de başyazısında Abaloğlu soyadını kullanmıştır. Gazetenin yayın politikası ve özellikle Nadir Nadi'nin yazıları sonucu gazete 11.08.1940- 8.11.1940 tarihleri arasında bizzat İnönü'nün emri ile kapatılmıştır. Bu konu hakkında ayrıca bkz: Koçak, C. (2010). Türkiye'de Milli Şef Dönemi. (5.b). Cilt.1. İstanbul: İletişim Yayınları. s.502., Karaca, 1994, 117, Nadir, N. (1965). Perde Aralığından Türkiye. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

⁴²⁴ Yazılarını Yunus Nadi imzasını kullanan Yunus Nadi, birgün bir arkadaşının İsmet İnönü'nün "Söyleyin ona, soyadı kanununa uysun, soyadını kullanın." uyarısıyla, "Abaaloğlu" olan soyadını kullanmaya başlamıştır. Nadi, N. 1965. 52. Bu Almanlardan para alma dedikodusuna ithafen kendisinden bahsedilirken "Yunus Nadi" değil "Yunus Nazi" denilmektedir. Karaca, 1994. 116.

- *Kat'iyyen müsaade edemem. Ve babamın elini sıkmadan çıkış kapısına doğru ilerliyor.*⁴²⁵

Nadir Nadi'nin bu görüşme üzerine 27 Ekim günü hükümeti eleştiren bir yazı yazması üzerine Gazete, 28 Ekim -6 Kasım 1934 arası "Devletin genel siyasetine aykırı yayın yapmaktan" Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından kapatılmıştır.

3.9.Değerlendirme

Saltanatlık sisteminden sonra Cumhuriyet rejimine geçişte halkı yapılan yeniliklere alıştırmaya, hilafet propagandasına karşı rejimi savunma ve özellikle İstanbul basınında yeni yönetime karşı çıkan padişah yanlısı tepkilere karşı, yönetim lehinde kamuoyu oluşturma gibi görevler üstlenen⁴²⁶ 28 Haziran 1945'te ölen Yunus Nadi, arkasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına tanıklık etmiş, rejimin benimsetilmesi ve yerleştirilmesi misyonunu taşımış ve siyasi kimliğini de bu çizgide muhafaza etmeye çalışmış olan gazetesi *Cumhuriyet*'i⁴²⁷ bırakmıştır.

Hem gazeteci hem de vekil olarak görüşleri resmi ideoloji ile paralel, "Kemalizmin içinden konuşan biri" olan Yunus Nadi, Milli Mücadele'de olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Atatürk'ün emrinde ve yanında büyük bir bağlılıkla çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilanını, Büyük Millet Meclisi'nde ve gazetesinde ilk duyuran ses ve yazı Yunus Nadi'ye aittir. Mustafa Kemal'e olan bağlılığını oğlu Nadir Nadi "Bizim Kuşak" adlı yazısında şöyle aktarmıştır:

*"Babamın Atatürk'e bağlılığı çok köklüydü. Kolağası Mustafa Kemal ile Selanik'te Rumeli gazetesini yönettiği sıralarda, galiba 1910 yılında tanışmıştı. Düşüncelerini paylaştığını sonraları bana sırası geldikçe söylemiştir. Akşamları rıhtım boyu gazinolarından birinde birkaç arkadaş buluşur, yurt sorunları üzerinde sonu gelmez tartışmalara koyulurlar ve kolağası Mustafa Kemal'in o devir için bir Jules Verne romanı kadar düşsel sayılabilecek düşüncelerini hayranlıkla dinler, benimserlermiş. Selanik'teki akşam sohbetlerinin yenilmez kahramanı daima Kolağası Mustafa Kemal olurmuş."*⁴²⁸

⁴²⁵Karaca, 1994: 117, 31.

⁴²⁶Köktener, 2005: 13-22

⁴²⁷Cumhuriyet gazetesi 1930-1940 yılları arasında tiraj olarak Türkiye'nin önde gelen gazeteleri arasındadır. Yenituna, B. (2014) "Turizmin Her Araçla Özendirilmesi" Bağlamında Gazeteci Yunus Nadi'nin Başyazılarında Turizm Konusu (1930-1940). İTÜSBD. Bahar (25). 243

⁴²⁸Nadi, N. Bizim Kuşak. (11 Temmuz 1971). Cumhuriyet, 1.

Cumhuriyet Gazetesi'nin temel çizgisini, barış içinde, devrimler uğruna Atatürk'le beraber bütün karşı kuvvetlerle mücadele etmek üzerine kuran Yunus Nadi'nin, Mustafa Kemal için de, ayrı bir öneminin olduğunu Şükrü Kaya yazdığı şu satırlarla ifade eder:

“Gazi Mustafa Kemal Yeni Gün'ü okumadan yatmaz ve bazı kere de makaleleri basılmadan telefonla dinlerdi(...). Yunus Nadi'nin milli hâkimiyet meselesinde fikirleri ileri ve bu milletin olgunluğuna imanı kuvvetliydi. Onun için Başkumandan ve Türkiye Büyük Millet Meclis Reisi Mustafa Kemal, Ankara istasyonunda kurduğu “Teşkilat-ı Esasiye” komisyonuna onu aldı. Sonra da projenin Mecliste müdafaasını ona verdi. “Teşkilat-ı Esasiye Komisyonu Reisi” sıfatıyla “Teşkilat-ı Esasiye”nin izahı müdafaası ve Cumhuriyet'in ilanın eden nutkunu okumak⁴²⁹ şerefi ona nasib oldu. Doğrusu Yunus Nadi, Türkiye Cumhuriyeti yapısının malzemesini, harcını taşıyanlardan biridir. Yunus Nadi; Meşrutiyet, hürriyet ve cumhuriyet davalarında, mücadelelerinde kalemıyla, sözüyle ön saflarda siperlerin üstünde ve ilerilerinde çarpışan savaşçılardandır.”⁴³⁰

Batılılaşma, dinin toplum yaşamı üzerindeki ezici baskısını kaldırma, halkçı ve devrimci bir yönetim düzeni kurma yolunda basın hizmeti görecektir ve bunu eski başkentte, Babıali basınının çalıştığı ortamda gerçekleştirecek etkili bir yayın organına ihtiyaç olduğu bir dönemde Mustafa Kemal'in yanında olan Yunus Nadi çıkaracağı gazeteye de Atatürk'ün teklif ettiği *Cumhuriyet* adını vermiştir. Yunus Nadi, Atatürk'ün seri halindeki devrimlerine onun yanında olarak, bunları halka duyurmayı, toplumu yönlendirmeyi, yeni değerleri halka benimsetmeyi, anlatmayı, vatanın selameti için bu inkılapların lüzumuna, faydasına, zaruretine büyük vatandaş topluluğunu inandırmayı amaçlamıştır⁴³¹.

Yunus Nadi aynı zaman da rejimin yeniliklerini ve Türkiye'nin değişen yüzünü sadece kendi toplumuna değil Batı'ya da göstermek istemiş bu amaçla da “La Republique” adlı gazeteyi yayınlamıştır. Bu gazeteyi niye çıkardığını da “Fransızca gazete” adlı yazısında şöyle anlatmaktadır:

⁴²⁹ Nadi'de bu konuda duygularını şu sözlerle dile getirmiştir: “Hayatımın en saadetli mazhariyetlerinden biri olarak bu teklifi Meclise Teşkilatı Esasiye Encümeninin reisi sıfatı ile ben arzettim, ve kanun maddelerine mukaddeme olan kısa teşrihlerim de hulasa olarak şunları söyledim: Arkadaşlar şimdi müzakere ve intaç edeceğiniz kanunla yeni bir şey yapacak değilsiniz. Halk iradesine müstenid mutlak ve münhasır hakimiyetine sahip olan milletin zaten cumhuri bir hayat yaşamakta olduğu malumunuzdur, ve bu hayatın şerefli mümessliğini bizzat sizler ifa ede gelmektesiniz, şimdi yapacağınız iş içinde bulunduğunuz hakikatin sadece adını söylemekten ibaret olacaktır, ki o da cumhuriyettir. Arkadaşlar maddeleri okuyalım ve rejimimizin adını kanunen de tespit ederek resmen millete ve dünyaya ilan etmiş olalım. Ben bu sözleri söylerken bir ara gözlerim o zamanın Gazi Mustafa Kemal'i olan Atatürk'e ilişti. Büyük Şef cümlelerimi açık ve çok manalı baş sallamaları ile takib ve tasdik ediyordu. Çünkü hakikati söylüyordum ve çünkü bu hakikati o benden daha iyi biliyordu” Nadi, Y. Önemli Bir Yıldönümünde Cumhuriyet'in mazisine ve İstikbaline bakış. (29.Birinciteşrin. 1937). Cumhuriyet, 1.

⁴³⁰ Kaya, Ş. Yunus Nadi. (28 Haziran 1946). Cumhuriyet, 1.

⁴³¹ Yunus Nadi ve Bu Gazete .(28 Haziran 1963). Cumhuriyet, 13.

“Tarih Avrupa’nın yalanıdır. Hiçbir Türk kavmi Hristiyanlara zulm etmemiştir. Tarihin neticesi olarak biz, şimdiye kadar Asyalı kavimlerden sayılageldik. Hayır. Biz bunu kabul etmiyoruz. En son düsturlarına dayanarak bütün bir kuvvet ve imanla kabul ettiğimiz Cumhuriyet, Avrupa’nın en yüksek prensiplerinden ilham almıştır. Biz Avrupa’nın anlatmak istediği manada Asyalı değiliz. Biz Türklerle, Türkiye Cumhuriyeti artık Avrupa manzumesinden bir parçayız. Bunu boğazımızın bütün kuvvetiyle hergün bağıracağız. İlave edelim ki, sadece Avrupalı bir kavim değiliz. İktiza ettikçe dünya siyasetinde Avrupalı rol oynayacak bir milletizde. Bu rol büyük mü olur küçük mü olur bilmiyoruz. Fakat Türk’ün karınca kaderince diyen bir atasözü vardır. Herhalde rolümüz terazinin herhangi bir gözünü aksatacak bir roldür. Biz onu biliriz. Fakat bu iddiaları hiç kale almaya bile lüzüm görmiyerek bizim Avrupa manzumesine dahil bir kavim ve heyet olduğumuzu nihayet anlamasını artık isteriz. İşte Fransızca Cumhuriyet La Republique’in yayınlanmasına sebep olan başlıca sebeplerin izahı.”⁴³²

Cumhuriyetin attığı her adımın müjdecisi ve savunucusu olan Yunus Nadi hem Batı uygarlığına sonuna kadar inanan⁴³³, yapılan her yeniliğin arkasında “Avrupa’da da böyle oluyor” düsturuyla dururken, aynı zamanda Avrupa’yı “*güvenilmez, yalancı ve ahlaksız*” bulmaktadır⁴³⁴. Son bölümde de görüleceği üzere Yunus Nadi de görülen aslında Türk modernleşmesinin de yaşadığı çatışmadır: “Batılılaşmanın sınırı, Batılılaşmaya dahil edilecek konu ve kavramlar ne/neler olacaktır?”. Ziya Gökalp’ten Kemalizme devreden Batılılaşmanın nasıl olacağı (medeniyet-hars ayrımı) mirasına hem sarsılmaz inancı hem de bütün muğlaklık ve kırımları ile Yunus Nadi’de de görülmektedir.

⁴³² 1925’ten itibaren 25 yılı aşan bir süreyle Cumhuriyet’in Fransızca baskısı olarak yayınlanan La Republique Türkiye’nin dış dünyaya tanıtılmasında etkili olmuştur. Ertop, K (Editör). (1974). Cumhuriyet 1924-1974. İstanbul: Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş. 20.

⁴³³ Nadir Nadi, Batı uygarlığına ayak uydurulmasına yüzde yüz inanmış biri olan babasının sekiz yaşından beri hiç ihmal etmediği keman eğitiminin peşini hiç bırakmadığını, Galatasaray Lisesinde bile, haftada birgün, müdürden alınan özel izinle Karl Berger’in keman derslerine gittiğinden bahseder. Karaca, 1994: 137.

⁴³⁴ Yunus Nadi, “Milli Hars Birliği Cemiyeti”ni kuran kişiler arasındadır. Bu birliğin amaçları Türkçenin korunması için isimlerin Türkleştirilmesi, milli kültürün korunması sayılabilir. Füsün Üstel bu cemiyetin “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası bağlamında yürütülen hükümet politikasıyla bağlantılı olduğunu ifade eder. Üstel, F. (1997). Türk Ocakları (1912-1931). İstanbul: İletişim Yayınları. 301.

Resim 3.1. Nadi gazetesinin düzenlediği Güzellik yarışması balosunda.

Resim 3.2. Atatürk'ün sağlıklı döneminin son resmi.

Resim 3 3. Nadi Sovyet Rusya Gezisinde

4. BÖLÜM

YUNUS NADİ VE DÜŞÜNCELERİ

“...Bir kısım halkımız şiddetli ve gürültülü tahrikat neticesinde görgüsüzlük yüzünden yolunu şaşırabilir. Ben bunlara kızmam. Nihayet acırım doğru yoldan şaşırtılmış olanlara karşı vazife, onları ikna ederek tekrar hakikatin karşısına getirmektir. Yarın gazetesinin yaşattığı şahsiyetler bu bahsettiğim milli asaletin nadir istisnalarındandır. Milletin henüz şuuru tasallup etmemiş olan saf tabakasının ruhuna hergün sar’alı ifrazat saçarlar. Fakat temiz bir mide fena bir maddeyi nasıl hazmedemez itiraz ederse asil milletimiz de bunları hazmedemeyecek elbet birgün bünyesinden itrah edecektir.”

435

Recep Peker

*“-“ Halk Fırkasının en büyük meziyeti milletin hakimiyetini her sahada kayıtsız ve şartsız olarak kabul ettirmektir. Milletin hakimiyeti, hükümet sahasında kuvvei teşriiye halkın iştirakile tecelli ediyor. İdare sahasında belediye azalarie, meclisi umumi vilayet azalarile tecelli ediyor. Adliye sahasında milletin hakimiyeti takyit edilemez. Adaleti kazaiyenin rüknü jüridir...sulh mahkemesinde Ahmed’in Mehmed’e vurduğu tokada Türk köylüsünün hüküm veremeyeceğini zannetmek kadar hata olamaz.”*⁴³⁶

Vasfi Bey

⁴³⁵ İntihaptan Havadisler. (19 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁴³⁶ Adli süreci düzenleyen 7. Kısımda, mahkemelerde jüri olması gerekliliğini savunan Şebn karahisar mebusu Vasfi Raşit Bey’e Azmi Bey, “memleketin seviyesinin” uygun olmadığını söylemesine karşılık, Vasfi Bey’in verdiği cevap. C.H.F Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası. 88.

4.1.Halkçılık

4.1.2.Tek Parti Dönemi Halkçılık Anlayışı

4.1.2.1.Halkçılığın Önemi

Jön Türkler'den miras alınan ve Kemalizm'in altı okundan biri olan halkçılık, Kemalist rejimin temelini teşkil eder. II. Meşrutiyet ile gündeme gelip, Ziya Gökalp'in önderliğinde, solidarist düşünce ile birlikte devletin resmi ideolojisine dönüşen Halkçılık düşüncesinin en somut örneği Halk Fırkası'nda vücut bulmuştur⁴³⁷. Halkçılık ilkesini, siyasal rejimin temeli olarak gören bir diğer görüşe sahip Köker'e göre, Jön Türkler'den devralınan pozitivizm ve halkçılık düşüncesi Kemalizm'in temel hedefi olan "muasır medeniyet seviyesine" ulaşma düşüncesinin iki bileşenidir ve bu nedenle de II. Meşrutiyet'in halkçı düşüncesini benimseyen Kemalizm'in tanımlanmasında halkçılığın esas alınması gerekmektedir⁴³⁸.

Halkçılık, Jön Türkler'den itibaren yönetici elitin, pozitivizmin ilerleme düşüncesini temel alarak oluşturdukları toplum planlarının kurucu bir ögesidir. Köker gibi Çelik'te Batılılaşma yolunda yapılan inkılapların temelinde halkçı modernleşme yapılarının yattığını, halkçılığın da bu anlamda Türkçü ve Batıcı politikalarının temel söylemi olduğunu, Cumhuriyetçiliğe ruhunu veren bir ilke olarak halkçılığın Kemalist rejimin temelini oluşturduğunu vurgular. Bu açıdan, Kemalizm'in iyi anlaşılabilmesi için halkçılığın diğer Kemalist ilkeleri bir arada tutan ve onları yeniden anlamlandıran bir kurucu öge olarak ele alınması gerektiğini belirtir⁴³⁹.

Karaömerlioğlu, halkçılık söyleminin iyi bir analizinin hem genel olarak Kemalizm'i hem de özel olarak Tek Parti dönemi Türkiye'sinin siyasal rejimini daha iyi anlayabilmek için temel bir ilke olduğunu ve bu analizin devlet-birey ilişkileri başta olmak üzere siyasi

⁴³⁷ Toprak, Z. (2013). Aydınlanma, Bilim ve İnsan. Türkiye'de Popülizm 1908-1923. 48.

⁴³⁸ Köker, 2010, 136

⁴³⁹ Çelik, N. B. (2005). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt:2. (6.b). İstanbul: İletişim yayınları. S.77

katılım ve demokrasi düşüncesi gibi pek çok konuyu anlamının önemli bir basamağı olduğunu belirtir⁴⁴⁰.

Yunus Nadi'nin düşünce dünyasında, yazıları çerçevesinde Kemalizm yorumunun muhafazakâr düşüncenin temel kabulleriyle kesişen yönlerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma da, Nadi'nin "Kadın", "Muhalefet", "Köy" ve "Batı" başlıklı konulara bakışı ele alınacaktır. Bahsi geçen bu konuların hepsinin oluşumunu etkileyen temel ilke halkçılıktır. Bu anlamda bu konu başlıklarına geçmeden önce halkçılık düşüncesine kuramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

4.1.2.2. Popülizm Kavramı

Toprak, popülizmin aynı toplumsal sorunlar ortamında gelişen sosyoloji ile birlikte 19. yüzyılda doğduğunu belirtir. Her ikisinin de doğuşunda Avrupa'nın siyasal yapısında meydana gelen toplumsal çalkantılar ve sınıf sorunları etkili olmuştur. Bora da sosyal bilimlerin popülizm ile ilgili çalışmalarının 19. yüzyıl sonu itibariyle başladığını vurgular⁴⁴¹. Muğlak bir yapıya sahip olan, sağlam tam bir ideoloji olarak tanımlanamayacak olan popülizm her ülkede görülebildiği gibi özellikle Batı dışında kalan ülkelerde oldukça karmaşık bir hal almıştır. Popülizmin görüldüğü iki şekil; entelektüel ve siyasal/ideolojik popülizmdir. Gelişmiş ülkelerde görünen daha çok entelektüel popülizmdir, özellikle siyasal popülizm ise 19. yüzyıl Avrupasında kapitalizme geciken devletlerde görülmüştür⁴⁴².

⁴⁴⁰ Karaömerlioğlu, 2006.21

⁴⁴¹ Bora, T., Canefe N. (2003). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. T. Bora (Editör). MTSD Milliyetçilik. Cilt:4. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 634. 1952 yılında Rus popülizmi üzerine yazılan kitap popülizmin daha çok tartışılmasına neden olmuş ve popülizmin klasikleri arasına girmiştir. Franco Venturi "Il Populisme Russo" adlı kitabında Popülizmin doğuşunu anlatmıştır. 1967 Ionescu Ghita ve Ernest Gellner tarafından bir derleme olarak basılan "Populism: Its meanings and national characteristics" ve ardından Margaret Canovan popülizmin çeşitlerini anlattığı kitabı "Populism" halkçılık literatürünün oluşmasında etkili olmuştur. Gavin Kitching, popülizmin sanayileşme ve ulusçulukla ilgili sorunları ele aldığı çalışması "Development and Underdevelopment in Historical Perspective: Populism, nationalism and industrialization" yayınlamıştır. Toprak bu düşüncenin ilk örneklerinden biri kendi topraklarında yaşanan Türkiye'nin bu literatüre uzun süre uzak kaldığını belirtir. Toprak, 2013, 27 Ghita, I. , Gellner, E. (der). (1969). Populism: Its Meanings and national Characteristics, the Macmillan company.

⁴⁴² Toprak, 2013. 49. Avrupa'daki bu gelişme gecikmeli olsa da Osmanlı'da yaşanmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte "cemiyet" e dair yaklaşımlara yönelen Osmanlı aydınlarının bu durumu, H. Spencer'in yerine E. Durkheim'in geçmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, "cemiyet" "fert"ler topluluğu olarak değil,

Toprak gibi Karaömerlioğlu'da halkçılığın ele alınışının ve tanımlanışının dünya literatüründe de muğlak bir durumda olduğunu belirtmiştir. 19. yüzyıl sonunda Rusya ve ABD'de ortaya çıkan halkçılık ile 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da ortaya çıkan halkçılık arasında bir bütünlük kurmanın kolay olmadığını vurgulamıştır. Dünya geneline bakıldığında üç başlık altında ele alınan popülizmin ilki olan; Amerikan kırsal popülizmi, ki bu aynı zamanda kitlesel bir hareket olarak işlev görmüş ve Amerikan demokrasisinin kurucu unsuru olarak görülmüştür. İkinci olarak Türk halkçılığının da etkilendiği Doğu Avrupa ve Balkan milliyetçiliğini de, etkileyen Rus Narodnik hareketidir. Ve son olarak da Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerindeki popülizm, oligarşi yanlısı yönetim karşısında demokratik değerlerin ön plana alınması konusunda etkili olmuştur⁴⁴³.

Üç halkçılık tipi de birbirinden farklıdır. Rusya'da köylülüğü öne çıkaran halkçılık, devlet karşıtı ve sosyalist bir hareketken, Amerikan halkçılığı devletin ekonomik alana müdahalesini isteyen çiftçilerin anti tekelleri, Latin Amerika'da ise işçi ve orta sınıfları hedefleyen, şehirlerde reformlar yapmak isteyen bir harekettir. Görüldüğü gibi, farklı toplum pratikleri ve farklı teorik bakış açısıyla halkçılık farklı sonuçlara dayanmaktadır⁴⁴⁴. Popülizmin milliyetçilik ile yakın ilişkisini analiz ettiği yazısında Bora, popülizmin siyaset yelpazesinde kendine sağ sol ayrımı yapmadan yer bulabildiğini belirtir. Popülist düşüncenin zorlayıcı ve seçkin karşıtı olabildiği gibi, aynı şekilde aynı ilkeleri savunarak, "halk adına" düzeni koruyucu/kollayıcı yani muhafazakâr olabileceğini de belirtir⁴⁴⁵. Böylece popülizm, her toplumda ve farklı bakış açılarıyla farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Popülizm adlı kitabında Conavan da popülizm için bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre; Çiftçi radikalizm (Amerikan Halk Partisi), Köylü Hareketleri (Doğu Avrupa Yeşil Hareketi) Entelektüel tarım sosyalizmi (Narodnikler) bu üç başlık altında topladıklarını "tarım popülizmleri" olarak adlandıran Conavan, "siyasal popülizm" başlığı altında ise

kendine özgü "kolektif bir kimlik" sahibi olarak tanımlanmıştır. Bu da psikoloji değil sosyolojiyi öne çıkarıyordu. Toprak, 2013. 168.

⁴⁴³ Bora ve Canefe, 634. Bora, Batı Avrupa ülkelerinde popülizmin bir yaşam alanı bulamadığını ve genel olarak bu ülkelerde bu düşünceye "negatif bir ahlaki değer" yüklendiğini ve bu şekilde tanımlandığını vurgular. Bunun nedeni olarak da liberal düşüncenin, popülizmi, kapitalizmin gelişiminde oluşan bir "irrasyonalite" olarak görmesi olarak değerlendirir.

⁴⁴⁴ Karamömerlioğlu, 23.

⁴⁴⁵ Bora ve Canefe, 2003, 636.

popülist diktatörlükleri, popülist demokrasileri (referandum ve "katılım" çağrıları), gerici popülizm ve siyasetçi popülistleri örnek verir⁴⁴⁶.

Ona göre, az gelişmiş ülkelerde Popülizmi tanımlayacak üç temel özellik vardır. İlki, bir toplumsal özelliğe dayandırılan tek parti yönetiminin varlığı ve bu durumu meşrulaştırmayı sağlayacak nedenler, tek partinin bağımsızlığı sağlayan tek güç oluşu, çoğulculuğa neden olan sınıfların olmadığı, ulusal ilerlemeyi sağlayacak tek örgütün bu parti olduğunun ileri sürülmesidir. İkincisi, bu toplumlarda, Batılı parlamenter sistemin özellikleri değil, halk ile önder arasında doğrudan ilişkilerin doğrudan ya da yarı doğrudan demokratik süreçlerin varlığı söz konusudur. Parlamenterizmin benimsenmemesinin nedeni hem toplumsal yapının buna uygun olmadığı -sınıfsız toplum düşüncesi- ya da Batılılaşma yolunda temel hedef olarak ele alınan "iktisadi ilerleme" fikrinin önceliği ve kültürel özelliklerin korunmasını isteyen bir toplumsal siyasal bir örgütlenme olarak devletçilik fikrinin savunulmasıdır. Son olarak, milliyetçilik ile popülizmin yakın ilişkisi üzerinde "millet" ile "halkı" özdeşleştirme ve seçkinlerin bu halkta bir "millet oluşturma" görevini üstlenmesidir. Burada toplumdaki farklılıkların, bütünleşmiş bir millet kavramıyla aşılmasının hedeflenmesi "popülist milliyetçilik" düşüncesinin gelişmesine fakat bu düşüncenin gelişimi ise bir yandan "doğası gereği sınırlı" olarak tanımlanan halkla aynı zamanda "gerçek egemen" halk nitelemesinin yarattığı bir çelişki olarak ortaya çıkar⁴⁴⁷.

Popülizm için bir sınıflama yapılacak olursa "ütopik popülizm" ve "ideolojik popülizm" ayrımı işlevsel bir görev üstlenebilir. Ütopik popülizm demokrasiyi, halkın siyasal katılımı açısından ideal bir yönetim olarak tanımlamaz. Bu bakış açısına göre, demokrasi halkın doğrudan siyasi erke sahip olmasıdır. İdeolojik popülizm de ise, popülizm ilk olarak, kurumsallaşmış siyaseti temel bir öge olarak kabul etmeyen "halk" ile siyaseti temsil eden "lider" arasında ilişki de ortaya çıkar, halk burada lider tarafından

⁴⁴⁶ Conavan'dan akt. Köker, 2010, 109-110. Conavan aynı zamanda popülizmi yedi başlık altında tanımlamıştır. Bunlardan ilki, Modernleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalan geri köylü ülkelerinde ortaya çıkan sosyalizmdir. İkincisi, genişleyen sanayi ve finans kapitalizmi tarafından tehdit edilen sıradan kırsal halkın ideolojidir. Üçüncü sü, Esas olarak değişen bir toplumda geleneksel değerleri gerçekleştirmenin raryışı içinde olan bir kırsal harekettir. Dördüncüsü, halk çoğunluğunun kanaatinin seçkinleri bir azınlıkla denetlendiği inancıdır. Beşincisi, şu ana öncüle dayanan herhangi bir öğretiyi veya harekettir: erdem, en etkili çoğunluğu oluşturan basit insanlarda ve onların kolektif geleneklerinde yatmaktadır. Altıncısı, Popülizm halk iradesinin kendi başına, diğer herhangi bir standarttan üstün olduğunu kabul etmektir. Son olarak, kentteki işçi sınıfının köylülüğün desteğini kazanmış fakat bu iki sektörün özerk örgütsel gücünün sonucu olmayan bir harekettir. Conovan, M. (1981). Popülizm, Londra: Junction Books, s.7 akt. Köker, 109.

⁴⁴⁷ Köker, 2010, 115-116.

ortaya konan "ideolojiyi/hedefleri" gerçekleştirilmesi yönünde oluşturulan "siyasal katılımı" ve otoriterliğin pekiştirilmesini sağlamakta ve aynı zamanda otoriterliğin pekiştirilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Bu otoriter popülizm olarak da adlandırılabilir. İdeolojik popülizmin ikinci ayrımı, ekonomik kalkınmayı hedefleyen ve siyasal rejimi bu amacı için en uygun bir araç olarak gören "seçkin" ile "bürokratlar"ın beraberliğinde oluşturulan rejimin varlığını meşrulaştırmak için sınıfsız, dayanışmacı bir kitle olarak, halka dayandığını ileri süren " siyasetçilerin popülizmi" olarak ortaya çıkmıştır⁴⁴⁸.

Köker, Ütopik popülizmin, demokrasiyi halkı özgürleştirici bir değer olarak görmesinin aksine "otoriter ve siyasetçilerin popülizminin halkın siyasal yaşamına katılmasını, gerçek bir ideal olarak değil, mevcut toplumsal gerçekliğin devamı bakımından başvurulması gerektiği düşünülen bir "retorik "olarak gördüğünü ifade eder. Her ikisinde de demokrasi mevcut siyasal durumu korumaya yönelik bir "ideoloji"yi temsil eder. Böylece, popülizm-demokrasi arasındaki ilişkinin de, Batılı olmayan toplumların gelişiminde ekonomik alanda sanayileşmenin önemsendiği ve bu gelişimin asli gücünün devlet olduğunu, siyasal alanda tek partinin "sınıfsız" bir toplum miti üzerinde kurgulandığı, kültürel alanda ise, "yozlaşmış" Batılı değerler karşısında, halkın sahip olduğu "saf" değerleri, kültürü önemsendiği bir süreç içerisinde ilerleyip geliştiğini belirtir. Bu durumun sonucu olarak da, popülizme Türk modernleşmesi ve onun halkçılık anlayışını temelden etkileyen şöyle bir özellik eşlik edebilir: "Batının tekniği" ile toplumun kendine has kültürü" arasında bir yol bulma düşüncesi"⁴⁴⁹.

Kemalizm'in halkçılık anlayışı, literatürdeki bir çok farklı tanım ve uygulamaları arasında, Köker'in ideolojik popülizm olarak ifade ettiği ve Karaömerlioğlu'nun da, halkçılığın gelişimini belirli bir aydın türünün ortaya çıkması olarak tanımladığı bakış açısı çerçevesinde ele alınacaktır.

⁴⁴⁸ Köker,122.

⁴⁴⁹ Köker, 118-122.

4.1.2.3. Erken Dönem Halkçılık Anlayışı

4.1.2.3.1. II. Meşrutiyet Döneminde Halkçılığın Gelişimi

Yeni Osmanlılar'ın Osmanlı toplumuna ve aydınlar olarak kendilerine dair önemli bir teşhisi, halk ile aydınlar arasında ki kopukluğa yaptıkları vurgu olmuştur. Her ne kadar başlattıkları yenilikler somut hedef olarak halkı değil devleti kurtarmayı hedeflese de kendilerinden sonra gelecek olan Jön Türkler'e böyle bir tespiti miras bırakmışlardır. Jön Türkler için temel hedef ise Abdülhamit'in baskısından kurtulup çok önemsedikleri parlamenter sisteme geçmek olmuştur. Kemalizm'in siyasi fikirlerini de önceleyecek olan İttihat ve Terakki'nin önderlerinden olan Ahmet Rıza, halka güven duymama nedenini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Millette icraatı başkasından, Allahtan, padişahdan, hükümetten beklemek hissi, adeti vardır. İTC teşekkül ettiği zaman halk icraatı ondan beklerdi. İttihat ve Terakki her şeyi ıslah edecek, yağmur yağdıracak, vatani şenlendirecekti. Bunlar derhal olmayınca halk İttihat ve Terakki'den soğumaya başladı. İttihat ve Terakki, milletle hürriyet getirmişti. Eski devir ile yeni devir arasında bu bir büyük farktı. Bu farkı görmemek insafsızlıktı, halk eski devri unuttu, çünkü hürriyete cidden aşık değildi. Hürriyetin kıymeti takdir edilemiyor, istimali bilinemiyordu. Eski devri unutmamak, milletin ıslahı ahvali, terbiyei siyasiyesi için lazımdı.”“Ben yirmi sene hariçte yaşadığımdan milletin ahvayı ruhiyesini bilmiyordum. Rüfeka da bilmiyormuş, biz milleti şayanı hürmet bir kadın gibi nazik zannettik, kırılmasın, üzülmessin dedik. Tedricen ıslaha karar verdik, gücendirmekten korktuk. Bunlarsa ıslahatın teahhuruna sebep oldu. İttihat ve Terakki kendisini sevdiremedi. Düşmanlar bu halden istifade ederek Cemiyetin aleyhine yürüdüler.(...)İlanı Meşrutiyetle İttihat ve Terakki millete hürriyet vermişti, millet bu hürriyeti ne yaptı, sokaklarda bağırıp çağırdı, matbuatta suistimal etti.”⁴⁵⁰

Her ne kadar bu sözler sarf edilmiş olsa da özellikle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın işgaliyle ortaya çıkan Türk milliyetçiliği, "milletini arayan devlet"⁴⁵¹ in aydınları olarak, Osmanlı'nın asli unsurlarını aramış ve de aradığını Osmanlı'nın ihmal ettiği Anadolu köylerinde bulmuştur. Her ne kadar Ahmet Rıza'nın seçkin söylemi Kemalist halkçılığa

⁴⁵⁰ Rıza, A. (04.02.1950). Cumhuriyet, 4.

⁴⁵¹ Kadıoğlu, A. (1997). Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve seçkinlerin Tavrı Nuri Bilgin (Editör). Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik. İstanbul: Bağlam Yayınları. 280.

miras kalmış olsada Jön Türkler'in halktan başka çaresinin olmaması, amaçlarını ulaşmada halkı yanına almak gerekliliği -bu "zorunluluk" olarak da okunabilir- aynı zamanda halkı ön plana çıkarmak sonucunu/ zorunluluğunu da doğurmuştur. Bu anlamda ortaya çıkan halkçı düşüncenin, milliyetçilik düşüncesiyle beraber değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.1.2.3.2.Narodnik Düşünce ve Halkçılık

II. Meşrutiyet'in Osmanlı siyasal yaşamına kazandırdığı temel siyasi fikirlerden en önde geleni halkçılıktır. Aslında halkçılık fikirleriyle sosyolojinin gelişimi aynı döneme rastlar. 19. yüzyıl Osmanlı için özellikle "cemiyet", "halk" gibi sosyolojinin yeni anlamlar olarak değişim gösterdiği bir dönemi de ifade etmektedir. Bu dönemde kullanılan ve "halk" kelimesine karşılık gelen birçok kelime vardır. *Halk* aslında *reaya*, *teb'a*, *ahali*, *avam* sözcükleriyle aynı anlamdadır. 19. yüzyılda ortaya çıkan halkın günlük dildeki kullanımını "ahali"sözcüğü karşılar. Ahali sözcüğü reayadan/ tebaadan halka geçişin simgesi ve aynı zamanda kuldan vatandaşa geçişin bir ara aşamasını ifade eder. "Avam" ise "Havas"ın karşıtıdır. Halkın "bayağı" kesimine, ya da seçkin olmayanlarına verilen bir addır. II. Meşrutiyet döneminde halk sözcüğü, millet anlamında kullanılmıştır. Halk Fırkası'ndaki bu halk sözcüğü de bu anlayışın bir devamıdır. Tek Parti döneminde bu iki kavram farklı anlamlar alacak ve "Halk" sözcüğü, "Millet" sözcüğünün toplumsal içeriğini simgeleyen bir anlam kazanacaktır⁴⁵².

Toprak, Osmanlı halkçılarının, Rus Narodnik hareketinden ve bu hareketin Balkanlar'daki devamı olan halkçılık (popülizm) ve köycülük (peasantism)'ten esinlendiğini ve bu düşüncelerin özellikle *Türk Ocağı* ve *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti* aracılığıyla *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* dergilerin de ifade edildiğini belirtir⁴⁵³. "Halka doğru" tabiri, Çarlık Rusyasında 19. yüzyılın ortalarında gelişen "narodnik" hareketin önemli bir söylemidir. Serfliğin kaldırılmasıyla, küçük çapta üreticilik yapan köylülerin durumu kötüleşmiş, Rus aydınları ise köylülerle beraber olarak toplumdaki bu bozulmanın düzeleceğine inanarak köylüyle bütünleşmiş ve bu durum "halka doğru" hareketiyle çözümlenmeye çalışılmıştır.

⁴⁵² Toprak, Z. (2002). Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu. M. Ö. Alkan (Editör). MTSD Tanzimat ve Cumhuriyetin Birikimi. Cilt 1.(4.b). İstanbul: İletişim yayınları. 322.

⁴⁵³ Toprak, Z. (1984). Osmanlı Narodnikleri: "Halka Doğru Gidenler". Toplum ve Bilim. Sayı 24. s 69-81. bu makalenin bazı değişiklikler çerçevesinde yeniden gözden geçirilmiş hali Zafer Toprak'ın Türkiye'de Popülizm kitabında "Halka Doğru Gidenler" başlığıyla yer almaktadır.

Rus aydınları yani “Halka doğru gidenler”, hem köylülere sahip çıkıyor hem de onları Çarlığa karşı başkaldırıya çağırıyorlardı. Devrimi kazanmak için köylüyü ayakta tutması gereken Rus aydınının görevi büyüktür; halka gitmeli, halkı uyarmalı, eğitmeli ve aydınlatmalıdır⁴⁵⁴. Rus narodniklerin şiddete de başvurarak feodal bir toplumdan sosyalist bir topluma geçmek isteğindeki, devrimci boyut Türk halkçılığında görülmemiştir⁴⁵⁵.

19. ve 20. yüzyıl da Batılılaşma’ya geç kalmış birçok ülkede seçkinler Rusların “halka doğru gidenler” hareketini örnek almıştır. Bunlardan biri de Türk halkçılığıdır. Rus “narodnik” hareketinin 19. yüzyılın sonlarında Balkanları da etkilemesiyle birlikte, Balkan aydınları ve dışarıdan gelen Türkler tarafından Osmanlı aydınını da etkilemiştir. Toprak, Panslavizm ve Rus popülizminden etkilenen Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi dışarıdan gelen aydınlar ve Ermeni aydınların ulusçu Taşnak akımına karşı geliştirdikleri sosyalist Hınçak akımı, Narodnik fikirlerden etkilenmiş bu etkiden, Türk aydınları da nasibini almıştır⁴⁵⁶. Tüm bunların II. Meşrutiyet’le birlikte uluslaşma sürecinde ortaya çıkan Türkçülük ve halkçılık akımlarında etkileri çok büyük olmuştur⁴⁵⁷.

Bu dönemde yayınlanan iki dergiden ilki olan 1911 yılında yayınlanan “Türk Yurdu” *“güzideler tarafından temsil olunan, halktan ayrı bir milletten söz edilemeyeceğini, milliyetin esaslarını yaratanın halk olduğunu”* belirten görüşüyle "halk" ve "millet" kavramlarını aynı anlamda kullanmıştır. Türk Yurdu'nu çıkaran aydınlar için *"milleti oluşturan halkın zevkini, duygularını, halkın akideleri ve görüşleri"* oluştururdu. Bu nedenle dergi, “halka doğru inmeyi”, halkı anlamayı, milleti yükseltmek için halkı yükseltmek gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte dönemin diğer önemli bir dergisi de Ziya Gökalp’in başını çektiği önemli milliyetçi yazarlara sahip bir dergi olan 1912’de yayınlanmaya başlayan “Halka Doğru” dergisidir⁴⁵⁸.

⁴⁵⁴ Zafer Toprak, 1984, 69. Rus popülizmin önderlerinden Peter Lavron, Rus gençlerine haklatan uzak kaldıklarını, halkla yakın ilişki kurmadıkça ülkedeki sıkıntıların geçmeyeceğini aksine seçkinlerle köylülerin arasındaki mesafenin artması da bu durumu daha da kötüleştirebileceği için onlara “halka gitmelerini” öğütlemiştir. Halka Doğru hareketi hakkındaki geniş bir bilgi için bakınız: Tekeli, İ., Şaylan G. (1978). Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi. Toplum ve Bilim. Sayı 6-7. s. 54-56.

⁴⁵⁵ Georgeon, F. (2013). Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin yükselişi(1908-1914). Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930. (çev. Ali Berktaş). (3.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. S.23-36.

⁴⁵⁶ Karaömerlioğlu, 34.

⁴⁵⁷ Zafer Toprak, 1984, 70.

⁴⁵⁸ Zafer Toprak, 1984, s 73.

Bu dönemde yapılan tartışmalar, Cumhuriyet döneminde halkçılık adına yapılanlar ile aynıdır. Yani Cumhuriyet, II. Meşrutiyet döneminin halkçılık anlayışının ve aydın-halk arasındaki kopukluğun giderilmesinde çözümü yine bu dönemin sürekliliğini, politika anlamında devam ettirerek sağlamıştır. Hem milliyetçi hem de halkçı bir düşünür olan Yusuf Akçura, çıkardıkları dergilerinin amacını halka faydalı olmak ve bunun içinde eğitilmiş aydınların köylere gitme gerekliliği olarak ifade etmiştir. Hem *“Halka Doğru”* hareketi ile hem de bu dönemin önemli roller üstlenen kurumları olan *Türk Ocakları* isimleri değişse de misyonlarını Cumhuriyet döneminde devam ettirmişlerdir. Türk Ocakları'nın yerini Halkevleri, "Halka Doğru" ve "Türk Yurdu" dergilerinin yerini ise "Ülkü" dergisi almıştır.

Yine Yusuf Akçura'nın, *“köylülerin topraklarının ve topladığı ürünün yetersizliği, demiryolu, ulaşım sıkıntısı çektiği ve bu yüzden şehirle bütünleşememesi”* gibi üzerinde durduğu konular bunun sonucunda yapılması gerekenin *“halka yönelmek, halkla bütünleşmek, halkın seviyesine inerek onu eğitmek”* olduğunu belirtirken, *“halkın hastalıklarının sebeplerini öğrenmek ve onlara çare bulmak”* görevini üstlenen Türk Ocakları Türk aydınlarını halka doğru gitmeye çağırmıştır. Bu da Cumhuriyet döneminin halkçılık anlayışının önemli bir bölümünü oluşturan köycülük düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Yine bu "Halka Doğru hareketi" çerçevesinde özellikle *Genç Kalem*ler dergisi "milli lisan hareketi ile milli bir edebiyat oluşması için köy yaşamını işleyecek romanları öne çıkarmıştır"⁴⁵⁹.

Meşrutiyet döneminin Cumhuriyet Dönemine en büyük düşünce miraslarından biri olan halkçılık, Gökalp'in etkilendiği Fransız solidarist düşüncesinin bir ürünüdür. Özellikle 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı'da etkili olan pozitivist düşünceye, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sosyolojizm etki etmiştir. Emile Durkheim'in etkisinde ki

⁴⁵⁹ Zafer Toprak, 1984, 74. Türk aydınlarının Anadolu'nun köy hayatına gitmesi, aslında yapılan bir tercih değil zorunluluktur. Birinci dünya savaşıyla beraber Türk ulusçuluğu Anadolu'ya yönelmiş en son Araplarında ayrılma talebi, İttihatçıları Müslüman-Türk unsurlarla dolu Anadolu'ya bağlamıştır. Toprak, 1995, s.45. Özellikle Türk Ocağı'nın en büyük isteği Anadolu'ya gitmek, gezmek, öğrenmek, sevmek yani ihmal olan Anadolu'ya dönmektir. Türk Yurdu'na göre, *“Dün paıyahtı en ziyade Anadolu'nun evladı korudu; bugün payitahtı yine Anadolu'nun kadın erkek rençberleri doyuruyor”* yani Anadolu *“velinimetimiz”* düşüncesi, Cumhuriyet dönemin de Mustafa Kemal'in "Köylü milletin efendisidir." söylemiyle devamlılık gösterecektir. *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti* ise *“Köylü kütüphanesi”* ve *“köy hocası kütüphanesi”* oluşturulmasını sağlamıştır. *“halkı sevmek için bilmek lazımdır”*, bunun içinde uygarlık araçlarından faydalanmamız gerekmektedir. *“his adamı olmayan”* köylünün hoca ve üfürükçülerden kurtarılıp *“menfaat adamı* olarak onunla temas kuracak ve onu yükseltecek Türk aydınının yönlendirilmesi gerekmektedir. Yapılan tüm bu çalışmalar, Cumhuriyet döneminin köycü düşüncesinin temelini oluşturur. Bu düşünceler Halkevleri ve onun köycülük kolu ile beraber yürütülecektir. Toprak, 1984, s.74-77.

sosyolojinin bir alt kademesi olan solidarizm, uluslaşma sürecinde Meşrutiyet döneminin en etkin ideolojisi olmuştur⁴⁶⁰.

Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in resmi ideolojisi olan solidarizm,⁴⁶¹ sınıf çatışmalarını gereksiz bulan, toplumdaki sınıf çatışması yerine uzlaşma ilkesine dayanan organik dayanışmayı ve devletin ekonomiye müdahalesini savunan, adaleti sağlayamayan liberalizm ile özgürlüğü yok eden sosyalizm arasında bir orta yol bulma çabası olarak değerlendirilebilir⁴⁶². Toprak, Meşrutiyet döneminde gelişen sosyolojinin Osmanlı'ya "tesanüd/tesanütçülük", "halk/halkçılık", "millet/milliyetçilik" olmak üzere önemli üç kavram kazandırdığını ve bu kavramların Meşrutiyet aydını ile Cumhuriyet aydını arasındaki köprüleri kuran kavramlar olduğunu ifade eder⁴⁶³.

Solidarizm/tesanütçülük/dayanışmacılık evrimci, ahlakçı bir düşüncedir⁴⁶⁴ ve halkçılık düşüncesinin de önemli bir niteliğini oluşturur. Mardin, halkçılık ilkesinin 20. yüzyılla birlikte Türkiye'de aydınlar arasında en çok tutulan bir akım olmasını eski bir kültür kodunun yeni bir şekilde yansımaya bağlamıştır. Batıya giden Türk aydını sosyalizm-solidarizm seçeneğinden ikincisini seçmiştir. Bu onların eskiden beri bildikleri, kendi toplumlarında hakim olan değerlere benzer değerler getirmiştir⁴⁶⁵. Belge de bu görüşe katılarak, Avrupa'daki radikal fikir akımlarının Türk aydınlarını hiç etkilemediğini, Paris Komünü'nün Jön Türkler için birbirlerine yazdıkları mektuplarda, "postanın gecikme nedeni" olarak değinilen bir durum olduğunu Avrupa'da ne olup bittiği ile ilgilenmemiş olduklarını, özellikle de sosyalist düşünceden oldukça uzak durduklarını belirtmiştir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁰ Toprak, Z. (1977). II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık. Toplum ve Bilim. Sayı:1. S. 92-94.

⁴⁶¹ Solidarizm Fransa'da radikal partinin benimsediği bir ideolojidir. Temsilcileri arasında Léon Bourgeois, Alfred Fouillée, Alexandre Millerand, Charles Gide, Gustave Geffroy gibi düşünürler vardır. Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti'nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. S. 377-382.

⁴⁶² Zafer Toprak, 1977.95

⁴⁶³ Zafer Toprak, "Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu", MTSD, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Cilt 1, İletişim yayınları, 4.b, İstanbul, 2002. ,311)

⁴⁶⁴ Toprak, 1985.377.

⁴⁶⁵ Toprak, Z. (2013). Türkiye'de "Narodnik" Milliyetçiliği ve Halkçılık (1908-1918). Popülizm. İstanbul: Doğan Kitab.

⁴⁶⁶ Belge, M. (1995). Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar. S. Şen (Derleyen). Türk Aydını ve Kimlik Sorunu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. s. 126.

4.1.2.4.Halkçılığın Boyutları

Solidarizmi ve onun devlet felsefesi olarak halkçılığın, Türkiye'de temsilcileri Ziya Gökalp, Tekin Alp, Necmettin Sadak, Zekeriya Sertel gibi İttihat ve Terakki'ye bağlı kişilerden oluşmuştur. Toplumsal yönü kadar siyasal ve ekonomik yönleri de olan halkçılık aynı zamanda meşrutiyet döneminin uluslaşma sürecini, milli iktisat politikasını ve toplumsal dayanışma ilkesini de kapsar. Siyasi halkçılık, ulus devlet kurmak isteyen, bu açıdan da ulusal bağımsızlığa önem veren, bireylerin siyasal hak ve özgürlüğünü önemseyen bir görüştür. Bu dönemde Osmanlı'nın kapitülasyonların kaldırılmasını önemsemesinin nedeni siyasi halkçılıktır. Toprak, siyasi halkçılığın Milli Mücadele'yi yürüten kadroyu da etkilediğini ve 1920 tarihinde yayınlanan "Halkçılık Beyannamesi"nde ana vurgu olan "milli hakimiyet" ilkesinin özellikle Cumhuriyet kavramı ile özdeşleşeceğini vurgular⁴⁶⁷.

İktisadi solidarizm, halkçılığın ekonomik boyutudur ve Meşrutiyet döneminde bunun karşılığı uluslaşma sürecinde liberal politikalara karşı devlet müdahalesini savunan "milli iktisat" olmuştur. Halkçılığın üçüncü boyutu ise, içtimai solidarizm/halkçılıktır. Toplumda yer alan farklı sınıflar, çatışarak toplumda dayanışma yerine düzeni yok eden bir süreç ortaya çıkarırlar. Bu sürekli çatışan toplumsal sınıflar ortadan kalkacak ve yerine meslek zümreleri geçecektir. Toprak, "Halka Doğru" gidenlerin Türk Ocakları'nın Anadolu'ya yönelik Narodnik eğilimlerin ötesine geçtiğini ve Müslüman-Türk unsurun ekonomik çıkarını gözettiğini belirtir. "Halka Doğru" hareketi artık bir orta sınıf hareketidir. Maddi tabanı olan bu hareketin hedefi hem ekonomik hem kültürel oluşumları aynı potada eritmektir. Yani hem ulusçu hem halkçı olmaktadır⁴⁶⁸. Yani burjuvazisi olmayan "milli birlik" oluşturup ayakta kalabilmek isteyen Türkler için halkçılık ile milliyetçilik her zaman beraberlik içinde olmuştur.

4.1.2.5.Halkçılık ve Ziya Gökalp

Gökalp'in toplum ve siyaset felsefesi Türk modernleşmesi bölümünde anlatıldığı için burada daha çok Kemalist halkçılık düşüncesinin temel taşlarını oluşturan "medeniyet-

⁴⁶⁷Toprak, Z. (1977). II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık. Toplum ve Bilim. Sayı:1. S. 95-96.

⁴⁶⁸ Toprak, Z. (1995). Aydın, Ulus-devlet ve Popülizm. S. Şen (Editör). Türk Aydını ve Kimlik Sorunu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. s. 51

hars", "güzide-halk" ve "solidarist toplum ve milli birlik anlayışı" çerçevesinde özetlenecektir.

Gökalp'e göre, II. Meşrutiyet'le birlikte bir "siyasi inkılab" gerçekleşmiştir. Bundan sonra beklenen inkılabın ikinci aşaması olan "içtimai inkılab"dır. Bu gerçekleştiği zaman eski hayata ait olan her şey ortadan kalkıp "yeni bir hayat" kurulacaktır. Yeni hayatla, "yeni iktisat", "yeni aile", "yeni estetik", "yeni felsefe", "yeni ahlak", "yeni hukuk", "yeni siyaset" amaçlanmaktadır. Gökalp, *içtimai inkılapla* ortaya çıkacak olan bu "yeni hayat"ı, Osmanlı'yı yeniden ayağı kaldıracak bir formül olarak görmektedir. Bu yeni yaşamın en önemli bileşenleri "halkçılık ve milliyetçilik" olan Türkçülüktür⁴⁶⁹.

Gökalp, "cemiyet"i halkın toplumsal boyutu olarak adlandırır. Gökalp, bu bakış açısının sonucu olarak "fert yok, cemiyet var" düsturunu kullanarak, birey karşısında topluma verdiği önemi vurgular⁴⁷⁰. Gökalp, Batı'daki demokrasi sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak gördüğü halkçılığı, toplumdaki sınıf kavgalarının yerini mesleki zümrelere bırakması olarak tanımlar. Böylece bir organizma gibi çalışan toplumun önemli görevlerini yerine getirme de mesleki zümreler görevli olacaktır. Bu çalışmalar sonucunda toplum gelişecek ve böylece iş bölümü ve uzmanlaşma artacaktır. Çatışmanın yerini dayanışma alacaktır. Bu görüşler çerçevesinde Gökalp'in analizini özetleyen "Fert yok, cemiyet var.", "Sınıf yok Meslek var", "imparatorluk yok milli devletler var" üç slogan II. Meşrutiyet' in Cumhuriyet'e mirası da olmuştur⁴⁷¹.

Gökalp, Türk aydınlarının en büyük sorunlarından biri olan Batı ile yaşanan gerilimli ilişkiyi çözme misyonunu üzerine almış ve bu duruma çözüm aramıştır. Gökalp'in "Batı'dan bilgi Doğu'dan kültür" ayrımı, halkçılık ideolojisine de yansımıştır. Toprak, normalde Osmanlı' da olmayan -Durkheim'da olan- "sınıf"ın yerine "esnaf"ı koyan Gökalp'in, Durkheim'ın işbölümü ilkesini hem kolayca benimsemiş olduğunu hem de onu milliyetçilik düşüncesiyle de donattığını belirtir. Gökalp, çatışan sınıfların yerine "birleştirici ve birbiriyle dayanışma içinde olan meslek zümreleri"ni koymuştur. Mesleki teşkilatlara dayanan "siyasi ve içtimai halkçılık" ilkesi sınıflı toplumdan "sınıfsız bir devir

⁴⁶⁹Toprak, Z. (2002). Osmanlı'da Toplum Bilimin Doğuşu. M. Ö. Alkan (Editör). MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi. C: 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.310-327.

⁴⁷⁰ Toprak, 2002, 323.

⁴⁷¹ Toprak, 2002, 326)

olan" meslek devri"ne geçişi de göstermektedir. Gökalp'in bu düşüncesi, CHF'nin 1931 programında yer alan halkçılık ilkesinin içeriğinde önemli rol oynamıştır⁴⁷².

Yine bu medeniyet-hars ayrımı çerçevesinde, kültürü bulup onu ortaya çıkarmak "güzideler"e düşen bir görevdir. Batı'yı/tekniki bilen güzideler, bunu harsı alacakları halka anlatmalı ve ondan da sadece halkta olacak olan kültürü almalıdır. Bu karşılıklı etkileşimin başlayıp devam etmesi içinse güzideler "halka gitmeli" ve "halkı" tanımalıdır. "Halka Doğru" hareketinde başrol oynayan Gökalp, böylece aslında Cumhuriyet döneminin köy-köycülük, Halkevleri politikalarının da öncüsü olmuştur.

Gökalp toplumdaki siyasi tabakaların ortadan kalkmasının iktisadi tabakaları ortadan kaldırmadığını, bunu başaracak olanın meslek devri olduğunu belirtmiştir. Böylece meslek devrinde halkçılık yeni bir boyut kazanıp, toplumsal yönünü ortaya koyarak "içtimai halkçılığı" oluşturacaktır. Böylece sınıfların olmadığı ideal bir devlet ve toplum düzeni yaratılacaktır. Bu anlamda Halk Fırkası'nın 1923 Nizamnamesi'nde de benzer maddeler kabul edilmiştir⁴⁷³.

Toprak, Osmanlı'da gelişen halkçılığın ortaya çıkma nedenini kapitalizme geç kalınması olarak görür. Osmanlı seçkinleri bu noktada önemli roller üstlenmiştir. Bunun ilk nedeni Osmanlı'da güçlü bir burjuva sınıfının olmaması ve geleneksel yapı çözüldükçe, geleneksel seçkinlerin de yerlerini kaybetmesi olmuştur. Devlet dışında iş bulamayan eğitilmiş kesim devlete karşı muhalifliği bir meslek edinmiştir. Bu anlamda hemen hemen bütün Jön Türkler'in gazeteci olması ve gazete çıkarması tesadüf değildir⁴⁷⁴. İkincisi ise, bu seçkinlerin Avrupa'da okuyarak ya da bulunarak Avrupa'nın gelişmişliğinin karşısında yaşadıkları "aşağılık kompleksi" ve Avrupa'ya duyulan "öfke"dir. Bu seçkinler, hayran olunan Batı'nın bazı kültürel değerlerini reddedip, kendi kültürlerini ortaya koymaya çalışmış bu da bir gerilim yaşamalarına neden olmuştur. Seçkinler, bu gerilimin kendi varlık nedenlerini, ortadan kaldırmaması için popülizmi ve kültürel geleneği kullanmıştır. Ziya Gökalp'in de Türk geçmişini "Orta Asya'ya" dayandırıp yeni gelenek yaratması,

⁴⁷² Mustafa Kemal'in 1920 tarihli "halkçılık" programında yer alan, 1931 CHF programında ve 1937 de Anayasa'da altı oktan biri olarak beliren "halkçılık" sözcüğünü ilk kez Ziya Gökalp kullanmıştır. Bkz: Ziya Gökalp, "Yeni mecmua" 14 Şubat 1918 Sayı:32 . Toprak, 1977.97

⁴⁷³ Toprak, 1977.100.

⁴⁷⁴ Toprak, Popülizm 42.

seçkinlerin de dayandığı en önemli düşünce olmuştur⁴⁷⁵. İşte bu yüzden Türk popülizm/halkçılığı gelenekçi-köktenci ve modernleşmeci ve geleneksel değerleri bir araya toplayan bir nitelik kazanmıştır⁴⁷⁶.

4.1.2.6. Birinci Mecliste Halkçılık

Milli Mücadele halkçılığının amacı, toplumun farklı kesimlerini ortak mücadele etrafında birleştirmektir ve bu anlamda işlevsel bir konuma sahiptir. Milli Mücadele dönemi halkçılığı, emperyalizme karşı milli bağımsızlığı savunmuş, saltanata karşı milli egemenliği vurgulamıştır. Halkçılığın işlevselliği o dönemde karşılaşılan ve çözülmesi gereken sorunlara hızlı çözümler bulmasından kaynaklanmaktadır⁴⁷⁷.

“Sanırım bugünkü varlığımızın ana mahiyeti milletin genel eğilimlerini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir. Efendiler, biz memur sınıfı yaratmak için çalışmalıyım ve mutlaka bir memur kadrosu içerisinde bulunanları bir yere koymakla aklımızı yormayalım. Yönetimi halka teslim etmek için çalışalım”⁴⁷⁸

Mustafa Kemal, 1920 yılında yaptığı bu konuşmasında halkçılığı ilk kez gündeme getirmiştir. Değinilen bu ilkeler daha sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hazırlanırken de kabul edilmiştir. Mustafa Kemal, iç siyasette amacının *“halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hakim kılmak”* olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır:

“Bu hükümet demokrat bir hükümet midir, sosyalist bir hükümet midir, yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükümetlerden hangisidir? Buyurdular! Efendim bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, mahiyet-i ilmiyyesi itibariyle, hiçbirine benzemeyen bir hükümettir. Bu mahiyette bir hükümettir. İlmi, içtimai noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lazım gelirse "halk hükümeti" deriz. ...Biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyati vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisab ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını say'dan muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur; hakkı yoktur! O halde ifade ediniz

⁴⁷⁵ Toprak, Popülizm 42

⁴⁷⁶ Toprak, 2013. “Türkiye’de “Narodnik” Milliyetçiliği ve Halkçılık (1908-1918)

⁴⁷⁷ Toprak, 31.

⁴⁷⁸ “Milli Mücadele’de Bir an önce başarılı olmak için... alınması Gereken Önlemler Hakkında Önerge Nedeniyle”, Söylev ve demeçler, 12 Temmuz 1920, 122.

efendiler! Halkçılık, nizam-i içtimaisini say'ına, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir meslek-i içtimaidir.” Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyeye mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Binaaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatle hükümetimizin istinad ettiği esasın ilm-i içtimaiye müstenid bir esas olduğunu bariz bir surette görürüz! Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbirşeye benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz efendiler!”⁴⁷⁹.

Mustafa Kemal’in konuşmasının sonunda vurguladığı sözler, Kemalist rejimin kendine atfettiği en önemli özelliğe de vurgu yapmaktadır: “Kimseye benzememek”. Bu özellik rejimin kültür politikasının, toplum, birey, siyasal partiler, demokrasi, özgürlük gibi tüm konuların nasıl yorumlandığının temelini oluşturan bir düşünce olmuştur/olacaktır.

13 Eylül de hazırlanıp 18 Eylül’de Meclis’e sunulup, görüşülen “Halkçılık Programı”⁴⁸⁰ Teşkilat-ı Esasiye’nin temelini teşkil eder⁴⁸¹. 8 Eylül 1920 tarihinde Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde yayınlanan bu programın, Mecliste yer alan Halk Zümresi⁴⁸² adlı grubun siyasi programında yer alan ilkelerden esinlenerek hazırlandığı ileri sürülmüştür⁴⁸³. Halk Zümresi’nin programı halkı kayıtsız şartsız egemen kılmak üzerine kuruludur. Halkçılık programı da bundan etkilenmiştir. Tek fark, *Halk Zümresi* saltanat ve hilafete dair hiçbir maddeye yer vermezken, *Halkçılık programında* bunlarla ilgili maddelerin yer almasıdır. Halkçılık programı maddeleri, “halkçı vurguyu” kuvvetlendirmiştir. Program da tek amacın halkın bağımsızlığı olduğu vurgulandıktan sonra, hükümetin halkı emperyalizm ve kapitalizmin zulmünden kurtararak, yönetim ve

⁴⁷⁹ Age.

⁴⁸⁰ Toprak, Mustafa Kemal’in Nutuk’ta “1920 yılında bu programı Meclis’e takdim ettiğini” belirttiğini, fakat böyle bir programın hiçbir yerde bulunmadığını belirtir.. Toprak, CHP tarihi ya da Milli Mücadele tarihini yazan birçok çalışmanın hep bu halkçılık programına gönderme yaptığını bir tek “ Atatürk’ün Halkçılık Programı” adlı eserinde İsmail Arar’ın da tüm çabalarına rağmen bu programa ulaşamadığını belirtir. Fakat, Mustafa Kemal’in Nutuk’ta Halkçılık programı olarak belirttiği yazı aslında, Mecliste hizipleşmenin gündeme geldiği ve konuşması sırasında İkinci Grup’un ve Hüseyin Avni’nin sık sık müdahale etme gereği duyduğu 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasıdır.⁴⁸⁰ Bu konuşma “halkçılık” alt başlığı altında 1922 yılında yayınlanmıştır. Zafer Toprak, "Halk Fırkası ve Halkçılık", 2013..401. Toprak’ta Demirel ve Tunçay ile aynı fikri paylaşır. 1921 de böyle bir halkçılık programı yayınlaması, Meclis’teki “Bolşevik” tehdidine karşı bir önlem olarak görülmüştür. Mustafa Suphi’nin girişimleri, Halk Zümresi, Halk İştirakiyun Fırkası ve Yeşil Ordu gibi grupların varlığı, Mustafa Kemal için tehdit olarak görülmüştür.

⁴⁸¹ Mustafa Kemal bunun tarihini Nutuk ta farklı veriyor. Bak. Zafer Toprak düzeltiyor bunu, Tunçay Halkçılık programının Halk zümresinden etkilendiğini belirterek Mustafa Kemali yanlanıyor. Tunçay .2009. 156, 152-162.

⁴⁸² Halk Zümresi için bkz. Tunçay, 2009.309, 185.

⁴⁸³ MAksat ve Meslek başlığıyla ilk 6 maddesi, "memlekette bila kayd ü şart halkı hakim kılmak üzere "halk Zümresi" teşekkül etmiştir. 2. Asrın icabına ve halkın ihtiyacına göre muktezi tecdüdat ve tesisatı temin etmek Zümre'nin gayesidir. Tunçay, 2009, 185

egemenliğin gerçek sahibi kılarak bu amacına ulaştıracağını ve egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu, yönetim şeklinin halkın kaderini doğrudan doğruya ve fiili olarak kendisinin yönetmesi esasına dayandığını açıklıyordu. En başından beri söylenen “ulusal sınırlar içinde hilafet ve saltanatın kurtarılması yemini” yerini “bu kurtarma başarıldıktan sonra Meclis’in kendileri için çizeceği yasal sınırlar içinde” hareket etmeleri gerektiği şartına bırakıyordu. Demirel, Halk Zümresi’nin sahip olduğu bu sol jargondan esinlenen Halkçılık programında, Sovyet Rusya’dan esintiler olduğunu vurgular⁴⁸⁴.

Batı uygarlığının çöküntü halinde olduğuna ve Doğu’da yeni bir toplum doğacağına inanan Halk Zümresi, Meclis’te örgütlenen bir gruptur⁴⁸⁵. Halk Zümresi’nin 1920 yılının sonbaharında örgütlenmiş, siyasi programı Yunus Nadi tarafından yazılmış ve gazetesi Anadolu’da Yeni Gün de yayınlanmıştır⁴⁸⁶. Tunçay, Mustafa Kemal’in Halk Zümresi’nin İttihatçı bir grup olarak Meclis’e egemen olmasından çekinerek, önce Zümre’nin başlıca görüşlerini hükümete mal etmiş, ya da onun örgütsel bütünlüğünü parçalayacak yollar aramış olduğunu belirtirken bunun yanı sıra halkçılık programı sırasında Mustafa Kemal’e yöneltilen “Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmak için mi halkçılık ön planda tutuldu? Sol ve İttihatçı grupların halkçı anlayışlarının önümü kesilmek istendi?” eleştirilerin haklılık paylarının olduğunu vurgular⁴⁸⁷.

Açıklanan Halkçılık programı, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun hazırlanmasında ana metin olmuştur⁴⁸⁸. Birinci madde olan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usulü halkın kaderini doğrudan doğruya ve fiili olarak yönetmesi esasına dayanır” tartışmasız kabul edilmiştir. Demirel, bu maddenin adı telaffuz edilmese de “cumhuriyet” yönetiminin temel esası olduğunu ve bunun tartışmasız kabul edilmesinin önemli olduğunu

⁴⁸⁴ Ahmet Demirel, Birinci mecliste Muhalefet, İletişim yayınları, İstanbul, 1994,187. Tunçay’da Demirel ile aynı fikirleri paylaşır. Kurulacak partiye ad olarak düşünülen "halk" kavramının içeriği, 1923 yılının başlarında tartışma konusu olmuştur. CHF'nin gelişimi içinde "millet" gibi daha genel bir kavramla özdeşleştirilmesinden önce, "halk" siyasal toplumun üyelerinin tümünün değil, ezilen yoksul tabakalarını akla getirmektedir. Halk zümresi ve ondan esinlenen hükümetin "halkçılık" programı açıkça sol nitelikliydi. Tartışmalar "halk" kelimesinin hangi kesimleri kaplayacağı yönüdeyken Mustafa kemal bunlara açıklık getirmiştir. Halk kavramı bütün sınıfları kaplayacak şekilde kullanılmıştır. Mete Tunçay,2005.40-41.

⁴⁸⁵ Tunçay, 2005. 301.

⁴⁸⁶ Halk zümresi siyasi programı Yunus Nadi'nin gazetesi Anadolu’da Yeni Gün’de 8 Eylül 1920 tarihinde yayınlanmıştır. “Maksat ve Meslek” başlığıyla yayınlanan program, “memlekette bila kayd ü şart halkı hakim kılmak üzere "Halk Zümresi" teşekkül etmiştir. Asrın icabına ve halkın ihtiyacına göre muktezi teceddüdat ve tesisatı temin etmek Zümre'nin gayesidir.” sözleriyle başlar. Programın tamamı için bkz. Tunçay, 2005. s.309.

⁴⁸⁷ Mete Tunçay, Türkiye’de Tek Parti İktidarının Kurulması, 1923-1931, 303.

⁴⁸⁸ Demirel, 1994, 189

belirtir⁴⁸⁹. Anayasanın dördüncü maddesi, üzerinde birçok tartışma yaşanan korporatist bir ilke olan "mesleki temsil" dir. Burada yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Mesleki temsil "halkı, yönetimin gerçek sahibi" kılmanın tek yolu olarak görülmüştür. Mecliste iki gün boyunca tartışılan mesleki temsil, özellikle Mahmut Esat Bozkurt ve Yunus Nadi tarafından hararetle savunulmuştur. Tartışmanın ilk gününde özellikle Mahmut Esat Bozkurt bölgesel seçim sistemini reddeden konuşmasını şöyle açıklamıştır:

*" Büyük Fransız ihtilalinin kabul ettiği parlamento usulü, daha ondan önce eski İngiliz ihtilalinin kabul ettiği parlamento usulü, halkı memnun edememiştir. Ve zaman zaman dünyayı sarsan büyük ihtilallere meydan vermiştir. "*⁴⁹⁰

Maddeyi savunanlar arasında Anayasa Komisyon başkanı Yunus Nadi de vardır. Nadi "Avrupa'nın/parlamentar sistemin yapamadığı demokrasiyi, mesleki temsil sistemini kabul etmekle Türkiye'nin yapacağını belirterek başladığı konuşmasını *"Çünkü Avrupa'da bir takım fırkaların mücadelesi, diğer tarafta onun üzerinde bir kapitalizm, bir sermaye tahakkümü vardır ki, seçim yarı yarıya onun elinde oyuncaktır. Onun için bu mesele şimdiye kadar uygulanamamıştır. Türkiye bunu uygulayabilir. Çünkü burada meslekler birbiri ile mücadele etmez."*⁴⁹¹ sözleriyle bitirmiştir. Nadi'nin görüşlerinin analiz edileceği dördüncü bölümde görüleceği gibi, onun parlamenter sisteme duyduğu inançsızlığın kökeni bu tartışmalara dayanmaktadır.

Nadi'nin mesleki temsil düşüncesi yeni değildir. 1921 Anayasasının hazırlanmasından bir yıl önce, Mesleki temsil, 1920 yılının Ekim ayında Meclis'te, seçimlerde mesleki temsilin uygulanması komisyonunda kabul edilmiştir. Nadi'de gazetesi Anadolu'da Yeni Gün'de "hayat-ı milliyemizde hakiki bir inkılab" cümlesiyle mesleki temsili savunmuştur⁴⁹². Nadi'ye göre, halk hükümeti demokrasi demek değildir. Mesleki temsilciler teoride değil pratikte halkı hakim kılacaklardır. Yönetimi şu ya da bu sınıfa değil, tüm halka devretmek gerekir. Türk halkının yaşamında partilere yer olmadığını savunan Nadi, değişik mesleklerde çalışan insanların birbirleriyle mücadele etmediklerini

⁴⁸⁹ Demirel, 1994, 194.

⁴⁹⁰ Demirel, 1994, 196,

⁴⁹¹ A.g.e. " ...biz memleketimizde fırkalara olmadığına nazaran halka intihabat yapmak için rehber-i hareket olacak bir esas ve suret-i hal, lal-i hazırda yoktur... halk arasında fırka mı ihdas edelim?...Avrupa'da bir takım fırkaların cidalı, diğer tarafta onun fevkinde bir kapitalizm, bir sermaye tahakkümü vardır ki, intihabat yarı yarıya onun elinde bazicedir... Türkiyede mesail-i maişet yekdiğeriyle cidal etmez...yekdiğerini ikmal eden şeylerdir." Meclis konuşması. Tunçay, 2005. 307.

⁴⁹² Toprak, 1985, 375.

aksine birbirlerini tamamladıklarını ileri sürer: *“rençber eker, marangoz ambarı, çilingir arabayı yapar, hamal taşır, fırıncı pişirir, terzi diker... kısaca, yaratılıştan kurulmuş bir düzen yaşamı yönlendirir. Bu nedenle tüm insanları belli ve sayılı mesleklerde toplamak ve seçimleri en adil oranlarda da bu ilkeler ışığında yaparak “hayatı Meclise” taşımak”* gerektiğini savunmuştur⁴⁹³. Mesleki temsil konusu 1931 CHF programı hazırlanırken tekrar gündeme gelecektir. Yunus Nadi, hiçbir zaman vazgeçmediği bu düşüncesini, 1931 yılında da “şevki” biraz azalmış olsa da yine savunacaktır.

Bir kaç gün süren mesleki temsil⁴⁹⁴ tartışmaları sonucunda, ülkede mesleklerin henüz ayrışmamış olduğu ve Mustafa Kemal'in de desteklememesi gerekçesiyle bu düşünceden vazgeçilmiş ve *“BBM, vilayetler halkınca seçilen üyelerden oluşur”* maddesi kabul edilmiştir⁴⁹⁵. Sınıf çatışması olmayan toplumda, demokrasinin yerleşmesi isteniyorsa seçimler meslek temsili esasına göre yapılmalıdır. Meclis'te kabul edilmeyen bu tasarı esasında meclis yapısını siyasal ağırlıklı bir meclis yapısından, ekonomik ağırlıklı bir meclis yapısına çevirme çabasıdır⁴⁹⁶.

Meslekçilik, siyasal partilere ve demokratik seçim yöntemlerine dayalı bir seçim sisteminin yetersizliğini, Türkiye'nin Batı'ya karşı vereceği ekonomik savaşta mücadelesinin korporatist metotla olması gerektiğini savunmuş⁴⁹⁷ ve devletle birey arasındaki meslek kuruluşlarının geliştirilmesini önermiştir. Mesleki temsil kabul edilmemiş olsa da, mesleki temsilin dayandığı dayanışmacı zihniyet Tek Parti döneminde en belirgin düşünce olmuştur. Toprak da bu belirginliğin önemine dikkat çekmiştir. Ve Tek Parti döneminin çoğulculuk ve demokrasi tartışmalarında ki önemini belirtmiştir. Toprak, Türkiye tarihinde meslekçilik, halkçılık ve tesianütçülüğün birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini vurgular⁴⁹⁸.

⁴⁹³ Toprak, 1985, 376.

⁴⁹⁴ Halk zümresinin savunduğu en temel fikir Mesleki temsil 1921 de kabul edilmeyince 1924 anayasasının ilanından bir süre sonra, Muhittin Birgen Meslek dergisi adıyla bir dergi yayınlamıştır. Temel bakış, bir yazısına da başlık olan "Parlamentarizmin İflası" düşüncesidir. Parlamentarizmin iflasını düşünürler. Tunçay, 2005. 304. Ziya Gökalp, Türkçülüğün esaslarında bu konuya geniş yer vermiştir. Meslekçilik ve siyasal boyutu mesleki temsil cumhuriyet döneminde de Muhittin Birgen ve çevresinde Meslek dergisi 1925 te yayınlanan çerçevesinde savunulmuştur.yine diğer savunucuları, Necmettin Sadık (Sadak), Ahmet Mithat, Muhittin Birgen, Kör Ali İhsan Bey (oğlu)

⁴⁹⁵ Demirel, 1994, 197.

⁴⁹⁶ Kansu, 259.

⁴⁹⁷ Kansu, 253.

⁴⁹⁸ Toprak, 1985, 376. Korporatist bir dünya görüşü olan Meslekçilik, II. meşrutiyet yıllarının toplumsal çöküntüsüne bir çözüm arayışı ve Osmanlı liberalizmine bir tepkidir. Osmanlı meslekçiliği, yüzyılların

4.1.2.7.Halk Fırkasının Kurulması

Mustafa Kemal *“barışın yerleşmesinden sonra halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir parti kurmak”*⁴⁹⁹ niyetinde olduğunu belirten demecini vermesiyle Halk Fırkası’na giden yol açılmıştır. Mustafa Kemal’in savaş sonrası en temel amacı, “milli birlik” ilkesi etrafında halkı birleştirmek olmuştur. Mustafa Kemal 13 Ocak 1923 tarihinde Halk Fırkası’nın kuruluşuyla ilgili demecinde *“Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sınıflarının refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun”* sözleriyle “birlik” konusunun önemine dikkat çekmiştir⁵⁰⁰. Mustafa Kemal, bu kararının ardında halkla temas etmek için Batı Anadolu gezisine çıkmış ve burada verdiği demeçler ve yaptığı konuşmalarla kafasındaki halkçılık anlayışını anlatmıştır.

*“bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menfaatler takip edecek ve bu itibarla yekdiğerleriyle mücadele halinde bulunan muhtelif sınıflara malik değildir...halk fırkası tüm sınıfların terakki ve saadetini temin edebilir.”*⁵⁰¹

sözleriyle milleti oluşturan unsurların beraberliğinin önemini vurgulayan Mustafa Kemal, birbirinden farklı menfaatler peşinde koşacak ve bu nedenle birbiriyle mücadele edecek muhtelif sınıflardan söz edilemeyeceğini, var olan sınıfların birbirine gerekli olduğunu vurgulamıştır. Toprak, bu görüşlerin Ziya Gökalp'in “sınıf yok, esnaf var” sloganıyla ifade ettiği, solidarist bakış açısıyla aynen örtüştüğünü ve çoğulcu yapıyı dışlayan bu görüşlerin, tüm toplumsal sınıfları aynı potada eritmek amacı taşıdığını belirtir⁵⁰².

Mustafa Kemal, halkın tek bir çatı altında olması gerektiğini belirtmiş ve bunun içinde tek partinin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre, Batı’daki çok partili sistem, buradaki siyasal partilerin “iktisadi maksatlar” üzerine kurulmuş olmasına dayanmaktadır. Bunun nedeni ise bu ülkelerdeki değişik sınıfların varlığıdır. Her sınıf çıkarlarını korumak için ayrı ayrı örgütlenmiştir. Fakat Türkiye’de durum Avrupa’dan farklıdır. Özellikle II.

fütüvvet ve lonca geleneğiyle o günlerde Osmanlı düşüncesinde etkinlik kazanan ve Fransız korporatizminin sosyo-psikolojik temelini oluşturan dayanışmacı, solidarist yaklaşımın bir birleşimidir. Milli iktisat politikası, ekonomiyi "kozmpolit" yapısından arındırmak istemiştir. Mesleki temsil tartışmalarında ilk gününde büyük destek almış olması Meclise egemen olan antibürokratik anti siyasal tutumları göstermesi bakımından önemlidir. İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, toplum ve bilim 6-7.

⁴⁹⁹ “Halk Partisini kurmak Hakkındaki Kararını Açıklaması”, 6 Aralık 1922, Söylev ve Demeçler, 407.

⁵⁰⁰ Toprak, Z. (2013). Halk Fırkası ve Halkçılık. Türkiye’de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap. 413.

⁵⁰¹ “İzmir’de Gazetecilerle Konuşma”, 30 Ocak 1923, Söylev ve Demeçler, 448.

⁵⁰² Toprak, "Halk Fırkası ve Halkçılık", 413.

Meşrutiyet ile birlikte çoğalan partiler ve hiçbir sonuç doğurmayan aksine “milletin canını yakan fırkacılık kabul edilemez bir hal almıştır” ve artık “bütün milleti içeren” Halk Fırkası vardır ve farklı sınıflar yoktur. Bu yüzden de Halk Fırkası “sınıf fırkası” değil, bütün ülkenin çıkarlarını koruyacak bir parti olacaktır⁵⁰³.

*“Bu milletin siyasal partilerden çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, diğer memleketlerde partiler mutlaka iktisadi amaçlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. Çünkü o memleketlerde çeşitli sınıflar vardır. Bir sınıfın çıkarlarını korumak için oluşan siyasal bir partiye karşı diğer bir sınıfın çıkarlarını koruma macıyla bir parti oluşuyor. Bu çok doğaldır. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi oluşan siyasal partiler yüzünden şahit olduğumuz sonuçlar bilinmektedir. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet girmektedir.”*⁵⁰⁴

Aslında Mustafa Kemal’in halkçılıktan söz eden konuşması ve özellikle Meclis’e sunulan halkçılık programı, eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirilerin başında gelen ise, ancak bir partinin programı olabileceği, ortada bir parti yokken, programının olmasının doğru olmadığı yönündeki söylem olmuştur. Bu durumun sonucu ise, Mustafa Kemal’in bu hizipleşmenin büyümesine izin vermeden parti kurma kararını hızlandırması olmuştur. 1 Nisan 1923 tarihinde Meclis kendini dağıtarak seçime gitme kararı almıştır. Mustafa Kemal’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti adına “Dokuz Umde”⁵⁰⁵ adıyla anılan programı açıklamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası yaklaşık sekiz yıl bu nizamname ile siyasal yaşama devam etmiş ancak 1931 yılında resmi bir programa sahip olmuştur⁵⁰⁶.

Toprak, Halk Fırkasının “halkçılık ilkesinin” solidarizmden etkilenmiş olduğunu belirtir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa da güçlenen otoriter rejimler, liberalizme olumsuz bakmış ve uluslaşmanın karşısında konumlandırımlardır. Avrupa'daki güçlenen bu akım solidarist düşünceye yaslanan Cumhuriyet’i de etkilemiş, rejim liberalizme karşı bir tavır alınmıştır. Bu dönem de yeni bir ulus devlet inşa eden Türkiye’de milli egemenlik, güçler birliği ve halkçılık, Halk Fırkası çatısı altında ulus devletin inşasına

⁵⁰³ Toprak, Halk Fırkası ve Halkçılık. 413.

⁵⁰⁴ Balıkesir’de Halkla Konuşma, 7 Şubat 1923. Atatürk’ün söylev ve demeçleri, s464.

⁵⁰⁵ Halk Fırkası’nın 1923’te kabul edilen nizamnamesinin ikinci maddesi “halk” kelimesinin tanımını ve kimleri kapsadığını belirtmiştir. “Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir.”bkz. Tunçay, 2005, 46. Toprak, "Halk Fırkası ve Halkçılık", 416

⁵⁰⁶ Toprak, "Halk Fırkası ve Halkçılık", 417

yönelik temel ilkelerdir. Bu üç ilkede son kertede dönemin dayanışmacı (solidarist) toplum anlayışının birer ürünü olmuştur. Halk Fırkası da bu dayanışmacı toplum anlayışı temelinde gelişecektir⁵⁰⁷. Bu yolda da en temel iki ilke halkçılık ve milliyetçilik olarak ön plana çıkar. Özellikle solidarizmin etkisi altında halkçılık ilkesiyle beraber “devletçilik, meslekçilik, korporatizm, kooperatizm, köycülük” gibi düşünceler de Tek Parti rejiminin her politikasını etkileyecek ilkeler olacaktır.

Tek Parti döneminin halkçılık anlayışı, Yunus Nadi'nin görüşlerinin analiz edildiği bölümde belli konu başlıklarıyla ele alınacaktır. Yapılacak bu ayırmalandırmaya benzer bir şekilde Kemalist halkçılığa da, böyle konu başlıkları üzerinden bakmak yararlı olacaktır. Bu sebeple özellikle rejimin köycü düşünce çerçevesinde milleti oluşturan köylüye, muhalefet ve onunla beraber demokrasi konusunda “seçkin” bir düşünceye sahip olarak “halkı” nasıl tanımladığını görebilmek için “seçkin-halk” ilişkisi ele alınacaktır. İkinci önemli ayırım da ise halkçılık, rejimin birçok konuda kendini “diğerlerinden/Batı'dan”, “geçmişten/Osmanlı'dan” ve “farklı ideolojilerden/liberalizm'den” ayıran “sınıfsız toplum yapısı”, “kültürü” ve bunun beraberinde getirdiği, Kemalizmi “benzersiz” kılan “milli birlik söylemi” üzerinden ele alınacaktır.

4.1.2.8. Kemalist Rejimin/Seçkinlerinin Halk Algısı: “Tenvir” ve “İrşad”

⁵⁰⁷Toprak, "Halk Fırkası ve Halkçılık", 429.

Resim 4.1. 6 Ekim 1932, Cumhuriyet

Bu fotoğraf Kemalist düşüncenin halka bakışının ilk boyutunu oldukça iyi ifade etmektedir. “Halka Doğru” hareketinin doğuşundan beri ortaya konan “halkla bütünleşme, halka gitme” düşüncesi Cumhuriyet döneminde Halkevleri ile gerçekleşecektir. Fakat burada verilmek istenen mesaj, köylünün/halkın devletin alanına girdiğinin gösterilmesi olmuştur. Rejimin, Osmanlı’dan taşıdığı sürekliliklerin varlığının yanında net bir şekilde reddettiği konulardan biri de Osmanlı’nın halka olan tutumudur. Osmanlı, İslam’ın özünü yozlaştıran bir kültür olan Arap kültürünün egemenliğine izin vermiş, yaşadığı Saray hayatı ile Anadolu halkından ve onun öztürk geleneklerinden uzak kalmıştır. Rejim, Osmanlı’nın en çok eleştirdiği uygulamasını yani Saray ile halk arasına konan engelleri kaldıracaktır. İşte köylü de yeni rejim sayesinde “Saray”dadır. Osmanlı tarafından hor görülen köylü rejimin kurucusu, “Köylünün babası”, Mustafa Kemal ile “velinimet” olacaktır.

Rejimin halka değer verdiğini gösteren gelişmelerden en önemlileri Aşar vergisinin kaldırılması ve çıkarılan Köy Kanunu olmuştur. Bu yeniliklerle rahatlatılmaya çalışılan köylünün/halkın 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası’na gösterdiği yoğun ilgi, rejimin köylüler arasında benimsenmediğini, yerleşmediğini de göstermiş, Mustafa Kemal’in SCF’nin kendini fesh etmesi sonrası çıktığı Anadolu seyahati, rejimin halkla ilişkisi konusunda yeni kararları da beraberinde getirmiştir.

Bunların başında Türk Ocakları’nın yerine kurulan “Halkevleri” gelmektedir. Halkevleri’nin ortaya çıkış sebebi, Cumhuriyet değerlerinin halka taşınıp, benimsetilemediği düşüncesi olmuştur. Bu sebeple rejim Devlet-halk bütünleşmesini sağlayacak bir kurum arayışına girmiştir. Bu konuda en önemli görev, rejimin eğitim inkılabıyla halka gidip onları “aydınlatması, eğitmesi” beklenen aydınlara düşmektedir. Bu aynı zamanda Gökalpçi bir söylemle aydınların bilgiyi, Batılı değerleri götürdüğü halktan, “kültürü” de alması olarak okunmalıdır. Dönemin CHF sekreteri ve rejimin üçüncü adamı olarak anılan Recep Peker, partinin Halkevleri ile takip ettiği gayenin *“milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak”*⁵⁰⁸ olduğunu ifade etmiştir.

⁵⁰⁸Peker, R. Halkevleri Açılma Nutku. (21 Şubat 1933). Cumhuriyet, 7.

Peker'in rejimin bakış açısını da yansıtan ve düşünce dünyasında ki en önemli konular *"birlik, beraberlik ve bütünlük"* düşüncesi, sınıfsız, top yekün ve birleşmiş toplum amacı halkevleri konusunda da açıktır:

*"Biz, Halkevlerinin arkadaşlık havasının hararetiyle ısınan çatıları altında milletimizin tek tek olmaktan çıkarak sulpleşerek, katılaşılarak, cemiyetleşerek hacmi, irtifai ve cevheri ile kendisini mehabetli (yüce) bir granit kütlesi halinde istikbale arz edeceğine kaniiz."*⁵⁰⁹

Peker'in altını çizdiği bu amaçla kurulan halkevlerine tamamlayıcı olan bir başka yenilik de "halk kürsüleri" ve "halk hatipleri" olmuştur. Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü nedeniyle alınan birçok yeni karardan bir tanesi de *"kafasını aydınlatıp doyurmak isteyen inkılapçı" yurttaşlardan isteyenlerin Cumhuriyeti'nin, Türk inkılabının feyiz ve eserleri hakkında gördüklerini, bildiklerini, duyduklarını halka anlatmaları* amacıyla kurulan "Halk Kürsüleri"dir⁵¹⁰. Burada verilen söylevlerde "inkılabın, cumhuriyetin, istiklalin değerinin üstünlüğü ve önemi" halka genel fikirlerle ve örneklerle anlatılacaktır⁵¹¹.

CHF'nin "prensiplerini ve büyük ideallerini ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarını en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için", "Halk Hatipleri" teşkilatı oluşturulmuştur⁵¹². Halk hatiplerinin kuruluş amacı Kemalist rejimin halkçı ve elitist bakışını net bir şekilde ortaya koyucu niteliktedir: "Halkı Tenvir yani Halkı aydınlatmak"⁵¹³. Aslında halk kütlelerine gitmenin amacı, rejim için halkı anlamaktan önce, rejimi anlaması için halkı aydınlatmaktır. Bu kurumlarla beraber bir devlet-halk bütünleşmesi öngörülmüş olsa da, devlet ile halk arasında kurulan hiyerarşi daha belirginleşmiştir. Devlet ve onu idare edenler, halk karşısında aşkın bir konuma sahip ve devlet halkına bakmakla yükümlü baba konumunda olmuştur⁵¹⁴.

⁵⁰⁹ S.8

⁵¹⁰ Halk Kürsüleri. (22 Ekim 1933). Cumhuriyet, 1. Cumhuriyetin onuncu yıldönümünün kutlanacağı gün bu kürsülerde "İnkılaba, rejime, Gaziye, büyüklere duyulan, kalpler ve kafalarda muhafaza edilen hayranlık, minnet, şükran hislerinin dile geleceği gündür

⁵¹¹ Halk Kürsüleri İçin Önemli Kararlar. (27 Eylül 1935). Cumhuriyet, 1.

⁵¹² Halk Hatipleri İçin Hazırlanan Talimatname. (10 Kanunisanı 1933). Cumhuriyet, 5. Bir şehirde münevverlere hitap edecek kişilerde ya da köydeki halk kütlelerine hitap edecek hatiplerde farklı kabiliyetler aranır. Bu her iki sınıf hatipte, sözünü söylerken halk psikolojisini sezecek, muhataplarının kalplerinde Fırkamız ve idealimiz lehine muhabbet ve iyi tesir bırakmak gayesini gütmelidir. Bilhassa köylüye söz söyleyecek hatiplerin kendi sınıflarından, kıyafet ve halce ve hatta söylemek tarzı itibarile mümkün mertebe kendilerine benzer olması faydalıdır.

⁵¹³ Fırkanın Halk Hatipleri Teşkilatı Nasıl Olacak?. (11 Kanunisanı 1933). Cumhuriyet, 6. Halkın tenvir ve irşadi, CHF'na mensup olan ve devletin, milletin kuruluşunu ve saadetini fırkamızın muvaffakiyetinde gören her fırkacı arkadaş Fırkanın daimi hatibidir.

⁵¹⁴ Durna, 2009, 132.

Halkı aydınlatmada önemli olan bu kurumların yanında seçkinleri göreve çağıran başka bir kanal da Halkevleri'nin yayın organı olma görevini üstlenen ve adını Mustafa Kemal'in koyduğu "Ülkü" dergisi olmuştur. Ülkü dergisinin ilk sayısında rejimin seçkinlere verdiği rol, Recep Peker'in yazısında oldukça açık ifade edilmiştir.

"..Ülkü bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için çıkıyor. Ülkü de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır."⁵¹⁵

Peker bir "münevver kütlesini" *"kendi cemiyetlerini aydınlatacak, yükseltecek, kuvvetlendirecek, tek tek olmaktan kurtarıp kütleleştirecek"* hizmet için Halkevleri'ne çağırır.

Rejimin halkçılığı, köycülüğü ön planda olan bir niteliğe sahiptir. Halkevlerinin dokuz şubesinden biri de köycülük koludur. Bu köycülük kolu çerçevesinde köylere şehirlerden geziler düzenlenmiş, köylülerle pikniklerde buluşulmuş, piyesler, tiyatro oyunları köy meydanlarında oynanmış ve köylü-şehirli yakınlaşması ve köylü terbiyesi sağlanmaya çalışılmıştır. "Ülkü" dergisi bu yakın ilişki kurma işinin nasıl yapılacağını birçok yazısında ele almıştır. Bu dönemin en önemli köycü düşünürü -Soyadı Kanunu ile "Köymen" soyadını alacak olan- Nusret Kemal halkın rızasını almak için önemli olanın "halk terbiyesi/vatandaş eğitimi" olduğunu belirtmiş ve:

"Siyasi terbiye, vatandaş terbiyesi bilhassa inkılap içinde bir memlekette halk terbiyesinin en mühim kısmıdır... Bu vatandaşlara devlet işleri arasında paylarına düşen kısmı bilerek, anlayarak, mesuliyetini kavrayarak yapmalarını öğretmek demektir... Vatandaşın devlet ve vazifeleri, meclis, devlet teşkilatı ve bütün bunların vatandaşa karşı ve vatandaşın bunlara karşı vazifeleri hakkında sarih bilgisi ve fikirleri olmalıdır"

sözleriyle eğitimin önemini vurgulamıştır.⁵¹⁶

Yine Ülkü dergisinde *"Cumhuriyet'te Halk Terbiyesi"* başlığıyla yazdığı yazıda Halit Osman, *"...halkı kendi şuur ve iradesiyle harekete alıştırmak, hak ve vazifelerini tanıyan, cumhuriyetçi birer vatandaş yapmak Türk demokrasisinin en mühim bir vazifesi, inkılâbın*

⁵¹⁵Peker, R. (1982). Ülkü Niçin Çıkıyor. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941). Ankara: AİTİA. s. 2-3.

⁵¹⁶ Nusret Kemal, 1933 akt. Dicle, 869.

da en büyük bir davasıdır". Bu düşünceye sahip bir diğer yazar Mehmet Saffet "Köycülük Nedir?" sorusunu yazısında şöyle cevaplar:

*"İnkılabımız bir halk hakimiyeti inkılabıdır. Halkımızın büyük bir ekseriyetini teşkil eden köylü bunu anlamadıkça bu inkılap tahakkuk etmiş olamaz... Türk köylüsünün yüksek bir zihni elastikiyete, seri bir intibak kabiliyetine malik olması her vesile ile anlaşılmış bir hakikattir. Bu hiç şüphesiz en büyük milli bir kıymet teşkil etmektedir. Türk köylüsü doğru fikirleri ve sözleri daima yüksek akliselimiyle derhal anlar. Hakikate teslim ve tabi olmak ise onun en büyük şiarıdır"*⁵¹⁷.

Aslında bu yazılarda Türk köylüsünde olan/olması gereken/olması istenen vasıflara da vurgu vardır. Dönemin köycü söyleminde "köylünün vasıflarına" dair sık sık tanımlamalar yapılır. Fakat bunlar köylünün sahip olduklarından çok, sahip olması istenen vasıflardır. Mesela, Ülkü dergisinde yer alan birçok yazı köylünün "nasıl" olduğuna dair - olması arzulanan- tanımlamalar içermektedir.

*"Köylü tini(ruhu), ocağını, yuvasını, kılığını suratının görünüşünü, tonunu, şivesini, halk şiirlerini, kısaca köylü biçimini veren değerlerini koruyucu bir muhafazakârlık; köylü tinin başlıca karakteristiğidir. Ki bu, onun tabiatına bir ananecilik ve yerinde gönüllülük vermiştir. Yerine ocağına bağlılığın ne büyük ve paha biçilmez bir değer olduğunu, yabancı bir düşman karşısında kültürünü bırakmadığını görmemize bağlayabiliriz. Köylü gayri şahsidir. Onun için kendinden önce bile soy ve ocak vardır. Köylü barışçıdır; uysaldır; oturaklı, törücü ve saygılıdır. Köylü saftır. Köylü olduğu gibi görünür. Bununla birlikte köylü merasimcidir. Köylü kanattkardir. Ayağını yorganına göre uzatır. Uzağı görür, köylü susaktır. Her aklına geleni söylemez, zevzeklikten hoşlanmaz. Köylü beden ve tin sağlığı ve esenliği bir tabiat parçasıdır. Ondaki dayanıklılık, bu sağlık ve esenliğin belgesidir. Şarlıların(şehirlilerin) sporla ermek istediği amaç da, bu boşluklarını doldurmak değil midir? Bir köylünün şarlılar gibi "canım sıkılıyor" dediğini duyan olmamıştır. Can sıkıntısına dayanmak, köylünün en köklü huyudur. Bütün bir kışı, şekli değişmez bir yaşayışla geçiren köylünün duygusuz olduğunu sanan şarlılar, şar yaşayışının sinir bozucu fırtınası içinde düştükleri hastalığın derecesini anlamayanlardır. Köylüleri eğlendirmek isteyen şarlıya köylünün içinden güldüğü bir gerçekliktir. Eğer bir ulus, tarihin ana çizgilerini ararsa onu en belli olarak köylüde bulur. Orada yaşanmış tarihin ana çizgileri arık ve saf olarak yaşar, durur."*⁵¹⁸

⁵¹⁷ (1933: 290), (1933: 425). Mehmet Saffet, 1933 akt. Dicle

⁵¹⁸ Aydoslu, S. (1982). "Köylü ve Köylü Ekonomisi". Z. Bayraktar ve C. Alpar. (Editörler). Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. s.224.

Köyler, verimli, bereketli tertemiz cennetten bir bölge olarak tanımlanırken, köylüde saflığın, Türklüğün ve insanlığın özü olarak görülür, milletin özü olan köylü, ulusal kalkınmada en önemli basamaktır. Her şey köyde başlamalıdır. Eğitim, sanayileşme, aydınlanma⁵¹⁹. Yeni rejim için kırsal yapının dönüşümünün en önemli noktası eğitimle olacaktır. Bu bakış açısıyla, köylerdeki ekonomik ve kültürel geri kalmışlığın nedeni, toplumsal yapı, ekonomik, kültürel sınıfsal sorunlar değil, eğitimin yetersizliği, köylülerin cehaleti ve doğa koşullarının zorluklarıdır. Bu durumun nedeni, köylüleri ihmal edip onlara vergi ve askerlik gibi ağır yükler yükleyen Osmanlıdır. Bu kopukluk ancak köylünün cehaletinin giderilmesiyle çözülecektir. Bu yüzden temel çözüm eğitimidir. Bunun için iyi öğretmenler yetiştirilecek ve bunlar köye gidecektir. Bu noktada da aydının, “köy öğretmenin” görevi büyüktür: “köyü aydınlatmak”. Bu yüzden Türk aydını ve en başta köy öğretmeni olmak üzere, bu bakımdan köycüdür. Bu anlamda köycü sıfatı ulusal bir ödevi göstermektedir. Bu görevin büyük olmasının nedeni olamayan bir şeyin karşısında olmasıdır. Köy, her şeyiyle kuvvetlendirilecek, yükselecektir. Bu düşünce sıkca dillendirilir:

“...Yani burada ulusal bir ödev üstlenen bizlerin tavrı “yapıcılık” olmaktan çok “yaratıcılıktır”. Bunun ikisinin farkı, ilki varolan bir şeyi iyileştirmektir. Oysaki bizim elimizde çok fazla bir şey yoktur. Elde edilmesi de çok zordur. Köycü denen seçkinin öz vasıfları nelerdir? “Yaratıcılık” köycülük ise, “kendine mahsus ilimsel ve patrik bilgilerin öğrenilmesini ve yaratıcılık sıfatını kazanmayı buyuran ulusal bir ödevdir.” diyebiliriz. Köycü yaratıcı bir Türktür.”⁵²⁰

Halkevleri’nin amaçlarına ulaşması yani rejimin köye yönelik politikası iktisadi ve toplumsal ilişkileri değiştirip değiştiremediği ya da kültürel alanla sınırlı kalıp kalmadığı tartışması “Köycülük” başlıklı kısımda yapılacağından burada sadece seçkinin, köylüyü/halkı nasıl gördüğü ve bunun halkçı söylemle uygunluğu tartışılacaktır. Halkçı söylemin özgürlükçü ve eşitlikçi ilkesinin seçkinin bir ulus kimliği yaratma hedefine doğru evrilmesinin önemli bir uğrağı” olan köylüyü eğitimle beraber “vatandaş etme” düşüncesi halka bakışı anlama da önemli ipuçları sağlamaktadır. Halk sürekli bir simge olarak eğitilmesi, terbiye edilmesi, iktisadi bir unsur haline getirilmesi gereken pasif bir nesne

⁵¹⁹ Dicle, 870.

⁵²⁰ Kandemir, S. (1982). Türkiye’de Köy Davası “Köycülük için Üç ana Unsur: Bilmek, İnanmak, Yaratmak”. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941).. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. s.7

konumundadır. “Saf” olan halk, eğitilerek “rüştünü ispat ederek” vatandaş haline getirilecektir⁵²¹. Bu rejimin halka bakışının aydınlık yüzünü yansıtır.

Halkın karanlık yüzü ise “güvenilmez” oluşudur. Özellikle “özgürlükler”, “muhalafet”, “basın” ve “demokrasi” gibi konularda halkın güvenilmezliği rejim tarafından sıkça vurgulanmıştır. Halk sahip olduğu çocuk saflığı, kolayca kandırılabilirliği, akıntıya karşı koymadan gidebilirliği hem bu konularda kötü niyetli politikacılar/gazeteler/kişilerce kandırılabilmesi için, kendini “şuurlandıracak” yol göstericilere ihtiyaç duymaktadır. İşte bunlarda aydınlardır. Rejimin aydınları, özünde iyi olan fakat “yol göstericiye” ihtiyacı olan Türk halkına gideceği yolu gösterecektir. Aslında halka bu bakış, muhafazakâr düşüncenin “kusurlu insan doğası” anlayışını da yansıtmaktadır. Rasyonel karar verme yetisi gelişmemiş halkın siyasal katılıma uygun hale getirilmesi için seçkinlerin öncülüğüne ihtiyaç vardır. Halk önce eğitilerek, terbiye edilerek “şuur sahibi” olacak daha sonra siyasal katılımı gerçekleştirecektir. Bu da rejimin demokrasi ve özgürlükler için halkın belli bir seviyeye gelmesi gerektiği fikrinin arka planını oluşturmaktadır.

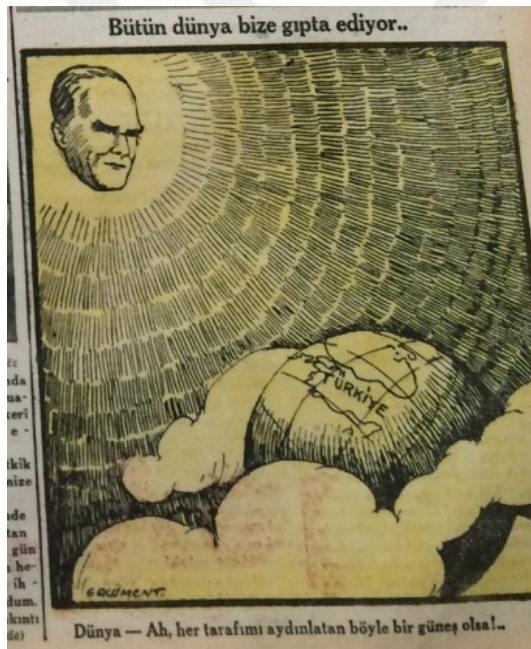
Halkçılığın siyasal boyutu cumhuriyetçiliktir. Cumhuriyet düşüncesinin beraberinde ulusal egemenlik düşüncesi, "halkı" sadece kültürel bir kategori olmaktan çıkarmış aynı zamanda, kavramı siyasallaştırmış bu da kamusal alanın genişlemesini beraberinde getirmiştir. Milli egemenlik ilkesinin tanınmasıyla halkın siyasete katılmasının önündeki engellerde ortadan kaldırılmış oluyordu. Çelik erken dönem halkçı zihniyete 1920'lerin ortasında, yeni bir halkçı ifadenin eklenmesiyle halkçı düşüncenin alanının daraltıldığını belirtir. "Halkı, halk için, halka rağmen" yönetmek. Böylece kendini meclisle özdeşleştiren Kemalist seçkinler, cumhuriyetçi idealleri halk adına gerçekleştirme görevini üstlenmişlerdir. Yani, hedef halkın iradesiyle çelişse bile gerçekleştirilmelidir. Halkçılığın erken dönem söylemi, bir halk hükümeti gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtse de, ikincisi halkı halka rağmen yönetme hakkını vermekle halk hükümeti düşüncesini etkisiz kılıyordu. Böylece Meclis, siyaset yapmanın mümkün olduğu tek alan haline geliyor, siyasal katılımın alanı daralıyordu⁵²².

⁵²¹ Durna, 143.

⁵²² Çelik, N. B. (2005). *Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem*. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt:2. (6.b). İstanbul: İletişim yayınları. 77

İşte tam bu nokta, halkçılık ile inkılapçılık arasında ki ilişkiyi de açıklamaktadır. Halkçı olan rejim, yaptığı birçok uygulamayı halktan bir talep yokken, kendi iradesiyle tepeden inme olarak gerçekleştirmiş ve halktan gelen tepkileri dikkate almayarak, yeniliklerin kabulü için halkı zorlamıştır. Halkçı bir rejimin yaptığı bu davranış bir çelişki gibi görünse de rejim bunu şu şekilde açıklamaktadır. Rasyonel katılım için henüz hazır olmayan halk, kendisi için iyi olanı bilemez, bilemediği için de kendisi hakkında iyi olanı seçkinler belirleyecek ve uygulayacaktır. İlk başlarda buna karşı çıkılsa da zamanla, “halkın terbiyesi” ile “şuur” kazanarak rejimin yaptıklarının doğruluğuna inanacaktır.

4.1.2.9.Rejimin kimseye benzemezliği: Milli Birlik Söylemi

Resim 4.2. 28 Ağustos 1932, Cumhuriyet

Kemalist rejimin kendini diğer rejimlerden ayırt edici temel nitelemesi noktası, Mustafa Kemal'in sarfettiği şu sözler üzerinden okunabilir “Biz, bize benzeriz.”. Bu “Batı” bölümünde üzerinde durulacak olan “başkalık” kavramına da işaret eder. Kemalist ideoloji ödünsüz bir Batıcılık anlayışına sahip olsa da özellikle Gökalp'in çizdiği “medeniyet-hars” ayrımı çerçevesinde “kendine ait” alanın sınırlarını çizmiştir. Rejim “medeniyet” olan Avrupa'ya benzemek için tüm yenilikleri yapmıştır. Fakat Avrupa'dan alınacak yeniliklerin bir sınırı vardır. Türk toplum yapısına uygun olmayan, Türk kültürüne uymayan Avrupa'nın, medeni dünyanın “hastalıkları” alınmayacaktır. Bunların başında liberal

düşünce, çok partili bir hayat sunan parlamentarizm, “post kavgası güden” siyasal partiler ve Nadi’nin tanımlaması ile “yapmaktan çok yıkmayı” tercih eden bir rejim olan sınıf çatışmasına sebebiyet veren demokrasi.

Avrupa’nın bu hastalıklarından uzak durma düşüncesi sadece bu iç koşulların varlığıyla açıklanamaz. İkinci Dünya Savaşı arifesinde olan Avrupa’da özellikle 1929 Dünya ekonomik bunalımı ile liberal ekonomi önemli bir darboğaza girmiş ve devletçi politikalar liberal politikaların yerini almıştır. Avrupa ‘da güçlenen otoriter rejimler, parlamenter ve demokratik rejimlerin zayıflamasına sebep olmuş ve genel olarak bir gözden düşüş süreci yaşanmaya başlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin “kendine benzerliği, hiç kimseye benzemezliği” aslında “milli birlik” söyleminin de fikri planını oluşturmaktadır.

Kemalist rejimin halkçılık düşüncesinin temel amacı tüm farklılıklardan bir birlik kurmak olmuştur. Bu temel amaç çerçevesinde de bu birliği bozacak olan çokselsliliğe, çoğulculuğa izin verilmemiştir⁵²³. Rejimin liberal sisteme güvensizliği, çok partili hayata olumsuz bakışı bu bakış açısıyla anlamlandırılabilir. CHF Genel Sekreteri Recep Peker 1931 CHF’nin parti kurultayında halkçılık anlayışını açıklarken, bu görüşün geniş bir açıklamasını da yapmıştır.

Peker halkçılığın, “yurttaşların birinin çıkarının ötekini yok eden sınıf zihniyetinin” karşıtı olduğu belirtmiş ve halkçılığın milliyetçilikle olan ilişkisine dikkat çekmiştir. Ona göre, yurttaşların kütleleşmesi ancak millet ve milliyet kavramlarının halkçılık zihniyeti ile “incelmesi ve saflaşması” sayesinde mümkün olabilirdi. Halkçılık ki “yeni zamanın bölünme duyguları uyandıran zararlı akımlarına” direnmek de milliyetçiliğe yardım edecektir ve “sınıflaşmak yerine kütleleşmek” esasını oluşturacaktır. Ülkede “sınıf şuuru uyandıracak tahriklere” karşıda “uyanık olmak” gerekmektedir. Herkesin çıkarını savunan Kemalist rejim zaten bir halk rejimi olarak kurulmuştur. Bu rejimin en temel ilkesi olan halkçılık ise zaten demokrasi demektir⁵²⁴.

Parla, 1931 parti programının “sınıf yok, işbölümü var” anlayışın, sınıf çatışmasını ve hatta varlığını bile reddeden, meslek zümrelerinin çıkar birliğini ve tek-parti çatısı altında hepsinin birlikte ve uyum içinde temsil edildiğini ilan eden korporatist bir halkçılık

⁵²³ Köker, 2010. 145.

⁵²⁴ Parla, 1992. 120-121

anlayışa sahip olduğunu belirtir. Bu halkçılık, programın da açıkça ifade ettiği gibi, hem anti-liberal hem anti-sosyalist bir halkçılıktır⁵²⁵.

Bu bakış açısının bir ürünü olan İş Kanunu'nu savunduğu konuşmasında Peker, halkçılığın bu iki temel özelliğine dikkat çeker:

“Bizim neslin derece derece acılarını tatmış olduğu liberal devlet tipinin çekiştirici, çarpıştırıcı ve yurt içinde ulus birliğini bozucu ruhuna her gün yeni bir tedbirle ortadan kaldırarak bunun yerine ulusal devletçilik birlik ve beraberlik zihniyetinin tatbikatını yapıyoruz. Yeni iş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir.”⁵²⁶

Rejimin milli birlik söyleminin sözcüsü ve yapıcısı, Recep Peker'dir. Peker her hafta İstanbul Üniversitesi'nde “İnkılap tarihi” dersleri vermiş ve bir anlamda rejimin milli birlik anlayışının ideolojisini de oluşturmuştur. Peker, inkılap derslerinin ilk konuşmasında yapılacak ilk iş olarak *“kendi inkılab anlayış ve mevcudiyetimiz içinde bizden olmayan, bizim olmayan tesirlere karşı göğsümüzü siper etmeliyiz.”* düşüncesini dile getirir⁵²⁷.

Peker, ulusal birliğe vurgu yapar. Devletin selameti, devlet içindeki ulusal birliğin daima “masum ve mahfuz” olmasında saklıdır. En önemli konu, “düşünce ve harekette birliktir.”. Peker ulusal birlik anlayışını açıklarken, birey ve topluma olan bakışını da ortaya koyar, bahsettiği birey liberalizmin rasyonel karar verici olan bireyi değil, sorumluluklarla yüklü, devlet için hareket etmesi gereken dayanışmacı bir devlet anlayışının ürünüdür.

“Herhangi bir yurttaş, kendini bir ulusun varlığı içinde bir küçük varlık telakki edince, içinde bulunduğu yurdu koruyucu ve kuvvetlendirici bir vazife alması gerekir. Yurt denen ve kendisine kutsiyet verilen büyük ana varlığın tükenmez kaynağı olan ulus, hepsi tek tek olan ve hepsi ayrı tarafa çeken insanların bir araya gelmesinden teşekkül edince benim sosyal düşünceme göre hiçbir değer teşkil etmez. Ferdlerin yarattığı kalabalık yekununun, yani ulusun: hiçbir zaman ara vermeyen hayat mücadelesi cereyanları içinde daima muvaffak olabilmesi, yurd dediğimiz büyük varlığın ön olması ve her kavgada üstün çıkması için, düşüncede, harekette bir ve birleşik olması gereklidir. İnsanlar, tek tek bakıldığı zaman değerleri sıfırdır: ihtisas, ilim ve enerji bakımından ve her bakımdan saydığımız vasıflar yüksek bile olsa; bu vasıfları eksik, fakat

⁵²⁵ Parla, 1992.42

⁵²⁶ Peker, R. (1982). İş Kanunun İzahı. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941). Ankara: AİTİA. S. 285-286.

⁵²⁷ Peker, R. (1935). İnkılab Dersleri. Ankara: Ulus Basımevi. s.21

birleşmiş insanların teşkil ettiği kütle karşısında büyük ulus davasını yürütmeye imkan bulamazlar. Onun için daima bir ve beraber olmalıyız. Ulusal birlik en büyük yaşama şartıdır. Bir devletin başarılı olması için, bütün varlıkların birlik olması gerektir."⁵²⁸

Türk inkılabını evrensel olarak tanımlayan Peker "*Karanlık hayatlar bize bakarak aydınlanacaklardır. Türk inkılabı kendisinden önce gelen inkılabların en üstündedir. Onda kopye yoktur, Türkiye kendi bünyesine en uygun olan esasları almıştır.*" diyerek bu görüşlerini Türk toplumunun Avrupa'dan farkını belirterek sınıflı toplum, parlamentarizm, demokrasi gibi Avrupa'nın ve medeni dünyanın afetlerinden neden uzak durulması gerektiğine dair bir meşruiyet zemini olarak sunar.

Peker, özgürlük hakkında konuşurken, II. Meşrutiyet'ten bu yana varolan temel bir korkuyu da ifade eder. Ona göre, hürriyet her zaman toplumun karışmasına ve anarşiye sebep olmuştur. Hürriyet, "Derviş Vahdetileri" yaratmıştır. Bu yüzden bu konuda oldukça temkinlidir.

"Herşeyin iyisini ve doğrusunu yapmak davasında olan Avrupalılar bu telakkiyi zamanlarına, muhitlerine, milletlerin hususi şart ve kabiliyetlerine uygun bir hale koyamadılar. ...biz, düşünen, yazan, söyleyen, çalışan ve kazanan "hürriyetli" ve aynı zamanda cemiyeti korumak ve yaşatmak için lazım olan bütün kayıtları tanıyan, devlet otoritelerinin, milli şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan "disiplinli" bir cemiyet kurmak davasındayız. Hürriyetin ve disiplinin hudutlarını, tatbik olundukları millet hayatının kendi hususi şartları çizer... Biz Devlete ve birbirine eklenip bağlanan bir millet... biz nizamlı, emniyetli bir devletin vatandaşlara hürriyetin usaresini tattırırken serseri dağınıklığın, milliyetsiz boşluğun ve en kuvvetli cemiyetleri dağıtıp parçalayan serkeşlik ve itaatsizliğin yakıp öldürücü tesirlerinden anlayan, bundan kaçan yepyeni bir millet olarak yetişmek isteriz. Disiplinli hürriyet. Bu CHF evlatlarına, Halkevlerinde her gün biraz daha yetişip açılan memleket çocuklarına ve bütün vatandaşlara "mot d'ordre" olmalıdır."⁵²⁹

Recep Peker Ülkü dergisinde "Konuşunuz ve Konuşturunuz" ⁵³⁰ diye yazarken, rejim çoktan muhalif olan sesleri kesmiştir. Kemalist rejimin halkçılık anlayışına her zaman eşlik

⁵²⁸ Peker, 46-47

⁵²⁹ Peker, Disiplinli Hürriyet, 99.

⁵³⁰ Peker, R. (1982). Konuşunuz, Konuşturunuz. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941). Ankara: AİTİA. S.22-24.

etmiş olan popülizm, muhafazakar düşüncenin halka bakışıyla aynı yönde olmuştur. Halk hem "güvenilmeyen" hem de "aklıselim" bir kimliğe sahiptir. Halkın aklıselimliğinin ortaya çıkması için yönlendirici, onu şuurlandırıcı bir güce ihtiyaç vardır. O da "seçkinler"dir. Recep Peker'in alıntılanan sözleri bu konuyu açıkça yansıtmaktadır.

4. BÖLÜM 1. KISIM

YUNUS NADİ VE KÖYCÜLÜK DÜŞÜNCE

*"...Bir kısım halkımız şiddetli ve gürültülü tahrikat neticesinde görgüsüzlük yüzünden yolunu şaşırabilir. Ben bunlara kızmam. Nihayet acırım doğru yoldan şaşırtılmış olanlara karşı vazife, onları ikna ederek tekrar hakikatin karşısına getirmektir. Yarın gazetesinin yaşattığı şahsiyetler bu bahsettiğim milli asaletin nadir istisnalarındandır. Milletin henüz şuuru tasallup etmemiş olan saf tabakasının ruhuna hergün sar'alı ifrazat saçarlar. Fakat temiz bir mide fena bir maddeyi nasıl hazmedemez itiraz ederse asil milletimiz de bunları hazmedemeyecek elbet birgün bünyesinden itrah edecektir."*⁵³¹

Recep Peker

*"Şu karşiki dağın yamacında duvarları ve damları toprak renginde olduğu için pek fark edilmeyen bir köy vardır ki onun vücudüne daha ziyade şurasından burasından yükselen dumanlarla hükmederiz. Bu köy Türk köyüdür ve o dumanlar Türk'ün ocağından yükseliyor. Şimdi oraya gideceğiz ve o dumanı çıkaran ocağın karşısında bağdaş kurarak oradaki insanlarla konuşacağız. Ocağı bırakma nedenimiz hakiki Türk Ocağının/köyün başına geçmek içindir. Türk'ün canlı birliğinde kaynaşmağa gidiyoruz. Hadisenin hikmeti ve manası budur."*⁵³²

Yunus Nadi

*"...(Köyü kalkındırması)... zor olsada... bilgili ve azimli ellerde bu zorluklar şaşılacak kadar büyük kolaylıklarla giderilebilir. Çünkü eldeki iptidai madde olan bizim köy ve bizim köylü çok kabiliyetli bir hamurdur. Biz köyün ve köylünün düzeltilmesi ve yükseltilmesi işini köy mektebile köy mektep hocası temeli üstüne oturuyoruz ama bizim istediğimiz gibi bir köy mektebinin ve bizim istediğimiz gibi bir köy mektep hocasının. Bizce bu büyük işin manivelası oradadır."*⁵³³

Yunus Nadi

*"İsteddiğimiz Türk köyü, mektebi meydanı, kooperatifi, eczanesi, sineması, elektriği ve radyosu olan, insanları tarladan geldikten sonra gazetesini okuyan, radyosunda Liverpool pamuk piyasasını veya cüzdanındaki milli tahvillerin borsa fiyatını dinleyen, ileri tekniği tanıyan, uyanık ve şuurlu vatandaş olan ve ufuklarında fabrika bacaları tüten modern köylüdür."*⁵³⁴

⁵³¹ İntihaptan Havadisler. (19 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁵³² Nadi, Y. Türk Ocakları: Türk Birliği!. (28 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

⁵³³ Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵³⁴ Cumhuriyet İdaresinin Köy Siyaseti. (29 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Eki, 21.

4.2. Köycülük Düşüncesi

Yirminci yüzyıl başında yaşanan 1917 Rus Devrimi'ne köylülerin verdiği destek ve ardından I. Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar'daki köylü isyanları, iki dünya savaşı arasında köycü hareketler, dünyanın her tarafında önem kazanmış ve köycülük düşüncesi dünyada yükselişe geçmiştir⁵³⁵. Milliyetçiliğin yayılması, Aydınlanma Çağı'nın siyasi görüşlerine büyük bir eleştiri getirmiştir. Belirli bir tip vatandaş ve bu tipe dayalı homojen bir toplum yaratmayı hedefleyen milliyetçi projeler, Aydınlanma'nın belli başlı siyasi felsefelerinden liberalizme ve kozmopolitizme karşı olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı ulusal devlet ve toplum hedefiyle yola çıkan, milliyetçi rejimler ve onların aydınlarının yüzünü köylüye dönmelerine sebep olmuştur. Almanya ve Doğu Avrupa'daki milliyetçilere göre kozmopolitlik reddedilirken, liberalizm de ulusal değerlere ilgisiz kalmasından dolayı eleştirilir. Milliyetçi düşünce özellikle Almanya'da ve birçok ülkede Aydınlanma karşıtıdır, çünkü ortaya çıkan ve toplumları karıştıran bu fikirler aydınlanma aklının ürünüdür. Tepkilerin nedenleri, birçok ülkede, şehirleşmeye, sanayileşmeye, modernliğe, Aydınlanma'ya yöneltilen eleştiriler ve bunlara karşı duyulan tepkinin⁵³⁶ köycülük ideolojisinin gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir⁵³⁷.

İlk olarak köycülükle beslenen halkçı düşüncelerin yükselişe geçişi, hemen her yerde liberalizme bir alternatif arayışıyla yakından ilgilidir. İşte bu yüzden Almanya, İtalya, Bulgaristan deneyimlerinin de ortak yanı, devletin hayatın her yönüne müdahalesinin önemle vurgulandığı “Üçüncü Yol” yaklaşımının yüceltilmesi olmuştur. Özellikle Bulgaristan'da görülen köycü halkçılık, kapitalizmin ülkeye verdiği zararlara karşı bir tepki olmuş ve liberalizm de kapitalizmin ülkeye girişinin bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık olarak, “köycü düşünce” de farklılaşmaların

⁵³⁵ Bu dönemin köyü merkeze alan yönü, edebiyat dünyasında da kendini göstermiştir. Mesela, daha sonra Naziler döneminde Tarım Bakanı olacak olan Walter Darre, 1920'lerin başında yazdığı kitaplarında köylülerin ve köylü ekonomisinin erdemlerini vurgulamış, kırsal toplumu tarımsal korporasyonlarla yeniden örgütleme düşüncesini savunmuştur. Rus popülist iktisatçı V.V. Chayanov 1921 yılında yazdığı bilim-kurgu romanında, klasik müzik konserlerine gitmek için uçaklarına binen köylüleri tasvir ederek geleceğin refah dolu kırsal toplumuna işaret etmiştir. Karaömerlioğlu, M. A. (2006). Orada Bir Köy Var Uzakta. İstanbul: İletişim Yayınları. 54.

⁵³⁶ Özellikle Aydınlanmaya bir tepki olarak ortaya çıkan Almanların, *Völkisch* düşüncesi, doğanın sadeliği altında her şeyin kendi yerini bulduğunu, doğayı ve köylere dönüşü savunmuştur. Karaömerlioğlu, 2006. 209

⁵³⁷ Karaömerlioğlu, 2006. 189.

olmadığı bir ulusal birliği korumak adına ortaya konan bir tepki olarak ortaya çıkmıştır⁵³⁸.

Birçok halkçı için ulusun ‘köylüler’ demek olması, hemen bütün köycü söylemlerde sık sık tekrarlanan “doğallık” kavramıyla ilişkilidir. Halkçı ve köycü düşünürler liberalizm, kozmopolitizm, Yahudiler, yabancılar, kökensizlik gibi sorunların hepsinin “doğallık” durumundan uzaklaşmış olmaktan kaynaklandığına inanmıştır. Karaömerlioğlu’na göre, Türkiye örneğinde pek rastlanmayan bu modernlik ve teknoloji karşıtı tavır, özgün tarihsel deneyimle alakalıdır. Almanya ve Türkiye farklı toplumsal yapılarına rağmen yine de önemli benzerliklere sahiptir.

Bunlardan ilki, her iki ülkede de köycü ve halkçı hareket, doğayı ve köylüyü yüceltmıştır; ikisi de aradıkları saf ırkı/halkı kırlarda bulmaya çalışmıştır. Fakat bu istek Türkiye’de Almanya’da olduğu kadar kuvvetli olmamıştır. İkinci nokta, köylü eğitimi ve terbiyesine verilen önemdir. İki ülkede de, köylülerin hareketliliği kısıtlanmaya, onların şehirli bir işçi sınıfına dönüşmesi önlenmeye çalışılmıştır. Bir taraftan da, iki harekette de “gerçek ulusal insan”ın ruhunun köyde bulunabileceğine inanılmış, bu nedenle köylüler “sınıfsız” bir toplumun temel ögesi olarak görülmüştür. Bulgaristan deneyimi, Alman köycülüğünden farklıdır. Buradaki köycü hareket sanayileşme ve şehirleşmenin sonuçlarına karşı bir tepki olarak gelişmemiştir. Bu anlamda Türkiye’de ki köycü söylemle benzerliklere sahiptir. Her ikisi de Almanya’dakine benzer geçmişe dönük, tepkisel bir hareket özelliği taşımaz. Yine ortak bir yan, her iki düşünce de ülkenin refahının köylülerin refahına bağlı olduğuna inanmıştır⁵³⁹.

4.2.1. Türkiye’yi Köycülüğe Yönelten Ortam

Halkçılık bölümünde de belirtildiği gibi, halkçılığının en önemli bileşenlerinden birisini, temelleri II. Meşrutiyet döneminde atılan köycülük oluşturur. Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümünü oluşturan köylülere halkçı yöneliş bu anlamda önemlidir. Bu dönemde nüfusun dörtte üçü köylü olduğu için “halk” kelimesi “köylü” olarak da

⁵³⁸Karaömerlioğlu, 215

⁵³⁹Karaömerlioğlu, 216.

okunabilir. Ülke nüfusunun bu kadar büyük bir bölümünün köylü nüfus olması, ülke ekonomisinde tarımsal ekonominin önemine de işaret eder. Bu yüzden de o dönemki siyasal, kültürel ve ekonomik bütün tartışmaların içinde köy düşüncesi yer almaktadır. Yeni rejimin köycülük konusunda vermek istediği ilk mesaj, Osmanlı'nın köylünün değerini bilmediği ve köylünün Cumhuriyet ile birlikte değer kazandığı görüşüdür. Bu dönemde rejimin köylüye bakışı, halkçılık konusunda görüldüğü gibi iki taraflıdır. Bir taraftan, köylü imgesi ona atfedilen değerler ve yaşam tarzıyla birlikte yüceltilirken: diğer taraftan köylüyü küçümseyen ve dışlayan seçkin bir dil kullanılır. Köylü hem eğitilmesi, terbiye edilmesi gereken bir insan, köyün ve köylünün ülke ekonomisindeki en büyük ve en önemli unsur olduğu belirtilirken diğer yandan sanayileşmenin kalkınmanın tek yolu olduğu ve bir an önce tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesi gerektiği vurgulanır⁵⁴⁰.

Dünyadaki gelişmeler hem köycülük düşüncesini ön plana çıkartmış ve aynı zamanda tarımsal yapıların yani köylü sorununun çözülmemesinin büyük sorunlar ortaya çıkarabileceği düşüncesini/korkusunu göstermiştir. Bu nedenlerle Kemalist seçkinler, köycülüğü belirgin olacak bir halkçılık anlayışına yönelmişlerdir. Kemalist halkçılık söylemi, köycülük düşüncesine yaptığı vurguyla anlam kazanacak, köy ve köylüye ait değerler bu söylem içinde yüceltilecektir⁵⁴¹. Bu sebeple rejim için köylüler hem siyasal hem de ideolojik anlamda kazanılması gereken bir unsur olarak kabul edilmiştir⁵⁴².

Erken Cumhuriyet dönemi köycülük tartışması literatürde üç bakış açısından değerlendirilmektedir. Köycülük hareketini değerlendiren çalışmalarda ilk yaklaşım⁵⁴³, bu hareketleri yücelterek, seçkin aydınların köye olan bakışlarını, onların köylüyü eğitmek,

⁵⁴⁰ Gençoğlu Onbaşı, F. (2011). Halkevleri ve Ülkü Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışması. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi. 20(3). 70.

⁵⁴¹ Karaömerlioğlu, rejimin halkçılık anlayışını kitabına da isim olarak verdiği şarkı sözüyle tanımlar: “*Orada, bir köy var uzakta, gitmesek de görmesek de, o köy bizim köyümüzdür*” şarkısı Türkiye’de yaygın olarak kullanılan halkçılık anlayışının bir yansımasıdır ve “Halk” adına, köylüler adına bu kadar çok söz söylenmesi ile, aslında onlarla ilgili sağlanan gelişmelerin çok sınırlı olması arasındaki gerilimde adındır ona göre halkçılık”(s.12)

⁵⁴² Bu konuda bir çok düzenleme ve yenilikler yapılmıştır: 18 Mart 1924 tarihli Köy Kanunu, Zirai Kredi Birlikleri Kanunu (1924), Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, Aşar’ın kaldırılması (17 Şubat 1925), Halkevlerinin açılışı 19 Şubat 1932, Halkevlerinin Köycülük kolu ve onun köylerdeki faaliyetleri, Halkodaları, Köy Sorunları üzerine Komisyonu, Köy Öğretmen Okulları, Köy Enstitüleri, Toprak Reformu, Çiftçiye topraklandırma Kanunu, Radyoda Köy ve Köylülere yönelik Programların yapılması rejimin köylere verdiği önemi gösteren uygulamalardan bazılarıdır.

⁵⁴³ Bayraktar, N. (1999). Halkevlerinin Ülke kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü açısından Katkıları ve Öneriler. Ankara: Halkevi Yayınları. Çeçen, A. (1990). Halkevleri. Ankara: Gündoğan Yayınları. Kara, A. (1999). Türkiye’de Halkevleri. Ankara: Halkevleri Yayınları.

aydınlatmak, onu kurtarmak, medeniyet götürmek gibi olumlu amaçlar güden ve takdir edilmesi gereken iyi niyetli çabalar olarak değerlendirir. İkinci yaklaşım⁵⁴⁴, köycülük hareketini yapmacık ve inandırıcılıktan uzak bulmakta ve daha mesafeli bir duruş sergilemektedir. Üçüncü ve son yaklaşım⁵⁴⁵ ise bu çalışmanın da temel çıkış noktası olan fikre kaynaklık eden, köycülük hareketini Kemalizm'in muğlaklığını ve birbiriyle çelişen farklı söylemleri içinde barındıran eklektik yapısını ortaya çıkaran bir unsur olarak gören görüştür⁵⁴⁶.

Cumhuriyet'in özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarında rejimin önderlerinin ve aydınlarının muğlak ve eklektik tutumları, bir taraftan şehirci ve sanayici bir görünüm sergilemiş, öte yandan köye ve köycülüğe yoğun vurgu yapmıştır. 1930 yılındaki Serbest Fırka deneyimi ve ardından Menemen Olayları, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarının kitle tabanının son derece zayıf olduğunu, kitlelerin kazanılması sorununun önemini göstermiştir. Özellikle 1929 Bunalımı, her ne kadar bir tarım ülkesi olsa da Türk köylüsünün durumunu daha da kötüleştirmiştir. Siyasal iktidar, bu tarihten sonra köylülere ulaşma adına bir dizi yeni girişim başlatmıştır. 1932 yılında kurulan Halkevleri, daha sonra gündeme gelecek Köy Enstitüleri de, CHF'nin kitlelere ulaşma arayışının birer ürünü olmuştur⁵⁴⁷.

Kemalizmin dayandığı temel ilkelerinden biri olan halkçılık ve beraberinde geliştirilen köycülük düşüncesi, 1930'ların başından itibaren rejimin ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda yürüttüğü politikaların temelini oluşturur⁵⁴⁸. Hem 1931 parti programı hem de 1935 yılı meclis açılış konuşması, Mustafa Kemal'in köy ve köycülük konuşması, rejimin köycülüğe verdiği önemi belirten metinlerdir. Rejimin köycülük düşüncesi üç başlık altında toplanabilir. İlk olarak şehirleşme karşıtlığı altında, sanayileşme reddedilmez fakat köycü bir sanayi, ziraat tercih edilir. Bu köycü sanayi aynı zamanda köylüleri yerinden etmeyecek, teknolojik gelişmeler sağlanacak, fakat toplumsal yapıya dokunulmayacaktır.

⁵⁴⁴Şimşek, S. (2002). Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1945. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

⁵⁴⁵ Asım Karaömerlioğlu, Orada Bir Köy Var Uzakta, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

⁵⁴⁶ Gençoğlu, 77.

⁵⁴⁷Tunçay, M. (2005), Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması. (4.b). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 36. Uyar, H. (2012). Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi. İstanbul: Boyut Yayıncılık. 55.

⁵⁴⁸Dicle, E. (2012). Modern Ulus Devlet projesinde Bir İdeal Mekan Temsili Olarak Köy Ütopyası. Turkish Studies. Volume 7/1 Winter. 861.

Böylece şehre gelip, sınıflı toplum yaratacak ve çatışma yaşatacak bir kesim, yerinde tutulacaktır. İkinci olarak, köy hayatını ve köylüleri yücelten, gerçek Türk'ün ve saflığın yerleri olarak köye dönüş politikasıdır. Son olarak da, köy eğitime önem verilmesidir. Köy okulları ve orada çalışacak öğretmen, rejimin köycülük politikasının temelini oluşturur.

4.2.1. Seçkinlerin Köylüleri Algılayışı: “Yoğrulacak Hamur” Olarak Köylü terbiyesi

Gökalp'ten devralınan dayanışmacı bir temelde yükselen halkçılık düşüncesi, köycülük düşüncesinde ve bu konuda yürütülen politikalarda temel zemini oluşturmaktadır⁵⁴⁹. Halkçılık ilkesinin, cumhuriyetçilik ilkesi ile ilişkisi hatırlanacak olursa, halkçılık, cumhuriyetin halk egemenliğinde yükseldiğini belirtirken halkı da “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle” olarak tanımlar. Sınıf çatışması reddedilirken, farklılıklar sadece meslekler boyutunda ele alınır. Halkın bu şekilde tanımlanması, sınıf kavgasının ve farklı çıkarların aşılıp onun yerine “milli birlik ve beraberliğin” ortaya çıkmasını sağlar. Böylece, halkçılık ile milliyetçilik arasındaki en temel bağ da kurulmuş olur⁵⁵⁰.

Halkçılığın inkılâpçılık ilkesi bağlamında ilişkisi ise halkın rejime ayak uydurabilmesi ve reformları ister hale gelebilmesi için “eğitilmesi gerekliliği”dir. İşte bu noktada, rejimin önem verdiği temel konu genelde “vatandaş eğitimi”⁵⁵¹, köycülük konusunda ise “köylü terbiyesi”dir. Halkçılık bölümünde yer verilen Ülkü dergisi, bu konuda önemli yazılara yer vermiştir. Bu dönem de köyün ve köylünün dönüştürülmesi ya da canlandırılması, sanayileşme ve sonuçları, kırsal üretimi artırma ve köylerde doğa ile savaş gibi konular yoğun olarak tartışılmıştır. Yunus Nadi'nin köy ve köycülük yazılarında hem eğitim hem de ekonomik kalkınma konuları bu konudan bağımsız olarak değerlendirilmemiştir. 1930'lu yıllar köy ve köylünün inşası sorunun ön planda tutulduğu bir dönemdir. Rejimin amacı “köylüyü yalnız okutmak değil terbiye de etmektir.” “Terbiye etme” konusu aynı zamanda

⁵⁴⁹ Ahmet Makal, Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları, Toplum ve Bilim 93, Yaz 2002.s.173.

⁵⁵⁰ Gençoğlu. 72.

⁵⁵¹ İnsan yetiştirme davasını, Kemalist rejimin ayrılmaz bir parçası olarak gören Recep Peker, “İnkılap Dersleri” adlı eserinde “yurttaşların inkılap yaşamını şuur halinde sevmesi ve özünde benimsemesi gerektiğini” belirtir. Peker, R. (1935). Ankara: Ulus Basımevi. 7.

“terbiye edici” kim olacak ve hangi niteliklere sahip olmalıdır sorularına da cevap arar. Bu kişi köylünün sorunlarını bilen onunla aynı dili konuşan kişidir⁵⁵².

Rejimin görüşlerini de dile getiren Nadi’ye göre, köyün inşasının yanında ondan belki de daha önemli olan köylerin ve köylünün, iktisadi olarak kalkınması ve köylünün de vatandaş haline getirilmesidir. İşte “öğretmen”in görevi sadece ders öğretmek değil, geleneksel tarımın yerini alacak modern tarımı ve bunun uygulanışını köylüye öğretmektir. Nadi, köylünün eğitimi işine, "milli kalkınma meselesi"nin temeli olarak bakar. Milli kalkınmayı, köy/köylü kalkınmasına bunu ise ekonomik alanda devlet himayesine ve eğitime yani köylü eğitimine bağlar. Nüfusun yüzde seksenini köylülerin oluşturduğu bir toplumda “köylü” demenin “halk” demek olduğunu ifade ettiği yazısında:

“...Bizde köylü sadece çift sürmekle kalmaz. Köy ve köylü bizde devlet idaresine lazım ve hakim olacak kuvvetli elemanları her zaman veren ve her zaman vermeğe hazır da olan gayet özlü bir hamur yığındır. Türkün tarihteki büyüklüğü bundan ileri gelir. Filhakika son zamanlarda dahi, Türk milleti yeniden hayat bulmağa lüzum ve ihtiyaç hissettiği zaman kendi içine çekilmiş, köyüne ve köylüsüne müracaat etmiştir. Bugün yeni Türk devletinin güzel merkezi olan Ankara dünün büyücek köyünden başka bir şey değildi... Köylü devleti sözünden yerinecek biz Türk’ler olamayız. Olsa olsa bu vaziyetle ancak iftihar edebiliriz. ...Köyler şehirlerin tereddi ve tefessühünü temizleyen temiz pınarlar gibidir. Hemen her memlekette oradan gelen kuvvetli ve gürbüz elemanlardır ki şehirlerin hasarını tazmin ve telafi ederler.”⁵⁵³

Nadi, yazısında önce köycülük ideolojisinin en temel noktalarından biri olan “milletin saf kökeni” nin köylerde olduğunu onaylar⁵⁵⁴. Ardından da şehrin bozulmuş

⁵⁵² Şirin Selçuk, F. (2014). Falih Rıfkı Atay. İstanbul: Tarihçi Kitabevi. 270.

⁵⁵³ Nadi, Y. Köy ve Köylüye Çok Dikkat Etmek Lazım. (13 Eylül 1932). Cumhuriyet. 1. Yunus Nadi, gazetesinde ilk sayfadaki kendi başyazı sütununu sık sık İstanbul mebusu Alaattin Cemil’e açar. Türk Kooperatifçilik Cemiyeti Umumi Katibi de olan Cemil, köy, köy kalkınması, ziraat gibi konulara önem veren ve bu noktada da Nadi ile fikir paydaşlığı yapan bir kişidir. “Halkçı cumhuriyet idaresinin prensibi “halk efendimize hizmet”tir. Halkımızın ekseriyeti, dörtte üçü köylü olduğuna göre bu sözü “köylü efendimize hizmet” şekline çevirmek hiç yanlış olmaz.” düşüncesi de Nadi’yle ortaktır. Cemil, A. Çok Uğurlu Bir İş: Köylüyü Okutmak. (15 Nisan 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁵⁴ Tonguç, köydeki sosyal ve kültürel hayata baktığında iki ana unsur gördüğünü belirtir: aile ve köy cemaati, köyde mevcut düzeni, değerleri koruyan ve devam ettiren ve kendiliğinden oluşan bir oluşum olan köy cemaatinin köydeki gençlere aşılacak istediği temel değerleri Tonguç şöyle ifade eder: “...Doğru ol, kimse ile yok yere dövüşme, büyükleri say, küçükleri ezme ve ezdirme, kumar oynama, başkalarının rızıkına engel olma, hırsızlık yapma, iyi kimselerle düş kalk, misafirin hatırını kırma, boş gezme iş yap, kadınlara sarkıntılık etme, fakirlere yardım et, üstüne farz olmayan lafı konuşma, harp olunca gönüllü git, memleketi düşman baskınından koru, öz adetlerini bırakma”

Buna göre, köy cemaatinin en önemli vazifesi: yetişmekte olan nesilleri yetiştirmiş olanlara benzetmektir. Bir köy inceleme ziyaretinden bahseden Tonguç, köylüye sorduğu “Türk Kime derler?” sorusuna “gidişatı gidişatımıza uygun olana derler” cevabını aldığını ve bunun da yaptığı yoruma uygun

yanını vurgulayarak bunu düzeltecek olanın da “Türk’ün kökeni/milletin özü”, “temiz bozulmamış köylüler” olduğunu belirtir. Zaten bu düşünce rejimin kurucu kadrosu tarafından da sık sık vurgulanır⁵⁵⁵.

1933 yılı “Köy terbiyesi” ve “Köy Okulları” konusunda yeniliklerin yaşandığı Maarif vekili Reşit Galip Bey’in önderliğinde, “Yeni Köy Terbiyesi” nin esaslarının kurulduğu bir dönemdir. Bu dönemde Avrupa ve Amerika’ya eğitim için birçok öğretmen gönderilir. Nadi’nin gazetesi, bu gelişmeleri “*Çok Hayırlı Bir İnkılap*” başlığıyla verir. Köy terbiyesi ile ülke nüfusunun dörtte üçünü oluşturan Türk köyünün uyandırılmasının amaçlandığını, köylünün fikir seviyesinin çok aşağı olması, köylerin dağınık ve eğitimi karşılamak için yeterli aracının ve mali durumunun olmadığını belirtir. Bunun için köylerinde okul olmayan çocuklar için yatılı okulların oluşturulması gerektiği fikrini savunur.

Köy terbiyesi komisyonunun, köy öğretmenlerinin sadece köyde okullarda bir misyonunun olmadığını aynı zamanda köyün, sosyal ve ekonomik hayatında da etkili olduğu yönündeki tespitini çok faydalı bulan Nadi, “*köyün içtimai ve iktisadi hayatının her şekli üzerinde müessir ve nafiz bir mürebbi mevkiine çıkarmak maksadını ve bu arada diğer idare şubelerinin köylerdeki çalışmalarını iş birliğiyle kolaylaştırmayı hedef edinmiş*” olan komisyonun köyde üstleneceği görevler hakkında da bilgi verir:

“...nebatat hastalıklarıyla mücadele hakkında yapacakları tenvir ve irşatları kolaylaştırmak için köylüye ilaç verilecek, tedaviye muhtaç hastaların doktor muayenesine sevkleri, salgın hastalıkların ihbarı, büyüclük, üfürükçülük ve muskacılıkla mücadele işlerini ihtiva edecektir.”

Komisyonun koyduğu bu amaçlara ulaşmak içinde “köy öğretmeni köyde, kendi mektebi ve okuma çağını geçirmiş olanları okutmağa mahsus olan millet mektebi

olduğunu belirtir. “bir mukadderat birliği halinde bir araya toplanmış bu insanlar ancak birbirine benzemekle kuvvet ve kudret haline gelebilmektedir”

Köylülerin yaşadığı ekonomik sarsıntıların sosyal sarsıntılara neden olmadığını belirtir. Köylünün saf, bozulmamış yapısına dikkat çeken Tonguç, bugün köylü, “bir karşılık beklemeden devlete istediklerini veren, hiçbir mesele karşısında yaygaracılık etmeyen, memleket işleriyle ilgili her türlü yükü sırtına alıp ses çıkarmadan taşıyan bir insandır. “halkın çoğunluğunun yani %80inin köylü olduğunu belirtir. Tonguç. İ. H. (1982). Köy Eğitimi Meselesi. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. 406.

⁵⁵⁵ Halkevinde Ziraat kongresi için gelen köylülerin şerefine verilmiş yemekte Başbakan Celal Bayar, “Bugünkü rejim, halkın rejimi, halk için kurulmuş rejimdir. Onun için kendi öz eserinizle, öz rejiminizle övünmenizi haklı bulurum”. Köylü devletin temel taşıdır. Ve Türk köylüsü dünyanın en asaletli ve kahraman insanlarından oluşur. Halkçı Cumhuriyet rejimi halis halk kütlelerimiz olan köylümüzle bu yakından alakalı olmasında şaşılacak bir şey yoktur.” Nadi, Y. Köyü Kalkındırmak, Ülkeyi Kuvvetlendirmek. (3. Ocak 1939). Cumhuriyet, 1.

haricinde köyün ziraat, iktisat ve sıhhat işleriyle alakalanacak, köylüye inkılap fikirlerini aşılayacak, vergi, askerlik, intihap gibi işler için köylüye vatandaşlık vazifelerini öğretecektir.”⁵⁵⁶

Köy terbiyesi hareketi, Türk köylüsünü *büyücülük, üfürükçülük ve muskacılıkla mücadele işlerinden “aydınlatarak”* kurtaracaktır. Nadi, Türkiye’de köycülük meselesinin, “Türk devletince belirli bir plan dahilinde yürütölmek üzere ehemmiyetle ele alınacak olan başlıca bir mesele” ve “Türkiye’de köyü ve köylüyü yükseltmenin, Türk devletini alabildiğine yükseltmek” olduğunu vurgulayarak aslında köycülüğün, milliyetçilikle ilişkisine de işaret etmektedir. Yine başka bir yazısında: “...Türk köylüsünü iktisaden yükseltmeğe ihtiyaç vardır ve bizim anladığımızı göre Türk devletini yükseltmenin ve kuvvetlendirmenin en kestirme yollarından biri de Türk köy ve köylüsünü yükseltmekten başlar.”⁵⁵⁷ diyerek bu bağın ilişkinin altını tekrar çizer.

1925 yılında Aşar'ın kaldırılmasının başlı başına bir inkılap olduğunun üzerinde önemle duran Nadi, rejimin köylere verdiği önem ve onun için yaptığı işlerden bahseder⁵⁵⁸. Bu başarılarından biri olarak da “Köy Kanunu” nu gösterir.

“...köy kanunu, halk idaresi hesabına köy ve köylü için dikilmiş kocaman bir abide gibidir. Ankara’da açılan Ziraat enstitüleri köyü ve köylüyü yükseltecek bir Darulfünundur. Halk idaresinde bir kısım halkın ihmal edilmesine zaten imkan yoktur. ...bununla beraber bundan sonra köye ve köylüye hususi bir alaka ile bakmak ve onun hayatını her cihetten ve tez elden ıslaha gitmek bizce şimdiden sonra yürütölecek işlerin başında geliyor. Köy programı her maddesi yüzlerce makale ile ancak şerholunabilir, ve şerh olundukça büyük himmetlere ve fedakarlıklara tevakkuf ettiğı görülür. Bu işler zor olsada... Bilgili ve azimli ellerde bu zorluklar şaşılacak kadar büyük kolaylıklarla giderilebilir. Çünkü eldeki iptidai madde olan bizim köy ve bizim köylü çok kabiliyetli bir hamurdur. Biz köyün ve köylünün düzeltilmesi ve yükseltilmesi işini köy mektebile köy mektep hocası temeli üstüne oturtuyoruz ama bizim istediğimiz gibi bir köy mektebinin ve bizim istediğimiz gibi bir köy mektep hocasının. Bizce bu büyük işin manivelası oradadır.”⁵⁵⁹

Yine diğeri bir yazısında Nadi:

⁵⁵⁶ Nadi, Y. Çok Hayırlı Bir İnkılap. (15 Nisan 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁵⁷ Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933); Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁵⁸ A.g.e.

⁵⁵⁹ Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

“...bizde köy ve köylü muhabbetle derpiş olunan bir mevzu telakki edebilmek şartile çok müsait bir hamurdur. Bu hamurdan en iyi şekilleri çıkarmak mümkündür. Türk köylüsü kendi iyiliğine çalışıldığını anladığı zaman her fedakarlığı yapmağa, her gayreti göstermeğe haydi hazır bir emirber neferi gibidir. Bu sahada ilk mektep hocasının oynayacağı rol çok büyüktür.”

Nadi'nin sahip olduğu seçkinci tavır köylünün eğitimi meselesinde yazdığı bu iki yazıda net olarak görülür. Köylü bir “hamur” olarak ifade edilirken toplumsal hayatta yer alan “rasyonel bir özne” olan birey fikrine olan uzaklığını da ortaya koyar aynı zamanda bu yazılar. Ayrıca, köylü eğitimi “bizim istediğimiz” şekilde söylemiyle seçkinci bakış açısını da açığa vurmuş olur.

Nadi, köy öğretmenini sadece köyde “okuyup-yazma bilgici” olan değil aynı zamanda köydeki “hayat ve ziraat işlerinin bilgici” olarak tasavvur eder. Köy ütopyasının, ana kahramanı köylü değil, hocasıdır⁵⁶⁰.

“Memleketimizi alıcı gözle baştanbaşa gezen bir ecnebi mütehasşısının en ziyade hayretini mucip olan nokta Türk köylüsünün akıllılığı olmuştur. Hakikaten köylü olarak bu kadar akıllı ve istidatlı insana dünyanın her tarafında bol bol rastgelinmez. Biz bu muhterem ecnebiye şunu haber vereceğiz: eğer bu köylünün cebine biraz para korsak şüphesiz onun akıllığı on kat, yüz kat daha artacaktır. Yani Türk köylüsünü iktisaden yükseltmeğe ihtiyaç vardır ve bizim anladığımızı göre Türk devletini yükseltmenin ve kuvvetlendirmenin en kestirme yollarından biri de Türk köy ve köylüsünü yükseltmekten başlar. Bu mesele aynı zamanda köy maarifinin teşrih ve tespiti meselesidir. Köyde ilk mektebin yapacağı inkılabı anlamak için köylüyü niçin okutmak istediğimiz anlamağa mecburuz.”⁵⁶¹

Yunus Nadi, Türk köylüsünün akıllı selimine güvenir. Hakikate aç olan köylü, kendisine uzatılan eli asla geri çevirmez. Köylerin yaşadığı sıkıntıların iktisadi ve toplumsal yapıda yapılacak değişikliklerle değil, eğitimle çözüleceğine inanır, bu düşüncesi rejimin resmi görüşüyle de paraleldir. Rejim de köy sorunun kökenini, toplumsal ve siyasal ve iktisadi nedenlerde değil, köylünün “cahil, geri, eğitimsiz” olmasında görmüştür⁵⁶². Suç, milliyetçilik ve köy karşıtı, Osmanlı'nındır. Şu ana kadar verilen eğitimi beğenmeyen Nadi “köydeki ilk tahsilin şimdiki şekliyle köylü çocuğu hemen hemen sadece ümmilikten kurtardığını”, okuyup yazmayı öğrenirken köylü çocuğun hayat ve dünya hakkında en basit

⁵⁶⁰ İzmir Muallim Mektebinin Hayatında İnkılap İhtimali. (12 Ağustos 1934). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶¹ Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶² Karaömerlioğlu, 19

bir takım bilgiye sahip olmasını faydalı bulsa da “...Yurt bilgisi, biraz hesap, biraz coğrafya, biraz tarih vesare. Ancak nazari mahiyette kalmağa mahkûm olduğu müddetçe” bu bilginin köyde yeni ve yüksek bir şey yaratmadığına dikkat çeker. “...Ekseriyetle köylü çocuğu kendi köyündeki ilk tahsilinden sonra okuma yolunda daha ileri gitmediği, gitmeyeceği ve hatta –eğer isterseniz- gitmesi pek arzu olunacak bir şey da olmadığı için pek basit suretteki ilk tahsilin zamanla körleştigi ve herhalde köylüye kendi işinde ve hayatında büyük bir değişiklik temin etmediği”nin görüldüğünü belirtir. Bunun yeni köy programıyla aşılabacağına inanan Nadi, bu konuda esas görevi “ilk mektep hocası”na ve onun -rejimin yaratmak istediği şekilde- “eğitilmesine” önem verir:

“...bütün bu işleri görebilecek belli başlı bir tek vasıtamız vardır: Köy ilk mektebi ve onun kudretli hocası. Bu hedefe varabilmek için köy ilk mektebine hoca olacak vatandaş buna göre yetiştirmek kafidir. Yani köy ilk mektebine hoca olacak genç kafi ziraat malumatı mücehhez olacak, kooperatif teşkilatını bilecek, ilk sıhhi imdat tedbirlerinden haberdar olacak, mektebde ve köyde bütün bu bilgilerini tatbik eden mühim şahsiyet olacaktır. Bu usul, maarifi okuyup yazma öğretene bir vasıta olmaktan ileri bir iş diye gören, adamı ve muhiti istediği kalıba sokmağa giden bir usuldür ve zannolunur ki memlekette hakiki fayızlı maarif ancak böyle kurulabilecektir.”⁵⁶³

Nadi, köy eğitimindeki amaçlarını da açıkça belirtir:

“...maksadımız köylü çocuklarını sadece ümmilikten kurtarmak değildir, onları kendi hayatlarında yepyeni bilgilerle teçhiz ederek kıymetlerini yükseltmek ve bu yolla Türk milli hayatının temeli olan köyü ve köylüyü büyük, çabuk ve kolay bir inkılaba mazhar kılmaktır. ...ancak yeni yetişecek hocalarla köyler maarifinin peyderpey dediğimiz şekle ifrağı uzun zamana tevakkuf edebileceğinden mevcut köy hocalarını bu noktai nazardan ellerine verilecek kitaplarla ve tatil zamanları tatbik olunacak kurslarla ve tatil zamanları tatbik olunacak kurslarla mümkün olduğu kadar yeni rejime intibak ettirmeğe çalışmak icap eder.”⁵⁶⁴

Yine buradan beklenen, hedeflenen SCF deneyimi ile önemi bir kez daha anlaşılan “yeni rejimi köylüye benimsetmek” ve “kitle desteğini” almaktır. Köylünün yükselmesinin toplumun yükselmesi demek olduğunu belirten Nadi bir kez daha köylü ve halk kelimelerini birbirinin yerine kullanmıştır:

⁵⁶³ Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶⁴ Nadi, Y. Türk Köylerini Yükseltmek için(2). (24 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet. 1.

“...ülkede şehirli olan halk kültür bakımından az çok ileri ve uyanıktır. Türk köylüsünün de yüksek değerde ulusal erdemleri bulunduğunu pek iyi biliriz. Fakat Türk köylüsü yaşanan hayatta elinden tutulmaya çok ihtiyacı olan bir topluluktur ve ulusal varlıkta tuttuğu hemen hemen üçte ikiye yakın yere göre bu topluluğu yükseltmek demenin, doğrudan doğruya Türk toplumunu yükseltmek demekle beraber olduğu açıktır.”⁵⁶⁵

Nadi, “köyü kalkındırma”⁵⁶⁶ işinin kolay olmadığını, uğrunda çok ve sürekli çalışma isteyen ve bunun bir metoda bağlı, hiç bıkmadan aralık verilmeksizin ileri götürülecek bir iş olduğunu vurgular. Bu konu hakkında yazısına başlamadan önce bu işin ihmal edildiğini kabul eder: “ ...ülkemizin ve ulusumuzun bin bir ihtiyacı önünde henüz doğrudan doğruya köylü ile uğraşmaklığımıza sıra gelememiş olduğunu açıkca söyleyebiliriz.”⁵⁶⁷ Dönemin köycü elitlerinin bir kısmına ait olan “aydınların rejime sahip çıkmadığı, yorgunluk ve heyecanı kaybetmişlik” düşüncesi ve köycülük ideolojisinin “aydın karşıtlığı”, Nadi’nin yazılarında yer bulmaz. Onun “ihmal ettik” itirafı, rejimin halkı için her alanda yapacağı birçok işi olduğundan, bu konuya sıra gelmemesinden kaynaklanır.

Köycülük akımının yükselişe geçtiği yıllar olan 1930’larda köycü söylemin Romantik akımdan etkilenip, köy hayatını ve köycülüğün yüceltildiği ve en çok tasavvur ettiği şeylerden biri “köy ütopyası”dır. Nadi’de düşüncelerini inandırıcı kılmak için gerçek dışı bir köy yaşamı ve iktisadı çizerek, böyle bir ütopya tasarlamıştır. İnkılâbın kalıcı olabilmesi ancak köylüye ulaşılması, bu değişiklikleri içselleştirmesi sağlanırsa mümkün olacaktır. Çizdiği ütopyanın gerçekleşmesi için gereken “o köyü cennete çevirecek olan bir köy Darülfünunu olan ilk köy mektebi” ve “köy kooperatifinin katibi ve müdürü olan hocadır”⁵⁶⁸:

“Kırk elli, hatta mümkünse yüz dönümlük toprak içinde kurulmuş bir mekteb. Bu toprak mektebe aiddir. Başında çiftliği iyi bilen bir hoca, ailesile mektebin yanı başında gene mektebe aid evde oturuyor. Arazinin

⁵⁶⁵ Nadi, Y. Türk Köy ve köylüsü için Çalışmaya doğru. (2 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶⁶ Köylünün iyiliğini düşünen köy kanunu birçok işi kendi üzerine almıştır. Köylüyü kalkındırmak için kurulan kredi kooperatiflerinin köylünün kalkınmasında yararlı olmadığını savunan Nadi “Burada bir daha görmüş olduk ki böyle kurumlar köylünün işine yarayabilmek için köyün içinden ve köylünün gönlünden doğmalıdır. Tepeden inen ve yukarıdan gelen kurumlara köylü pek akıl erdiremiyor. “Her köyde bir Sandığa Dayanan Bir Köylü Bankası”, Cumhuriyet, 3 Nisan 1935. Buhranın nedenini köylünün alım gücünün az olmasına bağlayan Nadi, köy kalkınmasının gerçekleşmesi için Ziraat bankasının köylüye yardım etmesi gerektiğini belirtir. Nadi, Y. Köylünün Vaziyetini Düzeltmek Lazımdır. (31 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶⁷ Nadi, Y. Türk Köy ve köylüsü için Çalışmaya doğru. (2 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.

⁵⁶⁸ Nadi, Y. Türk Köylerini Yükseltmek için. (20 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.

diğer bir ucunda temiz bir ahırile küçücük bir çiftçi evi. Burada da ailesile birlikte yüz dönümlük bir toprağı işleyen akli başında, işini bilir bir çiftçi yerleşmiştir. İşte köyün çocukları beş yıllık ilk tahsillerini bu mektebde yapıyorlar. Mektebde tabii okuyup yazma ile birlikte ileri çiftliğin ameli bilgileri de görölüyor ve çocuklar bizzat bu küçük (çiftlik-mekteb) in ileri ziraat işlerinde çalışıyorlar ve böylelikle mektebi ileri bir ziraat bilgisiyle bitirmiş oluyorlar.

Böylece... Sulama işi halledilecek, mektebin etrafı meyve ağaçları ve en güzel çiçekler ile kolaylıkla yetiştirilmiştir. Mektebdeki çiftçinin ahırında iyi bakılan güzel bir ineğı var ki günde en aşağı on beş kilo sürt veriyor. Kümeslerde tavukçuluğun en güzel ve en verimli cinsleri ürüyor. Hatta mektebin sekiz on tane fenni kovanı bile var. Ondan da yılda birkaç yüz kilo bal alıyoruz.

Mektebin arazisinde hububatın en iyi cinslerini, çok temiz tarlaların nasıl olacağını hocası çiftçi çocuğuna anlatır. ...birde bakıyoruz ki Kaliforniya elmasının daha iyisi bizde de yetişmektedir... sebzenin yaşını ve kurusunu tertemiz, mükemmel ve alabildiğine bol olarak alıyoruz.

...anlıyorsunuz ki bu mekteb, harab bir Anadolu köyünün içinde bir cennet köşesidir ve anlıyorsunuz ki bu mekteb az zamanda kendi muhitini kendine benzetecektir. Orada ilk tahsil gören çocukların kendi hayatlarında başka türlü yapmaları imkanı yoktur. Bu mektebden geçen her köylü çocuğı kendi yaşayışında azçok bu mektebe benzeyen bir hayat kurmanın artık esiridir. Zaten mekteb oradadır. O herkese yol göstermeğe ve yardım etmeğe hazırdır. Sebze tohumu mu istiyorsun? Al. Meyve fidanı mı istiyorsun? Al. Cins tavuk mu yetiştirmek istiyorsun? İşte civcivlik yumurtaları. Ziraate gelince, mektebde gördün ya, bunun için tarlayı iyi hazırlayacak ve herhalde çok temiz tohum ekeceksin. Hem elle saçarak değil, mibzerle tane tane dökerek.”⁵⁶⁹

Nadi, bu mektebin masraflı olacağını ama belli bir zaman sonra “kendi işlerinin çoğunu kendi hasılatile temin edeceğini” ve bu mektebler için en önemli olan şeyin hocaların yetiştirilmesi olduğunu belirtir. Öğretmen işi halledildikten sonra kısa sürede köy okullarının sayısının artacağını, “zirai kalkınmanın” uzun zaman işi olduğunu ve kestirme bir yolunun bulunmadığını belirtir. Önemli olan “karar vermek ve başlayabilmektir”. Nadi hayalini şöyle noktalar: “...idealimiz şudur: her Türk köylüsünün evi huzur ve refahla bezenmiş şen bir yuva, her Türk köyü cennetten bir parça sayılacak kadar güzel bir oba olmalıdır.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Nadi, Y. Köy Kalkınmasında Köy Mektepleri. (31 Aralık 1938). Cumhuriyet, 1.

⁵⁷⁰ Nadi, Y. Yeni Milli Hamlemiz: Köy Kalkınması. (30 Birincikanun 1938). Cumhuriyet, 1.

Ankara’da kurulan ziraat mektebini gezen Nadi, köyün kurtuluşunun tarım teknolojilerinin geliştirilmesine ve doğaya egemen olunmasına bağlı olduğunu açıkça yazar. Yine burada en önemli işin eğitime düşeceğini bilim, teknik ve yöntem sayesinde doğaya egemen olmanın önemini ⁵⁷¹vurgulayan Nadi, pozitivist bakış açısını da gözler önüne serer:

“..o zaman hayvanın, o zaman tabiatın sinesindeki bir sırrın ve bin bir sırrın arz ettikleri muhtelif mahiyetleri ve bu mahiyetlerin dayandıkları düsturları bulup ortaya çıkarırız ve tabiate cidalimizde, yani hayata nasıl yürümek ve neler yapmak lazım geldiğini layıkı veçhile anlamış oluruz. İşte Ankara’da Ziraat enstitüleri bizi ucu bucağı bulunmaz tabiat mektebine götüren müesseselerdir. Onlar büyük ve geniş tabiate giriş kapılarıdır... Anadolunun siyah arpasını beyaza çevirecek enstitü ilim peşindedir. Tabiat bir kimyahanedir, ve bilgili insan bir kimyager. Uğraşınca işte böyle neticeler Kristof Kulomb’un yumurtası gibi kolay oluyor.

Niçin bahar gelir ve neden kış olur? Tohumlarımızı vaktinde niçin ekmiş ve ekmemiş oluruz?... Eğer tabiatın elinde sadece bir oyuncak değilsek bütün bu hakikatleri tamik ederek nihayet tabiatte her şeyin bizim istediğimiz gibi olmasını temine bakmaklığımız lazımdır. Bu mümkün müdür? Tabii bu mümkündür, ve zaten en hakiki manasında insan medeniyeti de bunda ibarettir: Tabiate tahakküm edebilmek kabiliyeti!”⁵⁷²

Ona göre aydınların köylülerde arayıp da bulamadığı her şey, yani onların bütün eksiklikleri, toplumsal ilişkilerle değil, köylülerin çetin doğa koşullarına karşı hiç de eşit olmayan şartlarla yürüttükleri savaşıla ilgilidir. Üretimin geri kalmışlığı, eskimiş tarım teknikleri, köylülerin doğal koşullara karşı koymadaki beceriksizliği gibi kırsal Anadolu’nun o dönemdeki sorunlarını da ortaya koyar. Kısacası, yüzyıllardır doğanın acımasızlığı altında ezilen köylüler için yapılması gereken doğaya egemen olabilecekleri koşulları sağlamaktır,

⁵⁷¹ Bu dönem Cumhuriyet seçkinlerinin temel bakış açısını belirleyen pozitivism yaygın bir kaniya sahiptir. “Doğaya hakim olmak”, köyde yaşanan birçok sıkıntının ortadan kalkmasına neden olacaktır. Yakup Kadri’nin köy düşüncesini anlatan romanı “Yaban” hakkında yazılan eleştirilerin hemen hemen hepsinde, romanın en önemli mesajının, doğaya egemen olma ve tarım tekniklerinin geliştirilmesi gereği olduğu vurgulanmıştır. Karaömerlioğlu, Türk Edebiyeti’nda Köycü Temalar, 54. Yine bu dönemde Ülkü Dergisinde bu bakış açısına sahip birçok yazı yayınlanır. Tabiat olaylarının köy insanının yaşamındaki derin etkisini anlattığı yazısında Tonguç, pozitivist düşüncesinin ağırlığını hissettirir. Yapılması gereken, köylünün hayatında baş rol oynayan tabiatın insan egemenliği altına alınması, insan tarafından yenilmesidir. “toprağı yenebildikleri, toprağa dizgin vurabildikleri” noktasında başarılı olacak köy insanı bunu başaramayacak kadar “aciz, vasıtasız, bilgisi insanlar” olan köylüler için bu çok zordur. Bunun için tabiatla çetin bir mücadele vermek gerekir. Eğer bu savaş kazanılmazsa insan “mukadderata” boyun eğer. Ama modern insanın en büyük vasfı “sık sık ve kolay kolay mukadderata boyun eğmemesi”dir. Tonguç. İ. H. (1982). Köy Eğitimi Meselesi. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. 406.

⁵⁷² Nadi, Y. En Büyük Mektep: Tabiatın Mektebi. (16 Kasım 1932). Cumhuriyet, 1.

işte aydınlar, köylülere ancak bu koşulları sağlamakta yardımcı olabilirler. Bu dönemin hakim düşünce yapısı olan köycülüğün, “köy ütopya”ları birçok kitapta, tiyatro oyunlarında, piyeslerde ve basın hayatında kendine geniş yer bulmuştur⁵⁷³. Köylerde yapılan yenilikler sonucunda, köylü, “ayağı çarıklı Türk” söyleminden Cumhuriyet ile birlikte “memleketin evlatları” olmuştur. Artık köyler ineklerin bol süt verdiği, akşamları tiyatro izlenilen, herkesin okur yazar olduğu, kuraklığın yaşanmadığı, “Kaliforniya fındığı”nın⁵⁷⁴ bile üretildiği bir yerdir.

Nadi'nin ütopyasına tamamen benzemese de, 1938 yılında toplanan “Birinci Köy ve Ziraat Kongresi”nde köylülerin konuşmaları, 1930’lu yılların başında amaçlanan köylüye ulaşmak hedefinde umut vaad eden bir tondadır:

“İnönü’nün konuşmasından sonra kürsüye ilk gelen güneşten yanmış yağız çehresiyle yığıt bir köylü vatandaştı. Gayet sevimli kıyafeti ve lehçesiyle: Adım Ahmet takıl...Eskişehir’in Şerefiye köyündenim. Başta İnönü, hepiniz varolun. Bizim meselelerimizle kafa yormaya, bizim dertlerimize çare bulmaya toplandınız. Hepinize candan, yürekten sağ

⁵⁷³Bu yıllarda basın da olduğu kadar tiyatro oyunlarında, kitaplarda da böyle bir köy ütopyası egemendir. Mesela “Atatürk Köyünde Uçak Günü” adlı oyunda devlet-köy dayanışması sonucunda yaşanan değişiklikler anlatılır: Köylü ilk defa Atatürk ile değer görür, köy ilk defa cumhuriyetle önemsenir:

“KÖY DELİKANLISI: (...) En yaşlımıza soruyorum: hangi devirde köyümüzü hükümet büyükleri bu kadar doldurdu ve kim sizi bu kadar sayarak yurt ödevine çağırdı ve sizden açıkça yardım istedi. Hiç değil mi?” İsmet İnönü’nün beş yüz uçağa daha ihtiyaç olduğunu duyurmasıyla birlikte köylü de yurt ödevlerinden birisini yerine getirmek için dayanışma gösterir:

“DURSUN ÇAVUŞ: Türk ne yapmadı ki bunu da yapmasın. 500 mü istiyorlar, dişimizi sıktık mı 5000’e çıkarırız.”

Oyunlarda halkçılığın birbirini tamamlayan üç önemli niteliğine vurgunun olduğu söylenebilir. Birinci unsur, halk yönetimi, yani siyasal demokrasidir. İkinci unsur, kanun önünde herkesin eşit olması, hiçbir kişi veya zümreye ayrıcalık tanınmamasıdır. Üçüncü unsur, sınıf mücadelesinin reddi ve toplumun dayanışma içinde gelişmesinin önemsenmesidir. Hükümeti ile elbirliği yapan köylü, on yıl gibi kısa bir sürede yokluktan varlığa çıkar. Verimsiz topraklardan nasıl verim alınacağını, ürünleri ve hayvanları hastalıklara karşı nasıl koruyacağını öğrenen köylü kendisi de zenginleşir, ülkesini de zenginleştirir. *Atatürk Köyünde Uçak Günü* oyununda söz konusu olan köy, İsviçre’ye bal ihraç etmeye başlar, köyde elektrik fabrikası kurmak için komşu dokuz köy birleşerek kendi aralarında para toplarlar. Halkevi inşaatının temeli atılır, köy çocuklarının, gençlerinin hepsi eğitim görür ve meslek sahibi olurlar. Hiçbirisinin kötü alışkanlıkları yoktur: (Askun’dan(1936) akt. Dicle)

“İşık” adlı oyunda ise sürüsünü otlatmaktan gelen bir çoban, köy öğretmeninin yanına yaklaşarak yeni çıkan kitaplar üzerine konuşur, öğretmeniyle şiir üzerine bir mülâhazaya girer, koyunların beslenmesi ile ilgili kitabı da yanında taşımaktadır. Sanat ve bilimsellik, eğitim, çalışma çoban figürü üzerinde birleştirilir. Köycüler, düşüncelerini güçlendirmek için ütöpik ve gerçekdışı bir köy hayatı ve iktisadı resmederler. Köylüleri Türk milletinin aslını oluşturan, ulusal gelişmelerde belirleyici, saflığı bozulmamış, asil, akıllı ve değişime açık insanlar olarak çizerler. (Uluser(1941)’den akt. Dicle, 869). Yine Rahmi Balaban’ın *Karagöz piyeslerini modernleştirilmesi sürecinde yazdığı iki piyesi, rejimin köycülük politikasını yansıtır. Bunlardan biri olan, “Şehir mi Tövbeler Tövbesi”nde Karagöz, köylülerin köy hayatından kopmamaları için onlara şehir hayatının kötülüklerini anlatır. Bkz. Selçuk, Ç. (2007). “1923-1950 Yılları Arasında Yazılan Köyü ve Köylüyü Konu Edinen Piyesler”. Milli Eğitim Dergisi, sayı 75. 98-114, s.110. Tiyatro özellikle Halkevleri’nin halk üzerinde kullandığı önemli bir “telkin” aracı olarak işlev görmüştür. bkz. Yeşilkaya, N. (2009). Halkevleri. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt. 2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. S. 113-118.*

⁵⁷⁴Dicle, 869.

olun diyorum. Köyün kadrini bilmeyen, derdine ortak çıkmayan, köylünün yüzünü güldürmeyen sultanlar, başını yedi, gitti. Köyün kadrini bilen, derdine ortak olan ve yüzü köylünün yüzüyle birlikte gülen Cumhuriyete bağlılığımız sonsuzdur. Artık ayrı gayrı yok, devlet ile kaynaştık. Cumhuriyeti bağrımıza bastık. Atatürk'le büyük savaşlar kazanan bu millet İnönü ile büyük işler görecektir. Bugün burada bizim için kaynaşan Ankara'nın havasında hükümetimiz ve Ziraat vekâletimizle başbaşayız. Bu büyük birlik ve beraberlik görünüşüyle göğsümüz kabarık, alnımız ak, Türk olmakla köylü olmakla öğünüyoruz. Büyük vazifesinin ilk günlerinde bizim aramıza karışan köylüyü dinleyen İnönü'nün adını anmakla şevk buluyoruz, kuvvet buluyoruz. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti. „⁵⁷⁵

4.2.3. “Türk İstikbaline Emniyet Payandaları”: Halkevleri

1930'lu yıllar dünyada büyük bir ekonomi buhranının yaşandığı ve liberal ekonominin dar boğaza girdiği bir dönemdir. Türkiye'de uluslararası alanda yaşanan bu buhrandan hem ekonomik hem de siyasal anlamda etkilenmiştir. Bu yıllar hem liberalizme hem de onun siyasal yönü olan parlamentarizme kuşkulu ve olumsuz yaklaşıldığı yıllardır. Yunus Nadi'nin yazılarında da bu bakış açısı kendini açıkça belli eder. Köycülüğe giden süreç SCF deneyiminin sonucunda görülen, rejimin yaptığı uygulamaların köylüler/halk tarafından kabul görmemesi gerçeğiyle karşılaşan rejimin, buna bir çare bulmak için ve özellikle İtalya ve Rusya gibi ülkelerin köylüyle ilişkileri örnek alınıp, köylüyü rejimle birleştirme çabalarına eşlik eder. Özellikle Menemen Olayı sonrası, rejimin temel amacı dağınık olan köyleri birlik altında toplamak ve devlet otoritesini güçlendirmektir.

CHF'nin 1931'deki Kurultayında bu kaygılarla alınan önemli bazı siyasal ve ideolojik kararlardan bir tanesi de Halkevleri'nin kurulması olmuştur. Parti ile devlet arasındaki ilişki bu kongrede yeniden tanımlanmıştır. Artık parti ile devlet neredeyse özdeşleştirilmeye başlanmıştır. “Birlik, kaynaşma, bütünlük”, ortaya konmuş ve bu da aynı zamanda devlet otoritesini kuvvetlendirme düşüncesini ön plana çıkarmış bu birliği bozacak hareketler denetim altına alınmıştır. Özellikle “Türk Ocakları” burada önemlidir. Çünkü bunlar, devletten bağımsız bir politika izlediği gerekçesiyle kapatılmış ve yerine “Halkevleri” açılmıştır.

⁵⁷⁵ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi'nin açılış konuşması. (28 Aralık 1938). Cumhuriyet, 1. Birinci köy ve ziraat kongresi, İsmet İnönü'nün, “...köy ve ziraat kalkınması davamız, bütün milli davalarımızın ana temelidir.” cümlesiyle açılmış ve Ziraat vekilinin “Davamız Türk köylüsününün refaha erişmesidir” sözüyle 30 Aralık 1938'de kapanmıştır. (Cumhuriyet, 28 Aralık 1938, s.9; 31 Aralık 1938)

Nadi, Türk Ocakları'nın CHF'ye iltihak etmesinin arkasında "esbabı mucibe/neden" arayanlara anlam veremez. Oysa bu durumun sebebi oldukça basittir.

"...Türk milleti milli hudutları içinde milli hukukuna sahip tamamen milli bir heyet olduktan sonra bir kısım vatandaşların ayrı teşekküllerle milli hars arayacak yerde bütün vatandaşların milli kuvveti milli birlikte temin etmeğe çalışmaları pek tabidir"⁵⁷⁶

Osmanlı zamanında Ocaklar'ın manalarının olduğunu belirten Nadi, bunun nedenini imparatorluğun kozmopolit yapısına bağlar. Ama artık Türk milleti bir imparatorluk değil, milli Türk idaresine bağlıdır. Bu yüzden rejimi kuran millet, maddi ve manevi bütün kuvvetler rejimin birliği hedefiyle bir arada, "vatanın bütün çocukları" bir bayrak altında toplanmaktadır. İşte Ocaklar'ın CHF'ye iltihaklarının açık nedeni budur. Ona göre, Türk Ocağı bulunmuştur. O da "Türk Köyü"dür. Rejimin, Halkevleri'nden ve "seçkinlerinden" beklediği "köylüye/halka doğru gitmesi"dir. Nadi'de bunu net bir şekilde ortaya koyar:

"Şu karşıkı dağın yamacında duvarları ve damları toprak renginde olduğu için pek fark edilmeyen bir köy vardır ki onun vücuduna daha ziyade şurasından burasından yükselen dumanlarla hükmederiz. Bu köy Türk köyüdür ve o dumanlar Türk'ün ocağından yükseliyor. Şimdi oraya gideceğiz ve o dumanı çıkaran ocağın karşısında bağdaş kurarak oradaki insanlarla konuşacağız. Ocağı bırakma nedenimiz hakiki Türk Ocağının başına geçmek içindir. Türk'ün canlı birliğinde kaynaşmağa gidiyoruz. Hadisenin hikmeti ve manası budur."⁵⁷⁷

Nadi, Türk harsını aramak işini başka birine, daha açıkçası devletten bağımsız bir organa bırakmayacaklarının altını çizer. Türk harsını ve Türk'e ait daha ne varsa hepsini ancak cemiyet, yani cemiyetin bağrından çıkan CHF yapabilir. Bu yazıyla beraber aslında 1930'lu yıllarla girilen, devletin toplumun her kesiminde egemen olma isteği, yine rejimin farklı seslere tahammülü olmayıp "milli birlik ve bütünlüğe" verdiği önem de görülmektedir.

⁵⁷⁶ Türk Ocaklarının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Üstel, F. (1997). Türk Ocakları (1912-1931). İstanbul: İletişim Yayınları. Aslında Türk Ocaklarının kapatılmasında birçok neden konuşulur. Bunlardan biri, 1930'da SCF kurulduğunda Türk Ocakları'nın çoğu yöneticisinin SCF'ye kayıt olması olarak gösterilir. Böyle bir bağlantı kurulur. Türk Ocakları kapatılır, eski başkan Hamdullah Suphi tanrıöver Bükreş'e sefir olarak atanır (Bu durum "Kadro" dergisinin kapanmasına neden olan diktan sonra Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olmasıyla gelenekselleşir.)

⁵⁷⁷ Nadi, Y. Türk Ocağı: Türk Birliği!. (28 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

Halkevleri'nin kuruluşundaki en önemli nedenlerden biri, Kemalist inkılâbın kitlelerin bilincinde ve gönlünde yeterince yerleşemediği düşüncesidir. Bu nedenle Kemalist ilkeleri yaymak son derece önemli bir amaç olarak belirmiştir. Halktan rejime yeterli desteğin gelmemesi özellikle nüfusun neredeyse yüzde seksenini oluşturan köylü kesim için geçerliydi. Halkevleri, devletin doğrudan denetiminde olmayan her türlü siyasi, kültürel, entelektüel vb. kurumlarının yerine ideolojik alternatife karşı olan devlet güdümlü bir kurumsallaşma projesinin de parçası olarak görülebilir. Halkevleri'nin köycülüğe vurgusunun nedeni de tam olarak budur⁵⁷⁸. Kurulma amacını İsmet İnönü'nün *"Arkadaşlar fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasal partimizin bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi mühimdir."*⁵⁷⁹ sözleriyle açıkladığı Halkevleri, CHF tarafından, 19 Şubat 1932 yılında kültür, spor ve eğitim alanlarında faaliyet göstermeleri amacıyla, yetişkinler için eğitim merkezleri olarak kurulmuştur fakat asıl olarak Halkevleri'nden beklenen CHF'nin prensiplerini yayması ve rejime kitle desteğini sağlamasıdır⁵⁸⁰.

Halkevlerinin kuruluş amacında bu durum zaten belirtilmiştir. "CHP'nin yurt içinde inkılap ve sosyal ilerleme hamlelerini ve hareketlerini daimi surette ayakta tutmak ve geliştirmek maksadile kurulan Halkevleri'nin Köycülük şubesinin amacı: *"köylerin sosyal, sıhhi, bedii gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesi"*dir⁵⁸¹. Reşit Galip, halkevlerinin açılışında yaptığı konuşmasında rejimin genel bakış açısını da yansıtır. Amaç Osmanlı'da ki gibi, halka yukardan bakmak değildir. Halkla kardeş olmaktır:

"Köycülük programı, Halkevlerinin köy ve bilhassa köylü ile şehirli, köylü-münevver zümre arasında temas ve münasebetin arttırılmasını istihdaf eder(amaçlar)....köye gidip halkla irtibata geçecek münevver, benimseyecekleri sahalarda gökten inmiş ıslahatçılar tavrı ile değil, müsavi Türklük ve kardeşlik şartile köylülerimizin medeni ve, sıhhi, tabii

⁵⁷⁸ Karaömerlioğlu, 58

⁵⁷⁹ İsmet Paşa'nın Halkevleri konuşması. (25 Şubat 1933). Cumhuriyet, 6.

⁵⁸⁰ Yeşilkaya, 55.

⁵⁸¹ Halkevi kurulma imkan ve vasıtalarının bulunamadığı durumlar için bu yerlerin ihtiyaçlarına, dilek ve şartlarına uygun bir teşkilatla girilmesi düşünülmüş ve bundan Halkodaları doğmuştur. Milli kültür idealini, halk terbiyesi davasını gerçekleştirmek içinde güzel Milli Teşkilatçılığı ile Halk odalarını yaratan CHP, bu kurumlarla köylere kadar sokulmak bahtiyarlığına ermiştir. Halkevlerinin 10. Yıl konuşmasını Yaptığı CHP yayını: Halkevleri-Halkodaları 1932-1942, s1,9,16.

ve fikri tekamülüne çalıştıklarını tasavvur etmek ne tatlı ne yüksek bir heyecan veriyor.”⁵⁸²

Halkevlerinin köycülük kollarının amacı, köylü ile aydın arasındaki ilişkileri geliştirmek, hayatın her alanında faaliyet göstermektir. Sağlık, kültür, eğitim⁵⁸³ ve toplumsal konular bu faaliyet alanlarının başında gelmiştir⁵⁸⁴. Ayrıca köycülük kolu, köylerde piyes, tiyatro, piknik ve benzeri konularda hem köylüyle beraber oluyor hem de bu sırada köylüyü aydınlatmış, bilgilendirmiş oluyordu. Özellikle 1932 yılında Halkevleri’nin açılması ve 1933 de kutlanacak olan Cumhuriyet’in 10.yıl merasimi için, CHF Halkevleri’nde oynatılmak için “Cumhuriyet İlke ve inkılapları, Türk Tarih Tezi, Batılı Hayat, Atatürk’ün yaptığı yenilikler” gibi konuları içeren “piyes” yarışmaları düzenlemiştir. Mesela bir köy gezisinden aktarılan anı:

“Köye gelen nahiye müdür ve muallimi öven yazar, bu durumun gençliği daha da coşturduğunu belirtir. “...gençler, bu köylerde İstiklal, Yarım Osman piyeslerini temsil ettiler. İstiklal Cumhuriyet marşlarını ve mektep marşları ve halk şarkıları söylediler; hasbıhal ettiler; nutuklar verdiler. Halkın dizinin dibinde onunla ayrıran içtiler ayrıran çanağından köylü sevgisini yudum yudum değil, kandırıcı bir hamleyle içtiler. Köylü yanında samimi bir tebessümle içten konuşan ve sahiden kendisini candan seven bu gençlerin peşini bırakmadı. Köy köy peşimiz sıra kötürümler bile eşeklerine binip bizi takip ettiler. Türk milleti köylü demektir. Köylü çok istidatlı, akıllı olduğundan, kendisiyle ilk defa çatık kaşlı konuşmayan şehirli gencinin gözlerinden sevgiyi bir umut, bir teselli gibi içti, sarhoş oldu ve sevindi Cumhuriyet genci için ülkü, kerpiçten kara köyleri, taştan ve beyaz renkte kurmak, bilgisiz, karanlık kafaları aydınlatmaktır.”⁵⁸⁵

Köycülük faaliyetleri, başarılı olamamıştır. Bunun nedeni Nadi’nin yazılarında da yer alan, köylünün sorunlarının kültürel alanla sınırlanmış olmasıdır. Sorunun kökeninde olan toplumsal ve iktisadi nedenlere yer verilmeden, faaliyetler sadece kültürel alanla sınırlanmıştır. Halkevleri’nden sadece kitleleri yönlendirmesi ve dönüştürmesi

⁵⁸² Halkevleri Niçin Açıldı, Neler Yapacak. (21 Şubat 1932). Cumhuriyet, 1.

⁵⁸³ “Yolumuz artık hep köylere uğrasın istiyoruz. Arkadaşlarla yepyeni bir hava içine giriyoruz. ... suyun başında durduğumuzda köy okulunda ders gören iki köylü çocuk yanımıza koştular. “- Atatürk bizim babamız. Çankaya’da oturur. Türkleri o kurtardı. Bu iki çocuktan biri yedi diğeri on yaşında. Bize ısıtmayı, mikrobi, sivrisineği söylediler. Mikrop gözle görülmez, küçük hayvanlardır. Onları aletlerle görürüz.

Yeni bir hayat kuruluyor burada. Teknik iman ve idealle meyve verir, inkişaf eder diyenler ne kadar haklılar. Güzel ve zengin Anadolu’yu bu Atatürk nesli baştan başa kaplayacak, taze ruhlardan doğan ve yapılan bu çelik ağ, madde abidelerinin üstünde daima hakim yaşayacaktır Şakansu, “Cumhuriyet Köy Çocukları”, 290

⁵⁸⁴ Halkevi tarafından Köycülük gazetesi yayınlanır ve yapılan programlar hakkında bilgi verir. Köycülük Gazetesi Çıkıyor. (19 Nisan 1933). Cumhuriyet, 1.

⁵⁸⁵ Kemal, Edirne’den Muallim, “Bayramı Köye Götürenler”, 167-168.

beklenmiştir. Aydınlar da önemli bir hedeftir. Onların harekete geçirilmesiyle kitlelerin bilinçlendirilebileceği umulmaktadır. Dönemin genel kabul gören görüşü, yeni rejimin ideolojisini yayabilecek entelektüellerin yokluğundan çok, Türk aydınlarının inkılabın prensipleri uğrunda hizmet etmekte isteksiz olduklarıydı. Aydınlar arasında Kemalist inkılaplara dönük şevk ve heyecanın eksik olduğu düşünülüyordu⁵⁸⁶. İşte Halkevleri'nin yayın organı olarak yayınlanan "Ülkü" dergisi⁵⁸⁷ böyle bir düşünceyle ve aydınlar verilen bir görevle doğmuştur. Köylü ile aydın arasındaki köprü böylece kurulacaktır⁵⁸⁸.

Recep Peker, adı Mustafa Kemal tarafından konulan, derginin ilk sayısında misyonunun ne olacağını açıkça gösteren bir yazı yazmıştır:

"Ülkü karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımlarını sıklaştırmak için... Ülkü bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği, ve hareket birliğini yapmak için... Ülkü, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... çıkıyor...Bugünkü münevverlerini, kendi cemiyetlerini aydınlatacak, yükseltecek, kuvvetlendirecek, tek tek olmaktan kurtarıp kütleleştirecek hizmet için Halkevlerine çağırıyoruz. Amacımız "milli bünyenin granitleşmesi, mermerleştirilmesi"dir."⁵⁸⁹

Peker, bir dava dergisi olan bu dergide yazılacak yazıların içeriğini ve dergide kimlerin yazacağını da net olarak ortaya koyar. Bu dergi "aydınlar"ın yazacağı bir dergidir. Rejimin seçkinci tavrı burada da görülebilir: *"Türk cemiyetini bu davaya inandıracak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenler", "en büyük kuvvet; bilen, seven, inanan ve birbirine dayanan topluluktan doğar.", "cemiyeti aydınlatacak, yükseltecek, tek tek olmaktan kurtarıp kütleleştirecek hizmet için" aydınları*

⁵⁸⁶ Daha önce de belirtildiği gibi bu durum, Nadi'nin yazılarında görülmez, köylü "aydınlattılacak, kalkındırılacak, terbiye edilecek ve vatandaş" olacaktır. Bunu yapacak kişi ise "köy hocası"dır.

⁵⁸⁷ Dergi, köycülük akımının önemli mecralarından biridir. Dergi, "inkılap devrinde her münevver Türk'ün bir halk rehberi ve bir inkılap yapıcısı" olduğunu vurgulamıştır. Ülkü'nün amacı "hangi mesleğe mensup olursa olsun bütün münevverler arasında bir konuşma ve anlaşma vasıtası oluşturmaktır. Bu seçkinci yaklaşım Köymen'in sözlerinde de somutlaşır: "Ülkü, okuyup yazma bilmeyen veya az bilenlerin faydalanacağı bir mecmua değil, memleket ve dünya meseleleri üzerinde kafası işleyen Türk münevverleri arasında bir fikir teşkilatlanması vücade getirmek isteyen, milli kültür ve fikir alanında önderlik edecekler için çıkan bir fikir ve kültür mecmuasıdır." Varlık, M. B. (2009). Ülkü: Halkevleri Mecmuası. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt:2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. S.266.

⁵⁸⁸ Varlık, 267

⁵⁸⁹ Peker, R. (1982). Ülkü Niçin Çıkıyor. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941). Ankara: AİTİA. s. 1.

halkevlerine çağırır. Recep Peker aydınlara çağrı yapar *“mefkureci olmak bir şey alan değil üstüne bir şey veren, yalnız kendinden değil, lazım olduğu zaman bu uğurda bizzat kendisini de verendir”*⁵⁹⁰

Halkevleri hem bir kültür kurumu olarak yayınlarıyla (Ülkü) hem de bir propaganda aygıtı olarak iktidarın hizmetinde olmuştur⁵⁹¹. Nadi'nin, ilk günden itibaren desteklediği Halkevleri, rejimin istediği bir yurttaş tipi yaratmak konusunda en az okul kadar önemlidir. Vatandaş milli değerlerle donatacak, köylüyü dönüştürecek ve Kemalist prensipleri halka benimsetecektir.

Kemalist rejimin kurumsallaştığı, yapılan yeni inkılapların halka benimsetilme çabalarına sahne olduğu bu dönemde diğer bir düşünce ise “rejiminin ideolojisini bulma çabaları”dır. Bu düşünce, kendini iki dergiyle ortaya koymuştur. Bunlardan ilki 1932 yılında dönemin “seçkinleri” tarafından çıkarılan “Kadro” ve yine aynı yıl CHF tarafından yayınlanan bu çalışmanın içeriğinde de kendine yer bulan “Ülkü” dergisidir. Aynı zamanda dergi, Türk Ocakları'nın yerine kurulan Halkevleri'nin yayın organıdır. Bir anlamda “rejime ideoloji arama” işini başkasına bırakmak istemeyen Recep Peker, Ülkü Dergisi'nde etkin bir yere sahiptir. Yunus Nadi, “Kadro” ve “Ülkü” dergileri hakkında hiçbir yazı yazmamıştır. Fakat “Kadro”cu olmadığı, Kadro'nun paylaştığı siyasi düşüncelere karşı çıkıp, dergiyle polemige giren yazarlara gazetesinin sayfalarında geniş bir yer vermiş olmasından⁵⁹² ve Nadi'nin Kadro dergisi ve fikirlerine, özellikle bu rejime ideoloji arama konusu hakkında yazdığı tek bir yazıdan pek de olumlu bakmadığı anlaşılabılır:

*“Türk inkılabının derin manaları henüz hakkile tesbit olunmuş değildir ve hatta bunları tesbit edebilmekten henüz çok uzağız... bu kadar şümullü bir hareket bu kadar kısa bir zaman zarfında etrafı tayin ve ifade edilmiş olunmuş olamaz.”*⁵⁹³

⁵⁹⁰ A.g.e. 5

⁵⁹¹ Şirin, s. 277

⁵⁹² Özellikle Cumhuriyet Gazetesi yazarı Ahmet Ağaoğlu ile “Kadro” dergisinin fikir önderi olan Şevket Süreyya arasında “devletçilik” konusunda büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaya ilişkin yazılar 1933 yılının Ocak ayında Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmış, tartışma çok uzayınca Mustafa Kemal devreye girmiş ve “kadro” dergisine verdiği desteği de bir anlamda göstererek, Ağaoğlu'nun yazılarını ve polemiklerini bizzat kendisi durdurmuştur. Çavdar, T. (1999). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950. (2.b). Ankara: İmge Kitabevi. 29.

⁵⁹³ Fikirde ve San'atta Inkılapçı Hamleler İstiyoruz. (28 Temmuz 1933). Cumhuriyet, 1.

Cumhuriyet Gazetesi, CHF'nin 1931 yılı Parti Programı'nda açılmasına karar verilen "Halkevleri"nin kuruluşunu "Halk Dün Kendi evini Açtı"⁵⁹⁴ başlığıyla vermiştir. Nadi'ye göre, *"...halkevi Türk halkının kendi benliğini daha iyi bulmak için toplanacağı bir kâşane(saray) ve bu eser Gazi Türkiye'sinin ve belki bizzat Gazi'nin büyük eserlerinden"*⁵⁹⁵ biridir. Nadi attığı manşetle bir çok yazısında yer alan temel fikri de ortaya koymaktadır. Ona göre " CHF sadece bir parti değil aynı zamanda milletin, halkın kendisidir" millet, halk, köylü, toplum ve CHF sık sık birbirinin yerini alabilir, Nadi'nin fikir dünyasında. Nadi'nin düşüncesi aslında rejiminde paylaştığı bir fikirdir ve bu anlamda rejimin sözcülüğünü de yapmaktadır. "CHF, milletin kendisiydi, halkın kendisiydi, bundan dolayı Halkevleri de milletin, halkın kendi evleriydi"⁵⁹⁶.

Halkevleri, milli kültür kurumlarıdır ve Türkiye'de yeni kurulan hayatın da taşıyıcılarıdır. Halkevleri, özellikle bunu kendisine gaye edinmiş "halk mecralarıdır." Nadi, Mustafa Kemal'in Başkomutanlık savaşından önce millete bir çağrıda bulunduğunu ve milletin bu çağrıya canla başla uymuş olduğundan bahseder. *"...Milli kültür işte bütün milleti her zaman topyekün böyle bir kütle halinde bulacak ve bulunduracak nurlu kuvvettir... Siyasi fikirler farkı olmaksızın orada bütün vatandaşlar milli vahdetin sıcak kucağını bulacaklar, ve her mülahazanın üstünde olan vatan ve millet mefkureleriyle karşı karşıya saf ve samimi bir camia aşkının coşkun nehirleri gibi çağlayacaklardır.. Halk, Halkevlerine girerken büyük "abidelerin" içinden geçerek girer. Adeta gözlerimizle görür gibi olduğumuz abideler şunlardır: Milli hâkimiyet, Büyük Millet Meclisi, cumhuriyet, İnkılaplarımız mukaddes milliyetçiliğimiz ve bunların hepsinin üstünde nurani bir pervaz ile parlayan Büyük Şefimiz Gazi..."*. Nadi'nin yazılarında temel ağırlık noktası olan iki temel fikir bu yazıda da oldukça belirgindir. "topyekün bir kütle" tanımıyla "milli camia", "milli mefkure" ile "tesanüt/dayanışma" içinde ve "birleşmiş bir toplum" düşünceleri. Halkevlerinin neden bu kadar önemli olduğunu da bu düşünceyle açıklar:

*"...bu dünyada ferdin selamet ve saadeti camianın kuvvetine bağlıdır ve milli camiayı kuvvetlendiren amil ise irfan ile müeyyet (sağlam) milli mefkureden ibarettir de onun için bu kadar önemlidir halkevleri."*⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Bu bahiste Türk halkına söyleyeceğimiz söz şudur: Halkevi senin kendi evindir, oraya tereddütsüz git, ve koşa koşa, sevgi ile, heyecanla...Nadi, Y. Halkevleri Açılırken. (20 Şubat 1932). Cumhuriyet, 1.

⁵⁹⁵ A.g.e.

⁵⁹⁶ Nadi, Y. Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri. (11 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

⁵⁹⁷ Nadi, Y. Halkevlerinin Adedi Artıyor. (28 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Halkevleri'nin rejimin niteliklerinin "benimsetilmesi" ve "ilerletilmesi" noktasında gerekliliğini vurgular. O köyün toplumsal ve ekonomik sorunlarının kökeninde toplum sınıflarını görmez bu noktada köycü söyleme katılmasına rağmen, bu sorunların kökeninde "aydın"ları gören söylemden de uzaklaşır. Nadi, "aydınlar" konusunda hem fikir olmasa da köylünün eğitimi kısmında da görüldüğü gibi, köydeki toplumsal ve ekonomik sorunların kökeninde toplumsal sınıfları değil de "halkın eğitimi" ile bunun çözüleceğini düşünerek, köycü anlayışın temel karakteristiğiyle ilişkisini kurmuş olur⁵⁹⁸.

Cumhuriyet Gazetesi, Cumhuriyet'in 10. yıldönümünü o güne özel olarak hazırladığı "Cumhuriyet'in 10. yıl Eki" ile kutlar. Bu ekte Halkevleri önemli bir yer işgal eder. Nadi "birleşmiş, sınıfsız, dayanışmacı, şuurlu toplum" düşüncesini yansıtan bir yazı kaleme alır. Bu toplum tipine giden yolda en önem verdiği konular olan "Halk eğitimi" ve "Halk Terbiyesi"ni vurgular. Bunu sağlayacak olan halkevlerinin *"...geniş bir kültür çerçevesi içinde vatandaşa halk terbiyesi dediğimiz cemiyet terbiyesini vererek birbirini anlayan, birbirini seven, içtimai yaşayışta elbirliği yapmasını bilen ve yekdiğerini tamamlayan şuurlu insanlardan oluşan bir milli birlik tahakkuk ettirmek gayesinin vasıtası olacağını"* belirtir. Bireyin gelecek için iyi bir eğitim alması gerektiğini belirten Nadi, sadece okulda alınacak eğitimin yeterli olmadığını, toplumsal hayattaki eğitimin "içtimai eğitimin" daha önemli olduğunu belirtir. Toplumda yaratılmak istenen "tesanüt"ün ancak buna bağlı olduğunu vurgular.

İleri bir toplum çok geniş sosyal bir birlik esasına dayanmaktadır. Bu birlikte "cemiyet ile ferd" birlikte çalışmaya alıştırılabildiği ve teşkilatlandırılabildiği nispette ileri gider. İşte bunun içindir ki Halkevleri *"Türk inkılabının yarattığı yeni yaşayış kaidelerini bir ahlak halinde vatandaşlara telkin ettiği kadar, bu vatandaşları milli birlik bakımından lazım olan müşterek vasıflarla vasıflandırmaya"* çalışacak ve *"münevver gençliği ve halk kütlesini çatıları altına çağırarak gençliğin ve halkın imanından ve kaynaşan duygularından yarının şuurlu, mütesanit, kudretli ve yaratıcı cemiyet ahlakını hazırlayacaktır."*⁵⁹⁹

"Milli benliğin anlaşılması hesabına büyük ve parlak varlıklar" olarak tanımladığı, Halkevleri'nin birinci yıldönümünde sayılarının artışı ve ülkeyi dört bir köşeden nasıl

⁵⁹⁸ Karaömerlioğlu, 76

⁵⁹⁹ Nadi, Y. Halkevleri İnkılabın Kültür Ocaklarıdır. 29 Ekim 1933. Cumhuriyet. 1.

sardığını anlattığı yazısında Nadi, Halkevleri'nin misyonunun lafta kalmadığını önemle vurgular. Halkevleri'nin süs olsun diye açılmış ve gösteri eseri olmayıp her tarafta hedeflerine koşan “coşkun milli hareketler manzarası”nı göstermeğe başlamış olduğunu ifade eder. Halkevleri, ülke dahilinde büyük bir eksikliği tamamlamaktadır: “Milli kültürün inkişafı (gelişimi)”. Nadi, milli kültürü kısaca milli benlik olarak tarif eder:

“Fert tabiatın mı mahlûkudur, yoksa cemiyetin mi parçası ve çocuğudur? Tereddüde mahal yoktur: İnsan olarak mutlak surette cemiyetin yavrusu, parçası, hatta kendisidir. Hele milletin ferdi, ancak milli camianın bir parçası olarak manalıdır. İnsan ferdinin tek başına kıymeti yoktur demeğe kadar ileri gitsek kolayca izah ve behemahal isbat edebileceğimiz bir davayı ileri sürmüş oluruz.”

İşte Halkevleri bu gerçeğin ortaya çıkmasını ve değer görmesini sağlayacak kuruluşlardır. Aynı zamanda bunlar, fertlerin cemiyet içinde “milli vahdet ve tesanüt”ü sağlamasını sağlayacaktır. Nadi, yapılan bütün inkılapların çok güzel olduğunu fakat bunların hepsinin anlaşılıp daha ileri safhalara geçebilmesi içinde daima hareket halinde “milli bir topluluğa” ihtiyaç olduğunu belirtir. Bu bir ihtiyaç olduğu kadar, çok önemli bir “zihniyet mücadelesi”dir de aynı zamanda:

“Ferdin kıymeti yok değilse de her şey ve bilhassa her iyilik ancak cemiyetten gelebilir. Ve cemiyeti ise biz insanlar kendimiz teşkil ediyoruz. Hususile milli cemiyet, yani millet işte böyle maşeri bir vicdan ile perkedilmiş(güçlendirilmiş) milli bir varlıktır ki toplu olmağa ehemmiyet verdiği kadar kendi kendini daha iyi anlamış ve daha çok kuvvetlendirmiş olur. İşte bizim anlayışımıza göre, hakiki milli kültürün yolu da bu suretle bulunmuş olur.”⁶⁰⁰

Nadi, fert ve cemiyet tahayyülünü açıkça ifade eden bu iki yazısını da “Halkevleri, Türk birliğinin kültür kaynağıdır.” gibi veciz bir ifadeyle sonlandırır. Kendi görüşleriyle aynı zamanda rejimin, toplum-birey anlayışını da vurgulamış olur. Toplum, bireylerin toplamından daha büyüktür. Bireyler tek başına değil toplum içinde, “milli bir topluluk” içinde, bundan doğan “tesanüt” halinde bulundukları noktada anlamlıdır. Korporatist

⁶⁰⁰ Nadi, Y. Halkevleri ve Milli Kültür. (24 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1. Bu dönemin bakış açısını aynı zamanda CHP'nin dünya ve Cemiyet Görüşü adlı eserinde gayet açık yansıtan İsmail Hüsrev Tökin “felsefi ve sosyolojik manada tesanütçü hayat görüşü, dünya ve cemiyete bir birlik olarak bakar. Ferdi, tek olanı, müteazzız bir birliğin parçası telakki eder. Fert, cemiyetin bölünmez bir parçasıdır. Cemiyet veya millet, fertlerin, müesseselerin bir toplamı, mekanik birleşmesi sonunda meydana gelmiş bir yekun değildir.(...) Asıl olan ferdi varlıklar değil, bilakis bu fertlerin bir birliği halinde bulunan millet varlığıdır.” ve Ahmet Hamdi Başar'da “Sınıf, cemiyetin mekanik bölümüdür; yani cemiyet halini bozan bir şeydir. İnsanları, topluluğun bütün olan şuurundan uzaklaştırarak parçalar. Sınıf üzerine kurulmuş topluluklar cemiyet dışı hareketlerdir” görüşlerinde de görülebilir (akt. Gökmen, Ö. (2004). Tek Parti Dönemi CHP'de Muhafazakâr Yönelimler. A. Çiğdem (Editör) MTSD Muhafazakârlık. Cilt: 5. 2.b. İstanbul: İletişim yayınları. 151.

düşünceyle beslenen Nadi'nin bu görüşleri, muhafazakâr düşüncenin “organizmacı toplum” anlayışıyla uyum içindedir.

Nadi, Halkevleri'nin ikinci kuruluş yıldönümü sebebiyle Başbakan İsmet İnönü'nün *“..ana ve temel prensiplerin hakimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıfta kuvvetli vatandaşlar yetiştirmek, yeni nesli bu esaslar dairesinde daima olgun ve heyecanlı tutmak, milli seciyeyi Türk tarihinin hak ettiği seviyelere çıkarmak, milli kültür, ilmi hareket ve faaliyetleri kuvvetlendirmek”*⁶⁰¹ olarak Halkevleri'ne düşen görevleri belirttiği konuşmasından övgüyle bahseder.

Ona göre, “Ulusal varlığımızın titiz, temiz, güzel tutumlu bir aile ocağı”⁶⁰² olan Halkevleri:

*“ siyasi kulüpler değildir. Bunlar kadın erkek bütün ulus kişilerinin girecekleri ulusal aile ocaklarıdır. Ulusun toplu yaşayarak birlikte konuşup anlaşması, uygarlığın en yüksek biçimini gösterir. Başbakan, bu aile ocaklarının büyük ağabeyisi olmak rolünü kendiliğinden gelmiş bir durum olarak üstüne almıştır. Ailenin kendi yüksek yerinde aralıksız parlayıp duran büyük başını ayrıca belirtmeğe yer bile yoktur: Bütün ulusal varlığımızın başı olan Gazi Atatürk. O her ocağın büyük maşalası (meş'alesi) ve her Türkün yüreğinin canı ve kanıdır.”*⁶⁰³

Nadi burada “lider kültü” düşüncesini de dile getirir. Paternalist bir bakış açısıyla ulusu, toplumu bir aile olarak tanımlar. Bu organizmacı toplum düşüncesinde halkı, milleti temsil eden “Halkevlerinin babası” Atatürk , “ağabey”i ise başbakan İsmet İnönü'dür. Halkevleri de başında “baba ve ağabey”⁶⁰⁴in bulunduğu “ulusal aile ocakları”dır. Yine Atatürk'ün servetini millete bağışlaması haberini Cumhuriyet Gazetesi, *“Büyük Şefin bu kararı, dün Mecliste heyecanlı tezahürata mucib oldu ve Başvekil iki nutukla Dahi Reisin millete karşı derin şefkatini bir daha tebarüz ettirdi.”*⁶⁰⁵ başlığıyla vermiştir. Burada Atatürk, ulusun babası olarak görülür ve bir babanın çocuklarına duyduğu şefkat duygusu ön plana çıkarılır. Nadi, bu haber üzerine yazdığı başyazısında Atatürk'e methiyeler dizer:

⁶⁰¹ Halkevlerinin İkinci Yıldönümü. (24 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1.

⁶⁰²Yunus Nadi milleti bir “aile” olarak görüşünü sık sık yazılarına yansıtır. CHP bütün bir milleti bir aile efradı gibi telakki eder: Tarihi Bir Gün. (15 Ekim 1938). Cumhuriyet, 1.

⁶⁰³ Halkevleri 3 yaşına bastı, sayıları 103 oldu. (24 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1.

⁶⁰⁴ Nadi, bu bakış açısını Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğu günlerde de devam ettirir. Bu sefer, “ağabey” CHP'dir. Ve SCF'nin muhalefetine sevgi ve hoşgörüyle bakar. Tarih yaz sonra

⁶⁰⁵ Nadi, Y. Atatürk Şahsi Servetini Millete Verdi. (13 Haziran 1937). Cumhuriyet, 1.

“...bütün bu iyiliklere karşı bütün milletçe hepimizin kalplerimizden coşan şükran duygularını ifade edecek şükran duygularını cidden bulamıyoruz. Yalnız şunu diyebiliriz: Atatürk mümkün olduğu kadar yaşayıp başımızda bulunsun. O alabildiğine etrafımızı aydınlatan güneştir.”⁶⁰⁶

Tekrar milli birlik düşüncesine dönülecek olursa, CHP’nin Genel Sekreteri ve rejimin üçüncü adamı olarak görülen Recep Peker, Halkevleri’nin 5. yıl konuşmasında *“...Ulusal birlik cephesini hergün biraz daha kuvvetlendirelim size son söz olarak salonu süsleyen levhalardan büyük bir inkılab sözünü tekrarlayacağım. Bu yolda programımız şudur: “Dağılan çöker, daima bir, daima toplu.”* İnkılaplarla, ideolojinin tabana yayılması konusunda *“...Yurd içinde Büyük Kemalist ülküyü yayıcı ulusal teşkilatlar olan”* Halkevleri’nin görevleri üzerinde önemle duran Peker, ordu ve mektebin görevlerinin sadece bilinen görevlerle sınırlanmayacağını esas önemli olanın *“ulusal yetişme ve yetiştirme”* vazifesi olduğunu belirtir. Bir ülkenin başarılı olabilmesi için ordunun savaşta kazanmış olması ya da ekonomisinin iyi olması yetmez. Ona göre:

*“..bütün mefhumları anlayan bütün bu cepheleri sinesinin duygusu ve sıcağı ile besleyen kütleleşmiş, ulusal bir birlik cephesi lazımdır. Maddi kuvvetlerden daha önemlisi –**milli birlik**-tir.”⁶⁰⁷ “...Millet ferdlerinin ayrı ayrı kıymetleri bir araya gelmedikçe hiçbir kuvvet ifade etmez. Öyle milletler kum yığını halinde kalırlar, herhangi bir rüzgarın, sağdan essin, soldan essin, esiri olarak veya önüne katılarak cihanın dört tarafına sürüklenirler. Milletler yalçın kayalar gibi, yahud kesif ve kompakt kil kütlesi halinde birbirine yapışık ve bağlı olurlarsa bir varlık ve bir kudret ifade ederler”⁶⁰⁸.*

Dönemin “milli birlik” düşüncesi rejimin tüm seçkin, aydın ve devlet adamlarında görülür. Yalnız ilginç olan bir durum söz konusudur. Nadi, Recep Peker’in hiçbir konuşmasını, sözünü, düşüncesini alenen olumlayan, alıntılan bir yazı yazmamıştır. Fakat bu konuşmadan bir yıl sonra CHP’nin Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü

⁶⁰⁶ Nadi, Y. Atatürk Bize Her Yerde ve Herşey de Örnek Oluyor. (14 Haziran 1937). Cumhuriyet, 1.

⁶⁰⁷ Halkevlerinin 5.yıl konuşmasında Recep Peker. (24 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1. Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde kurulmuştur. 1936 yılında 5. değil 4. Yıldönümü olması gerekir. Burada bir tarih hesaplama hatası söz konusudur. Aynı şekilde, 22 Şubat 1937 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi’nin başlığı Recep Peker, Halkevleri 6. Yıl konuşması” dır. Burada da aynı hata tekrarlanmıştır. Oysa 24 Şubat 1935 tarihli Yunus Nadi yazısının başlığı “Halkevleri 3 yaşına bastı, sayıları 103 oldu” yine 21 Şubat 1938 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Şükrü Kaya’nın konuşmasını “Halkevlerinin Altıncı Yıldönümü, Parti Sekreteri dün çok mühim bir nutuk söyledi” diyerek tekrar doğru bir hesaplama yapılmıştır. Bu açıklamayı yaptıktan sonra yazılar “orijinal” şekliyle düzeltilmeden kullanılmıştır.

⁶⁰⁸ Peker, R. Halkevleri 6. Yıl konuşması. (22 Şubat 1937). Cumhuriyet, 5.

Kaya'nın –Recep Peker'in fikirlerinin benzerlerini savunan- güzel bir nutuk söylediğini ve bu nutkun bastırılarak bütün memlekete yayılması gerekliliğini savunan Nadi'ye göre:

“...Türk milletinin yükselmesi gayesine varabilmek için ana kucağından başlayan “milli seciyeli milli terbiyemizin bütün hayatımızda asrın ileri bilgileriyle mücehhez bir kuvvetle şuurlu bir millet kütlesine ruh olacak hali bulması” lazımdır. Şükrü Kaya'nın “... bu rejim milli ve realist bir rejimdir. Tekniğin yabancısı olmaz. Onu nerede bulsak almak bizim için bir borçtur. Sosyal ve siyasal ilimlerin ve bilgilerin esassı behemahal milli seciyeye dayanmalı ve milletin reel menfaatlerine uygun olmalıdır”.⁶⁰⁹ sözlerini destekleyen Nadi, “..Milletin şehirli ve köylü bütün fertleri hukuken müsavi oldukları kadar bu müsavat içinde yekdiğerine hürmet, muhabbet ve muavenetle mükelleftirler... bu yükselme faaliyetimizde dışarıdan alabileceğimiz şeyler her çeşit ileri bilginin nerede bulunursa tereddütsüz alınacak tekniğinden ibaret olduğunu, bunun haricinde kendi milli seciyemiz çerçevesinde inkişaf edecek milli yüksek kültürümüzü kuracağı ve kurmaya bile başladık” düşüncesini yeniler.

Nadi, Kaya'nın “..memleketimiz bu kadar esaslı, metin bir ikmal devresine girmişken istikbalimiz ve hürriyetimiz maddi ve manevi kuvvetlerle emniyet altına alınmışken büründükleri vasıflar ve gösterdikleri gayeler ne kadar aldatıcı olursa olsun haricden gelecek telkinleri dikkat ve ihtiyatlı telakki etmek ve böyle rejimimize aykırı yabancı telkinlere ajanlık, çığırtkanlık, tellallık edenlere müsamaha ve müsaade etmemek hepimiz için milli bir vatan borcudur.” sözlerini onaylar ve milli birliği bozacak her düşünceye şiddetle karşı çıkar:

“bu yüzden kendi milli seciyemiz çerçevesinde inkişaf edecek milli yüksek kültürümüzü kendimiz kuracağız ve kurmaya da başlamış bulunuyoruz. Haricin ideolojilerinden heves edebileceğimiz tek fikir ve meslek yoktur. ...bizde sınıf farkı ve mücadelesi yoktur. Milletın şehirli ve köylü bütün fertleri hukuken müsavi oldukları kadar bu müsavat içinde yekdiğerine hürmet, muhabbet ve muavenetle mükelleftirler. Milliyetçi Türk rejimi Atatürk'ün Türk tarihinden çıkarıp hepimizin önüne koyduğu bir derstir ki, bütün gençliğimiz buna sahip çıkmalıdır. Bilhassa gençliği bu eksport malı propagandalardan ne kadar tahzir etsek yeridir.”⁶¹⁰

⁶⁰⁹Halkevlerinin Altıncı Yıldönümü, Parti Sekreteri dün çok mühim bir nutuk söyledi. 21 Şubat 1938. Cumhuriyet, 9.

⁶¹⁰Nadi, Y. Şükrü Kaya'nın Nutkuna Göre Halkevleri. (22 Şubat 1938). Cumhuriyet, 6.

Nadi, toplum ve fert konularında sahip olduğu “milli birlik ve bütünlük” sınıfsız, kaynaşmış bir toplumun önceliği konusunda, CHP’nin iki genel sekreterinin, yani rejimin görüşleriyle aynı düşünceyi paylaşır. İlginç olan kısım, kuruluştan bu yana rejimin radikal uygulamalarının ki kültür alanındakiler başta olmak üzere destekçisi olan Nadi, 1930’ların sonunda Ziya Gökalp’in “medeniyet-hars” ayrımının savunucusu olmasıdır. Bu aslında Nadi’nin/Kemalizm’in muğlâk bir tutuma sahip olduğu tam da bu anlamda muhafazakâr olarak nitelenebilecek görüşlerine de işaret eder. Halkçılık konusunda görülen bir yanda halka “milletin özü” olarak verilen değer yanında, eğitilmesi gereken “seçkinci” ve “zorlayıcı tavrı” konusunda ki tutarsızlığı yine “milli birlik” konusu geçerli olduğunda, Batı’ya olan bakışında da belirginleşir.

4.2.4.Köylü Kalkınmasının Kuvvetli Manivelası: Kooperatifler

Mustafa Kemal, SCF’ nin kapanmasının ardından toplumun arasına girerek, halkın bir muhalefet partisine bu kadar ilgi gösterme nedenlerini öğrenmek düşüncesini de amaçlayan, Kasım 1930 ve Mart 1931 tarihleri arasındaki zaman dilimini kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi de tespit edilen en temel izlenim, nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylünün, Kemalist rejimin prensiplerini benimsemediği ve iktisadi açıdan oldukça düşük bir yapıya sahip olması olmuştur. Mustafa Kemal’in fikri önderliğinde rejimin buna karşı izleyeceği yol, bu dönem de Dünya’da da yükselişe geçen köycülük düşüncesiyle paraleldir. Buna göre, önce rejim halka anlatılacak yani rejimin meşruiyeti halka dayandırılacaktır. Bu düşünceyle, halkla ilişkileri geliştirecek ve halkı eğiterek rejimin değerlerini öğretecek olan “Halkevleri” kurulmuş ve onun yayın organı olan “Ülkü” dergisi çıkarılmıştır. Yine, köy de öğretmenlerin önderliğinde “köy mektepleri” açılarak “köy terbiyesi” alan, “rejime uygun vatandaş yetiştirmek” ve köylünün “toplumsal kalkınması” hedeflenmiştir. Rejimin yapmak istediği diğer bir şey ise, toplumsal olarak kalkındıracağı köylüyü, iktisadi anlamda da “kalkındırmak” tır.

Halkçılık başlığı altında değinilen I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da öne çıkan ve Kemalist rejimin kurucu kadroları ve politikaları için güçlü bir esin kaynağı olan Korporatist düşünce tekrar hatırlanacak olursa, kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir yol arayan, toplumsal yapıyı değiştirebilecek hiçbir sınıfsal hareketi desteklemeyen izin vermeyen muhafazakâr bir anlayışa sahiptir. Bu düşünce sadece iktisadi alanı değil aynı zamanda

toplumsal alanı da sıkı bir şekilde düzenleyen istikrara, hiyerarşiye önem veren bir düşüncedir. Türkçe'ye "mesleki temsil" olarak da çevrilebilecek olan korporatist düşüncenin siyasal ve sosyolojik yönlerine halkçılık bölümünde değinilmişti. Burada korporatist düşünce, kooperatifçilik düşüncesi bağlamında ele alınacaktır. Genel olarak bakıldığında toplumu sınıf çatışmasıyla bölen partilerin olduğu bir düzen reddedilmiş, dayanışma ve mesleki temsil esasına dayalı sınıfsız toplum hedeflenmiştir⁶¹¹.

Buna göre toplum bir bütündür ve sınıf çatışmaları reddedilir. Çatışma yerine birlik, beraberlik ve uyum söz konusudur. Liberal düşüncenin bireyi ön plana çıkarıp, toplumu geri plana iten düşüncesine karşı, korporatist düşünce toplumsal dayanışmayı ön plana çıkarmıştır. Ziya Gökalp'in fikirlerinde oldukça etkili olan korporatist düşüncenin, Kemalist Halkçılık anlayışına etkisi hatırlanacak olursa Gökalp'e göre halk, aralarında çıkar çatışması olmayan, sınıfsız, kaynaşmış bir bütün olarak tanımlanır. Dayanışma ve birlik vurgusunun beraberinde getirdiği birlikte yaşamak için birbirine muhtaç olma fikri, mesleki örgütlenmeler için de geçerlidir. Bunlar arasındaki işlevsel bağımlılık ve karşılıklı yardımlaşma, modern toplumların ileri iş bölümü aşamasındaki dayanışma demektir. Dolayısıyla solidarist modelde bireylerin sadece hakları değil, görevleri de vardır, birey solidarist ahlak anlayışı içinde toplumsal birlik ve dayanışmaya katılımı ile kamu yararına verdiği destek üzerinden değerlendirilir⁶¹².

Gökalp'e göre "siyasi halkçılığın" hakim olduğu Tanzimat ve Meşrutiyet yılları "sınıf devri"ydi. Mesleki örgütlerin hakimiyetine dayalı bir halkçılığın inşa edildiği bir toplumsal düzene, yani "meslek devri"ne geçişle birlikte, "içtimai halkçılık", "siyasi halkçılığın" yani siyasi demokrasinin bertaraf edemediği iktisadi tabakaları ortadan kaldıracaktı. Gökalp'in "içtimai meslek" kategorisi, Tek Parti döneminde "meslek erbabı" olmuştur. Rejim değişmiş olmasına rağmen Meşrutiyet ve Cumhuriyet korporatizmi arasındaki fikri süreklilik kopmamıştır⁶¹³. Halkçılık bölümünde belirtildiği gibi "mesleki temsil" konusundaki tartışmalar, Birinci Meclis'teki meslek tartışmalarına kadar uzanmaktadır⁶¹⁴.

⁶¹¹ Kansu A. (2009). "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları" A.İnsel (Editör). MTSD. Kemalizm. Cilt:2. (6.b).İstanbul: İletişim Yayınları. 254.

⁶¹² Parla, T. (2009). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm. İstanbul: Deniz Yayınları. 65.

⁶¹³ Türkiye'de korporatizm tartışmalarına kaynaklık eden birçok kurum, uygulama ya da yasal düzenleme bulunmaktadır. Toprak, Z. (1985). Osmanlı devletinde Korporatist Dünya Görüşü: Meslekçilik. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.376. 1923 İzmir İktisat Kongresi, Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu(1925), Ali İktisat Meclisi(1927), Basın Birliği(1938), 1936 Tarihli İş

1920 yılında Meclis'te, seçimlerde mesleki temsili uygulaması kabul edilmiş, Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde Yunus Nadi, "hayat-ı milliyemizde hakiki bir inkılab" cümlesiyle mesleki temsili savunmuştur. Nadi'ye göre halk hükümeti, demokrasi demek değildir. Mesleki temsilciler teoride değil pratikte halkı hakim kılacaklardır. Yönetimi şu ya da bu sınıfa değil, tüm halka devretmek gerekir. Türk halkının yaşamında partilere yer olmadığını savunan Nadi, değişik mesleklerde çalışan insanların birbirleriyle mücadele etmediklerini aksine birbirlerini tamamladıklarını ileri sürer: *"...rençber eker, marangoz ambarı, çilingir arabayı yapar, hamal taşır, fırıncı pişirir, terzi diker... kısaca, yaratılıştan kurulmuş bir düzen yaşamı yönlendirir."* Bu nedenle tüm insanları belli ve sayılı mesleklerde toplamak ve seçimleri en adil oranlarda da bu ilkeler ışığında yaparak "hayatı Meclise" taşımak "gerekir"⁶¹⁵. Nadi'nin mesleki temsil görüşü, korporatizmin muhafazakâr görüşünü de içerir. Nadi, toplum yaşamını "yaratılıştan kurulmuş bir düzen" olarak niteler ve bunun bozulmasını istemez. Mesleki temsil konusu, meclis komisyonunda kabul görmesine karşın Mustafa Kemal tarafından kabul edilmemiştir.

Halkı mesleki ve ekonomik anlamda farklı kılmadan yapılan, ekonomik kalkınma programları solidarist anlayışı yansıtan en temel örneklerdir. Tek parti döneminde de, ulusal kalkınma için ülkedeki her kesimin beraber çalışması fikri egemen olmuştur. Yeni rejim, halkı çıkarları doğrultusunda çatışan, sınıflı bir toplum olarak görmemiştir. Mustafa Kemal, toplumda "çiftçinin sanatkara, sanatkarın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların birbirlerine ve ameleye muhtaç olduğunu kim inkar edebilir ki" ifadesiyle ayrılıkların değil birlikteliğin önemini vurgulamıştır. Bu yüzden köycülük düşüncesinde, halkçılık ilkesi bu noktada da en önemli çıkış noktası olmaktadır⁶¹⁶.

Rejimin köycü düşüncesinde romantik bir tabloyla tanımlanan bir köy ütopyasından bahsedilmiştir. Bu ütopyalarda köy kalkındırılmış, köylü cehaletten kurtarılmış ve bunlar hep köylü-devlet dayanışması içinde yapılmıştır. Bu bakış açısında iki önemli düşünce ortaya çıkar. İlki devletin her işi kendisinin yapması, ikincisi ise hak karşılığında üzerine düşen vazifeyi yerine getirecek olan köylünün toplumsal dayanışmaya

Kanunu korporatist düşüncenin örneklerini teşkil ederler. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz: Makal, A. (1999). Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri: 1920-1946. Ankara: İmge Kitabevi.

⁶¹⁴Birinci Meclis'teki mesleki temsil tartışmaları için bkz. Halkçılık bölümüne.

⁶¹⁵Toprak, Z. (1985). Osmanlı devletinde Korporatist Dünya Görüşü: Meslekçilik. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.376.

⁶¹⁶Karaömerlioğlu, 86

olan katkısıdır. Aslında 1929 ekonomik bunalımın ardından SCF olayında görüldüğü gibi, halkın yaşadığı memnuniyetsizlikleri görmek amacıyla Atatürk'ün çıktığı yurt gezisinde, vardığı sonuç toplumsal sıkıntıların temelinde iktisadi sıkıntıların yattığı ve hızlı bir iktisadi kalkınmaya ihtiyaç olduğu yönündedir. Bu da özel teşebbüsün tek başına yapacağı bir şey değildir. Devlet geri kalmış bölgelere fabrikalar kurarak, kooperatifler oluşturarak, gelişmeyi sağlamakla görevli olacaktır.

Köyün iktisadi kalkınmasındaki temel hedef, diğer köycü devletlerde özellikle Bulgaristan örneğinde olduğu gibi kooperatifçilik uygulamalarıdır. Rejimin halkçılık anlayışıyla uyum içinde olan ve Mustafa Kemal'in de önem verdiği milli bir birlik oluşturma özelliğine yaptığı vurguyla kooperatifçilik konusu, Yunus Nadi'nin ele alıp, üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur:

*“Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir... Müstahsillerin(üreticilerin)birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikayet edeceklerdir.”*⁶¹⁷

Köyü, iktisadi bir unsur olarak gören Nadi kooperatifçiliği “Türk iktisadiyatı için hem köylüler hem de şehirli için çok hayırlı faaliyet vasıtaları” olarak tanımlar⁶¹⁸. Kooperatifçilik, iktisadi hayatta “elbirliği”, “birlik olmak” demektir. Halkevleri'nin sağlayacağı toplumsal birlikten sonra iktisadi birliği de ülkesinde görmek isteyen Nadi, Avrupa'nın iktisadi hayatında büyük rolleri olan kooperatifçilik için, Darülfünun hocalarının öncülüğünde, halka kooperatifçilik fikrini aşılayacak bir kooperatifçilik cemiyeti kurulmasını ister⁶¹⁹.

Türk ekonomisine sağlam bir temel olabilecek kooperatifçiliğin önemini Mustafa Kemal'in çıktığı yurt gezisinde de gördüğünü belirten Nadi, Cumhuriyet gazetesinin zaten bu konuya önem verdiğini Mustafa Kemal'in bu görüşünden sonra da bu konuyu bir görev

⁶¹⁷Mustafa Kemal, 31.01.1931-İzmir Ticaret Odası'nda Konuşma, s.778, Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural. A. (Editörler). (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk'ün 125.Doğum Yıldönümü'ne Armağan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

⁶¹⁸Nadi, Y. Köylü Kalkınmasının Kuvvetli Manivelası: Kooperatifler. (29 Mart 1937). Cumhuriyet, 1.

⁶¹⁹Nadi, Y. Türkiye için Yeni Bir Devir: Kooperatifçilik. (26 Mart 1931); Nadi, Y. Kooperatif kürsüsü Kurulmalıdır. (27 Kanunievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

bileceğini yazmıştır. Kooperatifçiliğin “herkes kendi başına iş görmektense elbirliği ile iş görmek” olduğunu vurgulayan Nadi, buradaki elbirliğinin bireyleri mahveden bir birlik olmadığını aksine daha da kuvvetlendiren bir birlik olduğunu belirtir: “...Bizim anladığımız ve istediğimiz kooperatifçilik mülkiyet hakkına hürmet eden bir tesanüt fikri hakimdir.”⁶²⁰

Darülfünun’un, bir kooperatifçilik cemiyeti oluşturmak⁶²¹ fikrini olumlu karşılamasından memnun olan⁶²² Alâeddin Cemil’in, “vatandaşlar arasında tesanüt olmayan vatan tehlikede demektir. Bu tesanüt evvela ilk mekteplerde temin olunur.”⁶²³ sözünü çok beğenen Nadi, kooperatifçiliğin her şeyden önce halkı “elbirliği” ve “tesanüt” içinde bir araya getirdiğini vurgularken, korporatizmin toplumsal yönünü de kabul etmiş olur. Bu toplumsal yöne bir diğer örnek olarak kooperatifçilik cemiyetinin beyannamesinde yer alan şu satırlar gösterilebilir:

“...Kooperatifçilikten iktisadi faydalar ile beklediğimiz içtimai olan terbiyenin ehemmiyeti de büyüktür. Çünkü kooperatifler birleşme, beraber çalışma müesseseleridir. Cemiyetimiz aynı zamanda vatandaşlar arasında tesanüdü de hazırlayacak ve özellikle bunun mekteplerde vücade gelmesine çalışacaktır.”⁶²⁴

Nadi sanayileşmeye her Cumhuriyet aydını gibi önem verse de onun için esas olan Köy kalkınması, “ziraat”a verilen önemle sağlanacaktır. Bu anlamda da köycü söylemle uyum içinde olan Nadi’ye göre, ziraatın gelişmesi hem sanayiye geliştirecek aynı zamanda köylüyü hem ekonomik hem de toplumsal anlamda da geliştirecektir. Bu görüşünü desteklemek için Sofya ziyaretinde gördüğü Bulgaristan’ın kooperatifçilik uygulamalarından bahseder:

⁶²⁰ Türk Kooperatifçilik cemiyeti. (28 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.

⁶²¹ Nadi, 21 Haziran 1931’de, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti için “milli iktisadi gerek istihsal(üretim) ve gerek istihlak(tüketim) sahalarında teşkilatlandırmak için yapılacak işi nihayet keşfettik” diyerek kurulmasından dolayı memnuniyetini belirtir. Nadi, Y. Halas çaresi: Kooperatifçilik Teşkilatı. (29 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

⁶²² Büyük Bir Fikir Hareketi: Kooperatifçilik Cemiyeti. (12 Mayıs 1931); Birazda hakikatlerle Karşı karşıya!. (27 Mayıs 1931). Cumhuriyet, 1.

⁶²³ Yunus Nadi’nin sık sık kendi köşesini açtığı İstanbul mebusu Alaattin Cemil, aynı zamanda Kooperatifçilik Cemiyeti Umumi Kâtibidir. Resmi söylemde, Türk inkılabının namına söz söylemek yetkisini CHP programı dışında kimseye bırakmak istemeyen, “tahlil ve münakaşadan” hoşlanmayan Cemil, sık sık “Kadro”yu eleştirir: “Türk inkılabının ideolojisi mülkiyetin reddine dayanan fikirlere, kooperatifçilik hakkındaki asılsız sözlere dayanamaz.” Ona Göre, “Bizde kooperatifçilik müşterek ve ferdi menfaatlerin beraberce istihsalini temin eden müesseselerdir. Vatandaşlar arasında tesanüdü kuvvetlendirecek vasıtalar, rekabeti değil.” Cemil, A. İlk Mekteplerde Kooperatifçilik. (21 Ağustos 1931). Cumhuriyet, 1; Fırka Programında Kooperatifler. (12 Nisan 1933). Cumhuriyet, 1.

⁶²⁴ Mühim bir Beyanname. (28 teşrinievvel 1931). Cumhuriyet, 6; Nadi, Y. Bizde Kooperatifçilik. (23 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1; Türkiye’de Kooperatifçilik Fikirleri ve Hareketleri. (23 Temmuz 1938). Cumhuriyet, 1.

“...Bulgaristan’ın kadın erkek ilk tahsil hocaları bilhassa köylerde kendileri içtimai hayatın düzeltilmesinde ve yükseltilmesinde vazife almış misyonerler sayıla gelmişler ve bunu hayatlarının en büyük zevki bilmişlerdir. Bütün Balkanlarda eğer kooperatifçilik Bulgaristan’da ileri gitmişse Bulgaristan bu neticeyi değerli ve çalışmalarında feragatli ilk tahsil hocalarına borçludur.”⁶²⁵

Nadi’ye göre, *“...endüstri köylüye, köylü endüstriye Pazar oldukça ve bu karşılıklı münasebetler inkişaf ettikçe bir taraftan köylünün medeni seviyesi yükselecek, refahı artacak, diğer taraftan milli sanayide sermaye terakümü (oluşumu) kolaylaşacaktır.”⁶²⁶*

Nadi’nin “milli kalkınma” hedefinde sanayileşmeden daha çok önem verdiği konu Türkiye nüfusunun dörtte üçünü oluşturan köyün ve köylünün kalkındırılması meselesidir. Bu noktada, köylünün mali durumunun düzeltilmesi konusunda ön planda tuttuğu ve “milli bir dava”⁶²⁷ olarak gördüğü konu “Buğday meselesi”dir. Bu konuya yazılarında geniş yer ayırmıştır⁶²⁸. Nadi, köylünün istira (alım) kuvvetinin artmasının bütçenin kuvvetlenmesinde en önemli etken olduğunu belirtir. Buğday fiyatlarının yüksek olmasının köylüye kazandırmadığı gibi bütçeye de fayda sağlamadığını belirtir:

“...Köylü istira(alım) kuvvetini kaybettiğinde milli iktisat durgunlaşıyor ve böylelikle hazinenin kuvvet membağaları zaafa uğruyor. Köylüyü ve hazineyi kuvvetlendirmek için buğdayı kıymetlendirmeliyiz.”⁶²⁹

Türkiye’de yaşanan ekonomik buhran, köylünün satın alma kudretinin azalmasından ileri gelmektedir. Nadi Fransa, Yunanistan ve İtalya’daki buğday fiyatları ve çiftçi, köylü vaziyetlerini değerlendirir. Ona göre en pahalı buğday ve ekmek Türk köylüsünündür. Ve diğer memleketlerde olduğu gibi bizde de köylü ve çiftçi devlet himayesinde olmalıdır. Böylece “buhranın yarından fazla bir nispetle hallolacağından”

⁶²⁵ Nadi, Y. Çalışkan Bir Memleket. (23 şubat 1939). Cumhuriyet, 1.

⁶²⁶ Ekonomik Hadiseler arasında bağıllık ve İç Pazar. (12 Haziran 1937). Cumhuriyet, 1.

⁶²⁷ Buğday Fiyatları Müstahsil Lehine himaye edilmelidir. (11 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶²⁸ Nadi, Y. Gene Buğday Üzerine: Bir Taşla İki Kuş. (3 Mart 1932). Cumhuriyet, 1; Senede 50 Milyon lira. (4 Mart 1932). Cumhuriyet, 1; 180 Milyon Liralık Bütçe Yapabiliriz. (5 Mart 1932). Cumhuriyet, 1. ; Buğday Meselesi. (6 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.; İki Kuvvetli Manivela: Buğday ve Bütçe. (7 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.; Bir Kere de Köylünün Hesap Defterine Bakalım. (8 Mart 1932). Cumhuriyet, 1. ; Eğer Buğdayı Kendi Haline Bırakırsak. (9 Mart 1932). Cumhuriyet, 1. ; Demogoji Yapmayalım. (9 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶²⁹ Nadi, Y. Buğday Meselesi”. (6 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.

şüphesi yoktur”⁶³⁰. Türkiye’de köylü düştükçe şehirli ayakta kalmaz. Türkiye’nin milli ekonomisi köylünün ayakta durmasına dayanır:

“...Bizim buhranımızın esasısı işte buradadır. Esas mesele buğday müstahsilini (üreticisi) nasıl himaye edeceğimizi bilmektir. Himaye deyince en evvel hatıra gelen ecnebi rekabetine karşı mahalli mahsulâtı korumaktır. Türkiye’de buğday meselesi, Türkiye’nin iktisadiyatını kurmak ve kurtarmak, buhranı içimizden uzaklaştırmak meselesidir. Bu mesele halledilmeden, iktisat buhranı halledilemez. Bu yüzden de memleket dirilemez”⁶³¹.

Köy kalkınması –devletçilik- meselesinde de temel konudur. Türkiye kalkınması için Köy kalkınması zorunludur. Köycü söylemin bu iktisadi gerçeğe bağlı olarak 1930’larda yükselişe geçmiş olduğu hatırlanacak olursa, köyün/köylünün inşası ve iktisadi kalkınma konuların da Rusya ve İtalya gezileri önemlidir. Nadi bu iki devletin köyün inşası ve kalkınmasına verdiği değerden oldukça etkilenmiştir. Bu etki yazılarında da belirgindir. Özellikle Mussolini’nin İtalya’ya nasıl bir düzen getirdiğinden övgüyle bahseder. Dört yıl önce gittiği İtalya’dan farklı bir İtalya gördüğünü, dört yıl önce Mussolini’nin köye ayrı bir önem verdiğini, bu gezisinde ise Roma’nın imarının ön planda olduğunu belirten Nadi, köycülük politikasının devamının olup olmadığına yanıt arar:

“...işte bu defa Roma’nın imarından hararetle bahseden M.Mussolini’ye köycülüğü sordum. Maksadım itiraz olmaktan başka bir şeydi. Hala ziraata en büyük ehemmiyeti atfetmekte bulunduğundan emin olduğum M.Mussolini’yi bu mevzu etrafında söyletmek ve dinlemek istiyordum. M. Mussolini cevaben:

“_ Ama, dedi, Roma’yı imar... devlet merkezi olmasındandır... bu yüzden bu duruma ehemmiyet veriyoruz. Köye gelince o husustaki fikrim asla değişmiş değildir....köylünün köyünden çıkarak şehire gitmesine mani olmalıdır. Köylü bir kere şehre gittikten sonra köye avdeti(dönmesi) artık müşkül olur. Biz köyleri ıslah ve köylüyü terfih etmeği daima göz önünde tutmakla beraber şehirlere gıpta verecek itinalarla yeni yeni köyler vücuda getirecek geniş bir program takip etmekteyiz.”⁶³²

⁶³⁰ Nadi, Y. 180 Milyon Liralık Bütçe Yapabiliriz. (5 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶³¹ Nadi, Y. Demogoji Yapmayalım. (9 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶³² Nadi, Y. M. Mussolini’ye göre “şehir” ve “köy” telakkisi Duçe ile mülakat. (4 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

Dünya buhranının köyün önemini arttırdığını belirten Nadi ardından her yazısının “temel fikri” olan “köy, her milletin temelidir” ifadesini ekler.⁶³³ Şehirlerde toplanmak için köyleri boşalmış milletler, sanayi üretimleri ne olursa olsun, büyük buhranlar karşısında çok zayıftırlar. Nadi’nin bu konuya verdiği önemin temel nedeni, köyü bir ekonomik kalkınma unsuru haline getirmek isteği ve yine sınıfsız toplum düşüncesiyle beraber köylülerin köylerinde kalması, şehre gidip işçi sınıfını oluşturmalarına engel olmaktır. Bunu sıklıkla belirten Nadi’ye göre ziraate önem verilmezse “köylü vergisini verebilmek için amelelik etmeğe ve bu maksatla şehirlere”⁶³⁴ gidecektir. Bu noktada İtalyan ve Almanların köycülüğe ve köye gösterdikleri ilgiye hayranlıkla bakar:

“...İtalyanlardan sonra Almanların az çok birbirine benzeyen rejimlerinde bizim de bakışlarımızı çeken ve özlü bir yerleri var ki, o da köylüyü kaldırmak için harcadıkları pek çok emektir. Bizim düşüncemize göre bu iki rejimin en güzel olarak yaptıkları iş de köylüye ve köylülüğe dokunan bu işleridir. Bu dünyadaki sıkıntılı günlerde bu sıkıntıların çiftçiyi ve köylüyü yükselterek kurtulacağımıza inanımız var. Bunun içindir ki Adolf Hitler ve Benito Mussolini’nin köylüyle uğraşmaları bizce onların en doğru olduğu kadar en zorlu işleri sayılmak gerektir.”⁶³⁵

1930’lu yıllar Tek Parti döneminin rejime ağırlığını koyduğu, muhalefeti susturup tek ses olmasının yanında, devletçilik politikaları nedeniyle de devletin çeşitli toplum kesimleri ve kuruluşları üzerinde denetim ve kontrol isteğinin daha yoğun olduğu yıllardır.⁶³⁶ Özellikle halkçılık düşüncesinin devletçilik düşüncesiyle iç içe geçtiği bu dönemde devlet toplumun beraberliği için her alana müdahale etmiştir. Tek partinin “sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanütü temin” etmek düşüncesi ve 1931 yılındaki Parti programında da kendine yer bulmuştur:

“Türkiye cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimai hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir... Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye ve sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirinin nakzetmiyecek (bozmayacak) surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir.”⁶³⁷

⁶³³ Nadi, Y. Evvela Ziraat Sonra Gene Ziraat. (25 Şubat 1930). Nadi, Mustafa Kemal’in “Halk devri, iktisat devri mefhumuyla ifade olunur” ifadesinin ve İsmet İnönü’nün “Türk köylüsünü zengin etmeğe çalışmak siyasetimizin ana hatlarından” düşüncelerinin köy programına verilen önemi yansıttığını ifade eder.

⁶³⁴ A.g.e

⁶³⁵ Nadi, Y. Ulusal ekonominin Temel Taşı Olan Köylüyü Kaldırmak için. (27 Kasım 1934). Cumhuriyet, 1.

⁶³⁶ Karaömerlioğlu, 179

⁶³⁷ C.H.F Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası. s.30

Program da tesanütçü toplum anlayışının benimsenmiş olması “milli birlik” düşüncesiyle yakından ilişkilidir⁶³⁸. Nadi’de bu konuda devlet korporatizminden daha çok, toplumsal korporatizme önem vermiştir. Özellikle köy kooperatifleri, rejimin halkçılık düşüncesiyle iç içedir. Böylece devlet önderliğindeki korporatif işbirliği çerçevesinde, sınıfsal çelişkiler giderilecek ve milli birliğin sağlanmasına katkıda bulunacaktır⁶³⁹. Başka bir yazısında “devlet” tanımını net bir şekilde yapan Nadi’ye göre devlet “...esasen nizam altına alınmış bir millet, yani içtimai bir varlık demektir. Cemiyet hayatında milli şuurla olarak yükselmek, devlet mefhumunun en kuvvetli ifadesine doğru yükselmek demektir.”⁶⁴⁰

4.2.5.Sanayileşme mi Ziraat mı?

Yazdıklarının genel bir değerlendirmesi yapıldığında Nadi, kooperatifçilik ve buğday meselesi gibi konularda “köylüyü iktisadi anlamda kalkındırmak” ve bunun yansıması olarak köylüyü, toplumsal anlamda da “birlik ve beraberlik” içine sokmayı amaçlamıştır. Nadi’nin bu gelişmeyi sağlayacak yol konusunda “sanayileşme”, “ziraat” ayrımında tercihi ziraat olmuştur. 1929 yılında temel tartışma konusu, Türkiye'nin bir sanayi memleketi mi olacağı yoksa bir ziraat memleketi mi olacağı yönündeydi. Buranın bir ziraat memleketi olduğu iddiasının ağır bastığı bir ortamda bir iktisat doktorunun Türkiye'nin bir sanayi memleketi olduğu iddiasının yarattığı farklı söylemleri, itiraz ve tepkileri yazısına taşıyan Nadi "bilim ve fennin" yardımıyla ziraatın çok başarılı sonuçlar alıp, geliştiğini vurguladıktan sonra tartışmaya "hayatta ziraat ne kadar lazımsa sanayi de o kadar lazımdır " diyerek noktayı koyar⁶⁴¹.

Bu yazısından yaklaşık bir hafta sonra Nadi aynı başlıkta bir yazı daha yazmıştır. Nadi, burada ziraatı seçen devlet adamlarının bu konudaki haklılıklarını belirtir: "...ziraatın önemini belirtmek için uzağa gitmeye gerek yok. Garpte Musolini, işte Şarkta Mustafa Kemal. İtalya'da Musolini toprağın faziletini bilen biri, Türkiye’de Mustafa Kemal, Türk refah ve saadatinin toprakta saklı bulunduğu kani bir kimyagerdir". Ankara'nın yaşadığı

⁶³⁸ Gökmen, Ö. (2004). Tek Parti Dönemi CHP’de Muhafazakâr Yönelimler. A. Çiğdem (Editör) MTSD Muhafazakârlık. Cilt: 5. 2.b. İstanbul: İletişim yayınları. 150.

⁶³⁹ Kansu, 174

⁶⁴⁰ Nadi, Y. Başvekilimizin gözü ile: İktisadi Devlet. (8 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

⁶⁴¹ Nadi, Y. Ziraat mı? Sanayi mi?. (29 Haziran 1929). Cumhuriyet, 1.

deneyimlerden bahseden Nadi, siyaseti sanayiden ziraate teşvik edenin şartlar olduğunu belirtir ve sanayi için krediye ihtiyaç olduğunu ifade ederek tercihini neden ziraattan yana yaptığını belirtir:

*" Türkiyemizde ziraatın bin nisbe muhtaç olduğu mahdud kredinin ne zorluklarla bulunacağı bellidir.. ilmen tarifi bol ve ucuz krediden başka bir şey demek olmayan sanayinin, hatta Türkiye'de hiç yeri yoktur, demek caiz olur. Çünkü memleketimizde sanayini muhtaç olduğu bu kredinin onda biri bile yoktur."*⁶⁴²

Dönemin –bazı kesintiler dışında- başbakanı olan İsmet İnönü her konuşmasında ve özellikle de “köylünün yaşayış seviyesinin yükseltilmesi”⁶⁴³ konusunda ziraatın geliştirilmesine verdiği önemi belirtmiştir. Nadi’de resmi görüş ile uyum içindedir. Sanayiye engel olmak gibi bir düşüncelerinin olamayacağını “fakat ziraatı zaten var deyip olurluna terk ederek sanayiye suni olarak ileri götürmeğe çalışmak” konusunun ülkeye hiçbir yararı olmayacağı gibi, dünyada yaşanan ekonomik buhranın sanayi üzerinde ağır belirtiler gösterirken, sanayi konusunda ısrar etmenin iktisadi alanda güçlük çıkarmak dışında bir işe yaramayacağını belirtir. Ona göre, sonucu hem garanti hem de çabuk alınabilecek olan yol ziraattir: *“sanayi teşvik ve himaye olunmasın demek istemeyiz, fakat Türk milli iktisadının şimdiki halde evvela ziraatle, sonra gene ziraatle ıslah ve ifa edilebileceğini pek iyi biliriz”* sözleriyle sanayinin kurulmasının devlet eliyle de olsa yabancı sermayeyle de olsa uzun zaman alacağını belirtir⁶⁴⁴.

Bunlar göz önüne alındığında “bu memlekette iktisaden yükselmek için takip olunacak yolun ne olduğu gayet açıktır. Bu yol muhakkak ziraat yoludur. Meselenin devlet gözüyle de böyle görülmesine ihtiyaç vardır.” Buna ihtiyaç olduğunu vurgulayan Nadi, ziraatın başıboş bırakılmış olduğunu, hala ilkel koşullarda yapıldığını belirtir. Dünya buhran içinde yüzerken bu buhranın sıkıntılarından ülkeyi kurtaracak olan, ziraattir. Yazısını sanayi geliyecekse bu gelişim ziraatın yarattığı bir birikime dayanarak olmalıdır diyerek “Evvela

⁶⁴² Nadi, Y. Ziraat mı Sanayi mi?. (6 Temmuz 1929). Cumhuriyet, 1.

⁶⁴³ Nadi, Y. Köylümüzün Yaşayış Seviyesinin Yükseltilmesi. (20 Ağustos 1934). Cumhuriyet, 1. Yine Türkiye de buhranın çıkma nedeni köylünün alım gücünün düşmesi olduğunu belirttiği yazısı için Nadi, buhranın nedeninin Türkiye de zirai olduğunu belirtir. Buğday meselesi çözülürse buhran da biter. Köylünün elindeki buğdayın fiyatını maliyeti koruyacak bir şekilde tutmak olduğunu belirtir. Nadi, Y. Türkiye İktisadiyatında köylü. (8 Nisan 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶⁴⁴ Nadi, Y. Evvela Ziraat Sonra Gene Ziraat. (25 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

ziraat” sözüyle noktalar⁶⁴⁵ ve bu son sözüyle de ziraatı bir kez daha sanayileşmeye tercih etmiş olur.

İsmet İnönü'nün yaptığı hükümet programını değerlendirdiği yazısında Nadi, iktisattan ne anlaşılması gerektiğini sorar, “sanayi ve ticaret mi, yoksa ziraat mi?” Bu konuda İnönü'nün tercihinin hiçbir tereddüde izin vermeden ziraat olduğunu belirtir: *“ana işi ziraat olan Türkiye’de asgari sanayi hayatına kati bir ihtiyaç vardır.”* Paşa, memleketin her alanda ilerlemesinin ancak devlet kudretinin çalışması ve artması, köylünün kazanç ve geçim seviyesinin yükselmesine bağlıdır.”⁶⁴⁶ sözleriyle belirtmiştir.

Nadi, bu konu hakkında tercihinin ziraattan yana bir gelişme programı olduğunu belirten yazılarına devam eder. “Milli iktisat” projesinde önemli bir unsur olarak sanayileşmeyi değil tarım, köy ve köylülerin gelişimini görür. Burada en önemli rol “himayeci” vasfıyla devlete aittir. Böylece devletçilik ilkesi ile köy kalkınması arasındaki ilişkinin önemine değinir ve devleti göreve çağırır⁶⁴⁷.

“İktisattan ne anlıyoruz? Daha ziyade sanayi ve ticaret mi yoksa daha ziyade ziraat mi? Memleketimizde umumi olarak sanayi ve ziraatten hangisine daha ziyade teveccüh edeceğimiz meselesinde Başvekil (İnönü) hiçbir tercihe temayül etmemekte, millet camiası içinde olduğu gibi iktisadi faaliyetler sahasında dahi ahenkliği çalışmaların lüzum ve gerekliliğini yinelemektedir.

*Ana işi ziraat olan Türkiye’de asgari sanayi hayatına kat’i bir ihtiyaç vardır. İşte tatbik edilen hakikat budur. Memleketin ana işi olan ziraat ilmin ve fennin nurlu usulleriyle tekmil edilecektir. O halde muhterem başvekilimizle beraber ve onun diliyle şu hulasalarda karar kılabiliriz Memleketin her sahada süratle ilerlemesi ve devlet kudretinin çalışması ve artması, köylünün kazanç ve geçim seviyesinin yükselmesine esaslı olarak bağlıdır. Bizim bu hususta kanatımız kat’idir.”*⁶⁴⁸

Kalkınmacı ve modernist pradiğmanın içindeki sanayileşme ve ilerleme sevgisine karşılık Nadi'nin, İnönü'nün söylevi üzerinden gayet net olarak tanımladığı yol, Türkiye için "ziraat"tir ve yıl 1934'tür. Nadi, Başbakan Celal Bayar'ın tasarruf haftasındaki konuşmasında madencilikten bahsettiğini fakat esas önemli olan konunun –köy kalkınması- olduğunu, şimdiye kadar bu konuda bir çok şey yapıldığını ama daha çok şey

⁶⁴⁵ Nadi, Y. Nihayet Ziraate Döneceğiz !. (20 Aralık 1930). Cumhuriyet, 1.

⁶⁴⁶ Nadi, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

⁶⁴⁸ Nadi, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

yapılması gerektiğini belirtirken, Bayar'ın tercihini ziraatten yana değil de sanayiden yana yapmasının verdiği hayal kırıklığını yazısına yansıtır⁶⁴⁹.

*“Mesele şudur: Malumdur ki, Türkiye’de endüstriye ihtiyaç olmakla beraber memleketin asıl büyük işi ziraattır ve büyük iş ıslah olunmağa muhtaçtır. Fakat Türkiye’de hakiki bir ekonomik kalkınmanın en sağlam temelini kuvvetlendirmek hesabına ergeç bu işe el koyulması lazımdır. Bunu her şeyden önce memleket ziraat sahalarında ve bilhassa köylerde tetkik yapmalıdır.”*⁶⁵⁰

Rejimin takip edeceği yolun ziraat olacağı, 1934 yılında bu kadar net ifade edilmiş olmasına rağmen çok değil üç yıl sonra değişebilecek bir rota Nadi'yi rahatsız etmektedir. Aslında bu durum oldukça tartışmalı bir konuya da zemin teşkil eder. Cumhuriyet’in kuruluşunda sanayileşme mi ön plandaydı yoksa ziraat mı? Nadi'nin yazılarına ve dönemin yöneticilerinin konuşmalarına bakıldığında ok ziraatı göstermektedir. 1936 yılının başlarında Celal Bayar'ın Ülkü dergisine yazdığı "sanayileşme, ziraat" ikilisinden hangisinin tercih edileceğini analiz ettiği bir yazıdan bahseden Karaömerlioğlu, Bayar'ın bu kadar geç bir tarihte hala bu ikilemi yaşamasını ve 1920 tarihinden itibaren kurulan ondört hükümetin hiçbirinin programında sanayileşmenin öne çıkmadığını ifade ederek, rejimin bu konudaki tavrının belirsizliğine dikkat çeker⁶⁵¹.

4.2.6. Değerlendirme

Özellikle rejimin yerleşmeye başladığı, kurumsallaşma çabalarının yoğun olduğu yıllar 1930 ve Mustafa Kemal'in ölüm yılı olan 1938 tarihleri arasındadır. Nadi, bu dönemin temel konuları olan köy eğitimi, köy okulları ve köy öğretmenleri ile iktidarın dikkatini köylü sorununa çeken önemli yazarlar arasındadır. Ona göre, “Köy köktür, en saftır bu yüzden terbiyeye ihtiyaç vardır”. Nadi'nin söylemi, tüm köy yazılarında ortaktır: “Köyü

⁶⁴⁹ Bu dönemde ülkenin sanayi mi ziraat mı yönünde ilerleyeceğine dair bir tartışma vardır.

⁶⁵⁰ Nadi, Y. Başbakan Asıl Bu Hediye Verebilirdi: Köy Kalkınması. (17 Aralık 1937). Cumhuriyet, 1. Cumhuriyetin halkçı ve Köycü söyleminin iktisadi politikaya yansıyor yansımadığını gösteren bir çalışma için Bkz: Nadir Özbek, N. (1998). Kemalist rejim ve Popülizmin Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları 1932-1937",

⁶⁵¹ Karaömerlioğlu, 52.

inşa etmek". Rejim, "kendisine uygun yeni bir toplum kurmak" istemiş⁶⁵² ve bunun içinde köylünün terbiyesine yönelmiştir. Nadi bu önemli görevi köy hocalarına vermiştir⁶⁵³.

Türkiye’de köycü ve halkçı etkinlikler son derece seçkin bir çerçeve içerisinde gerçekleşmiştir. Nadi’nin halka bakışı, iki yönlüdür. Ona göre halk, "saf, temiz, Türk kültürünün kökü ve kalbi"dir. Bu anlamda modern Türkiye onun temeli üzerinde yükselecektir. Diğer yandan ise özellikle "muhalafet, demokrasi" konusunda da görüleceği gibi bu "saf ve temiz" halk "gerici, kötü niyetli" insanlar tarafından da kolayca kandırılabilir kadar da cahildir. Bu yüzden halk denetlenmeli ve kaderi kendi ellerine bırakılmamalıdır. Halka dair bu güvensiz tavır, Nadi’nin rasyonel olanı devlet olarak gören bakışı her alanda bu denetleme görevini de devletin üstlenmesine neden olacaktır. Her an kandırılmaya müsait bu anlamda güven vermeyen halk aynı zamanda devlet-seçkin-halk hiyerarşisini de keskinleştirmiştir⁶⁵⁴. Rejimin⁶⁵⁵ ve Nadi’nin de, sahip olduğu bu bakış açısında halk "somut siyasal bir özne" olarak değil "rüşde erip siyasal alana katılabilmesi" için uzun bir dönem gereken ve özellikle "terbiye edilerek" rejime kazandırılması istenen ve bu anlamda da mevcut haliyle "eksik" siyasal katılıma hazır olmayan, işlenmesi gereken bir "hamur" olarak görülür.

Köker rejimin halkçılık anlayışını analiz ederken milliyetçilik-halkçılık ilişkisinin en net ortaya çıktığı noktanın "kültürel boyut" olduğunu vurgular⁶⁵⁶. Bu boyut Nadi’nin yazılarında rejimin söylemiyle ortak olarak "milli birlik" söyleminde kendine yer bulur. Milli birlik düşüncesi kendini, "sınıfsız, çatışmasız, homojen toplum", "kaynaşmış bir

⁶⁵² İnşel, A. (2007). Liberalizm, Muhafazakârlık ve Türkiye’de Toplumsal Tahayyül. Türkiye Toplumunun Bunalımı.(7.b). İstanbul: Birikim yayınları. s.81.

⁶⁵³ "Köy hocası bildiğimiz hocalardan değildir. Bunlar köyün eski gidişine yeni hayat aşılacak kuvvetli unsurlardır. Bunlara (köy muallim mektepleri) köy üniversiteleri bile denebilir kavram kargaşası olmasa" Nadi, Y. Bir Zafer. (21 Haziran 1940). Cumhuriyet, 1.

⁶⁵⁴ Köycülük ve "köye gitmek" söyleminin, dönemin ileri gelenlerinin seçkin olmadığı gibi bir düşünceye sevk etmemesi gerektiğini söyleyen Karaömerlioğlu, Türkiye’deki köycülerin ya da halkçıların Rus Narodnikleri gibi gerçekten köye gitme niyetleri ve pratiklerinin olmadığını belirtir. Ona göre: "Onlar köylünün "milletin efendisi" olduğunun söylendiği ama çeşitli nedenlerle köylülerin belirli saatlerde Ankara’nın bazı sokaklarına girmesine müsaade edilmeyen bir rejimin üst düzey bürokrat ve seçkinidirler. Karaömerlioğlu, 133; Durna, T. (2009). Kemalist Modernleşmecilik ve Seçkinlik. Ankara: Dipnot Yayıncılık. 269.

⁶⁵⁵ Kuruluş devri mebuslarından Agah Sırrı Levend, Cumhuriyet’in onuncu yıldönümü vesilesiyle söylediği nutku şöyle bitirmiştir: "*Cumhuriyet’i sevmek, ancak cumhuriyet idaresine layık bir vatandaş olmakla kabildir.*" Vatandaşlık, eğitimle, terbiyeyle irfanla kazanılacak, kazanıldığı içinde hamdedilecek bir yüksek statüdür. Bu statüyü kazanamayan eksik vatandaşlar cumhuriyetin modernizasyon hamleleri için hamdetmelidirler. Bora, T. (1998). Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakâr Türk Cumhuriyetçiliği. Sayı. 115. Birikim Dergisi. s.20-29.

⁶⁵⁶ Köker, 2010, 198.

kitleyiz” düşüncesinde tanımlar. Köylünün birliği, rejimin de birliğidir aynı zamanda. Ziya Gökalp’in “halka giden güzidler düşüncesi”, Nadi tarafından da paylaşılır. “Halkla rejimi kaynaştırmak” amacıyla Halkevleri’ni destekler, “geri ve cahil” özelliği vurgulanan halkla ile “bilen” seçkin/aydın ayrımını ortadan kaldırmak, “geri” halkı yükseltip, rejime layık, makbul hale getirmek “aydın”ın görevidir. Bu aydınlatma işi halkın bir talebi değil, rejimin halkın medenileşmesi için kendisinin “iyi-doğru” olarak gördüğü bir faaliyettir.

Özellikle Nadi’nin halka bakışı muhafazakâr düşüncenin “kusurlu insan doğası” anlayışıyla oldukça benzerdir. Seçkinler halktan bilgilidir, halk terbiye edilerek, ona medeniyet götürülerek “bilgilendirilip/aydınlatılıp”, “eksikliği, geriliği” telafi edilecektir. Bunu da “fedakâr hocalar” yapacaktır. Nadi’ye göre, Türk toplumunun kökeni, köydür. Temel amaç, köylüyü kalkındırmak, terbiye edip, siyasal bir özne haline getirip vatandaş kılmaktır. Köylü/Halk “terbiye edilmesi, kalkındırılması, şuurlandırılması, eğitilmesi gereken” bir nesne konumundadır. Bu yönüyle de “aktif” değil “pasif” bir nesnedir⁶⁵⁷. “Saf ve temiz”dir ancak vatandaş olup siyasal bir aktör olması için eğitilmesi gerekir. Bu nedenle, kusurlu eksik, insan doğası seçkinler rehberliğinde düzeltilecektir.

Nadi, köycü söylemle uyum içinde olarak, toplumsal ve sınıf temelli ideolojilerin tümünden reddini, durağan farklılaşmamış bir topluma özlemi dile getirmektedir. Kozmopolitizme olumsuz bakışının nedeni de bu noktada cevap bulur. Nadi, kozmopolitizme iki nedenle olumsuz bakar, ilki, Osmanlı’nın milliyetçiliği reddedip kozmopolit olması nedeniyle ikicisi ise amaçladığı temel hedefin “milli birlik ve bütünlük” düşüncesini oluşturacak homojen, sınıfsız, birleşmiş toplum düşüncesinin tersi olması nedeniyle. Sınıf reddi, organizmacı, dayanışmacı bir söylemdir. Bu anlamda köycülük hareketine bakışını da belirleyen bu düşüncedir. Amaç sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak ve köylünün şehirlere gelmesini engelleyerek onları köyünde tutmaktır⁶⁵⁸. Çalışma dahilinde ele alınmayan, Toprak reformu ve Köy Enstitüleri bu duruma iyi birer örnektir. Böylece kimse toprağını bırakıp şehre gelmeyecek ve sınıf oluşturabilecek bir işçi oluşumunun önü kesilecektir. Böylece “milli birlik” sağlanmış olacaktır.

⁶⁵⁷Durna, 142

⁶⁵⁸Karaömerlioğlu, Bu düşüncenin, dönemin yaygın ideolojisi olan muhafazakâr korporatizm ve romantik Halkevi köycülüğünün statik toplum hayalinin de ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtir. Karaömerlioğlu, 113.

Ziya Gökalp'tan devralınan korporatist düşünce, halkçı söylemle uyum içindedir. Korporatizmin ekonomik biçiminden daha çok, sosyal yönü burada baskındır. Zayıf olan toplum yapısının dayanışma düşüncesiyle güçlendirilmesi ve bireyin değil toplumun genel çıkarının önemsenmesi bu anlamda da korporatist bakış ile Nadi'nin cemiyeti ferde önceleyen bakış açısı birbiriyle ve muhafazakâr düşüncenin “Kendine özgü olan farklılıkları olan birey” değil, onları “aynılaştıran kütleleştiren organizmacı toplum yapısı” ile uyum içindedir.

Nadi'nin üzerinde durduğu “terbiye” kelimesi, özellikle halkın “cahil, saf” olduğu vurgusunu ve devletin bunu yapmak zorunda olduğu varsayımını güçlendirir⁶⁵⁹. Burada halkçılığın –devletçilikle bağlantısı, devletin sadece ekonomik alanda değil, hayatın her alanında köylüyü medenileştirme misyonunu edinmesinde görülür. Köylü saf bozulmamıştır bu güzel özelliğin kötü yanı siyasal katılım için henüz olgunlaşmamıştır. Köy “saf” bir kök olsa da harekete geçirecek bir manivela olmadığı sürece yerinden kımıldayamaz. Bu manivela, kırsal kesimin ekonomik olarak kooperatifçilikle, kültürel olarak halkevleri ve öğretmenler yardımıyla geliştirilmesidir. Bunu yapacak tek güç ise devlettir.

⁶⁵⁹ Durna, 145

Resim 4.3. Köy Kalkınma Kongresi

Halkı tenvir için...

Halk hatipleri için hazırlanan talimatname

**Hatipler nasıl intihap edilecek, nasıl
yetiştirilecek? - Ne iş görecekler?..**

[Cumhuriyet Halk Fırkasının, halkı tenvir maksadıyla Halk Hatipleri teşkilâtı yapmağa karar vermiş olduğu malumdur. Fırka bu kararını tatbik sahasına da koymuş ve bu bapta bir talimatname hazırlamıştır. Bu talimatnameyi aynen dercediyoruz:]

Maksat

Cumhuriyet Halk Fırkasının prensiplerini ve büyük ideallerimizi ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarımızı en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için Fırkanın hatipler teşkilâtı yapılacaktır. Teşkilâtın maksadı: esaslı telkin'ermizin, geliş güzel ve hazırlıksız olarak her hangi zevat tarafından yapılmamasına meydan bırakmıyarak bu mühim işi itinalı bir surette --tıtırilecek, müessir söz söylemeğe liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları her zaman söz söyleyecek esaslar ve malûmat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır.

Bu talimatta varık teşkilât Fırkanın halk hatipleri teşkilâtıdır. Fırka liderlerinin her yerde, Fırka me'huslarının mecliste söz söylemeleri ve Fırka merkezinden ayrı vazifelerle gönderilecek olanların lüzumuna göre verecekleri nutuklar bu talimattaki esaslara tâbi de --dır.

kütlelerine hitap edecek nutukçu ve konferansçı arkadaşlar.

2) Köylerde ve küçük kasabalarda halka halk lisanı ile ve fakat Fırka hatibi vasfını dinliyene tasdik ettirecek talikatli bir cerbaze ile maksatlarını ifade edecek arkadaşlar.

Bu her iki sınıf kendi vazifelerinin hususîyetleri içine uyacak bir tarafa yetiştirileceklerdir.

Her iki sınıf hatip, sözü söyleyen halk psikolojisini sezecek, muhatapların kalplerinde Fırkamız ve idealimiz lehine muhabbet ve iyi tesir bırakmak gayesini takip edecektir. Fırka namına söz söyleyen, bu vazifenin kendisine Fırkanın emaneti olduğunu daima hissedecek, kendi sahil arzı ve temayülüne tâbi olmaktan dükkatle kaçınacaktır.

Muhataaların ve halkın kalbini okusamak maksadı mühim olmakla beraber bu gayeyi kazanmak için bile olsa reddettiğini his ve kanaatlere ve prensiplerimizin hududu dışına bırakılmıyacak eski tesislere mülküm gelecek sözlerden ve bilhassa mutaassıplara rüvet verecek mahiyette söz söylemekten kat'iyyen sakınılacaktır.

— 5 —

Hatipler vazifelerini nasıl

Resim 4.4. Halk Hatipleri

Amerikaya köycülük tahsiline giden talebe

Dün akşam Amerikaya hareket eden talebelerimiz

Maarif Vekâleti tarafından halk terbiyesi ve köycülük tahsilini için Amerikaya gönderilecek hareket etmişlerdir. Amerikaya giden talebeler şunlardır: Şazi Serdan, M. Ali, Feyzi Yakup, Bi-
Turgut İbrahim Nasuh.

Resim 4.5. Köycülük Tahsiline Giden Talebeler

[illegible]

Resim 4.7. Halkevlerinin Önemi

4.BÖLÜM 2. KISIM

YUNUS NADİ VE KADIN

“İstiklal harbini müteakıp başardığımız büyük inkılaplar Türk kadınına muhterem bir vatandaş ve cemiyet hayatının her safhasına ortak olma hakkını da tanımış bulunuyordu. Düne kadar kafes arkasında, adeta eşyadan ve ev levazımından madut bir mahluk sayılan Türk kadını, ancak Cumhuriyet rejiminden sonra cemiyet hayatına girmiş ve iş bölümlerinin muhtelif şubelerinde yer almıştır. Kadın doktor, kadın hakim, kadın kimyager, kadın avukat artık yadırganmayacak birer uzuvdurlar. Ancak Türk’ü ve Türkiye’yi hala eski Şark’ın binbir gece tabloları içinde tahayyül eden romantizm afyonkeşi Garp; Türk kızını da yüzünde peçe, belinde peştamal, mangal başında ut çalıp nargile tokurdatan on altıncı asır cariyesi sanıyordu. Bu mızımız olduğu kadar da asılsız telakkileri kökünden silmek için beynelmilel güzellik müsabakaları mükemmel bir propaganda vesilesi teşkil etti.

Münhasıran milli tekamülümüzün esaslı bir cephesini hariçte propaganda etmek gibi bir düşünce ile tertip edilen güzellik müsabakaları muvaffakiyetli neticeler verdi. Garp alemleri şu suretle anlamış oldu ki, Türk kadını kendi kadınları kadar yükselmiş ve incelmış, fakat aynı zamanda kanındaki asaleti, temizliği de muhafaza etmiştir. 1932 yılında dünya güzeli olan Keriman Halis, yaratılışının inceliğinden ziyade züppe olmayan, vakur muşerreti ve necabetile köhne kaidelerine rağmen anarşik ahlakı içinde temiz aile kızı tipini unutmaya başlayan bunak Avrupa’nın gözlerine bir güneş gibi çarpmıştır. “Cumhuriyet” münhasıran medeniyet seviyemizi Garbe tanıtmak gayretile tertip ettiği bu müsabakaları, 1933 yılında kafi gördü.”⁶⁶⁰

“En güzel eser benim: Kafam garplı, ruhum Türk”.⁶⁶¹

⁶⁶⁰ Cumhuriyet On senede Neler Yaptı?. (17 Mayıs 1934). Cumhuriyet, 1.

⁶⁶¹ Enstitü kızı şiiri. Akşit, E.E. (2005). Kızların Sessizliği. İstanbul: İletişim yayınları. s.164.

4.3.1.Cumhuriyet Öncesi Kadın Hareketi

Osmanlı’da modernleşme hareketleri sadece siyasal yapıda değil, toplumsal, idari ve eğitim hayatında da değişikliklere yol açmıştır. Özellikle aile yapısı ve kadın konusunda yapılan yenilikler⁶⁶², siyasal yapıyla paralel bir değişime uğramıştır. Osmanlı kadın hareketinin kendini göstermeye başladığı dönem, aynı zamanda milliyetçi düşüncenin tüm Avrupa’da ve Osmanlı’nın kendi azınlıkları arasında etkisinin hissedildiği bir dönemdir. Avrupa’da ki kadın hareketini de etkileyen milliyetçi düşünce, kadının eğitilmesi ve bunun en çok da çocuklar ve vatan için gerekliliği tartışmalarını yapmaktadır⁶⁶³. Osmanlı’yı da etkileyen milliyetçi düşüncenin kadınların ve daha çok onlar adına isteklerde bulunan erkeklerin, kendilerini ifade etmesinde de önemli bir rol oynadığını belirten Çakır, bu anlamda Osmanlı kadın hareketinin, milliyetçi düşünceden ayrı değerlendirilmesinin eksik bir analize neden olacağını vurgular. Buna göre, kadınlara hak verilmesinin sadece kadınların kendilerine değil, tüm topluma millete faydalı olacağı savunulmuştur. Çocukların yetiştirilmesi, milli bir ailenin oluşturulması ve toplumun modernleştirilmesi ancak *“medeniyyetin anası ve temeli”* olan kadınların haklarını elde etmesiyle gerçekleşecektir⁶⁶⁴.

Kadınların “terakki ve tealileri”ne büyük önem veren Tanzimat aydınları, kadını annelik görevleriyle çocuğun terbiyesinden sorumlu tutmuş ve geleceği biçimlendirecek olan çocukların devlete ve millete yararlı insanlar olarak yetiştirilmesinde ilk terbiyeyi veren annelerin rolünü vurgulamıştır. Kadınlar için iyi bir anne olmak toplumsal bir görev

⁶⁶² 1856 yılında kabul edilen Arazi Kanunnamesi ile Osmanlı, birçok Batı ülkesinden önce kadınlara –erkeklerle aynı olmasa da- mülkiyet hakkı tanımış ama Mecelle de var olan bir erkeğin tanıklığına karşı iki kadının tanıklığını kabul etme gibi ayrımcı maddeler devam etmiştir. (İngiltere kadınlara mülkiyet hakkını 1922’de vermiştir.). 1917 yılında “Aile Hukuku Kararnamesi” ile evlilik birliği içinde kadına bazı haklar tanınmıştır. 1842 yılında kadınlar için ebeklik okulu, 1858 yılında Müslüman öğrenciler için ilk kız ortaokulları, 1869 yılındaki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yeni meslek okulları açılmıştır. Sanayi mekteplerinde kızlara dikiş-nakış, halı dokuma gibi eğitimler verilerek çalışma hayatına hazırlanmaları için fırsatlar yaratılmış, ilk kız lisesi 1913 yılında açılmış, 1914 yılında İstanbul Üniversitesi’nde kadınlara eğitim vermeye başlanmıştır. Son olarak 1921 yılında yüksek öğretimde karma eğitime geçilmiştir. Berktaş, F. (2006a): Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm. Tarihin Cinsiyeti. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S. 89.

⁶⁶³ Kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirmesi olarak tanımlanabilecek feminizm, kendi içinde dönemleştirilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın başın da kadınlar hep bir araya gelmiş, dernekler kurmuş ve erkeklerle eşit haklara sahip olma isteğini dile getirmişlerdir. Birinci dünya savaşı sonrasında siyasal hak kazanımıyla sonuçlanacak bu süreç, “I. Dalga Feminizm” olarak adlandırılmaktadır. Çakır, Osmanlı kadın hareketinin de bu sınıflandırmaya uyduğunu belirtir. Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. B. Örs (Editör). Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.418.

⁶⁶⁴ Çakır, S. (1996). Osmanlı Kadın Hareketi. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S.112.

olarak tanımlanırken, bu iyi anne olmanın yolu da “eğitim” olarak açıklanmıştır. Tanzimat döneminde özellikle kız çocukları için açılan okullar, Osmanlı toplumuna etki eden Batı etkisi, kadının yaşam tarzını, çocuk yetiştirmesini, görgü kurallarını da değişime uğratmıştır⁶⁶⁵.

Erken dönem Osmanlı kadın hareketinin (1868-1908) en önemli düşünürü olan Fatma Aliye'nin görüşleri bu dönemin genel özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Batı karşısında “mesafeli bir duruş”, genel bakışın belirleyici yanındır ve bu bakış açısı “biraz medeniyetçilik” olarak da adlandırılabilir. Fatma Aliye'nin aynı zamanda hocası da olan Ahmet Mithat'ın “*Biz medeni fazileti, yabancı hastalıklarla bozulmamış Osmanlılarız*” sözleri bu bakışı açıkça yansıtmaktadır. Bu dönemin temel kaygısı çok önemli olan kadının ilerlemesi adına “ahlak”ın kaybedilmemesidir⁶⁶⁶.

Kadının gelişiminin “gâvurlaşmasına” neden olmayacağını kadına verilen hakların zaten İslam dininde var olduğuna, yapılması gerekenin İslam'ın yanlış uygulamalarının olmadığı, kadınların Allah'a kulluk görevini yerine getirmede, ilmi, ahlaki donanımlarda ve iş hayatına atılmada hür oldukları “Asr-ı Saadet” dönemine bakılması gerektiğidir. Şu an böyle olmamasının nedeni İslamiyet'i, iyi kavrayamayan erkeklerdir. Fatma Aliye, kadın hakları düşüncesini İslam hukukuna göre yorumladığı kitabı “Nisvan-ı İslam'da” hem geleneksel görüşleri susturmuş, hem de Osmanlı kadınının İslamiyet nedeniyle geri kaldığını öne süren Batı'ya karşı bunun doğru olmadığını savunmada bir görev üstlenmiştir⁶⁶⁷. Bu dönemde kadından beklenenler “*iyi bir anne, itaatkâr bir eş ve Müslüman bir kadın*” olmasıdır⁶⁶⁸.

⁶⁶⁵ Toska, Z. (1999). Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. A. Berkay Hacımirzaoglu (Editör). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Bilanço' 98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S.74-75.

⁶⁶⁶ Zihnioglu, Y. (2013). Kadınsız İnkılap. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. 48

⁶⁶⁷ “Batı'ya karşı İslam'ı savunmak”, Osmanlı aydınlarının- İslamcı, Milliyetçi, Garpcı- fikirleri ne olursa olsun en önem verdikleri ortak noktalarıdır. Bu Jön Türkler de dine en mesafeli duran, pozitivist Ahmet Rıza örneğinde bile çok net görülür. Paris'te bulunduğu süre boyunca, Fransızca bir gazete çıkarmış ve burada İslam'ın ilerlemeye engel olmadığına yönelik yazılar yazmıştır. “Batı'nın Doğu Politikası'nın Ahlaken İflası” kitabında, İslam'ın gelişmeye önem verdiğini anlatmış, hatta, istibdadından kaçtığı II. Abdülhamit'in Paris'te Cami yapma fikrini bile desteklemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik gösteren düşüncelerin başında gelen bu konu, Cumhuriyet döneminde de devam etmiş birçok yazar- Yunus Nadi'de görüleceği gibi- İslam'ın değil, yanlış uygulamaların Doğu'nun/ Osmanlı'nın/ Türkler'in/ kadının geri kalmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Mardin, Ş. (2005). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri. (15.b). İstanbul: İletişim Yayınları. Hanioglu, M. Ş. (2009) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih. (2.b). İstanbul: Bağlam Yayınları. Rıza, A. (1988). Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası. (çev: Ziyad Ebüzziya). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Başbakanlık Basımevi.

⁶⁶⁸ Toska,75.

Osmanlı feminizminin Amerikan ve İngiliz “sufrajat hareketi”⁶⁶⁹’nden etkilenmesinin çok az olduğunu ve karşılaştırmanın da çok doğru olmadığını ifade eden Berktaş, ataerkilliğin İslam’ın sınırlarını aştığını ve kadının ezilmişliğinin sırf İslam’a bağlanamayacağını belirttikten sonra ama aynı zamanda Osmanlı’nın bir şeriat devleti olduğunu ve İslam’ın yalnızca dinsel alanda değil hem kültürel hem de fiziksel alanda etkili olduğunu ve bu analizlerde İslam’ın da etkisinin dahil edilmesi gerektiğini de vurgular⁶⁷⁰.

4.3.1.1.II. Meşrutiyet’in Kadına Bakışı:

Hürriyet’in ilanı ve Abdülhamit’in baskıcı yönetiminin sonu, Osmanlı’da özgürlükçü bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Yıllarca sansürlen, yasaklanan, sürgünde yaşamak zorunda kalan muhalif düşünceler bu ortamda kendilerini ifade etme şansı bulmuşlar, kurulan dernek ve yayınlanan dergi ve gazetelerin sayısı büyük bir artış göstermiştir. Osmanlı’da modernleşme hareketleri sadece siyasal yapıda değil, toplumsal, idari ve eğitim hayatında kadınları da içeren değişikliklere yol açmıştır. Özellikle kadın konulu dergiler ve kadın dernekleri kurulmuş ve kadın haklarını savunan kadınlar ön plana çıkmıştır.

Bu dönemde Avrupa’daki gelişmeler özellikle erkeklerinde desteklediği bir süreçle, Meşrutiyet’in ilanı ile Selanik’te dönemin en güçlü kadın örgütü olan “*Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*” kurulmuştur. İstanbul’da örgütlenen cemiyetin yayın organı, yayımına daha önceden başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete* olmuştur. Dernekleşme, II. Meşrutiyet’le beraber artmış ve bu artış kadın dergilerini de kapsamıştır. Kadınlar iki şekilde dernekleşmiştir. İlki, hayır dernekleridir. Hilal-i Ahmer çatısı altında savaşın gerisinde birçok hizmette bulunmuştur. İkinci dernekleşme ise, feminist hedefleri olan kadın dernekleri olmuştur. Bu dernekler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden de aldıkları

⁶⁶⁹ Sufrajat hareketi, 20 yüzyılın başlarında İngiltere’de ortaya çıkan kadınların oy hakkını savunan bir harekettir. II. Meşrutiyet döneminde, feminist kadınlar, Meclis-i Mebusan’ın açılışını kadınlarında izlemesine izin verilmezse, “Biz de İngiliz kadınları gibi parlamento önünde nümayiş yaparız” diye tehdit etmişlerdir. (Alkan’dan akt. Berktaş, F. (2006a). Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı. Tarihin Cinsiyeti. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S. 104-5. 95. Zihnioğlu, kadın hareketinin Batı’daki süfrajat hareketini model almadığını kendi özgün mücadele yöntemleri geliştirdiğini ifade eder. Osmanlı kadın hareketinin sufrajat olarak temsilcisi Emine Semiye’dir. Cumhuriyet dönemin de Nezihe Muhiddin “feminist” kelimesini çok sık kullanmadan mücadelesini vermiş, kadınların oy hakkı için mücadele ederken basın ve hükümetten gelen cinsiyetçi saldırıları karşılamak için “biz müfrit feministlerden değiliz”, “sufrajatler gibi değiliz” açıklamalarını yapmıştır. Zihnioğlu, 98.

⁶⁷⁰ Berktaş, 2006b: 95

yardımlarla kadınları eğiterek, cahilliklerini gidermeye, modernleştirmeye, iş imkânı sağlamaya, giyim kuşam öğretmeye çalışmışlardır. İT Kadınlar Şubesi, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Müdafaa-ı hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Kadınlar şubesi dönemin önemli derneklerindendir⁶⁷¹.

Osmanlı kadınları, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hak ve özgürlük taleplerini gündeme getirmiş, içinde yaşadıkları toplumsal yapıda, kendilerini tanımaya ve tanıtmaya başlamışlardır. Bunun iki aracı da büyük ölçüde kadın dergileri ve dernekleri⁶⁷² olmuştur. İlk kadın dergisi, 1869 yılında yayınlanan *Terakki-i Muhaderat*'dır. Bu dönemde başta "Hanımlara Mahsus Gazete" olmak üzere birçok yayın çıkmıştır. Bu dergiler, toplumsal yaşamda kadın-erkek ayrımından dolayı yaşam kaliteleri düşen, dönemin aydın erkekleri tarafından çıkarılmıştır. Osmanlı erkek aydınları, kadının haklar elde etmesinin, kadından daha çok topluma yararlı olacağını iyi kavramıştır⁶⁷³. Bu erkeklerin en çok şikayet ettikleri konuların başında, kadının eğitimsizliği, kamu hayatında ve boşanmada söz sahibi olmamaları, sevgisiz evlilikler ve entelektüel arkadaşlık sağlayamamadır. Bu yüzden kadının eğitimi gereklidir. Kendilerine layık eşler yaratmak için, nasıl bir aile ve kadın tasarladıklarını çıkardıkları kadın dergilerinde kadınlarla paylaşmışlardır. Çakır, bu düşüncelerin Osmanlı feminizmine önemli katkı sağladığını belirtir. Milliyetçi ideoloji, kadın dergilerinde ve dönemin erkek dünyasında da belirleyicidir: "*İyi bir aile kadını, evini düzenleyip, temizlemesini, sevimli bir yuva haline koymasını bilmeli, iyi bir valide olmalı, çocuğunu asri ihtiyaçlara göre terbiye etmelidir.*" Bunlar, erkekler tarafından çıkarılan dergilerin başlıca amaçlarındandır⁶⁷⁴.

⁶⁷¹Toprak, Z. (2013) "Halka Doğru" ve Feminizm, Türkiye'de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap. s. 254.

⁶⁷² Bu dönemde kadın bilincinin ortaya çıkışının bir diğer kendini var ettiği ortam konferanslar olmuştur. 1911 yılında İstanbul'da bir konakta "Beyaz konferanslar" adıyla konferanslar düzenlenmiş, yoğun bir katılım olmuştur. Burada kadınların sorunları tartışılmıştır. Katılım fazlalığından kaynaklanan yer azlığına kura yoluyla çözüm bulunmuştur. Çakır, 102. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Çakır, S. (2003). Kadınlığın İlk Tarihi Şikayeti: Beyaz Konferanslar. Tarih-Toplum. (231). S. 40-47.

⁶⁷³ 1869 yılında kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kadınlar için eğitim kurumlarının açılışı, iyi bir ev kadını ve eş hazırlama niyetiyle şöyle belirtilmiştir: "*Geçinmek için ağır işler gören erkeklerin, ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların din ve dünyalarını bilerek, kocalarının emirlerine itaat etmeleri ancak kadınların din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla, iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır.*" (Ergin'den akt. Çakır, 1996. 102.)

⁶⁷⁴ Çakır, 1996.105.

Kadınlar eşitlik, özgürlük, kardeşlik ilkeleriyle yola çıkan II. Meşrutiyet'in⁶⁷⁵ kendilerini kapsamamasına tepki göstermiştir⁶⁷⁶. Bunun sonucunda radikal sayılabilecek eylemler gerçekleştirilmiştir. “Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti”nin yayın organı *Kadınlar Dünyası*’nda üyelerinin –özel alanda- çekilen fotoğrafları yayınlanmaya başlanmıştır. Osmanlı kadınları, peçelerini atıp basına poz vermiş ve yine bu derneğin üyelerinden *Belkıs Şevket* ilk defa uçağa binerek İstanbul semalarında uçarak, kadınlığın yükselmesinin simgesini oluşturmuştur. Bu dönemde bazı ailelerde, kızlarını Avrupa’ya yüksek öğrenim görmeye göndermiştir⁶⁷⁷.

1913 yılında “*Kadınlar Dünyası*” adlı dergi çıkmaya başlamıştır. Bu dergi aslında Kadın Hareketi’nde yeni bir kırılmayı da ifade eder. Dergi kendinden önce yayınlanan dergilerin aksine ‘Kadınlar’ tarafından çıkarılır. Sayfalarında da erkek yazarlara yer vermeyerek, bağımsız bir kadın hareketinin mücadelesini başlatmışlardır. Aynı zamanda *Kadınlar Dünyası*’nda yazan Osmanlı kadınları, kadın hareketinin ideolojisinin tanımı için de –yabancı bir kelime olduğu yönünde eleştiri almalarına karşılık- “feminizm” kelimesini kullanmışlardır. Dergi, özellikle kadınlar arasında, bulunduğu konumu sorgulayan ve bu konumu erkeklerinkiyle kıyaslayan, bu durumu reddedip, çözüm bulmaya çalışan bir kadın bilinci geliştirmeye çalışmıştır. *Kadınlar Dünyası*’nda yayınlanan yazılar bu kırılmayı net olarak ortaya koymaktadır:

“Evet, Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar; görüyoruz; teşekkür ederiz. Biz Osmanlı kadınlarının, kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adabımız vardır; bunu erkek muharirler, bir kadının anlayacağı ruhla anlayamazlar. Lütfen bizi kendi halimize bıraksınlar, hayallerine oyuncak buyurmasınlar. Biz kadınlar hukukumuzu, bizzat kendi çalışmamızla müdafaa edebiliriz.”⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ İttihat ve Terakki zamanında “kadın meselesi milli bir kültür ve iktisat davası olarak” ele alınmıştır. 1908 yılında kurulan, İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi, kadınlara eğitim hakkı, talak ve taadüd-i zevcat’ın kaldırılması gibi taleplerde bulunmuştur. Zihnioğlu, 54.

⁶⁷⁶ Dönemin öncü kadınlarından Emine Semiye, başta eğitim hakkı olmak üzere şu isteklerde bulunmuştur: “*Kadınlar, havasız, kötü kokulu vapur mevkilerine hapse tıklırcasına kapatılmadan seyahat edebilsin; vapurlardan çıkarken, tramvaylara binerken kadınlara öncelik tanınsın; alışveriş için sabahın erken saatlerinde yola koyulanların akşama kadar sadece simit, peynirle karın doyurma zorunda kalmamaları için, hizmetlileri kadınlardan oluşan lokantalar açılsın; millet bahçelerinde kadınlara seyrek kafeslerle bölünmüş bir yer ayrılsın; tiyatrolar tarihi ve ahlaki nitelikli oyunları kadınlar için gösterime koysun; yoksul kadınlar orada burada sürüneceğine, yardımsever hanımların kuracağı kurumlar aracılığıyla ticarete atılabilsin*” Bu isteklerin hoş karşılanmadığı Emine Semiye’nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “*Bizleri, ruhlarına varıncaya kadar ezilmiş, hırpalanmış Osmanlı kadınlarını, henüz ciddi hiçbir iddiamız bulunmadığı halde sersemletmeyiniz. Yazıktır.*” Toska, 75.

⁶⁷⁷ Toksa, 77.

⁶⁷⁸ Çakır, 108.

4.3.2.Yunus Nadi ve Cumhuriyet'in Yeni Kadını

Batılılaşma'ya sonuna kadar inanan Nadi, bu tavrını kadın konusunda da sürdürmüştür. Kadının gerikalmışlığı ve cahilliği konusunda temel suç, onu kafesler ardına koyan tıpkı dil, tarih gibi konularda kendi Türk kültüründen ayrı kalarak halktan uzaklaşan İslam'ı yanlış uygulayan ve öztürk kültüründen ayrılarak Arap-Acem kültürüne yakın duran Osmanlıdır. Kadın, İslam öncesi Türk tarihinde her zaman kocasının yanında onunla beraber söz sahibi olmuştur. Yeni rejim kadına yeni haklar sağlayarak Türk'ün kendine has kültürüne dönmesini de sağlamıştır. Osmanlı'nın hareme kapattığı kadın artık her yerdedir. Erkeğin yaptığı her mesleği kadında yapmaktadır. Gazetelerin sayfaları hergün Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren yapılan yenilikler özellikle –laiklik- çerçevesinde olanlar, Aile kanunu ve benzeri yenilikler sonucunda ortaya çıkan, bu “yeni kadın” dan ve onun çeşitli mesleklerde var olarak vurguladığı kamusal görünürlüğünden bahsetmektedir. Avukatlık, hekimlik, tiyatro sanatçılığı, öğretmenlik mesleklerini yapan yeni kadına yükselmekte sınır yoktur ki bunun son basamağı da oy hakkı olmuştur. Aldığı her hakla Batı'ya yüzünü dönen “Batılı hemşiresi”nden farkı kalmayan kadın birçok Batı ülkesinden çok daha önce bu hakkı alarak Batılı hemşirelerini geride bırakmıştır. Bu Türk modernleşmesinin son yüzelli yıla dayanan “Batılı olmak ve Batıyı yenmek” düşüncesinin de galebe çalmasıdır. Aynı zamanda rejim ve onun seçkinlerinden bir olan Nadi için, en temel söylem Batı bölümünde de gösterileceği gibi “Avrupalı olmak” kadar “Avrupalı da sayılmak”tır.

Nadi kadına, Avrupadaki kadınlar gibi beklemeden, savaşımsız bir şekilde aldığı bu hakları Atatürk'e, yeni rejime borçlu olduğunu sık sık yineler. Kadın, Atatürk sayesinde modern kadın olmuştur. Bu en çok Türk Kadınlar Birliği'nin ev sahipliği yaptığı ve Dünya Kadınlar Birliği kongresinin yapıldığı on gün içerisinde gazetelere yansıyan manşetlerde görülmektedir: *“Atatürk'e hayranız, Türk kadınına gıpta ediyoruz.”* Bunlar aslında birazda Türk modernleşmesinin bilinç altında yatan Batı'ya karşı varolan aşağılık kompleksini de belirten haber başlıklarıdır. Bir zamanlar hor görülen Türkler, artık Avrupalıların hayran olduğu kişilerdir. Yine kadınların mebusluk hakkını aldıktan sonra Atatürk'e sık sık şükran duygularını dile getirmelerini isteyen Nadi, bu bahsedilen haklarla ilgili olarak II. Meşrutiyet döneminde varolan kadın hareketini ve devamında 1923 yılında bir kadın

partisi kurmayı planlayacak kadar radikal –rejim izin vermediği için kurulamayacak- olan Nezihe Muhittin önderliğindeki kadın hareketinden, yazılarında hiç bahsetmeyerek görmezden gelmiştir.

Kemalist rejimin kadın konusundaki en radikal adımı Osmanlı ile özel alana ait/sınırlı olan kadını kamusal alana çıkarmasıdır. Kamusal görünürlüğü yeni meslekler edinerek elde eden kadın için diğer bir kamusal görünürlük bu sefer daha radikal bir şekilde planlanmıştır. Kadın bu sefer halkın önüne bedeni ve güzelliğini temsil ederek “Güzellik Yarışmaları” ile çıkmıştır. Nadi, gazetesinin yaptığı bu yarışmaları çok önemsemiş ve bunu bir yarışmanın ötesinde kadınlar için manevi bir sorumluluk, “milli bir görev” olarak tanımlamıştır. Çünkü güzelliğiyle podyumda salınacak kadın kendisini değil, yeni rejimi temsil etmektedir. Herkes yani Batı yeni rejimin bütün özelliklerini yaşayan medenileşme/onlar gibi olma sürecini “kadın” üzerinden görecektir. Artık yeni Türkiye Osmanlı değildir. Kadında eski kadın değildir. Bu durum her konu üzerinde kendini yenileyecek değişmez bir düşünce ile süreklilik gösterir. Yine düzenlenen “ses yarışması” nda da kadının sesinin güzelliğini “Avrupa’ya ilan edişi” önemlidir Nadi için.

4.3.2.1.Yeni Kadının Medeniyet Alemine Takdimi: Güzellik Yarışmaları

Cumhuriyet gazetesi 1929 yılında ilk defa “Güzellik yarışması” düzenlemiştir. Bu, o dönem için oldukça “cesur” bir girişimdir. Yüzyıllarca kapalı kapılar arkasında yaşayan kadının özel alanla sınırlı olan yaşayışını kamusal alana açan modernleşme girişimlerinden en cesuru kadını “bedeni”ni sergileyeceği halkın karşısına çıkarmaktır. Gazete ilkin 1929 yılında düzenleyeceği yarışmaların duyurusunda bunu bir yarışma olmaktan ziyade “milli bir vazife” olarak sunmuştur. Seçilecek güzellik kraliçesi Avrupa’ya sadece güzelliğini değil, Batılı giyimi ve aldığı eğitim ile aslında yeni rejimin modernliğini de gösteren bir simgesi de olacaktır. Nitekim Cumhuriyet gazetesinin alıntılanan yazısı bunu oldukça güzel yansıtır:

“Gazetemizin muvaffakiyetle tertip eylediği güzellik müsabakası dünyanın her tarafında değerli akisler hasıl etmiş ve dolayısıyla Türk kadınlığının terakki ve itilasını bütün cihana tanıtmıştır. Buna dair birçok ecnebi matbuatında neşriyatlar olmuştur. Alman matbuatından....Türklerin değişen yüzü en iyi kadın da görülür”.⁶⁷⁹

⁶⁷⁹ Yeni Kadın. (17 Teşrinievvel 1929). Cumhuriyet, s.2

Nadi için, Batı'ya yeni rejimin "Batılı değerlere" sahip olduğunu göstermek ve "Biz de artık sizin gibiyiz" mesajı vermek çok önemlidir. Avrupa'nın Türkiye hakkındaki düşüncelerine verdiği önem, hem yazılarında hem de gazetesinde dış basının düşüncelerine sık sık yer vermesiyle açıkça görülmektedir. Nadi, Türk güzelinden bahseden Fransız İllüstrasyon gazetesinin düşüncelerini yazısına taşır:

"...Fakat Mustafa Kemal'in Yeni Türkiye'sinde içtimai tekâmülün(sosyal gelişimin) ne manidar bir timsalidir ki dünkü kapalı ve yaşmaklı kadın yerine bugün gecelik tuvaleti ile yüzü açık bir Türk kızını üzerine dikilmiş binlerce gözün tecessüsü önüne arzı endam etmiş görüyoruz. Bu halile o yalnız kendi memleketinin kadınlarını temsil etmekte kalmıyor, belki zamanımızın ahlaki ve içtimai inkılâplarının en başlıcalarından birini dahi tecessüm ettirmekte bulunuyordu.

*... Biz dünya güzellik müsabakasına iştirak ile kadınlığa ait inkılâbımızı bütün dünyanın hayret ve takdir gözleri önünde tecelli ettirmiş olmak zaferini idrak etmiş olduk. Türk güzeli bu rolünü Türk kadınlığına yakışan bir mükemmeliyetle ifa etti. O, bu cihetten tamamen emin ve müsterih olabilir ve ilave edelim ki bu itibar ile memlekette memnun ve müteşekkirdir."*⁶⁸⁰

1932 yılında hem Türkiye hem de Avrupa güzeli olan Keriman Halis'i tebrik ettiği yazısında Nadi *"...Biz onları (güzelleri) Avrupa ve Amerika'da ki emsallerinden asla farksız, tamamıyla modern birer Türk kızı olarak Avrupa'ya gönderirken hiçbir millettten hiçbir suretle geri bir iş yapmadığımızdan tamamıyla emin bulunuyorduk... Bütün güzellerimiz Türk kadınının Avrupa alemine girişini pek güzel temsil etti."*⁶⁸¹ sözleriyle de aslında, Türk modernleşmesinin en görsel ögesi/simgesi olarak "yeni Türk kadınına" vurgu yapmıştır⁶⁸².

⁶⁸⁰ Nadi, Y. Türk Güzeli. (23 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

⁶⁸¹ Nadi, Y. Kraliçemizin Parlak Zaferi. (2 Ağustos 1932). Cumhuriyet, 1.

⁶⁸² Cumhuriyetin yarattığı yeni düzen de kadının yeni konumu, Avrupa gazetelerinde de sıkça yer almış, Cumhuriyet gazetesi de bunu sık sık gazetesinin sayfalarına taşımıştır. Alman gazetesi *Berliner Illustrirte Zeitung* "asri Türk kadını"nı şöyle tanımlamıştır: *"Türk kadınının asri bir kadına tahavvül eylemesinde çarşafın ilgası önemli bir başlangıç olmuştur. Çünkü bununla Türk kadınının mevcudiyeti başka bir mahiyet ve kıymet almış ve şimdiye kadar kendisine insafsızca kapalı tutulan mesleklerin kapısı açılmıştır. Elbise konusunda Türk kadını...çarşafı atmış ve şapka ile birlikte Avrupa modasını takip eylemiştir. Türk kadının harem hayatından kurtulması umumi hayatının şeklini değiştirmiştir. Türk kadınları Gazi Mustafa kemal hazretlerinin delaleti ile Türk dili inkılabında ve yeni Türk tarihinin yazılmasında vazife görüyorlar. Sanat ve meslek için icap eden tahsil için Ankara'da İsmet Paşa Enstitüsü vücade getirilmiştir. Bu meüssese Şarkın en asri müessesesidir. Burada jimnastik dersleri verilmektedir. Eskiden Türk kadını sahneye çıkamıyordu. Bugünse birçok sahne artistleri yetişmiş ve yetişmektedir."* Asri Türkiye'de Kadın. (4 Şubat 1933). Cumhuriyet, 3.

Amerika'nın *"The Literary Digest"* adlı yüksek okur oranlı dergisi "Türk kadınlığına hürmet üzerine hürmet" başlığıyla, yeni rejimin kadın konusunda yaptığı yeniliklere yer vermiştir.Yine Taymis gazetesi kadının yenir ejimle kazandığı hakları ve yenilikleri sıraladıktan sonra sözü güzellik yarışmalarına getirmiş ve *"bir Türk kızının cihan güzellik müsabakasındaki muvaffakiyetinden ileri gelen millî tefahürden ibaret değildir. Onun muzafferiyeti Türk kadınını ihraz ettiği yeni hürriyetin bir remzi ve Türkiye'yi medeni milletler arasında mevki almaktan bu kadar uzun müddet men eden kayıtları silkinip attığının bütün cihan arz edilen bir delill olarak arz edilmelidir"* Nadi, Y. Türk Kadının Zaferi. (3 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1.

Avrupalıların neler söylediğine dair yazılanları köşesine taşıdığı bir başka yazısını Nadi, “Büyük Gaziye İthaf” olarak başlatır. 1930 yılında Türkiye, ikinci defa güzellik kraliçesi seçiyor fakat ilk defa dünya güzellik yarışmasına katılıyordu. Nadi, bir Fransız gazetesinin yorumlarına yazısında yer vermiştir:

“..fakat 1930 cihan güzellik yarışmasında en çok merakı galiba yeni Türkiye’yi tamamen Avrupalı olan milletler arasında göstermek azmille büyük bir Türk gazetesi tarafından İstanbul’da intihap edilen Türkiye güzeli teşkil edecektir. Dün haremde doğup yarın Opera balosunun gümüş köprüsü üzerinde dikilecek olmak..bu bir milletin tekamülünde ne büyük bir mesafe arzeder.”

Nadi, Güzellik kraliçesi Mübeccel Hanım’ın Paris’teki güzellerin geçeceği opera binasında ki köprüden geçerken, o geçen sadece kendisi olmayacağını aynı zamanda, *“bütün Türkiye ve Türk kadınlığıdır ve yeni Türkiye’nin en büyük inkılabıdır: Türk kadını esaretten hürriyete çıkararak türk inkılabı”*nın da olacağını belirtir. *“Bunu biz değil, başkaları söylüyor. Dün harem, yarın Paris Operasının gümüş köprüsü, Gazi! Bunları hep sana borçluyuz.”*⁶⁸³ sözleriyle yazısını bitirir.

Güzellik yarışmaları, basında bazı tartışmalara da sebep olmuştur. Eleştiriler iki yönlüdür, ilki yarışmaların, kadın vücudunu bu şekilde gözler önüne sererek ahlak sınırlarını aşmış olması diğeri ise *“Bu güzel kimin güzeli; Cumhuriyet Gazetesi’nin mi, yoksa Millet’in mi? Türk milleti içinde seçilen bu kızlardan daha güzel kızlar yok mudur?”* sorularıdır. Nadi, bu suçlamalara cevap verirken yarışmaların esas misyonunu bir kez daha belirtir. Elbette Türk milleti için de daha güzel kızların da var olduğunu, ancak burada yarışmanın temel hedefinin en güzel kızı bulmak değil, *“modern rejimin, modern kadını dünyaya göstermek”* olduğunun altını ısrarla çizer. Eleştirilere, yarışmanın hedefinin ne olduğunu tekrarladığı yazılarla cevap verir:

*“(...) biz seçtiğimiz güzel ile dünyaya hürriyet haklarını istirdat etmiş, diğer medeni milletlerdeki hemşirelerinden farksız Türk kadınının timsalini arz ediyoruz. Bin kere bağırdığımız bu hakikati sağır sultan duydu da hala bazı kulakların duymamasına şaşırıyoruz.”*⁶⁸⁴

Avrupa basınından yapılan bu alıntılarla aslında Nadi’nin güzellik yarışmalarıyla istediği amaca ulaşmış olduğu da görülür.

⁶⁸³ Nadi, Y. Haremden Gümüş Köprüye. (22 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

⁶⁸⁴ Nadi, Y. Güzellik İntihabının Münakaşaları. (24 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1. Nadi, benzer konulu, “Güzellik Müsabakası” adlı yazısında bu noktayı bir kez daha belirtiyordu: “...Memleketimizde çıkırını biz açmakla iftihar ettiğimiz Güzellik müsabakasının en güzel tarafını ise bizce Cumhuriyetin hayata çıkardığı Türk kadınlığının bütün gözleri kamaştıracak bir tezahürü olması teşkil ediyor.” Nadi, Y. Güzellik Ayıp Bir şey Değildir. (10 Kasım 1930). Cumhuriyet, 1.

Yunus Nadi, Güzellik yarışmasının “yeni Türk Kadını”nın aynası olduğu kadar “modernliğin simgesi” olan kadın için çok önemli bir “milli vazife” olduğuna inanır. Kadın Avrupa’ya ne kadar modern olduğunun, onlardan farkının olmadığını göstermenin en açık yoludur. Nadi zaten bunu gizlemez.

“(Güzellik yarışmalarıyla)... Fazla olarak Türk kadını bizi yanlış bilen medeni dünyaya hakiki çehre ve kıyafeti ile filen ve maddeten arzetmiş te oluyoruz. Avrupa’nın kafasında Türk kadını hesabına hala haremelerin loş dehlizlerinde mahbes hayatı geçiren mahluklar yaşıyor. Artık türk kadını bu değildir, hakikati anlatmak lazım. Artık Türkiyede dahi tamamen Avrupanın anladığı bir hayat başlamış olduğunu göstermek lazım. Mübeccel Namık Hanımın (1929), Hudadat Şakir Hanımın (1930) pek güzel ifa etmiş oldukları bu milli vazifeyi Naşide Saffet Hanımın dahi muvaffakiyetle ifa edeceğinden biz emin bulunuyoruz”⁶⁸⁵

Yunus Nadi , “Güzel Ses Müsabakası” düzenledikleri yarışmada Batı tarzı müzik söyleyen otuz sekiz kadının varlığından mutluluk duyar. Bunu Cumhuriyet’in bir başarısı olarak görür. Yarışmacıların Paris’te Türkiye’ yi temsil etmesini ise Batı’ya karşı kazanılmış bir zafer olarak yorumlar:

“Geçen sene Güzellik kraliçemizin yapmış olduğu gibi bu sene de ses birincimiz Türk kadınlığını medeniyet alemine başka bir cepheden arzedecektir. Garp alemi, Hüdadat Hanımın sanatında Türk kadınının bu defa da yepyeni bir sahadan temaşa ve takdire imkan bulmuş olacaktır. Türk kadını, yalnız güzel olmağı kafi görüp kalan bir mahluk değildir. İnsana şeref ve meziyet olan her saha Türk kadınlığının feth ve istila azminden hariç kalamaz, işte kalamıyor ve kalamayacaktır... Yaşasın Türk kadınlığı, ve arş ileri, daima ileri.”⁶⁸⁶

Nadi, gazetesinin kuruluşunun onuncu yılı nedeniyle yazdığı yazısında “Batı’ya vermek istediği mesajın” bir aracı olan 1930 yılındaki güzellik yarışmasını, neden düzenlediklerini gelen eleştiriler üzerine yeniden anlatır:

“Yeni Türkiye her biri bir asra güç sığacak büyük inkılapları içinde asırlardanberi bir nevi esaretin zebunu olan Türk kadınlığının hürriyetini iadeten ilan ve tesis etmiş olduğu için bu cereyana her milletten daha önce bir gayretle katılmalı ve binnetice Türk kadınlığı hakkında bütün dünyada asırlardanberi birleşen efkar ve itikadının artık yeri yurdu kalmamış efsanelerden başka bir şey olmadığı bütün dünyanın hayret gözlerine filiyatı ile gösterilmelidir. Türk kadınları bütün dünyanın hür memleketlerindeki hür hemşirelerinden farksız insanlar haline

⁶⁸⁵ Nadi, Y. 1931 Senesi Türk Güzeli. (21 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1. Kraliçe Naşide Saffet Hanım, Dünya Güzellik yarışmasına katılmak için gittiği Paris’te yaşadığı olayları, anlatırken, bu anlamda Yunus Nadi’nin arzuladığı şeyin, Türk kadınının Avrupalı oluşunun da aslında gerçekleştiğini de gösterir: “...Avrupalı güzeller bana soruda soruyorlardı: “Türk kadınları hep sizin gibi mi giyinirler? Şalvar ve peçe taşıyor musunuz?” bu suallere verdiğim cevaplar onları hayrete düşürüyordu ve nihayet artık inanmışlardı. Aziz memleketimin de artık bir Avrupalı terbiyesini aldığına kani olmuşlardı. Ve beni hem bunun için hem de muallim olduğum için alkışlıyorlardı... Birçok gazeteci bana soru soruyordu: “Fransızca biliyor musunuz? Bende cevap veriyordum: “ Türkçe konuşuyor musunuz?”. Bu cevap onları hem güldürüyor hem de Şarki karpide bi Türk Avrupası’nın mevcut olduğunu anlatmış oluyordum” (8 Nisan 1931). Cumhuriyet, 1.

⁶⁸⁶ Nadi, Y. Güzel Ses Müsabakası. (1 Aralık 1930). Cumhuriyet, 1.

yükselmişlerdi bu hakikati yüksek gösterecek her fırsattan istifade etmemek günah olurdu. İşte güzellik müsabakası yapma saiklerimizden biri budur.”⁶⁸⁷

Güzellik yarışması düzenlemelerinin ikinci nedeni olarak Nadi, sağlıklı ve gülbüz çocuklar, gençler ve kadınlar için beden terbiyesi ve sağlam vücut düşüncesinin önemine değinerek, güzelliğin sadece yüz ve görsellikten ibaret olmadığını aslında yarışmanın sağlam, sağlıklı bir millet ferdinin nasıl olması gerektiğini de gösterdiğini yazmıştır⁶⁸⁸.

Mustafa Kemal, özellikle toplum yaşantısı ve kadınlarla ilgili reformları uygularken Batı’daki kadının yaptığı her şeyi Türk kadınının da yapabileceğini düşünmüş ve Cumhuriyet’in yeni kadınının “her alanda” “kamusal görünürlük” kazanmasını sağlamıştır. Kadınlar, vekil, pilot, üniversitede hoca, öğretmen, avukat, bankacı gibi mesleklerle Cumhuriyet’in yeni kadını temsil etmişlerdir. Türkiye’nin birkaç yıl içinde değişen yüzü o dönem Türkiye’ye gelen yabancılarda şaşkınlık uyandırmıştır. Nadi bir yazısında “Son Türk inkılâbının en mühim fasıllarından birini şüphesiz ki Türk kadınındaki tam ve kâmil istihale (değişim) teşkil eder” dedikten sonra, son yurtdışı seyahatinde tanık olduğu yabancılardan şaşkınlığına dikkat çekmektedir. Yabancılar kendisine: “*Demek Türk Kadınları da tıpkı bizler –Garb kızları- gibi sokağa çıkıp gezebiliyor ha?*” şeklinde sorular yağdırmıştır⁶⁸⁹. Nadi, bunları Güzellik yarışmalarının bir sonucu olarak görür.

Bu konuda Nadi’nin düşüncelerinin milliyetçilik ile bağı önemlidir. Bu yarışmalara kişisel olarak bakmayan Nadi, ülkenin tüm kızlarını bu “milli görevi” üstlenmeye çağırmıştır. Kendisini güzellik yarışmaları için eleştirenlere verdiği yanıt da bu düşünceyi açığa vurur. Aslında Nadi’nin bu görüşleri Mustafa Kemal’in izinden gitmek dışında bir şey

⁶⁸⁷ Yunus Nadi, kadına tanınan haklarla birlikte, Cumhuriyet’in kadınlara getirdiği yenilikleri sık sık yazılarına yansıtır: “Türk inkılabı hayata iade ettiği kadını Türk milletinin alnını göklere kaldırmıştır. Artık kadın mahpus olmaktan kurtulmuştur. Bu onun hakkı idi ve inkılapçı Türk cemiyetinin de vazifesi. Bu vazife ifa edilmiş, o hak yerine getirilmiştir.”⁶⁸⁷. 10 yılda Cumhuriyet’in kazanımlarından ve gazetenin bu konuların takipçisi olduğunu anlattığı yazısında, Cumhuriyet Gazetesi’nin rolünü ifade etmekten de geri kalmaz: “Cumhuriyet rejimi Türk kadınına asırlardan beri haksız ve yersiz olarak mahrum edildiği hürriyet hakkının iade ederek onun Türk erkeği ile beraberliğini ilan etmiştir. Gazetemiz büyük milletimizin bütünlüğüne ait bu yüksek kararın hakikat sahasındaki kıymetini tecelli ettirmek üzere güzel ve imanlı teşebbüsler aldı, ve Türk kadının bütün yeryüzündeki en ileri hemşirelerinden geri kalır hiçbir yeri olmadığını ispat etti. Türk kızının dünya güzellik kraliçesi seçildiğini hepimiz hala iftiharlarla hatırlarız” Nadi, Y. Gazetemizin Onuncu Yıldönümü. (17 Mayıs 1934). cumhuriyet, 1.

⁶⁸⁸ Nadi, Y. *Güzellik Ayıp Bir şey Değildir*. (13 Ocak 1930). Cumhuriyet, 1. Bu dönemde özellikle küçük çocukların zayıf ve solgun benizli olması, sağlıksız olma meselesi ön plandadır. Bu tartışmaların sonu kadının siyasi mücadele yapmak yerine çocuğuyla ilgilenmesi gerektiğine kadar gider, dışarılarda gezen kadın çocuğuna memem vermemektedir. 25 Nisan 1930, Hanımlarımızın valide ve ev kadını olmaları lazımdır, çocuk doktoru bir beyin yorumu, s.2 Halkevlerinin düzenlediği gülbüz çocuk yarışmaları bu minvalde değerlendirilmelidir. Beden sağlığı ile ilgili bu dönemin bakışı ve yaşanan tartışmalar için bkz: Akın, Y. (2002). Gülbüz ve Yavuz Evlatlar. İstanbul: İletişim yayınları.

⁶⁸⁹ Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.

değildir. Mustafa Kemal de kadını görünür kılmak için her fırsatı değerlendirmiş, kadınların özellikle seçme ve seçilme haklarını almasına kamusal alanda onu görünür kılacak her mesleği edinmelerine imkan sağlamıştır. Hem eşi Latife Hanım'ı gittiği her yere götürmüş hem de "Tek Parti döneminin" iki önemli kadın figürünü de yaratmıştır. Bunlardan ilki tarih, dil, yurttaşlık gibi konularda yanından ayırmadığı ve bir çok görev yüklediği "Afet İnan", diğeri ise bir "savaş pilotu" olması için bizzat yetiştirilmesini sağladığı "Sabiha Gökçen"dir.

Yine bu dönemde sıkça tartışılan bir konu, kadınların asker olması düşüncesidir. Özellikle Sabiha Gökçen'in üniformalı resimleri hem "kadın pilot" olarak rejimin yeni yüzünü Batı'ya gösterirken aynı zamanda "savaş pilotu" olarak dünyaya Türkiye'nin gücünü gösterecek milliyetçi bir duruşu da simgelemektedir. Sancar, bu tarihlerde, adını dünyaya duyurmak amacındaki yeni "Türk Ulusu"nun, kendini "kadın güzelliği" ile temsil edeceğine dair bir anlayışın milliyetçi çevrelerde de kabul gördüğünü ve bu yarışmaların Cumhuriyetçi seçkinlerinin gözünde bir cinsel ahlak meselesi olarak değil, Batı ile girilen bir tür rekabet olarak algılandığını ifade eder. Batıya benzeme/ Batıdan farklı olma ikilemi içinde kurulan Türk ulusunun tanımına hizmet eden Güzellik yarışmaları, ideolojik bir kurgu ögesi olarak "milli bir mesele"ye dönüşmüştür⁶⁹⁰.

Rejimin "modern simgesi" yeni kadın, Türkiye'nin Batı'dan farkının olmadığını gösteren bir figürdür aslında. Bu kadınların en başta gelenlerinden biri de, "Türk toplumunda kadının, kendine özgü saygın yerini Atatürk ve onun devrimleri sayesinde almış" olduğunu sonuna kadar savunan ve gösteren Türk kızı Sabiha Gökçen'dir Dersim harekatı⁶⁹¹ sonrası Gökçen'i ilk kutlayanlardan biri de İsmet İnönü'dür.

"...Sen savaş boyunca bize cephaneye taşıyan Türk kadınlarından birisin. Onlar bu işi yerde yapıyordu, sen gökte yapıyordun ve yapacaksın." mesajıyla Cumhuriyet'in gerçek kadınları olan Anadolu kadınları ile Cumhuriyet'in yeni kadını arasındaki sürekliliği Gökçen üzerinden yeniden kurmuştur. Atatürk içinde Gökçen'in başarısı önemlidir: "Seninle iftihar ediyorum! Gökçen! Yalnız ben değil....bütün bir Türk ulusu iftihar ediyor. Genç kızlarımızın neler

⁶⁹⁰ Sancar, S. (2012). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim Yayınları. 190.

⁶⁹¹ Gökçen, dünyanın ilk kadın savaş pilotudur. Bu unvanı, 1937 yılında Dersim hava harekatında keşif ve bombalama uçuşlarına katılarak kazanmıştır. Gökçen, kadınlara da askerlik hakkının tanınmasını ister ama Fevzi Çakmak'tan izin çıkmaz. Sabiha Gökçen'in kendi ağzında hayat hikayesi için bakınız. Gökçen, S. (1982). "Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle geçti. O. Verel (Editör). İstanbul: THK yayınları.

yapabileceklerini bir kez daha bütün dünyaya ispat ettiğin için ne kadar övünsen azdır”⁶⁹²

Yunus Nadi’de Sabiha Gökçen için bir yazı kaleme almıştır. Sabiha Gökçen’i “yalnız kendi cinsinden vatanperver Türk vatandaşı kadın gençliğine değil” tüm gençliğe örnek göstermiştir. Nadi, Sabiha Gökçen’nin, Avrupa’ya onların yapabileceği her şeyi bir Türk’ün de yapabileceğini gösterdiğini belirtir:

“....bundan tam iki yıl evvel Türk Kuşu⁶⁹³ açılırken Büyük Kurtarıcı, Türk gençliğine şu emri vermişlerdi....Büyük şefin işaret ettiği yolda hergün biraz daha ilerleyen ve dünya geneli arasında layık olduğu şerefli mevki alan Türk çocukları bu emri alır almaz bütün azim ile çalışıp.....toplam yirmi genç olmuşlardı. Bu gençlerin başında Atatürk kızı Gökçen yer alıyordu. Bu kız, büyük inkılab Şefinin havacılığa verdiği geniş ehemmiyetin bir sembolüydü. Türk kuşunun kanatları altında bu bir avuç Türk gencine düşen vazife çok çetindi. Atatürk’ün emirlerini yerine getirmek ve Türk çocuğunun muvaffak olamayacağı hiçbir çalışma sahası olmadığını bütün dünyaya göstermek gibi iki büyük ödevi omuzlarına almışlardı.”⁶⁹⁴

Avrupa’nın bilim ve tekniği ışığında, her mesleğin özellikle kadınlara açık olduğu inancına sahip olan rejim, dünyanın ilk kadın savaş pilotunu da yaratmıştır⁶⁹⁵. 1938’de Balkan Paketi heyetinin davetini kabul edip, tek başına Balkan turuna çıkan Sabiha Gökçen, Atina’da bu gezisinin amacını belirten bir konuşma yapmıştır:

“...Balkan turuna çıkan ilk askeri Türk kadın pilotu olduğum için mutluyum... Sanırım bu işi bütün dünyada ilk defa başarabilen ben olacağım. Türk kadınlarının her alanda neler yapabileceğine dost ülkelerin tanık olmasını istedim. Beni bir barış elçisi olarak da kabul edebilirsiniz...”⁶⁹⁶

Gökçen’in gezisinin iki amacı vardır: ilk olarak yeni imzalanan Balkan Paketi uyarınca işbirliği ve barış mesajları vermek, ikinci olarak da Balkanlar’a olduğu kadar tüm dünyaya “Türk kadınlarının her alanda neler yapabileceğini” ve yeni rejimin “modern simgeleri olduğunu” göstermektir. Bu aynı zamanda Nadi’nin ve de rejimin en önemseydiği noktadır.

⁶⁹² Altınay, A. G. (2000). Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu S. Gökçen". Ayşe Gül Altınay (editör). Vatan Millet Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 252,255.

⁶⁹³ 1935 yılında pilot yetiştirmek amacıyla, Türkkuşu açılmıştır. Sabiha Gökçen, yedi erkek öğrenci ile Rusya’ya planör öğretmenliği eğitimine gönderilmiştir. Sınıfındaki tek kızdır. Altınay’a göre Gökçen, erkeklerle “yan yana” milliyetçi bir duruşa sahiptir. (Altınay, 263). Türk kuşu kurumunun açılışını yapan Atatürk gençlere havacılıkla ilgili çalışmalarını istiyor ve şu şekilde sesleniyor:“Türk çocuğu! Her işte olduğu gibi havacılıkta da en yüksek güvenle gökte seni bekleyen yerini dolduracaksın. Bundan gerçek dostlarımız sevinecek ve Türk ulusu mutlu olacaktır.” İnönü: “ ...Türk kuşunu büyük bir ulusu havanın engin dünyası ile tanıştırap alıştıracak bir teşebbüs olarak alkışlamalıyız.” Nadi:“...bütün dünyayı uğraştıran elbet gereği gibi çalışacak ve bu alanda da herhangi bir ulustan geri kalmadığını gösterecektir...”

⁶⁹⁴ Nadi, Y. Bir Türk Kızının Kazandığı muvaffakiyet. (29 Mayıs 1937). Cumhuriyet, 1.

⁶⁹⁵ Arat, Y. (1999). Türkiye’de Modernlik Projesi ve Kadınlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Editörler). Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. (çev: N. Elhüseyni). (2.b). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 83.

⁶⁹⁶ Cumhuriyet, 1938.

Arat, S. Gökçen'in havacı üniformasıyla verdiği, başta Mustafa Kemal olmak üzere erkek izleyicilerin hayranlıkla baktığı resmin çok şey anlattığını *"mecazi anlamda bakılırsa eğer modernleşme projesinin amacı Batıya dönük liberal, demokratik ve laik bir toplum yaratmaksa, kadın bir pilot bütün bunların habercisidir. Bu Türkiye için yeni bir imaj, ülkenin kadınları içinde özendirilecek yeni bir modeldir. Bir kadın asker pilot üstü kapalı olarak milliyetçiliğin de ifadesidir. Ayrıca yeni bir yönetim biçiminin ve laik bir etosun yaratılmasında kadınların demokratik katılımını"*da ifade ettiğini vurgular⁶⁹⁷.

Nadi, Cumhuriyet kızlarına duyduğu inancı her fırsatta yazılarına yansıtır. Cumhuriyet'in yıldönümünde staddaki geçitte, gençlerin mükemmellik örneği sergileyerek Cumhuriyet'in bu ondört yılda kadınlık adına neler başardığını gösterdiğini belirterek rejimin modern görünümlü ve güçlü kızlarına dikkat çeker. Gurur duyduğu Türk kızlarının on dört yılda neler başardıklarını "iftihar"la anlatır:

*"...Türk gençliğinin az zamanda kat ettiği uzun mesafeye yalnız kızlarımızı delil diye alsak yeridir. Mükemmel izci kıyafetleriyle kızlarımız asker kolunda umumi ve muntazam heyetleriyle adeta heybetli bir geçiş yaptılar. Yalnız bir takım halinde değil onlarca takım olarak, Türklerin kadın fertlerinden asker olur mu meselesi geçit resmindeki kızlarımızın sert adımlı ve azimli yürüyüşlerinde kendiliğinden mahlul hale getirmiştir."*⁶⁹⁸

Atatürk inkılapları kadını hayata iade etmiş ve Türk nüfusunu iki katına çıkarmıştır. Bu bakımdan Türk ordusu da daha çok kuvvetlenmiştir. Orduyu sadece askeri güç olarak görmeyen Nadi'ye göre, vatanı savunmada her iki cinsin/kadın ve erkeğinde varlığı önemlidir. Cephe gerisini oluşturan kadınlara, gösteride paraşütle atlayan kızların ve pilot Gökçen'nin büyük örnek oluşturduğunu belirten Nadi'ye göre:

*Türk kızı ve kadınlarından asker olur mu?... Türk kadınlığı Türk milletinin feyizli kaynağıdır. Bu kadar yüksek karakterlerle yetişen yeni Türk kadınlığının yarın ki yüksek analık vasıflarını düşünmek bile bu yolla milli müdafaa cephesinin kazanacağı sonsuz kuvvetleri bize göstermeğe kafidir. İşte Türk kızları şimdiden tayyarecilik sahasında kendilerini göstermeye başladılar. Burası askerliğin bir sahasıdır ki işte orada Türk kızlarının pekala vazife alabilecekleri anlaşılmış."*⁶⁹⁹

Yunus Nadi, başta Sabiha Gökçen olmak üzere onun örnek olduğu, mesela paraşütle atlayan Türk kızlarının görüntülerinden çok etkilenir. Cumhuriyet'in çok kısa bir sürede kadını hayatın her alanında var ettiğinin altını çizer. Kızlardan asker olur mu

⁶⁹⁷ Arat,85

⁶⁹⁸ Nadi, Y. Cumhuriyet Türkiyesinde Genç Nesiller. (5 Kasım 1937). Cumhuriyet, 1.

⁶⁹⁹ A.g.e.

sorusunu sormasındaki temel neden ise, 1937 yılı hızla silahlanıp savaşa doğru sürüklenen Avrupa da özellikle Almanya ve İtalya’da tartışılan konuların başında kadınların askerlik meselesinin gelmesidir. Rusya da o dönem kadınlarda askerlik yapmaktadır⁷⁰⁰. Nadi, izlediği görüntülerden Türk kızlarının askerlik yapabilecek yetenekte olduğunu görmüş olsa da yine de kadının vatana hizmetinin sadece askerlik yaparak olmak zorunda olmadığını -ki böyle olursa bile Türk kızlarının bunu başaracağına inanmıştır- cephe gerisinin de çok önemli olduğunu belirtir. Kadın anne olarak çocuğunu vatana yararlı, iyi evlatlar olarak yetiştirerek de bu hizmeti yerine getirebilecektir.

4.3.2.2.Nadi ve Kadınlara Siyasi Hakların Verilmesi

Cumhuriyet gazetesinin “Kadınlara İntihap Hakkı verilmek isteniyor”⁷⁰¹ başlıklı manşeti aslında uzun zamandır tartışılan bir konunun ilk müjdesini de vermiştir. Yeni düzenlenen Belediye Kanunu içerisinde kadınlara da seçme hakkı tanınması gündemdedir. Belediye kanununun meclisten geçip Mustafa Kemal’in onayına sunulması üzerine Kadınlar Birliği önderliğinde Ankara ve İstanbul da miting düzenleneceği konuşulur⁷⁰². Bu süreçte Nadi kadınlara tanınması beklenen seçme hakkı, üzerine bir yazı yazar. Nadi, kadının erkekten geride durması için hiçbir neden olmadığına zaten bu zihniyette olan Cumhuriyet rejiminin başta Aile kanunu çıkartıp ve ardından peçe ve çarşafı atarak kadını, medeni hayatın dışında tutan her şeyden uzaklaştırdığını belirttikten sonra bunun sadece

⁷⁰⁰ Kadınların askerlik yapması konusunun bir diğer boyutu kadınların siyasi haklarını almaları konusunda sıkça gündeme gelmiştir. Aslında bu, kadınların hakları almasında muhalif olmasa da gönülsüz olanların söylemidir. Bu “modern erkeklerle eşit olup, oy hakkı aldılar, öyleyse askerlikte yapsınlar”. Yani bir nevi kadınların “liyakat” sorununu da yansıtır.

⁷⁰¹ Kadınlara İntihap Hakkı verilmek isteniyor. (21 Mart 1930). Cumhuriyet, 1.

⁷⁰² Miting de Kadınlar Birliği başkanı Latife Hanım yaptığı konuşmasını, “Yaşasın Gazi, Yaşasın Kadınlık” sözleriyle bitirmiştir. 11 Nisan günü Kadınlar Birliği tarafından düzenlenen Sultan Ahmed meydanında miting de buluşmuşlardır. Cumhuriyet gazetesi mitinge dair biraz da dedikodu yapmıştır: mitinge kadınlardan çok erkekler katılmıştır. Kadınlar Birliği yönetimiyle arasında soğukluk bulunan eski Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Muhittin , bir nutuk söyleyeceğini iddia etmesine rağmen, gelmemiş fakat yanındaki birkaç kişiye miting alanından arabayla geçerken “bunların yapacağı miting ancak bu kadar olur” demiştir. Nadi, Y. Kadınların Mitingi. (12 Nisan 1930). Cumhuriyet, 1. Yine 1934 yılında seçme ve seçilme hakkının verilmesi sonrası yine bir miting düzenleyen Kadınlar Birliği mitinge davet ettiği Türk kadınına şöyle seslenmektedir: “Türk Kadını! Büyük Atatürk Yüce Önder Türk kadınının hakkını verdi. Saylav seçmek ve seçilmek Büyük Ulus Kurultayınca kabul edildi. Türk kadını Unutma ki Türk içtimai hayatının temelisin. Buna İstiklal savaşının kara günlerinde sırtında cephane taşıyarak kara sapanla toprak kazıyarak eriştin. Hız alan inkılabda aldığın yerle kendi mevkini kendin kurdun. Layık olduğun siyasi hak sana verilmiştir. Bu mesud günü bugün hep beraber kutlayacağız. Saat 10 da Beyazıt cumhuriyet meydanına gel. Türk Kadınlar Birliği”. Kadın Birliğinin daveti. (7 Aralık 1934). Cumhuriyet, 6.

belediye ile sınırlı kalmayacağını her alanda seçme ve seçilme hakkının tanınacağını da umut ettiğini belirtir⁷⁰³.

Milli Mücadele esnasında köylü kadın rolü ve kahramanlıkları, Cumhuriyet'in "ideal yurttaş" kimliğinin inşasında bir atıf unsuru olarak kullanılmıştır. Savaşta fedakârlıklar, kadınlar için bağımsızlık yolunda erkeklerle "eşit roller" e sahip olunduğunun ve "rüştün" kazanıldığının ispatı olmuştur. Kadın hareketinin önde gelen savunucularından, Nezihe Muhiddin de haklara karşı liyakat tartışmasını yapanlara, Anadolu kadınına örnek göstermiştir. Yine "eşitlik" ilkesine referans yaparak siyasal hak talep eden kadınların bu arzularına kavuşması için tıpkı erkekler gibi askerlik yükümlülüğü altına girmeleri gerektiği iddia edilen bu polemik, 1920'lerin sonunda başlayıp hem entelektüel alanda hem de siyasal zeminde 1930'larda hakların alınması aşamasında da devam etmiştir⁷⁰⁴.

Kadınlara verilen hakların kamuoyunda bazı erkek yazarlarca değerlendirmelerinden çıkan sonuç ortak bir tespite dayanmaktadır: "Kadın seçme ve seçilme hakkını doğal bir hak olarak değil, Kurtuluş savaşında cephe gerisinde çok çalışıp, fedakârlık yaptığı için hak etmişti". Buna göre kadının, hakkını alması için "rüştünü" ispat etmesi gerekiyordu. Seçim hakkının tanınmasıyla bu tartışma yeniden gündeme gelmiştir. Cumhuriyet gazetesi, 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının Meclis'ten geçtiği gün, meclis koridorlarında yankılanan sesleri haberleştirir: "*Bazı mebuslar meclis koridorlarında bütün siyasi haklarına sahip olan Türk kadınına asker olmak hakkı da verilmelidir diyorlar*"⁷⁰⁵. Nadi, böyle bir söyleme sahip olmamıştır. Aksine, kadınların siyasal haklarını almasının basındaki en büyük destekçilerinden biri olmuştur.

⁷⁰³ Nadi, Y. Kadınlara Seçim Hakkı. (9 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

⁷⁰⁴ Söz konusu tartışmanın siyasal zeminde ilk ortaya çıktığı yer, Büyük Millet Meclisi'nde Askeri Mükellefiyet Kanunu'nun görüşülmesidir. Hakkı Tarık Us, kadınlara ancak zorunlu askerlik karşılığı siyasal hak verilebileceği tezini öne sürmüştü, Recep Peker ise buna karşılık annelerin evlat yetiştirerek "bu hizmeti şimdilik yerine getirdiğini" savunmuştur. Bkz. TBMM Zabıtı Ceride. (1930). Devre:3, İçtima: 4, Cild:22, 5. İnkat. s.385-386. 1930'lu yıllarda kadının askerliği konusu, basında da sıkça tartışılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde özellikle Yunus Nadi'nin yazıları ve Yeni Adam dergisinde İsmail Hakkı ile İzzeddin Şadan'ın polemik bu tartışmalara örnektir.(Öztan,105).

⁷⁰⁵ 6 Birincikanun 1934, Cumhuriyet. Milliyetçi akımın hızla yükseldiği ve dünyanın yeni bir savaş hazırlığı yaptığı özellikle Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya'nın hızlı silahlanma ve askerliği "vatan" düşüncesiyle eşitlediği bir dönemde bu tartışma sadece Türkiye'de değil tartışılmaz. Uluslar arası Kadın Birliği Kongresi için İstanbul'a gelen dünya feministleriyle görüşmeler yapan Suat Derviş'in kadınlara yönelttiği anket soruları arasında "Kadınlar Askerlik Yapabilir mi?" sorusu da vardır. Yine Cumhuriyet gazetesi sayfalarına taşıdığı askerlik tartışmalarıyla ilgili haberleri asker Sovyet kadınlarının fotoğraflarıyla sunar. Suat Derviş'in Dünya feministleri ile yaptığı röportajlarda sorduğu 3 sorudan birisi: "Kadın asker olabilir mi?"dir. bu aynı zamanda o dönem her ülkede tartışılan bir konudur. Bu konuya Cumhuriyet gazetesi de sayfalarında yer vermiştir.

Gerçekten de 1934 yılında siyasi hakların verilmesiyle⁷⁰⁶, İstanbul ve Ankara’da kadınların bir bayram havasında olduğu ve kendilerine haklarını “savaşmadan veren” rejime şükranlarını sunmak için birbiriyle yarıştıkları bir durum söz konusudur. Cumhuriyet gazetesi bu kutlamaları sayfalarına şöyle yansıtır:

*“Ankara da kadınlar Bayan Afet’in de katıldığı bir toplantıda, Halkevlerinde Atatürk’e ve büyüklere şükranlarının sunulmasına karar verildi. İstanbul da ise kadınlar saat onbuçukta Beyazıdda toplanacak, mebus seçilmek, seçilebilmek haklarının tanınmasından ötürü duydukları büyük sevinci ortaya koyacaklardır. Buradaki toplantıda Atatürk’e, Büyük Millet Meclisi başkanına, Başbakana ve C. H. F. Genel yazganına telyazıları çekilmesi de kararlaştırılacaktır. Buradaki toplantıdan sonra Taksim meydanına giderek Cumhuriyet abidesine çelenk koyulacaktır.”*⁷⁰⁷

Kadınlar Birliği tarafından Ankara ve İstanbul’da büyük nutuklar okunmuş ve Ankara’ya teşekkür telgrafı çekilmiştir. Atatürk, Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir Işık’a *“Erdemli Türk kadınının yeni çalışma yolunda kendine düşen büyük işi güvenle başaracağına kuşku yoktur.”* diye cevap vermiştir⁷⁰⁸.

1934 yılının Aralık ayında kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle birlikte, Türk siyasal hayatında bir ilk gerçekleşmiş ve 1935 yılının başında yapılan seçimlerde 17 kadın vekil meclise girmiştir. Cumhuriyet gazetesi, seçim öncesinde kadın adaylara geniş yer ayırmış, her adayı tek tek tanıtıp, hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Nadi, yazısında meclise 17 kadın vekilin girmesinin bir anlamda az ama aslında tek bir vekil girse bile Türk inkılâbının hedeflediği amacı gerçekleştirmiş olduğunu, İngiltere’de vekil hakkı verildikten sonra, meclise sadece bir kadın vekilin girdiğini ve bunun bile çok büyük iş olarak görüldüğünü belirtir. Bu durumda 17 kadın vekil başarıdır. Parlamente’ye kadın mebus gönderen başka uluslarında olduğunu ifade eden Nadi, “Sufragetta” adını taşıyan kadınların İngiltere’de kadınlara oy hakkı elde etmek için epey

⁷⁰⁶ A. İnan, “Medeni Bilgiler” kitabında yer alan, kadınların seçme hakkıyla ne kadar ilgilendiğini anladığımız bir anısını paylaşır. 1929-1930 ders yılında Ankara Musiki Muallim Mektebi’nde Yurt Bilgisi ve Tarih öğretmenliği yapmaktadır. Okulda kız ve erkek öğrenciler birlikte ders görmektedir. İnan, yurt bilgisi dersinde, dersi uygulamalı anlatmak amacıyla bir yerel seçim denemesi yaptırır. Sınıfta belediye başkanı olarak bir kız öğrenci seçilince, erkek öğrencilerden birisi, mevcut kanunlarda kadınların oy hakkı olmadığı gerekçesiyle itiraz eder. Bunun üzerine İnan, çocuğa en kısa zamanda kadınlarında oy hakkına kavuşacaklarını ve en azından bu sınıf içinde kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin tamamen eşit ve aynı haklara sahip olduğunu vurgular. İnan Mustafa Kemal’e “Hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan, o sınıfta ders vermeyeceğim.” der İnan, A. (2014). Atatürk hakkında hatıralar ve Belgeler. Arı İnan (Editör). (13.b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 38.

⁷⁰⁷ (6 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1. Birkaç gün süreyle Cumhuriyet gazetesi attığı başlıklarla bir bayramı kutlar gibidir: “Türk Kadınının Sevinci”, “Kadınlığın Kutlu Sesi”, “Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri”.

⁷⁰⁸ Ata’nın Kadınlara Cevabı. (7 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

gürültülü çalışmalar yaptıklarını ama artık bu çalışmaları duymadıklarını ve bu sufragetta kelimesinin tarihe karıştığını belirtir⁷⁰⁹.

Bu dönemde Avrupa'daki kadın işlerinin daha çok kadının ulusal ve uluslararası yaşayışta yapabileceği iyilikler yönünde ilerlediğini belirtir. Fransa'daki kadın hakkı kımıldanışlarının “korkak bir duruşa” sahip olduğunu düşünen Nadi, Fransız kadınlarının bu hakkı almalarının kolay olmayacağına inanır. Dinin ve onun yanlış algılanışının kadınlığın haklarını alamamasında önemli bir rol oynadığını, Türk kadının bu hakları daha kolay almasını “Türkün derin ve büyük tarihinde oldum olasıya kadına saygı değer yüksek bir yer vermesinden ileri “ geldiğinin ve bu kadar olumsuz şartlarda bile “Türk kadının yine de kendi tarihsel ve ulusal benliğini saklamaktan geri durmamış” olduğunu belirtir. Böylece aslında Türk kadını “çuldan ve duvardan çıkmakla ancak kendisinin tarihsel yaşayışına dönmüştür. Bu da bizi Avrupa devletlerinden ayıran noktadır. *“Türk kadının meclise girmesi, Türkiye’de kadınlık işinin kesenkes(kat’i) çözülmesinin en yüksek ve en parlak belgesidir.”*⁷¹⁰

Nadi burada, Gökalp’in Türk kadınının İslam öncesi Türk tarihinde her açıdan erkek ile eşit olduğunu, bu durumu bozanın İslam’ı yozlaştıran Arap-Acem kültürünün, Türk kültürünü baskılamasına izin veren Osmanlı olduğu yönündeki tezini de paylaşmış olur. Cumhuriyet aslında Batı’dan aldığı kadına dair her yenilikte, kendi özüne dönüşü sağlamaktadır.

4.3.2.3.Doğu’da Bir İlk: Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi

Nadi, 1935 seçimleri sonrası bir değerlendirme yaptığı yazısında, Uluslararası Kadın Birliği’nin Büyük Kongresi’nin bu yıl İstanbul’da yapılacağını haber verir ve Türk kadınının artık dünyanın o bildiği gibi “umacı bir yaratık” olmadığını ve bu gerçeğin “bu kez dünya kadınlarını İstanbul’da karşılayıp ağırladığımızda ve kadınlığa dokunur işleri kendileriyle birlikte konuştuğumuzda bütün dünyanın gözü önünde bir daha parlamış” olacağını belirtir. Kongrenin bu yönü bile başlı başına önemlidir. Nadi, yine kongrenin içeriğinden çok, bu kongrenin dünyaya Türkiye adına vereceği mesajı vurgular:

⁷⁰⁹ Nadi, Y. Sosyal Yaşayışta Yeni Büyük Adım: Büyük Mecliste Türk Kadını. (1 Mart 1935). Cumhuriyet, 1.

⁷¹⁰ A.g.e.

“(...)Büyük Türk ulusunun yarısını Türk kadınlığı doldurur. Türk kadını kız olarak, ana olarak, evin barkın iç bakanı olarak başlı başına bir varlıktır. Geçmişte de bu böyledir. Tarih ortadadır.... Türk kadını ulusu çekip çevirmekte sözü geçen yüksek bir yaratıktır. Ulus divanında Türk kadınının yeri hakanın sağ yanı idi ve denebilirki onun sözü de hakanınkinden üstündü.”⁷¹¹

Nadi, Mustafa Kemal’in kadına bakış açısını da yansıttığı düşünceleri, öncelikle kadının geleneksel ve vazgeçilmez rolü olan anneliğin altını çizmekte daha sonra ise geçmişte olduğu gibi rejimin ona verdiği haklarla kamusal alanda da varlık bulunduğunu belirtir. İslam dininin yanlış anlaşılışının, kadına uygunsuz bir yaşam biçimi sağlamış olması bile, Türk kadınının özelliklerini değiştirmedini belirtirken, bunu aslında tersi gibiymiş gibi gösteren oryantalist söyleme de tepkilidir:

“Türk kadının divanlara serilerek nargile içen tembeller gibi gösterenler Avrupalıların uydurma düşünüşlü adamlarıdır. Türk kadının yaşayışta erkeklerle birlikte çalışmaktan uzak tutmak büyük bir yanlışlıktır....memesindeki çocuğu arkasında asılı Türk kadını, kağnısıyla günlerce uzaklara silah, cephane taşımıştır. Saçlarını kesip oklarına yay yapan Kartaca kadınlarından sonra hangi ulusun kadınları gösterilebilir ki bu kadar yüksek ulusal bir işte bu kadar ileri baturluk göstermiş olsun? Topun tanesini taşıyan kadın da, ya o topu kullanan karayağız yiğit erkek kim? O da o Türk kadınını yetiştirdiği aslan yavrusu değil mi?”

Türk evi, baş buyrukçusu ve baş yapıcısı kadın olan örneksiz bir fabrikadır. Kadın orada çocuklarını yetiştirmeye varıncaya kadar evin bütün gerekliliklerine kendi becerikliliğiyle düzen verir. Dünyadan ekonomi bilgisi kalksa Türk kadının kendi evi içinde yaptıklarına bakılarak bu bilim yeniden ortaya konabilirdi.”⁷¹²

Nadi ‘nin oy hakkını hak edenin aslında Anadolu kadınının olduğu, yazısında yaptığı tariftan anlaşılmaktadır. Bu dönemde özellikle erkek seçkinlerin söyleminde -ki buna Atatürk’te dahildir- bir Anadolu-İstanbul kadını ayrımı vardır. Genelde bu İstanbul kadını süsüne düşkün, savurgan yeni rejimin değer yargılarına uymayan bir kadın tipi olarak resmedilir. Nadi’nin yazılarına böyle bir ayrım yansımamıştır. Fakat oy hakkını hak eden kadını tanımlayan tarifi, kadınların haklarını hiçbir mücadele etmeden, Atatürk’ün sayesinde elde ettiğini belirterek II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in ilanına kadar olan kadın hareketinden hiç söz etmemesi ve daha da net bir tavır olarak, çalışmanın zaman dilimine

⁷¹¹ Yazıyla aynı gün gazetenin ilk sayfasında da şöyle bir haber yer almaktadır. Yunus Nadi’nin ve Kemalist rejimin en önem verdiği konulardan biri, Kadının Avrupalı olması ve Avrupa tarafından takdir edilmesi meselesidir. Fransız *Matin* gazetesinin “Fransız Kadını, sosyal müsavat bakımından Türk kızkardeşinin talihine gıpta edebilir” diyor ve çok kısa sürede Türk inkılabıyla kadının toplumsal konumundaki değişime dikkat çekmiştir. Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1.

⁷¹² Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1.

girmeyen 1929 öncesi dönemde Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Muhittin ile yaşadığı tartışma bu yönde bazı soru işaretlerini doğurmaktadır.

1935 yılı 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nin⁷¹³ İstanbul'da toplanacağı bir yıldır. Kongrenin Türkiye'de yapılıyor olması, yeni rejim için çok önemli bir olaydır. Bu sayede bütün dünya yeni rejimin “yeni kadını”nı görecektir. Üstelik bu yeni kadın Batı'daki birçok ülkeden daha önce seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Yeni rejimin modernliği de, eski halinden eser kalmayan bu modern kadının üzerinden yeniden üretilecektir. Bu düşünce Cumhuriyet'in ilk sayfasında kendine hemen yer bulur:

“Düne kadar Türk kadınına mahpus hayatı yaşatan saltanatın eski ocağında Türk kızının dünya kadınlarını toplamış olması yönünden çok önemlidir. Kongrede 17 kadın sayılabilecek tek tek kürsüye çağırılmış ve alkışlanmıştı. Atatürk'ün esaret zincirinden kurtardığı Türk kadınının bu zaferini ve o zaferin nümayişini bütün dünya görmüştür. Latife Bekir yaptığı konuşma da haklarını verdiği için Atatürk'e şükranlarını sunmakta ve “bundan böyle Türkiye’de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek şefin iradesi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır. Bu kadar fırtınalar arasında yarı gömülmüş bir milletin mukadderatına derin imanını muhafaza eden ve her türlü tezatlar arasında Türk kız kardeşlerinizin dileklerini seçen Dahi bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır.”⁷¹⁴

Nadi, feminist⁷¹⁵ olmadığı için altını çizerek başladığı yazısında, hakları aldığı için artık “kadınlık sorunu bitti” denemeyeceğini belirtir. İnsanlık hayatının yarısını oluşturan kadının geçmişten bugüne hak bakımından hep ikinci plana atıldığını, insanlığın gerçekten mutlu bir hayata erişebilmesi için kadının, insanlığın yarısı sayılan varlığını, bütün hakları ile tanımak gerektiğini belirtir:

“Acaba Türk kadınlığı hakları aldığı için sorunları büsbütün çözülmüş müdür, ve acaba artık Türkiye’de kadın hakları konusunda yapılacak iş kalmamış mıdır?”

⁷¹³Kongre ilk defa bir şark memleketinde toplanacaktır. Birliğin başlıca gayelerinden bir sulh ve silahsızlanma olacaktır. Gerek siyasal ve gerek hukuki, ahlaki ve ekonomik alanlarda, erkeklerle kadın arasında tam bir müsavet temin etmek olduğudur. Daha önceki kongreler: ilk kongre 1902’de Vaşington’da, 1904’te Berlin’de, 1906’da Kopenhag’da, 1911’de İstokholm’de, 1913 Peşte, 1920 Cenevre, 1923 Roma, 1926 Paris ve 1929 da Berlin de. Dünya Kadınları Bugün Yıldız Sarayında Toplanıyorlar. (18 Nisan 1935). Cumhuriyet, 4.

⁷¹⁴Dünya Kadınları Bugün Yıldız Sarayında Toplanıyorlar. (18 Nisan 1935). Cumhuriyet, 4.

⁷¹⁵Türk kadınına verilen haklar, bu dönemde pek hoşlanılmayan feminizm kelimesi çerçevesinde tanımlanmamıştır: “İnkılap Türkiye’de kadın erkeğin dengi tanınmış tam hukuklu bir insandır. Bizim kadınlık davamız, Avrupa’daki feminizmin semtine bile uğramamıştır. Bazı en medeni Avrupa memleketlerinde bile hala tahakkuku için uğraşılacak kadın haklarını Türk kadını çoktan elde etmiştir. Bizdeki kadınlık davası, Avrupa feminizminden şu itibarla daha derin ve şumüllüdür ki, oradaki kadın bir takım siyasal fırkaların intihabat dalaverelerine, alet telakki olunmuş, biz de ise kadının kurtuluşu bir insanlık ve bir millet davası olarak tahakkuk ettirilmiştir.”⁷¹⁵ İnkılap Türkiye’de Kadın, Osmanlı İmparatorluğundan... Türkiye Cumhuriyetine... Nasıldı Nasıl Oldu?. (29 Ekim 1996). Cumhuriyet, 39. Onuncu yıl hatırası, 1933.

Maalesef kadın sorunu ülkemizde hala yerinde duruyor ve yerlerde sürünüyor.”⁷¹⁶

Bu sözlerine bakarak kendisine “zamanın modaları arasına giren laflardan biri yapıştırılarak feminist” denilmemesi gerektiğini de açıkça ifade eder.

“ Bizi sadece insanlığın bağrında açık bir yara gibi kanayan kadınlık sorununu açıkça görüyor ve açık söylüyoruz. Türkiye’de kadınlığa hak tanılması idealist rejimin yalnız doğru yolu gösteren kuvvetli bir işareti gibi alınmalıdır. O kadar. Buna göre ülkemizdeki durumdan dolayı kadından daha çok rejimi alkışlamak ve daha çok onu kutlamak yerinde olur. (...) bu dava çözülmüş bir dava değildir, belki henüz ele alınmaya başlanmış bir davadır. Bütün yeryüzünü kaplayan bu dava da ülkemizin bu davayı çözüp düzelttiğini söylemek, sadece kendi kendimizi aldatmak demek olur. Biz böyle hayallerle oyalanamayız, biz biliriz ki bu sorun bizim ülkemizde dahi hala olduğu gibi apaçık duruyor.”⁷¹⁷

Kadınlar Birliği başkanının Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nin açılış gününde bir kadın olarak “Artık Türkiye’de kadınlık meselesi yoktur, bitmiştir” sözlerine karşılık Nadi, feminist olarak nitelendirilebileceğini de göze alarak “kadınlık sorunu bitti demek kendimizi kandırmak olur” demesi oldukça ironiktir. Kadınlar Birliği başkanının bu tavrı, Birliğe yöneltilen rejimin sınırları çerçevesinde bir yönetim sergileyip, “kadın hakları” söylemini bağımsız yürütemedikleri eleştirisini de haklı çıkarmaktadır. Fakat Nadi’de bu düşüncelerini üç yıl sonra yazdığı başka bir yazısında “Türkiye’de kadınlık sorunu bitmiştir” diyerek değiştirip, Kadınlar Birliği başkanı ile aynı noktada buluşmuştur.

Nadi, “Türk kadını en büyük inkılabımızda hürriyet hakkı namına neler kazandı ve daha neler kazanmağa hakkı vardır?” sorusuyla başladığı yazısında, çok önemsedığı hedefin gerçekleştiğini de belirtmiştir: “Türk inkılaplarının Türk kadınına temin ettiği ilk umumi hak, Türk kadınının tıpkı kardeşi Türk erkeği gibi ferdi hürriyet hakkına malikiyetidir(...) Artık bu umumi halinde Türk kadınının Avrupalı hemşerisinden hiçbir farkı kalmamıştır.”⁷¹⁸ sözleriyle Nadi, aslında “kadınlık sorunu”na da noktayı koymuştur. Batı’ya benzeyen kadın, ulaşılması gereken noktadır, onun gözünde. Yazısına başladığı cümle hem rejimin hem de Nadi’nin seçkin bakışını da yansıtır. Kadına verilecek hakları, almaya hakkı olanları seçkinler/erkekler belirleyecektir. Nadi’nin “kadına hakların Atatürk

⁷¹⁶ Nadi, Y. Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi Dolayısıyla: KADIN!. (20 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.

⁷¹⁷ A.g.e

⁷¹⁸ Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.

tarafından verildiği ve kadınların rejime şükran duyması” gerektiği düşüncesi, dönemin ve bugüne kadar Kemalist düşüncenin benimsediği bir söylemdir ve bu sık sık tekrarlanır⁷¹⁹.

4.3.3.Nadi ve Kadının Toplumsal Görevleri

Kemalist modernleşme projesinde devrimlerin ve milliyetçi değerlerin meşrulaştırılması ve yerleştirilmesi aşamasında aile önemli bir yer tutar⁷²⁰. Yeni ulus devletin meydana çıkması ve kendi kimliğini oluşturmada en etkili ideoloji, Kemalizmin altı okundan biri de olan milliyetçilik olmuştur. Bu ilke çerçevesinde rejim, milletin beraberliğini sağlamada “milli birlik” oluşturmada, en önemli görevi “aile”ye yüklemiştir. İnkılaplarla yeniden yaratılan toplumun, “yeni toplum”un birlik ve beraberliğini sağlayacak en önemli kurum olan aile de bu yeni topluma uyum sağlayacak Batılı ilkelerle (medeni hukuk, kıyafet, eğitim vb) donatılarak “yeni aile” oluşturulmalı fakat aynı zamanda da bu “yeni aile” öztürk kültürüne uygun olarak da “milli aile” olarak kalmalıdır da. Yeni ailenin yaratılması, aslında ailenin temeli olan “yeni kadın”nın da yaratılması demektir. Burada önemli olan nokta yine Gökalpçi bir dille medeniyet-hars ayırımına uymaktır. Batılılaşarak, Avrupa ile aynılaştıran yeni toplumun Avrupa’dan ayrılacak olan yanı/farkı “aile/kadın” olacaktır.

Rejimin bir çok inkılabında olduğu gibi “aile ve kadın” tasavvurları da, Tanzimat dönemi yenileşme hareketleri ile başlamış ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde en çok üzerinde durulan konular olan “milli aile” ve “yeni kadın” düşünceleri, Cumhuriyet dönemine aktarılmıştır. Çakır, bu dönemde devleti kurtarma düşüncesi çerçevesinde ortaya atılan üç düşünce akımının –İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük- farklı tonlarda da olsa

⁷¹⁹ Yunus Nadi’nin sık sık gazetede köşesini kullanmasına izin verdiği Abidin Daver, Fransız kadınlarının oy hakkı elde etme mücadelesi üzerinden Türk kadınına seslenmiştir. Yazısında böyle bir mücadele vermeden Mustafa Kemal’in kadına verdiği haklarla şu an meclise soktuğu 17 kadın mebusan ve on yılda neler yaşadığını hatırlatarak ve kadının kendisine verilenlere şükretmesini istiyordu: “*çünkü on sene evvel çarşaf endamını, peçe yüzünü, kafes benliğini, harem varlığını bir ayıp gibi dünyadan gizliyordu. O zaman Fransız kadını serbestiyile yaşıyordu. On sene içinde sen haremeden çıktın, kafesi kırdın, çarşafı attın, peçeyi yırttın. Savaş günlerinde erkek kalmadığı için, saltanat seni yalnız sokaka süpürgeciliğine ve posta gişsesine pul saymağa layık görmüştü. Cumhuriyet rejimi ise, seni erkeğin yanına oturttu. Gücüne gitmezse diyeyimki erkeğin yanına yükseltti. Erkek ne öğrendiyse sen de öğrendin. Erkek ne yapıyorsa sen de yaptın, ekek ne olabiliyorsa sen de oldun. Türk kadını sevin kıvanç duy ki Kamal Atatürk seni, on sene içinde, hürriyetin anası olan Fransız kızlarından daha yükseklerle çıkardı.*”

⁷²⁰ Şerifsoy, S. (2000). Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950. A. Altınay (Editör). Vatan Millet Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.155. Kemalist modernleşme de aile kavramı için Şerifsoy(2000), ders kitaplarında aileyi tanımlayan ayrıntılı bir yorum için bkz. Kanıcı, T. (2008). Cumhuriyet’in İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları. N. Mutluer (Editör). Cinsiyet Halleri. İstanbul: Varlık Yayınları. S.88-101.

bu ataerkil görüşü barındırdığını ifade eder. Bu akımların hepsinde Batı'nın maddi dünyası ile Doğu'nun manevi dünyası arasında dengeyi sağlama işi kadına verilmiştir. Böylece toplumsal yapıyı kontrol altına almanın yolu, kadınları kontrol altına almaktan geçmektedir. Osmanlı modernleşmesinin üzerinde durduğu en önemli konunun "aile" ve "kadın" olması bu noktada anlamlıdır. "Milli aile"⁷²¹ özellikle Osmanlı modernleşmesinin, Türk modernleşmesine bıraktığı en önemli miraslardan, sürekliliklerden biri olmuştur ⁷²².

Osmanlı toplumunda II. Meşrutiyet ile oluşan liberal hava, toplumun temel birimi olarak "aile"yi de etkilemiş ve aile bu dönemin en çok üzerinde durulan konusu olmuştur. Toplumsal dönüşüm, Osmanlı geleneksel ailesinin de bir dönüşüm yaşamasını sağlamıştır. Halkçılık bölümünden de hatırlanacağı gibi "Yeni Mecmua", "Genç Kalemler" ve "Yeni Felsefe" gibi dergiler ve özellikle Ziya Gökalp, 1908 yılında ilan edilen Hürriyeti, Osmanlı toplumunda yaşanan bir "siyasi inkılap" olarak değerlendirmiş ve toplumda yaşanacak bir içtimai inkılabı beklemeye başlamışlardır. Bu o dönemin önemli bir kadın dergisi olan *Kadınlar Dünyası*'nın yaptığı açıklamada da net olarak görülür.

"Memleketimizde bir inkılâp geçiriyoruz. "İnkılab-ı siyasiye"yi yaptık fakat bir de inkılab-ı içtimaiye lazım. İşte bu "İnkılab-ı içtimaiye"yi ancak aile hayatını ıslah etmekle yapabiliriz." ⁷²³

İttihat ve Terakki ve Ziya Gökalp ile aynı görüşleri paylaşmış olması kadın hareketini Türk milliyetçiliği ile buluşturmuştur⁷²⁴. İçtimai inkılapla beklenen, özellikle kadınların cahilliğinin giderilmesi ve böylece eğitilerek cahillikten kurtarılıp ilerlemesi sağlanan kadının, toplumunda ilerlemesini sağlayacağı düşüncesi idi. Birinci Dünya Savaşı zamanında erkek nüfusun yokluğu İT yönetimini erkeklerin kamusal alanda yaptıkları işleri kadınlara vermeye yöneltmiş, kadını özel alandan çıkarıp kamusal alana sokmuş ve aileyi de kamusal alanın bir parçası yapmıştır. Toprak, İT'nin bu uygulamasıyla "milli aile"yi devletin uğraş alanına soktuğunu ve özellikle bu dönemde dayanışmacı düşüncenin

⁷²¹ İttihat ve Terakki cemiyeti "milli aile" yaratma konusunda evliliği teşvik politikası izlemiştir. Savaş yıllarında Harbiye Bakanı Enver Paşa'nın isteğiyle kurulan "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" adlı örgüt, ailenin çöküşünü önlemek için çalıştığı memur ve işçiler için zorunlu evlilik ilkesi getirmiş, damat ve gelin adaylarını tanıştırmak için günlük gazetelerin baş sayfalarında adayların özgeçmişlerini ilanlar vererek yayınlamıştır. Milli aile konusunda doyurucu bir analiz için, Zafer Toprak'ın iki makalesine bakılabilir. Z. Toprak, II: Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm" Sosyo-Kültürel Değişme içinde Türk ailesi, cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, diğer bir çalışma ise, Z. Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalışma Cemiyeti, Kadın askerler ve Milli Aile", Tarih ve Toplum, cilt 9, sayı:51, 1988.

⁷²² Çakır, 2010: 100.

⁷²³ Berktaş, 2006a: 104-5.

⁷²⁴ Çakır, 100;

etkisiyle ailenin, devletten ayrı görülmeden, dayanışmacı toplum yapısının temeline yerleştirildiğini belirtir⁷²⁵.

Gökalp “Türkçülüğün Esasları” kitabında siyaset ve toplum felsefesinin temeline oturttuğu “yeni hayat”ı tanımlarken bunun en önemli unsuru olarak “kadın” ve “milli kültür” söyleminin temel bir parçası olarak “aile”yi göstermiştir. Bu aynı zamanda Kemalist halkçılık düşüncesinin kökeni olan “Halka Doğru” dergisi ve hareketinin, aile ve kadına bakışını da göstermektedir. Halkçılık bölümünde üzerinde durulan solidarizmin toplumda yaratmak istediği dayanışma duygusunda, aile de önemli bir mevzi olarak değerlendirilmiştir. Gökalp, İT’nin evlenmeyi özendirici ve nüfus artırıcı politikaları ve kadın eğitimi gibi konularla yeniden yaratmayı tasarladığı “milli aile”yi, temel analizi olan medeniyet-hars ayrımıyla tanımlamıştır. Milli aile medenileşip, Batı’yı örnek alırken taklitten uzak kalıp, kendine “özgü” karakterini yani farklılığını koruyacaktır. En temel hedefi topluma “milli” bir kimlik kazandırmak olan yeni rejim, milli aile mirasını işte bu düşünceden devralmıştır. Bu yeni ailenin ahlakı da/öztürk ahlakı olarak milli birlik ve dayanışmanın harcı olmuştur⁷²⁶.

Gökalp, Türklerin tarihine bakılırsa, medeniyetin tohumlarının atılmış olduğunun ve aynı zamanda feminizm ve demokrasi düşüncelerinin bu dönemde var olduğunu belirtir. Bu iddiasını da, *“İstikbalde bitaraf bir tarih, demokrasi ve feminizmin Türklerden doğduğunu itirafa mecbur kalacaktır.”* düşünceleriyle savunur. Bu dönemde kadın-erkek eşittir. Türk milletinin “asri medeniyete girmeleri için eski mazilerine dönüp bakmaları kâfidir” sözleriyle Ziya Gökalp, “aile birliğini” yeni ulusal idealler içine almıştır. Bu da ailenin “özel” alan kapsamından “kamusallaşıp” ulusal normlar ışığında tanımlanmasını sağlamıştır⁷²⁷. Ziya Gökalp, kadınların eşitliğinin eski Türk kültürü ile meşrulaştırılabileceği, yeni milliyetçi bir ahlak kurmaya büyük önem vermiştir. Bu durum da dayanışmacı, organik toplum düşüncesine dayalı bu ahlak anlayışı ve eğitim çok önemlidir ve eğitim sonucunda hem “medeni” hem de “milli” bir kişilik yetişecektir⁷²⁸.

⁷²⁵ Toprak, Z. (2013) "Halka Doğru" ve Feminizm, Türkiye'de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap. s. 253.

⁷²⁶ Toprak, Z. (2013) "Halka Doğru" ve Feminizm, Türkiye'de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap. s. 264

⁷²⁷ Gökalp, Z. (2007). Bütün eserleri Kitaplar 1. M. Sabri Koz (Editör). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

⁷²⁸ Kandiyoti, D. (2007). Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar. Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. (çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay). (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S. 160.

Bu dönemde Türk erkeği her zaman tek eşli olmuş, özgür olan Türk kadını hem savaşta asker olarak hem de yönetimde söz sahibi olma konusunda erkeğin yanında, eşiti olmuştur. Tarih, dil ve birçok konuda dillendirdiği Türk kültürüne etki eden yabancı kültür konusunu yine tekrarlayan Gökalp, Türk kadının bu özgür geçmiş ve geleneklerinden Arap-Acem kültürünün İslam'ın özünü yozlaştırması sonucu uzaklaştığını belirtir ve *“Türklerin en esaslı şiarı, feminizmdir”* diyerek “milli aile”yi kuracak ahlakın Batı'dan değil Türk'ün öz tarihinden geldiğini vurgular. Böylece Osmanlı'nın reddedilen geçmişi/geleneği, Gökalp tarafından daha uzak bir geçmişe dayanarak yeniden kurulur.⁷²⁹

Nadi'nin rejimin Osmanlı geleneğinden kopup, İslam öncesi Türk tarihinden devşirilen “yeni geleneğine” olan inancı tamdır. Rejimin gelenekle bağını kurduğu İslam öncesi aynı zamanda kadın haklarının ideolojik zemininin, dayanağı olarak da görülebilir:

“...cumhuriyet rejiminin kadın inkılabına kadar Türk cemiyeti adeta yarım bir cemiyetti. Türk kadını cemiyete karıştırmayan sebepler Türk'ün özmal olan hükümler değildi. Türkü kendi tarihinde ve kendisini asıl hayatında kadına çok hürmetkar görürüz. Ve Türk kadınının pek muhterem bir mevkii bulunduğunu hep anlarız. Ne hacet, Türk hayatına sonradan karışan yabancı adetler haksız yere Türk kadını cemiyette mefluç (bozuk) bir hale sokmaya çalışırken Türk kadını kendi fitri ve tarihi ananesinden ilham ve kuvvet alarak daima cemiyetin işine ve hayrına karışmaktan ve çalışmaktan hiçbir zaman hali kalmamıştır.”⁷³⁰

Gökalp'in düşüncelerinin izleyicilerinden olan Mustafa Kemal tarafından da dile getirilen -İslam öncesiyle bağ kurularak tasavvur edilen- bu anlamda da Batı'dan bir fark olarak tanımlanan kadın, şehirdeki değil köydeki *“Anadolu kadını”*dır. Bu kadını gayretli, fedakar ve çalışkan olarak tanımlayan Mustafa Kemal'in⁷³¹ görüşleri doğrultusunda, Nadi'de Türk kadınının değerinin geçmişte, Türk tarihinde, “fıtratında” olduğunu savunur. Ona göre:

⁷²⁹ Gökalp'in fikirleri için 2.bölüme bakılabilir

⁷³⁰ Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (10 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.

⁷³¹ “Bu son senelerin inkılap hayatında hummalı fedakarlıklarla mahmul mücadele hayatında milleti ölümden kurtararak halasa ve istiklale götüren azmü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakarlığı eylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakarlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur. Ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez”, “Konya’da Kadınlar İle Konuşma”, 21 Mart 1923. Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural. A. (Editörler). (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk'ün 125.Doğum Yıldönümü'ne Armağan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

“... Türk kadının hayatın en zor işlerinde bile hürmete layık bir kahraman olarak görürsünüz. Demek ki bu ırkın kadını zaten hayatta kendisini asla erkekten geri koymamakla meluf bir mahluktur, ve demek ki kadının haklarını yükselten inkılap esasen milletin fitratına uygun düşmüştür.”⁷³²

Nadi, Ziya Gökalp’in fikrini benimseyerek, Cumhuriyet’in yaratmak istediği ideal kadın tipinin köklerinin meşruiyetini, kadının aile de, toplum da ve devlet idaresinde erkeğiyle eşit koşullara sahip olduğu, aynı sorumluluğu taşıdığı İslam öncesi Türk toplumlarına dayandırır. Çalışkanlığı ve üretkenliği ile hayatı erkeği ile paylaşan Anadolu kadını, Türk geçmişinin devamı olarak görülür. Öztan, kadınların vazifede eşitliğinin, milliyetçi-kalkıncı bir amaca “gelecek” tahayyülüne hizmet ettiği gibi, “geçmiş” ile kurulacak mitsel bağın da söylemsel bir uzantısı olduğunu ifade eder⁷³³.

Bu yıllar Mustafa Kemal’in “muasır medeniyet seviyesine” ulaşmada en önem verdiği nokta olarak görülen kadının tanımlandığı bir dönemdir. Mustafa Kemal “Türk kadını nasıl olmalıdır” sorusuna, “seçkin bir erkek tavrını” açıkça ortaya koyan bir cevap verir. Türk kadınının aydın, erdemli, ağır ve gururlu olması gerektiğini belirtmiştir. Kadının vazifesi, Türkleri koruyan ve savunan nesiller yetiştirmektir. Milletin kaynağı, toplumsal hayatın esası olan kadın yüksek olmalıdır:

“Türk kadının en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadın olmalıdır. Türk kadının vazifesi, Türkü, zihniyetiyle, azmiyle muhafazaya kadir yetiştirmektir. Milletin kaynağı, toplumun esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır.

Kadınların umumi ve hususi vazifelerinin başında validelik vazifeleri vardır. Büyük muvaffakiyetler, kıymetli anaların yetiştirdikleri güzide evlatlar sayesinde olmuştur. Kadınlarımızın vezafii umumiye uhdelere düşen

⁷³²Nadi, Y. Türk Kadını Cemiyette ve Dünyada. (1 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1. Başbakan İsmet İnönü 1934 yılında kadınlara siyasi haklarının verildiği gün Meclis’te yaptığı konuşmasında “geçmişle kurulan bağa” İslam öncesi Türk kadınlığının özgür karakterine ve Anadolu kadınının değerine vurgu yapmıştır: “...eski Türk hayatında kadın erkeğin yanında, beraber yürümüş, beraber çalışmış ve savaşmışlardır. Sonraları Türk kadını kafeslerin arkasına çekilmiştir. Allahtan kadın sadece şehirlerde kafese çekilmiştir. Köylerde, erkeğin yanında olmuş, ona yardım etmiş hatta ondan daha çok çalışmıştır. 7 Birincikanun 1934, Cumhuriyet, s.1 Falih Rıfkı Atay da aynı tarihteki yazısında Anadolu kadının, haklarını almak için rüşdünü ispat ettiğini belirtir, “yurdun temeli köyse, Anadolu köyü kadınsız düşünülemez. Köy anası orak başında doğurur. Yavrusuna döğen üstünde süt veriri. İlk gün ışığında yuvasından çıkar; karanlığa kadar beli doğrulmaz; alınteri dinmez. Eker, biçer, öğütür, pişirir. Kerpiç yoğurur, taş yontar. Anadolu yarı yarıya kadının emeği üstüne dayanmaktadır. Kurtuluş savaşında köy kadını askerlik etti. Ateş boyuna giden yollar kağıt süren analarla doluydu. Bu analar, cephe dövuşen Türk erkeklerine erzak, silah taşıyorlardı. Kadın bir eliyle yavrusunu bir eliyle topu taşıyordu. İşte böyle fedakâr ve kahraman bir kadına mebus seçme ve seçilme hakkı verilmez mi? Şehirli kadına gelince, inkılâbın kafesten ve peçeden çıkardığı Türk kadını, her meslekte erkeğinin yanında, erkek gibi yürümektedir. Şehirlerde, iş hayatında, fabrikalarda, tezgâh başlarında kadın erkek ile yan yana ve erkek gibi çalışıyor. 7 Birincikanun 1934, Cumhuriyet, s.1

⁷³³ Öztan, G. G. (2006). Türk Milliyetçiliğinde Taşra Fetişizmi ve Toplumsal Cinsiyet. Doğu Batı. Sayı: 38. s 108-109

hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en faziletkar bir vazifeleri de “iyi valide” olmaktır. Kadınlarımız, eğer milletin hakiki anası olmak istiyorlarsa erkeklerimizden ziyade münevver ve faziletkar olmağa çalışmalıdırlar. Milletin membaı, içtimai hayatın esası olan kadın, ancak faziletkar olursa vazifesini ifa edebilir. Kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, asıl muzaffer olunması lazım gelen saha, nurla irfanla, ahlaki faziletle süslenmektir.”⁷³⁴

Bu dönem yani savaş sonrası dönemde her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de temel toplumsal sorun “nüfus”tur. Nüfus oranını artırmak, CHF’nin de önem verdiği bir konudur. Bu durumda kadınlara düşen toplumsal görev de “çocuk doğurmak” ve “vatana asker yetiştirmek”tir. Rejimin kadınlara ilişkin politikalarında ağırlık aile ve çocukların korunmasını da içeren bir “hıfzısıhha” ve nüfus siyasetidir.

Nadi, çocuk ve nüfus konusundaki yazılarında milliyetçi bir söyleme sahiptir. Ona göre nüfus “şuurlu bir cemiyet”i hem medeniyet hem de orduyu temsil ederek bir toplumu, milleti güçlendiren temel unsurdur. Bu temel unsuru yaratacak olan ise “ailenin temeli ve milletin şefkatli anası olan kadın”dır:

“Ne vakit bir çocuğun milleti takviye eden bir insan, demek olduğunu anlarsak ve ne vakit milletin her şeyden evvel, nüfus demek bulunduğunu kanaat şeklinde bir hakikat olarak bilirsek işte o zaman cemiyet hayatımızda göze çarpan bir tekamül derecesi atlatmış olacağız....insan çoğalışının ifadesi olan nüfus şuurlu bir cemiyetin şuurlu bir vaziyeti demektir, ve öyle olduğu kadar manalıdır. Çünkü medeniyet nihayet bu demektir. “Azade olaydılar seferden, bir ordu çıkardı bu neferden” diyen şair çocukla, ordu arasında kurduğu fasılasız bağla beşeriyetin en yüksek medeni haline işaret etmek istemiştir. Ordu, cemiyetin mütekamil bir hususiyetidir. Bundan anlarsınız ki her çocuk mensup

⁷³⁴ “İzmir Kız Öğretmen Okulunda Konuşma”, 14 Ekim 1925, Söylev ve demeçler s.676. Mustafa Kemal 1925’te yaptığı bir konuşmasında ülke kadınlarının konumunu şöyle değerlendirmiştir: “Bu hususta açık söyleyelim: Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşmaktadır. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalar yükselebsin? Şüphe yok ki, terakki adımları, değdim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve sahai terakki ve teceddütte birlikte kat’i merahil edilmek lazımdır”

“Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, vukuatın şahadetiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlatlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya’da değil, Avrupa’da dahi azim satvetler göstermiş olması, mutantan hareket icra etmiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin etmesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaifi umumiyyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri iyi valide olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icabatına göre evlat yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlatlarına verecekleri terbiye, eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafı lazimeyi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmaya mütevakkıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevveri, daha çok feyizli daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.”.Konya’da Kadınlar İle Konuşma”, 21 Mart 1923, Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural. A. (Editörler). (2006). Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk’ün 125.Doğum Yıldönümü’ne Armağan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 543-544

olduğu cemiyetin yeni bir kuvvetini teşkil eder. Üzerine muhabbetle eğildiğimiz miniminiler, milli hayatıyetin önlerinde hürmetle irkileceğimiz ifadelerdir. her çocukta milletimizin bugününü ve yarınını, ve küçüklerin cemiyet hayatında oynayacağı bu rolü görmelidir. Çocuk nüfus demektir. Bir milletin en büyük serveti her şeyden evvel nüfusedir. Bunu gören kadınlarımıza düşen görev büyüktür.”⁷³⁵

Bu dönem siyasetinin temel bir parçası olan, aile ile millet arasında görülen paralellik⁷³⁶ Nadi’de görülmektedir. Toplum ve milleti “en büyük ve en hakiki aile”olarak tanımlayan Nadi’ye göre “vatan hepimizin en büyük aile ocağı ve hem de en mukaddes mabedimiz ve herşeyimizdir.”⁷³⁷. Mecliste tartışılan çok çocuklu ailelere yardım hakkındaki kanunu destekleyen Nadi, bunun toplumda bir imtiyaz gibi algılanmaması gerektiğini, fakat milletin geleceğini oluşturan şeyin çocuk olduğunu bir kez daha vurgular. Faşist İtalya’da Mussolini’nin yaptığı en isabetli işlerden biri olarak “nüfusu artırma” politikasındaki başarısını görür. Yine aynı şekilde “bekarlara konulan vergi” ile hem çocuk doğumuyla nüfusun artırılması hem de aileye verilen önemi belirtir. Yıllarca Türkiye’de alay konusu olan bu verginin, İtalya’da bekar adamlardan alınarak çocuk yapan ailelere verildiğini böylece hedefin doğumu teşvik ve çocuk bakımını temin etmek olduğunu belirtir⁷³⁸.

Nadi de çocuk ve kadınların toplumda hayır ve insani konuları içeren konularda görev ve sorumluluk alması gerekliliği üzerine yazılar yazmıştır: “*yeni rejimin temeli ve müstakbel neslin özü olan Türk çocuğunun bedeni ve fikri terbiyesi verilmesi konusunda görevli olan kişi annedir.*”⁷³⁹ sözleriyle kadının görev tanımını yaptıktan sonra kimsesiz çocuklar konusunda, Avrupa’da kimsesiz çocukların sığınacağı evler olduğunu bu işlerinde

⁷³⁵ Nadi, Y. Hayati Bir Mesele: Çocuk ve Nüfus!. (23 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

⁷³⁶ Akşit, 2005, 63.

⁷³⁷ Nadi, Y. Türk Cemiyetinde Türk Kadınının Hassas Kalbi. (22 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.

⁷³⁸ Nadi, Y. Çok Çocuklu Ailelere Yardım. (26 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

⁷³⁹ Nadi, Y. Cemiyetin Vazifeleri: Kimsesizlere İmdat. (4 Eylül 1931). Cumhuriyet, 1. Mustafa Kemal kadına ikili bir rol çizmiştir; devrimlerin yerleştirilmesi konusunda hayatın her alanında erkeklerle beraber yüklediği bu yeni önemli vazifelerin yanında, eski ve “*en büyük vazifesi*”ni de önemle belirtmiştir. Mustafa Kemal bu görüşüyle Abdullah Cevdet’in “*Kadının en büyük vazife-i tabiyesi maddi ve manevi her tür manasıyla ana olmaktır...İyi tam ana olabilmek için kadın her nevi istiklale, fikri, maişi, ailevi istiklale malik bulunmalıdır*”⁷³⁹ görüşünü de yinelemiş olur. Kadın, “*analık*” vazifesiyle yeni rejimin, milliyetçi değerlerinin yeni nesillere aktarılmasını ve aynı zamanda meşrulaştırılmasını sağlama da görevlidir: “*kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye veren yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından bir de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımız da alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır.*” “İzmir’de Halk ile Konuşma”, 31 Ocak 1923, Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural. A. (Editörler). (2006). Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk’ün 125.Doğum Yıldönümü’ne Armağan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. s.450

kadınlar tarafından üstlenildiğini belirterek, Türkiye’de var olan bu boşluğu doldurmanın yine kadınlara düştüğünü belirtir: *“Memleketimizdeki bu boşluğu doldurmak için Türk hanımlarını kutsi hizmetler bekliyor. Bunu kendilerine hatırlatmayı günün mukaddes vazifelerinden biliyoruz.”*⁷⁴⁰

Hem Nadi hem de gazetesi kimsesiz çocuklarla ilgilenen Himaye-i Etfal’e oldukça önem vermiştir. Hatta Cumhuriyet Gazetesi, kadınlara siyasal hak talebinde bulunmak yerine böyle hayır kurumlarında çalışmalarını bile önermiştir. Yapılan haber:

*“Hanımlar siyasi haklardan önce insani vazifelerinizi düşünün” başlığıyla çıkan “Hanımlarımız belediye azası olmak için uğraşıyorlar. Acaba belediye azası olmak için uğraşan bu hanımlar biraz da insani vazifelerini düşünüp, veremle mücadele cemiyetine aza olup, birer liracık veremezler mi?”*⁷⁴¹

sözleriyle devam eder. Bu haber, kadının toplumda nelerle ilgileneceğini, duracağı yeri belirleyen ataerkil zihniyetin nefis bir dışa vurumudur. Nadi, toplumun maneviyatını, geleneklerini, kültürünü koruma görevini kadına vermiştir.

Nadi, yazılarında halk arasındaki mesela yeni doğan çocuğu toprağa gömmek gibi adetlerin, nasıl ortadan kaldırılacağını sorar, burada en önemli görev önce halka eğitim verecek olan Halkevleri’ne sonra da bu eğitimle aydınlatılacak, eğitilecek “kadın”a düşmektedir⁷⁴². Aslında çocuk bakımı hakkındaki bu tartışmalar, II. Meşrutiyet’ten bu yana devam etmiş ve Cumhuriyet Türkiye’sinin en önem verdiği konulardan olmuştur. Zayıf, çelimsiz, soluk benizli çocuk, annenin bilgisizliği nedeniyle bu durumdadır. Oysa ki, Cumhuriyet’in hedefindeki çocuk bu değildir. Bu yüzden Cumhuriyet’le birlikte devlet hem eğitim yoluyla anneyi bilgilendirecek hem çocukların sağlıklı büyümesini sağlayacaktır. Bu yönde teşvikler için sık sık Halkevleri’nde *“Gülbüz çocuk müsabakaları”* düzenlenmiştir. Bu noktada hem rejimin hem de Nadi’nin kadından beklediği nüfusun devamı için yuva kurup, çocuk sahibi olmaları ve gülbüz çocuklar yetiştirmeleridir⁷⁴³.

⁷⁴⁰ A.g.e

⁷⁴¹ Doğru Değil mi?. (3 Aralık 1929). Cumhuriyet, 1.

⁷⁴² Nadi, Y. Çocuk Ölümelerini Nasıl Azaltabiliriz?. (27 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

⁷⁴³ Toprak, Toprak, Z. (2013) "Halka Doğru" ve Feminizm, Türkiye’de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap. s. 264

4.3.3.1.Kadının Eğitimi

Milli ailenin kuruluşunun temelini oluşturan bir diğer konu, kadının eğitim yoluyla toplumsal hayata katılması olmuştur⁷⁴⁴. Kemalist reformların, halka benimsetilmesinde eğitime özellikle de kadınların eğitime verilen önem reformların arka planını oluşturmuştur. Bunda en önemli konum kadıninkidir. Yeni rejime iyi bir vatandaş olmak için önce “iyi bir evlat” olarak yetiştirilmek gereklidir. Nadi, eğitim konusuna rejimin seçkinlerinin temel kabulüyle çıkar. Her şeyi Cumhuriyet ile başlatır. Kadın geri kaldığı için toplum geri kalmıştır. Bunun suçlusu ise kadına önem vermeyip, dini taassup ile onu kafes arkasına kapatan Osmanlıdır. “Vazife ve Mesuliyet: Kadın” adlı kitabında kadınların iyi çocuklar yetiştirmek için eğitilmiş olmak zorunda olduğunu vurgulayan Ahmet Rıza gibi, toplumun gelişmesini kadının cehaletinin giderilmesine bağlayan Nadi’de, kadın meselesini “kalkınma gelişme” düşüncesi çerçevesinde ele alır.

Nadi, eğitim konusuna, Osmanlı’nın neden olduğu gecikmişliği ve rejimin bu farkı kapatma çabasını belirterek başlar:

*“Türkiye’nin maarif hayatı daha dünkü hikaye denecek kadar yenidir. Avrupai şekilde ve Avrupai manasile maarif dahil olmaklığımızın hakiki bir hesapla daha yarım asırlık bile ömrü yoktur. Tedrisatta vahdeti kabul ile memlekette hakiki maarifi bizim genç Cumhuriyet rejimimiz tesis etti.”*⁷⁴⁵

Türk modernleşmesi her şeyin özellikle toplumsal gelişmenin kökenini kültür ve ideolojide gören üçüncü dünya zihniyetine de sahiptir. Buna göre doğru ideoloji bulununca ülkenin bütün sorunları çözülecektir⁷⁴⁶. Bu Jön Türkler’in pozitivist bakış açısıyla da beraber çözümü “eğitim” olarak bulmalarını da sağlamıştır. Bu düşünceye sonuna kadar inanan Nadi’de kızların eğitiminin ne kadar önemli olduğunu, çok kısa zamanda gözle görülür kazanımlarından bahseder:

“...erkeklerin tahsil ve terbiyelerine olduğu kadar kızların tahsil ve terbiyelerine de ihtimam eden Cumhuriyet maarifi kendi başına Türkiye için yepyeni bir istikbal hazırlıyor denilse yanlış olmaz. İnkılabın feyzi ve kadınlığımızın kemale istidadı sayesinde şimdiden görmekte olduğumuz

⁷⁴⁴ Göle, N. (2004). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. U. Kocabaşoğlu (Editör). MTSD Modernleşme ve Batıcılık. C.3. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 62

⁷⁴⁵ Nadi, Y. İlk tedrisat ve onun hocaları. (4 Ocak 1934). Cumhuriyet, 1.

⁷⁴⁶ Karaömerlioğlu, 60.

tekamül manzarası gözlerimizi kamaştırıyor ve kalplerimiz iftihar hisleri ile dolduruyor.”⁷⁴⁷

Özellikle II. Abdülhamit döneminde eğitim alanında yapılan yeniliklerin başında “kızların eğitimi” ve “kız okulları” gelmektedir. Rejim de bu bakış açısıyla bunu devam ettirmektedir. Nadi için kızların eğitimine önem veren rejimin en önemli başarısı olarak *“asrın bütün icaplarına uygun ev kadını yetiştirmek ülküsüyle”* 1928’de kurulan Kız Enstitüleri ve Akşam Sanat Okullarını görür. Nadi, Mustafa Kemal’in *“Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafi lazimeyi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak pek çok yüksek evsafın hamilli olmağa mütevakfaftır. Binaenaleyh kadınlarımız: hatta erkeklerimizden çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar; eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa.”* sözlerinin bu enstitülerin kurulmasındaki temel fikir olduğunu belirtir⁷⁴⁸.

Nadi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü adlı yazısında, Kız Enstitüsünün hedeflerini ve gördükleri karşısındaki mutluluğu yanında, kadını tanımlamaktan da geri kalmaz. Enstitünün asıl hedefi, sanat ve meslek bilgisi sahibi kadınlar yetiştirmektir:

“... Buradan ev kadını yetişir ve hayat kadını yetişir. Ev kadını, iğneden ipliğe kendi evinin işini kendisi görebilen hanım demektir. Hayat kadını, başı sıkılınca elindeki sanattıyla hayatını kurtarabilecek hanım demektir. Bir evde ne iş olur? Bir aile yuvasının ne demek olduğunu herkes bilir: Orası küçük bir cihan ve herhalde küçültülmüş bir vatandır. Evvela ev barınılacak bir yurttur, ve sıhhatin bütün şeraitine uygun olarak barınılacak bir yurt. Ev kadını ancak ailenin barınabileceği bir yuva ister. Ne fazla ne eksik. Herhalde herşeydenevevl yalnız ihtiyaca kifayeti düşünülen bir yuva. Bilhassa enstitü tahsil ve terbiyesi alındıktan sonra bu böyle olmalıdır. Çünkü enstitü tahsiline nazaran evinin her işinin evin kadını tarafından görüleceği düsturu esas olarak derpiş ve kabul olunmak lazımdır. Bu enstitüde esas gaye, giyimlerimizde yerli malı kullanacağız ve yalnız yerli malı, ne giyersek onu behemehal kendimiz dikmiş bulunacağız. Bu müessesenin milli ahlak vücade getirmekte rolü oldukça önemlidir. Enstitüde hıfzısıhha tedrisatı birinci derecede mühim mevkilerden birini işgal eder. Burada okuyan hanım evinin hatta eve hastalık sokmayan bir hekimidir.”⁷⁴⁹

⁷⁴⁷ Nadi, Y. Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.

⁷⁴⁸ Nadi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü. (19 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

⁷⁴⁹ Nadi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü. (19 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

Nadi, yazısında buradaki enstitünün iki temel amacından bahseder. İlki kıyafet dikiminde sadece yerli malı kullanmak ve ikinci olarak da giyilecek giysilerin burada eğitim alanlar tarafından dikilmesidir. Nadi “milli ahlak”ı oluşturan bu prensipleri çok takdir eder. Bu prensipler, dönemin korporatist tasarruf ahlakına⁷⁵⁰ da uygundur. Bu enstitüler sayesinde, kadınlar hem ihtiyaçlarını dışarıdan almayacaklar hem de başkasına gördürmeyecek ve bu bilgi sayesinde aile bütçesi de tasarruf etmiş olacaktır. İsmet Paşa Enstitüsü, aile hayatında “ilme müstenit (bilime dayanan) bir inkılap yapacak bir müessesedir”⁷⁵¹. Nadi, tıpkı Comte’un aileyi temel birim sayan görüşünü paylaşan selefleri Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp gibi toplumun temeli saydığı aileden sonra, ev için de aynı görüşleri dile getirir. “Küçük bir vatan” olan “ev” nasıl olursa, “gerçek vatan” olan “toplum”da öyle olur. Nadi de bunları ifade ederek, bilgiyle donanan kadının kuracağı “yeni evi” tanımlamıştır.

Nadi’nin kadına yüklediği görevlerden ilki, ev içinde, çocukları büyütmek onlara iyi birer anne olmak, bir diğer özellik ise ekonomik boyuttur. Yetiştirilecek çocuklar annelerinin aldığı “Batı”lı eğitim ile yani “teknik” ile büyütülecek fakat tüketim alışkanlıkları Batı’nın ölçsüz tüketim kültürü değil, tutumlu ve ölçülü “ekonomik ahlak”a yani “milli ahlakı oluşturan “kültüre” sahip olacaktır. Bu aynı zamanda hem dayanışmacı organizmacı toplum düşüncesine hem de ekonomik ve siyasal yaşamda devletin müdahaleci zihniyetine hizmet etmektedir⁷⁵².

Nadi, kadının aile içindeki yerini ve önemini “ *Türk evi, baş buyrukçusu ve baş yapıcısı kadını olan örneksiz bir fabrikadır. Kadın orada çocuklarını yetiştirmeye varıncaya kadar evin bütün gerekliliklerine kendi becerikliliğiyle düzen verir. Dünyadan ekonomi bilgisi kalksa Türk kadının kendi evi içinde yaptıklarına bakılarak bu bilim yeniden ortaya konabilirdi.*”⁷⁵³ sözleriyle ortaya koyarken tasarruf konusuyla kadının ekonomi de oynayacağı/oynaması gerekli olan rolü de vurgular.

⁷⁵⁰ Bu dönemde tasarruf ve yerli malı kullanımı, rejimin devletçilik ve korporatist düşünceyle yakından ilişkilidir. Tasarruf, bu dönemin tıslımlı kelimesidir. 1929 yılından itibaren her Aralık ayının ikinci haftası Tasarruf ve Yerli Malı Haftası olarak kutlanmaya başlanmıştır.

⁷⁵¹ Nadi, Y. Ev kadını, Hayat kadını. (20 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

⁷⁵² Durna, T. (2008). Türk Modern/Muhafazakâr İmgeleminde Kadının Kamusal Varlığının Sınırları: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Örneği. Kültür ve İletişim. 11(2). s.94.

⁷⁵³ Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1. 23 Şubat 1935.

Dönemin en etkin kadın figürü olan Afet İnan'ın, Tasarruf haftası nedeniyle Halkevinde verdiği bir konferansta yaptığı konuşma, tasarruf konusunda Nadi'nin kadınlara verdiği görevi destekler:

“Yurttaşların yaptıkları tasarruf, milli iktisatın gelişmesini sağlayacaktır. Kadın, Türkiye’de milli fabrikayı işletmeye ve yaşatmaya azmetmezse, sanayi yürümez. Türk kadını istihsalde, istihlakte ve tasarrufta vazifesini yapmazsa en büyük mesul odur. Milli tarih karşısında bundan dolayı mesul tutulan kadınlar vardır. Osmanlı imparatorluğu yıkılırken kadınların tasarrufta dikkatsizliği yüzünden Türk aileleri ne elim durumlara düşmüştür.”⁷⁵⁴

“İlmi ev kadınlığı” ve “milli annelik” düşüncelerini yerleştirmek/gerçekleştirmek isteyen Kız Enstitüleri, devletin, Ziya Gökalp'in düşünceleri çerçevesinde, Batı medeniyeti ve milli kimliği bir araya getirme ve bu bileşime toplumsal zemin oluşturma düşüncesinin, isteğinin somut halidir. Bunun anlamı, enstitüler Batı medeniyetini –öğrettiği bilim ve teknik ile- yayacak fakat bunu yaparken de Türk milli kimliği korunacaktı. Enstitü eğitiminde, kadın, ailesinin sağlığını ve varlığını koruyabilecek bir ev kadını ve çocuklarını iyi yetiştirebilecek bir anne olmak ideali işleniyordu. Bu amaca ulaşmak içinde dikiş-nakış, yemek yapma ve ev yönetimini içeren bir eğitim programı yürütölmekteydi. Enstitüler, kamusal alandan çok ev içine yönelen ve ev kadını yetiştirmeyi planlayan kurumlar olmuştur⁷⁵⁵. Nadi'nin çok önem verdiği aile, kadın, ev düzeni, çocuğun yetiştirilmesi ve tasarruf gibi konuların altyapısını kuracak olan Enstitüler, Batı'dan öğrendiği tekniği uygulayan ve geleneksel rolü olan anneliğe sıkı sıkıya bağlı, sahip olduğu ahlakla Batı'dan farklı ve bu özellikleriyle “milletin anası” olmaya layık kadınlar yetiştirecektir.

⁷⁵⁴ İstihlak ve tasarrufta en büyük vazife kadınlarımıza düşmektedir. (14 Aralık 1933). Cumhuriyet, 1.

⁷⁵⁵ Akşit, 143-154. Akşit, Kız Enstitülerini ele aldığı kitabında rejimin kadına yüklediği geleneksel rollerin yerleşmesini sağlayacak enstitülerde okutulan bir metne yer verir: “...bir ulusun ne kadar ilerlediğini anlamak için onun bir tek ailesine bakmak yeter. Herhangi bir aileyi yapanda yıkan da kadındır. Enstitünün görevi bayana sahip durduğu mevkinin vazifelerini bildirmektir. Bir kadın bir vazifeyi ne kadar iyi bilir ve ne kadar, iyi yaparsa o merteye mesut olur ve ailesini de saadet içinde bırakır. Saadeti evlerde ve ailelerde aramalıdır. Teklerin ve ailelerin refah ve saadeti ulusun ve yurdun saadeti demektir. Bir evi yıkan ve yapan kadın olduğu gibi bir ulusu da yükselten yine odur. Enstitümüz kadınlarımızı yetiştirmekle yurda ve Türk Cemiyetine çok büyük hizmet etmiş olur. Yalnız erkeklerin talim ve terbiyesiyle uğraşmak temelsiz ev kurmak demektir. Kadın erkeğin yardımcısıdır.” Akşit,163.

4.3.4.Yunus Nadi ve Kadınlar Birliği⁷⁵⁶

Son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin önemli bir kadın figürü olarak Nezihe Muhittin, hem *Hanımlara Mahsus Gazete* hem de *Kadınlar Dünyası* dergilerinde Batı'dan medeniyet alınırken siyasal, iktisadi ve kültürel alanlarda Batı'dan farklılığı savunan yazılar yazmış ve I. Dalga feminizmi sonuna kadar savunmuştur. Muhittin, 15 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuş ve ertesi günde amaçlarının kadınların siyasi ve içtimai haklarını kazanmak, Cumhuriyet rejimi altında Meclis kürsüsünde bu hakları savunmak ve kadınların statüsünü yükseltmek olarak sıraladığı parti programını yayınlamıştır. Fakat partinin kurulmasına İçişleri Bakanlığı tarafından izin verilmemiştir⁷⁵⁷.

Toprak, rejimin henüz “kendisi” ülkenin tüm sınıflarını kapsayacak bir parti kurmadan hele de isminde “halk” kelimesi olan başka bir partiye izin vermediğini belirtir. O dönemin önemli bir kadın dergisi olan “Süs”te bu olaya yer vermiş ve her ne kadar adı fırka olsa da kadınların siyasal bir beklentisi olmadığını, esas önceliğin önce analık sonra ise aile olduğunu belirtmiştir. Fırkanın amacının Anadolu'nun geri kalmışlığı ile mücadele etmek olduğunu, Anadolu kadınıni aydınlatıp, Batı'nın modernliğine kavuşturmak olduğunu vurgulamıştır⁷⁵⁸.

II. Meşrutiyet'in talepkar, sesi yüksek kadın harekâtına karşılık Cumhuriyet rejimi Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasına izin vermemiş, Nezihe Muhiddin de *Türk Kadınlar Birliği*⁷⁵⁹ adıyla 7 Şubat 1924 tarihinde bir dernek kurmuştur. Kadın Birliği önce *Kadın Yolu* ve Ardından *Türk Kadın Yolu* adını alacak dergiyi yayınlamaya başlamıştır. Birlik 1927 yılında tüzüğüne eklediği bir maddeyle kadınlara siyasal haklar sağlanmasını, hedefleri arasına koymuştur⁷⁶⁰. Daha rejimin partisi kurulmadan bir kadın partisi kurmayı isteyecek

⁷⁵⁶ Tezin tarihsel sınırlaması 1929 yılıyla başlamaktadır. Bu yüzden 1929 yılı öncesi, çalışmaya dahil edilmemektedir. Fakat özellikle Kadınlar Birliği ve Nezihe Muhittin mevzusunda Nadi, çok temel bir figür olduğu ve bu konuda zengin bir kaynak bulunduğu için bu dönem ana hatlarıyla ele alınmıştır. Kadınlar Birliği ve onun kurucusu Nezihe Muhiddin'i konu alan bir çalışma için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*.

⁷⁵⁷ Zihnioğlu, 127, 137.

⁷⁵⁸ Toprak, Z. (2014). *Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası. Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, S. 463-464.

⁷⁵⁹ 7 Şubat 1924'de kurulan birliğin kuruluş nizamnamesinde yer alan “birliğin siyasetle alakası yoktur” maddesi Zihnioğlu'na göre bağımsız bir kadın örgütüne hoş bakmayan hükümetin, kadın hakları alanındaki sınırlarını da göstermektedir (Zihnioğlu, 152).

⁷⁶⁰ Toprak, 2014, 466.

kadar, radikal bir tavra sahip Nezihe Muhiddin'in Kadınlar Birliği ile yürüttüğü dava, aslında kadınlara hakları hiçbir talep olmaksızın Cumhuriyet tarafından verildiği tezinin de kırılma noktasına işaret eder. Nezihe Muhiddin'in kadınlara siyasi hak davasında yolu, yeni rejimin "Cumhuriyet'in ideal kadını" tanımlamaya çalışan "modern erkekleri" tarafından sık sık kesilmiştir. Bu modern erkeklerden en önemlisi de Yunus Nadi'dir.

Nezihe Muhiddin'i konu alan çalışmasında Zihnioğlu, Yunus Nadi'nin –kadın meselesi- konusunda "bir ileri iki geri" ve "tutarsız" bir tutum sergilediğini, gazetesinde kadınları çoğunlukla aşağılayan ve rencide eden haber ve karikatürlerin yayınlanmasına izin verdiğini belirterek gazetede imzasız yayınlanan birçok yazı ve yorumun Yunus Nadi'ye ait olmasını "çok kuvvetli" olarak yorumlamıştır⁷⁶¹. Gerçekten de, Yunus Nadi yazıları dikkate alındığında, bir taraftan Meclis'te kadınlara hakları verileceği zaman, "askere de alınsınlar" tartışmasını ortaya atan dönemin etkili ismi Recep Peker'e karşı "*hakları alacakları için askere gitmek zorunda değiller*" fikrini savunmuşken, diğer taraftan N. Muhiddin'in, Kadınlar Birliği'nden tasfiyesinden sonra "*Çok Şükür, Kurtulduk*" başlıklı bir yazı yazabilmiştir.

1925 yılında Kadınlar Birliği, İstanbul'da boşalan bir mebusun seçimi için Halide Edip ve Nezihe Muhittin'i aday göstermiştir. Nadi, kadınların mebus olmak yerine Himaye-i Etfal'de çalışmaları gerektiğini vurgulamıştır. Gazetesinde Kadınlar Birliği'nin siyasi haklar mücadelesi "reklam, propaganda oyunları" olarak adlandırılmış, feministlerin siyasi hak talepleri karşısında kadınlar için "*Havva kızları*" "*Cins-i latif (hoş, güzel cins)sınıfı*" gibi yakıştırmalar kullanılarak kadınlar nesneleştirilmiş ve bu mücadelelerin siyasi içeriği gözden uzak tutulmaya çalışılmıştır. "*Cins-i latif*"in o dönemde dildeki cinsiyetçi kalıplardan biri olduğunu vurgulayan Zihnioğlu'na göre, Cumhuriyet gazetesi Kadınlar Birliği'nin kadın hakları taleplerine karşılık olarak, kadınların erkeklere hoş görünen, "*güzellikleriyle cemiyetimize hoşluk katan varlıklardan*" başka özellikleri olmayacağı düşüncesini yaygınlaştırmaya çalıştığını iddia etmektedir⁷⁶².

⁷⁶¹ Zihnioğlu, 158

⁷⁶² Cumhuriyet gazetesindeki İmzasız yazara göre, "Havva kızları" durup dururken ortaya siyasi hayatta hak ve eşitlik iddiasıyla çıkmışlardı: "Havva kızlarına karşı bu sütunlarda borcumuz yalnız nezaket ve zarafetten ibaret olacağına göre kibarlık hududu haricine çıkmak caiz değilse de, madem ki hanımlarımız, durup dururken siyasi hayatta hukuk müsavvâti iddiasıyla çıkıyorlar bu takdirde bizde aramızda kendileriyle eşit hukuka sahip insanlar olarak konuşabiliriz. Mes'ele şudur: İstanbul'da bir mebusluk açık, herkes bu mebusluğa bir namzed düşünüyor. Kadınlar Birliği bu iş için reis Nezihe Muhittin Hanımla Halide Edip Hanım'ı münasip görüyor.... Sonuçta bu kişiler adaylıklarını ilan ederken bu işin nihayet bir propagandadan

Nadi, Recep Peker'in kadınlar siyasal haktan önce askerlik yapsınlar yorumuna karşılık kadınların mebus olmak istemelerinden askerlik yapmaları gerektiği sonucunun çıkarılamayacağını, kadınların seçimlere katılmasının birgün mutlaka gerçekleşeceğini ve bunu görmekten memnurluk duyacağını belirtmiştir. Nezihe Muhiddin de Yunus Nadi'ye bu desteği için teşekkür etmiştir. Yunus Nadi'nin Meclis'te kadın haklarını desteklediğini açıkladığı gün, Cumhuriyet gazetesinde TKB eylemlerini alaya alan karikatürler yayınlanmıştır:

“...hanımların mebusluğu hiç de fena olmaz. Meclis'te sık sık moda hakkında münakaşalar cereyan eder... Hanımların balolarda smokin mi, yoksa dekolte tuvalet mi giymeleri daha muvafık olacağına dair mesela İstanbul mebusesi ile İzmir mebusesi arasındaki hararetli mücadeleyi bütün erkek mebusların merak ve tebessümle dinleyeceğine şüphe yoktur”⁷⁶³

Bu dönemde sadece Cumhuriyet Gazetesi için değil, erkek aydınlar arasında da kadınların siyaset işleriyle ilgilenmesini ve siyasi alanda hak ve eşitlik talep etmesini aykırı bulan ve kadınların sadece “süs ve giyimden anlayabilecekleri” tartışması devam etmiştir. Türk Kadınlar Birliği'nin ortaya attığı her fikre, Cumhuriyet gazetesinde bir alay ve iğneleme içeren karikatürle cevap verilmiştir. Mesela N. Muhiddin'in camilerde kadın konferansları düzenleme isteği, hükümetten olumsuz cevap almış, N. Muhiddin'in ise yeni rejimin attığı adımlara paralel olarak, camileri birer aydınlanma yuvasına dönüştürmek isteği, karşılık bulmamıştır. Bu istek üzerine gazetede yer alan bir karikatür, kadını küçük gören bu zihniyeti yansıtmaktadır: “Hanımlar Camide vaaz edeceklermiş!- Biraz da bu seneki manto modalarından bahsetseler bari.”⁷⁶⁴

öteye geçmeyeceğini biliyordu. “Memlekete hakiki birer vatandaş sıfatıyla ve “aziz hizmetleri sebkat” ettiğini ve etmekte olduğunu Kadınlar Birliğinin beyannamesinden öğrendiğimiz Nezihe Muhittin Hanımın Birlik reisi Nezihe Muhittin Hanım tarafından namzedliğinin konulması şüphesiz, memlekete karşı yeni ve büyük ve “aziz” bir hizmettir. Hiç olmazsa biz Kadınlar Birliği'nde hanımların nelerle meşgul olduğunu gösteriyor!” Zihnioğlu, bu yorumun Yunus Nadi'ye ait olma ihtimalini çok yüksek bulur Zihnioğlu, 199.

⁷⁶³Zihnioğlu, 159, 216. Yine aynı gün gazetede yer alan karikatürde, mecliste yer alan ve tartışma yaşayan iki kadını izleyen erkekler resmedilmiştir.

“Biraz da Şaka: Hanımlar Mebus Olunca...”

Meclisde(krep döşin-krep demur) münakaşalarının hayli hararetli olacağına dair şüphe yoktur.

-Muhterem mebus hemşirenin iddialarına rağmen(krep döşin) en zarif kumaşdır!

-katiyen kabul etmem, (krep demur) daha güzeldir. Cumhuriyet Gazetesinden akt. Zihnioğlu, 217.

⁷⁶⁴ Kadınlar Birliği üyeleri 1926 yılında CHF'na üye olmak için başvurdukları zaman, Cumhuriyet gazetesi yine alaycı ve küçümseyici yazı ve karikatürlerle çıkmıştır: “Fırkaya girmek, Millet Meclisi'ne girmek için atılması icab eden ilk adım olduğuna göre, “Kadın Birliği” hanımları mebus olmayı da kurmuşlar, demektir. Geçen gün “Hem Nalına Hem Mihnına” sütununda mevzu bahis ettiğimiz üzere Kandilli Kız Lisesi öğrencilerinden bir küçük hanım, mebus olmak istedikten sonra (Kadınlar Birliği) hanımları neden Büyük Millet Meclisi'nde, cins-i latifi (hoş, güzel cinsi) temsil etmek istemesinler. Hanımların siyasi hayata atılmaları, fırkalara giymeleri, mebus olmaları, kadınlığa has müfrit şiddet ve heyecan ile siyasi münakaşalara

Yunus Nadi'nin 27 Eylül 1927 tarihinde Kadınlar Birliği'nden Nezihe Muhiddin'in tasfiye edilmesi sonrasında yazdığı yazının başlığı duygularını net olarak anlatmaktadır: "Oh! Çok Şükür Kurtulduk", Nadi, "*Bir millet sonuçta bir ailedir,*" dedikten sonra TKB'nin bu "ailenin" dışındaymış gibi "*hareket ettiğini*" öne sürmüştür. Nadi'nin Kadınlar Birliği'ne ilişkin yorumları rejimin görüşlerini de yansıtır:

"Dünkü Birlik yakasını -mahiyet ve manasını kendisinin de bilmediği- bir takım nazari ve hevai davalara kaptırarak olmadık mali hülyalarla vakit geçirirken hakiki Türk kadın ve kızlarının hakiki vaziyet ve ihtiyaçlarından katiyen ve katiyen bihaber olduğunu her hal ve hareketiyle ilan ediyordu. Bir millet, nihaye de bir aile demek değil midir? Bir aile ise nihayet bir ananın ve son tahlilde analığın şefkat kucağından başka bir şey midir? Daha dün binbir esaretten kurtardığımız 'aziz Türkiyemiz de kadınlık namına ilk safa gelecek mesele acaba sadece kadınlığın hukukundan mı ibarettir? Acaba bizde kadın meb'us olmadığı, kadın avuvat olmadığı, kadın her şey olmadığı için mi 'azab ve ızdırab vardır? Tatalım ki kadın her şey oldu, bununla her da'va ve meyanda kadınlık mes'elesinin halledilmesi mi olur? Dün ki birlik sanki cem'iyyetimizden haric gibi bir mevcudiyet göstermekte ısrar etmiş idi. Vilayetin Birliğe muarız ısrarları ile buna karşı -Nezihe Muhiddin Hanım'ın şahsında- Kadınlar Birliği'nin inatçı ve iddiacı mukabeleri doğrusu bu meselede tüy üzerine tüy dikti. Onun içindir ki yeni vaziyet karşısında:

_Ooh, diyoruz, aman kurtulduk!"⁷⁶⁵

Muhittin'nin ayrılması sonrası Kadınlar Birliği, rejimin kontrolünde daha çok istenildiği gibi "hayır işleri"nde ön plana çıkmıştır. 1930 ve 1934 yıllarında kendilerine verilen haklar sonrasında basında ses getiren mitingler dışında bir girişimleri olmayan Kadınlar Birliği, rejimin görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir. Kadınlar, erkeklerle olan mücadelesinden vazgeçmiş ve buna paralel olarak da Batı feminizmi ile ilişkileri de zayıflamıştır. Bağımsız kadın örgütlenmeleri yok edilmiş, resmi ideolojinin sözcüleri

girişmeleri, hiç de fena olmaz. Yalnız korkarız ki ilk mebus hanımın ilk işi, hain erkeklerin ipek kumaşlara, ipek çoraplara ve sair kadın tuvalet levazımına vaaz ettikleri gümrük resimlerini zalimane bularak Meclis'e bunların ilgasını teklif etmek olmasın"(Zihnioğlu, 178) Bu haberin yanında kadını meclis kürsüsünde erkek vekillere karşı konuşurken gösteren bir fotoğraf vardır ve altında: "biraz da şaka: kadın birliği siyasi hayata karışmaya karar verir!

-ipekli kumaşlardan, ipekli çoraplardan, lavantalardan ve her türlü kadın tuvalet levazımından alınan fahiş gümrük ve istihlak resimlerinin ilgası hakkında heyet-i Celilelerine bir teklif-i kanuni layihasını takdim ediyorum. Müsta'celiyyet kararı ile müzakere ve kararını rica ederim."İki kadın konuşurken çizilmiş:

"-oh!...Saçlarını kestirdin, sigaranın dumanlarını savuruyorsun, erkeklere benzemek için daha ne lazım?

-Bir ceket pantolonla bir de mebusluk. Cumhuriyet'ten akt. Zihnioğlu, 180.

⁷⁶⁵ Nadi, Y. Oh! Çok Şükür Kurtulduk. (27 Eylül 1927). Cumhuriyet, 1.

olmaları desteklenmiştir. Kadınlar da her fırsatta Cumhuriyet devrimlerine şükranlarını ve vazife duygularını dile getirmişlerdir⁷⁶⁶.

Haklara sahip olan kadınların, rejime minnet ve şükran duyguları çok coşkuludur ve genel kanı artık “kadınlık meselesi” nin bittiği yönündedir. Bunun en önemli kanıtları Kadınlar Birliği üyelerinin söylemlerinde görülmektedir. Birliğin etkin üyelerinden olan Şukufe Nihal, Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi’ndeki kadın misafirlere seslendiği konuşmasında, yakın zamanda onların da haklarını almalarını temenni ettikten sonra, “yeni rejim” sayesinde Türkiye’de artık kadın meselesinin bitmiş olduğunu vurgular:

“...dünya kadınlarının en mutlusu “Türk kadını”dır. En normal haklar yönünden bile birçok tutsaklığa uğrayan Türk kadının ziyanını, sevgili cumhuriyetimiz,-ona değer olan hakları bu kadar kısa bir çağda vermekle- ödemiş oldu. Bugün bizim hiçbir davamız kalmamıştır; kalsa bile bundan sonrası kolaydır. Bugün mektep sıralarından Kamutay kürsüsüne kadar her ünlü yer, bize açıktır. Türk kadını hala kafes arkasında sanan Türk evini harem dairesi olarak düşünen yabancılar şaşsa kalsın. Bizde kadın meselesi artık eskimiş, modası geçmiş bir meseledir. Bunun için Türk halkının göğsü ne kadar kabarsa yeridir.”⁷⁶⁷

Benzer bir söyleme, kendini fesheden Kadınlar Birliği’nin başkanı Latife Bekir’in konuşmasında da rastlanır:

“ 12 seneden beri çalışıyoruz. Bu müddet zarfında kadınlığımızı yükseltecek çok işler yaptık. Artık Türk kadını bütün haklarına eksiksiz olarak kavuşmuştur. Yeni teşkilatı Esasiye kanunumuz bir birlik yaparak bu uğurda çalışmamıza sebep bırakmamıştır. Bu münasebetle birliğimizin kapatılmasını teklif ediyorum. Çalışmak isteyen arkadaşlar; bir çok hayır kurumları vardır. Oralarda çalışabilirler.”⁷⁶⁸

sözleriyle resmi görüşe bir anlamda itaat etmiştir.

Toprak’ın daha 1919 yılında kadının erkek ile eşit haklara sahip olması için, "musavat-ı tamme", tesettürden kurtulması, çalışma ve seçim hakkını savunan bir “Türk feministi” olarak tanımladığı Sabiha Sertel⁷⁶⁹, Kadınlar Birliği’nin kendini fesh etmesi

⁷⁶⁶ Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler. A. Bertay Hacımiraçoğlu (editör). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Bilanço' 98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S. 38-39.

⁷⁶⁷ Kadınlık Dünyası. (15 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.

⁷⁶⁸ Kadınlar Birliği dün maziye karıştı. (1 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

⁷⁶⁹ Toprak, Z. (1998). Sabiha Sertel ve Türk Feminizmi. Toplumsal Tarih. Sayı:51. s.7-14

sonrasında bir yazı yazmış ve bu yazıda Kadınlar Birliği'nin kadınların hakları aldığı için değil, bu işi başaramadığı için kapandığını belirtip nedenlerini açıklamıştır:

“bir yazar, Kadınlar Birliği haklarını aldığı için değil, bu işi başaramadığı için kapandı, dedi. Niçin başaramadığını da ben söyleyeyim: Ulusal Milletler Cemiyetine bağlı Ulusal Kadın Birliğinin çığırtkanlığını yaptığı için, kendi davasını ve müdafasını bilmediği için, koskocaman içtimai bir davayı, bir salon desikodusu haline getirdiği için, ezilen kadının salondaki kadın değil, işteki kadın olduğunu bilmediği için. Ölümünden tasalananlara geçmiş olsun.”⁷⁷⁰

Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesinin ertesi günü Cumhuriyet Gazetesi Kadınlar Birliği üyesi kadınları aşağılayan ve gereksizliğine vurgu yapan bir yazı yayınlamıştır:

“Bizim Kadınlar Birliği ulusal haklar üzerindeki eski çene faaliyetlerinin aksine olarak dün تنها, sessiz-biraz da hazin-bir içtimadan sonra dağılma kararı vermiş ve kapiya kiralık ilanını takmış... Başkanın dediğine bakılırsa Birlik 12 senelik faaliyetinden çok neticeler almış, artık siyasi haklar da temin edildiğine göre yapılacak bir şey ve cemiyetin vücuduna lüzum kalmamış... topyekün Türk kadınlığını temsil etmemesine rağmen programına muayyen bazı iddialar ve davalar koymuş bir zümre mümessili olan bir teşekkülün kendisi hakkında böylesi bir karara varabilmesindeki isabet kadar fazilete de hayran olmamak imkanı yoktur: kararın “Birlik-iddiaları sahasında-ne dün, ne de bugün hiçbir işe yaramamıştır” itirafını da tebarüz ettiren hikmetteki acılığı unutmamak şartile... Hayır cemiyeti olarak yaptığı hizmetlerine saygı duyduğumuz merhum Birliğin politika cephesi kadar gülünç bir şey olamazdı şüphesiz... Zavallı cemiyet tam 12 yıl-yani aşağı yukarı 4500 gün!-üfürükle duvar yıkmağa, laf bataryaları ve kolonya kokuları içinde kadın hukuku savaşını kazanmağa uğraştı! Bu idiyile ulaşmak için ömrü ve fa eder miydi, etmez miydi bilmeyiz ama bereket versin Cumhuriyet hükümeti imdatlarına yetiştirdi de Birlik müdavimlerinin yıllarca yorgunu yokuşa sürmelerine nihayte verdi. İtiraf etmeli ki Birliğin iyi, bilhassa milli iktisada yararlılık tafraları da yok değildi. Azaları kısmen çay, moda, tuvalet işleriyle uğraşmaktan alıkoyuyor ve –çene de olsa!-yerli malı kullanmaya sevk ediyordu! Hoş bu arada Yıldız kongresi gibi arsiulusal bir lakırdı pazarı da açılmadı değil...Hulasa etmek lazım gelirse galiba Birlikten tatlı hatıra olarak bol şekerli çay ziyafetleri kalıyor ki yüksek politika yapan bir cemiyet bundan daha büyük hangi satvet enkazını bırakabilir ki?⁷⁷¹

⁷⁷⁰ Toprak, Z. (1986). “1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış. Düşün. Mart. S.20-24. Zekeriyya, S. Kadınlar Birliğine Geçmiş Olsun. (12 Mayıs 1935),Cumhuriyet, 5.

⁷⁷¹ Görüşler, Görünüşler. (12 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 5.

1929 sonrası Nadi'nin söyleminde, Kadınlar Birliğine karşı bir negatif ya da aşağılayıcı bir yorum bulunmaz. Nadi yazılarında Nezihe Muhittin'den de hiç bahsetmemiştir⁷⁷². Nezihe Muhittin'in tasfiyesiyle rejimin kontrolüne giren Kadınlar Birliği "kendini fesh ettiğinde Nadi, bu konuda yazı yazmamıştır. Mustafa Kemal'in kadınlık meselesini açıklamasında "şekil ve kıyafet ikinci derecedir, aslolan fazilettir" diyerek altını çizdiği düşüncesi, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çokça tartışılacak olan kadının "süsü" meselesidir. Bu "süs" kelimesi olumsuz anlamda kullanılır ve yeni rejimi temsil etmeyen "İstanbul kadını"nı işaret eder. "Süs"/"süslü" nitelendirmesi, o dönemin kadınlarını siyasal alana ait görmemenin bir ifadesi de olmuş ve erkekler tarafından alay konusu yapılmıştır. Mesela, Uluslararası Kadın Kongresi'nin İstanbul da yapılması nedeniyle Türkiye'ye gelen feministlerle görüşmeler yapan Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Suat Derviş, röportajında şöyle bir soruya yer vermiştir:

"Biz kadınların, erkekle müsavat iddia etmemize rağmen, fitraten erkekle başka türlü olduğumuzu ve erkek gibi ciddi şeylerle uğraşacağımıza süse ve giyime karşı fazla merak sardığımızı söylüyorlar, Siz kadının süse karşı olan bu inhimaki için ne diyorsunuz?"
-Feminist kadınlar, kadının cinsiyetini ve fitri hususiyetlerini inkar etmek ya da değiştirmek istemiyorlar. Bizim değiştirmek istediğimiz şey zamanın ve batıl adetlerin tabiate ve fistrate ilave ettiği suni vaziyetinizdir."⁷⁷³

Fakat bu dönemde Cumhuriyet gazetesi, 1929 öncesi dönemde ki kadar olmasa da kadını "süs" ile tanımlayan karikatürlerine zaman zaman yer vermiştir. Burada "rasyonel düşünme yeteneğinden noksan" olarak tanımlanmış kadını aşağılayan, "rasyonel aklı" erkeğe ait gören bir anlayış ve mesaj verilmeye çalışılmıştır. Yine kadınların hakları konusunda erkeği hiçe sayan asli görevlerini unutan bir kadın profili çizilmiştir gazetede. Mesela yayınlanan bir karikatürde kadının asli görevi olan annelik dururken, -ağlayan çocuk bunu simgeler- eşitlik derdine düşmesi hoş görülmez. Nadi, bu konularda yorum yapmamasına rağmen gazetesinde, bu yönde yayınlanan yazı ve karikatürlere müdahale etmemiştir.

⁷⁷² Fakat Cumhuriyet gazetesi bazı konularda Muhittin'den bahsetmiştir. Özellikle gazetede, kadınların hakları konusunda Kadınlar Birliğinin yaptığı açıklama ve mitingleri beğenmediğine dair yazılar yer alır. Muhittin için Kadınlar Birliği kadınları "dudağı boyalı olan" kadınlardır. Yine serbest Fırkaya aza olması da Cumhuriyet gazetesinden aldığı eksik bir puandır.

⁷⁷³ (10 Nisan 1935). Cumhuriyet, s. 5.

Nadi'nin 1929 sonrası söyleminde Kadınlar Birliği nezdinde ve kadınların hukuku konusunda onları hedef alan bir çıkışı olmamıştır. Aslında görüşleri süreklilik göstermiştir. Nadi'nin haklar veren rejime şükran vurgusu, Cumhuriyet öncesi kadın hareketini yok sayan düşüncenin de önemli bir işaretidir. Halkçılık bölümünde görülen ve Nadi'nin düşünce dünyasındaki en temel nitelik olan dayanışmacı görüş çerçevesinde, Nadi “milli birlik” ve “yekpare/birleşmiş millet” düşüncesine sonuna kadar inanmış bir kişidir. Özellikle 1936 yılındaki parti-devlet bütünleşmesine kadar gidecek “tek sesli toplum” ilkesi yolunda hem “Türk ocakları, Mason Teşkilatı vb” gibi devletin dışında varlık gösteren sivil toplum kuruluşlarının karşısında olmuş, milleti tanımlarken en temel söylemi olan “birliği” bozacak hiçbir bağımsız söylemi kabul etmemiştir. Kadınların siyasal haklarının verilmesi konusunda (rejiminde önemsemesi çerçevesinde) büyük destekçisi olmuş, fakat ailede kadının geleneksel görevi olan anneliğe ve bir anlamda milletin annesi olarak toplumun manevi kısmı olan hayır işlerine yönelmesini de istemiştir. Nadi'nin medeniyet-kültür ayırımına olan inancı kadın konusunda da görülmüştür. *“Batı içinde kalarak, fark oluşturma”*⁷⁷⁴ isteğinin en önemlilerinden biri, Türk modernleşmesinin kurucu öğelerinden biri olan kadın olmuştur.

4.3.5.Değerlendirme

Cumhuriyet Gazetesi'nde *“Dördüncü Parti Kurultayı Bugün 3 de Ankara'da açılıyor. Toplantıyı Ulus Başkanı Atatürk açacak ve millete bir söylev verecek”* başlığıyla verilen bir haberin altında *“Onun Eseri”* yazılı bir resim vardır. Resim de Mustafa Kemal bir heykeltıraş olarak resmedilmiştir. Elinde aletleriyle çalışmasına devam etmektedir. Yaptığı heykel ise üzerinde “Cumhuriyet” yazan elinde kılıcıyla birlikte bir “kadın” figürüdür. Aslında bu oldukça aydınlatıcı, anlam yüklü bir resimdir. Cumhuriyet, Mustafa Kemal'in eseridir. Yalnızca Cumhuriyet değil “kadın” da onun eseridir. Kemalizmin –kadın meselesi- ne bakışı bu resimle paraleldir. Bu “yeni kadın”, cumhuriyet ile doğmuştur, dünyanın diğer ülkelerindeki “hemşirelerinden” çok daha önce kendisine haklar verilmiş, “bahşedilmiştir”. Rejimin sıkça kullandığı bu “bahşetmek” kelimesi “sunmak, bağışlamak” anlamında kadınlara haklarını hiç mücadele etmeden” verdik söylemini oldukça iyi karşılamaktadır.

⁷⁷⁴ Sancar, 127

Cumhuriyet rejiminin kadın meselesindeki hakim paradigması, haklar için bir kadın mücadelesi yokken, kadınlara hakları kendi istekleri olmadan rejimin verdiği yönündedir. Bu düşünceden dolayı da kadınlardan “şükran ve minnettarlık, rejime sonsuz itaat” bekler. Kadın rejime hep borçludur. Bu dönemin ideolojik atmosferinde, hem kadınlar hem de erkekler tarafından sık sık dile getirilen bir düşüncedir. Yunus Nadi’nin “...ülkemizdeki durumdan dolayı(hakların kazanımı) kadından daha çok rejimi alkışlamak ve daha çok gene onu kutlamak yerinde olur.”⁷⁷⁵ ifadesi kadınlara yol göstericidir bu anlamda. Tabandan bir istek yokken, Cumhuriyet’in kadınlara haklar verdiğini belirten Nadi’nin bu düşüncesi, rejimin tarihi her konuda bir sıfır noktasından, kendisiyle başlatmasıyla ilgilidir. Oysaki II. Meşrutiyet’le dergiler çıkarıp, dernekleşen kadın hareketi, Halk Fırkası kurulmadan kendi siyasal partisini kurmak için rejime başvuran tabanı olan bir harekettir. Bu durum Nadi’nin özelinde Kemalizm’in söylemini boşa çıkarmaktadır.

Yine bu vazifeler ile donatılmış, kadın kendini oluşturan rasyonel bir özne olarak değil, “modern evlatlar yetiştirmek, aile ahlakını korumak” gibi bütünün bir parçası, bir araç olarak algılanmıştır. Rejimin halkçılık anlayışının en temel özelliklerinden biri olan seçkinci bakış, kadın konusunda bunun yanına cinsiyetçi bakışı da eklemiştir. Muhafazakâr düşüncenin “kusurlu insan doğası” anlayışıyla halkı “saf, kandırılabilir, ergin olmayan” olarak tanımlayan Nadi/rejim kadın konusunda da ikili bir söyleme sahibi olmuştur. Kadını vekil olarak siyasal alana sokan rejim ve bunun en büyük destekçisi olan Nadi, aynı zamanda “süs, hayır cemiyetlerinde çalışma” gibi başlıklarla kadını “noksan doğalı” olarak tanımlayıp, siyasal alandan, manevi alana yönlendirmiştir.

Nadi, rejimin toplumun modernleşmesinin kadının modernleşmesiyle yakından ilgili görmüş ve bir yanda kamusal alanda rejimin yeni yüzünü temsil etmesini istediği kadını, aynı zamanda da “annelik ve ev kadınlığı” görevlerinden de ayırmamıştır. Milleti geniş bir aile olarak tanımlayan Nadi, kadına geniş ve büyük ailenin de “anası” olma görevini vermiştir. Bu bakış muhafazakâr düşüncenin organizmacı toplum anlayışıyla uyum içerisindedir. “Milli birlik” düşüncesinin sağladığı uyum sayesinde toplum “yekpare” bir hal alacak ve milletin “anası” olarak değerlendirilen kadın bunun için “ulus için modern

⁷⁷⁵ Nadi, Y. Arstulusal Kadınlar Birliği Kongresi Dolayısıyla: KADIN!. (20 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.

evlatlar”⁷⁷⁶ yetiştirecektir. Nadi, ailede çocuğun “ailesine, vatana, millete faydalı bir evlat” olarak yetiştirilmesi için kadını sorumlu kılmış ve ailenin “ahlaki” yapısının iyi olmasının aynı zamanda, toplumu da bir arada tutacağına inanmıştır. Bu ise ancak karşılıklı yükümlülükler ve dayanışma duygusuyla oluşturulabilecektir⁷⁷⁷. Bu düşünce yine muhafazakârlığın organizmacı toplum anlayışı ile gayet uyumludur ve Kemalizm’in muhafazakâr yönüne de vurgu yapmaktadır.

Resim 4.8. 27 Aralık 1930.

⁷⁷⁶ Şerifsoy, 160.

⁷⁷⁷ Age. 162

Resim 4.9. 6 Aralık 1934

Resim 4.10. 9 Mayıs 1935

Resim 4.11. 30 Mart 1930

4. BÖLÜM 3. KISIM

YUNUS NADİ VE BATI

*"Türk yalnızca fesin yerine şapka giymemiştir aynı zamanda şeklen olduğu gibi bütün icaplarıyla zihniyet noktasından dahi tamamen Avrupalı olmak isteyen bir yolda bulunmaktadır."*⁷⁷⁸

Yunus Nadi

*"Alfabe inkılabının 7-8 yüzyıllık bir mazi ile alakamızı keseceğinden korkanlar görüp anladılar ki. Bu inkılap, bilakis, Türk milletini 7-8 bin yıllık muazzam tarihine kavuşturacak yeni bir kültür inkılabı imiş! Türkün tarihini ve kültürünü inkar ederek onu Garbın esirce mukallidi yapmak isteyen kozmopolitler öğrendiler ki, türkün milli ananesi kökleri binlerce yıllık muhteşem bir tarihin bağrına gömülü bir kudret hazinesidir."*⁷⁷⁹

*"Türk demokrasisi Fransız İhtilali'nin açtığı yolu takip etmiş, lakin kendine has ayırıcı özellikle gelişmiştir."*⁷⁸⁰

Mustafa Kemal Atatürk

⁷⁷⁸ Nadi, Y. Cumhuriyet Bayramı. (29 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.

⁷⁷⁹ Cumhuriyetin 10.yıl eki. (29 Ekim 1933). Cumhuriyet, 5.

⁷⁸⁰ "Le Matin Fransız Muhabirine Verdiği demeç", Söylev ve Demeçler, 8 Mart 1928, s. 726.

4.4. Yunus Nadi'nin Düşüncesinde Batı İmgesi

"Hem ötekine benzemek hem de kendi olarak kalmak" tavrı, Osmanlı-Türk modernleşmesinin temel çıkmazını ifade eden bir düşüncedir. Tarihsel birikimleri fazla olan toplumların, Batılılaşma sürecinde ortaya koydukları bu tavrı "başkalık" olarak niteleyen Çiğdem, bu tavrın "çatışmalı" bir sürece de eşlik ettiğini vurgulamaktadır⁷⁸¹. İşte bu yüzden de Batılılaşma düşüncesi yanında her zaman "*ne kadar*", "*nelerle sınırlı olmalı*", "*Batı'dan neler alınmalı*", "*kültür mü teknik mi*" sorularını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı-Türk seçkinlerinin, Batılılaşma'yı kendi varoluşlarını sağlayacak bir "araç" olarak görmüş olmaları, aslında geçmişte sahip oldukları bir tarihte varlığına gönderme yapmaktadır. Gönderme yaptıkları bu tarih, bir yandan Batılı, Avrupalı olmayı isterken diğer yandan kendisini ne olarak kuruyorsa, o olarak kalmayı isteyen bir başkalık talebine de meşruiyet sağlamaktadır. İşte bu "başkalık" talebi hem "Batılı/öteki" olmaya çalışırken diğer taraftan de "kendisi olarak" kalmayı istemektedir⁷⁸².

Bu düşünceler ekseninde Türk modernleşmesinin Avrupa'ya olan bakışı, Nadi üzerinden iki başlık altında incelenebilir: İlki, her ne olursa olsun Batılılaşmak, medeniyetin gereklerini yerine getirip tam bir Avrupalı olmak ve bununla yetinmeyip, Avrupalılar tarafından da Türklerin, Avrupalı olarak kabul edilmesi için gereken bir çabayı göstermektir. İkinci olarak ise, literatürde de sık sık vurgulanan Batı'ya kaşı duyulan "aşk-nefret" ilişkisinde savunmacı, hasmane ve Avrupa'dan farklılığın vurgulandığı bakış açısidir.

4.4.1. Medeniyet Ailesi Kervanına Katılmak: Batılılaşmak

Nadi, Ziya Gökalp'ın ölüm yıldönümü nedeniyle yazdığı yazıda, modern Türk devletinin onun görüşleri doğrultusunda hareket ettiğini, "*Garptan kanunların aynen alınması olarak değil, milli bir istiksa (aslını bilmeye çalışma)*" olarak ortaya çıktığını ve

⁷⁸¹ Çiğdem, A. (2002). Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı, Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon. U. Kocabaşoğlu (Editör). MTSD Modernleşme ve Batıcılık. Cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları. S. 69.

⁷⁸² A.g.e. 70. Çiğdem, başka bir medeniyeti "tercüme edebilecek" bir tarihe sahip olan Rusya, İran ve Japonya içinde bu düşüncesini tekrarlar. "başkalık" ile "özgüllük" kavramlarının karıştırılmaması gerektiğini vurgulayan Çiğdem, özgüllüğün, bu düşüncüyü haklılaştırabilecek objektif bir karşılığa sahip olması gerekirken, başkalığın, nesnel karşılığı olmasa da, söylemsel olarak var olabileceğine dikkat çekmektedir.⁷¹

Batı'dan alınan ve uygulanan inkılapların, Batı'yı taklit etmek olmadığını aksine Türklerin Doğu'dan aldığı, aslında kendi tarihlerine ve benliklerine ait olmayan bir takım geleneklerin ortadan kaldırılması için yapıldığını vurgular⁷⁸³. İkinci bölümde yer verilen görüşlerinden hatırlanacağı gibi Gökalp'in de temel vurgusu bu düşünce üzerine olmuştur:

*"Avrupa Medeniyeti, müsbet ilimlerden ve sınai tekniklerden, içtimai teşkilatlardan ibarettir. Avrupa medeniyetinden alınması gereken, sadece bilim ve teknolojidir. Bundan başka, Avrupa medeniyeti, eşsiz güzellikler ve ahlaki zevkler yönünden de üzerimizde olumlu etkiler yapacaktır. Fakat bu etkiler, bize Acemden geçen felsefi, ahlaki ve estetik zevkleri yıkmağa çalıştığı ölçüde faydalıdır. Yıktağı zevkin yerine kendi geçmeğe kalktığı anda, bu iki medeniyetin zevki de zararlı olur. Bir milletin güzellik ve zevkleri kendine özgüdür dışarıdan alamaz....biz Avrupa'dan müsbet ilimlerin oradaki neticelerini bile almayacağız. İlmî hakikatleri kendimizde bulmak üzere yalnız ilimlerin usullerini alacağız, hatta tekniklerin fenlerin mahsullerini değil, kendilerini alacağız. Mesela, Avrupalı musikişinasların bestelerini değil, halkımız arasında terennüm edilen melodileri armonize edecek usulleri alacağız."*⁷⁸⁴

Gökalp'in aktarılan sözleri, yeni rejimin kültür politikalarının arkasındaki temel dayanağa da işaret etmektedir⁷⁸⁵. Medeniyet-hars ayrımının en belirgin şekilde ortaya çıktığı bu nokta, medeniyet taşıyıcısı seçkinlerin, harsa sahip olan halka gidişini ve karşılıklı birbirlerine olan alışverişini de ortaya koyar. *"Harsın saklandığı yerden çıkarılması"* için seçkinler halka gidecek- Halkevleri örneğinde olduğu gibi- ve harsı, Türk köylerinden çıkaracaktır. Yani hep ifade edilen sloganıyla: *"(Batılı)usul seçkinlerden, hars halktan"*. Nadi de, Batı'nın medeniyetini, yeni rejimin Avrupalı olması gerektiğini tartışmasız kabul eder. Avrupa'dan, medeniyet demek olan Avrupa'dan alınan harf, ölçü, kanun, müzik, kıyafet gibi yenilikler Batı'nın taklit edilmesi değildir. Medeniyet tek bir tanedir ve başka seçenek de yoktur.

Aslında bu Kemalist rejime ait yeni bir kabul değildir, bir önceki nesilden, Jön Türkler'den bu yana kabul edilen bir olgudur. Osmanlı aydınları da, medeniyet olarak Avrupa'yı görmüşlerdir. Özellikle Abdullah Cevdet bu konuda en net söyleme sahip düşünürdür. Avrupa'yı üstünlük ve başarıya ulaşma olarak gören, Abdullah Cevdet,

⁷⁸³ Nadi, Y. Bir Yıldönümü: Ziya Gök Alp. (25 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.

⁷⁸⁴ Ziya Gökalp'in düşünceleri Türk modernleşmesi kısmında ele alınmıştır. Bunun için ikinci bölüme bakılabilir. Gökalp'ten akt. Koçak, O. (2005). 1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt:2. (5.b). İstanbul: İletişim yayınları. s. 377-8.

⁷⁸⁵ A.g.e, 370.

"medeniyete doğru gitmeliyiz, nur ondadır ve bizzat kendisindedir" sözleriyle Mustafa Kemal'in düşüncelerini de incelemiştir⁷⁸⁶. Mustafa Kemal, yabancıların/Avrupalıların yeni Türkiye'ye gelip gelemeyeceğini kendisine soran Fransız gazeteciye asla yabancı düşmanlığı yapmayacaklarını, ülkenin bağımsızlığına zarar vermedikleri sürece kapılarının herkese açık olduğunu ve Batı ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini ifade ettiği demecini, Avrupa ve medeniyet konusunda şu sözlerle sürdürmüştür:

"... Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyet birdir ve medeniyete iştirâk etmesi lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sukutu (düşmesi), Garba karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hatâ idi, bunu tekrar etmeyeceğiz. Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz. Bütün mesâimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükûmet vücûda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de Garbe teveccüh etmemiş millet hangisidir? Bir istikamete yürümek azminde olan ve hareketinin, ayağında bağlı zincirlerle işkâl edildiğini (güçlük çıkarıldığını) gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür."⁷⁸⁷

Yeni rejimin Mustafa Kemal'in de söylediği gibi "asri/Garbi" bir hükümet önderliğinde "medeniyete/Garbe" başvurarak birçok inkılap gerçekleştirdiğini, hukuk alanında yapılan yenilikler, laik idare, vatandaşların eşitliği, Latin harfleri ve fesin kaldırılmasıyla "Türk(ün) yalnızca fesin yerine şapka giymemiştir aynı zamanda şeklen olduğu gibi bütün icaplarıyla zihniyet noktasından dahi tamamen Avrupalı olmak isteyen bir yolda" bulunduğunu belirten Nadi, aynı zamanda tüm bu inkılaplarla Türkiye'nin, Avrupa'nın "Şark'a doğru hakiki bir imtidadı (uzantısı)" olduğunu da vurgulamıştır⁷⁸⁸. Türkiye'de Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri seviyesine çıkmak için yapılan inkılapların, Avrupa'nın uzun yıllarda yaşadığı gelişmeleri yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığını ve bunda da başarılı olduğunu fakat yapılması gerekenlerin daha bitmediğini ifade eder.

⁷⁸⁶ Bkz. II. Bölüm.

⁷⁸⁷ Atatürk'ün "Türkiye'de Cumhuriyet ve Doğululuk, Batılılık Meselesi" başlığıyla Fransız muhabirine verdiği demeç, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.577

⁷⁸⁸ Nadi, yeni rejimin kazandırdıklarını şöyle dile getirir: "Cumhuriyet deyince ezcümle şunları hatırlayacağız demek olur: Her ikisi hayatımıza kastettikleri için Avrupa ile ve saray ile cüdâle tutuştuk. Avrupa'yı mağlup ettik ve sarayı yıktık. Avrupa'yı bertaraf ederek milli hudutlarımızda istiklalimizi, sarayı yıkarak milli hayatımızda istiklalimizi kazandık. Şarki Roma imparatorluğunun tarihe karışmasından Şark'ta en son olarak ortaya yepyeni milli bir Türk devleti çıkmış oldu. Ve artık kendi mukadderatına sahip ve hakim olan ve bu milli Türk devleti kendisini müterakki cemiyetlerin ahengine uyduracak hamlelerde bulundu. Saltanat yıkılmasından sonra hilafette milli hudutlardan dışarı çıkarıldı. Din ile dünya işleri ayırt edildi. Kanunlar tamamen asrîleştirildi. Fes gibi alelacele bir serpuş üzerinde ısrar eden çok köhne bir fikir darbelendi. Kadınlığın hukuku ortaya çıkarılarak modern milletin diğer bütünleşerek yükseltildi ve yeni alfabe kabul edildi." Nadi, Y. Cumhuriyet Bayramı. (29 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Ahmet Rıza'nın önderlik ettiği ve tüm Türk aydınlarını etkileyen pozitivist bakış açısının bir izleyicisi olarak, Batı'yı ileri taşıyan koşullar Türk toplumunda da sağlanırsa yeni rejimin de "ilerleme" gösterip Batı seviyesine çıkacağına ve onlardan farksız olacağına inanmıştır. Bunun içinde memleketin bilgi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiğini belirtirken rejimin halkçılık anlayışının da temelini oluşturan, vesayetçi, pozitivist ve seçkinçi bakış açısını da açığa vuran "halkın belli bir seviyeye" gelmesi gerektiği görüşünü yinelerken, medeniyetin Avrupa demek olduğu yönünde ki inancı onu, Gökalp ile aynı noktada buluşturur:

*"...bize göre Avrupa'nın Türkiye hakkında edinmesi lazım gelen en güzel fikir bu memleketin Avrupa medeniyetini aynen kabul ederken en kısa zamanda kendisi dahi fiilen o seviyeye yükselmek için manen ve maddeten Avrupa ile teşriki mesaiye karar vermiş olduğu hakikatidir. Türkiye son inkılabı ile işte asıl buna karar verdiğini isbat etmiştir ve şimdi de hiç şaşmaksızın işte bu kararın yolu ve istikameti üzerinde yürüyor."*⁷⁸⁹

Nadi, Avrupa ile ilişkilerin geçmişi için bir tarih belirlemeye çalışır. Osmanlı zihniyetinin Avrupa ile beraber çalışmaya uymadığını ama suçun sadece Osmanlı'nın zihniyetinde değil, kapitülasyonlar ve çeşitli entrikalar ile beraber çalışma niyeti göstermeyen Avrupa devletlerinde de olduğunu belirten Nadi, yakın zamana kadar sermayenin Türkiye'ye siyaset aleti olarak geldiğini ve Türkiye'nin Avrupalı devletlerin gözünde "entrikaların cirrit attığı ve ihtirasların çarpıştığı bir sahne" olarak görüldüğünü, bu durumda da Avrupa ile ilişkilerde bir "hayır çıkmayacağı" nın belli olduğunu ve yeni rejimle bu sahnelerin değiştiğini vurguladıktan sonra, Türkiye'nin Avrupa ile karşılaşmasının ve yakın ilişki kurmasının tarihi olarak Lozan Antlaşması'nı verir. Çünkü bu antlaşma ile kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Dünya savaşından sonra bütün ülkelerin birbiriyle yardım halinde iş yürüttüğünü, Türkiye'nin de bunun dışında kalamayarak, Avrupa'yla "teşriki mesai" yapacağını açıkça belirtmesi gerektiğinin önemine değinen, geçmişte Avrupalıların Türkiye'de işlerin nasıl yürüdüğüne dair tereddütleri olabileceğini ama bunun zamanla/medenileşip Batıya benzeyerek geçeceğine inanan Nadi, "ekonomik kalkınma ile

⁷⁸⁹ Nadi, Y. Avrupa İle Teşriki Mesai. (18 Ekim 1929). Cumhuriyet, 1. Avrupa medeniyetini kabul etmek, Nadi'nin yazılarında sık sık vurguladığı bir konudur: "Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi neticesinde ortaya milli hudut ve hukuku ile yeni bir Türkiye çıktı. Cumhuriyet rejimini tesis ederek tamamen Avrupai bir hayat tarzı kabul etmiş olan bu yeni mevcudiyetini bütün dünya kabul etmiştir." Nadi, Y. Şark Meselesi. (12 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

medeni seviyenin yükseltilmesi"⁷⁹⁰ni hedefleyen rejimin *"yeni Avrupai hayatında Türkiye, Avrupa ile cidden teşriki mesai etmek ihtiyaç ve kararındadır. Bunun başka türlüünü tasavvura imkan yoktur."*⁷⁹¹ düşüncesiyle destekler. Avrupa'ya hitaben yazdığı bu yazıda Nadi, çok açık bir şekilde yollarının, hedeflerinin -Avrupalı olmak- Avrupa medeniyeti olduğunu ve bunun içinde yapılan inkılapların yanı sıra Avrupa ile iyi ilişkiler kurulacağını ifade ederek adeta yeni rejimi tanıtmıştır.

1930 yılı, dünya ekonomik buhranının Türkiye'yi de etkilediği, dış borçların ödenmesi hususunda bir takım sıkıntıların yaşandığı bir yıl olmuş ve Avrupa basınında da Türkiye'nin borçlarını ödemesi konusunda sık sık olumsuz yorumlara yer verilmiştir. Nadi de, Avrupa'da Türk parasının değerinin devamlı düştüğüne ve Türkiye'nin dış borçları ödemede sıkıntı yaşadığına dair yazılan bu eleştirilerden oldukça rahatsızdır. Bu rahatsızlığını da, Türk ekonomisi üzerine inceleme yapmak için Avrupa'dan gelen "Mösyö Rist" ile konuşurken dile getirmiştir. Nadi'nin bu yakınmalarına karşılık olarak Mösyö Rist, Avrupa'nın Türkiye'yi tanımadığını, dünyanın birçok yerinden bilgilerin Avrupa'ya geldiğini ama Türkiye'den bir haber gelmediğini ifade ederken, Avrupa'yı mali işler konusuna haberdar etmenin önemi üzerinde durur. Nadi, çok hak verdiği bu konuşmayı yazısında anlattıktan sonra, Cenevre ile Roma arasında yaptığı tren yolculuğunda tanıştığı bir İtalyan mühendisin kendisine *"Şimdi Kafkasya bir Türk vilayetidir değil mi"* diye sorduğunu, *"bugün Avrupa'da Türkiye'nin inkılapçı bir Cumhuriyet olduğunu bilmeyenler onda sekiz dokuzdur dersem abartmış olmam. Orda istiklal cidalimizi bile bilmiyorlar. "Informasyon"(gazetesi) bile dış borçlarımızdan bahsederken Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyetini birbirine karıştırıyor. Diğer birçok gazetelerde ise TBMM'nin adı çoğu kez "Chambre Ottomane" yani "Osmanlı Meclisi Mebusanı" olarak" anıldığını ifade eder. Türkiye hakkında bilginin bu kadar eksik olduğu bir ortam da, ekonomik durumun gidişatı hakkında böylesine yanlış duyumların olmasını normal bulan Nadi, Avrupa'ya kendimizi tanıtmamızın önemini yineler:*

"Avrupalı bir memleket olduğumuz iddiasını filyata kalbederek kendimizi Avrupa'ya tanıtmak hususunda Avrupalıların kabul ve tatbik ettikleri usulleri kullanmalıyız: her fırsattan istifade ile kendimizi tanıtmak ve bu

⁷⁹⁰ Nadi, Y. Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1.

⁷⁹¹ A.g.e. Gazete yazının başına küçük bir not düşerek, Nadi'nin Almanya'da "Berliner Tageblattın" gazetesinde aynı başlıkla 15 Ekim tarihinde yayınlanan yazısını aynen naklettiklerini bildirmiştir.

hususta hiç bir fedakarlıktan geri kalmamak. Bu yoldaki mesainin yerine göre bir iki ordu beslemekten daha müessir olduğu muhakkaktır."⁷⁹²

Resim 5. 1. Cumhuriyet Gazetesi'nin Fransızca Baskısı: La République. , 75. Yıl Özel Ek, 7 Mayıs 1930.

Batı tarafından iyi bir imaja sahip olma ve kendini Batı'ya anlatma işine çok önem veren Nadi bu yanlış imajın Türkiye'ye kaybettirebileceği şeylerin farkında olarak bu tarihten tam beş yıl önce Cumhuriyet Gazetesini 1925 yılında "*La Re'publique*" ismiyle , - yabancıların Cumhuriyeti iyi tanıyabilmeleri için- Fransızca olarak çıkarmıştır. Aslında bu düşünce yapısı Türk modernleşme tarihinde yeni bir durum değildir. II. Abdülhamit döneminde de benzer bir uygulama görülmektedir. II. Abdülhamit -özellikle fotoğrafa olan ilgisinin de etkisiyle- İstanbul da ve Osmanlı saraylarında modernleşme hareketleriyle beraber yaşanan gelişmeleri gösteren bir çok fotoğrafın yer aldığı 35 tane fotoğraf albümü hazırlatıp başta Londra, Paris olmak üzere birçok Avrupa ülkesine göndermiştir. Yine Avrupa'ya yeni rejimin yaptığı modernleşme hareketlerinin sonuçlarını, "yeni imajı" gösteren resimlerden ve dönemin entelektüellerinin yazılarının yer aldığı "*La Turquie Kemaliste*" dergisi de yayınlanmıştır⁷⁹³.

Bu örneklerde verilmek istenen mesajı üreten bir yazar olarak Nadi'de Avrupa'ya "*artık sizin bildiğiniz geri Şarklı Türkler değiliz, değiştik, artık size benzeyen bir hayatımız var*" mesajı verdikten sonra "*..biz Şarkta yepyeni bir devlet kuran eski Türkleriz. Şimdi Garbin medeniyet esasatına istinat eden bu yeni hareketin Garp'ten ancak teveccüh görmesi*"ni beklemiştir⁷⁹⁴. Nadi'nin yapmak istediği Batı'ya, yıkılan Osmanlı'nın yerine yeni ve tamamen modern bir ulus inşa etme etosunun en güçlü görüntülerini sunmaktır. Hayatın her alanında çalışan kadınlar, modern okul forması ve kısa şortlarıyla milli bayram

⁷⁹² Nadi, Y. Avrupa Bizi Bilmiyor. (4 Temmuz 1930). Cumhuriyet, 1.

⁷⁹³ Dergi 1933-1948 yılları arasında Matbuat Umum müdürü Vedat Nedim Tör başkanlığında 49 sayı çıkmıştır.

⁷⁹⁴ Nadi, Y. Vaziyetin İnkişafı. (8 Mayıs 1930). Cumhuriyet, 1.

ve gösterilerde yer alan öğrenciler, rejimin başkenti yeni Ankara'nın modern binaları, devlet tiyatroları, bale ve opera gösterileri, çağdaş tarım alanları, fabrikalar, demiryolları bunlar Cumhuriyet'in birer medeniyet sembolleridir⁷⁹⁵ ve bunların Avrupalılara gösterilmesi ve onlar tarafından beğenilip, kabul görmesi çok önemlidir.

Yine Türkiye'nin Zürih'te düzenlenecek bir sergiye davet edilmesi üzerine yazdığı yazısında Nadi, bunun öncesinde Belçika'nın Liyes şehrinde bir sergi düzenlendiği, *"çalışkan bir Türk genci ile Türk dostu"* bir Belçikalı'nın bu sergiye Türkiye'nin katılması içinde çok çalıştıklarını, bunun için gerekli evrakların iktisat bakanına gönderildiği, fakat bakanlığın bu evrakları okumaya zamanı olmadığı için cevapsız kaldığını ve böylece "Avrupa'yı tanımak ve kendimizi Avrupa'ya tanıtmak yolunda" önemli bir fırsatın kaçırılmış olduğuna vurgu yapan Nadi, "Avrupa'yı tanımak ve kendimizi tanıtmak", milli hayatta başarılı olmanın en temel şartlarından biri olan bu iki işin çok "hayati ve pek büyük önemi" olduğunun altını yeniden çizer:

*"Başka türlüünü düşünmek imkanı bile kalmamış olduğu için Avrupa medeniyetini kabul ettik. Fakat Avrupa medeniyetini kabul ettiğimiz yalnız ifadesi, büyük bir mana ifade etmez. Bize göre o medeniyet hulul ederek (geldiğinde) onun icabatını (gereklerini) tıpkı Avrupalılar gibi yerine getirmeğe ihtiyaç vardır. Bu da öncelikle Avrupa'yı tanımak ve kendimizi ona tanıtmakla olur. Bu medeniyetin haricinde yaşamağa çalışanlara artık bu asırda ve hele bundan sonra hayat ve beka imkanı yoktur."*⁷⁹⁶

Bu sözleriyle bir kez daha Türkiye'nin Batı dışında *"akacak başka bir mecrası"* olmadığını bu sergiye katılmanın neden önemli olduğunun böylece anlaşılacağını belirtir. Serginin oluşumunda temel iki şey *"ilim ve fen"*dir. Nadi aynı zamanda "ilim ve ilerleme"ye olan inancını, pozitivist tavrını da açığa vurur. Türkiye'nin Avrupa'yı tanımaya işte bu gibi doğrulara ulaşmak zorunluluğundan dolayı ihtiyacı olduğunu ve Avrupa'ya kendilerini artık eski Osmanlılar olarak değil, *"yeni Türkler"* olarak böyle bir *"irfan ve medeniyet aşkıyla"* donanmış olarak tanıtmak zorunda olduklarını vurgular:

Nadi'nin *"Avrupalı olmazsak yok oluruz"* anlamına gelen bu sözleri, düşünsel mirasını paylaştığı Jön Türk ve Ziya Gökalp çizgisinin devamı olarak okunabilir. Bu bakış

⁷⁹⁵ Kasaba, R. (1999). Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Editörler). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. (2.b). (çev: N. Elhüseyni). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

⁷⁹⁶ Nadi, Y. Avrupa'yı tanımak ve Kendimizi Tanıtmak. (26 Temmuz 1930). Cumhuriyet, 1.

açısı Ahmet Rıza ve Batılılaşma konusunda en radikal düşünür olan Abdullah Cevdet'in düşüncelerinde görülür. Abdullah Cevdet'in daha 1913 yılında *İçtihad* gazetesinde, "Uygarlık demek Avrupa uygarlığı demektir"⁷⁹⁷ ardından Ziya Gökalp ile devamlılık göstermiştir. Gökalp'in 1922 yılında Nadi'nin gazetesi Yeni Gün'de yayınlanan, "bugün Garp medeniyetini kabule mecburuz" diyerek başladığı makalesindeki düşünceleri, Nadi ile Tek Parti dönemine de taşınacaktır:

"Kabul etmediğimiz takdirde Garp devletlerinin esiri olacağız. Garp medeniyetine hakim olmak ya da Garp devletlerine mahkum olmak, bu iki şıktan birini kabul mecburiyetindeyiz. Bugün artık şu hakikat anlaşılmıştır. Avrupa'ya karşı hürriyetimizi ve istiklalimizi müdafaa edebilmek için, Avrupa medeniyetini iğtinam etmemiz (yağmalamamız, bir ganimet olarak ele geçirmemiz gerekiyor) Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve sınai tekniklerden, içtimai teşkilatlardan ibarettir. Vaktiyle Avrupa'dan "nizam-ı Cedit" askeri mektebini almamış olsaydık bugün Anadolu'yu düşmanlarımıza karşı müdafaa edebilecek miydik? Avrupa'nın kuvveti, yegane faikiyeti (üstünlüğü) medeniyetindedir. Müslümanları mağlup etmesi ve bütün cihana hakim olması yalnız medeniyeti sayesinde."798

4.4.1.1.Rejimin İnkılapları: Öze Dönüş

"Avrupa'yı yenmek için, ona mahkum olmamak için Avrupalılaşmak" bu Nadi'nin de aynen kabul ettiği bir düşüncedir. Türk modernleşmesinin en eski ve yine bugün en güncel derdi "Avrupalı sayılmak" olmuştur. Nadi yapılan/yapılacak her inkılabın meşruiyetini bu düşünceye dayandırır. Tatil gününün değişmesi gerektiği yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışan Nadi, her alanda Avrupa'ya uymaya çalışan rejimin, ticari ve mali ilişkilerde sıkıntı yaşamaması, dolayısıyla da Avrupa ile uyum adına tatil gününü Cuma günü yerine Pazar gününe alınması fikrini savunurken⁷⁹⁹ de yine aynı anlayışla, "Hayatta selamete yürüyebilmek için var kuvvetiyle Avrupa'ya ayak uydurmaya çalışmakta olan

⁷⁹⁷ Kazancıgil, A. (2007). Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Editörler). Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. (3.b). İstanbul: Alfa Aktüel. s.187.

⁷⁹⁸ Koçak, O.2005, 375.

⁷⁹⁹ Nadi, Y. Tatil Gününün Pazara Nakli Lazımdır. (25 Ekim 1932). Cumhuriyet, 1. Nadi, ertesi gün yazdığı yazısında dünyanın yaşadığı ekonomik bunalım nedeniyle tatilin tümünden de kaldırılabilceğini böylece Cuma'dan Pazar'a değişim işine de gerek kalmayacağını belirtir. "Hafta Tatilini Bütün bütünde kaldırabiliriz", 26 Ekim, Cumhuriyet gazetesi, bu fikre kamuoyunu hazırlamak için ertesi gün gazetede bir anket açmıştır. "Hafta Tatili Kalksın mı, Dursun mu?", 27 Ekim 1932, gazete anketin büyük bir alakayla karşılandığını ve ortak bir eğilim olarak tatilin Pazar gününe alınması görüşünün ağırlık kazandığını belirtir. 31 Ekim 1932. 27 Mayıs 1935 tarihinde Meclis çoğunluk kararıyla tatil günü olarak Pazar gününü belirlemiştir.

*Türk milleti*⁸⁰⁰ nin yeni yazıya geçişini de, medeniyete bir adım daha atmak olarak tanımlar:

*"Türkün yüksek uygarlığını kendi dilinden çıkarabileceğimiz anlaşılmıştır. Türk dili dünyaya uygarlık dağıtan Türk ulusunun varlıkta oynamış olduğu rolleri bugün yeryüzünün hemen her bucağında gösteriyor... ana dile dönmekle Türk kendi öz ve özlü varlığına yeniden kavuşacak ve doğru uygarlıkla kendi arasında açılan uçurumu birden dolduracak bu dil sayesinde yeni uygarlık ufuklarını aşmağa başlayacaktır"*⁸⁰¹

Harf inkılabını da aynı bakış açısıyla ele alan Nadi'ye göre, yeni yazı aslında "yeni" değildir. Türklerin kendisine, kültürüne ait olmayan Arap-Acem kültürünün bir yazısıdır. Bu yüzden harf inkılabı aslında Türklerin "öz yazısına" dönüştür⁸⁰² ve aynı zamanda medeniyete ulaşmada büyük bir engelin de kaldırılışıdır. Nadi, Latin harflerine geçişin Batı medeniyeti seviyesine ulaşmanın temel basamağı olduğunu ve bir yılda Avrupa'ya yetiştirileceğini iddia eder⁸⁰³. Nadi'nin bu sözleri *"beş on sene zarfında Avrupa'nın medeniyetine yetiştirileceği"* iddiasında olan Tanzimat Fermanı'nı da hatırlatır. Bu da Türk aydınlarının Batı'nın gelişiminin arkasında yatan ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal birikimlerin ve bunların yüzyıllar süren sürecini idrak edemediğinin de bir göstergesi sayılabilir.

*"Bu yazı inkılabı sayesinde Aziz Türkiyemiz bir seneden az bir zaman zarfında medeniyetin ve marifetin hakiki anahtarını elde etmiş olmak noktasından tamamen Avrupa'ya benzeyecektir."*⁸⁰⁴

Rejim için Batılılaşma'nın en önemli konularından/simgelerinden birisi de "kadın" olmuştur. "Kadın" başlıklı bölümünden de hatırlanacağı gibi Nadi için, rejimin yarattığı

⁸⁰⁰ Nadi, Y. Ayasofya'nın Mozayıkları: İlme Hürmet Lazımdır. (14 Kasım 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸⁰¹ Nadi, Y. Yabancı Dil Boyunduruğundan Kurtuluş. (24 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸⁰² Nadi, inkılapları savunurken sahip olduğu "yeni bir şey yapmıyoruz, kültürümüze ait olmayan gelenekleri/uygulamaları kaldırıp, Türk'ün özüne/köklerine dönüyoruz" ve bunu yaparken de "Batı'nın yöntemlerini, Doğu'yu yıkmak için kullanıyoruz" söylemini dil konusunda da gösterir. Özellikle Türk Dil Cemiyeti'nin çalışmaları "Türk'ün yüksek medeniyeti" nin kendi dilinden çıkarılabileceğini göstermiştir. "... Türk milletinin milli birlik bağlarının en kuvvetlilerinden olan ana dile dönmekle Türk kendi öz ve özlü varlığına yeniden kavuşacak ve doğru medeniyetle(Batı) kendisi arasında açılan uçurumu birden doldurarak bu dil seviyesinde yeni yeni medeniyet ufuklarını aşmağa başlayacaktır. Ulusal varlık için ulusal dil ön koşuldur. Her ulus kendi dilinde yaşar..a.g.e. Nadi, Y. Yabancı Dil Boyunduruğundan Kurtuluş. (24 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸⁰³ Yazı inkılabının onuncu yıldönümü nedeniyle yazdığı yazısında Nadi, "Türk milleti, yeni okuyup yazma aletiyle de Avrupalı milletlerin arasına karışmış ve onlarla omuz öpüşen bir terakki şahrahına" girmiş olduğunu belirtir. Nadi, Y. Yazı İnkılabı. (9 Ağustos 1938). Cumhuriyet, 1.

⁸⁰⁴ Nadi, Y. Türk Matbuat Tarihinde Yeni Bir Gün. 1 Aralık 1928 tarihli yazısından aktaran Aysun Köktener, Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet, YKY, İstanbul, 2004, 70)

"yeni kadın"ın temsilinin yaşandığı güzellik yarışmasında da verilmek istenen mesaj yine aynıdır: *"Biz de her şeyimizle artık Avrupalıyız"*

*"...biz Türk kadının bizi yanlış bilen medeni dünyaya hakiki çehre ve kıyafeti ile fiilen ve maddeten arz etmişte oluyoruz...Avrupa'nın kafasında Türk kadını hesabına hala haremelerin loş dehlizlerinde mahpus hayatı geçiren mahluklar yaşıyor. Artık Türk kadını bu değildir. Türkiye'de dahi tamamen Avrupalının anladığı bir hayat başlamış olduğunu göstermek lazım."*⁸⁰⁵

Nadi, kadın konusunda rejimin temel söyleminin de sesidir. Kadınının toplumsal ve siyasal yaşamda elde ettiği hakların sunduğu yeni yaşam aslında Türk kadınının yabancı olduğu bir yaşam değildir. Gökalp'in, feminizmin ortaya çıkışını Türk ailesine dayandıran görüşleri de hatırlanacak olursa, Orta Asya dönemi Türk kültüründe, kadına büyük değer verilmiştir. Doğal olarak Cumhuriyet'in yaptığı sadece, bu haklarla İslamiyet öncesi Türk kültürüne geri dönmektir. Sık sık yeni rejimin yaptığı yeniliklerin büyüklüğünden bahseden Nadi, örtünmeden kurtulan kadının sosyal hayattaki yerini aldığını, dinin giyinişle ilişkilendirilemeyeceğini *"tepeden tırnağa Avrupalı gibi giyinmenin akla yatkın hiçbir engeli olmadığını"*, görünüşte hiçbir önemi olmayan fesin yerine şapkanın gelişinin *"dışarıda iyi tesirleri çok büyük olmuş olduğunu"* da belirtirken yine vurgu yaptığı şey, Avrupa'ya verilen mesajdır⁸⁰⁶. Avrupa'dan alınan yöntemler, Türk'e ait olmayan Doğu geleneklerinin yerine Öztürk geleneklerinin geçmesini sağlamaktır. Kadının Osmanlıda ki geri konumu İslamiyet'in yanlış anlaşılıp uygulanışı sonucunda yaşanmıştır. İşte bu gelişmelerin Avrupa basınındaki yankıları Nadi için çok önemli olmuş hem kendi yazılarında hem de gazetesinin ilk sayfalarında sık sık yer almıştır.

⁸⁰⁵ Nadi, Y. 1931 Senesi Türk Güzeli. (21 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1. 1931 güzelli Avrupa da kendisini gören Avrupalı hemcinslerinin çok şaşırdıklarını ama sonunda Türkiye'de ki Türk kadınlarının yaşadığı değişimi anladığını şu sözlerle ifade etmiştir "...nihayet artık anlamışlardı. Aziz memleketimde artık Avrupalı terbiyesinin bulunduğu kani olmuşlardı". Türk güzelinin Zaferi. (8 Nisan 1931). Cumhuriyet, 1.

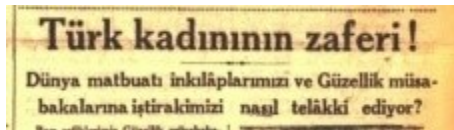
⁸⁰⁶ Nadi, Y. Ulusal Partinin Büyük işleri. (11 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

Resim 5. 2. 14 Teşrinisani 1933

Resim 5.3. 25 Teşrinisani 1933

Resim 5.4. 3 Şubat 1933

Resim 5.5. 31 Birincikanun 1934.

Resim 5. 6. 11 Ağustos 1932

**“Güzellik kanaatimizi
Avrupaya kabulettirdik,,
Nazmi Ziya B.e göre Keriman H.m
zaferi, hakları batıla galebesidir!**

Resim 5.7. 12 Ağustos 1932

Türkiye'nin dahil olduğu medeniyet sisteminin hangisi olduğu ve neden bir medeniyet sistemine dahil olunması gerektiğini açıkladığı yazısında Nadi, toplumun bütün kanunlarının medeni bir kökene bağlanmak zorunda, toplumun kökeninin de bir "*nesak (yöntem) ve nizam*" olduğunu, bununsa "*tam bir vahdeti*" gerektirdiğini vurgular. Böylece "*devamlı bir düzen*" sağlanmış olur. Nadi bu görüşüyle, pozitivist birlik düşüncesinin "*düzen ve gelişme*" anlayışına da gönderme yapmış olur. Nadi, Kurtuluş Savaşı sonrası Mustafa Kemal önderliğinde yapılan büyük inkılaplarında, Avrupa medeniyeti yolunda uyumlu ve Türkiye'nin seçtiği medeniyetin net olarak Avrupa medeniyeti olduğunu gösterdiğini ifade eder. Avrupa medeniyetinin kökeninin Yunan ve Roma olduğunu, Hristiyanlığın Asya'dan Avrupa'ya geçtiğini belirtir:

“Her türlü ilmi taharri(araştırma) ve tetkiklere asla mani olmamak üzere daima bilmemiz gereken dahil olduğumuz medeniyet sistemi bugün en ufak teferruatına kadar tarihi bütün ananesiyle mazbut bir medeniyet olan Avrupa medeniyetidir. Bizce bilinmesi gereken hakikat, Türk cemiyetinin kabul ettiği medeniyet sisteminin Avrupa medeniyeti olduğu

ve bu Avrupa medeniyetinin de Yunan ve Roma medeniyetlerine istinat ettiği hakikatidir.”⁸⁰⁷

Avrupa/Muasır medeniyetin(in) tek yol ve Avrupalı olmanın en önemli hedef olduğunu belirttikten sonra Nadi için bir önemli olan konu "*Avrupa'ya Türk gücünü göstermek*"tir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne⁸⁰⁸ girmesinden bir süre sonra silahları azaltma konferansında büyük devletlerin kendi aralarında vardıkları anlaşmaya, diğer ülkelerle birlikte Türkiye tarafından da karşı çıkılmış ve veto edilmiştir. Nadi'ye göre bu kararın veto edilmesi, bu teklifin pürüzlerini ortaya koyarken aynı zamanda yeni Türkiye'nin tavrının "*Avrupa milletleri ailesinden en ufak ihmali kabul edemez bir cüzü olduğunu*" tam yerinde ifadelerle ve etraflı olarak da göstermiş olduğunu belirtir:

"Avrupa'nın Şark'ta imtidadı (uzantısı) gibi görünen Türkiye hakikatte Şark'tan Avrupa'nın karargahına girmiş her manasile Avrupalı bir memleketidir. Yeni Türkiye tarihin Türkiye'yi Avrupa'dan başka bir şey farzedenden kavdini (kaydını) sadece tashih değil (düzeltme), belki biküllüye hak ve izale eylemiş (yok etmiş) olduğu kanaatindedir. Bu zihniyetin ikide bir hatta meşum bir hortlak hatırasile karşımıza çıkmasına tahammülümüz yoktur.”⁸⁰⁹

4.4.1.2. Milli Bir Dava: Garb Tekniği İçinde Milli Musiki

Osmanlı geçmişinden ve onun mirasından kopma, bir yanda Orta Asya'ya dayanan bir “öz” e dönme, bir yandan da Batı'yı uyarlama isteği Türk aydınlarının temel sıkışma noktasını da göstermektedir. Birçok alanda yaşanan bu gerilim müzik konusu içinde geçerli olmuş, Meşrutiyet dönemiyle başlayan tartışma ve halk müziğinin bulunup ve Batı şekline sokulması düşüncesi hars-medeniyet ayrımını ortaya koyan Gökalp'e kadar uzanmıştır. Gökalp'in canlı ve cansız gelenek ayrımı hatırlanacak olursa, Osmanlı geleneklerinin cansız, Türk harsının ise canlı olduğunu belirten Gökalp, Batı'dan alınan yeniliğin bu cansız, Türk'e ait olmayan geleneği yıkacağını, korunan Türk harsının ise hem hızlı bir dönüşüme hem de milli kimliğin korunmasına yardım edeceğini savunmuştur.

Amaçlanan milli bir musikin yaratılması, bunun da Batı'dan alınacak teknikle olmasıdır. Mustafa Kemal ile dönemin tarihçilerinden Emil L. Ludwig arasında müzik

⁸⁰⁷Nadi, Y. Medeniyetin Menşeleri. (26 Ocak 1930). Cumhuriyet, 1.

⁸⁰⁸Nadi, Y. Milletler Cemiyetine Davet Ediliyoruz. (2 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1. Nadi yazısında, barış taraftarı olan Milletler Cemiyeti'ne girilmesinde bir sakınca görmez.

⁸⁰⁹ Nadi, Y. Gedigine Konulan Taş: Türkiye Avrupalıdır!.. (28 Mart 1933). Cumhuriyet, 1.

konusunda geçen diyalog, Türkiye'nin Batılılaşma olgusuna nasıl yaklaştığını vurucu bir şekilde açıklamaktadır. Ludwig, Batı'nın tek seslilikten çok sesliliğe geçene kadar dört yüz yıl kadar beklediğini söylediğinde, Mustafa Kemal'in cevabı net ve Batıcılık düşüncesinin ana fikrini verici bir tondadır: "*O kadar bekleyecek zamanımız yok.*"⁸¹⁰

Nadi, 1933 yılının başı itibariyle tartışılmaya başlanan yeni bir inkılabın "musiki inkılabı"nın kamuoyunu oluşturma görevini üstlenmiştir⁸¹¹. Aslında rejimin hemen hemen tüm inkılaplarının köken tartışmalarının Jön Türkler'e dayanması gibi, alaturka-alafranga müzik ayrımı tartışması da, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış ve Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Alaturka müziğin kaldırılmasıyla ve var olan/aranıp bulunacak olan halk türküleri, Batı tekniği ile düzenlenerek bir öztürk musikisi yaratılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Cumhuriyet Gazetesi, "*Musiki Yayma Cemiyeti*" kurulmasını teklif etmiş: "*Garp tekniğini kullanarak, meydana çıkaracağımız musiki şüphesiz milli olacaktır.*"⁸¹² sözleriyle meselenin kültür boyutuna da dikkat çekmiştir.

Rejimin hars-medeniyet ayrımı anlayışı müzikte de kendini hissettirir: "*Teknik beynelmilel, ruh Türk; usul beynelmilel, uslub Türk*" olması hedeflenen musiki inkılabı⁸¹³, "milli" olanı sadece Batı ile ilişkilendirmeye değil, Doğu'nun simgesi olan Araplıktan da uzak tutmaya çalışmıştır. Hedef hem Batılı olmak hem de Türk kalmaktır⁸¹⁴. 1933 yılının sonlarında yapılan bu tartışmalar üzerine, Cumhuriyet Gazetesi yazarı Peyami Safa "*Musikimiz Nasıl Garplılaşmalı?*" adıyla bir anket başlatmış ve bunun sonuçlarını da iki gün süreyle köşesinde paylaşmıştır. Safa, Yunus Nadi'nin Avrupa'da eğitim gören oğlu Nadir Nadi ve Falih Rıfkı'nın da görüşlerine de yer vermiştir:

*"Herşeyi Avrupa'dan aldığımız gibi musikiyi de oradan alacağız. Bugün halk türküleri istisna edilirse, milli bir musikimiz yoktur. İtalyanlar, Fransızlar ve Almanlar gibi her milletin anlayabileceği bir musiki dilini kabul etmeye mecburuz. Alaturka ve alafranga münakaşaları artık bitmelidir"*⁸¹⁵

⁸¹⁰ Akaş, C. (1998). Yetmiş Yıl Sonra Müzik devrimi. Cogito. Sayı:15, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

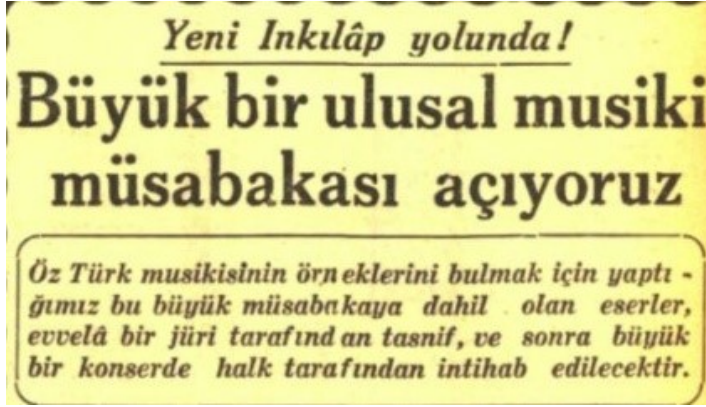
⁸¹¹ Milli musiki kalkacak. (17 Haziran 1933). Cumhuriyet, 1.

⁸¹² Teklif Ediyoruz. (28 Kasım 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸¹³ Yeşilkaya, N. (2009). Halkevleri. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt. 2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.115.

⁸¹⁴ Ahıska, M. (2005). Radyonun Sihirli Kapısı. İstanbul: Metis Yayınları. 127

⁸¹⁵ Safa, P. Musiki Anketimizin Neticeleri-1. (11 Ocak 1933); Musiki Anketimizin Neticeleri-2. (12 Ocak 1933). Cumhuriyet, 6.

Resim 5. 8. 27 Aralık 1934.

Cumhuriyet gazetesi, 1934 yılında "*Ulusal Musiki Müsabakamız*" adıyla bir yarışma başlatmıştır. Gazete bunun amacını: "*Garb tekniği içinde ulusal sesi bulmak ve yaratmak*" olarak ifade ettikten sonra, yurttaki bütün şair ve bestekarları bu "milli dava" yolunda çalışmaya davet etmiştir⁸¹⁶. Bir Fransız gazetesinde Türk musikisi hakkında çıkan haber birinci sayfada kendisine yer bulmuştur. "*La Tribune Des Nations*" gazetesi, Türk kültürüyle uzak ve yakın alakası olmayan "*Bizans artığı sanat ve musiki*"nin hiçbir değeri olmadığını, ve Atatürk'ün bu inkılabı da başarıyla yapacağına inandığı haberine yer vermiştir⁸¹⁷.

Mustafa Kemal de, 1934 yılı Meclis açılış konuşmasında konuya değinmiş ve bugün dünyaya dinletilen musikinin Türklere ait olmadığını, kendi ezgilerinin toplandığı ve Batı tekniğiyle birleştiği bir musikinin yaratılması gerektiğini belirtmiştir⁸¹⁸. Mustafa Kemal'in bu sözlerinden sonra, ertesi gün radyoda 1936 yılına kadar sürecek olan alaturka müzik yayını yasaklanmıştır. Yasağı savunan Nadi, alaturka müziğin Gökalp'in de belirttiği gibi "*Doğulu ve Bizans'a*" ait bir müzik olduğunu, Türklere ait olmadığını ve rejimin bu inkılapla amacının kendi milli kültürünü aramak olduğunu vurgular. "*Vay anam*" diye insanın moralini bozan bir müziğin Türk musikisinde yerinin olamayacağını, Avrupa'nın evrensel müziğini yıllar önce yarattığını, Türkiye'nin de biran önce kendisine ait olmayan bu

⁸¹⁶Ulusal Musiki Müsabakamız. (29 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1. *Yeni İnkılâp yolunda, Büyük bir ulusal musiki müsabakası açıyoruz.* (27 Aralık 1934). Gazete bu girişimin amacını şöyle ifade eder: *Ulusal bir musiki yaratmak*

⁸¹⁷Musiki İnkılabımız. (25 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸¹⁸"Bugün dinletilmeye çalışılan musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak onları bir gün önce genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu şekilde Türk ulusal musikisi yükselebilir ve evrensel musiki içinde yerini alabilir." Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural, A. (Editörler). (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk'ün 125.Doğum Yıldönümü'ne Armağan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. s.820.

müzikten kurtulup kendi müziğini yaratması gerektiğini belirtir: *"Bizim de bir an önce bu orduya(Batı'ya) katılmamız gerekir."*⁸¹⁹

Avrupalılaşmak, kendinden önceki nesilde olduğu gibi Nadi ve dönem aydınları içinde bir tercih değil, "zorunluluk"tur. Rejimin temel amacı halka yeni bir uygarlık kazandırmak, onu medenileştirmektir. Nadi'nin savunduğu, Batılılaşma *"kaçınılmaz"* ve *"hayatta kalmak için zorunlu"*dur. Başka bir uygarlık tarafından tehdit edilen bir uygarlık ancak ötekinin dünyada olma yolunu, kendisininmiş gibi benimseyerek hayatta kalabilir⁸²⁰. Bu bakış açısı da Avrupa'ya karşı gerilimleri içeren bir duruma yol açmaktadır. Nadi, Cumhuriyet'in kurulma sürecini anlatırken ifade ettiği "Sarayı yıktık, Avrupa'yı yendik" sözlerinin ardından Batılılaşmak için yapılan inkılapları anlatması ve "medenileşmek için tek yol Avrupa" düşüncesi aslında bu gerilime de denk düşer⁸²¹. Nadi'de, bu gerilimi aşmak için, Gökalp'in hars-medeniyet ayrımının bir izleyicisi olarak yapılması gerekenin *"medeniyet deposu olan"* Avrupa'dan *"usul/teknik"* almak olduğuna inanmıştır⁸²². Böylece *"kaybeden Avrupa"* olacak, kazanan ise "Avrupalılık" olacaktır. İşte yeni rejim Avrupa'ya mahkum olmamak, ondan daha ileri gidebilmek için Batılılaşacaktır. Nadi'de bunun en büyük temsilcilerinden biri olacaktır.

Osmanlı aydınlarının, Batılılaşma zorunluluğunu kavradıktan itibaren en çok tartıştıkları konunun Batılılaşma'nın nasıl ve ne kadar olacağı, neler kapsayacağı gibi niteliğine dair sorular olduğu ifade edilmiştir. Bunlar, Yeni Osmanlılar ile beraber üç kuşakta cevap aradığı sorulardır. Yeni rejimin şansı, kendisine bu sorulara bir çözüm bulma iddiasında olan Ziya Gökalp'i fikir önderi olarak seçmesi olmuştur. Liberal bir çizgiye sahip Ahmet Ağaoğlu *"Üç Medeniyet"* adlı kitabında Avrupa medeniyetinin sadece ilim ve usuluyla değil, herşeyiyle, bir bütün olduğunu belirtirken, *"Avrupa'nın sanayisini alıp,*

⁸¹⁹Nadi, Y. Ülkede Evrensel Musikiyi yaymak için. (29 Aralık 1934); Nadi, Y. Evrensel Musikiye Uymakta Klasik Operaların Yeri. (20 Kasım 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸²⁰ Direk, Z. (2003). Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkalığı Üzerine. Toplum ve Bilim, sayı:98. S. 20-32.

⁸²¹ Yeni Osmanlılar döneminde en çok eleştirilen konu aşırı batılılaşmış insan tipidir. "sık sık düzenlenen balolar, Avrupai tuvaletler kullanmak, kadınların aşırı açık olması" özellikle Namık Kemal tarafından sıkça eleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle aşırı batılılaşıp kendi toplumuna yabancı kalan bu tipleri eleştiren romanlar yazılmıştır. Ahmet Mithat'ın "Felatun Bey" ve Ömer Seyfettin'in "Efruz" beyi bunları konu almıştır. Mardin, Batılılığı oluşturan değerleri göremeden yüzeysel, moda, görgü kurallarının uygulanması sonucu ortaya çıkan "züppe" bir tipin ve bu tipin romanlarda eleştirildiği noktanın bile Batılılaşma değil, Batılılaşmanın biçimsel olarak ele alınıp aşırı batılılaşma olarak ortaya konması olduğunu belirtir. Mardin, Ş. (2006a). Türk Modernleşmesi. M.Türküne ve T. Önder (Derleyenler). (16.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 65.

⁸²² Berkes, N. (2002). Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler (2.b). İstanbul: Kaynak Yayınları. 36, 47.

sosyalizminden çekinmek ya da bir taraftan söz hürriyetinde bulunurken filan ve falan şeyden bahsolunmaması iddiasında bulunmak, istenilen şeyin mahiyetini anlamamak veya samimiyetten uzak olmak demektir" düşünceleriyle Gökalp'i eleştirmiştir. Koçak, Türk seçkinlerinin Batı karşısında duydukları temel kompleks ve nefrete çare sunamayan Ağaoğlu'nun mantıksal tutarlılığının, Türk seçkinlerine "kendimiz olmak" ile "Batılı olmak" arasında bir sentez sunan Gökalp karşısında hiç şansının olmadığını, çünkü Gökalp'in kuramının kompleks ve nefreti hem kabul ederek hem de artık unutulacağı güvenli bir bölgeye işaret ettiğini belirtir⁸²³.

4.4.2. Batı'ya Karşı "Milli Kimlik"

"(rejim)...var olan İslam kültürünün reddi, hayal ürünü bir kadim Türklük ile bağlantı kurma, kendisine karşı nefretle karışık bir hayranlık duyulan Avrupa'yı kendi silahları ile vurmak için teknik anlamda Avrupa zihniyeti ile modernleşme, Avrupa'da yetişmiş göçmenlerin öğretmen olarak tercih edilmesi bu yüzden bu kişilerden yabancı propagandasından korkmadan eğitim alınabileceği düşüncesine sahiptir."

Bu sözler Nazi Almanyası'ndan kaçıp Türkiye'ye sığınan ve İstanbul Üniversitesi'nde ders veren Alman Profesör Erich Auerbach'a aittir. 1937 yılında Walter Benjamin'e yazdığı mektupta, rejimin Batı'ya olan bakışını oldukça iyi resmetmiştir. Osmanlı-Türk modernleşmesinin medeniyetin bulunduğu yer olarak Batı anlayışı ve kültürel değerlerin kaynağı olan "millet"in kendi varlığını koruma kaygısı, aslında Ziya Gökalp'in "hars-medeniyet" ayrımını yapmasına da zemin hazırlamıştır. Bu düşüncesi Fransız ulusçuluğunda görülen evrenselci medeniyet anlayışının, Alman ulusçuluğunda görülen romantik tarihselciliğin ve kendine özgücülüğün karışımını barındırmaktadır. Tanzimat'la başlayan medeniyet ve harsı yaklaştırma ve sentezleme çabası, Cumhuriyet döneminde "muasır medeniyet seviyesine ulaşmak" şekline dönüşmüştür⁸²⁴. Bu noktada modernleşme, Batı'nın maddiliği ve Doğu'nun maneviliği arasında dengeyi kurmak, değişmek ama yine de *"kendisi gibi kalmak"* gerilimine denk düşmektedir. İşte bu

Temel bir kompleks Kazım Karabekir'in Latin harfleri için yaptığı yorum Avrupa'ya karşı var olan "temel kompleks"e iyi bir örnektir: *"Düşmanların (Batı'nın) kültürünün çok temel bir ögesini benimseyerek üstünlüklerini resmen tanımış olmak ve böylece ellerine bir koz vermek."* Bu Nadi'nin ve rejiminde hissettiği bir endişedir. Gökalp'in Batı'yı hars ve medeniyete bölen formülü "ecnebi" harflerin hazmedilmesini de kolaylaştırır. Koçak, O.2005, 380, 389.

⁸²⁴ Durgun, S. (2011). Memalik-i Şahane'den Vatan'a. İstanbul: İletişim Yayınları. s.55

Batılılaşma projesi benimsenirken aynı zamanda diğer tarafta kültürel özelliklerin de muhafaza edilmesi düşüncesi Batı'ya karşı ikili bir bakış açısına sebep olmuştur. Bu dönemde Osmanlı'dan devraldığı bu bakış açısıyla rejim ve aydınlar için Batı, hem bir model hem de sakınılması gereken bir tehdit olarak algılanmıştır.

Türk modernleşmesinin seçkinlerinin selefleri Osmanlı seçkinlerinden devraldıkları miras, literatürde sık kullanılan aşk-nefret ilişkisi içinde ele alınacak olursa, ilk başlıkta görüldüğü gibi, Meşrutiyet'in Garpçılık düşüncesinden itibaren Avrupalı olduğunu kanıtlamak ve Batı tarafından Avrupalı olarak görülmek boyutuyla Batı medeniyetiyle özdeşdir. Bu bakış "aşkı" ifade ediyorsa, nefret ise iki boyutta görülebilir. İlki, Batı'ya karşı aşağı olmadıklarını, aslında Batılı bir dünyanın bir parçası, hatta kurucusu olduğunu ispatlama gayretidir. "*Savunmacı modernleşme*" olarak da tanımlanabilecek bu durum özellikle *Türk Tarih Tezi*, *Türk Dili Cemiyeti* ve *Güneş Dil Teorisi* girişimlerinde net bir şekilde görülebilir⁸²⁵. İkinci boyut ise, Batı konusunda "seçmeci bir tavır" takınılması olmuştur. Bu da Jön Türkler'den beri devam eden bir tartışmadır. "*Batı'dan neler alınacak ?*" sorusuna karşılık, Batı'dan "ilim ve teknik" alınırken, Batı'nın "hastalıklı yönleri" alınmayacak olmuştur. Bunlar "*liberalizm, sınıf çatışması, çok partilik ve parlamentarizm*" dir. Batı'yı Batı yapan zihniyeti anlamaktan oldukça uzak olan bu yaklaşım, tam da "*Türk başkılığına*" Mustafa Kemal'in deyiimiyle "*kimseye benzememek*", "*Türk'ün hususi karakteri*" ve "*sınıfsız, çatışmasız, kaynaşmış bir kitleyiz*" düşünceleriyle varlık bulmuştur.

4.4.2.1. Batı'ya İlk Tepki: Maskesi Düşen Avrupa

İlk boyut olan Batı'ya karşı savunmacı pozisyon ilk modernleşme hareketleriyle başlayıp özellikle Jön Türkler zamanında en yüksek noktaya çıkmıştır. Yine Türk modernleşmesi bölümünden de hatırlanacağı gibi, Abdülhamit'in baskısına karşı savundukları "hürriyet" düşüncesinin Avrupalılar tarafından destek göreceğine inanan aydınlar, aslında bunun Avrupa'nın çok da umursadığı birşey olmadığını, onların ilgilendiği tek şeyin yıpranmış bir imparatorluktan neler sağlayabileceklerini düşündüklerini yani son tahlilde emperyalist kaygıların ön planda olduğunu görmeleriyle ilk darbeyi almış ve ardından da daha önemlisi olarak Avrupalıların kendilerini "üstün ırk" olarak kodlayıp,

⁸²⁵ A.g.e, 57

Türkleri "barbar" olarak tanımlamaları ve geri kalmışlıklarını İslam dinine bağlamaları tabiri caizse Türk aydınlarının Batı'ya karşı gözünü açmıştır. Artık onlar için Avrupa, "medeniyetin kendisi" olmasının yanında Türklere karşı gösterdiği "küstah" tavır ile güvenilmez, çıkarıcı ve emperyalisttir. Bu düşünceler Ahmet Rıza'yı İslam ve Türklük adına bu iddiaları reddedip, Avrupa'ya karşı savunmacı bir pozisyon almaya zorlarken, aynı zamanda Avrupa'nın "gerçek yüzünü gösterecek" öfkeli ve suçlayıcı bir söylemi de ortaya çıkarmıştır.

Bu bakış açısı her koşulda Batı'yı savunan Nadi için de geçerlidir. Nadi, hem Avrupa'nın üstünlük iddialarına karşı çıkmış hem de Avrupa ile onun gibi olma/onun tarafından kabullenme gerilimini yazılarına taşımıştır. Özellikle Türk Tarih Tezi hakkında Avrupa'dan yapılan eleştirilere karşı yazdığı yazı ve cevaplarda Nadi, tarihe, Osmanlı Devleti'ne ve geleneğe olan bakış açısını da ortaya koymuştur. Avrupalı yazar M. Claude Farer⁸²⁶, Fransa' da Türkiye'nin manevi kuvvetleri konusunda bir konferans vermiştir. Tam beş yazısını, konferansta söylediklerinden hiç memnun olmadığı Farer'nin iddialarına ayıran Nadi, Paris'e ilk gittiğinde Farer'in eski zamanın İstanbul'unda geçen fesli ve formalı Osmanlı paşalarını anlatan bir piyesini izlediğini anlatır. Nadi, Farer'in Türkleri sevdiğini ve dostu olduğunu belirttikten sonra, *"ancak son yıllardaki yazılarından anlıyoruz ki, Farer'in sevdiği Türkiye fesli mesli bir Türkiyedir. Teceddüt yoluna düşerek Avrupalılaştan Türkiye her nedense dostlarımız nazarında şiriyetini kaybediyor"*. Yeni Türkiye'ye akıl erdiremeyen Farer'i *"dostlarımız şair ruhlu insanlardır Türkiye'yi daha ziyade böyle pitoresk(masalsı) ve antika tarifle severler, bizde her yenilik onların kalbine eza verir... Türkiye'deki yenilikleri ve inkılapları bir türlü havsalasına sığdıramamasını onların bu çocuk ruhu dışında başka bir şeye atfetmeye gönlümüz kabil değildir"* sözleriyle itham ettiği Farer'de, kötü niyet aramasa da son yıllarda yazdığı şeylerden hoşlanmayan Nadi, yazısında bunlara bir cevap verir⁸²⁷. Farer'in, rejimin başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasının arkasında hem Avrupa'ya kafa tutmak hem de kendi ataları olan Osmanlılığı inkarın yattığını, bunun da rejimin kendi mazisini inkar edip ve Osmanlı geçmişini yok sayıp geçmişi Orta Asya'ya bağladığı iddiasının eleştirisini yapan⁸²⁸ Nadi'nin bu suçlamalara yanıtı oldukça serttir:

⁸²⁶ M. Claude Farer, Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'nin karşısında olan Fransa'ya karşı Türkiye ve Atatürk lehine yazılar yazan, Türk seçkinleri tarafından Türk dostu olarak görülen Fransız roman yazarıdır.

⁸²⁷ Nadi, Y. Türk'ü Bilmeyen Bir Türk Muhibbi. (10 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸²⁸ Nadi, Y. Osmanlı Türklüğü, Türkiye Türklüğü. (12 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.

"Biz Türkler babalarımızın işlerini inkar edecek kadar ahmak piçler değiliz. Osmanlı devrinde ne varsa hepsi Türk milletinin, hatta o işlerin iyileri gibi fenaları da dahil. Farer'in hayranlıkla karşıladığı bu tarih, biz Türkler için ibretle ve dikkatle mütalaa olunacak büyük bir derstir, kendi eserimizin dersi, kendi tarihimizin dersi."

Farer'e Osmanlı padişahları arasında çok değerlilerinde bulunduğunu, fakat son padişahın *"ocağımıza incir dikmek isteyen Avrupa devletleri"* ile ittifak ettiğini kendi tarihinde giyotinle öldürülen 16. Louis'in bunun yarısı bir günahının bile olmadığı halde karşılaştığı sonu hatırlatarak, kibarca Türkler'in geçmişine değil kendi geçmişine bakmasını ister⁸²⁹.

4.4.2.2. Mazinin İnkârına Karşı: Yeni Mazi

1930'lar yapılan inkılapların kök salmadığı ve halka ulaşmadığının anlaşıldığı bir dönem de olmuştur rejim için. Bu dönem kültürel milliyetçilik uygulamalarının ağır bastığı bir dönemdir aynı zamanda ve bunun sonucu olarak çeşitli adımlar atılmıştır. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Türk Dil Cemiyeti ve Halkevleri bu dönem de açılmıştır. Böylece ulusal bilincin yaratılması ve toplumu ortak bir tarihsel geçmiş etrafında birleştirmek için Türk Tarih Tezi, Türk Dil Cemiyeti, özellikle Güneş Dil Teorisi'nin ortaya koyduğu ideallerle, medeniyetin kökeni Orta Asya Türklerinde aranarak, Batılılaşma bir taklit olmaktan çıkarılıp, Türkler'in kendi medeniyetlerinin kökenine inmeleri şeklinde yorumlanabilecektir⁸³⁰. Nadi, yazılarında görüldüğü gibi Osmanlı tarihini reddetmez fakat Türklere ait unsurları ön plana çıkarmadığı için onu itham eder. Nadi'nin/rejimin de temel söylemi Türk kültürüne yabancı, Arap-Acem kültürünün baskısı altında, Türk milletine ait olmayan özellikleri, Türk milli hayatından/dilinden/tarihinden atmaktır. Nadi'nin dil ve tarih hakkındaki görüşlerinden önce *"geçmişe/geleneğe"* bakışı ve *"modernliğe"* getirdiği eleştiri, yazdığı bir yazısından alıntı yaparak aktarılabilir. Edirne de 500 yıllık Türk eseri bir köprüyü Roma eseri diye gösterip yıkmaya çalışan Türk mühendislerini eleştirdiği yazısında Nadi:

"...Eskiye tüm olarak hiçe sayan yeni bir düşüncenin kanatlarına takılmış, nereye olduğu bilinmeksizin savrulup gidiyoruz. Mimarlıkta en modern

⁸²⁹ Nadi, Y. Osmanlı Türkiyesi de, Türk Tarihidir. (14 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸³⁰ Toprak, B. (2007). Türkiye'de Dinin denetim İşlevi. E. Kalaycıoğlu ve A.Y. Sarıbay (Editörler). Türkiye'de politik Değişim ve Modernleşme. (3.b). İstanbul: Alfa Aktüel. S. 377-388.

kübik yapı belli başlı işimiz olmuştur. Eğer kübiklikte bizce icad yoluyla belirtilmiş ulusal bir mahiyet olsaydı belki bu konuyu özenle konuşmaya imkan bulunabilirdi. Hayır, bu Avrupa'nın bile henüz bir stil diye kabul edemediği aşırı bir modernliğin düzce ve gelişigüzel taklididir. Bir yandan da ülkede devrimler yaptığımızı söyleyip durmaktayız. Eğer devrimleri işlerimizde ve hayatımızda, hele artistik telakkilerimizde kendi ruhlarımızdan doğmak ve yoktan var edilmek yöntemile eserler halinde ortaya koymazsak onlar sadece siyasal çıplak anlamların lafları sınırını geçemez. Bu geniş anlamında her devrim, yeni bir medeniyet konağı sayılmalıdır. Bir ulusa göre ise medeniyetin kökü bugünden yarına denilecek kadar kısa bir zamanın yüzünde sırtıp kalamaz. Medeniyet nice yüzyılların konak konak atlayışlarından ve ancak birbirlerine katıla katıla ilerleyişlerinden toplanan bir iştir. Geçmişini inkar eden adam medeni olmak şöyle dursun, insan bile sayılamaz. Cumhuriyet devrimleri her alanda güzel sanatları yükseltmekle derinlere kök ve etrafa dal budak salabilir. Bu medeniyet ileri atılışı ise geçmişi hiçe sayarak asla gerçekleşemez, yani ulusal bir mahiyetle yükselemez. Toplulukta yürüyen hayattır, ve onun bugünü dününe, evvelki gününe dayanarak yürürse sağlam ilerleyebilir. Biz hayata yeni doğmadık. Bizim yalnız dünümüz ve evvelki günümüz değil, yüzlerce yüzyıllara uzanan büyük bir ulus hayatımız vardır. Baştanbaşa medeniyet olan eski hayatı önemle ve sevgi ile göz önünde tutmağı bilmeliyiz ki dedelerimizi geçen yeni ve ulusal eserler yaratmağa yeterlik gösterebilelim. Medeniyet oba hayatından ayrılarak bütün insanlık alemi ile ilgilenen geniş bir anlayış demektir.”⁸³¹

Nadi'nin geçmiş olarak vurguladığı, Orta Asya dönemi eski Türklüktür. Bu durum zaten rejimin gelenekle ilişkisini de açıklar. Devrimci bir ideoloji olarak tanımlanan Kemalizm, Osmanlı tarihini yok sayarak gelenekle bağını koparmıştır. Fakat rejim kurduğu ulusal devlet ve onun beraberinde gelen, yeni devleti oluşturanların “milli kimliği” için bir “gelenek icad” etmiş, tarihle ve gelenekle olan bağını İslam öncesi Türk tarihiyle kurmuştur. Bu durum Nadi’de kendine yer bulur, Nadi için “*tarih/gelenek/dün*” çok önemlidir. Tabi bu “*tarih/gelenek/dün*” ile kastedilen yeni rejim tarafından icad edilen ve milli kimliğe meşruiyet sağlayan “*Orta Asya Türk tarihi*”dir:

“Milli varlık bugünden ziyade düne ve dünlere istinat eden bir varlıktır. Eğer milli hayat namına bütün bir cemiyeti el ele verdirmiş dünler olmasaydı. Bugünkü milli varlık mevcut olamazdı. Var gibi görünse de manası olamazdı. Buna nazaran bir milletin istikbaline ait emniyet bahsinde geçmişine ait bağların kuvvetli olup olmamasının büyük ehemmiyeti olduğunu çok kati bir hakikat olarak kabul etmek lazımdır.”⁸³²

⁸³¹ Nadi, Y. Biz Medeniyete Yeni Doğan İnsanlar Değiliz. (18 Haziran 1935). Cumhuriyet, 1.

⁸³² Nadi, Y. Milletin Benliğini Yüksek Tutmak Gerek. (9 Eylül 1933). Cumhuriyet, 1.

Aslında 1931 yılında *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* ve 1932’de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, "Türk'e özgü" bir tarih ve dil yaratılması gibi kültür çalışmaları, inkılaplarla beraber, gelenekle araya konan mesafenin kaldırılması, yeni bir gelenek yaratılma çabasıdır⁸³³. Türk Tarih Tezi'nin yaratılma nedenin kökeni yine Jön Türkler'e kadar götürülebilir. Bu dönemde Avrupa' da Doğu medeniyetinin çöküş nedeni olarak büyük bir İslam aleyhtarlığı nedeniyle, Doğu'ya karşı önyargı ve Türkleri de Müslüman olmaları nedeniyle "barbar" olarak niteleme söz konusudur. Batı tarafından bu hor görülme karşısında özellikle Ahmet Rıza, bunun doğru olmadığına dair *"Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası"* adıyla bir kitap yazmış, Türklerin hiçbir millettten aşağı olmadığını belirttikten sonra ve Avrupa'yı hatalarını gözden geçirmeye, görmeye davet ederken tepkisi oldukça sert olmuştur:

*"Doğu'da, şüpheli ve araştırmacı aklın ve zekanın son derece müsamahalı bir ortamda uyandığı sırada, Batı'da sadece her türlü ilim ve felsefeye karşı dinin bir önlemesi mevcuttur. Maksadım, vatandaşlarımın gözündeki çöpü arayan suçlayıcıların kendi gözlerinde bulunan merteği görmediklerini ispat etmektir. Bizi dinlemeye bile lüzum görmeden mahkum eden, Avrupa tarafsız mıdır? Samimi midir? Acaba mazisi bu derece temiz midir? "Türkler vahşidir veya ikinci dereceden bir ırka mensuptur, etnik kusurları yüzünden Avrupa'nın boyunduruğu altında yaşamalıdır." Batı diplomasisinin bizi alıştırmak istediği adi ve aşağılık görüş budur."*⁸³⁴

Geçmişteki yaşanan bu tartışmalardan sonra 1930 yıllar ile Avrupa da bu sefer "üstün ırk" tartışmaları başlamış ve Türkler medeniyet kurmaya uygun olmayan "aşağı ırk" olarak tanımlanmıştır. İşte bu tartışmalar içerisinde Türk Tarih Tezi, medeni dünyaya örnek olan, köklü devletler kuran bir Türk imgesi yaratmak için ortaya atılmıştır. Bu anlamda Türk Tarih Tezi, Batı'daki *"barbar Türk ırkı"* imgesine Batılıların kullandığı dille verilen bir cevaptır. Türklerin dünya medeniyetinin kaynağı olduğunun sıkça vurgulanması bu yüzdendir. Çünkü "medeniyet" yeni kurulan devletin önüne koyduğu bir normdur. Türk Tarih Tezi, üç önemli vurguya sahiptir: İlki, Batılı kaynakların İslam etrafında tanımladığı Türklük anlayışına tepki vermek ve ulusun "altın çağ"ı olarak görülen İslam öncesi Türk medeniyetini tarih sahnesine çıkarmaktır. İkinci olarak hedeflenen, Türk tarihini Batılı *"medeniyet dairesi"* içinde konumlandırmak ve Osmanlı-İslam tarihinden uzaklaştırmak ve

⁸³³Bora, T. (2002). Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi. U. Kocabaşoğlu (Editör). MTSD Modernleşme ve Batıcılık. Cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları. S. 251-268.

⁸³⁴ Bkz. İkinci bölüm: Türk modernleşmesi

son olarak ise, Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerinin mirasçısı kabul edilen Türkleri -bu medeniyetler Batı medeniyetinin kökeninde de yattığı için- doğal olarak Batı medeniyetinin kurucusu saymaktır⁸³⁵.

Rejimin tarih çalışmalarını büyük heyecanla savunan Nadi, mazilerini bilen milletlerin geleceklerinin de hakimi olabileceklerini *"...Bugün dünden yapılmıştır. Onu iyi bilirsek yarını yapacak bugün üzerinde daha iyi tasarruf edebiliriz."* sözleriyle ifade eder. Atatürk'ün yalnızca Türk tarihini yapmakla kalmayıp aynı zamanda onu yazan adam olduğunu ve böylece Türklerin en doğru kaynakları ile kendi tarihlerini öğrenmeğe fırsat ve imkan bulduğunu ve yine bu sayede dünya tarihinin de gerçek yazımının sağlanmış olduğunu vurgular. *"Dahiyane Türk buluşu"* olarak tanımladığı Güneş-Dil Teorisi'nin Türklerin geçmiş ve köklü tarihini ortaya koyduğunu böylece Etilerin, Hititlerin Türk olduğunu,⁸³⁶ bunun da beraberinde *"beşeriyetin beşiği olarak Altay yaylalarının"* yani *"Orta Asya'nın"* olduğu gerçeğini gözler önüne serdiğini belirtir. Böylece, medeniyetin şimdiye kadar Avrupa'dan/Batı'dan Asya'ya/Doğu'ya götürüldüğü iddiası da boş çıkmış, Mısır'da medeniyet varken Avrupa'nın "cahiliyet" içinde yüzdüğü kanıtlanmıştır. Medeniyetin, Avrupa'da ortaya çıkmadığını tekrarlayan Nadi böylece Avrupa'nın Türkler karşısındaki "geriliğine" vurgu yapmıştır⁸³⁷.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin bugünkü milletini geçmiş asırlarda yaşayan atalarının yarattığını ve insanın en büyük bilgisinin kendi tarihini iyi bilmek olduğunu,⁸³⁸ Türklerin,

⁸³⁵ Durgun,154, 169. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Yusuf Akçura, tarih kurultayının sonuçlarını şu şekilde ifade eder: *"Başta Türk ırkının tarihten evvelki çağlarda bile, Asya'nın ortasında, dünyanın göbeğinde, medeniyet kurmaya başladığını, sonra buradan dünyanın her tarafına medeniyet götürüp dağıttığını gördük. Avrupalı müverrihlerin şu veya bu maksatla meydana çıkardıkları Ari, Turani tasniflerinin hele bu insan neveleri arasında tebarüz ettirmek istedikleri farkların esassız olduğunu anladık. Nihayet İslam aleminde kalan Türk kavimlerinin, birkaç yüzyıldan beri tekamül ve terakki edememeleri sebeplerini araştırarak muayyen neticelere ulaştık. Ve bununla atide terakkimize mani olabilecek engellerin yeni Türkiye devletinde izalesi hikmetini öğrenmiş olduk."* Tarih Kongresi Dün Bitti. (12 temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸³⁶ Nadi, Y. Türkler Anadolu'nun Anasıl Yerli Ahalisidir. (18 Kanunievvel 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸³⁷ Nadi, Y. Tarih Kongresi: Asya-Avrupa. (4 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1. Yine buna benzer bir söylem, Türklerin Yontmataş devrine geçtiğinde Avrupa hala mağara hayatındaydı iddiasıdır. Bora, 2002,251.

⁸³⁸ Nadi'ye göre, şimdiye kadar okutulan tarih, Türk milletinin varlığını ve benliğini ve dünya medeniyetine olan hizmetlerini ortaya koymaktan uzaktır. Bu gerçeklerden sonra *"...inkılap çocuğu, kendini ve mensubu bulunduğu Türk milletinin yüksek medeniyetini ve kabiliyetini ve diğer milletler arasındaki yüksek mevkiini olduğu gibi bilecek ve ecdadından tevarüz ettiği bu milli ve tarihi seciyelerle benliğini ve medeniyetini yükseltecek ve dünya medeniyetine de eskisi gibi şerefli hizmetler yapmakta devam edecektir."* Nadi'nin görüşlerine benzer bir yaklaşım Afet İnan'da da görülür: *"Milli kültürün mesneti olan milli terbiye, çocukların dimağlarına girmeli, Cumhuriyet devri ahlak ve terbiye telakkilerinin ve Cumhuriyet sistemimiz esaslarının derin ve şerefli mazimizden kök ve kuvvet aldığı ve ahlak ve terbiyede milli his, milli ahlak, milli terbiyenin ve cumhuriyet sistemimizde milli vahdet ve milli hakimiyetimizin ve ferdi hak ve hürriyetin*

medeniyet kuran kendi tarihinden geldiğini, Avrupalıların ise bugüne kadar devam eden "Ehlisalip (Haçlı) zihniyeti" ile bu tarihi alabildiğine karartmış olduğunu iddia ederken, aslında Avrupa'ya olan tepkisini de net bir şekilde ortaya koymuştur. Nadi, hatanın sadece Avrupalılarda değil, kendi tarihlerini bile öğrenip, Batı'ya bunu anlatamayan Türklerde de olduğunu belirtir:

*"Avrupalılara gelince bu vadide hakikat aramak onların işine gelmemiştir. Onlar bu vadide hakikat aramağa bedel, hakikati tağlit etmeği (yanıltmayı) tercih etmişlerdir. Viyana'nın önündeki Türkler ile Sakarya boyundaki Türkler beş bin sene evvel Çin'i zangır zangır titreten ve Asya'nın bütün sahalarına hakim olan Teoman ve Mete adlı Türk komutanların torunlarıdır."*⁸³⁹

ifadeleriyle tarih çalışmalarının, gerçek tarihi su yüzüne çıkardığını, Türklerin medeniyet kuran bir millet olduğunu ve Avrupalıların medeniyetle Türkler sayesinde tanıştığını yeniden vurgulamıştır. Oysa şimdiye kadar Avrupa yazdığı "yalan" tarihlerle Türkleri aşağılayan oryantalist bir söyleme sahiptir. Nadi, bu konuda Avrupa'yı hala "taassub" tan kurtulamamış olmak ve tarihi çarpıtmakla suçlar:

".. Dünkü tarihimiz eski Yunanistan'la Roma'dan evvelki devirleri mukaddes kitaplardan alıyor ve ona kendi bilgisi ve bulgusu olarak çok çok Asuriyeyi, Mısırı, birazda eski İran'ı katabiliyordu. Hindistan tarihi Avrupalıların oraya gitmelerinden itibaren sanki yeni keşfolunmuş bir kıta gibi, karışır. Çin'i yalnız hurafe halindeki malumatla eski bir medeniyet olarak bilirdik, belki de en eski medeniyet olarak ve işte bu kadar. Hakiki tarih hakkında bilgisi bu kadar eksik olan, kablettarih üzerinde ise kendisinden faraziye yapmak cesaretini bile bulamayan tarihçiler güya bilinen ve yaşanan tarihi dahi, cehalete munzam garazkar hisler tesiri altında yalan ve yanlış olarak yazmışlardı.

Avrupa, Rönesans ile şüphesiz kendi üzerindeki kalın cehalet perdesini kaldırabildiği kadar kaldırarak hiç olmazsa bir dereceye kadar eski Yunan ve Roma medeniyetlerini yeniden görmeğe ve ondan aldığı yeni heyecanlarla yeni bir irfan yoluna dökülmeğe muvaffak oldu. Fakat bugüne kadar Hristiyanlığın kendisine aşılarmış olduğu taassub zincirlerinden yakasını kurtaramadı. Mesela Osmanlı imparatorluğu Avrupa'nın nazarında Ehlisalip(haçlı) muharebelerinin devamından başka bir şey değildir. Osmanlı İmparatorluğunda Türkü de sadece

esas teşkil ettiğini belirtmek isterim. Bunlar bizim medeni esaslarla daima temmye ve takviye edeceğimiz milli ve tarihi seciyelerimizdir." Afet inan, konuşmasında sık sık belirtir "insanlığın yüksek kültür beşiğinin yalnız bir tek yer olduğu: Orta Asya". Tarihten Evvel Tarih fecrinde. (3 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸³⁹ Nadi, Y. Büyük bir İçtima: Tarih Kongresi. (3 Temmuz 1932) Cumhuriyet, 1. Nadi, tarihi Avrupalıların çarpıttığını birçok yazısında ifade eder. Nadi, Y. Tarih Kongresinin Ameli Neticesi. (5 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.

Müslüman olarak karşısında görmüş olan Avrupa ona hemen hemen bütün tarihi için hep o nazarla bakmış ve zaten tarih bakımından cehaletle malul olan irfanını bir de böyle garaz kaynayan ve garaz kaynatan hissiyatla karmakarışık bir hale sokmuştur...

Tarihi Avrupa ya hiç bilmiyor ya da garazla bütün bütün tahrif ediyordu da Türk tam biliyor ve doğru yazıyordu değildi. Hatta kendi tarihini, hatta kendi kendini. Tarihe ait cehaletin daha büyüğü Türklerdeydi. Hele İslam diniyle alakalandıktan sonra büsbütün Türk kendi benliğini unutacak hale gelmiştir. Dinler milliyetler üzerine çıkmasıyla, Selçuk ve Osmanlı Türkleri de böylelikle İslami bir millet haline geçmiş oldukları zihniyet ve kanaatine kaymışlardır. Halbuki tarih bakımından insanları dinden evvele kendi ferdi ve milli benlikleriyle mütalaa etmek lazımdır. Atatürk'ün yarattığı fenni tarihe işte bu hakikat hem esas hem de hakim olmuştur."⁸⁴⁰

Nadi'nin bu bakış açısı, Avrupa'nın hala "*Hristiyanlığın damgasını taşıyan metafizik, etnografik ve ihtilal prensiplerinin esiri*" olduğunu ve "taasub"dan kurtulamadığını iddia eden Ahmet Rıza ile ortaktır. İşte Batı'ya olan, bu savunmacı ve ardından gelen suçlayıcı tavır, Osmanlı-Türk seçkinlerinin ortak mirası ve açmazıdır da aynı zamanda.

Yine dilde sadeleşme ve öztürkçe kelimeleri bulmak için toplanan Dil Kurultayı'nın çalışmalarını ve dil konusunda yapılan inkılaplarla, Osmanlı'nın kültür geçmişinin yok edildiği eleştirilerine Nadi, dil devriminde fikir olarak "*mazinin inkarı*"nın olmadığını, geçmişin atılacak kötü tarafları yanında tutulacak iyilerinin de bulunduğunu, milletin kültür tarihinin, siyasi tarih kadar önemli olduğunu ifade eder⁸⁴¹. Cumhuriyet Türkiye'si'nin Osmanlı'nın "*mabadi/devamı*" olduğunu vurgulayan⁸⁴² Nadi, milli varlığın ilk ifadesi olan dil konusunda, Arapça ve Acemce kelimelerle, Türk dilinin temelini sarsan Osmanlı'yı eleştirirken dil devriminin, Türk ulusuna kendi dilini daha derli toplu bir şekilde geri veren bir devrim⁸⁴³ olduğunu ve bütün Türk ulusunun öz malı olan dili ortaya çıkararak, bozulan Türk kültürünü aslına döndürmüş olduğunu belirtir⁸⁴⁴.

Nadi, Avrupa'nın Türk kimliğinden de önce İslam kimliğiyle Türkleri tanımasındaki yanlışlığı ortadan kaldırmak için Dil Cemiyeti'nin çalışmalar yaptığını ve bunun sonucunda "*tarihinde dünya medeniyetlerini ya yaratmak, ya yaymak*" konusundaki önemli rolleri

⁸⁴⁰ Nadi, Y. II. Tarih Kurultayı. (21 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴¹ Nadi, Y. Dil İnkılabına Dair Bir İki Deyiş. (1 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴² Nadi, Y. Türk Dili İçin İlk Kurultay. (4 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1. Benzer fikirleri savunduğu bir başka yazı, Nadi, Y. Türk Dili: Devlette ve Millette. (11 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴³ Nadi, Y. Milli Dile Sevgi ve Saygı. (23 Eylül 1938). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴⁴ Nadi, Y. Yeni Türkiye'nin Büyük Bir İş Dahi: Dil Devrimi. (26 Mart 1935). Cumhuriyet, 1.

olan Türklerin, dil konusunda da ne kadar büyük bir geçmişe dayandığının, Batı'ya gösterilmiş olduğunu vurgular⁸⁴⁵. Böylece tıpkı tarih alanında gerçeğin ortaya çıkması gibi *"beşeriyet gibi, medeniyet gibi, dil münasebetlerinin de Şark'tan Garb'e geçmiş"* olduğu ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın bunu görmezden gelmesini tıpkı tarih alanında yaptığı gibi *"tarihi istediği gibi"* yazdığını ifade ederek Avrupa'yı bu tavrından dolayı eleştirir⁸⁴⁶.

Nadi'nin özelinde Türk seçkinlerinin Batı'ya karşı hayranlığı ve aynı zamanda öfkesinin, mirasını devam ettirdikleri Jön Türkler'e kadar dayandığı görülmektedir. Bu gerilimli ilişkiye sebep olan ya da bu ilişkinin dayandığı temel nokta, Osmanlı-Türk Batılılaşması'nın aslında "Batı" ile baş edebilmek için gerçekleştirilen bir dönüşüm olarak başlatılmış olmasıdır. İşte bu yüzden Batı, bazen ulaşılması gereken bir "zirve" olarak kodlanırken çoğu zaman kolayca "öteki" olarak mesafe alınıp, suçlanabilmiştir⁸⁴⁷.

Bora, Kemalizm'in içinde *"sonuna kadar bir batıcılık"* düşüncesinin baskın olmasına karşın, her zaman Avrupa'nın "kötülüğünü, bitmeyecek düşmanlığını ve yozlaşmışlığını" belirten bir alt söylemin varlığına da işaret eder. Nadi'nin, Avrupa'nın Rönesans ile cehaleti aştığını ama Hristiyan taassubundan kurtulamadığı eleştirisiyle aslında vermek istediği mesaj *"dini taassuptan azade olan yeni Türkler böyle bir maluliyet taşıyan Batılılardan daha arınmış, daha Batılı"* olduğudur. Bu aynı zamanda "biz her şeyden önce Batılı bir milletiz" söyleminin de bir benzeri ve tamamlayıcısıdır. Nadi'nin Batı ile ilgili bu şaibeyi dile getirişi, Türk aydınlarının Jön Türkler'den bu yana taşıdıkları, Batı'yla marazi aşk-nefret ilişkisinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir⁸⁴⁸. Yeni rejimin, Batı'nın medeniyet ilkelerini Batı'dan daha iyi ve tam olarak gerçekleştirmeye yetkin olduğu iddiası Nadi'yi milliyetçi ve muhafazakâr söylemle aynı noktada buluştururken, Batı'nın "gerilik ve bağnazlıkla yüklü tarihi"ne de gönderme yapar⁸⁴⁹.

Nadi, Batılılaşma'nın Türk medeniyetini her anlamda güçlendireceğine sonuna kadar inansa da bazen bu inanç, "kültürel karamsarlığın" arkasında kalmıştır. İşte Avrupa'ya karşı duyulan bu kültürel karamsarlığı dağıtmak için Türk Tarih Tezi, Türk Dil Cemiyeti ve Güneş Dil Teorisi gibi yollara başvurulmuştur. Bu da İslam öncesi Türk medeniyetinin gelişmişliğini Batılı kaynaklara dayanarak Avrupa'ya göstermek yoluyla

⁸⁴⁵ Nadi, Y. Türk Dilinin İkinci Kurultayı. (19 Ağustos 1934). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴⁶ Nadi, Y. Büyük Gazi'nin Büyük bir Eseri Daha: Türk Dili Cemiyeti. (20 Ağustos 1932). Cumhuriyet, 1.

⁸⁴⁷ Şükrü Hanioğlu, "Batı ile Aşk Nefret İlişkimiz", Zaman, 4 Eylül 2011.

⁸⁴⁸ Bora, T. (2009). Türk Sağının Üç hali. (6.b). İstanbul: Birikim yayınları. 41.

⁸⁴⁹ A.g.e, 23-27

yapılmak istenmiştir. Bu çalışmaları destekleyen Nadi, Türk kültürünü "uygarlığa yeteneksiz" gören "oryantalizme karşı bir milli güven ve gurur direnci oluşturma çabaları"yla aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin "nostaljik eski özlemi"ne de sahiptir¹⁸⁵⁰.

4.4.3.Rejimin Batı'ya Benzememesi

*"Lozan ile birlikte Cumhuriyet Türkiyesini asrın istediği bütün inkılaplarla tezyin (süsleyerek) ve tarsin ederek (sağlamlaştırarak) onu Avrupa'nın medeniyet ailesi kervanına karıştırmışız... Eğer bütün bu işleri dün bir bugün iki denilecek kadar kısa bir zamanda yapan bizler isek güya tek eksiğimiz Fransız parlamentarizmi imiş gibi bugün ne idiği belirsiz ikinci bir fırka teşebbüsü ile ortalığı hercümerç etmeliğimiz çok büyük bir delalet olacağını teslim eylemekten başka çare yoktur. Hiçbir millet siyasi noktai nazardan kendi hayatını tanzim etmek için başka milletlerin tarz ve usullerinden istiane edemez. İstiklal cidalini bize Fransa mı öğretti ve Cumhuriyetin ilanı da dahil olduğu halde yarattığımız inkılaplarda Türk milletinin hayati icap ve zaruretlerinden başka kimden ders aldık? Memlekette milletçe başardığımız işlerin teessüs ve tekamüllerini temin etmek için milli bir aşk ile kendimizin yeni hamleler göstermeliğimiz daima mümkün ve gidilecek yol bundan ibaret iken meydana şahsiyat ve ihtirasata geniş yer açan fırkacılık yoluna dökülmeği neden ve nasıl iltizam edebilmiş olduğumuzu yalnız bizler değil, bütün dünya hayret etse yeridir. Bu yanlış yol öyle bir yoldur ki bir tek ferdi hariç olmamak üzere herkes hüsnü niyetle meşbu(dolu) olsa gene perişanlığa ve izmihlale(yıkıma) götürür. Hayır, öyle şey olmaz. Dün bir, bugün iki denilecek bir tarihin bize temin ettiği yüksek muvaffakiyet ve haysiyet neticelerini her hangi çürümüş bir hürriyet prensibinin ufunetleri(sıkıntıları, kokuşmuşlukları) içinde boğamayız. Millet in akliseliminin uyanması lazımdır. Millete gideceği en doğru yolun gösterilmesi lazımdır. Her halde bu yol prensipsiz parlamentarizm yolu değildir."*⁸⁵¹

Nadi'nin 1920 yılında Ankara'ya gidişini ve o zamandan itibaren Yeni Türkiye'nin neler yaptığını anlattığı yazısı, aynı zamanda Serbest Fırka tecrübesinin yaşandığı yıldır. Nadi, yazdığı bu yazıda, aslında sahip olduğu düşünsel iklimin bütün özelliklerini göstermektedir. Öncelikle muhalefete, Avrupa'dan alınmaması gerekenlere, çok partili yaşama ve parlamentarizme, hürriyete, halka ve nihayetinde Türk toplumuna ait olan "hususî" özelliklere bakışını ortaya koymuştur. Nadi'nin bu düşüncelerinin geniş ölçüde

⁸⁵⁰ Bora, 2002. 253

⁸⁵¹ Nadi, Y. Dün bir Bugün iki... (25 Ekim 1930). Cumhuriyet, 1.

değerlendirilmesi, "Köycülük" ve "Muhalefet" bölümlerinde yapıldığı için, burada yapılmaya çalışılacak analiz, Nadi'nin yüzü Batı'ya dönük olsa da Batı'dan alınacaklar konusunda sahip olduğu "seçmeci" tavır çerçevesinde olacaktır.

Nadi'nin bir yanda var olan ödünsüz Batılılaşma anlayışı, özellikle rejimin "kimseye benzemezliği" ve toplumun "hususî seciyesi" iddialarına dayandığı anda değişmekte ve olmak/ulaşmak istenen Batı'nın "medeniyeti"nin yerini, uzak durulması gereken Batı'nın "sıkıntıları, hastalıkları" almaktadır. Nadi'nin hatırlanacağı gibi Cumhuriyet kavramına yüklediği anlam "Batılı, evrensel" değerlere olan mesafesini de gösterir. Nadi, cumhuriyeti, sadece bir yönetim biçimi olarak görmemiş tanımının içeriğinden çok farklı anlamlar yüklemiştir. Cumhuriyeti, "*demokrasi*", "*millî hakimiyet*", "*halkçılık*", "*Cumhuriyet Halk Partisi*", "*Mustafa Kemal*" yandaşlığı, taraflığı olarak tanımlarken, evrensel anlam ve değerinden de oldukça uzaklaşmaktadır. Bunlar, Nadi için çok değerli kavramlardır. Bu kavramların garantörü olan Cumhuriyet, bu şartlarda her zaman ön planda olmalı ve korunmalıdır.

Bu bakış açısıyla Nadi, cumhuriyeti tehlikeye düşürecek "*rejimin ve inkılabın yerleşmesini*" engelleyecek hiçbir konuya hoşgörölü yaklaşmamıştır. Bu engeller olarak "*özgürlük, parlamentarizm, birey, kozmopolitizm, çok partili yaşam, sınıflı toplum*" gören Nadi, aynı zamanda Avrupa'nın sakıncalı ve Türk rejiminin almayacağı yönlerini de vurgulamış olur. Jön Türkler'den miras alınan "devletin bekası"nın önemi ve bu nedenle özgürlüğün kısıtlanabileceği düşüncesi Nadi için de geçerlidir. Nadi'de tıpkı Jön Türkler gibi, evrensel değerlere, anayasaya, özgürlüklere devletin bekasını sağlayacak araçlar olarak bakmıştır.

Nadi için önemli olan Cumhuriyettir, demokrasi ikincildir. Bora, cumhuriyetçiliğin dogmatizmini vurgulayarak özellikle cumhuriyet-demokrasi ilişkisinde bunun ön plana çıktığını belirtir. Bu cumhuriyetçi zihniyet herşeyin sınırını belirleyecek bir durumla otoriteryanizmle ilişki kurmuş ve kamusalılığı devlete indirgemıştır. Her seferinde demokrasiyi olumlayan Nadi, demokrasi için henüz şartların oluşmadığını belirtir. Çünkü Türkiye'ye demokrasiyi getiren "Cumhuriyet"tir. Cumhuriyet sağlam olmadan hiçbirşey sağlıklı bir şekilde yerleşemez. Bora, muhafazakâr anlayışta cumhuriyet-demokrasi ilişkisi arasında bir bağ ya da gerilim ilişkisi değil, eklektik bir ilişki olduğunu belirtir. Nadi içinde

geçerli olan bu düşünce de demokrasi, cumhuriyetin bekasını bozmayacağı durumlarda istenir⁸⁵².

Nadi'nin rejimi Avrupa'dan ayıran ve kendine haslığını vurguladığı temel konu: Türk toplumunun sahip olduğu niteliklerdir. Sahip olduğuna inandığı bu nitelikler Nadi'nin birey, siyasal yaşam (partiler) ve demokrasi konusundaki tavrını da belirler. Nadi'nin yazılarının temel söylemi: *"topyekün bir kütle"* tanımıyla *"milli camia", "milli mefkure"* ile *"tesanüt/dayanışma"* içinde ve *"birleşmiş bir toplumu"* ifade eder. Toplum, bireylerin toplamından daha büyüktür. Bireylerin tek başına değil toplum içinde, "milli bir topluluk" içinde bundan doğan "tesanüt" halinde bulundukları noktada anlamlıdır. Korporatist düşünceyi de beraberinde getiren Nadi'nin bu düşünceleri, "milli birliği" bozacak her düşünceye:

*"bu yüzden kendi milli seciyemiz çerçevesinde inkişaf edecek milli yüksek kültürümüzü kendimiz kuracağız ve kurmaya da başlamış bulunuyoruz. Haricin ideolojilerinden heves edebileceğimiz tek fikir ve meslek yoktur. ...bizde sınıf farkı ve mücadelesi yoktur."*⁸⁵³

sözleriyle şiddetle karşı çıkar. Nadi bu düşünceleriyle toplum ve fert konularında sahip olduğu "milli birlik ve bütünlük" sınıfsız, kaynaşmış bir toplumun önceliği konularını tekrarlar.

4.4.3.1. Medeni Bir Afet: Sınıflı Toplum

Nadi, toplumsal ve sınıf temelli ideolojilerin tümünden reddini, durağan farklılaşmamış bir topluma özlemi dile getirmektedir. Gökalp'ten devraldığı kozmopolitizme olumsuz bakışının nedeni de bu noktada cevap bulur. Nadi, kozmopolitizme iki nedenle olumsuz bakar: İlki, Osmanlı'nın milliyetçiliği reddedip kozmopolit olması nedeniyle, ikincisi ise amaçladığı temel hedefin "milli birlik ve

⁸⁵² Bora, 73. Hukukun üstünlüğü ilkesi, "kanun ve düzen hakimiyeti" yani rejimin korunması kaygısına dayanılarak yorumlanmasının, rejimin ve ideolojisinin en ufak bir eleştiri ya da tehdit, ya da muhalefete karşı bir takım alınan önlemler, "devletin bekası" söylemi ve "millet egemenliği" düşüncesiyle de desteklenmiştir. Ve böylece cumhuriyet kavramı ile rejimin ve ideolojisinin mutlaklığı dengelenmiştir. Yine devlet-toplum ilişkilerinin Avrupa'dan farklı olduğu ve devlet-toplum arasında bir uyum ve tesanüt bulunduğu kabulü, insan haklarına özerk bir alan bırakmamıştır. Bora, T., Peker, Y.B, Sancar, M. (2002). Hakim İdeolojiler, Batı, Batılılaşma ve İnsan Hakları". MTSD. Modernleşme ve Batıcılık. cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları. s. 300,301.

⁸⁵³ Nadi, Y. Her Millete Göre Bilgi ve Medeniyet. (29 Temmuz 1935). Cumhuriyet, 1.

bütünlük” düşüncesini oluşturacak homojen, sınıfsız, birleşmiş toplum düşüncesinin tersi olması nedeniyle. Sınıf reddi, organizmacı, dayanışmacı bir söylemdir:

“Bilgi bütün milletler arasında ortak beynelmilel bir işken, her yiğidin bir yoğurt yiyişi olmak kabilinden her millete göre ulusal şekilleri gösterir. Bilgi her milletten medeni bir cemiyet çıkarır, onun için bilginin millete dokunan ve cemiyete şekil veren tarafı millidir. İnsanı yalnız teorik olarak tek düşünebiliriz. Hakikatte insan, kendisinin bağlı bulunduğu cemiyetten bir parça olan bir yaratıktır ve en doğru olarak onu ancak böyle kendisinin bağlı bulunduğu cemiyetle birlikte düşünebiliriz. Gerçek olarak bir milletin medeni alanda kendine göre hatırı sayılabilir bir yer alabilmesi için her şeyden önce kendi milli ruhuna dönmesi ve bu pürüzsüz ruhla bilgi ve ilerleme ruhuna katılması lazımdır. Millet, özel bir cemiyet olduğuna göre beynelmilel millet olamaz. Her millet ancak kendi özellikleriyle ve bu özelliklerin güzellikleriyle ki beynelmilel büyük insanlık cemiyetinden bir parçadır. Kendi ruhunu kavramamış veya onu yitirmiş bir milletin ne kendi kendine ilerlemesi kabil olur, ne beynelmilel medeniyete yeni birşey katmağa imkanı bulunur. O avara, dağınık, başı kıcı belli olmayacak yöntemde karmakarışık bir topluluktur, ki bu boşluktan kurtulmadıkça ne kendisine hayrı olur, ne de başkasına.”⁸⁵⁴

Nadi “Avrupa da partiler var bizde de olsa ne çıkar” düşüncesine, Avrupa seviyesine çıkmak için daha çok aşamalar olduğunu ve önemli olanın da bu aşamalardan sarsıntılar yaşamadan çıkılması olduğunu belirtir. Demokrasi için beklenilmelidir söylemi, halkın belli bir seviyeye gelmesi gerektiği yönündeki vesayetçi anlayışı da beraberinde getirir. Nadi, CHP’nin sadece adının parti olduğunu, kendisinin parti sözcüğünün bilinen anlamına göre ondan ileri ve milletin, halkın partisi olduğunu, birçok Avrupalı’nın “sizde bir parti var, siz ülkenizi ve ulusunuzu bir parti ile yürütüyorsunuz” dedikleri zaman onların sadece işin görünüşüne baktıklarını ve gerçekliği görmekten uzak bulunduklarını ama bu söylemlerinden dolayı onları suçlamayacaklarını ifade etmiştir:

“...Çünkü onlar partiyi kendi aralarında alışılan şekillerde düşünüyor ve anlıyorlar ve ondan dolayıdır ki onların birçoğu bir parti ile ülke idaresine akıl erdiremiyorlar bile. Bunda haksız değillerdir. Eğer bizim partimiz, Avrupa memleketlerinin bildiği partilerden biri olsaydı o zaman gerçekten tek parti ile ülke idaresi her akla kolay kolay sığmaz bir iş olurdu. Ancak bizim partimizin anlamı onların anlayabilecekleri parti anlamlarından başka bir şeydir. Bizim partimiz Türk ulusuna mal olmuş ve bu yolda hep ulusa dayanarak gördüğü büyük işlerle ulusal benlik almış bir partidir. Türk ulusu CHP adı altındadır ki acuna şaşkınlıklar

⁸⁵⁴A.g.e

veren en büyük işleri başarmıştır. Hepsi tek yüzyıla sığamayacak büyük büyük devrimler hep bu Partinin bayrağı altında yuğurulabilmiş, yapılabilmiştir. İnkılapların hepsi ulusun öz malı olduğuna göre- Büyük Önder başta bunların hepsine kılavuzluk etmiş olan bu Partiyi, post kavgası amacıyla yürüyen herhangi bir Avrupa partisine benzetmek olur mu hiç?.. Bu parti mi? Siz buna parti diyebilir misiniz? Bu parti değil, bu Türk ulusunun kendisidir. Yabancıların anlamadığı nokta işte buracığdır.⁸⁵⁵

sözleriyle siyasal hayatın en önemli unsurları olan siyasal partileri "post kavgası" amacıyla olmakla suçlayıp reddeden Nadi, Türkiye’de sınıflar olmadığı için parti kurmanın gereksiz ve yanlış olduğunu vurgularken bunu demokratik bir düzen için eksiklik olarak değil aksine "Batı'nın hastalıklarından korunmak" olarak ifade etmiştir.

Nadi'nin demokrasi karşısındaki söylemi, muğlak ve tepkilidir. Aslında hem demokrasiyi olumlu görmemiş, hem de halkın rüştünü ispat edip Avrupa demokrasisini hak etmesi için zamana ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Sınıflı toplumlara özgü olan demokrasinin "milli hüviyeti şeraitini kolayca ihmal edebilen o çeşidine Türk milletinin karnı tok" olduğunu, Türk milletinin hayatının, "hürriyeti anlamakta köhne liberalizm mesleğinde takılıp kalmayacak kadar" ileri gitmiş olduğunu belirtirken, tepkisi parlamentarizme savaş açan Mussolini'ye, fırkacılık kavgaları yüzünden hak vermeye kadar uzanmıştır.

Nadi'ye göre, Cumhuriyet'in ortaya koyduğu başarılar, bu dünyanın geçirmekte olduğu devrimlere göre başlı başına bir devrimdir:

"...ki şimdiye kadar dikkat olunup açıklıkla adı söylenmemiştir. Avrupa'da eskiyen, kuvvetten düşen nedir, parlamentarizm mi, yoksa çok partilerin gürültülü hayatı mı?Biz öyle sanıyoruz ki ikincisinden dolayı birincisi.....bugün ulusu başka şekillerde ve eğer imkanı varsa toplu olarak temsil edebilmek lazımdır. Bu ya diktatörlükle yapılabilir, yahud ulusun kendisini tek parti olarak değil, ulusal bir mahiyetle duruma başat (hakim)kalmakla. Yeni Türkiye bu ikinci yolu tutmuştur."⁸⁵⁶

⁸⁵⁵Nadi, Y. Ülkenin her yanında Parti Kurultayına Hazırlanılıyor. (8 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1. Parti büyük kurultayı münasebetiyle bir konferans veren CHP genel Katibi Recep Peker'de Nadi'yle aynı görüştedir: "Biz liberal devlet tipinin tanıttığı, her gün bir karışıklıkla devletin, durumunu, ileri gidişin hızını bozan, yurddaşları birbirine düşüren, bütün fena ve geri tohumların yeşermesine yol açan nizam ve birlik düşmanı klasik demokrasi yerine yurddaş zekâsının beslenip açılmasına da yol veren sevgiye ve inana dayanan disiplini bir beraberliği üstün sayıyoruz."

⁸⁵⁶Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet. 1.

sözleriyle hem çok partili hayata karşı oluşunu belirtirken aynı zamanda da Avrupa'ya karşı Kemalist rejimin meşruiyetini temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre, yabancı rejimler, Türkiye'de karşılık bulamaz:

"Sınıf kavgasını kat'i surette reddeden Kemalizm, içtimai ve iktisadi hayatta devlete ve millete teveccüh eden(yönelen) vazifeler itibarile mutlak bir tesianüdü esas ittihaz etmiş(kabul eden, gören) olmak hususunda da diğer rejimlerden bikkülliyet(tamamen)"

ayrılmıştır. Kemalist rejimin sınıf ayrımını reddeden yapısı, özellikle mesleki temsil ile toplumu oluşturan kurumlar ve fertler birbirleriyle "bir kül" oluştururlar. Bu "kül" ise, millettir. Rejimin kendine olan haslığı, demokraside evrensel olanı değil, "yalnız kendi milli çehremize benzeyen"e göre şekil alacaktır. Aslında Nadi'nin demek istediği, kendi kimliğiyle Batı'dan farklı olan rejim, evrensel olsa bile demokrasi gibi rejimlerin bütün kurallarını birebir değil, kendine uyan özellikleriyle uygulamaya koyacaktır. Ortaya çıkan ise evrensel demokrasi değil, "bizim demokrasimiz" olacaktır⁸⁵⁷.

CHP, inandığı ilkeler çerçevesinde toplumda sınıf farklılıklarını reddetmiştir. *"Avrupa memleketlerinin hayatını kemiren sınıf mücadelesi"* toplum için bir kötülük kaynağıdır. İşte bu Avrupa'daki sınıf mücadeleleri başka ülkelerden meclislere girerek büyük kavgalarla "millet işlerinin daha karışık hallere girmesine" sebep olmaktadır. İşte bu noktada CHP'nin temel görevi, *"Türk içtimai nizamını bu hatalı cidalardan masun tutmak"*tır⁸⁵⁸.

CHP'nin bu anlayış çerçevesinde çıkardığı İş Kanunu hakkında övgü dolu bir yazı kaleme alan Nadi bu kanunla *"türlü tesirler altında mahiyetleri meçhul taklitçi hareketlere nihayet"* verilmiş olduğunu da belirtmiştir. Hem işvereni hem de işçiye koruyan ve devlete bekçilik rolü veren kanunla birlikte, *"...Avrupa'yı kasıp kavuran birtakım fenalıkların..ülkemizde teşekkülüne dahi meydan verilmemesi yalnız kendi kendine benzeyen Türk yeni rejimin başlıca hususiyetlerinden biri olacaktır"*. Bunu Recep Peker'in de açıkladığını belirten Nadi, sınıf mücadelesine yer vermemekle Türkiye için ahenkli bir hayat kurulacağını belirtmiştir. Ona göre, hayatın kendi akışında sınıf mücadelesi yoktur. Bu mücadele "medeni hayat"la beraber insanların kendilerinin yarattığı bir "afet"

⁸⁵⁷ Nadi, Y. İnkılâbımızın İstikrarını teyit edecek daha müessir tedbirler. (12 İkinciteşrin 1937). Cumhuriyet, 1.

⁸⁵⁸ Nadi, Y. Rejimin esası İşlerinden Biri: İş Kanunu. (12 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

olmuştur. Toplumsal hayatın tamamını oluşturan millet, “...devlet şeklindeki nesak(yol) ve intizam çerçevesine konulmuş heybetli ve manalı heyetiyle” Türkiye’yi bu “afetten” korumayı başaran bir kanun yapmıştır. Bu kanun Türkiye’de çalışan unsurların hiç mücadelesiz “yekpare bir millet olmak” duygusuna hizmet edecektir⁸⁵⁹.

Yine yeni rejimi Avrupa’dan ayıran konulardan biri de “kadın” olmuştur. Nadi, kadınların kamusal hayatta yer almalarını "medeniyetin" bir güvencesi hem de medeniyetin tehlikelerine karşı bir sınır çizgisi ve Batı’dan fark olarak görmektedir⁸⁶⁰. Mesela "kadın" konusunda "güzellik" yarışması düzenleyip radikal bir girişimde bulunan, kadının hayatın her alanında olmasını savunan Nadi, o dönem oldukça eleştirilen kadının özellikle giyim-kuşam konusunda aşırı Batılılaşma düşüncesine karşı değildir. “Kadın” başlıklı bölümden de hatırlanacağı gibi, onun rahatsız olduğu durum, kadınların rejimin onlar için belirlediği sınırların dışına çıkmasıdır. Nezihe Muhittin örneğinde görüldüğü gibi rejimden bağımsız hareket eden bir kadın hareketine hoş bakmaz. Yine “rejimin yeni Batılı kadın” tipine sahip çıksa da, "çocuk, aile, tasarruf etme, asker yetiştirme" gibi kadının görevi saydığı temel konuları yeni kadının, Batı’dan farkı olarak görmüş ve kadının hareket alanını da bu görevlerle çevrelemiştir.

4.4.4.Değerlendirme

Türk modernleşmesinin en önemli ve sonuçsuz tartışması Batılılaşma’nın sınırlarının çizilmesi olmuştur. Bu anlamda Türk Batılılaşması, Batı ile olan gerilimli ilişkisinde aynı anda hem Batılı olma hem de Batı’ya karşı ve milli olmanın öğelerini içinde taşır⁸⁶¹. Aşk-nefret veya hayranlıkla-öfke duyma arasındaki gerilimin bir ayağı da Batı’nın “hastalıklarından korunmak” olmuştur bu anlamda. “Batılı olmak” ile "kendimiz olmak" dengesini sağlamaya çalışan Gökalp’in mirasını da taşıyan Nadi, Türk’ün özüne dönmek için Batılılaşma’yı ve “Türk’ün kendine has nitelikleri”ni korumak için de Batı’nın hastalıklarından uzak durmayı savunmuştur. Bu bakış açısı da beraberinde Batı’dan alınacakların nelerle sınırlı olacağı ve nelerin alınıp nelerin alınmayacağı tartışmasına da zemin hazırlamıştır.

⁸⁵⁹ A.g.e

⁸⁶⁰ Ahıska, 281.

⁸⁶¹ Ahıska, 110.

Türk modernleşmesinin “makine isteriz, sınıf istemeyiz” söylemi aslında tam da bu gerilime işaret eder. Bunun bir savunucusu olan Nadi, Batı'dan usul/teknik alındığında Batı'nın manevi yönü olan zihniyetin de geleceğini anlayamamıştır. Bu sadece Nadi'nin bireye, topluma, parti ve siyasal hayata bakışıyla sınırlı kalmamıştır, köycülük bölümünde üzerinde durulan Türkiye'nin kalkınma için “sanayi mi ziraat mı” yolunu takip etmesi gerektiği tartışmasında da görülmektedir. Nadi, tercihini Avrupa'da yaşanan en temel dönüşüm olarak siyasal, toplumsal, ekonomik gelişmenin motoru olan sanayiden yana değil ziraatı seçerek yapmıştır. Aslında Nadi'nin bu tercihi geçmişten bağımsız değildir. Ahmet Rıza 'da Osmanlı'nın geriliğini ziraata bağlamış ancak, ziraat gelişirse Osmanlı'nın da gelişeceğine inanmıştır. İşte bu nedenle Nadi'nin çizdiği ve istediği köylü tipi, ütöpik kalmıştır. Tasarladığı bu tipin Avrupa'dan aldığı bu yeni özelliklerinin arka planının “Türk başkalığı” adına reddedilmesi, Nadi'nin toplumu bütünüyle dönüştürecek toptan bir devrimi hedeflemediğinin de bir işareti olarak görülebilir⁸⁶².

“İstediğimiz Türk köyü, mektebi meydanı, kooperatifi, eczanesi, sineması, elektriği ve radyosu olan, insanları tarladan geldikten sonra gazetesini okuyan, radyosunda Liverpool pamuk piyasasını veya cüzdanındaki milli tahvillerin borsa fiyatını dinleyen, ileri tekniği tanıyan, uyanık ve şuurlu vatandaş olan ve ufuklarında fabrika bacaları tüten modern köylüdür.”⁸⁶³

Nadi, öncelikle “şerefli bir tarihe” sahip, Milli Mücadele’yi başlatan, Kurtuluş Savaşı’nı yürüten Türklerin atası olan Mustafa Kemal’in kurduğu “inkılabın ve milletin” partisi olan ve bu anlamda da milletin kendisi olan CHP ve rejimin ideolojisi olan “sınıf ayrımını” reddeden, “milli birlik ve tesañüd”ü “yekpare vatan” söylemiyle birleştiren, sahip olduğu bu özelliklerle de “kimselele benzemeyen”, Avrupa'nın demokrasi hastalıklarından uzak duran, bir anlamda da biricik olan Kemalizm’in “başkalığı” sayesinde Avrupa’nın “post kavgası yapan” partilerinden ve birliği bozan sınıf kavgasını yaratan demokrasisinden farklı olduğunu belirtmiştir⁸⁶⁴.

⁸⁶² Ahıska, 93.

⁸⁶³ Cumhuriyet İdaresinin Köy Siyaseti. (29 Teşrinievvel 1933), Cumhuriyetin Onuncuyl Eki, 21.

⁸⁶⁴ Nadi, Y. Dün bir Bugün iki... (25 Ekim 1930). Cumhuriyet, 1.

4. BÖLÜM 4. KISIM

YUNUS NADİ VE MUHALEFET

*"Selameti Memleket, En Büyük Kanundur"*⁸⁶⁵

Yunus Nadi

*"Bizde muhalefet behemahal hıyanet ve ihanete tereddi eder. Her muhalefet fikrinde, hususiyle bu fikir taazzuv etmeye (belirmeye) başlarsa, mutlaka bir hıyanet hamili (evrakı) farz edilmelidir. Bazen de hıyanet ve ihanet bizde muhalefetin teşekkülü sebebi olur."*⁸⁶⁶

Yunus Nadi

⁸⁶⁵ Mizancı Murat'ın tutuklanması üzerine

⁸⁶⁶ Nadi, Y. Bizde Muhalefet. (17 Ağustos, 1930). Cumhuriyet, 1.

4.5. 1929 Yılı Öncesi Yaşanan Gelişmeler

4.5.1.Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Milli Hakimiyet-Cumhuriyet Tartışmaları

Bu kısımda çalışmanın tarihsel sınırlandırmasını kapsamayan, Cumhuriyet'in kurulduğu ve kurumsallaştığı dönem olan 1923-1929 yılları arasındaki önemli gelişmeler, Yunus Nadi'nin düşünsel çizgisini takip edebilmek adına, gerek Meclis'te yaptığı konuşmaları gerek kendi gazetesinde mevcut olan yazıları üzerinden izlenerek bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Cumhuriyet'in kuruluş dönemi olan 1920'li yıllarda en çok tartışılan konular "milli hakimiyet" ve "cumhuriyet" kavramlarıdır. II. Meşrutiyet'in dizdiği taşlarla oluşan yol "milli hakimiyeti", Milli Mücadele'yi başlatanların mottosu yapmış ve yeni rejim de 1921 Anayasası'nın birinci maddesinde yer alan bu ilkeyi referans almıştır. Özellikle Saltanat'ın kaldırılması bu ilkeye dayandırılmış ve bundan sonra da atılacak adımlarda muhalif tavır alanlara karşı yapılan en temel suçlama/en önemli silah "milli hakimiyet karşıtlığı" olmuştur.

1923'ün sonlarında rejime isim arayışı Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanmıştır. Rejimin niteliği konusundaki belirsizliği ortadan kaldıran bu yeni adım, yeni bir dönüşümü de beraberinde getirmiş, Cumhuriyet'in ilanına/ediliş şekline muhalif olanlar artık sadece milli hakimiyet ile özdeşleştirilen cumhuriyet'e karşı değil⁸⁶⁷, millete karşı olmakla da suçlanmıştır. Cumhuriyet karşıtı olmak bir taraftan demokrasi, Halk Partisi ve Mustafa Kemal karşıtlığı olarak tanımlanırken diğer taraftan da "halife ve saltanat taraftarı", "irticacı", "dış güçlerin piyonu" ve Halk Fırkası'nın amaçladığı "milli vahdeti" bozmak isteyen "ihtiras sahibi" adamlar olarak da adlandırılmaktadır.

Nadi'nin "milli hakimiyet" kavramını tanımlayışı Saltanat'ın kaldırılması sonrası Meclis'teki muhalifleri hedef alan, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Rauf Orbay'a yönelttiği eleştirilerde ve 1924 Anayasası değişiklikleri sırasında reddedilen 25. madde sonrasında Meclis'i sert şekilde eleştirdiği yazılarında açıkça görülmektedir.

⁸⁶⁷Mustafa Kemal'in verdiği bir demeçte "...Bu iki maddeyi bir kelimedede hulasa etmek kabildir: cumhuriyet" sözleri de milli hakimiyet ve cumhuriyet sözcüklerini aynı görmenin bir örneğini oluşturur.

4.5.1.1.Saltanatın Kaldırılması

1922 yılının sonlarında Meclis'te, Saltanat ve Hilafet konuları gündeme alınmış, Hilafet konusunda yoğun tartışmalar yaşanmış ve muhaliflerin katılmadığı oylama sonucunda Saltanat kaldırılmıştır. Yaşanan bu tartışmalar ve yoğun muhalefet sonucunda, İzmir mebusu Yunus Nadi, gazetesi *Anadolu'da Yeni Gün*'de Meclis'in egemenliğine karşı oldukça tehditkar bir yazı kaleme almıştır. Nadi, milletin bütün dünyaya karşı *"kati hakimiyetini ilan ve ispat etmek"* için bir araya geldiğini ve hem Meclis'in hem de Teşkilat-ı Esasiye'nin yalnızca bu amacı ifade ettiğini belirtmiştir. Zaten rejimin bütün dünyayı şaşırtan başarısı, Meclis'in bu fikirlere dayanması sonucunda elde edilmiştir. Ona göre, bu başarının esas sahibi de, meclislerin oluşmasını sağlayan milletin kendisidir. Hiçbir meclis, bunun içine Türkiye Büyük Millet Meclisi de dahil olmak üzere her şeyi yapabileceğini düşünmemelidir:

*"...Şurasını çok kati bir ifade ile beyan etmek lazım gelir ki hiçbir Meclis -hatta Türkiye Millet Meclisi gibi teşriden (kanun koymaktan) başka icar (yürütme) kudretlerini de uhdelelerinde (kendisinde) cem etmiş olan meclislerden hiçbiri- bazı sözlerin kendi vaziyetlerine izafe ettiği (atfettiği) "büyüklüklere" istinad ederek (dayanarak) namahdud (sınırsız) salahiyetlerle(yetkilerle) her şeyi yapabileceklerini zannetmesinler."*⁸⁶⁸

Meclislerin büyüklükleri milletin onları vekil olarak atadıkları işleri, sorumlulukları yerine getirmelerinden kaynaklanır. Bunu unutanlara Nadi, varlıklarının (Meclisin) sadece bir şekilden ibaret, yetkilerininse sınırlı olduğunu ve esas olanın millet olduğunu net olarak hatırlatmıştır:

"...Fakat salahiyetlerini ve kudretlerinin membaini (kaynağını) unutarak tahakküm devresine geçmek istedikleri zaman, hiç unutmasınlar, hiç olmazsa bir an için tahattur (hatırlamak) buyursunlar ki onların mevcudiyetleri esasen şekilden ibaret olarak şekle maksur olmaya (uymaya) mahkumdur. Hakikate gelince o, onların arkasında daimi ve layezal olan (yok olmayan, ebedi) milletin mevcudiyet ve hüviyetine aiddir."

Nadi, söylediklerini örneklemek için Milli Mücadele döneminde Sultan ve Halife'nin millete verdiği zararlardan bahsettikten sonra, bu memlekette yine de Sultan ve Halife

⁸⁶⁸ Nadi, Y. Yeni Bir Cidal Devri. (26 Kasım 1922). Anadolu'da Yeni Gün. akt. Demirel, A. (1994). Birinci Mecliste Muhalefet. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 492-495.

isteyen "sefil ruhlar" bulunabildiğini gösterecek "bazı emare ve alametler" in eksik olmadığını fakat "...Biz biliriz ki onlar(ın) vardır ve biz biliriz ki onlar kendi kanları içinde boğulacak" olduklarını belirtir. Nadi, bu sözlerinden sonra nerede kaldı "hürriyet ve serbesti" diyenlerin olabileceğini, fakat milletin bu düşünceye sahip olanlara karşı "hürriyet ve serbesti yoktur" dediğini, "kokmuş ve muzır fikirlere serbest gezmek ve serbest söyleyebilmek fırsatı" olmadığını belirttikten sonra esas noktaya gelir "...isterlerse bunları söylemek iddiasında bulunacaklar Büyük Millet meclisi azasından olsunlar". Bu durum herkes için geçerlidir.

Düşüncelerinin tarihi gerçeklere dayandığını belirten Nadi, bunun içinde örneğini Fransız "ihtilal ve inkılap" tarihinden verir: "*Ne fikirler ne kafalar! Neticede muvaffak olmuş olan ihtilal ve inkılap fikridir.*" Yaşanılan bu olaylardan sonra Fransa'da bir daha "*cumhuriyetin yani milli hakimiyetin*" kabulüyle kötü bir idare şekline geçileceğine kimse inanmamıştır. Nadi, yeni rejimde de kimsenin bundan şüphe etmeyeceği günlerin yakın olduğuna inanır. Bütün yazısı boyunca vermek istediği "*rejimin ve inkılabın yerleşmesi*" nin öneminin "*ifade özgürlüğü*" nden daha önemli olduğu düşüncesini, son satırında daha net açığa vurur: "*Rejimin ve İnkılabın yerleşmesine*", yani Nadi için "*Milli Hakimiyet*" düşüncesinin sağlamlaşmasına, kadar farklı düşüncelere geçit yoktur ve bunun için gerekiyorsa "kanlı" da olsa bir mücadele/savaş dönemi yaşanacaktır:

"...Emin olalım ki, milletin hakimiyetini en kati surette takarrür edinceye kadar önümüzde yeni bir devir, belki bugün içinde bulunduğumuz yeni bir cidal (mücadele/savaş)devri vardır."

Nadi'nin yazısının önemi aslında o güne kadar meclisin egemenliği hep birinci sırada tutulmuş olmasına karşın, ilk kez bu egemenliğin bir tartışma konusu yapılmış olmasından kaynaklanır⁸⁶⁹. Makale yayınlandıktan sonra Mersin mebusu Selahattin Bey önderliğinde birkaç mebus, Meclis'e yazı hakkında soruşturma açılmasını isteyen bir teklif vermiştir⁸⁷⁰. Araştırma sonucunda yazıda bir suç unsuru bulunmasa da, yazının Meclis'te

⁸⁶⁹ Aslında egemenliğin kaynağı olarak "millet" gösterilmiştir ama "milletin" düşüncesini açıklayabileceği tek yer Meclistir. Meclis'in dışında bir mekanizma olmadığına göre, Demirel'e göre, Nadi'nin kast ettiği yer, ordudur ve bu görüşü de Mustafa Kemal'in Saltanat'ın kaldırılmasında ki "gerçek yöntemine göre saptanacaktır; ama birtakım kafalar kesilecektir" sözleriyle sergilediği yaklaşımla benzerdir. Demirel, 494.

⁸⁷⁰ Yunus Nadi ise 27 Kasım 1922'de bir karşı teklif vererek, yazısının tahrif edildiğini, basın kanunları çerçevesinde serbest olduğunu, kanuna aykırı yayın yapılması halinde, eğer bu yazıda bir suç unsuru varsa, Meclis Genel Kuruluna değil, ilgili mahkemelere başvurulması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra eklenen başka vekillerle birlikte bu teklif gensoruya dönüştürülmüş, Meclis Başkanlık divanı incelediği yazıda bir suç unsur bulunmadığını belirtmiştir. Demirel, 496.

yarattığı tartışma ortamı, Meclis'in özellikle muhalif kesimin, demokrasinin önemli bir unsuru olan “ifade özgürlüğüne” verdiği önemi göstermesi bakımından anlamlıdır.

Basın ve fikir özgürlüğünün esas olduğunu belirterek konuşmasına başlayan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Ulaş, Nadi'nin yazısında yeni bir mücadele devrine girildiğini belirtilerek *“bizde bugünkü inkılabı kavrayamayan insanlar için hayat hakkı yoktur”* demekle *“benim dışımda söz söyletmem”* anlayışıyla, istibdat yapıldığını ve fikir özgürlüğüne karşı çıkıldığını ifade etmiştir. *“Bu zihniyeti taşıyan efendilere yaşamak hakkı yoktur, hürriyet yoktur”* cümlesini yazan kişinin, fikir özgürlüğünü yok etme hakkını nereden aldığını da soran Ulaş, *“meclisin güç ve yetkisini sınırlamak vatan hainliği kadar büyüktür. Bu inkılap Büyük Millet Meclisi'nin aleyhine fikir söylemek için mi yapıldı? Biz inkılabı fikirle yapacağız kanla değil, fikirle yaşar inkılap”* diyerek, Nadi'nin rejimi/inkılabı korumak adıyla ifade özgürlüğüne ve millet tarafından seçilmiş kişilere/Meclis'e saldırısını eleştirir. Benzer bir eleştiri de Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'den gelmiş, fikir özgürlüğünün olmadığı ülkelerin gelişemeyeceğini belirttikten sonra, tam barış görüşmelerinin yapıldığı, böyle bir dönemde *“kan dökülecek, memleket kana boğulacak, yeni bir cidal devri açılacak”* tarzında, üstelik Meclis'i tehdit eder tonda yazılar yazılmasının doğru olmadığını belirterek Nadi'yi eleştirmiştir⁸⁷¹.

4.5.1.2. Anayasa'nın 25. Maddesi Tartışmaları

1921 yılında Meclis tarafından kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, hakimiyetin millete ait olduğunu kabul etmiş ve Meclis'i de milletin tek temsilcisi olarak tanımlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında Anayasa'da yapılacak birtakım değişiklikler planlanmış ve bu değişiklikleri hazırlamak için *“Kanun-ı Esasi Encümeni”* kurulmuştur. Encümen, yeni Anayasa teklifinin Meclis'e sunulması görevini üstlenmiştir. Bu Encümenin başkanı ise Menteşe Mebusu olan Yunus Nadi'dir. Yeni Anayasa hakkındaki tartışmaların içindeki önemli konulardan biri de *“cumhurbaşkanına verilecek yetkiler”*dir ve bu yetkiler içinde en göze çarpan ve en çok da eleştirilere sebep olan *“Reis-i Cumhuri'a*

⁸⁷¹ Demirel, 499, 502.

veto hakkı, Meclis'i fesih ve teceddüd-ü intihab" başlıklarıdır. Özellikle 25. madde daha tartışmaya sunulmadan tepkilere⁸⁷² neden olmuştur.

Bu tepkilerin temel çıkış noktası, milletin hakimiyetine inanarak kurulmuş bir rejimde "bir tek kişiye" bu yetkilerin verilemeyeceği ve milletin seçtiği Meclis'i, fesh etme hakkının Meclis dışında kimsenin yetkisinde olamayacağı görüşüdür. Aynı zaman da Encümen başkanı da olan Yunus Nadi, yoğun eleştirilere karşı gazetesi *Anadolu'da Yeni Gün'de* tasarımı özellikle de "tecdid-i intihab"(seçimlerin yenilenmesi) meselesini savunan bir yazı yazmıştır:

"...Diyoruz ki hakimiyet bilakayd ve şart milletindir. İşte en büyük esas budur... Millet namına hakimiyeti temsil ve izhar eden meclisin kıymeti elbet büyüktür. Fakat müvekkili olduğu milletten daha mı büyüktür?" Meclisi oluşturan iki yüz üç yüz kişinin yanlışlığa düşmeyeceğinin garantisi olmadığını savunan Nadi, böyle bir durumda ne yapılacağını sorar. Aslında bu Anayasa teklifi bu soruna çözüm bulmak için ortaya konulmuştur. Ortaya konulan çarelere muhalefet edip bunu kabul etmeyen *"çok hukuk bilen ulema ve ukalalar"* a, bunlar dışında iki yolun daha olduğunu belirten Nadi, biraz da tehditkar bir şekilde bu yolları sıralamıştır: *"...Memleketin ali menfaatlerini idrakten uzaklaşmış bir meclisi göndererek millettten yenisini istemek için ya yukarıdan bir hükümet darbesi, ya aşağıdan bir millet ihtilali..."*⁸⁷³

⁸⁷² Bu tepki sahiplerinden biri de Meclis'teki konuşmasında da Yunus Nadi ile polemige giren Mahmut Esat Bozkurt'tur. Ona göre, teklif, "inkılabın en aziz ve en mukaddes umdesini (Hakimiyet bilakaydüşart milletindir) zafa duçar etmektedir". Konuşmasına dünyanın hangi yerinde Cumhurbaşkanına Meclisi fesh etme yetkisi verildiğini sormuştur. Ayrıca "mutlak idarede bile olmayan" böyle bir durumun Türkiye'de de olamayacağını ve Meclis'in yetkilerini Cumhurbaşkanına terk etmeyeceklerini" vurgulayan Mahmut Esat Bozkurt, Encümen'in yaptığını şehitlerin ruhuna "vurulan bir darbe" olarak görmektedir. Konuşmasının tam bu kısmında Yunus Nadi, Mahmut Esat Bozkurt'un sözünü kesmiş ve "Hangi darbe" diye sormuştur. Konuşmasının sonuna doğru, Mahmut Esat Bozkurt, Nadi'ye Cumhurbaşkanına hiçbir rejimin böyle bir yetki vermediğini, bu yetki sonucunda eğer Meclis'in ittifakı karşısında hükümet çekilirse, Cumhurbaşkanının da istifa etmek zorunda kalacağını, aksi durumda bir ihtilalin çıkacağını savunmuş, ve Encümenin hazırladığı teklifin memlekette ihtilal yolunu açtığını belirterek, Nadi'ye de sorusunun cevabını vermiştir. Alpkaya, F. (2013). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924). (3.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 284. Yunus Nadi'nin Mahmut Esat Bozkurt ile bu polemigi son olmayacaktır. Daha bir çok konuda karşı karşıya geleceklerdir, Nadi ve Bozkurt arasındaki sorunlu ilişkiyi konu alan bir çalışma için bkz: Aydoğan, P. (2015). Yunus Nadi Mahmut Esat Bozkurt'a Karşı: Basın Özgürlüğünden Öteye. KTÜ İletişim Araştırmaları Dergisi, sayı:10. s. 2-20.

⁸⁷³ Nadi, Y. Teşkilat-ı Esasiye. (10 Mart 1340). Anadolu'da Yeni Gün. Nadi'den akt. Alpkaya, 289.

1924 yılının Mart ayında, Anayasa teklifi, Meclis'te okunmaya başlanmıştır. Sıra, Meclis'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun⁸⁷⁴ *"tecdid-i intihabatı"*nı (meclisi dağıtma yetkisini) düzenleyen ve Cumhurbaşkanı'na da fesih hakkı veren 25.maddesine gelmiştir⁸⁷⁵. Maddenin okunmasından sonra, Karesi mebusu Vehbi Bey, konuşacakların lehte ve aleyhte olarak ayrılmasını önermiş, Kanun-ı Esasi Encümeni başkanı Yunus Nadi ise, Encümenin yeniden düzenleme yapmak üzere maddeyi geri çektiğini açıklamıştır. Bu durum Meclis'te tartışmalara neden olmuş ve Encümenden *"maddeyi neden geri çektikleri"* ne dair cevap beklenmiştir. Tartışmalar sonucunda teklif 122 red, 71 kabul ve 1 çekimser oy ile reddedilmiştir.

Nadi bunun üzerine meclisi suçlayan, sert eleştiriler içeren bir yazı daha yazmıştır⁸⁷⁶. Cumhurbaşkanı'na, Meclis'i fesh edebilme yetkisi tanıyan Anayasa'nın 25.maddesinin reddini *"milletin hakimiyetine ilk darbe"* olarak kabul eden Nadi'ye esas üzüntü veren bu darbenin *"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden gelmiş"* olmasıdır⁸⁷⁷.

Nadi, *"...büyük milletimizin ulvi hakimiyetinin değme elin hatta hiçbir elin yetişemeyeceği kadar yüksek olduğunu çok yakından ve... ebediyen sarsılmaz bir kanaatle bilenlerden"* birisi olduğunu belirterek başladığı yazısına, bu darbeyi vuranların ise bilerek ya da bilmeyerek çeşitli duygu ve düşüncelerle kamuoyunu *kariştiren*, yanıltan bazı ihtiras sahipleri, olduğunu ifade etmiştir. Tepkisinin bu kişilere olduğunu, bu durumunda sanki, *"bu hakimiyetin nefy (yokluğu/sürgünü) ve inkârı"* şeklinde ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir. İşte bu süreç Meclis'i böyle önemli bir konuda hataya götürmüştür ve bu da Nadi'yi hayal kırıklığına uğratmıştır:

*"Götürenlere müteessifiz (kızgınız), götürülenlere müteessir!.. O kadar... Bu bahiste millet ne devri, ne de layenaz bir vekâleti asla ve kata kabul edemez ve hele kendi nam ve hesabına yapılacak tahakküm ve istibdada asla ve kata muvafakat edemez."*⁸⁷⁸

⁸⁷⁴ Devlet yapısını belirleyen ve meclis hükümeti sisteminin yasal çerçevesini kuran Teşkilat-ı Esasiye Kanunu TBMM tarafından 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir.

⁸⁷⁵ Maddenin okunmasından sonra, konuşacakların lehte ve aleyhte olarak ayrılmasını önermiş, Kanun-ı esasi Encümeni Reisi Yunus Nadi ise, Encümenin yeniden düzenleme yapmak üzere maddeyi geri çektiğini söylemiştir.

⁸⁷⁶ 27 Mart 1924 tarihli Grup Toplantısının Tevhid-i Efkar Gazetesinin 2, 3, 4, 5 ve 6 Nisan tarihli Nüshalarında Yayımlanan Tutanakları, s. 529

⁸⁷⁷ Nadi, Y. Hakimiyet-i Milliye'ye İlk Darbe. (24 Mart 1924). Anadolu'da Yeni Gün. Akt. Demirel. 247.

⁸⁷⁸ A.g.e

25. maddenin ifade etmek istediğinin çok açık olduğunu "*millete dönmek*" isteyen meclisin bu kararı kendisinin ya da meclis haricinde bir kuvvetin de alabileceğidir. Bu hakka kimsenin itiraz etmemesi gerekir. Meclisin, milletin vekili olduğunu belirten Nadi'ye göre Millet, vekilinden isterse "*onu imtihana çekebilir ve vekâletinden azledebilir*". Milletin bu hakkına karşı gelmek isteyecek bir Meclisi, millet bir "*paçavra gibi çiğner ve atar: İşte hakiki "hakimiyet-i milliye" olsa olsa böyle tecelli eder.*" Milleti inkar eden vekil kadar "*bi'lfuzul kimse*" olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne atfedilen bütün büyüklüklerin sebebi "*milli hakimiyeti*" temsil etmesi nedeniyledir.

Konu bu kadar açıkken 25. maddeyi reddeden vekillerin, bu hareketinin milletin hakimiyetini darbelemiş olduğunu belirten Nadi'ye göre buna hiç kimsenin hakkı yoktur, "*hatta o kimse Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından olsa dahi!*". Her Meclis, millettendir, bu yüzden de hiçbir meclis ait olduğu milleti yok sayıp, inkar edemez. Bu red kararını veren Meclis'e göre, "*Millet yoktur. Meclis vardır!*" Nadi'ye göre bundan daha zavallı bir karar olamaz. Hatta:

*"...Açık söylüyoruz ki: Bu hareket, meclisleri hiçe sayan hakanların hareketinden daha fenadır. Çünkü onlar meclisleri hiçe sayıyorlardı. Bu ise milleti ve onun hakimiyetini hiçe saymak isteyen ve bu hüküm ve manada meclisten gelen harekettir!"*⁸⁷⁹

Nadi, bu durumun her zaman böyle gidemeyeceğini ve milletin, tek bir kişinin istibdadına tahammül etmediği gibi "*bir meclis ve heyetin tahakkümüne dahi tahammül edemeyeceğini*" de belirtir. Bu gerçeği anlamayıp Meclis'te bu durumu reddedenleri, "milli hakimiyetin ne olduğunu bilmeyen mahlûklar" olarak niteleyen Nadi aslında en çok rahatsız olduğu noktayı açıkça belirtmiştir sonunda:

*" Milli hakimiyet o kadar kahir ve kadir bir şeydir ki onun karşısında hiçbir şahıs ve heyet ve teşekkülün hüküm ve ehemmiyeti yoktur ve olamaz, velev ki o heyet ve teşekkül Türkiye Büyük Millet Meclisi olsun!"*⁸⁸⁰

Soyut milletin somut ifadesi olan Meclis'i kabul etmeyen Nadi, "*hakimiyetin asıl ve esası olan milletin bu hakimiyetini doğrudan doğruya ve bizzat kullanmak üzere Meclis'e verdiği yetki süresiz midir? Bu meclis kimin kararıyla yenilenecektir. Bu Meclisin yaptığı her şey sevab mıdır?*" Ona itiraz etmek "*asla ve kata câiz olmaz mı?*" sorularına karşılık

⁸⁷⁹ A.g.e.

⁸⁸⁰ A.g.e

"Meclis, sadece milletin mümessilidir ve milletin mümessilini değiştirmek bahsindeki hakkı imkânı yok inkâr edilemez." satırlarıyla cevap vermiştir.

Bu meseleye medeni milletlerin bulduğu tek çare "*meclislerin feshinden ibaret*"tir. Bu da halkın yeniden vekillerini seçmesi demektir. Eğer hakimiyet millette ise gidilecek tek mümkün yol budur. Meclisleri milletler yerine koymak ve milli hakimiyet adına Meclis'i savunmak, "*milletin hakimiyetini baltalamak*" demektir. İşte 25. maddenin reddi ile Meclis, "*milleti solda sıfır hükmünde bırakarak her hüküm ve ceberrutu kendi nefsinde cem' etmek (görmek) isteyen bir manzara göstermiş*" olmuştur.

Kendisini "*milletin hakiki hakimiyetini isteyen*", "*milletin tercümanı*" olarak tanımlayan Nadi, aleyhte oy kullanıp, maddenin reddini sağlayan vekilleri "*entrikacı*", "*mebus olmayı hak etmeyen*" "*hükümete girme ihtirası peşinde koşan*", "*menfur*", "*menfaatperest*", "*haris*", "*muhteris*" kişiler olarak tanımlamıştır. Ve bu vekiller yüzünden "*...dün mecliste belki bir ilk olarak milletin hakimiyetine -ve meclis tarafından gelmek şartıyla -ilk darbe indirilmiştir*".⁸⁸¹

Bu yazıyı kendilerine karşı bir hakaret olarak gören mebuslar Meclis görüşmesinde Yunus Nadi'nin yazısına büyük tepki göstermiştir: Trabzon mebusu Muhtar Bey, "bu yazı hepimizi paçavra yapmıştır", Karesi mebusu Mehmet Bey, "Meclisin haysiyeti ihlal edilmiştir", Diyarbakır mebusu Şeref bey, "kalemimi senin gözüne sokacağız."⁸⁸² Yunus Nadi kendisine yönelik suçlamalara karşı Meclis'te yaptığı konuşmasına⁸⁸³ "öncelikle hürriyet-i matbuattan bahsetmek isterim." diyerek basın özgürlüğünün önemini belirterek başlamıştır. Türk basının bağımsız olduğunu ve kanunların koyduğu sınırlar çerçevesinde her konuda yorum yapılabileceğinden, ancak bunun tersi durumunda, kanunlar karşısında hesap verileceğini belirtmiştir. Ona göre, basının kanunlardan daha etkili bir "zabıtası" vardır. O da "efkar-ı umumiye" yani "kamuoyu"dur. Kamuoyuna uygun davranmayan gazeteler yaşayamazlar. Gazete demek efkar-ı umumiye demektir. Efkar-ı umumiye ise ancak basın özgürlüğü sayesinde ortaya çıkarılabilir. Konuşmasında, Mustafa Kemal'in

⁸⁸¹ A.g.e

⁸⁸²Yunus Nadi, hakkında her dönem, devletle olan yakın ilişkilerini ticari alanda kullandığına dair söylentiler vardır. Bunlardan biri de, 25. maddesinin reddedilmesi sonrası, Meclis'te Maliye Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken bir mebus, İstanbul'da bulunan Manuk Metyosyan Matbaası'nın makineleri ve aletlerinin kime ve kaç liraya satıldığını sormuş ve karşılığında da matbaanın satılmadığını, kiralandığı cevabını almıştır. Kime kiralandı sorusuna karşılık "Yunus Nadi"ye cevabını almıştır. Bu cevap Mecliste gülüşmelere ve "makaleyi bundan dolayı yazmıştır" , "mükafatı peşin almış" yorumlarına sebep olmuştur. Bu tarih aynı zamanda Yunus Nadi'nin Atatürk'ün fikrini ve adını verdiği yeni gazetesi Cumhuriyet'in yayınlanacağı dönemdir. Alpkaya, 319. Zabıtı Ceride ,529.

"basın özgürlüğünün suiistimaline en iyi çare yine basın özgürlüğüdür" düşüncesini de hatırlatan Nadi, yazısında eleştirisini insanlardan çok fikirler ve prensiplere yönelttiğini, kıldığı birileri varsa onlardan özür dilediğini ve Meclisi eğer bir şaibe altında bıraktıysa asla böyle bir niyeti olmadığını ifade etmiştir.

Nadi kendisini savunurken "...İztırap ve teessürümden arkadaşlarımdan af dilerken aynı zamanda bu makalenin de bir feryat ve ıztırap olduğunun nazar-ı is'afa (dikkate) alınmasını istirham ederim. Türkiye Büyük Millet Meclisi azasına dalkavuklar diyen bazı gazetelere hücum eden, Türkiye Büyük Millet Meclisi azasına şakşakçı, fırıldakçı diyerek maskaraya çevirmek isteyenlere karşı bütün gücüyle atılan" kişinin de kendisi ve gazetesi "Anadolu'da Yeni Gün" olduğunu belirtir. Konuşması alkış ve bravo sesleri ile kesilen Nadi, yazısının bazı yerinden dört satırını, başka yerinden üç satırını alarak değerlendirilmemesi gerektiğini, amacının kişileri karalamak değil, inandığı prensipleri savunmak olduğunu yenilemiştir⁸⁸⁴.

4.5.1.3.Cumhuriyet'in İlanına Tepkiler ve Yunus Nadi

Cumhuriyet'in ilanına⁸⁸⁵ en çok tepki Ankara'ya her zaman eleştiriyle yaklaşan İstanbul basınından gelmiştir. Bunun sonucu gazeteciler bu adımı şiddetle eleştirmiş ve Ankara- İstanbul arası ilişkiler daha da gerilmiştir. Bu gerginliği had safhaya çıkartan gelişme ise Rauf Orbay'ın Cumhuriyet'in ilanına verdiği tepki olmuştur. Rauf Orbay, İstanbul basınıının önde gelen iki ismi Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nin başyazarı Velid Ebüziya ve Vatan Gazetesi'nin yazarı Ahmet Emin Yalman'ın kendisiyle yaptıkları röportajda Cumhuriyetin ilan edilişi hakkındaki soruya böyle bir düşüncenin varlığından, hazırlığından haberdar olmadığını ve ilanı basından öğrendiğini belirtmiş, bir günde ilan edilen Cumhuriyet'in, halka haber verilmeden ilan edilmesini, bu durumu İT'nin Meclise haber vermeden Dünya Savaşı'na katılmaya karar vermesine benzetmiş ve ilanın "*gayr-i mesul*

⁸⁸⁴ Zabıtı Ceride, 540-542

⁸⁸⁵ 29 Ekim 1923 günü TBMM toplanmış, sözü ilk önce Anayasa Komisyonu başkanı Yunus Nadi almış ve bir çok tartışmaya yol açacak şu açıklamayı yapmıştır: " Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilat-ı Esasiye ile Şarkta yeni ve mühim bir devlet kurmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesine bir fıkra ilave ediyoruz: Türkiye devletinin şekl-i hükümeti cumhuriyettir... Arkadaşlar, şimdi müzakere ve intac edeceğiniz kanunla yeni birşey yapacak değilsiniz. Halk iradesine müstenid mutlak ve münhasır hakimiyetine sahip olan milletin zaten cumhuri bir hayat yaşamakta olduğu malumunuzdur ve bu hayatın şerefli mümessilliğini bizzat sizler ifa ede gelmektesiniz. Şimdi yapacağımız iş, içinde bulunduğumuz bu hakikatin sadece adını söylemekten ibaret olacaktır ki, o da cumhuriyettir. Arkadaşlar maddeleri okuyalım ve rejimimizin adını kanunen de tesbit ederek resmen millete ve dünyaya ilan etmiş olalım. Nadi, Y. Önemli Yıldönümünde Cumhuriyetin Mazisine ve İstikbaline Bakış. (29 Kasım 1937). Cumhuriyet, 1.

zevat"(yetkisiz kişiler) tarafından edilmesini, halkın hoş karşılamayacağını, Meclis'in ve hükümetin bu durumu millete izah etmeleri gerektiğini belirtmiştir⁸⁸⁶.

Rauf Orbay'ın bu açıklamaları Ankara basını tarafından önce sakin bir üslupla karşılanmış ve fakat günler içinde üslup giderek sertleşmiştir. Yunus Nadi, gazetesi *Anadolu'da Yeni Gün*'de Rauf Orbay'ın Cumhuriyet'in ilanı konusunda acele edildiği eleştirisine karşılık, yazının tamamını okumadığını belirterek, "*Cumhuriyet, Türkiye için tarihi bir zarurettir*" demekle yetinmiştir⁸⁸⁷.

Ankara basını özellikle *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi, Rauf Orbay'ın söylemini 31 Martçılarının hortladığı yönünde değerlendirmiş, Nadi de, "*Rauf Bey'in beyanati münasebetiyle*" başlığıyla yazdığı yazısında Rauf Orbay'ı mert olmamakla ve milletin efkar-ı umumiyesini yanıltmakla suçlayarak "...sözlerde vuzuh (açıklık), sarahat (anlaşılrlık) ve katiyet (kesinlik) lazımdır" diyerek, Rauf Orbay'ın Cumhuriyeti beğenip beğenmediğini açıkça söylemesini istemiş ve haneden üyelerini "*Türkiye'nin en alçak insanları*" olarak tanımlamıştır. Nadi, aynı zamanda yazısının sonunda hükümeti de Rauf Orbay'a karşı açıkça tavır almaya ve daha kararlı davranmaya davet etmiştir. Nadi'nin bu yazısı ertesi gün bütün gazetelerde aynen yayınlanmıştır⁸⁸⁸.

Rauf Orbay, bu suçlamalara önce oldukça yumuşak bir tonda cevap vermiş, herkesin düşüncesinde hür ve serbest olduğunu, böyle arkadaşça tenkitleri samimi bulduğunu, bu eleştirilerin matbuatın bir görevi olduğunu ve bu yazılanları iftiharla karşıladığını belirtmiştir⁸⁸⁹.

Meclis, İsmet İnönü başkanlığında Rauf Orbay'ın Cumhuriyet'in ilanı üzerine verdiği beyanati görüşmek üzere toplanmıştır. Saltanat taraftarı olmadığını açıkça belirterek konuşmasına başlayan Rauf Orbay, olayların bu noktaya gelmesinin, Nadi'nin yazdığı yazıyla başladığını vurgulamıştır. Rauf Orbay'ın, bu beyanı sonrası söz alan Nadi,

⁸⁸⁶ Meclis zabıtları

⁸⁸⁷ Nadi, Y. Türkiye için Cumhuriyet, Tarihi Bir Zarurettir. (2 Teşrinisani 1339). *Anadolu'da Yeni Gün*, akt. Alpkaya, 108.

⁸⁸⁸ Nadi, Y. Vuzuh, Sarahat ve Katiyet Lazımdır. (4 Teşrinisani 1339). *Anadolu'da Yeni Gün*. Bu yazı aynı zamanda büyük bir ateşi tutuşturan bir kıvılcım niteliği de taşımaktadır. Nadi'nin bu yazısına, Darulfünün Hukuk Medresesi öğrencileri büyük tepki vermiş ve Nadi'nin gazetesini kınamışlardır. Diğer taraftan bu yazı İstanbul- Ankara Basınına karşı karşıya getirmiştir. Tanin gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ile Nadi arasında birkaç gün sürecek ve birbirlerine ağır itham ve tehditler içeren yazılar yazmalarına neden olacaktır. Bu tartışma aynı zamanda hilafetin kaldırılma sürecinin de başlangıcını temsil eder. akt. Alpkaya, 108.

⁸⁸⁹ Tevhid-i Efkar, 6 Teşrinisani 1339, "Rauf Bey'in Cevabı", akt. Alpkaya, 109.

konuşmasında, sadece kendi gazetesinin bu durumdan rahatsız olmadığını, aslında Meclis'teki herkesin bundan rahatsızlık duyduğunu, Rauf Orbay'ın sadece "hakimiyet-i milliye" tesisi eden bir Meclisin varlığından söz ettiğini, Cumhuriyet kelimesini ağzına almadığını belirttikten sonra, meseleyi Cumhuriyet önceliğinde değil, hakimiyet-i milliye önceliğinde ele aldığını, konuşmasına burada açıklık getirmesinin kafi olmadığını, bu sözlerin muhalif İstanbul basınının yanında söylendiğini ve Rauf Orbay'ın yapması gerekenin, Cumhuriyet'in aceleye getirildiği yönündeki beyanını geri alması gerektiğini ifade etmiştir⁸⁹⁰.

Rauf Orbay, Nadi'nin sözlerine karşılık olarak milletin kendi hakimiyeti taraftarı olduğunu, bunun adının Cumhuriyet olduğunu belirtir. Fakat her Cumhuriyetinde, millete değer vermediğini ifade ederek dünyadan örnekler vermiştir: *"...Bendeniz esas olarak hakimiyet-i milliyeyi kabul ediyorum. Ve ismi cumhuriyet olursa bu tabir muvafıktır. Ben cumhuriyetçiyim diyorum."*⁸⁹¹

İsmet İnönü, Rauf Orbay'ın beyanatının dünyada ve inkılap düşmanlarında yeni rejimin ikilik yaşadığı izlenimi doğurduğunu, basın hürriyeti, ifade hürriyeti adına rejimin yıkılmasına müsaade edilmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Türkiye de bir türlü orta yolun bulunamadığını, bu tartışmalardan ya anarşi ya da istibdat doğduğunu belirtir. Bunu önleyecek olan ise ona göre, kuvvetli hükümdettir. Rauf Orbay'ın esas hatası, Hakimiyeti Milliye'ye önem verip, Cumhuriyet'i önemsiz göstermesi olmuştur. *"Meşrutiyet zamanında bir kişi çıksın, Meşrutiyet halka yaramamıştır, halk endişe içindedir desin, nice meşrutiyetler var ki, mutlakiyetlere rahmet okuttu"* diyebilsin. Rauf Orbay'ın iyi niyetli olmadığı bu düşüncelerini Meclis'le değil, İstanbul basınıyla paylaşmasından belliydi. İsmet İnönü, bunu asla ifade özgürlüğü olarak görmez. *"Cumhuriyeti lüzumsuz görenlere, bizim şeklimiz hakimiyet-i milliye"* diyenlere sözcülük yapan Rauf Orbay'ın bir tekziple yazılanları yalanlaması gerektiğini, yeni bir fırka kurulacağı söylentilerini ise *"biz yekdiğerimize kuvvetlerimizi ekleyerek yürüyeceğiz. Anarşi yolunu açmaya müsaade etmeyeceğiz."* düşünceleriyle karşılayan İnönü, Rauf Orbay'ı da bunları yalanlamaya çağırmıştır⁸⁹².

Rauf Orbay, düşüncelerinin arkasında durmuştur: *"Her cumhuriyet bilakaydüşart hakimiyeti milliye değildir. Fakat her bilakaydüşart her zaman cumhuriyettir."* Rauf Orbay,

⁸⁹⁰ Demirel, Y., Konur, O. Z. (Editörler). (2002). CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923- 1924). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 63.

⁸⁹¹ A.g.e, 77-78.

⁸⁹² Tutanaklar, 83,87

fırkanın onun da fırkası olduğunu, her olay karşısında ben bir prensip oluşturdum sende buna uyacaksın demeye kimsenin hakkı olmadığını, buna itaat etmeyeceğini belirtmiştir. Kendisinin bir mektep çocuğu olmadığını, halk endişe göstermedi diyene halkın endişe gösterdiğini tekrarlayarak sözlerinin arkasında durur: *"top atışlarını düşman geliyor zann ediyorlardı, bu endişe değil de nedir."* Bir muhalif fırka kuracağı yolundaki söylentilere Rauf Orbay *"...münakaşa ile memleketi yürüteceğiz. Hayır efendiler! Memleket henüz kurtulmamıştır... fırka zehirdir. Fırka bu mülk ve milleti ayırır. Arkadaşlar fırka yapmayacağım"* sözleriyle karşılık verir. Hakimiyeti Milliye'yi tehlikede değil, esas gösterdiğini belirten Rauf Orbay, *"Cumhuriyet ismiyle her şeyin bittiğine hükmetmeyelim, hakimiyet eldedir. Cumhuriyet onun tekamülü değildir. Hakimiyet onun tekamülüdür"* dediğini vurgulamıştır⁸⁹³.

Bu tartışmalar sonrası, rejimin resmi yayın organı gibi görev yapan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, Cumhuriyet'in karşısında olanların iki koldan ilerlediğini, birinin İstanbul'daki basın olduğunu diğlerinin ise, Ankara'da *"hakimiyet-i millie cumhuriyetin şekl-i tekamülüdür, her hakimiyet-i millie cumhuriyettir. Fakat her cumhuriyet hakimiyet-i millie değildir"* görüşünü savunanlar olduğunu belirtir. Mustafa Kemal'de bu tartışmalara, Cumhuriyetin hürriyetlerden yana olduğunu fakat aynı zamanda da kendini de koruması gerektiğini açıkça belirtir: *"...terakki yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Teceddüt vadisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?"* Mustafa Kemal, 4 Şubat 1924 tarihinde İstanbul gazetecilerini İzmir'e davet etmiş ve Cumhuriyeti koruma görevinin basının sorumluluğunda olduğunu tekrardan belirtmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı tartışmaları devam ederken, Mustafa kemal "halkçılık" esasına dayalı bir parti kuracağını ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin "Halk Fırkası" olarak yeniden yapılanacağını açıklamıştır ve aynı zamanda İstanbul basınının son olaydaki etkisinin görülmesi üzerine kurulacak Fırkanın, İstanbul da bir gazete çıkaracağı konuşlmaya başlanmıştır. İstanbul'da yayınlanacak gazete için Yunus Nadi'ye "Cumhuriyet unvanında

⁸⁹³ A.g.e, 98-102

bir imtiyaz verildiği" ve hükümet tarafından 12 bin liranın gazetenin yayınlanması için tahsis edildiği" yazılmıştır⁸⁹⁴.

4.5.1.4. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Yunus Nadi

Mustafa Kemal'in "Nutuk"ta kurucu kadrosunu "yüzünü göstermeyen", "gerici", "vatan hainleri" olarak tanımladığı Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi olan *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*'nın temellerinin atılışı Rauf Orbay'ın, Cumhuriyet'in ilanını izleyen günlerde ileri sürdüğü çekincelere kadar götürülebilir⁸⁹⁵. Hatırlanacağı gibi, Rauf Orbay'ın başka bir fırka kuracağı Meclis'te savunma yaptığı konuşmasında gündeme getirilmiş, Rauf Orbay ise bunu yalanlamıştır. 1924 yazında yeni bir parti kurulacağı söylentileri yeniden alevlenmiştir. Bu dönemde konuşulan önemli bir konu da daha sonra *Serbest Cumhuriyet Fırkası* deneyiminde de tartışılacak olan, Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı meselesi olmuştur. Mustafa Kemal muhaliflerce, CHF'li olması nedeniyle eleştirilmiş ve tarafsız kalması istenmiştir⁸⁹⁶.

Aslında Cumhuriyet'in ilanı, 25. maddenin içeriği ve TPCF'nin ortaya çıkardığı muhalefette ortak olan bir nokta Mustafa Kemal'in tek adam olarak ortaya çıkması endişesi olmuştur. Özellikle İkinci Grup olarak tanımlanan TPCF'nin de öncülü olan hareketin en çok üzerinde durduğu konu, Mustafa Kemal'in kişisel bir egemenlik kurmasından duyulan korkudur⁸⁹⁷. Mustafa Kemal, Trabzon'da verdiği demecinde, Halk Fırkası'nın bütün milletin fırkası olduğunu ifade etmiş ve tarafsızlık bekleyenlere de açık bir şekilde cevap vererek, kendisinin birtaraf olduğunu, bu birtaraflığı, "*Cumhuriyet taraflığı, fikri ve içtimai inkılap taraflığı*" olarak belirtmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'da

⁸⁹⁴ Alpkaya, 126

⁸⁹⁵ Tunçay, 2005, 100.

⁸⁹⁶ Ateş Yurtsever, N. (1998). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Der Yayınları. 224.

⁸⁹⁷ Özellikle muhalif iki isim olan *Celalettin Arif Bey* ve *Hüseyin Avni Ulaş*, Mustafa Kemal'in birçok farklı koltukta oturmasından rahatsızdır. Mustafa Kemal bu dönemde "İcra heyeti Başkanı, Meclis başkanı ve Baş Kumandan" unvanlarını, başkomutanlık yetkisiyle, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini üzerine almıştır. Bunlar, Meclis'e ait olan tüm yetkililerdir. Bu sadece ordu komutanlığı yetkisi sanılmamalıdır. Mustafa Kemal, Meclis'te hem "Müdafaa-ı Hukuk" grubunun kurulmasını aynı zamanda da meclis başkanı seçilmeyi istemiştir. Fakat bu isteği gerçekleşmemiş ve yerine "Fellah-ı Vatan" grubu kurulmuştur. Mustafa Kemal'in kişisel egemenliğini kurmasına karşı çıkan II. Grub'un, Başkomutanlık Kanunu'nun süresinin III. Kez uzatılması tartışmasında resmen olduğu kabul edilir. 4 Ağustos 1921 yılında Mustafa Kemal, Başkomutanlığa getirilmiş, 20 Temmuz 1922 yılında Mustafa Kemal'e süresiz Başkomutanlık verilirken, muhalif vekillerin bastırması sonucu, Meclis yetkilerini kullanma ayrıcalığı kaldırılmıştır. Tunçay, 2005, 39-40.

Mustafa Kemal'in parti başkanı sıfatını taşıdıkça yeni bir siyasi partinin kurulmasına kimsenin cesaret edemeyeceğini ve parti başkanı olmasını demokratik bulmadığını yazmıştır. Bu konu, 1930 yılında kurulacak olan SCF tartışmalarında da aynı şekilde yaşanacak ve bu tartışmanın ana aktörlerinden biri de Yunus Nadi olacaktır.

Mustafa Kemal'in "*Nutuk*"ta "*paşalar komplosu*" olarak tanımladığı TPCF kurulduğu dönem de Nadi içinde, benzer bir algıyla karşılanmıştır. Nadi'ye göre TPCF, "*ihhtirasların doğurduğu*" bir fırkadır. Böyle bir izlenime sahip olmasına neden olan şey, eski birçok "*İttihatçı*"nın fırkada yer almasıdır. Bu yüzden Nadi, fırkayı "*samimiyezsiz*" bulur⁸⁹⁸. Aslında bu yani "*ittihatçı geçmişe sahip olma*" dönemin en önemli tartışması, bazen de en önemli yok etme, itibarsızlaştırma ve karalama politikasının en etkili silahı olmuştur. Muhalefet, iktidardakilerin İttihatçı geçmişini ortaya koyarken, iktidar da muhalefetin savaş suçlusu İttihatçılar ve işgal yıllarının işbirlikçilerinin birleşimi olduğu söylemi üzerinden propaganda yapmaktadır⁸⁹⁹. Eski bir ittihatçı olan Nadi de, bu durumda ikili bir tutum sergilemiştir⁹⁰⁰. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İttihatçıları savunan bir tutum içinde olsa da, ilerleyen zaman içinde ama özellikle de başta TPCF ve sonraki yıllardaki her muhalif hareket ya da sese tepkisi onu *İttihatçı* olmakla suçlaması olmuştur⁹⁰¹.

Nadi, fırkanın bazı üyeleri ve yöneticilerinin vatana hıyanet ile itham edilip, mahkum olmasının sürpriz olmadığını bu durumun fırkanın kurulduğu andan itibaren "*tabiat-ı galatı (noksan doğalı, yanlış tabiatlı) bir mahluk gibi fena bir yolda büyüüp gelişmiş olduğunu gösteren bir delil*" olduğunu belirtir. Nadi'nin en çok tepkisini çeken parti yöneticilerinin "*cumhuriyete muhalefet eden ve inkılap ile çatışma yaşayan*" olaylara (Şeyh Sait İsyanına) karşı sessiz kalmış olmalarıdır. Sorularını açıkça sorarken, "*bunlar kınanacak şeyler midir, yoksa kendi fırkalarına mensup olan bu kişilerin yaşadıklarından dolayı üzgünler midir?*" bu soruların cevapsız kalması, Terakkipervercilerin sessizliği,

⁸⁹⁸ Yunus Nadi, partinin programının özellikle iktisadi olaylara bakış açısını eleştirerek, "ezbere yapılmış programlarla millet iktisadiyatının idare edilemeyeceğini" vurgulamıştır. 1 Ocak 1925 adlı yazısı akt. Ateş, 128.

⁸⁹⁹ Selçuk Şirin, s.321

⁹⁰⁰ Bu dönemin İttihatçılığın varisliği tartışmaları için bkz: Zürcher, E. J. (1992). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (çev: Gül Ç. Güven). İstanbul: Bağlam Yayınları. s.45-47.

⁹⁰¹ 12 Ekim 1923 tarihli Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde Yunus Nadi, İttihatçılık konusundaki son olumlu yazısını yazmıştır. Ona göre Halk Fırkası, İttihat ve Terakki 'nin devamı ve Atatürk de ittihatçıların bugün en birincisi idi. Bu tartışmalar bir müddet daha devam ettikten sonra kesilmiştir. Bu konu, İzmir suikastı ile tekrar gündeme gelecektir. Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1953). (1999). (2.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 19

Nadi'yi kuşkuya düşürmüştür. Nadi'ye göre, “...*bu haliyle Terakkiperver Fırka'nın bugün efkar-ı umumiye huzurunda irtica ile maznun mevkiinde bulunduğu*” açıktır. İhtirasların doğurduğu bir fırkadan “*ya cenin sakat olmaya, ya galat-ı tabiat bir değersiz şekil göstermesinden*” başka bir şey beklenmez⁹⁰².

Fırkanın ileri gelenlerinden eski bir ittihatçı olan Kara Vasıf Bey'in, irtica hareketi karşısındaki “konuyu, kanun tedip eder, bundan bize ne” cevabı Nadi'yi kızdırmıştır: “...*kanun vazifesini ifa etmek için Kara Vasıf Bey'den mi izin alacak. Kara Vasıf Bey'in ve fırkalarının bu bahisteki vazifesi bize akıl öğretmekten bambaşka ve tamamen kendilerine ait bir şeydir.*” verilen tepkiyi yüzeysel bulan Nadi, fırka hakkındaki hükmünü bir kez daha yenilemiştir:

“... *Cumhuriyet ve inkılab oyuna gelemeyeceği için bu fırka hakkında daha esaslı bir hüküm ve karar vermek zaruretinin ise önüne geçilmek imkanı olmayan bir keyfiyet olduğu artık takdir edilmek lazımdır.*”⁹⁰³

Nadi, partinin programının içeriksizliğine vurgu yaparak, parti programından bu olaylar sonrasında geriye sadece “*Mukaddesat-ı diniyyeye hürmet perdesi altında şariat isteriz rolü...*” kalmaktadır. Böylece, irticayı öven, destekleyen 30 maddelik programıyla hiç yoruma gerek kalmadan bir irtica fırkası olduğunu ispat ettiğini belirtir⁹⁰⁴. Bu maddeye yer verirken fırkanın gerçek amacının ne olduğunu, dine hoşgörülü olmakla ne kastedildiğini sorgulayan Nadi, Terakkipervercilerin İttihatçı geçmişlerine vurgu yaparak bu kadar karanlık bir maziye sahip adamların parti kurmaya hakları olmadığını, partinin bu isyanda payının olmadığını açıkça söylemediği sürece bu töhmet altında kalacağını belirten Nadi, eğer varsa da “*hiçbir inkılap memleketinin terakkiperver maskesiyle irtica yapılmasına*” izin vermeyeceğini ifade eder ve “*böyle bir teşekkülün devamına nasıl tahammül olunmakta olunacağını yüksek sesle sormaklığımız hiç fazla olur mu?*” diyerek hükümeti açıkça TPCF'yi kapatmaya çağırır.

Dinin kutsallığı ve din hürriyeti Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tarafından korunur diyerek “*saf ahalinin gözüne kül serpmek ve daha fazla taraftar kazanmak*” amacıyla olduğunu düşündüğü Terakkipervercilerin yapması gerekenin ne olduğunu da belirtir:

⁹⁰²Nadi, Y. Terakkiperver Fırka. (3 Haziran 1925) akt. Ateş, 302.

⁹⁰³A.g.e, 303.

⁹⁰⁴Cumhuriyet Gazetesinde “*Muhalefet partisinin programı nifakla doludur*” , “*Muhalipler ve İrtica*”, 18 Nisan 1341. gibi başlıklı haberler sık sık yer almıştır. Tunçay, 2005. 153.

“Yanlış oldu! deyip vazgeçmek ve dağılıp gitmekten başka bir şey değildir. Onlar bunu yapamıyorsa, memleketin selametinden sorumlu olan kanun bu bahiste ihmal ve tereddüde cevaz vermez.”⁹⁰⁵

3 Haziran 1925 tarihinde *Takrir-i Sükun Kanunu*'na dayanarak verilen TPCF'nin kapatma kararı, Nadi'nin gazetesinde *“Heyet-i Vekile'nin muhik (haklı) bir kararı”* diye yer almıştır⁹⁰⁶. Bu kararla birlikte Cumhuriyet rejiminin kısa, çok partili hayatı da sona ermiştir. 1925 yılında çıkarılan *Takrir-i Sükûn Kanunu* ile *İstiklal Mahkemeleri* kurulmuş, muhalif gazeteler kapatılmış ve gazeteciler yargılanmıştır. *“Tenkitlerle hükümetin nüfuzunu kırmak ve netice olarak Şark isyanına meydan vermek”* suçuyla Ahmet Emin Yalman'ın gazetesi *“Vatan”* ve yine TPCF'nin merkezinde yapılan polis aramasını *“baskın”* başlığıyla veren *“Tanin”* gazetesi kapatılmış, Hüseyin Cahit Yalçın yargılanmıştır. Doğu illerinde sıkıyönetim ve *İstiklal Mahkemeleri*'nin varlığı ülkeyi yönetme noktasında yürütmeyi ön plana çıkarmış, merkezileşmenin yaşandığı, muhalefetin susturulduğu ve hızla radikal inkılapların yapıldığı bir döneme girilmiştir. İşte bu sürecin son halkası 1926 yılında Mustafa Kemal'e yapılması planlanan İzmir Suikastı olmuştur.

İzmir suikastından sonra *İkinci Grup* önderleri tutuklanmış ve *İstiklal Mahkemeleri*'nde yargılanmış fakat yargılama suikast davasıyla sınırlı kalmamış, muhaliflerin siyasi geçmişleri de yargılanmıştır. *İstiklal Mahkemeleri*'nde suikastı düzenleyenler ve onlarla ilişkili olan TPCF'liler yargılanmış, eski İttihatçıların yargılanması ise Ankara *İstiklal Mahkemesi*'ne bırakılmıştır⁹⁰⁷. Ankara'da kurulan *İstiklal Mahkemeleri*'nde İttihatçılardan geçmişin hesabı sorulmuştur. Bu dönemde Nadi'nin yazdığı, *“Bizde Muhalefet”* başlıklı yazısı dönemin havasını ve muhalefetin değerlendirilme biçimini yansıtmaları açısından anlamlıdır. Nadi, *İkinci Grup*, *TPCF* ile *İTC* isimlerini açıkça vererek bunları vatana hıyanetle suçlamaktadır:

“Bizde muhalefetin belli başlı tezahürleri, misalleri ki cümlesi hıyanet şaibesiyse lekedard olmuş ve herhalde hıyanet fikrine tereddide ederek, onda karar kılmıştır. Bizde vatan hıyanetine kadar götürülmemiş muhalefet görmedik, bilmiyoruz.”⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ Nadi, a.g.e

⁹⁰⁶ Tunçay, 2005. 154.

⁹⁰⁷ A.g.e.169.

⁹⁰⁸ Nadi, Y. Bizde Muhalefet. (8 Ağustos 1926). Cumhuriyet. Nadi'den Akt. Tunçay, 171.

Yunus Nadi, *İkinci Grup ve TPCF'nin, İTC adına "tertîp ve tahrik edilmiş"* olduğunu ileri sürdükten sonra şu sonucu çıkarmaktadır:

*"Bizde muhalefet behemehal hıyanet ve ihanete tereddi eder. Her muhalefet fikrinde, hususiyle bu fikir taazzuv etmeye başlarsa, mutlaka bir hıyanet hamiri farz edilmelidir. Bazen de hıyanet ve ihanet bizde muhalefetin teşekkülü sebebi olur"*⁹⁰⁹

Takrir-i Sükun ile beraber TPCF'nin kapatılması, Cumhuriyet tarihinde Tek Partili hayatın gerçek başlangıç tarihini de başlatmıştır. Mustafa Kemal, TPCF'nin kapatılmasından sonra New York Times muhabirine verdiği demecinde samimiyetine inanmadığı partinin programında belirtilen amaçların, gerçek niyetlerini yansıtmadığını, partiyi kuran kişilerin gerçek cumhuriyetçiler olamayacağını zaten eğer Cumhuriyetçi olsalardı, CHF'yi terk etmeyeceklerini vurgulamıştır. Ayrıca, muhalefetin kişisel zorbalığa karşı olduğunu belirttiğini, bu açıklamanın böylesi bir zorbalığın var olduğunu ima ettiğini, fakat programlarında böyle bir zorbalığın nasıl yok edileceğinin belirtilmediğini, böyle bir zorbalık varsa dahi, bunun nedeninin en basit ve tek nedenin, ulusal egemenliğin ve CHF'nin prensiplerinin korunması olduğunu söylemiştir⁹¹⁰. Nadi'nin fikirleri Mustafa Kemal'in bu düşünceleri üzerinden de izlenebilmektedir.

Nadi'nin söylemlerinde görülen temel nokta "*hürriyetler*" konusundaki isteksizliğidir. Nadi, için önemli olan "*rejim ve inkılabın yerleşmesi*"dir ve bu durum sağlamlaşana kadar "*hürriyetlere*", "*farklı düşüncelere*" geçit yoktur. Buna zarar verecek hiçbir hareketi kabul etmeyen Nadi, yeri geldiğinde saltanat ve hilafet ile ilgili tartışmalarda olduğu gibi "*muzır ve kokmuş fikirlere*" hürriyet adına söz hakkı tanınamayacağını, TPCF konusunda İttihatçılığa vurgu yaparak "*böyle adamların*" parti kurmaya hakkı olmadığını vurgulamıştır. Şeyh Sait İsyanı'ndan sorumlu tuttuğu TPCF'yi samimi olmamakla ve "*saf ahalinin gözüne kül serpmekle*" suçlamıştır. Nadi'nin muhalif kesime karşı tutumu sahip olduğu halkçılık anlayışı çerçevesinde nettir. "*Kötü niyetli*", "*bozguncu*", "*milli irade düşmanı*" kimseler "*saf halkı*" kandırmak amacındadır fakat rejimin savunucusu, milletin partisi CHF buna izin vermeyecektir, en azından halk bilinçlenip belli bir seviyeye gelene kadar demokrasinin evrensel değerleri, "*rejimin*

⁹⁰⁹ A.g.e

⁹¹⁰ 11 Aralık 1925 tarihinde "Hakimiyeti Milliye" gazetesinde Times muhabirinin Mustafa Kemal ile yapılmış bir röportajı yayınlanmıştır. Ateş, 224-225; Zürcher, 131-135.

korunmasın" dan daha az önemli olacaktır. Bu yüzden de Nadi'nin özellikle muhaliflerce eleştiri aldığı en temel nokta "inkılabı kavrayamayan insanlar için konuşma hakkı hatta yaşam hakkı" bile tanımıyor olması ve bunu da "rejimin korunması" gibi temel bir amaç için yapıyor olmasıdır. Zaten bu bölüm boyunca görüleceği gibi, Nadi'nin temel perspektifi demokratik değerlerin uygulanması değil, rejimin korunup geliştirilmesi olacaktır.

4.5.2. Serbest Fırka ve Yunus Nadi

4.5.2.1. Serbest Fırka'nın Kuruluşu

1929 yılı Cumhuriyet için önemli bir dönemecin yaşandığı bir yıldır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu tarihe kadar rejim, yapılan yeniliklerle sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu konuda rejimin en büyük destekçisi Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra 1925 yılında çıkarılan ve hükümete geniş yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu olmuştur. Rejim, bu kanunun verdiği yetkiler ve kurulan İstiklal Mahkemeleri yardımıyla siyasal alanda bütün muhalifleri tasfiye etmiş, Mustafa Kemal ve CHF rejimin mutlak hakimi durumuna gelmiş ve farklı hiçbir görüş, siyasal alanda ifade imkanı bulamamıştır. 1925 yılında yaşanan Şeyh Sait İsyanı, toplumsal alandaki muhalefetin hükümetin gözünde dinsel nitelikli olduğuna inandırmış ve tekrar "irtica" tehlikesine önlem alınması gerekliliğini göstermiştir. Bu gelişmelerin ardından dinin toplumsal hayattaki belirleyiciliğini azaltacak başta *Şapka Kanunu*, *Tekke ve Zaviyelerin kapatılması*, *Medeni Kanun'un Kabulü*, *1928 tarihinde Anayasa'daki din ibaresinin kaldırılması* gibi birçok yenilik yapılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana oldukça etkili olan İstanbul Basını, cesur çıkışlarının karşılığını İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanıp, ağır cezalara çarptırılarak ödemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde birçok gazete kapatılmış, gazeteciler aldıkları cezalardan ancak Mustafa Kemal'den af dileyerek kurtulmuş böylece muhalif basın susturulmuştur. Bunun sonucunda da katı bir tek parti iktidarı oluşturulmuştur.

Türkiye'nin bu iç koşullarının yanı sıra önemli olan bir diğer nokta da uluslararası alanda yaşananlardır. 1929 yılı dünya içinde bir dönüm noktasıdır. Kapitalist sistem, büyük bir bunalım geçirmiştir. Liberal ekonominin dünyada yaşadığı bu bunalım, ekonomik ve toplumsal alanda etkisini göstermiş, korumacı-devletçi iktisadi politikaların ön plana

çıkmasına sebep olmuştur⁹¹¹. Liberal ekonominin yaşadığı bu krizin siyasal sonucu ise liberal siyasetin ve parlamenter demokrasinin de gözden düşmesi olmuştur.

İşte böyle bir ortam içerisinde kurulan ve fikir babası Mustafa Kemal olan Serbest Cumhuriyet Fırkası⁹¹², hükümeti denetlemek ve eleştirmek için kurulmuştur. Böylece CHF eleştirilerek, rejimin ve toplumun yaşadığı sıkıntılar çözülecektir. SCF'nin bir muhalefet partisi olarak "sınırlı ve denetim altında" olması onun varlık nedenini oluşturmaktadır. Mustafa Kemal'e göre böyle bir muhalefet partisi rejime iki önemli kazanım getirecektir. İlki toplumsal muhalefetin gücü görülebilecek, ikincisi ise çok partili bir yaşama geçilmesi, Türkiye'ye Avrupa'nın bakışını değiştirecek ve saygınlık kazandıracaktır⁹¹³.

Yeni bir muhalefet partisi düşüncesi kısa zamanda olgunlaşmış ve büyük destek görmüştür. Cumhuriyet Gazetesi haberi, Paris Sefiri Fethi Okyar'ın Halk Fırkası'ndan ayrılıp "CHF umdelerine" benzeyen, fakat uygulamada başka bir şekil ve tarzla kullanmayı vaat eden bir programla yeni bir fırka yapacağı bilgisiyile vermiştir. Yeni fırkanın "*memleketin iktisadi vaziyet ve idaresi ile fazla meşgul olacağı*"nın altının çizilmesi aslında Fırkanın muhalefetinin sınırlarını göstermesi anlamında önemlidir⁹¹⁴.

Nadi'nin yeni fırka hakkındaki görüşlerine geçmeden önce bu dönemin çok partili bir hayata geçişte temel sorusu ve cevabına bakmak yerinde olacaktır. Bu dönemin en çok konuşulan ve cevabı merak edilen temel sorusu: "*Gazi'nin vaziyeti nasıl mülahaza ettiği (karşıladığı)*"dir. Aslında Mustafa Kemal, bu noktada duruşunu verdiği beyanatta açıkça ortaya koymuştur. Nadi'nin gazetesi de olayı mercek altına almıştır. Mustafa Kemal, iki

⁹¹¹ Hobsbawn, E. (2012). Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı. İstanbul: Sarmal Yayınları. Bu dönemin ekonomisi için bkz: Boratav, K. (2006). Türkiye'de Devletçilik. (2.b). İstanbul: imge Kitabevi. Keyder, Ç. (2014). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar. (19.b). İstanbul: İletişim Yayınları. Kepenek, Y., Yentürk, N. (2004). Türkiye Ekonomisi (15.b). İstanbul: Remzi Kitabevi, Pamuk, Ş. (2014). Türkiye'nin İkiyüz yıllık İktisadi Tarihi. (4.b). İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları.

⁹¹² SCF tarihi hakkında şu çalışmalara bakılabilir: Koçak, C. (2006). İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: İletişim Yayınları; Avşar, A. (1998). Serbest Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Kitabevi. Emrence, C. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. Okyar, O., Seyitdanlıoğlu, M. (2010) Atatürk, Okyar ve Çok Partili Hayat-Fethi Okyar'ın Anıları. (5.b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ağaoğlu, A. (2011). Serbest Fırka Hatıraları. 2.b. İstanbul: İletişim Yayınları

⁹¹³ Mustafa Kemal Fethi Bey'İ SCF'nin kuruluşu için Türkiye ye davet ettiği konuşmasında bu kaygıyı dile getirmiş ve Avrupa'dan bakıldığında Türkiye'de görünenin bir, "diktatörlük manzarası" olduğunu ve bunu değiştirmek istediğini söylemiştir. Cumhuriyetin 75 yılı, 98.

⁹¹⁴ Fethi Bey Yeni Fırka Yapıyor. (9 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1. Gazete Fethi Bey'in "fırkasının teşekkülü ve faaliyete geçmesini birkaç günlük bir mesele olarak telakki ettiğini" de belirtir. Aslında bu o dönem de yaygın bir kanıdır. İsmet Paşa da bu yönden bir görüş beyan etmiştir. SCF'nin kurulacağını uzun bir dönem konuşulduğu ve rejimin seçkinleri tarafından bilindiği yönünde bir görüş için bkz. Koçak, 2006, 89.

parti arasında Cumhuriyet'in esaslarının kuvvetlenmesini sağlayacak mücadelelerinde hakemlik yapacağını ve her ikisine de sofrasında ve dinlemede eşit davranacağını belirtmiştir.⁹¹⁵ Gazete Mustafa Kemal'in bu sözlerini aktardıktan sonra, onun bu olaydaki rolüne vurgu yapan bir yorumda bulunmuştur:

*“İnsanlık tarihi; cemiyetin hercümerçlerinden (karışıklıklarından) sarsılmamış kutsi bir ruh ararsa iman edelim ki o mazhariyeti de bizim Büyük Dahimizde bulacaktır. Milletin ve Cumhuriyetin babası olan Gazi sözleri kalbinde iki fırkanın yerini nasıl bir baba şefkat ve saffetile telif ettiğini gösterir. CHF ve SCF en geniş faaliyetleri ile çalışacaklar, münakaşa, münazara, mücadele edecekler, fakat her şeye rağmen Gazimizin hariminde (hareminde) en sıcak ve en rahim bir anlaşma kaynağı bulacaklardır.”*⁹¹⁶

Fethi Okyar'ın verdiği röportajda dönemin ruhu ve Mustafa Kemal'in rejim üzerindeki ağırlığı çok net gözlenmektedir. *“Gazi'nin reisliğinde bulunduğu fırkaya karşı bir fırka teşkilinin kendisinde tereddüt uyandırıp uyandırmadığı”* sorulduğunda Fethi Okyar, bir tereddüt yaşamadığını, aksine Mustafa Kemal'in arkadaşı olarak onun huyunu bildiğini, devlet işlerinin *“münakaşa ve tenkit olunmasını”* sevdiği için böyle bir işe *“cüret ettiğini”* belirtmiştir. Fethi Okyar, M. Kemal'e fırka kurmak isteğini bildirmek için gönderdiği mektupta *“müsaade”* istemektedir.⁹¹⁷ Her ne kadar Fethi Okyar böyle emin konuşsa da hem fırkanın ve hem de kendi geleceğinin kendi duruşundan çok, Mustafa Kemal'in alacağı duruşa bağlı olduğunu bilmektedir ve bunu da verdiği röportajında açıkça ifade etmiştir: *“Gazi'nin vaziyetinin fırkasının oluşumunda çok önemli”* olduğunu, Mustafa Kemal'in Halk Fırkası Reisi olmasının kendi fırkasını zayıf düşüreceğini fakat, Mustafa

⁹¹⁵ *“CHF reisleri ile çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben, Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahade edeceğim. Ve şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler, sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar, ayrı ayrı her birinize soracağım: sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinat ediyordun?...Bu gün den itiraf edeyim ki benim için yüksek bir zevk olacaktır.”* Yeni Fırka ve Gazi'nin fikirleri. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹¹⁶ Yeni Fırka ve Gazi'nin fikirleri. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹¹⁷ *“...hasıl ettiğim fikir ve kanaatlerimi arz etmeliğime müsaade-i celilerini istirham ederim.”* Fethi Bey'in Gazi Hz.ne gönderdiği mektubu. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1. Bu dönemde özel bir siyasal partiler yasası olmadığı için, Cemiyetler Kanunu Hükümlerine tabidirler. Bu döneme kadar partilerin kurulması ve kapatılması iktidarın iznine bağlı değildir ve hükümetçe kapatılamazlardı. Fakat 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu, bu durumu değiştirmiş ve hükümete de siyasal partileri kapatma yetkisi tanımıştır. Siyasal partiler bu tarihten itibaren izin almadan kurulabilmiş fakat hükümetlerce kapatılabilmişlerdir. İşte Mustafa Kemal'e Fethi Bey'in yazdığı mektupla aldığı izin hukuken olmasa da fiilen duruma işaret eder. 28 Haziran 1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nda bir değişiklik yapılmış ve siyasal parti kurmak için, Dahiliye bakanlığından izin alınması gerekliliği getirilmiştir. Koçak, yaşanan bu gelişme ile 1938 yılından itibaren, Türkiye'de fiili bir Tek-Parti rejiminden hukuki bir tek parti rejimine geçiş yapıldığını vurgulamaktadır. Koçak, 62.

Kemal'in söz verdiği, *“bitarafane ve adilane hareket edeceğine ve bir defa işaret ettikten sonra bunun değişmeyeceğine”* güvendiğini belirtmiştir⁹¹⁸.

Mustafa Kemal, bu yeni -çok partili- hayatta her iki fırka içinde dengeyi ifade etmektedir. CHF onu överek, SCF ise onu karşısına almadan bu duruma devam edebileceğinin farkındadır. Mustafa Kemal'e karşın bir şey yapılmayacağını farkında olan –ki bu olayın gerçekleştiğini anladığında partisini fesh etmek zorunda kalan Fethi Okyar, sık sık Mustafa Kemal'in bitaraf olacağını vurgulamaktadır. Nadi, bu yeni fırka işinin sadece izleyicisi değildir. Kendisi Yalova'da bulunan Mustafa Kemal'i bizzat ziyaret etmiş, Fethi Bey ile sıcak bir münasebet kurmuş ve ertesi gün de Gazi'nin yeni fırka hakkındaki fikirlerini konu alan bir makale yazmıştır.

Nadi her şeyden önce yeni Fırkanın, *“memlekette hakiki demokrasinin teessüs (kurulması) ve inkişafını (gelişmesini) temine yarayacak bir teşekkül olacağını”* belirtir. Açık olarak Fethi Okyar'ın kurduğu yeni fırkasının Cumhuriyet rejiminin, demokrasi fikri üzerindeki ısrarını gösteren bir adım olduğunu fakat halk idaresi olarak nitelenen demokrasinin bu kadar basit olmadığını *“hakikatte idaresini kendi eline alan halkın kemalini farz ve icap ettirmek itibarile belki idarelerin en gücü ve en naziki”* olduğunu ifade etmiştir. Nadi için, demokrasi, halkın belli bir olgunluğunu gerekli ve zorunlu kılan bir rejimdir.

Fethi Okyar'ın gazetesine verdiği röportajdaki söylemini, yazısına taşıyan Nadi, hataları eleştirirken, kişisel kavgalardan uzak duracağını, tartışmaların medeni bir şekilde olacağını, Meşrutiyet'in ilanından bu yana olumsuz bir anlam taşıyan fitne, fesat nitelemesiyle aynı anlama gelen *“muhalefet”* gibi olmayacaklarını belirten görüşlerini çok takdir eder. Kendisi de bu görüşlere katılmaktadır. Geçmişte yaşanan muhalefet deneyimlerinde, muhalif düşüncelerin her zaman halk arasında husumet yarattığını:

“...koca bir tarih teşkil edecek olan bu kısa müddetin mütalaası bizi milli hakimiyetin istimali tarzında başlıca iki çıkmazla karşılaştıra gelmiştir: Hürriyet dediğimiz zaman suistimal derecesine vardır bir ölçsüzlük göstermişiz, bunun aksülameli (tepkisi) ise mutlakiyeti andıran hürriyetsizliğe doğru yürümüştür. Bunun ikisi de tereddidi

⁹¹⁸ Fethi Bey Yeni Fırka Yapıyor. (9 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

manzarası arzeder. Bu kadar tecrübelerden sonra anlıyoruz ki meğer hünere hürriyeti tereddide (yozlaşma) uğratmadan kullanabilmekte”

olduğunu ifade etmiştir. İki partinin de rollerini belirten Nadi, teraziye koyduğunda ağırlık CHF’nindir. Fethi Okyar’ın vatanperverliği ülkede demokrasi koşullarının “başarıya ulaşacağı anların geldiğine inandıracak bir kuvvettedir”. İşte bu yüzden de Nadi, yeni fırkayı “hakiki bir memnuniyetle” karşılamıştır. CHF’ye gelince yeni rejimin temeli olan CHF’nin hatasız denilemeyeceğini, fakat yaptığı icraatların eleştirilerine karşılık her zaman kendini savunacağına dair inancı olduğunu belirterek, bu inançla yeni fırkayı selamlamıştır.⁹¹⁹

Nadi, fırkayı günü gününe takip etmiştir. Yaşanan her gelişmeyi kendi köşesine taşımıştır. Mustafa Kemal’in Fethi Bey’in mektubuna verdiği cevabı⁹²⁰ yorumladığı yazısında Nadi, cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal’in fırka işleriyle fiilen bir bağının olmadığını ve “laik cumhuriyetçi” fırkalara karşı bitaraf olduğunu belirtirken, ilerleyen süreçte en çok tartışma konusu olacak “tarafsızlık” konusunu ele alır. Nadi, Mustafa Kemal’in “laik cumhuriyetçi” sınırının ülkede yaşayan herkesi bağladığını, “...Rejimi bozmağı istihdaf edecek (amaçlayacak) teşebbüslere karşı herhangi mülahaza ile olursa olsun bitaraf kalmak değil, şöyle böyle lakaydi göstermek bile caiz değildir. Cumhuriyete sadakate yemin eden Reisicumhurun cumhuriyeti yıkacak hareketlere göz yumması doğru ve mümkün olamaz. Böyle bir hareket vatana hiyanetle tev’em (eşit) telakki olunarak hatta Reisicumhurun bihakkın mesuliyetini bile mucip olur (gerektirir), denilse hata olmaz. Teşkilatı Esasiye’de Reisicumhur yalnız vatana hiyanet cürmünden mesul tutulmuş” olduğunu yeniden hatırlatarak konunun önemini belirtmiştir⁹²¹.

Nadi çok açık olarak özgürlüğün sınırını çizmiştir:

“Bizde hürriyet, Cumhuriyete itaat ve hürmetle, cumhuriyeti halelden muhafazaya gayretle takyit edilmiştir. Cumhuriyeti bozmağı çalışmak hürriyeti olmadığı gibi Cumhuriyetin hüsnü muhafazasını der’uhde edenlerin bu vazifelerden herhangi şekil ve surette ve herhangi

⁹¹⁹ Nadi, Y. Cumhuriyet Halk Fırkasına Gelince. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1

⁹²⁰ 12 Ağustos 1930 tarihli Gazetede Gazi’nin Fethi Bey’e cevabı yayınlanır. Gazi, Fethi Bey’in mektubuna gayet olumlu bakar: “...Reisicumhur bulunduğum müddetçe, Reisicumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve bitarafane ifa edeceğime ve laik Cumhuriyet esası dahilinde firkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz”

⁹²¹ A.g.e

sebebi altında olursa olsun lakaytlık gösterebilmeleri hürriyetide yoktur.”⁹²²

Bu ilkeyi kabul eden Mustafa Kemal, bu noktayı göz önünde tutan herkese karşı tarafsızdır. Mustafa Kemal ve Nadi için siyasal özgürlükler, daha çok belli amaçlar çerçevesi uğrunda yararlı olabilecek araçsal bir kategoridir ve iyi işleyebilmesi toplumun hazırlık derecesine bağlıdır. *“Siyasal hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım tema”* diye niteledikleri *“laik cumhuriyet esası”* sözcüklerin ilerici tınısına karşın onların bu köşeli özgürlük anlayışlarını simgelemektedir.⁹²³

Aslında bu bölümün başında ele alındığı gibi, erken Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan TPCF kurulurken de Cumhurbaşkanı'nın tarafsız kalması, rejimin bir koruyucusu olarak partileri dışarıdan gözlemlemesi gerektiği yolunda bir tartışma yaşanmış ve Mustafa Kemal yaptığı konuşmada *“Ben bitaraf değil, bir taraflıyım”⁹²⁴* diyerek TPCF'ye karşı CHF'yi işaret etmiştir. Nadi bu sözleri yeniden hatırlatır. Ona göre Mustafa Kemal'in bu sözleri söylemesinin amacı, yeni olan rejimi *“Reisicumhur bitaraf olsun”* iddialarının altında çeşitli emellerin gizlenmiş olma ihtimaliydi ki TPCF-Şeyh Sait ilişkisini kuran Nadi, bu emellerin irticacı içeriğinin kısa sürede ortaya çıktığını vurgulamıştır. Türk siyasal hayatında var olan, muhalefet, *“hep irticayı isteyen, gerici gruplar”* olarak görme alışkanlığı Nadi de devam etmektedir.

Bazı Avrupa ülkelerinde saltanat taraftarı fırkalar bulunduğunu ve Avrupa'ya bakarak, *“bizde de olsun varsın bundan ne çıkar”* denilemeyeceğini belirten Nadi, demokrasi için de beklenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. *“Avrupa seviyelerine yükselmek için katedeceğimiz merhaleler vardır. Bu merhalelerin sarsıntısız olarak geçilmesi lazımdır.”* İşte SCF'nin kurulması bu merhalelerden birinin katedildiğini göstermektedir. Nadi, elitist bakış açısını burada da açıkça yansıtmıştır. Halkın bu seviyeye gelmesi için daha çok zaman vardır, önce rüşünü ispat edecek ondan sonra bu noktalara çıkacaktır. Bu da Halkçılık ve Köycülük bölümlerinde de görüldüğü gibi eğitimle olacak bir süreçtir⁹²⁵.

⁹²² A.g.e

⁹²³ Tunçay, 2005, 249.

⁹²⁴ *“...Benim için birtaraflık vardır; birtaraflım: O da Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılap taraftarlığıdır. Bu noktada yeni Türkiye camiasında bir ferdi hariç tasavvur etmek istemiyorum.”* 16 Eylül 1340

⁹²⁵ Nadi, Y. Reisicumhur Hz. Dahili siyasette Bitaraftırlar. (13 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, çok partili bir siyasal rejime geçmek için sistemin siyasal, iktisadi ve toplumsal altyapısını oluşturmaya çalışırken, demokrasinin hemen uygulamaya geçemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre, Avrupalılar, bunu yapabilir. Biz de halk olarak belli bir seviyeye geldiğimizde demokrasiye, çok partili yaşama, fikir hürriyetine geçeceğiz görüşünü savunur. Bu zaman “belirli” değildir, halkın rüştünü ispat etmesi, ve aynı zamanda muhalefetin “zehirli ve muzır fikirlerine” kanmadığı zaman Türkiye demokrasiye hazır olacaktır. Aslında bu görüş, sadece Nadi’ye ait değildir, bu görüş başta Mustafa Kemal olmak üzere, rejimin tüm elitlerine aittir.

Nadi’nin eğitime verdiği önem demokrasi içinde geçerlidir. Saf halkı eğitmek onun için politika hürriyetlerini kötüye kullananların, iktidar vurguncularının ve demagogların zararlarından halkın korunmasını sağlamanın da bir yoludur. Böylece halka “iyi, güzel, doğru-kötü, çirkin ve yanlış” öğretilecek ve kandırılması engellenecektir. Kötü niyetli kişilerin/muhalefetin etkisinde kalmayacak ve “milletle bir olan” CHP’de iktidarı kaybetmeyecektir. Nadi, fırkaların farklı yollarının olabileceğini fakat “umumi hedef”ten ayrılmamaları gerektiği düşüncesini, Mustafa Kemal’in 1924 yılında Trabzon’da verdiği nutkundan alıntı yaparak desteklemiştir:

“_Bugün muayyen yolun mebdeinde bulunuyoruz. Henüz mülahazalara tesir icra edecek kadar mesafe katolunmuş değildir. Noktai nazarlar lüzumu derecesinde vüzuh (açıklık) ve sarahat (kesinlikle) kesbetmelidir (elde etmelidir). Ondan evvel tefrika fikri alelade fırkacılıktır ki memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmağa müsait değildir!...Böyle bir zamanın tabii olarak hululunde (ortaya çıkışında) alınabilecek vaziyetleri bugünden ifade etmek nazariyat hatırı için vahdeti memleketi ihlalden başka bir netice veremez.”⁹²⁶

Kendiliğinden oluşan TPCF döneminde ortaya çıkmayan şartlar Nadi’ye göre “SCF’nin kurulması ve bunun Mustafa Kemal tarafından tasvip buyrulması” ile nihayet o beklenen zamanın geldiğini göstermektedir. Nadi, her şeyin zamanı ve olgunlaşması için bir sürece ihtiyacı olduğunu belirtirken bu sürecin kendiliğinden değil de, Mustafa Kemal’in izni ve koyduğu sınırlar çerçevesinde olması gerektiğini de vurgulamıştır⁹²⁷.

⁹²⁶ Nadi, Y. Siyasette Tekamül. (14 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹²⁷ A.g.e. Nadi, için SCF’nin görüşlerinden çok Mustafa Kemal’in bu görüşlerin ortaya çıkmasını sağlayan izni çok önemlidir: “yeni fırka teşkili teşebbüsünün Reisicumhur Hz. Nezdinde mazhar olduğu samimi ve kat’i tasvip ve hatta diyebiliriz ki teşviktir.” Nadi, Y. Siyasi terbiye işi. (15 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, sohbet etme şansı bulduğu Fethi Okyar'ın, Türk siyasal hayatının en sorunlu kelimelerinden biri olan “muhalefet” kelimesine farklı ve doğru bir karşılık bulma arayışı içinde olmasından mutluluk duyar. Fethi Okyar, muhalefet kelimesinin Türk siyasal yaşamında yanlış anlamda anlaşıldığını, Batı’da bu anlamda kullanılan “Opozisyon” tabirinin karşı demek olduğunu söylemiştir:

“Hilaf, bir şeyin aksi demek, muhalefet aksine gitmek demektir. Halbuki Frenkçe opozisyon bu demek değil. Malum Fransızca’da opoze(oppose) karşı karşıya demek. O halde opozisyon karşı karşıya bulunmak demek olmalı. Gerçi bunda da muarıza manası yok değildir. Fakat behemahal dikine aksine gitmek manası da yoktur. Bizde istimal itibarile muhalefet maatteessüf böyle bir manada alınmış ve hem kelime, hem iş çok yanlış bir telakki ile öyle de teessüs etmiştir.”

İngiltere’deki mecliste muhalefetin niteliğinden bahseden Fethi Bey, “muhalefet, nezaketle, yekdiğerini imha etme gayretinden çok bir hakikati ortaya çıkarmak gayretiyle” yapıldığını ve kendi partisinin muhalefetin bu olumsuz manasından/anısından ötürü “karşı fırka” tanımını kullanacaklarını belirtmiştir⁹²⁸.

4.5.2.1.1.Muhalefetin Eleştirilerine Nadi’nin İlk Tepkileri

SCF’nin programını açıklamasının ardından İsmet Paşa hükümetine ilk eleştirisini, “vergiler gereğinden çok daha fazladır” diyerek yapmıştır. SCF’nin programının açıklanması üzerine yazdığı makalesinde Nadi, yeni fırkanın yurt genelinde olumlu olarak karşılanmasını “yeni bir fırkanın demokrasi hayatımızda büyük bir ihtiyaç olması” olarak değerlendirir. Ona göre bir halk idaresi olan Cumhuriyet’in bütün hürriyetleri tam olarak yerine getirmesi lazımdır. “fikir hürriyeti, matbuat hürriyeti tenkit ve münakaşa da serbesti” bu hürriyetlerdendir⁹²⁹. İşte SCF bu ihtiyaca cevap veren esaslı bir adımdır. Bu yüzden de her iki partinin de görevi ağırdır. Sırf muhalif olmakla bir şey elde edilemeyeceğini, parti olmak için önce kuvvetli bir programa sahip olmak gerektiğini savunan Nadi, yeni fırkanın programını hazırlarken aceleci davrandığını, buna tam da bir

⁹²⁸ A.g.e.

⁹²⁹ Taymis Son Hadisatı ve Türkiye ahvalini nasıl Tahlil ediyor?. (16 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 6 başlıklı yeni fırkanın İngiliz matbuatında nasıl karşılandığını gösteren yazıda: “..şimdiki rejim iki fevkalade zat tarafından kontrol ediliyor. Ne matbuat için istiklali tam var, ne de tam serbesti kalam var.(Cumhuriyet," Bu fikirleri aynen neşretmekle Taymis muhabininin aldanmakta olduğunu zannediyoruz" notunu düşmüştür.) ...Maahaza Türkiye bugün birkaç sene evvelki İngiltere'den ziyade hakiki demokrasi hükümete hazır değildir.”

program denemeyeceğini ancak zamanla tartışılarak düzenlenecek “umumi hatlar” denebileceğini vurgulamıştır:

“Biz fırka programını teşkil eden 11 maddede pek ahenk ve insicam(tutarlılık) ile ifade edilmiş prensip fikirleri görememiş olduğumuzu itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Program diye ileri sürülen maddeler İsmet Paşa hükümetinin umumi icraatından bazılarını tenkit etmek isteyen fikirlerden ibarettir. Maruf tabiri ile tenkit kolaydır, fakat san’at güç.”⁹³⁰

Nadi'nin SCF'ye yönelttiği bu ilk eleştiri, ilerleyen süreçte partiye karşı yaptığı en ağır suçlamalar içinde yer almış ve partiye fikirsiz olmak, sırf muhalefet yapmak için muhalefet partisi kurulamayacağı yönündeki eleştirilerine öncülük etmiştir. Aslında bu programsız olduğu yönündeki eleştiri dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından da dillendirilmiştir. Koçak, SCF ve CHF yi analiz ettiği kitabında, Nadi'nin bu eleştirisini, oldukça cüretkar bulur. CHF'nin kuruluşundan beri programı olmamışken, iki haftalık geçmiş olan bir partiden kapsamlı bir program beklemesini demagoji olarak nitelendirir⁹³¹.

SCF'nin karşısında, tarihi şerefli işlerle dolu olan CHF'ye de büyük bir görev düştüğünü vurgulayan Nadi, SCF'nin, gelişiminin CHF'nin göstereceği “ağabey müsaadekarlığına bağlı”⁹³² olduğunu belirtmiştir. Nadi'nin düşüncesinde demokrasinin ergin ve özgür bireylerinin paylaştığı siyasal ortam, onun nazarında Mustafa Kemal'in “Baba”, Cumhuriyet Halk Fırkasının “ağabey” olduğu oldukça paternalist bir doğaya hakimdir.

Kurulmasıyla beraber, SCF'nin eleştirileri arka arkaya gelmektedir. Fethi Okyar vergilerin ağırlığı hakkındaki eleştirisinden sonra, Kars mebusu Ahmet Ağaoğlu da “şeker fiyatlarının yüksekliği”ile ilgili bir demeç vermiştir. Bu eleştirisi CHF'li mebuslardan oldukça tepki alan Ağaoğlu için Nadi'de bir yazı kaleme almıştır. Nadi, Ağaoğlu'nun konuşmasını “biraz mevsiminden evvel pek ileri atılmış adeta hücuma benzeyen ve binaenaleyh bizim de hoşumuza gitmeyen” bir nitelikte olduğunu belirtmiştir. Ama yine de Ağaoğlu'na gösterilen tepkiyi haksız bulmuş, yine aynı şekilde Fethi Okyar'ı Osmanlı borçları meselesindeki rolü nedeniyle suçlayıcı yazı yazarları eleştirmiş ve dış politikada farklı

⁹³⁰ A.g.e.

⁹³¹ Koçak, 661.

⁹³² Nadi, Y. Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi. (17 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

görüşlere sahip olmanın sakıncalarını ve eleştirinin doğru olduğu müddetçe önemini ifade etmiştir.

Bu eleştirilerde telaş edecek bir şey olmadığını tekrar eden Nadi, fırkaların çokluğunun zaten tartışmaların da çokluğu demek olduğunu belirtmiştir:

“Demokrasi esasen kalem ve kelam hürriyeti demektir. Bunda hiçbir fevkaladelik yoktur. Ve nihayet biz de karşılıklı hareketlerin hakikati bulmağa çalışan bu türlü gayretlerine alışacağız. Memlekette hakiki demokrasinin tesisi için gidilebilecek başka bir yol da yoktur. Denizde yüzmek denize dalınarak çabalıya çalışa öğrenilir bir marifettir. Demokrasinin tesisi ancak demokrasinin tatbikiyle başlayan bir iştir”⁹³³.

Her ne kadar Nadi, demokrasiye dair bunları yazsa da SCF'nin kendi başına, bağımsız yaptığı her şeyden yavaş yavaş rahatsız olmaya başlamıştır. Ermeni gazetecilerin Fethi Okyar'ı ziyaretleri sırasında bahsi geçen azınlıkların durumu ile ilgili konuya Fethi Okyar'ın ırk ve din farkı gözetmeksizin fırkasının programını kabul eden Türk vatandaşlarının hepsiyle ortak çalışma yapacağını söylemesi, karşısında Nadi, *“bu mes’elenin hallini memlekette Cumhuriyet’in banisi olan CHF ikmal edecektir. Doğrusu layık olan da budur”* diyerek kibarca SCF'ye yerini bildirmiştir⁹³⁴.

Nadi yeni Fırka hakkında olumlu düşüncelere sahipse de gazetesi inceden inceye haberlerinde ki küçük dokundurmalarla, alaycı ve suçlayıcı karikatürlerle SCF'nin varlığından kaynaklanan rahatsızlığını göstermeye başlamıştır. Gazete, her gün Fırkaya, mürtecilerin, mollaların, hocaların üye olduğuna dair haber ve karikatürlere yer vermektedir. Bu haberlere karşılık olarak SCF yöneticileri de bu haberleri her gün açıklayıp yalanlamak durumunda kalmıştır⁹³⁵. Yine aynı şekilde, gazeteler her gün SCF'ye geçen mebusların ya da kişilerin sayısı hakkında bilgi vermektedir. Bu haberlere göre yeni Fırkaya gösterilen ilgi büyüktür. Bundan rahatsız olan Cumhuriyet gazetesi verilen bu haberlerin abartılı olduğunu belirtir⁹³⁶. İlerleyen gelişmelerde de görüleceği gibi, muhalefet partisi,

⁹³³ Nadi, Y. Fırkacılık münakaşaları. (20 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹³⁴ Nadi, Y. Türk Vatandaşlığı. (21 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹³⁵ Mürteciler fırkaya alınmıyor Fırka umumi katibi Nuri Bey: *“Sabık itilafçı mebusların fırkamıza intisap için müracaatlarının reddedilip edilmediğini soruyorsunuz. Fırkamıza girmek için Nasyonalist, Cumhuriyetçi ve Laik olmak kâfidir. Cumhuriyetçi olmayanların, mürtecilerin tabiatile fırkamızda yeri yoktur.”* Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930. Gazete her gün SCF'den haberler vermekte ve aslında muhalefet partisini oluşturan kişilerin kimler olduğuna da vurgu yapılmaktadır. *“Bugün sarıklı bir adamın parti binasından çıkarken bir resmi vardır. (Bir sarıklı efendi fırkadan çıkarken)”* (28 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹³⁶ *“Büyük harflerle haber vermektedir: Yeni fırkaya koşanların adedi 10.000 geçmiş. Bu muharrir ya rakam bilmiyor, ya intihap kanunu nu okumamış. Bir mebus olmak için bile 10.000 rey daha lazım. Mecliste de tam*

CHF karşısında hep savunma pozisyonundadır. Fethi Bey ve Parti yönetimi, partilerinin "irticacı" olmadığını devamlı açıklamak zorunda kalmıştır.

Aslında Nadi'nin eleştirisinin başladığı nokta, partinin amaçlanan nitelikten yani yumuşak bir muhalefet amacından hızlıca uzaklaşıyor olmasıyla başlar, CHF'yi eleştirip, Mecliste denetim görevini sağlamak amacıyla ve izniyle kurulan parti, birçok şehirde şubeler açmış ve katılım oranı hızla artmıştır. Mevcut yönetimden hoşnut olmayan tüm toplum kesimlerinin partiye katılımı ve desteği, hem partinin kuruluş amacından uzaklaşmasına sebep olmuş hem de daha "vahimi", gördüğü büyük ilgi, fırkanın bir iktidar seçeneği olarak ortaya çıkmasına olanak vermiştir. İşte bu endişeyi artıran durum, Fethi Okyar'ın amaçlarının sadece muhalefet yapmak değil, aynı zamanda iktidara çıkmak olduğunu açıklamasıyla daha da alevlenmiştir. Bu açıklamadan oldukça rahatsız olan Nadi, Fethi Okyar'a kuruluş amacını ve sınırlarını açıkça hatırlatan oldukça tepkili bir yazı kaleme almıştır.

Her fırkanın iktidara geçmek ve orada uzun süre kalmak düşüncesinin normal karşılanması gerektiğini belirten Nadi, Fethi Okyar'ın fırka kurulurken, sadece hükümetin mali ve iktisadi politikasını eleştirmek ve yaşanan sıkıntıların mecliste tek bir partisi olmasına bağladığı görüşlerini hatırlatmıştır. İktidara gelmekten hiç bahsetmediğini zaten bunun aksinin de olamayacağını, yeni kurulan bir partinin dün bir bugün iki hemen iktidarı düşünmesinin aceleci ve anormal bir karar olacağını belirten Nadi, kibarca SCF'ye yerini ve sınırını bildirmiştir:

“Fırka demek memleket dahilinde teşkilat demektir. Liderinin intihabı bile şimdiki şerait içinde ekseriyet fırkasının müzahamasına (hoşgörü,

316 mebus var. Ekseriyet almak için daha 316 mebus var. Ekseriyet almak için daha 316 tane 10.000 ister. 10.000 milletin yarısı değil, bir tek mebusun yarısıdır. Bununla ancak Ağaoğlu Ahmet Bey'in sağ tarafı intihap olunabilir.” Doğru söze ne denir? (24 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

"Fethi Bey, Fırkaya bazı sarıklıların alındığı haberini şiddetle tekzip etmiştir. Yeni fırkaya her gelen alınıyor mu? Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Galata Nazlı hanındaki merkezi, dün de sabahtan akşama kadar fırkaya girmek isteyenler iş arayanlar, ne olup bittiğini anlamak arzusundan kendilerini alamayan mütecessislerle dolup boşalmıştır. Bu meyanda sabık valilerden, eski İTC'li belediye azasından, memuriyetten mahrum kalmış olanlardan, tüccardan birçok simalar vardır. Nezihe Muhittin Hanım bermutat yeni fırkaya kadın aza toplamak için faaliyette idi." "Fethi Beyin beyanatı", Cumhuriyet, 27 Ağustos 1930. CHF taraflarının ve de Cumhuriyet gazetesinin en korktuğu konuların başında, kendi partilerinden SCF'ye geçenler ve SCF'nin teşkilatlanma düşüncesi gelmektedir: "Adana'da fırkaya giren, eski bir banka katibinden ibaret. Zaten Adana'da yeni fırkanın bir teşkilat yapmağa teşebbüs etmemesi de umumi alakasızlığının eseridir. Gazetelerde bütün Sürmenelilerin S.C Fırkasına intisap edeceği yazılıyordu. Halbuki Sürmene'nin en münevver ve şuurlu evlatları bütün manasile taazzuv etmiş olan H. Fırkasına mensuptu ve fırkadan ayrılmadıkları gibi ayrılacakları akıllarına dahi gelmemiştir." Taşrada Fırkalar. (31 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 3.

görmezlikten gelme) ve hatta müzaharetine (arka çıkma destekleme;) muhtaç vaziyette iken yeni fırkanın herhangi bir muvaffakiyeti ihtimalini hesap ederek bugünden yarına umumi intihabata geçmeği düşünmek hayale kapılmak demek olurdu. Bunun için teşkilatlanması gerekir.”⁹³⁷

Nadi “ne oldu da bu söylem değişti? diye sorar ve buna cevap olarak SCF’nin teşkilat yapmak ya da fikir ve prensipleri etrafında taraftar toplamayı tercih etmek yerine, hükümetten memnun olmayan herkesin partiye üye olmasından güç almayı tercih ettiğini belirtir: “Gayrimemnunar zümrelerinin iltihakı hiçbir fırkaya kuvvet vermez. Fırka kendi prensiplerini kuvvetle, vuzuh ve sarahatle ilan edecek ve buna kanaatle iltihak eden taraftarlar bulmuş olacaktır.” İktidara gelmeyi düşünmek yerine öncelikle düzgün bir program ve ufuk açıcı eleştirilerde bulunmak gerektiğini “Henüz yeni fırkanın en ziyade iltizam ettiği mali ve iktisadi siyasete bile sarıh ve kati prensiplerini görmüş değiliz. İnhisarlara aleyhtarız, vergiler ağırdır, harici sermayenin gelmesini temine çalışacağız gibi sözler bugün için ve bizim memleketimizde duyulmamış umumi sözler değildir. CHF prensip olarak inhisar yapmağı ve haricin sermayesine boykot yapmağı iltizam etmiş değildir ki bunların aksi başka bir fırkanın prensiplerini teşkil etmiş olabilsin?”⁹³⁸ diye ifade etmiştir.

Hala yeni fırkadan kapsamlı prensipler içeren bir program bekleyen Nadi, İsmet İnönü’nün “beş yıl daha iktidardayız” demecini eleştiren SCF vekillerinin tepkisini anlamsız bulmuştur. Önemli olan iktidar olmak değil, orada kalabilecek icraatlarda bulunmaktır bunun için de bir fırkanın ülke genelinde olumlu ve faydalı gelişmeler göstermesi gereklidir. CHF’nin bu noktada ortaya bir fırka olduğunu gösterecek “yalnız bir program değil, bir tarih” koyabileceğini fakat SCF’nin henüz bir programının bile olmadığını belirterek son noktayı koyan Nadi, SCF için bir durum tespiti ve bir CHF mebusu olarak “ağabey”lik yapar: “Fırka olmaktan hükümete çıkmak için mesafe hayli uzun ve pek fazla çalışmayı gerektirir” ve buna uygun olan fırka ise CHF’dir⁹³⁹.

1929 sonrası Türkiye’de dahil birçok ülkede sanayiye dayalı kapalı ve müdahaleci bir ekonomiye geçilmiştir. Bunun adı da “devletçiliktir”. Mevcut demiryollarını yabancılardan satın alarak devletleştirmeye ve yeni demiryolları inşa ederek bütünleşmiş bir iç pazar oluşturmaya yönelik “şimendifer” politikası, devletçi ekonomi anlayışının en

⁹³⁷ Nadi, Y. İktidar Mevki. (24 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹³⁸ A.g.e

⁹³⁹ A.g.e.

önemli bileşenlerinden birisidir⁹⁴⁰. İşte bu yüzden bu dönemde demiryolları sadece ulaşımın bir türünü ifade etmez, hem devletçiliğin en önemli göstergesi hem de Cumhuriyet'in en çok övüldüğü yatırımlarından birisidir. Bu politikanın mimarı Başbakan İsmet İnönü'de hem 30 Ağustos Zafer bayramını hem de demiryollarının açılışını kutlamak için Sivas'a gitmiştir. O güne kadar yeni parti hakkında konuşmaktan kaçınan İsmet İnönü, ilk kez burada SCF'yi eleştirmiştir⁹⁴¹. Konuşmasında SCF'nin demiryolu yapımından vazgeçerek, vergileri indireceğiz söylemini eleştirerek bunun hayalden başka bir şey olamayacağını ve bu söylemlerle halkı kandırdıklarını, SCF'nin savunduğu liberalizmin, Türk halkının anlayacağı bir şey olmadığını belirttikten sonra parti olarak durdukları yeri tanımlayıp: *"Biz iktisadiyatta... mutedil devletçiyiz"* dedikten sonra bunun rastgele bir tercih değil halkın ihtiyaçlarına, fikri eğilimlerine uygun olduğunu ve yine "iktidar meraklısı" olmadıklarını, milletin onlara görev verdiği sürece bu mevkide kalacaklarını da ifade etmiştir⁹⁴².

Sivas nutkunun yayınlandığı gün Cumhuriyet gazetesinde, İsmet Paşa'nın sürdüğü büyük bir tren resmi vardır ve Fethi Bey bu trenin altında kalmış olarak resmedilmiştir. Aslında bu resim çok açık olarak Nadi'nin muhalefet partisine bakışındaki kırılmayı da simgelemektedir. Nadi, kendisine çizilen görevin dışına çıkarak, iktidarı hedefleyen SCF'den desteğini yavaş yavaş çekmeye başlayacak, kırılma noktası ise İzmir Olayları olacaktır. Bu nutuk münasebetiyle yazdığı yazısı bunun açık bir kanıtıdır.

4.5.2.1.2. İzmir Olayları ve Yunus Nadi'nin Tutumu

SCF kurulma aşamasındayken Mustafa Kemal hem partinin adını koymuş hem de yeni partiye kaç milletvekili verileceğine kadar olaya yakından müdahil olmuştur⁹⁴³. Fakat kendilerine vaat edilen milletvekilleri henüz verilmeyen Fethi Okyar ve idare heyeti, partinin ülkenin her yerinde örgütlenmeye gitmesi gerektiği yönünde karar almıştır. Halkın

⁹⁴⁰ Keyder, 2014, 124.

⁹⁴¹ Avcı, A. (1998). Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Kitabevi. s.102.

⁹⁴² Nadi, Y. Beklenen Nutuk. (31 Ağustos 1930). Cumhuriyet. İsmet Paşa'nın "devletçiyiz" açıklamasından yaklaşık 20 gün sonra, Mustafa Kemal 8 Eylül 1930'da İktisat bakanı Mustafa Şeref'ten istifasını istemiştir. İstifanın gerçekleşmesi üzerinde de bu bakanlığa özel teşebbüs yanlısı olan Celal Bayar'ı getirmiştir. Bu durum, SCF'nin savunduğu liberal politikaları eleştiren Recep Peker ve İsmet İnönü'ye rağmen Mustafa Kemal'in tavrını da gösterir.

⁹⁴³ Okyar, O., Seyitdanlioğlu, M. (2010) Atatürk, Okyar ve Çok Partili Hayat-Fethi Okyar'ın Anıları. (5.b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 71.

partiye olan ilgisi alınan bu karardan sonra daha da artmış ve birçok şehir parti örgütlenmesi yapabilmek için merkezden izin istemiştir. Bu konuda en istekli şehir İzmir'dir. Fethi Okyar da Ege bölgesini kapsayan bir örgütlenme gezisine çıkmak için hazırlanmış ve Mustafa Kemal'in onayı da alınarak geziye çıkmıştır. Fakat bu gezi hem SCF'yi hem de CHF'yi destekleyen basında sanki İsmet İnönü'nün Sivas'ta söylediği nutka verilecek bir karşılık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum ilk başından beri SCF'nin oluşumuna karşı olan Adalet bakanı Mahmut Esat Bozkurt olmak üzere birçok CHF yetkilisi bu geziyi engellemeye çalışmışsa da Mustafa Kemal'in desteği buna engel olmuştur⁹⁴⁴.

Nadi'nin İzmir seyahatine dair yazdığı yazılarda iki temel bakış açısı ön plana çıkar; ilki, Fethi Okyar'ın CHF'ye karşı eleştirilerini haksız bulup⁹⁴⁵, bunun gitgide geçmişteki fırkacılığa dönüşmeye başladığını, ikinci olarak da, burada toplanan halkın gösterdiği ilginin çok az bir kısmının SCF'ye karşı olduğunu ve toplanan bu kalabalığın kimlerden, hangi niyetleri taşıyan kişilerden oluştuğunu tartışmasıdır. Eleştirilerini yoğun bir şekilde sürdürmesine karşılık, henüz açık olarak SCF'ye cephe almayan Nadi, İzmir seyahatini ve Fethi Okyar'ın İsmet İnönü'nün nutkuna cevap vereceğini açıklamasının, halk arasında geçmişte yaşanan fırkacılık kavgalarına neden olacağını belirttikten sonra, fırkaların özgürlüğü artırması, geliştirmesi gerektiğini, fırkalar yerine kişilerin ön plana çıkmasının, halka barış değil kavga getireceğini vurgulamıştır:

“Fırka mücadelelerinin bizde ziyan getirdiğini yakın bir mazinin acı tecrübelerini bilen bu vatandaşlara birdenbire korkularında haksız olduklarını söylemek cüretini kendimizde bulamıyoruz. Halbuki buna mukabil milli hayatın, Cumhuriyet hayatımızın hürriyetten başka bir mesnedi olmak ihtimali de yoktur. Bu işin içinden nasıl çıkacağız... yakın bir mazinin acı hatırları olarak bizde fırkaların çabucak şahsiyata dökülmüş olmalarının en başta sebebi fikirsiz olmalarıdır. Fırkalar hesabına yapılan münakaşalar şahsiyata döküldükten sonra onların taraftarları yekdiğerine artık kanlı bıçaklı hasım kesiliyorlar.”⁹⁴⁶

⁹⁴⁴ Avşar, 107-8.

⁹⁴⁵ Nadi, İsmet Paşa'nın ecnebi sermayesine muarız ve Fethi Bey'in ecnebi sermayeye muvafık olarak lanse edilmesinden rahatsızdır. Ona göre bu ayırım doğru değildir. Her ikisi de ecnebi sermayeye ancak “muzır olmayan şartlarda gelmesi” kaydıyla sahip çıkarlar. Samsun-Sivas arasında yapılan Şimendiferlerinde, Fransız şirketiyle bu şartlarda anlaşamadığı için yerli sermaye ile yapıldığını İsmet Paşa Sivas Nutkunda söylediğini belirtir. Nadi, Y. Ecnebi Sermayesi. (5 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁴⁶ Nadi, Y. Önümüzdeki İmtihan. (4 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

İstanbul'dan vapurla İzmir'e gelen Fethi Okyar'ı halk büyük gösterilerle ve sevinç içinde karşılamıştır. İşçilerinde katıldığı bu kalabalık 40 bin kişiye ulaşmıştır⁹⁴⁷. Fethi Okyar, İzmir mitinginde başbakan İsmet İnönü'nün Sivas nutkuna cevap vereceğini ve siyasi programını anlatacağını ifade etmiş ve İzmir'e gelirken yaşanan olaylarda devlet güçlerini partiye eşit mesafede durmaya davet etmiştir. Bu arada CHF de burada bir miting düzenleyeceğini belirtmiştir. Nadi, Fethi Okyar'ın İzmir'e gelişinde çıkan olaylara oldukça ılımlı yaklaşmaktadır. *"...vatan ve milletin selamet ve saadetini temin etmekten ibaret bulundukça fikir ihtilaflarından ancak hayır doğabileceği artık üzerinde ısrar olunmayacak bir mütearifedir."* diyen Nadi, bu olayların Avrupa'da da olduğunu, polis ve zabitanın büyük önlemler aldığını belirtmiştir. Fethi Bey'i çok sağduyulu bulduğunu ve milletin birlik ve beraberliğini bozmayacak fikirlerden korkulmaması gerektiğini de ifade etmiştir⁹⁴⁸.

Ertesi gün hem CHF hem de SCF taraftarlarının sokakta olması⁹⁴⁹, büyük olayların çıkmasına sebep olmuş⁹⁵⁰, CHF binası ve CHF'yi destekleyen "Anadolu"⁹⁵¹ gazetesi taşlanmış, parti tabelası sökülüş ve bir çocuk ölmüştür. Gazetesinin "İzmir'de Kanlı Nümayişler" başlığıyla verdiği İzmir olaylarına karşı, yazdığı yazısına bu tür aşırılıkların olmasının üzücü olduğunu bunun bir daha olmaması için de hem Serbest Fırka'nın hem de CHF'nin tedbirli davranması gerektiğini belirterek başlayan Nadi için İzmir'de bu kadar "şatafatlı" bir konuşmanın hazırlanmasını anlamak zordur. Hele Fethi Okyar gibi "ciddi bir devlet" adamının bu tertiplerden haberdar olacağına ihtimal vermeyen Nadi, *"...yapılan fena propagandalara Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başında olanların asla razı olmayacaklarını yakından ve yakinen biliriz. Fakat işte bir kez daha şahit olunuyor ki, fırka*

⁹⁴⁷ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

⁹⁴⁸ Nadi, Y. İzmir tezahüratı. (6 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁴⁹ 6 Eylül 1930 tarihinde liman işçileri SCF'ye destek için greve gitmiştir.

⁹⁵⁰ Cumhuriyet'in haberine göre, İzmir olaylarının çıkışı iki partinin atışmalarıyla başlamıştır: "Halk Fırkasının tertip ettiği nümayişte iradı nutkeden Mehmet Şevki B.: *"Gazi bizim reisimizdir. Karşının değil" dedi. Sokaklarda konferans veren gruplarda olmuştur. Temiz kıyafetli bir zat, başına toplanan 30-40 kişiye hitaben şunları söylüyordu: "Yeni fırka bizi inhisarlardan, fazla vergilerden kurtaracak, hayatı ucuzlatacak, hepimiz ona taraftar olmalıyız. Korkmayınız, korkmayalım. Reylerimizi ona verelim. Fakat unutmayınız ki Gazi istemeseydi yeni fırka olmazdı. Şu halde yaşasın Gazi!"* (6 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁵¹ Anadolu gazetesi bir gün önce, parayla tutulan insanlardan bahsetmiş, Fethi Bey'i karşılamak için ve onlara rakı verildiğini söylemiştir. Gazete ayrıca, bunların "yaşasın Fethi Bey" dedikleri gibi sarhoş olanların "yaşasın meşrutiyet" dediğini de yazmıştır. (6 Eylül 1930). Cumhuriyet. Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey'in sahibi olduğu Anadolu gazetesi, 5 Eylül 1930 günkü yazısında SCF taraftarlarını aşağılamış ve Fethi Bey'e yapılan karşılamayı "para ile tutulmuş sarhoşlar tarafından yapılan taşkınlıklar" olarak nitelendirmiştir. Aynı gün Fethi Bey'e yazdığı mektupta SCF'yi destekleyenleri ise "bulanık suda balık avlamak isteyenler" olarak nitelendirmiştir. Fethi Bey'e halk için *"...Onların döktükleri gözyaşlarına inanmayınız. Bugün feryat edenler dünün alkışçılarıdır. Bizden arda kalanlar kaselerini size uzatacaklardır. Bunlar ayaklarınızın altında dolaşacaklar ve sizden ümitleneceklerdir. Bu adamlar bize de aynı yılışlıkları yapmadılar değil, yaptılar ama yüz bulamadılar"* diyerek SCF'yi destekleyenleri aşağılamıştır. Avşar, 112.

*teşkil olunurken o fırka namına gösterilecek faaliyetleri bizzat o fırkanın kati ve sıkı bir nezahet altında bulundurması lazımdır. Herkesin seviyesi bir olmadıktan başka bulanık suda balık avlamak isteyenlerin fırsattan istifade etmelerine imkan bırakmamak vucubu da derkardır (bellidir).*⁹⁵² diyerek kötü niyetli kişilere karşı uyanık olmayı tavsiye etmiştir.

Nadi, İsmet İnönü'nün bu ülkenin başbakanı olarak ve Sivas'taki başarı münasebetiyle bir konuşma yaptığını, Fethi Okyar'ın İzmir nutkunu ne anlamda verdiğini anlayamadığını belirtir. Fethi Okyar'ın "...Henüz Meclis'e dahil olmayan ve şu safhada hükümete geçmesi mevzuu bahis bile olmayan bir zat olduğuna göre mesul bir adamın umumi bir mahalde açık olarak verdiği izahata aynı şekil ve şerait ile cevap vermek için İzmir'e kadar gitmesini" yerinde bir hareket olarak görmez. Fethi Bey'in yapması gerekenin gazetelere beyanat verip, seçim de mebus seçilirse düşüncelerini meclis de söylemek olduğunu ve bunun içinde vergilerin ağırlığı konusundaki eleştirilerini "demagoji" olarak gördüğü "şatafatlı söylevlere" ihtiyacı yoktur⁹⁵³.

Büyük bir kalabalığa konuşan Fethi Okyar konuşmasına önce İsmet İnönü'nün Sivas Nutkunu eleştirerek başlamıştır. Demiryolları için yapılan antlaşmaların karlı olmadığını, bu antlaşmaların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirtirken demiryollarının yapımının, halktan yüksek vergi alarak yapılmasının halkın ekonomik refahını yükseltmemeye sebebi olarak değerlendirmiştir. "Mutedil devletçi" olduğunu açıklayan İsmet Paşa'nın, liberalizmi halkın anlayamayacağını söylemesine karşılık, partisini liberal parti olarak tanımlayan Fethi Bey, liberalizmi⁹⁵⁴ "her şeyi hükümetin yapmasına imkan tasavvur olunamaz" diye sadeleştirerek ifade etmiştir⁹⁵⁵.

Fethi Bey'in konuşmasını dinleyen insan sayısının abartılı olduğunu savunan Nadi, yazısını bu kalabalığın analizine ayırmıştır:

"...Vaziyeti iyi bilenler bu nutku istikbal işi ile cidden alakalı olarak üçyüz kişinin dinlediğini belirtirler. ...kordon boyunu dolduran büyük kalabalığın üçyüz adetinin dışındakiler muhtelif sebep ve propagandalarla ve bazen hiç sebepsiz oraya gelen bir cemaat saymak

⁹⁵² Nadi, Y. İzmir Hadiseleri. (7 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁵³ A.g.e

⁹⁵⁴ Fethi bey, liberalizmi şöyle tanımlamaktadır: "...devlete ait olan vazifeleri devlete ve millet efradına ait olan vazifelerinde şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahale asal kabul edilemez." Emrence, C. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 103.

⁹⁵⁵ A.g.e. 103.

mümkündür. Hatta bu dönem İzmir de üzüm ve incir mahsullerinin işlenme mevsimidir. Dışarıdan gelen bir sürü işçi vardır. Bu kalabalık içinde halk kütlesinin hissiyatı ile oynayan amiller bilhassa tetkike şayan görülmelidir.”⁹⁵⁶

Nadi, kalabalığı hesap eder, bu saatler tam işçinin öğle arasındır, zaten davullar zurnalar çalınmaktadır. Fethi Okyar, İzmir’e iki saat geç gelmiştir. Bu sırada işi gücü olmayan insanlar bu mitinge katılmıştır. İnsanlar sırf merak yüzünden bile gürültünün olduğu yere gitmiş olabilirler. Nadi, ihtimaller üzerinden kurduğu senaryosuna devam eder:

“...Hiçbir şeyden haberi olmayan bir amele ne oluyor, kim yaşasın diye sorarsa, farz edelim cevap şöyle olsun “Hürriyet geliyor, vergiler kalkacak”. İşte amele hemen bu kalabalığa karışır ve yaşasın diye bağırır. İzmir’de komünistlerde etkilidir. Onlarda kesin ameleyi coşturup tahrik etmiştir.”⁹⁵⁷

SCF’nin İzmir’de yoğun bir ilgi görmesinin arkasında, halkın yaşadığı ekonomik problemleri, SCF’nin çözebileceğine dair duyduğu inancın olduğunu göremeyen⁹⁵⁸ Nadi’nin kalabalığı analizi aslında, SCF’nin aldığı bu toplumsal desteği kabul etmemek⁹⁵⁹ ve SCF’ye “halkın kimin yanında” olduğunu göstermek iddiasına dayanmaktadır:

“...Yeni fırkaya göre böyle tesadüflerin ve muhtelif tertiplerin temin edebildiği bir kalabalığa lüzumundan fazla güvenmemesi lazım geldiğini ihtar etmek fazladır. Onun bu vaziyeti bir muvaffakiyet gibi göstermeğe çalışacağını anlar ve tabii buluruz. Ancak şurası mukarrerdir ki fırka hayatında hakiki kuvveti fikirlerdeki isabetle idaredeki iktidar teşkil ve temin edecektir. ...memlekette ifa ettiği hizmetler itibarile CHF’nin bilhassa İzmir’de ekalliyette (azınlıkta) kalması ihtimali yoktur, demekte tereddüt etmem.”⁹⁶⁰

Fethi Okyar, İzmir gezisinden sonra, Manisa ve Aydın gezilerine devam etmiştir. Bu gezilerde yoğun bir halk katılımı vardır ve halk Fethi Okyar’a isteklerini dile getirmiştir. Fethi Okyar burada yaptığı konuşmalarda tekelleri eleştirmiş ve hükümeti, kendi çıkarı için rekabeti önlemekle suçlamıştır. İzmir’de yaşanan olaylara da değinen Fethi Okyar, Cumhuriyet’in herkese siyasi haklar ve fikrini serbestçe söyleme hakkı tanımış olduğunu

⁹⁵⁶ Nadi, Y, İzmir ve CHF. (8 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁵⁷ A.g.e

⁹⁵⁸ Emrence, 93.

⁹⁵⁹ Fethi Bey, Balıkesir mitinginde bu analizlere tepki verir. Kendilerine gösterilen ilgiyi “tahrife” kalkışanları sert bir dille uyarır ve bu kişileri “halkın temayüllerini” ve “milletin teveccüh ve nefretini celbeden amiller”in neler olduğunu araştırmaya davet eder. Emrence, 119.

⁹⁶⁰ A.g.e

belirtir. “Türk milletinin vicdanında yerleşen bu prensipleri susturmak için İzmir de olduğu gibi zabıta kuvvetleri istimal edenler yanlış yolda ilerlemektedir” diyerek CHF’yi zabıta kuvvetlerini kendi çıkarına dahil etmekle itham ederken⁹⁶¹, halkı da kanunlara uymaya davet etmiştir. Ayrıca, vergileri tümünden kaldıracakları ve Arap alfabesini tekrar getirecekleri” gibi yalanlara inanmamaları gerektiği konusunda halkı uyarmıştır.

4.5.2.1.3.Sonun Başlangıcı: Nadi'nin Mustafa Kemal'e Yazdığı Mektup

İzmir olayları ve SCF’nin her ortamda Gazi’nin kendi taraflarında olduğuna dair açıklamaları⁹⁶² Mustafa Kemal’in partiler arasında tarafsız kalmasının CHF’nin aleyhinde bir duruma neden olduğu düşüncesi, Nadi’nin o zamana kadar devam ettiği ılımlı politikasına son vermesine yol açmıştır. Nadi artık SCF’ye karşı yoğun eleştiri ve suçlamalar içeren, varlığının gereksizliğine işaret eden yazılar yazmaya başlamıştır. Aslında bu yazılarla kalmamış ve Mustafa Kemal’e bu olaylara müdahale etmesi gerektiğini ve açıkça nerede durduğunu belirtmesini istediği bir mektup yazmıştır:

“İzmir’de bir matbuatımıza taarruz edildiği ve C.H.Fırkası binamız taşta tutulduğu günden beri memlekette uhdemize(bize) tereddüp eden(düşen) yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu meyanda(arada) ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeye çalıştıklarını görerek öyle dahi olsa biz kendimizi bize emanetimize tevdi olunan(edilen) Cumhuriyetin muhafazası vazifesini kemalile(eksiksiz) ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin teshili(kolaylaşması) hesabına değil, belki vaziyetin tavzihi namına hakikati halin(hal ne ise) lütfü ifadesini istirham etmeye mecbur olduk. Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin hüsnü muhafaza edileceğinden(iyice korunacağından) daima emin bulunarak layezal (sonsuz) hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun, Aziz Şefimiz.”⁹⁶³

⁹⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi’nde “Siyasi Tekamül Böyle mi Olur?” ve “Demokrasi Anarşi demek Değildir?” başlıklı yazılarda SCF sert bir şekilde eleştirmiştir: “Bir İsmet Paşa’nın karşı fırka liderine ve mensuplarına fikirlerini tam bir serbesti ve emniyet ile söyleyebilmeleri için emirler verdiğine bakın, bir de bütün fikirlerini tam bir serbesti ve emniyet içinde her yerde söyleyebilen Fethi Bey’in şu haksız ithamlarına(...Türk milletinin vicdanında yerleşen prensipleri susturmak için İzmir’de olduğu gibi zabıta kuvveti istimal edenlerin akıllarına şaşarım) bakın da ibret alın! (8 eylül 1930). Cumhuriyet, 3.

⁹⁶² Bu söylemler üzerine Anadolu Ajansı’nın bir tebliği Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. “Tebliğdir: reisicumhur Gazi M. Kemal Hz.nin yeni S.C. Fırkasına karşı Devlet reisi olarak vaziyetleri kendi aleni mektuplarında musarrahtır (açıktır). Buna rağmen şurada burada sarahaten ve imaen Reisicumhur Hz.nin yeni Fırka ile beraber olduğu halka ifade ve işaa edilmektedir. Bu gibi ifade ve işaalar hakikate tamamen ve katiyen muhaliftir.” (9 Eylül 1930). Cumhuriyet,

⁹⁶³ Nadi, Y. Açık Mektup. (9 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1. Bu mektuplaşma olayının “danışıklı dövüş” olduğu, hatta bu mektubu bizzat Atatürk’ün Nadi’ye dikte ettirdiği konusunda görüşler vardır. Koçak, böyle düşünmek için birçok neden olduğunu belirtir: “Bu basın hareketi Atatürk’ün bilgisi ve onayı ve denetimi

10 Eylül 1930 tarihinde Mustafa Kemal'in, Nadi'nin mektubuna karşılık olarak verdiği cevap Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır:

“Ben, CHF’nin umumi reisiyim. CHF Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekküle dip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti’nin mevludidir. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz. Resmi vazifemin hitamında CHF’nin başında filene çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esasi vaziyetim, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmi vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlal edemez.” Gazi M. Kemal.⁹⁶⁴

Aslında Mustafa Kemal'in bu mektubunun anlamı, SCF'den desteğini çekmesi demektir ve bu dönemde Mustafa Kemal'e karşı siyasi bir mücadeleye girebilecek bir parti olamayacağı için bu mektup SCF için sonun başlangıcı olmuştur. Nadi, bu yazışmalarla SCF'nin kapanışına kadar (hatta sonrasında Basın Kanunu ile) sürecek, kendisinin başrol oynayacağı, bir dönemin kapılarını da sonuna kadar açmıştır.

4.5.2.2.Nadi'nin Muhalefete Karşı Değişen Tavrı

Nadi'nin Mustafa Kemal'e yazdığı mektup ve karşılığında aldığı cevap birçok konuya açıklık getirmiştir. Mektubun ana teması "Gazi'nin tarafı" dır. Nadi bu mektupla hem Mustafa Kemal'in CHF ile ayrılmazlığını göstermiş ve SCF'ye de var olmalarının nedeni olan desteğin artık olmadığını da açıkça kamuoyuna duyurmuştur. Bu SCF için sonun başlangıcıdır. Bundan sonraki süreç Fırkanın kapanması ile sonuçlanacaktır. Nadi'de bunun için bütün eleştiri ve suçlamaları eksik etmeyecektir. Nadi'nin muhalefete karşı değişen tavrı ve muhalefeti suçladığı konular, SCF'nin kurucularından olan Ahmet Ağaoğlu ile girdiği polemik üzerinden net olarak görülmektedir.

4.5.2.2.1.Nadi-Ağaoğlu Polemiği

Hatırlanacağı gibi, İzmir olaylarında SCF'nin temel söylemi Gazi'nin kendi taraflarında olduğu yönünde olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, SCF'nin cumhurbaşkanının

dışında olacağı düşünülemez. Yunus Nadi, Atatürk'ü Atatürk'e rağmen bir gazete yazısında, “hıyaneti vataniye ile itham” edebilmesi mümkün müdür? Nadi'nin bu mektubu kendi başına yazdığını düşünmek dönemin politik gerçekleri karşısında epey naif olmayı gerektirir.” Koçak, 665, yine Ağaoğlu anılarında bu açıdan görüş bildirir. Ağaoğlu. 69, Okyar, 71-76.

⁹⁶⁴ Gazi'nin Mektubu. (10 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

bitaraf olması konusundaki ısrarlı tutumu üzerine Ahmet Ağaoğlu'nun Hakimiyet-i Milliye gazetesinde 24 Eylül 1921 yılında yazdığı *"Reisicumhur Hz. Bitaraf mı olmalı, yoksa biz de olduğu gibi bir fırkanın reisi mi olmalı"* başlıklı bir yazısını yayınlamıştır. Nadi, Ağaoğlu'nun geçmişte yazdığı bu yazıya karşılık bir yazı kaleme alarak bundan üç dört yıl önce Ağaoğlu'nun *"Her şeyi yapan o, sonra da ona sen bu işlere karışmaktan elini çek ve köşede otur diyorlar, bu olur mu hiç"* diyerek cumhurbaşkanının tarafı olması gerektiğine inandığını hatırlatarak son yazdığı ve Cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiğini savunduğu yazısının mı, yoksa bu eski yazısının mı doğruluğunu sorgulamıştır.

Ona göre, muhalefetin, cumhurbaşkanı tarafsız olması gerekir derken, aslında kendileriyle olduğunu söyleyenler, Mustafa Kemal'in mektubu ile gerçeklerle yüzleşmişlerdir⁹⁶⁵. Nadi, bu yazısından sonra Ağaoğlu'nun kendisine cevap niteliğinde bir yazı yazdığını ve yazısında SCF ile CHF arasında hiçbir fark olmadığını söylediğini belirterek *"...O halde yeni bir fırka teşkili külfetinin iktihamı (katlanmaya) ile bu kadar gürültüye sebebiyet verilmesinin hikmeti anlaşılamıyor. Olsa olsa SCF tenkit ve murakabe (denetim) vazifesi kalmış oluyor. Yalnız tenkit ve murakabe işinin siyasi bir fırkaya mesnet teşkil edebileceğine akıl ermez. Yeni bir fırkayı diğerinden fark ettirecek esaslar lazımdır. Biz yeni fırkada bu esasları görmüyoruz. Ahmet Bey de bunu söylüyor. O halde yeni fırkanın mevcudiyeti sebebi kalmıyor."*⁹⁶⁶ diyerek görüşlerini açıkça ifade etmiştir.

Nadi, fikirleri olmayan partinin bir anlamı olmadığını belirttikten sonra geriye kalanın *"tenkit ve murakabe"* olacağını yazmıştır. Bunun da parti olmak için yeterli olamayacağını ve bu durumda ikinci bir partinin gereksizliğini belirtmiştir. Oysa SCF, Mustafa Kemal'in "eleştiri ve denetim" hedefi ve sınırıyla kurulması onaylanmış ve rejimin seçkinleri-Nadi'de başta olmak üzere bu çerçeve içinde kalmak kaydıyla desteklenmiştir. Bir süre karşılıklı yazışmalarla devam eden bu polemikte son olarak Nadi, kendisine cevap veren Ağaoğlu'na karşılık vermiştir. Bu yazı aynı zamanda Nadi'nin muhalefet konusunda eteğindeki taşları döktüğü yazısıdır. Yazısında tekrardan SCF'nin programsız oluşuna değinmiştir:

"Gariptir ki Serbest Fırkanın esasatı şimdiye kadar açıkça tesbit edilmiş değildir. ..Serbest Fırka adı üstünde liberal siyaset mi takip edecek? Olsa

⁹⁶⁵Nadi, Y. Bitaraflık Mes'elesi. (29 Eylül 1930), Cumhuriyet, 1.

⁹⁶⁶Nadi, Y. Yeni Fırkanın Mahiyeti. (2 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

olsa böyle olmalı ama fırkanın önde gelenlerinden henüz havsalalarına sığdırmış değiller onların liberali "liberte" yani hürriyet olarak aldıkları çok geçmeden anlaşıldı....Bu fırkada prensip olarak vergiler ağırdır sözünden başka bir şey görememiş olduğumuzu açık olarak işte bir daha tekrar ediyoruz. Vergiler ağırdır sözü, hiçbir partiye prensip olamaz. Bari ne kadar ağır olduğunu söyleseler. Hayır bunu dahi söyleyemiyorlar. Vergiler ağırdır sözünün halk tabakaları arasında vergileri kaldıracamız şekline istihale etmesine ise hemen hemen hiç ses çıkarmıyorlar. Eğer ses çıkarırlarsa taraftar kaybedeceklerinden korkuyorlar galiba. Görünüşe göre bu fırka prensiplerine taraftar değil, etrafına mümkün olduğu kadar fazla kalabalık toplamak hevesindedir.”⁹⁶⁷

Ağaoğlu’nun “... ortadaki gürültüleri sıhhat ve selamet alameti sayarak memnun” olduğunu kendisinin ise “şimdilik onların daha neler doğuracağı belli olmayan demagoji mahsulü olduğunu açıktan açığa” gördüğünü ifade etmiştir. İkinci fırkaya gerek olmadığı iddiasını kendilerinin değil Ağaoğlu’nun ileri sürdüğünü hatırlatan Nadi, “...biz neden ileri sürmüş olalım ki bu fırkayı ihdas eden ve onu ellerinden tutarak hayat sahnesine doğru yürüten bizleriz. Fakat biz akli başında arkadaşların herçibadabat adedi bir ekseriyet teşkili hevesile demagoji girdapları ihdas edeceklerini düşünmemiştik.”⁹⁶⁸ sözleriyle Ağaoğlu’na cevap vermiştir:

“....C.H.Fırkasının teşvik ve muzaheret (yardımı) ile vücade geldiği halde C.H.F aleyhine bu kadar insafsızca hareket eden yeni muhalefetin eskilerine rahmet okutacak insafsızlıklara doğru biperva(korkusuzca) yürümekte olduğuna hükmetmez misiniz? Hani nezih fikir münakaşaları, nerede fikir fırkası, fikir sahasına münhasır tetkikler ve tenkitler?...Fethi Bey’in haberi var mı ki muhalefet bir çok yerlerde intihap yerlerine koyunlarında nagant (tüfek çeşidi) ve saldırma saklı sabikalıları göndermiştir.”⁹⁶⁹Yoksa muhalefetin anlayışında münakaşanın nezaheti ...saldırma ve bıçakla mı tamam olur?”⁹⁷⁰

⁹⁶⁷ Oysa Fethi Bey, böyle iddiaların varlığından bahsederek, bu iddiaların doğru olmadığını, bunlara inanmamaları gerektiğini Batı Anadolu turunda her konuşmasında söylemiştir. Emrence, 119.

⁹⁶⁸ Nadi, birçok yazısında SCF’yi popülist olmak ve demagoji yapmakla suçlamıştır. “...bu ucube fırka....prensipsiz olan fırka bu vaziyetinin tabi bir neticesi olarak avamfiribtir (popülist). Ağaoğlu Ahmet Bey gibi alim geçinen biri bile son makalesinde: Bakın Nadi bey kontrol istemiyor. Diye aklınca beni efkar-ı umumiye jurnal etmeğe çalışıyor. Buna nazaran Ahmet Beyin fırkası bir kontrol fırkasıymış. Ağaoğlu Ahmet Bey’e deriz ki: Sen bunu git mahalle kahvelerinde anlat. Fakat bu asırda ilme hakaret etmeksizin bize ben vazifesi kontrol olacak bir fırka yaptım veya yapıyorum diyemezsin.” Nadi, Y. Prensipsizlik Prensibi!. (28 Teşrinievvel 1330). Cumhuriyet, 1.

⁹⁶⁹ Bu dönemde her ne kadar CHF tarafı SCF’nin yaptıklarını diline dolasa da, SCF’de devlet aygıtını kendi lehine kullanan CHF’nin halka baskı yaptığından şikayetçidir. Özellikle İzmir Olaylarında ve belediye seçimlerinde bu konular sıkça gündeme gelecektir. Bkz. Emrence,

⁹⁷⁰ Nadi, Y. İkinci Fırka. (13 Teşrinievvel 1330). Cumhuriyet, 1.

4.5.2.2.Nadi İçin Muhalefetin Niteliği

Nadi, SCF kurulduğu dönemde onun serpilip gelişmesini sağlayacak olanın CHF'nin "ağabey" tutumuna bağlı olduğunu yazmıştır. Aslında bu görüşünden çok saptığı söylenemez. Sadece SCF'ye beslediği "şefkat" yok olmuştur. Nadi'nin muhalefete üstten bakan tavrı aynen devam etmektedir. "fırkayı ihdas eden ve ellerinden tutarak yürüten biziz" derken rejimin sahibi sesiyle konuşarak ve muhalefetin daha baştan ölü doğduğunu da ifade etmiş olmaktadır. Zaten 1930'un Eylül ayının sonlarında muhalefet ve iktidar mecliste ilk kez karşı karşıya gelmiştir. Meclisteki izlenimlerini anlattığı yazısında, Nadi'nin üzerinde durduğu en önemli konu SCF'nin oluşumunda CHF'nin rolünü vurgulamaktır: *"...yeni fırkayı adeta C.H.F ibda etmiş (yaratmış) ve onu ilk adımlarında ellerinden tutarak adeta o yürütmüştür"* Nadi, buna rağmen CHF'nin bu iyi niyetine karşılık bulamadığını, SCF'nin toplayabildiği kadar kalabalıkla *"avamfiribane (popülist) bir demagoji yolunu"* tutarak bunu CHF'ye karşı bir gövde gösterisine dönüştürmüştür. Yalnız Nadi'nin belirttiği gibi bu *"ne idüğü belirsiz kalabalık büyük olaylarla halkın huzurunu kaçırmıştır."*⁹⁷¹

Nadi, yeni rejimin kimliği olan "yeni ve muasır Türk idaresi" nin, Cumhuriyet Türkiye'sinde her türlü münakaşanın üstünde olduğunu ve üstünde tutulacağını belirterek özgürlüğün sınırını da çizer. İşte bunun haricinde tenkit ve denetim meselelerine kapı daima açıktır ve daima açık olacaktır. *"Serbest Cumhuriyette hürriyet ve itilaftan hiçbir eser bulunmamak şöyle dursun uzaktan uzağa onu andıracak ve hatırlatacak şeme ve zerre dahi bulunmamalıdır. Demokrasinin milli hüviyet şeraitini kolayca ihmal edebilen o çeşidine Türk milletinin karnı toktur. Türk milletinin hayatı, hürriyeti anlamakta köhne liberalizm mesleğinde takılıp kalmayacak kadar ileri gitmiştir."*⁹⁷² diyen Nadi, liberal düşünceye olan mesafesini de göstermiştir.

Hükümetle muhalefetin karşı karşıya bulunacağı yerin meclis olduğunu, dışarıdaki mitingleri onaylamadığını birkez daha vurgulayan Nadi, hem muhalefetin ifade özgürlüğünü hem de siyaset yapma hakkını/yerini sadece Meclis ile sınırlamıştır. Aslında

⁹⁷¹ Nadi, Y. Muhitten merkeze, merkezden muhite. (22 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1. "...C.H.Fırkasının anladığı siyasi manaya göre bir fırka ancak milletin siyasi hayatına imtidat vermek (devam edecek) prensiplerini iyi bulabildiği ve iyi tatbik edebildiği kadar fırkadır. Fırka sadece vergileri indireceğiz ve intisarlara kaldıracağız eklindeki aldatma ve çocukça fikirler bir fırkaya esas olmak şöyle dursun, mahalle kahvelerine dahi şeref verebilecek lafı gûzaflardan sayılamaz. Nadi, Y. Fırka Grubu müzakerelerinden sonra!. (25 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁷² Nadi, Y. Hatıralar ve Hakikatler. (24 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

bu anlayış ilerleyen "CHP" başlığı altında görüleceği gibi "milli birlik" düşüncesiyle de yakından ilgilidir. Siyasal alanı Meclis/Parti ile kısıtlayan bu anlayış partiden bağımsız sivil toplum kuruluşlarını reddetmiştir. Nadi, Fethi Okyar'ın hükümete eleştirilerini yöneltirken, Meclis dışında başka bir alanda konuşsaydı yaşanabilecek sıkıntıları:

“...ben bu tenkitlerin Meclis yerine her hangi bir spor meydanında söylenilmesi takdirinde sebep olabileceği sui tefehhümleri düşünüyordum. Filhakika meselelerin hakiki mahiyetlerini bilmeyen masum bir cemaat, Fethi Beyin dünkü sözlerinin karşısında, cevap verecek alakadar ve vazifedar kimse bulunmadığı halde, dünkü şekilleriyle dinlerse: “vah vah, bak, memleket işleri nasıl ihmallere ve dikkatsizliklere kurban olup gitmiş ve gidiyor” diye alabildiğine hayıflanırdı. Halbuki işte Mecliste mevzuu bahsolunca, muhalefetin her sözü derhal cevabını alıyor ve bizzat onu söyleyenleri iknaya kifayet ediyordu.”⁹⁷³

sözleriyle dile getirir.

Nadi, SCF'ye olan desteğini neden çektiğini açıklayan bir yazı yazmıştır. Fethi Bey'in fırka kurulduğunda muhalefetin şiddet ve kavgayı savunan eski şöhretini reddettiğini –ki kendilerine muhalefet fırkası değil, karşı fırka denmesini istediğini- her vasıtayı mubah gören bir manzara oluşturmayacağını ve “kıymetli tartışmalar” yapılacağını açıklamış olduğunu hatırlatarak, bu noktada fırkaya destek verdiğini, iyi niyetle desteklediğini sonra ama fiiliyatta bunun böyle olmadığını ve iyi niyetinin kurbanı olduğunu belirterek

“...Onun için biz artık karşı fırka tabirini terk ederek karşıımızdaki fırkayı kendi adı ile anmayı doğru buluyoruz. Bu, emsali misillü apaçık, maksadına ermek için her vasıtayı mubah gören bir muhalefettir. Bu yüzden de evvela güya hüsnü niyet delili olmak üzere ortaya çıkarılmak istenen bid'ati terk ederek, bundan sonra karşı fırka yerine düzme muhalefet.”⁹⁷⁴

diyeceğini ifade etmiştir.

Muhalefet partisinin insafsızlığını ve CHF'yi zan altında bırakmasını eleştiren Nadi, bu eleştirilerin haksız, mantıksız ve mübalağa dolu olduğunu, kendi suçunu kapatmak ve suçu CHF'ye atmak için devamlı yaygara kopardığını “...Tıpkı hem vuran hem de: Ne vuruyorsun? diye bağırın Yahudi gibi bir şey.” olduğunu belirtir⁹⁷⁵. Her ne kadar Nadi,

⁹⁷³ Nadi, Y. Meclise Bir Nazar. (26 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁷⁴ Nadi, Y. Muhalefetin Şikayetleri. (12 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁷⁵ A.g.e.

suçlananın hep CHF olduğunu söylese de, aslında hep savunma pozisyonunda olan ve suçlanan SCF olmuştur. Özellikle, Belediye Seçimleri devam ederken, Eylül ayında İsmet İnönü, başbakanlığında altıncı Cumhuriyet hükümetinin yeni programı⁹⁷⁶ için muhalefet ile iktidar ilk defa Mecliste karşı karşıya gelmiştir. Muhalefetin daha ilk meclis oturumunda gündeme getirdiği eleştiriler, iktidar partisi tarafından hükümet faaliyetlerinin denetlenmesine yönelik bir etkinlik olarak değil de muhalefetin saldırısı olarak algılanmıştır⁹⁷⁷. Burada bir konuşma yapan İsmet İnönü, SCF hakkında sert eleştirilerde bulunduğu gibi muhalefette adeta sorguya çekilmiş ve Fethi Okyar sert eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu Meclis görüşmesinde CHF'nin, muhalefete olan tavrı iki başlık altında toplanabilir. İlki, muhalefetin varlığının nedeninin CHF olduğudur bir diğeri ise muhalefetin devamlı suçlanarak hep bir savunma pozisyonuna çekilmesidir. Her iki durum hem Meclisteki konuşmalarda hem de Nadi'nin yazılarında izlenebilir. Kendisinden “bozguncu”, “müfrit”, “dinci” gibi nitelendirmelerle bahsedilen muhalefet, gibi SCF lideri Fethi Okyar da, yabancı sermayeyi savunduğu için, yabancı şirketlerle ortaklığı olduğu ithamlarına maruz kalmıştır. Onu destekleyen halk ise “mürteciler, sabıkâlılar, katiller, işsizler”dir. Muhalefetin amacı, “memleketi karıştırmak, masum halkı kandırıp, anarşiye sevk etmektir” Aslında bu dönemde muhaliflerin siyasi geçmişleri hep ortaya konmuş ve bu geçmiş üzerinden kişiye ifade hakkı tanınmadığı gibi bir itibarsızlaştırma politikası da izlenmiştir. Mesela, oturumda Fethi Okyar'ın Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan olmasına karşılık, İnönü'nün Mudanya Mütarekesi'ni imzalayan kişi olduğu belirtilmiştir. Aslında genel bakış Şükrü Kaya'nın da ifadesinde olduğu gibi, CHF, “Müdafaa-i Hukuktan intikal etmiş, birçok süzgeçlerden geçmiş ve vatanperver bir zümre”dir, muhalefet ise

⁹⁷⁶ Yeni program muhalefet fırkasının eleştirdiği pek çok konuda yeni düzenlemeler ve görüşler içermektedir.

⁹⁷⁷ Koçak, 2006, 25

“gerici” ve “sarıklı” hocalardan oluşmaktadır⁹⁷⁸. Cumhuriyet gazetesi sık sık bu sembolleri kullanmıştır⁹⁷⁹.

Nadi, meclisten intibalarını paylaştığı yazısında “Şükrü (Kaya) Bey’in yerinde bir cümlesi” diye başladığı satırları muhalefetin şikayetlerine açık cevaplar verdiği esnada “muhalefet niçin bu kadar telaşlı şikayet ediyor? Bizzat kendisi bizim eserimiz değil mi?” diyerek, güzel olduğu kadar gerçek bir “hitabet mahareti”⁹⁸⁰ gösteren Şükrü Bey’i övmüştür. Aslında muhalefete karşı takınılan bu üstten bakış, “rejimin sahibi” konumu Meclis görüşmelerinde Fethi Okyar ve Ahmet Ağaoğlu’nun konuşmalarını kesen kişilerin sözlerinde oldukça belirgindir. Mesela Falih Rifkî Atay’ın “bize verecek başka dersler arayınız”, bir mebusun “tartışmayı sizden öğrenecek değiliz” sözleri, İsmet İnönü’nün “kuruluşunu tasvip ve teşvik eyledik” cümlesinin “teşvik ve tasvip eyledik”⁹⁸¹ şeklinde de okunabileceğini belirten Nadi’nin “size yürümeyi biz öğrettik” sözleri muhalefete karşı en belirgin tavır olan, “CHF izin verdiği, ağabeylik yaptığı” için muhalefetin var olabildiği düşüncesini yeniden sergilemiştir. Rejimin aydınlarının ve CHF’nin halka karşı olduğu kadar her tür muhalefete karşı da bakışları oldukça elitisttir.

Nadi için CHF “hükümet idaresinden başka tarihe karşı uhtesine inkılap mesuliyetleri de almış olan bir inkılap fırkasıdır.” Eğer bu CHF hükümette değil de muhalefet partisi konumunda bulunsa bile dikkat edeceği nokta Cumhuriyetin ve onun inkılaplarının muhafazası endişesi olacaktır. Bu fikir ve hareket, Türkiye’de Cumhuriyetçi inkılap partisinin “en mukaddes vazifesini teşkil edecektir.”⁹⁸². Memlekette bir inkılap fırkası varken, bir başka partinin açıkça gereksizliğini belirten Nadi, SCF’nin belediye seçimlerinde siyasi görüşlerini ifade etmesinden oldukça rahatsızdır:

⁹⁷⁸ TBMM ZC, Devre:3, İçtima: 4, Cild:22, 5İnikat, 15.11.1930, a.g.e, 37. Nadi’nin gazetesi de, Serbest fırkaya karşı her zaman şüpheli ve küçümseyici bir bakış açısına sahiptir. “SCF lehinde tezahürat yaparak yeşil bayrakla intihap sandığının bulunduğu yere gelenler... Bu yeşil bayrak Vefa spor kulübüne aittir. Fakat bu bayrakla gelenler kulübün mensupları değildir. O halde yeşil bayrağın manası nedir?(yeşil bir bayrakla resim)”Sandık başlarında neler gördük? Başlığıyla kaleme alınan yazıda “...dünkü intihapta Serbest Fırkacıların bin türlü nümayişlerine rağmen her tarafta aldıkları rey vasatı yüzde 15’tir.” (11 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁷⁹ Fethi bey yeni fırkaya temas eden bazı rivayet ve neşriyata temas ederek şunları söylemiştir:“yeni fırkaya ne Hacı girmiştir ne de hoca. Sabık mebus Nuhzade Mehmet Vasfî Beyin yeni fırkaya intisabı üzerine hafızlığına ima edildiğini söylüyorsunuz. Nuhzade Halk Fırkası tarafından namzet gösterilmiş ve Mecliste bulunmuş bir zattır. Kendisini bu noktadan tetkik etmek lazımdır.” Serbest fırka Kimlere Siper Oluyor. (22 Eylül 1930). Cumhuriyet,1.

⁹⁸⁰ Nadi, Y. Tarihi Mübareze. (4 teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁸¹ age

⁹⁸² Nadi, Y. Tahattur ve Tahlil. (8 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

“...denebilir ki belediye intihabatında siyasi düşüncelerin hissesi olmasın mı? Avrupa’nın ileri gelen memleketlerinde siyasi fırkalar belediye intihaplarına kadar karışmıyorlar mı? Hatta orada belediye intihapları umumi siyasetin tecellilerine bile milyar tutulmuyor mu? Doğru. Orada bu işler hep böyle oluyor. Fakat orada ne istediğini ve ne yapacağını bilen siyasi fırkalar vardır. O siyasi fırkalar belediye inkılaplarına karışırken yalnız siyaseti düşünmüyorlar, bu siyasete nazaran önlerindeki şehir ve kasabada yapacakları işleri de beraber düşünüyorlar. Onların belediye intihaplarının ilk mevzuu şehir ve kasabadır....Başlarında ki müdürler tarafından bile hakiki bir tarifi yapılamayan yeni fırkanın fırka olarak bile henüz manası anlaşılmamışken arkasına taktığı ve ihtiraslarını körüklediği halkın şehir ve kasaba için harekete geldiğini kabule imkan var mıdır?”⁹⁸³

Nadi, bu sözleriyle öncelikle, çok partili hayat konusunda daha önce fikirlerini açıklarken değindiği, bu durumun Avrupa’da normal sayıldığını ama Türkiye’nin bu seviyeye çıkması için zamana ihtiyacı olduğunu tekrardan vurgulamıştır. Evrensel olan demokrasi kuralları, belli seviyede olan ülkeler için geçerlidir. Nadi, Türkiye’nin henüz bu seviyede olmadığını belirtirken, sahip olduğu vesayetçi bakış açısını da sergilemiş olmaktadır. İkincisi ise, hem muhalefete ama daha önemlisi “(SCF’nin)...arkasına taktığı ve ihtiraslarını körüklediği” dediği halka bakışıdır, Türkiye’de “*halkın saf ve cahilliğinden kurtulup rüştünü isbat etmesi ve Avrupa demokrasisini hak etmesine*” daha zaman vardır ama bunu “*...bizim elimizden yalnız iktidarı ele geçirmek hesabına yalnız siyasi ihtirasları körüklemek isteyen düzme muhalefet*” olan SCF değil, ancak CHF yapabilecektir. Elitist tavrının yanında Nadi, parlamenter hayata olan olumsuz tavrını da açıkça yansıtmaktan çekinmemiştir:

“...Şu belediye intihaplarımızın şekillerine bakarak insanın uydurma fırkaların imansız mücadelelerinden müteşekkil parlamentarizme harp ilan eden Sinyor Musolini’ye hak vereceği gelir. Her halde böyle yapan Musolini akılsız bir adam değildir. Olup biten işlerde saf halkı mazur görürüz. Bu hamuru bir Arap çorbası haline çeviren güya akıllı ve dirayetli müdürler de bu takdirlerimizden dolayı lütfen bizi mazur görsünler.”⁹⁸⁴

“*Saf*”⁹⁸⁵ Nadi’nin yazılarında “*halkı*” tanımlamak için en çok kullandığı kelimedir. Nadi, yazılarında “*saf*” nitelemesini farklı anlamlarda kullanmıştır. Köycülük konusunda

⁹⁸³ Nadi, Y. Belediye İntihabatı. (9 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁸⁴ A.g.e.

⁹⁸⁵ Saf: Katıksız, has, halis; kurnazlığa akli ermeyen, kolaylıkla aldatılabilen; iyi niyetli TDK, Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

kullandığı şekilde “saf, bozulmamış, temiz” anlamıyla halkın bozulmamış arı kökenine vurgu yaparken bir diğer kullanımı ise “cahil, kolay kandırılabilir” anlamındadır. Özellikle bu ikincisi, Kemalist halkçılık anlayışına, seçkinlerin elitist duruşuna imkan veren, temel oluşturan bir tanımlamadır. Siyasal bir özne olması için belli niteliklere sahip olması gereken ve bunun içinde rejimin belirlediği bir sürece ve eğitime ihtiyacı olan, demokrasi için, siyasal hak ve özgürlükler için “rüştünü ispat etmesi”, “şuur sahibi olduğunu göstermesi gereken bir kesimdir halk, Nadi için⁹⁸⁶.

SCF hakkında iktidarı ve seçkinleri en çok rahatsız eden nokta, onun toplumdan gördüğü güçlü destek olmuştur. Sadece denetim ve eleştiri göreviyle kurulmasına onay verilen bir partinin toplumdan gördüğü yüksek ilgi, onun aynı zamanda bir iktidar seçeneği olmasına da yol açmış ve bu durum CHF’nin toplumsal desteğinin azaldığı yönünde yorumlanmaya başlanmıştır. Nadi, bu noktada bunu asla kabul etmez, ona göre CHF milletin partisidir. SCF’nin topladığı gayrimemnunlardan oluşan “kalabalık” bu gerçeği değiştirmez. İzmir olaylarından sonra SCF için toplanan kalabalığın niteliğini ve aslında bir şey ifade etmediğini ifade ettiği yazılar da yazan Nadi, SCF’nin kendini fesh etmesi sonrası yazdığı yazısında da bu kalabalığın niteliğine değinmiştir:

“...fırkanın ne yapacağını bilmemesine mukabil halkın istediği muayyen şeyler olduğunu kabul etmek muvafıktır. Ancak halkın istediği şeyler şahıstan şahısa değişecek kadar müteaddit farz olunabilir. Herkes bir şeyden gayrimemnundur. Her gayrimemnun yeni fırkada kendi derdine deva bulunabileceğine zahip olmuştur. Bir halde ki aynı fırka her derde deva verecek bir teşekkül sayılmıştır. Gayrimemnun olanlar yeni fırkayı tutarken onunla bir tek noktada birleşiyorlardı: C. F. Fırkasına muhalif olmakta ve mümkün olursa bu fırkayı kaldırarak yerine yeni fırkayı geçirmekte. Halk kütleleri hususile böyle ne istediği belirsiz muhalif teşekküllere iltihak etmeğe daima meyardır”⁹⁸⁷

Nadi, ülkeyi kurtaran, halk için bu kadar çalışan bir partiye karşı, halkın muhalif bir partiye bu kadar ilgi göstermesine tahammül edemez. “Halk kütleleri”nin “belirsiz muhalif

⁹⁸⁶ Dönemin SCF’yi destekleyen muhalif gazetesi “Yarın” Recep(Peker) Bey hakkında, halk aleyhinde fena tezahüratta bulunduğunu dair bir yazı yayınlamıştır. Recep Bey ise bu durumu yalanlamıştır: “...Bir kısım halkımız şiddetli ve gürültülü tahrikat neticesinde görgüsüzlük yüzünden yolunu şaşırabilir. Ben bunlara kızmam. Nihayet acırım doğru yoldan şaşırtılmış olanlara karşı vazife, onları ikna ederek tekrar hakikatin karşısına getirmektir. Yarın gazetesinin yaşattığı şahsiyetler bu bahsettiğim milli asaletin nadir istisnalarındandır. Milletin henüz şuuru tasallup etmemiş olan saf tabakasının ruhuna hergün sar’alı ifrazat saçarlar. Fakat temiz bir mide fena bir maddeyi nasıl hazmedemez itiraz ederse asil milletimiz de bunları hazmedemeyecek elbet birgün bünyesinden itrah edecektir.” İntihaptan havadisler. (19 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1. Aslında bu sözler de Nadi’nin ve rejimin halka bakışıyla benzer bir söyleme sahiptir.

⁹⁸⁷ Nadi, Y. Yeni fırka Fesholundu diye Kızmakta Haklı mıyız?. (23 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

oluşumlara olan meyili” nedeniyle sağlıklı düşünemeyeceğini bu kütlelerin bir fırka için teminat olamayacağını belirten Nadi, yıkıcılık dışında hiçbir ortak noktası olmayan bu kalabalık ve muhalefet fırkasının bu gidişatına karşılık *“bu memlekette müesses nizamın gelişi güzel bozulmasına meydan vermeyecek bir teşekkül”ün* var olduğunu belirtmiştir: “CHF”. Ona göre, ülkeyle beraber halkında iyilik ve mutluluğu böyle bir müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Bu yüzden çıkabilecek hoş olmayan durumlardan SCF’nin sorumluluğu olsa da “masum halkın” bundan zarar görmesinin doğru olmayacağını belirtmiştir⁹⁸⁸. Bu *“sağduyusu, belirsizliğe meyilinden az olan halk kütlelerinin”* yanlış yola gitmesi halinde, millet partisi olan CHF yine onlara “halk için” yardım etmiş ve “masum halkı” kurtarmış olacaktır.

Seçimlerin yenilenmesi kararından sonra Nadi “memlekette CHF aleyhine olarak yanlış bir hava yaratmak için sarf olunan haksız gayretlere karşı verilecek” cevaplarının elbette olduğunu fakat bu cevabın en kestirme olanının seçimlerin yenilenmesi olduğunu belirtmiştir. Bu şaibe ve dedikoduların gölgesinde kalmak istemeyen, *“Milletin her türlü gıllığıştan (kötü niyet) azade saf ve samimi büyük çoğunluğuna dayanan CHF”* milletin hakimiyetine müracaat ederek bu durumda onun hakem olmasını istemeğe karar vermiştir. Nadi, yazısını şu sözlerle bitirmiştir:

“...Türk milletinin selim aklı ne zaman lazım olursa daima bu çareye müracaat ederek halli dava etmekte müşkülât çekmeyecektir... Çünkü memleketin sahibi esasen millettir ve asıl karar hakkı onundur. Bu esaslı düstur Müdafaa Hukuk cemiyetlerinden başlayan vatansever çalışmalar içinde millete tercüman olarak C. H. Fırkasının tebarüz ve takrir ettirdiği çok kıymetli düsturlardandır.”⁹⁸⁹

“Meclisin başı sıkışınca müracaat edeceği yer milletin saf, samimi, ve büyük sinesinden ibarettir. Biz bu milletin selametinin bu ilkenin yürümesinde olduğuna kani insanlarız. Bu kanaatimizin ifadesi de son aldığımız karardadır. Demek oluyor ki söz milletindir. Zaten bizim akidemize göre yalnız şimdi değil, her zaman söz onundur.”⁹⁹⁰

Burada Nadi’nin halkın siyasal katılımına göre aldığı tanımlamalar yer almaktadır. Tanımlamaları oldukça *“kaygan”* ve *“ucu açık”* olan Nadi, *“millet”, “halk”, “kalabalık”, “aklı-ı selim”, “saf halk”, “masum halk”* ve *“belirsizliğe meyilli halk kütleler”, “gerçekleri*

⁹⁸⁸ .a.g.e.

⁹⁸⁹ Nadi, Y. Söz Milletindir!. (6 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹⁰ A.g.e

bilmeyen masum bir cemaat” olarak tanımladığı halkı *“somut bir siyasal özne”* olarak görmemiştir. Hem halkı cahil ve güvenilmez bulurken, diğer yandan milleti hakem yaparak, ona dönerek, onun *“aklı selimine”* güvendiğini ifade etmiştir.

4.5.2.3.SCF'nin Kapanması

SCF lideri Fethi Okyar, 18 Kasım 1930 tarihinde yaklaşık olarak kuruluşundan üç ay sonra partiyi fesh etmek zorunda kalmıştır. Nadi, bu tarihten önce yazdığı her yazıda, muhalefet fırkasının varlığının gereksizliğine vurgu yaparak, programsızlığı, sınırsız olarak nitelediği özgürlük anlayışı ve toplumun gözünde olumsuz bir anısı olan geçmişteki fırkacılığı hortlattığı için şiddetle eleştirmiştir.

Nadi, hem programından yola çıkarak hem de yapılan açıklamalar nedeniyle *“liberal”* bir fırka olarak değerlendirdiği *“Karşı Fırka”*’nın *“serbest”* kelimesini de liberalizm olarak değil, *“libérte”* yani *“hürriyet”* anlamında kullandığını, bunun çok yanlış ve kelimenin bu anlamıyla *“herkes istediğini yapabilir”* şeklinde bir yaklaşımın belirmesinin, son derece tehlikeli olduğunu ifade eder. Dünyanın hiçbir yerinde *“hudutsuz olmayan hürriyetin”* Türkiye’de sınırsız olmayacağını belirterek, SCF’den *“hürriyet”* anlayışının sınırlarını açıklamasını istemiştir. *“Millet hayatı umumiyesinin hürriyet prensipleri namına dahi olsa gaflete kurban edilmesine rızamız yoktur.”*⁹⁹¹diyerek, köşeli özgürlük anlayışını tekrar ortaya koyarken SCF’nin, *“liberal”* ve *“liberte”* kelimelerini birbirinden ayıramayacak kadar ilkesiz ve programsız bir parti olduğunu, fakat bunun böyle olduğuna bakmadan iktidar hevesine düştüklerini, oysaki bir partinin ancak bir fikre sahip olarak *“samimi taraftarları”* ile bir araya gelirse adının parti olacağını belirten Nadi,

*“Yeni fırkanın yaptığı gibi müphem, meçhul, lastikli ve içfalkar fikirler arasına takılacak bir kalabalığın mecmu heyetine ilmi bir ifade ile fırka demek imkanı yoktur. Mevcut nizama halel vermek ihtimallerine kadar ileri gidebilecek bu gibi toplantıların dikkatle takip edilmesinden daha tabi bir şey olamaz. İhtilalin kendisini müdafaa etmek hakkı mukaddestir.”*⁹⁹²

sözleriyle özgürlüğün nerede bittiğini ve sınırını da belirtmiştir. Nadi, SCF’lilerin, CHF’li vekillerin kendilerine karşı devamlı suçlayıcı bir tavra sahip olmalarından rahatsızlıkları

⁹⁹¹ Nadi, Y. Fırka Ciddi esaslara istinat etmelidir. (5 teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹² Nadi, Yeni Fırka Teşkilî Muhal midir?. (26 Teşrinisani 1930); Nadi, Y. Siyaset ve İlim. (22 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

üzerine, “.. hiçbir prensibe istinat etmeyerek masum bir halkı mevhum bir cennetin hayalleri içinde avutmak ve aldatmak istedikleri” zaman “inkılap fırkası” olan CHF'nin bu olanlara asla seyirci kalmayacağını belirtirken, muhalefetin iktidarla Meclis'teki karşılaşmasına atıfla Nadi, CHF'nin “muhalefetin yüzündeki propaganda maskesini çekip aldığını” vurgulamıştır⁹⁹³.

Nadi SCF'nin kapanmasını “....yeni fırka kendi kendini fesh kararındaki esbabı mucibesinin garabeti ile şimdiye kadar mantıksız bir cereyan içinde yüzmüş olan mevcudiyetine yeni bir ucube daha ilave etmiştir.”⁹⁹⁴, “biz münakaşayı ve murakabeyi tesis edeceğiz” deyip program yapmadılar...defalarca söylemiş olduğumuz veçhile yalnız muhalefet için muhalefet fırkası yapılamazdı. Zaten muhalefet fırkası diye bir fırka mevcut ve mutasavver(düşünülmüş) olamaz...Her telden çalan ve her vasıtayı mubah gören bir demagoji tarikle takip ettikleri maksadın ise bir an evvel hükümeti devirmekten ve onun yerine geçmekten ibaret bulunduğunu nihayet itiraf ettiler. O halde maksatlarının muhalefetten de ibaret olmayarak bilakis hükümeti ele geçirmek olduğu”nun anlaşıldığını ifade etmiştir.”⁹⁹⁵. Nadi, siyasal hayatın en önemli unsuru ve varlık nedenlerinden biri de iktidarı eli geçirmek olan siyasal partilerin, bu ana prensibini kabul etmeyerek, bir muhalefet partisini “hükümeti ele geçirmeyi” istemesinden dolayı “bozgunculukla” suçlamıştır.

Nadi'nin diğer bir eleştirisi de, SCF'nin muhalefet ediş tarzına olmuştur. Eleştiriye hiçbir şekilde kabul etmeyen Nadi, bir “ağabey” olarak, “nasıl muhalefet yapılması gerektiğini” şu ifadelerle anlatmıştır:

“İstiklal cidalinin memlekete...yeni bir hayat için başlattığı inkılapları fiilen intibak etmek gerekliydi. Eğer ihtilaf olacaksa o, neden böyle diye değil, ne için bu fikirlerde ileri gidilmiyor suretinde olmalıdır. Bu halin ise bugünden yarına ve kendi kendine bu surette kolayca tekevvün ve tahakkuk etmiş oluvmesi ihtimali yoktur. Nitekim olmadığını son tecrübelerde de görmüş de bulunduk... Biz meşrutiyette olduğu gibi yeni fırka tecrübesinde dahi Fransız İhtilali'nin hürriyet ve müsavat düsturlarının ortaya çıktığını gördük. Buna bir miktar da şahsi hissiyat ve ihtiras karıştırırsanız tablo tamam olur. Bu hareketimiz ilimsizliğimizin, idraksizliğimizin dar düşünüş ve kısa görüşümüzün en

⁹⁹³ Nadi, Y. Evvel ki Günkü Meclis. (17 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹⁴ Nadi, Y. Nasıl İnfisah Etti?. (18 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹⁵ Nadi, Y. Fırka İnfisahında Müsbet Taraf. (22 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

parlak misalini teşkil eder. Hürriyet ve müsavat iyi şeylerdir. Fakat milletin tarihi bir hastalıktan katiyen kurtulmak ihtiyacında olan hayatı ne olacak? Bu derdin ilacı hürriyetle müsavat olsaydı millet istiklal cidalı ile değil, daha meşrutiyet zamanında afiyet ve halasa mazhar olmuş olurdu.”⁹⁹⁶

Bu düşünceleriyle Nadi, cumhurbaşkanının tarafsız olması, ifade özgürlüğü gibi daha birçok konunun kitaplarda bulunduğunu, evrensel olduğunu kendisine söyleyenlere bunları bildiğini, fakat bu yazılanların *"normal hayatlara"* sahip olan "milletler" için geçerli olduğunu, *"inkılap hayatı"* olan bizim gibi ülkelerde ise, inkılabın kendi haline savunmasız bırakılamayacağını, inkılabı kuran bir liderin tarafsız olmasını isteyenlerin tam bir "gaflet" içinde olduklarını *"...Her inkılap normal hayat sayılacak kadar kat'i bir takarrür ile umumun adet ve tabiatine tamamen dahil oluncaya kadar her ihtimale karşı kendini müdafaaya hazır olmak için daima müteyakkız bulunmak mecburiyetinde olduğu gibi yeni fikirleri halk arasına yayarak vaziyete katiyen hakim kılmak içinde ilanihaye çalışmak vazifesile mükelleftir."* sözleriyle ifade eden Nadi, açıkça rejim oturana kadar "normal bir hayat"ın ya da "evrensel değerler"in uygulanamayacağı ve rejimin kendini korumak için "tetik"te ve "olağanüstü bir halde" bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. İnkılap partisine muhalefet etmenin kolay olmadığını, aslında yapılması gereken en doğru işin inkılap partisinin neden daha çok inkılap yapmadığını sorgulamak olması gerektiğini belirtmiştir⁹⁹⁷.

Muhalefeti, genel olarak irtica ile bir görme yaklaşımı, SCF'nin de peşini bırakmamış ve partinin kendini fesh etmesinden yaklaşık bir ay sonra yaşanan Menemen Olayı SCF'ye maledilmiştir. Nadi, Menemen Olayı'nda isim vermeden bu olaya neden olanın SCF olduğunu iddia eden bir yazı yazmıştır:

"...mefsuah (ölü) S.Fırkanın gafil müdürlerindeki sakat hareketleri şeametle (uğursuzluk) tavsif ederken (olarak görürken) onların himmetile zamanın meşimesinde tekevvün etmeğe başlayan fesat ceninini ayan beyan fark ediyorduk. Mağuş fikirli, aslı nesli bozuk birkaç hergelenin matbuat hürriyeti namına her gün kustukları hezeyandan tabi böyle neticeler çıkacaktı. Bunda şaşılacak hiçbir cihet yoktur. Matbuatın hürriyeti mukaddesse, şahsiyeti de muhterem olmak lazımdır. Şeyh Sait isyanının ihzarında (ortaya çıkmasında) suistimal olunan matbuat hürriyetinin alakası teşvik edilmedi mi? Ne zamana kadar dikkatsiz ve

⁹⁹⁶ Nadi, Y. Hakiki Vaziyet. (19 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹⁷ Nadi, Y. Gazi Hz. Trabzon'da Neler Söylediler?. (2 Kanunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

himmetsiz hükümetlerin vaziyet karşısındaki takdirsizlikleri yüzünden bu memlekette böyle ikide bir 31 Martlar tekerrür edip duracak?⁹⁹⁸ Onlar yalnız değillerdi ...şeklen dini ve irticai görünen hareketin rejime sui kastetmek isteyen asıl ipuçları da bu gibi işlerde daha mahir başkalarının ellerinde idi.”⁹⁹⁹

Cumhuriyeti korumak için her ihtimali düşünen bir kanun yapılması gerektiğini Almanların bile "Vaymar'dan¹⁰⁰⁰ sonra böyle bir kanuna ihtiyaç duyduklarını ve onlar böyle bir kanunu gerekli görmüş olduktan sonra Cumhuriyet rejiminin de böyle bir kanun yapması gerekliliğini vurgulayan,¹⁰⁰¹Takriri Sükun Kanunu kaldırıldıktan sonra ve özellikle son bir senede genişleyen hürriyetin böyle olumsuz sonuçları olduğunu *"son üç dört ayın tenkidatındaki (eleştirilerindeki) insafsızlıklar Menemen hadisesine cüret veren amiller cümlesindendir"*¹⁰⁰² diyerek, yaşanan bu olaya muhalefet partisinin ve genişleyen hürriyetlerin sebep olduğunu belirten Nadi, bu düşünceleriyle birkez daha rejimin eleştirilecek konular kapsamında olmadığını *"Biz hürriyeti kabul ediyoruz ama rejimin münakaşaya tahammülünü kabul etmemiş hatta bunu hassaten bir kanunla teyit dahi etmiş bulunuyoruz."*¹⁰⁰³ diyerek vurgulamıştır.

Fethi Okyar'ın gazetelere yapılan kovuşturmalardan rahatsızlığını dile getirmesi üzerine Nadi, bir gazetecinin her yazısının kanunlardan önce bilime, ihtiyaca ve kendi siyasi görüşüne olduğu kadar vatandaşların hukukuna ve memleketin her türlü yararına da dikkat ve hürmet etme zorunluluğu olduğunu ancak böyle genel düzenin oluşabileceğini *"...Heyeti içtimaiyemiz de, devletimizde hürriyet bipayandır (sonsuzdur). Ancak onun hududu onu bipayan yapan esasın (yani rejimin) mahfuziyeti (korunması) ile kaimdir (vardır). Nihayetsiz bir hürriyet kabili tasavvur değildir. Hakların en büyüğü olan hakkı hayat bile mutlak değildir."*¹⁰⁰⁴ sözleriyle yeniden ve oldukça net olarak özgürlüğün sınırlarını vurgulamıştır.

⁹⁹⁸ Nadi, Y. Menemen'deki İrticai Hareket. (26 Kanunuevvel 1930); Nadi, Y. Mürettep bir İrtica. (28 Kanunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

⁹⁹⁹ Şeriat isteriz Diye Ayaklananlar. (25 Kanunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁰⁰ 1918 yılında yıkılan mutlakiyet rejimiyle Almanlar imparatorluktan Cumhuriyete geçmişlerdir. Nadi'nin kastettiği 1918-1933 yılları arasındaki Weimar Cumhuriyeti'dir.

¹⁰⁰¹ Nadi, Y. Cumhuriyeti Koruma kanunu. (30 Kanunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁰² Nadi, Y. İkisinin Ortası. (3 Kanunusani 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁰³ Nadi, Y. Vaziyet. (5 Mart 1931) Cumhuriyet, 1. (meclis bugün fesih kararı veriyor)

¹⁰⁰⁴ Nadi, Y. Tevfikat. (16 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi'nin bir CHF'li vekil olarak büyük bir "müsamaha" ile karşıladığı SCF, maalesef kısa sürede toplumda değil fakat kendilerini rejimin sahipleri "ağabeyleri" olarak gören CHF'lilerde ve Nadi'de büyük "korku ve endişe" uyandırmıştır. Nadi, demokrasi için belirttiği "denizde yüzülerek öğrenilir" düşüncesine sadık kalmamış en ufak bir eleştiriye bile tahammül gösterememiş, SCF'nin her eleştirisini "inkılap düşmanlığı" olarak görmüş ve nitekim SCF'nin kendini fesh nedeni olarak sunduğu "Gazi'ye karşı bir fırka olmayacağı" düşüncesinin ise net olarak görülmesini sağlayan Mustafa Kemal'e tarafını belirtmesini istediği bir mektubu da yazan kişi olmuştur.

4.5.3. Matbuat (Basın) ve Yunus Nadi

Nadi, meslek hayatı boyunca birçok kez farklı gazetecilerle şiddetli polemikler yaşamıştır. Nadi'nin, farklı görüşlere sahip olan gazetecilerle girdiği polemiklerde, demokrasinin en temel niteliklerinden biri olan fikir özgürlüğü ve basın özgürlüğüne saygı göstermesi hususundan önce, yazılarında oldukça sert, suçlayıcı ve nezaketten uzak bir söyleme sahip olduğu belirtilmelidir. Muhafız yazarları, tıpkı muhalefet partisine karşı sahip olduğu bakış açısıyla suçlamış ve muhaliflere "*vatan haini*", "*geçmişleri kötü*", "*solucan fıtratlı bataklık mahlûkatları*", "*havlarını artıran köpekler*", "*süfli mahluklar*" "*şaklabanlar*" "*sokak süprüntüsü mahlukat*", "*bir iki baldırı çıplak*", "*ciğerleri beş para etmez mahluklar*", "*müseccel vatan hainleri*" gibi ağır ithamlarda bulunmuştur.

4.5.3.1. Yunus Nadi-Arif Oruç Polemiği

Nadi belki de en büyük polemiğini, *Yarın Gazetesi* sahip ve yazarı Arif Oruç ile yaşamıştır¹⁰⁰⁵. Arif Oruç ile yaşadığı polemiği önemli kılan nokta, *Yarın* gazetesinin SCF'nin

¹⁰⁰⁵Arif Oruç, gazetecilik mesleğinde Nadi ile aynı kuşaktandır. İlk görev aldığı gazete *Tanin*'dir. 1914 yılında Tasvir-i Efkar'da çalışmış ve 1920 yılında Eskişehir'de Çerkes Ethem'in mali desteği ile Yeni Dünya gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete daha sonra Ankara'da Türkiye Komünist Fırkasının yayın organı olacaktır. Oruç, 1926 yılında İzmir Suikastı'nın geniş kapsamlı soruşturmasında tutuklanmış ve Ankara'ya gönderilmiştir. Tunçay, burada diğer tutuklananlar gibi yargılanmadan serbest bırakıldığının muhtemel olduğunu belirtmektedir. Tunçay, 289. 1929 yılında "Yarın" gazetesini çıkaran Oruç, özellikle SCF'nin kuruluş dönemi ve sonrasında muhalefetin sesi olmuştur. Hakkında birçok dava açılan yazarın, 1931 Matbuat Kanunu ile gazetesi kapatılmış kendisi de Bulgaristan'a girmiştir burada 1933 yılında *Yarın*'ı broşür biçiminde yayınlamıştır. Yedi sayı çıkan bu broşürlerde Arif Oruç "Türkiye Kurtuluş İşçi ve Çiftçi Fırkası" adında bir partinin programını hazırlamış ve yayınlamıştır 17 Ağustos 1937'de yurda dönmüş ve tutuklanarak idam isteğiyle Ağır Ceza'da yargılanmış ancak beraat etmiştir. Çok partili döneme geçilmesiyle 1946'da *Yarın*'ı yeniden çıkarmış ancak bir süre sonra gazetesini kapatmıştır. Milliyet'te Ayhan adıyla tarihsel yazılar yazan Oruç 1950 yılında vefat etmiştir. Topuz, H. (1996). 100 Soruda Başlangıçtan

bir nevi "sesi" görevini üstlenmiş ve bu yönüyle iktidarın sesi olan Yunus Nadi ile yollarının kesişmiş ve bu tartışmanın Tek Parti rejiminin tamamen katı bir hal almasında etkili olan ve muhalif her sesin susturulacağı 1931 Basın Kanunu'na giden yolu açmış olmasıdır. Nadi'nin, Oruç ile girdiği tartışmada yazdığı yazılar muhalefet hakkındaki düşüncesinde – SCF'nin kapanmasının üzerinden hemen hemen altı aya yakın bir süre geçmiş olmasına karşın- değişen bir şey olmadığını da göstermektedir.

1930 yılında Cumhuriyet gazetesinde sık sık gazeteci Arif Oruç'un gazetesi *Yarın* ve Zekeriya Sertel'in *Son Posta* gazetesi hakkında yargılama, soruşturma ve kapatma haberleri yer almıştır¹⁰⁰⁶. Oruç'un gazetesi hakkında en çok "*musanna ve müheyyiç neşriyat*" (*uydurma ve heyecan uyandırıcı yayın*) sebebiyle dava açılmıştır. SCF'nin kurulmasıyla birlikte yeni partiyi destekleyen *Yarın* gazetesinin tirajı o güne kadar görülmemiş bir rakama 80 bine ulaşmış ve kamuoyu oluşumunda önemli bir güç haline gelmiştir¹⁰⁰⁷. Nadi, özellikle SCF döneminde küçük karşılaşmalar yaşasa da kendisi ve gazetesi hakkında verilen kararlara hiç tepki vermediği Oruç ile esas tartışmalarının başlangıcı, partinin kapanmasının üzerinden neredeyse altı ay geçtikten sonra ortaya atılan SCF'nin yeniden kurulacağı yönündeki iddialar olmuşsa da temel nokta Oruç'un "Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası"nı kurması ve parti programını gazetesinde yayınlaması sonrasında olmuştur¹⁰⁰⁸. Özellikle 1931 yılının Haziranından itibaren

Bugüne Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 141.

¹⁰⁰⁶ "Arif Oruç Bey, Müheyyiç Neşriyat Cürümünden Dolayı tevkif Edilerek Adliye'ye verildi". (7 Nisan 1930); *Müdürü Mevkuf Olduğu İçin Yarın Gazetesinin İntişarı Menedildi*. (8 Nisan 1930); *Yarın, Arif Oruç Bey'in Tahliye Talebi tetkik Ediliyor*. (9 Nisan 1930). Dönemin Adalet bakanı Mahmut Esat Bey, Meclis başkanlığından "Meclisin şahsiyeti maneviyasını" zarar verici yayın yaptığı gerekçesiyle soruşturma yapılması için izin istemiştir. İzin ertesi gün verilir. Ve *Yarın* gazetesi, kapatılıp, arif Oruç tutuklanır. Aslında, Arif Oruç'u bu sorgulamaya götüren konu, bazı bakanları rüşvet yemekle suçlamış olmasıdır. Üzerinde oluşan baskıya karşı 7 Nisan 1930 tarihinde *Yarın* gazetesi "Bizi Men Edemezsiniz" başlığıyla bir yazı yayınlamıştır: "Maalesef bu memleketin ve bu milletin siyasi hayatında bütün benliğini istismar etmek isteyen bir zümre vardır. Bu zümre sandalyeden asla ayrılmak istemeyen ve diama fenalıklardan fenalıklara devam edenlerden mürekkeptir. Kendilerini bir kudret menbaı farz eden bu biçareler, işte memleketi bu hale sokmuşlardır. Açlık ve sefaleti doğuran ve bu sefaletin karşısında gülümseyen çehreleri, emin olunuz, ruhunda ateşin cevherler bulunan, taşkın milliyet hisleriyle yaşayan bu millet asla affetmeyecektir. Zulüm ve şiddet, ancak muvakkat bir müddet için icrayı saltanat edebilir. Şuur ve selim akla malik bir milletin huzurunda, ezmek ve ezdirmek siyaseti takip edilirse, netice itibarile, hakikatleri ezenler mahvolurlar. Bir gün elbette bize fenalık yapanlar cezalarını bulacaklardır. İşte o zaman, bugün güle güle seyrettikleri gülünç mana ve mefhumsuz vaziyetleri acı acı idrak edeceklerdir. Gazi, devrinde haksızlık, kanunsuzluk asla sökmaz. Nitekim büyük Gazimizin milletin başında bulunması, bu hakikatlerin tahakkukuna en kuvvetli zamandır." Koçak, C. Mahmut Esat Bozkurt ve İfade Özgürlüğü Anlayışı. (24 Ocak 2015). Star Gazetesi, 5.

¹⁰⁰⁷ Cumhuriyetin 75 Yılı, s.100. cilt. 1

¹⁰⁰⁸ 17 Haziran 1931 tarihinde yarın gazetesi başyazarı Arif Oruç İşçi ve Çiftçi Fırkası'nın kuruluş başvurusunu yapmıştır. Fakat bu talebi hükümet tarafından izin verilmediği için yerine getirilmemiştir. Zaten 25 Temmuz 1931 tarihli basın kanunun çıkarılması sonrasında 19 Ağustos 1921 de *Yarın* gazetesi

neredeyse her gün Oruç hakkında yazdığı yazılarda Nadi, hükümeti Oruç'u, yurtdışına çıkarmaya, gazetesini kapatmaya, fikir ve basın özgürlüğü adına bu yazılanlara sessiz kalmamaya davet etmiştir.

Nadi yine muhalefetin geçmişten bu yana nasıl "kötülük/fesatlık" kaynağı olduğunu, memlekete ne sıkıntılar yaşattığını belirterek başladığı yazısına, geçmişteki muhaliflerin “çömezi” olarak gördüğü Oruç’un söylediklerine “matbuat hürriyeti ile Teşkilât-ı Esasiye'nin her Türküm diyene bahşettiği hukuk” adına göz yumulmaması gerektiğini belirtmiştir. Nadi, İsmet İnönü'nün CHF'nin büyük kongresinde söylediği “hükümetin muhalefete gösterdiği sabır ve tahammülün siyasi hayatımız için bir tekamül (olgunluk) olarak” kabul edilse bile güya “muhalefet yapıyoruz diye karanlık suda balık avlamak isteyenleri” kamuoyuna göstererek toplumsal hayata “bazı muzır mikroplar” saçmalarına engel olmayı görev olarak kabul etmiştir. Nadi, her zaman olduğu gibi “muhalefet” konusuna başlamadan önce geçmişte muhalefetin ne ifade ettiğini yeniden ve altını çizerek belirtmiştir:

“...Başvekil (İsmet İnönü) muhalefeti mücerret (soyut) bir prensip şeklinde ifade ederken şüphe yok ki bizim memleket namına belki de az çok zoraki bir hüsnü nazar (yakınlık) gösteriyordu. Hakikati halde garip bir talih veya talihsizlik olarak bu memlekette muhalefet şimdiye kadar hemen daima vatansızlığa kadar tereddi eden (yozlaşan) bir afet olmuştur. 31 Mart'ı¹⁰⁰⁹ yapan Derviş Vahdeti'lerin perde arkasında kimlere ve hangi kuvvetlere hizmet etmiş olduklarını görmedik mi? Vakıtle İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bir şahsiyet iken tiynetindeki redaet hasebiyle (kötülük gereğince) güya muhalefet yapıyorum diye hizbe ve Hürriyeti İtilâf'a geçen Sadık Bey, Paris'ten Moskof Çarı'na

kapatılmıştır. “Bu da Ne? Adana'da Üçüncü Bir Fırka!!!” Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey, "Ahali Cumhuriyet Fırkası" teşkil etmiştir. 26 Eylül 1930. Cumhuriyet gazetesi SCF kapanmadan önce kurulan bir fırka haberini böyle vermiştir. Yayın organı “Ahali” gazetesi olan fırkanın kurulmasına izin verilmiş olsa da 21 Aralık 1930 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır.

¹⁰⁰⁹ Nadi, “İhtilal ve İnkılabı Osmani” isimli kitabı, 31 Mart vakasının 50. Yılında Türkçe'ye çevirilip 1959 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde 20 gün boyunca yayınlanmıştır. Eski takvim bugün kullanılan takvimden 13 gün geri olduğu için 13 Nisan da gerçekleşen olay eski takvimde 31 Mart tarihlidir. Yazılar şöyledir: “Zehirli Dedikodular”, (31 Mart 1959), “Döndürülen Gizili ve Meşum Dolaplar”. (1 Nisan 1959). “İhtilal Sabahında”. (2 Nisan 1959). “Asilerin ultimatolu”. (3 Nisan 1959). “Şehir Altüst”. (4 Nisan 1959). “Avrupa'dan Gelen Tepkiler”. (6 Nisan 1959), “Rumeli'den Gelmiş Olan Askeri Kuvvetler Çatalca'da”. (7 Nisan 1959). “Mebusan Meclisindeki Tarihi Müzakereler”. (8 Nisan 1959), “Ordu İstanbul Üzerine Yürürken” (9 Nisan 1959), (10.11.12 Nisan 1959 tarihli gazeteler arşivde bulunmamaktadır), “Hareket Ordusunun Beyannamesi”. (13 Nisan 1959). “Hareket Ordusunun İstanbullulara Hitabı”. (14 Nisan 1959), “Geç Vakit Bahriye Askeri Sadakat Yemini etmişti”. (15 Nisan 1959). “Hareket Ordusu Şehre Girmeğe Başlarken” (16 Nisan 1959) “31 Mart Muharebeleri” (17 Nisan 1959), “Babıali Muharebesi” (18 Nisan 1959), “Asilerin Tenkilinden Sonra” (19 Nisan 1959), “Örfi İdare”, (20 Nisan 1959), “Abdülhamid'in Hali”, (21 Nisan 1959). Bu yazı dizisinin tarihleri Bernard Lewis'in "Modern Türkiye'nin Doğuşu" isimli kitabında Mart-Nisan 1958 tarihi olarak yanlış verilmiştir.

telgraf çekerek Rusya'yı Türkiye'nin istilasına davet etmedi mi? Bize Birinci Balkan Harbini kaybettiren Halâskâran patırtısı, vatani hiyanet ve cinayetten başka bir şey miydi? Ve nihayet Ali Kemal'lerin, Mehmet Ali'lerin, Hoca Sabri'lerin Hürriyet ve İtilâf'ı yaralı ve perişan vatanın omzunda boza pişirirken görmedik mi? Çerkes Ethem biraderler muhalefet namına düşman saflarına iltihak etmediler mi? Daha sayalım mı? Ve şimdi cüretkâr bir mukallitlikle güya muhalefet yapmaya yeltenenler bu kodamanların döküntülerinden başka kimseler mi? Türk milletinin bu habis ruhlara karşı tüyleri ürpererek dikkat etmesi dahi tabii bir hakkı ve zaruri bir vazifesi değil midir?"¹⁰¹⁰

Bu açıklamalardan sonra konuyu Arif Oruç'a getiren hem *Yarın* gazetesindeki yazılarından hem de *"Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası"* kurmak istemesinden rahatsız olan Nadi, *"...Çerkes Ethem'le beraber bu memleketin temellerini sarsmaya çalışmış bir serseriye gösterilecek tahammül bu milletin haysiyet ve şerefine bir hakaret"*¹⁰¹¹ olduğunu, kendisinin Milli Mücadele'ye katılmak için Yeni Gün matbaasını çok zor şartlar altında Ankara'ya taşıdığını belirttikten sonra, Matbuat hürriyeti, Teşkilat-ı Esasiye hürriyeti adına bu namussuzluk ve haysiyetsizliğe izin verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Nadi'ye göre, fikir hürriyeti, namus ve haysiyet sahibi insanlara verilmiş bir haktır. Bunlar gibi, fikir hürriyeti adına *"muhalefet yapmak perdesi altında efkârı umumiye"* karıştırmaya ve yanıltmaya çalışanlara tanınamayacağı gibi bunlar *"...tıynetlerindeki alçaklığın ilk alametleri görülür görülmez kulaklarından tutuldukları gibi"* hapis haneye gönderilmelidir. Nadi, muhalefeti SCF örneğinde görüldüğü gibi bir türlü samimi bulmaz. Türkiye'de *"samimi ve haysiyetli bir muhalefet"* oluşabilse, *"(muhalefetin)...hiç de çok görülmeyeceğinin en açık delil ve niyetleri fiiliyatıyla gösterilmiş"* olduğunu vurgulamıştır. Aslında Nadi, burada *"fiiliyatta gösterilmiş"* olanın ne olduğunu ifade etmemiş ve *"...Bu şimdiye kadar bizde olamamış ve hâlâ olamıyor diye Arif Oruç gibi vatan haini Çerkes Ethem kardeşlerin eli bayraklı yordakçısı bir ne idiğü belirsizin güya fırka mırka teşkil ediyormuş gibi hareketlerine müsamaha etmek, inkılapçı Türk milletinin sinesinde Kabakçı*

¹⁰¹⁰ Nadi, Y. Muhalefet mi?...Hayır: Bulanık suda Balık Avlayanlar!. (21 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰¹¹ Oruç, gazetesinde kendisini komünistlik ve Çerkes Ethem'in tarafı olmakla suçlayan Nadi'ye *"...bir vakitler Komünist Partisi merkez umumi azasından olduğunu Yeni Gün'ü tesisi için Çerkes Ethem'in kardeşinden 1000 lira aldığını unuttun mu"* diye seslenmiştir. Onat Kesim, K. (2004). *Yarın Gazetesi Başmuharriri Arif Oruç'un Fikir Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. GÜSBE. Ankara. s.99. ayrıca Yunus Nadi'nin Sol akımlarla olan ilgisi ve faaliyetleri için bkz: Tunçay, M. (2009). *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, Cilt:1. İstanbul: İletişim Yayınları.

*Mustafa ve Patrona Halil hezeyanlarının tekerrürüne göz yummak demek olur*¹⁰¹² diyerek oldukça sert karşılamıştır.

Gazete çıkarmak cüretinde bulunan “müseccel bir vatan hainin”, yeni bir parti kurması düşüncesi Nadi’ye göre “...Türk milletinin kendi hayatına, istikbal ve istiklaline ait görülecek binbir ciddi işi varken ortalığı karıştırmaktan menfaat uman bu baldırı çıplakların ayaklara dolaşması elbette kolay kolay tahammül olunur maskaralık” tan ibarettir. Oruç’un her parti kuruluşunda Mustafa Kemal’in fikrinin alınmasına gerek olmadığını belirttiği görüşüne ve buna destek olan bir başka gazete olan “Yılmaz” a çok sinirlenen Nadi:

“...Onu çıkaranların Rum mu, Türk mü, yoksa ikisinin karma karışık bir halitası mı olduğu henüz anlaşılmamış bulunuyor. Her halde ondaki Türklük olsa olsa Alemdara Pehlivan Kadri’lerin Türklüğü ve Rumluk ise Hürriyet ve İtilafçı Buşo ve Kozmidi’lerin Rumluğu gibi bir şey olacak. Fakat ne büyük ve hakikaten ne tahammül olunmaz bir küstahlık ki bu ceride de (gazete) muhalefet yapmak için Büyük Gazi’nin dahi tenkit olunması lazım geldiği yolunda garip ve cüretkar bir iddia ile ortaya atılmış! Hiçbir milletin mukaddesatına bu kadar pervasızlıkla el ve dil uzatılabilir mi?”¹⁰¹³

diyerek, ifade özgürlüğüne “Cumhuriyeti Koruma Kanunu”ndan sonra bu seferde yeni bir “kutsallık” sınırı getirmiştir. Nadi, sık sık muhalefet içinde azınlıkların da yer almasını, muhalefetin siyasal meşruluğunu ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Nadi, Türk milletini küçük gören bu “serserilerin” “perişan edilmeleri”ni bir vatan borcu olarak gömüş ve bununla millet için yapılması gerektiğini belirtmiştir. “Büyük milletimin huzur ve selameti için başka çare yoktur.”¹⁰¹⁴

Nadi’nin Oruç ve muhalif diğer yazarlar hakkında iki temel söylemi vardır; ilki, fikir hürriyetinin sadece “namuslu vatandaşlar” için geçerli olduğu görüşüdür Bu “namus”

¹⁰¹²Nadi, Y. Büyük İşler Önünde, Müz’iç (Rahatsızlık Veren)Ayak Bağları!. (22 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1. Tüm bu suçlamalar karşı, Oruç da Nadi’yi hükümetin adamı olmak ve bu sayede birçok maddi kazanım elde etmekle suçlamıştır. Nadi "inhisarcı"dır. İsmet Paşa ona "yürü kulum" demiştir. Nadi’nin "mukaddes amacı, muhalefeti boğmaktır" Kısmet Kesim Onat, s.96

¹⁰¹³A.g.e

¹⁰¹⁴Nadi, muhalefetin azınlıklar ile bağlantısını sık sık yazılarında dile getirmiştir: “...bu varakpareleri gazete diye çıkaranlardan birincisi Arif Oruç kepazeşi İstiklal cidalı gibi hayat ve memet kavgamız esnasında hıyaneti vataniye ile yargılanmış Rumlarla işbirliği yapmış bir mahluktur... bin bir mahkemenin hükümleriyle ebedi ve ezeli mahkum Arif Oruç’un gazete denilen medeni müesseseye temas edebilmesi caiz midir?” Nadi, Y. Müseccel Vatan Hainlerinin Söz Hakları Var mıdır?. (23 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1. Aynı gün gazetede Arif Oruç’un “hıyaneti vataniyesini tesbit eden” İstiklal mahkemesi kararnameini yayınlamıştır..

tanımının kime göre yapılacağı belirtilmediği gibi, oldukça ucu açık bir kavramdır. Oruç'a en sert eleştirilerini yaptığı diğer konu ise "yeni bir muhalefet partisi kurmaya cüret etmesi" olmuştur. Ülkenin uğraşması gereken birçok mesele varken *"...güya Teşkilatı Esasiye'nin yalnız ve yalnız namuslu vatandaşlara temin ettiği bir takım haklara istinat ederek ve bunun için efkari umumiyeyi iğfal edecek her türlü edepsizliği ele alarak gene Türk milletinin el birliği ile en müşkül hayat meselelerini halletmek mecburiyetinde olduğu bir anda ortalığı alabildiğine karıştırmak"* gayretinde olanların *"...güya muhalefet yapıyorlarmış, güya tenkit ediyorlarmış, güya fırka teşkil edeceklermiş... nerede ise çekilin oradan biz hükümet yapacağız"*¹⁰¹⁵ diyebildiklerini belirten Nadi aslında kendisinin ve CHF'nin halkçılık anlayışının temelini oluşturan elitist bakış açısını da ortaya koymuştur. CHF dışında siyasette var olan halkı temsil etme işi sadece bunu hak eden zümre olan CHF'ye aittir. Bunun sınırını ve kimlerin olacağını da bu parti mensupları yani elitler belirleyecektir.

Nadi bu "hadsizliğe" sessiz kalamayacağını belirtmiştir. Geçmiş bu ülkeye ihanetle dolu olan birinin değil parti kurmak, gazete bile çıkaramayacağını ifade eden Nadi bunun için kanunun anayasanın tanıdığı haklar var söylemine inanmadığını, kanunun tanıdığı bu hakların namuslu vatandaşlar için geçerli olduğunu, aksi durumda *"...buna kanun mani değil dersiniz ben bu ifadeyi kanunun anlaşılmasında bir noksan olarak telakki ederim"* diyen, hükümetin buna izin vermesinin bir "acizlik" olarak değil, "geniş hürriyet hesabına müstenit, tenezzül etmeyen bir müsamahanın eseri" olarak görülmesi gerektiğini belirtse de Nadi bunu kabul etmek istememiştir:

*"...Ama bu müsamaha aslında hangi yüksek düşüncelere isnat ederse etsin bence rejimi muhafaza etmek mesuliyetini de omuzlarında taşıyan bir hükümet için mutlaka Memduh (övülecek) bir hareket teşkil edemez. Büyük Türk milletinin yüksek efkari umumiyesine gelince onun bu gibi habis ve mülevves ruhları mutlaka kusması lazımdır ve görülecektir ki asil Türk milleti bu namertlere layık oldukları muameleyi yapacaktır."*¹⁰¹⁶

Nadi, bir "lanet halkası" olarak gördüğü Yarın gazetesinin yayınlanmasına izin verilmesine tepkilidir. *"...vazifesini bilen bir inkılap hükümetinin ve haysiyetini bilen bir milletin gözleri önünde böyle şeyler olup gidebilir mi?"* diyerek hükümeti ve halkı buna karşı çıkmaya çağırmıştır. Nadi, Oruç'a karşı mücadelesinin amacını şöyle ifade etmiştir

¹⁰¹⁵ Nadi, Y. Behemehal Hallolunacak Bir prensip mes'elesi. (24 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰¹⁶ A.g.e

*"...ellerine aldıkları kalem parçasıyla matbuat hürriyeti adına kirli oyunlar oynayanlara hadlerini bildirmek."*¹⁰¹⁷.

Son Posta¹⁰¹⁸ gazetesinin Yunus Nadi'yi ve hükümeti muhalefeti ezmekle suçlaması üzerine Nadi yazısına *"...Hangi muhalefet rica ederiz?"* diye sorarak başlamıştır. SCF zamanındaki tavrıyla muhalefet demek için ortada bir fikrin ve onu savunacak adamların olması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada muhalefet vardır diyemeyeceklerini vurgulayan Nadi, tıpkı SCF'yi destekleyenleri ilgisiz "kalabalık" olarak değerlendirdiği gibi, muhalif gazetecileri de fazla gazete satıp para kazanmak için *"sağa sola çatıp, efkari umumiyei karıştırarak, bu kargaşalıktan menfaat çıkarmak kaygısında"* olan adamlar olarak tanımlamış ve "muhalefet" kelimesini kullandığı için de CHF'yi eleştirmiştir:

*"...Bin nefis CHF'nin de bile zahir sözü kolay geldiği için bu türlü neşriyatta da umumi bir laf olarak muhalefet denilip gidiliyorsa da meseleyi esasından halletmek iktiza ettiği zaman Türkiye'de elyevm (hala) salahiyyet (yetkili) mümessilleriyle adı sanı belli bir muhalefetin mevcut olmadığını ve binaenaleyh muhalif matbuatın dahi bulunmadığını açık görmek ve açık söylemek lazımdır. Sözü kolay geldiği için muhalefet ve muhalif matbuat diyen Halk Fırkasının dahi bu klişe kelimelerden dolayı hatada olduğuna şüphe yoktur."*¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁷ Nadi, Y. Bu tür Oyunlara Artık imkan bırakamayız!. (25 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1. Aynı gün tarihli gazetede Yunus Nadi'ye yazılmış bir mektup yayınlanmıştır. Arif Oruç-Yunus Nadi kavgasında Nadi'yi haklı bulan bir vatandaş mektubunu "...evet beyefendi, memlekette muhalefet perdesi arkasında, bütün mefkure ve gayeleri; gazete satmak veya maksadı mahsus tahtında Cumhuriyet ricalinin... bilhassa HF'nin erkan ve mensubunun, beşeriyette olmaması imkansız, küçük kusurlarını ele alarak piyeyi deve yapmak suretiyle, efkari umumiye birer cürüm ve cinayet şeklinde göstermek, bu surette bulanık suda balık avlamaktır..." sözleriyle noktalamıştır.

¹⁰¹⁸ Son Posta gazetesi, 1929 yılının sonunda kapatılan Resimli ay gazetesinin de sahibi olan Zekeriya Bey (Sertel) tarafından kurulmuştur. SCF'nin kurulmasıyla beraber onun yanında yer alıp, muhalefet yapan gazete sık sık kovuşturmayla uğramış, uzun süre kapalı kalmıştır. Son Posta Mesul Müdürü Tevfik Edildi. (14 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1. ; Mevkuf Gazeteciler, İzmir'dekilerin tahliye Talebi Reddedildi. (14 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.

Arif Oruç'un yeni bir fırka kurma girişiminin olduğu ve Yunus Nadi ile mücadele ettiği dönemde Son Posta gazetesi de Oruç'a destek çıkmış ve hükümetin ve basının kendilerini ezmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Ayrıca muhalif gazetecilerle mücadelesinde Nadi, yalnız değildir. Hakimiyet-i Milliye yazarı Falih Rıfkı'da gazetesinde bir yazı yayınlamıştır. Yazı, muhalif gazetecileri "alçaklıkla" suçlamaktadır. Geçmişteki muhalefet hayaletinin hortladığı ve hiçbir zafere bu kadar "erken sövülmediğini" ve hiç bir "hıyanetin bu kadar erken dirilmediğini" belirttiği yazısını, "Namussuzluğa karşı namus, hiçbir zaman bu kadar sabırlı ve müsamahalı olmamıştır" diyen Falih Rıfkı, oldukça sert sözlerle yazısını bitirir: " Biz bunların hepsinin ne iğrenç adamlar olduğunu biliyoruz. Ama halk da görsün bunların gerçek yüzünü istiyoruz. Görsün de içlerin de hiçbir tereddüt kalmamasın. Yoksa hürriyetin, sokak köpekleri tarafından kemirilmek için kaldırım üstüne atılmış kemik parçası olmadığını herkes bilir." (27 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1. Bu dönemde Başbakan İsmet Paşa, SCF'ye karşı Ali Naci Bey'e "İnkılap" adında bir gazete çıkarttırmıştır. Burada Y.Kadri ve Burhan Asaf gibi yazarlarda yer almıştır. 25 Eylül 1930'da Y. Kadri "Hürriyet, İnkılapçının malıdır" yazısıyla, inkılap dönemlerinde hürriyeti yalnızca inkılapçılara tanıyarak Nadi'nin düşüncelerine de arkadaşlık etmiştir. Tunçay, 2005. 275.

¹⁰¹⁹ Nadi, Y. "Muhalefet değil, Serserilere tahammül etmiyoruz VE ETMEYECEĞİZ". (26 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.

SCF'nin kapanmasının üzerinden geçen yaklaşık altı ay sonrasında Oruç'un yeni parti kurma girişimi, özellikle muhalifler tarafından SCF'nin yeniden kurulacağına dair ortaya atılan iddialar hala çok partili bir siyasal ortam için "umut kırıntıları" olarak değerlendirilebilir¹⁰²⁰. Muhalif gazetelerin, SCF'nin yeniden kurulacağı iddiaları üzerine Nadi:

*"...Son Posta'nın son günlerde mütemadiyen sayıkladığı fırka laf ve gûzafları havadisçilik mi, muhalefet mi, hangisi? Bunların kendileri mi muhalif, yoksa kendileri muhalif bir fırkanın mı hasretkeş aşıkları? Bir muhalif fırka çıksın da daha küçük ya da daha büyük mikyasta bir Menemen vakası daha mı ika etsinler istiyorlar? Hakikati halde S.Fırka hareketinin çok tabi neticesi olan Menemen vakasını asıl bu yegane sanatları ortalığı alabildiğine karıştırmaktan ibaret olan varakpareler ika etmişlerdir."*¹⁰²¹.

Menemen hadiseleri sonrasında da yazdığı gibi Nadi, Menemen hadisesinin muhalefet yüzünden yaşandığını tekrar vurgulamıştır. Şu yazdığı son satırlarda aslında Nadi muhalefet ile toplumda yaşanan isyanlar gibi, düzen bozucu olayları aynı gördüğünü saklamamıştır. Bu anlamda da çok partili yaşam için bir gayreti ya da isteği yoktur. Oruç'un ifade hürriyeti, muhalefet etme hakkı adına gazete yayınlanmasının kabul edilemeyeceğini belirten Nadi, *"ne idiği belirsiz bu serserilerin"* meydana boş farz ederek at oynatmalarına izin verilmemesi, artık buna tahammül edilmemesi ve herkesin üzerine düşen vazifeyi yapması gerektiğini belirtmiştir:

*"...memleketin ve milletin hal ve izale edilecek binbir müşkülü içinde kafiden çok daha fazla ayak bağı olmuş olan bu maskaralıklara artık bir nihayet vermek vakti gelmiştir hatta geçmektedir. Şüphe yok ki bütün CHF kendisine hamsi can kesilen bu türedilere karşı alınacak hattı hareketi tayinde zorluk çekmeyecek....bütün Türk milleti vücuda batmış küçük dikenler mahiyetindeki bu hezeyanları muhakkak surette yok edecektir."*¹⁰²².

Muhalif yazarları, *"güya muhalefet yapıyorlarmış perdesi altında fırlıdak çeviren mahluklar"* olarak tanımlayan Nadi, bunların gazete çıkarıp aldatıcı haberler yapmasına izin verilmemesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır. Aksi takdirde herkesin, bu yazıları

¹⁰²⁰Tunçay, 2005. 292. Fethi bey bu haberi yalanlamıştır. Serbest Fırkanın Canlanacağı Yalandır. (25 Haziran 1931), Cumhuriyet, 1.

¹⁰²¹Nadi, Y. Bazı Dostlara ve bilhassa muhterem Efkarı Umumiye. (29 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰²²A.g.e

sanki bir “hakikat varmış” gibi anlayabileceğinden endişe duyan Nadi halkçılık anlayışındaki/halka bakışındaki en temel ifadeyi yineler:

“...halk çok kere çocuk saffetine maliktir. Halkın bu saffetindeki temizlik ne kadar yüksekse onu aldatmak yoluyla istismar etmeye kalkışmak da o yüksekliğin makus nispeti ile hakikaten fena halde kızılacak bir alçaklıktır.”¹⁰²³

Vatan hainlerine söz hürriyeti verilemeyeceğini, memleketin mukaddesatına dil uzatmağa kadar ileri giden alçaklara hadlerini bildireceklerini belirten, bunun her zaman vatan borcu ve milli bir vazife olduğunu vurgulayan Nadi, *“...Bir tepelersin, iki tepelersin, nihayet cemiyet içinde mevcut edepsizlerin çanlarına ot tıkanır ve dolap çevirmek cüreti de kırılır.”¹⁰²⁴* Nadi, Arif Oruç şahsında bütün muhalif gazete ve düşüncelere karşı yürüttüğü yaklaşık bir ay kadar sürdürdüğü mücadelenin kazanan tarafıdır. Bu son yazısından kısa bir süre sonra hükümet, Cumhuriyet’in ilk basın yasasını hazırlayıp, yürürlüğe koyacak ve böylece muhalif basın çok partili döneme kadar “tepelenmiş” olacaktır.

4.5.3.2 1931 Basın Kanunu

Nadi, matbuat kanunun Meclis'e gelmesinden önce yazdığı son yazılarda halkın muhalif gazetelere bakışına değinmiştir. Muhalif gazetelerin tirajının yüksek oluşuna dair bir cevap bulmak için yazdığı yazısında Nadi, *halkın şikayetleri ve dedikoduları her zaman “lezzetle” dinlediğini belirtmiş, bu söylediklerine kanıt olarak da bu “gürültülü dedikodular” yapan değersiz gazeteleri halkın para verip alması ve alırken de aslında bu gazeteleri teşvik ettiğini anlayamaması olarak ifade etmiştir.. İşte bu “yalan yanlış konuşanların” halkın bu eğilimine güvendiklerini, onların bu “kıymetsiz” sözlerinin “irfanın, selim fikirle muhakemenin kıt olduğu muhitlerde” etkili olduğunu, bunlara kananların daima “masum, safdil ve derin düşünemeyen halk” olduğunu, fakat selim fikirli, şuurlu, güzide şahsiyetlerin böyle laflara kolay kolay aldanmadığını, düşündüğünü, araştırdığını belirtmiştir. Bu yüzden “münevverler”in yaşadığı yerlerde bu tür eleştiriler heyecan değil “infial” yaramıştır”¹⁰²⁵*

¹⁰²³ A.g.e

¹⁰²⁴ A.g.e.

¹⁰²⁵ Nadi, Y. Bizde Muhalefet. (1 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

Nadi, hükümetin matbuat hürriyeti adına bu rezalete tahammül göstermesini asla tasvip etmez. Bu takdir edilecek bir şey değildir. Çünkü *“memleketimiz henüz siyasi rüşte, tekamüle mazhar olmamıştır. Garp memleketlerinde asırlardan beri alışılmış olan bu şiddetli, küstahhane sözlere biz tahammül edemeyiz. Münevverler, güzideler zümresi bu küfürlere karşı infial hislerine sahipken, saf ve masum kütlelerden birçoğunun bu iftiralara karşı (acaba...!)”*¹⁰²⁶ diye tereddüde düştüğünü belirttiği yazısında Nadi, halk-güzide ayrımını da açıkça ortaya koymuştur.

Nadi, her gün kendisi hakkında yayın yapan Yarın ve Son Posta’ya cevap vermiştir. Nadi’ye karşı temel suçlama “malvarlığındaki hızlı artış” ve “hükümet gazetecisi” olmaktır. Bunlara cevap verirken, her zaman olduğu gibi, fikir olmadan muhalefetin olamayacağını belirterek sözlerine başlayan Nadi, muhalefet maskesine bürünen bu kişilere gerçek amaçlarının ortaya çıktığını artık *“karşımızda bir muhalefet değil, bir tahrikat (kışkırtma) komisyonu”* olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de bir Bolşevik gazetesi çıkmış olsaydı bile bu kadar bir “sinsilikle” kışkırtma yapamayacağını belirten Nadi, kendisinin “bir çok apartman sahibi” olduğuna dair suçlamaya *“...bunların takip ettiği meslek şu apartıman şunun, bu apartıman bunun diye yağlandıra ballandıra yazarak bu rejimi sanki bazı adamları apartıman, han, hamam sahibi yapmak için kurulmuş bir rejim gibi göstermek ve buhran içinde sıkılan halkın gayz ve gazabını hayali veya hakiki bazı apartıman sahiplerinin omuzlarından rejimin girtlağına saldırmaktır”*¹⁰²⁷ diye cevaplamıştır. Nadi, kendisine yapılan bu suçlamadan ve bu suçlamanın esasında nasıl bir anlam yaratacağından oldukça rahatsız olmuştur. Oysa Nadi’nin gazetesi de SCF’nin kapanmasından sonra sık sık Fethi Bey’in Paris’teyken aldığı maaş ve İstanbul’da aldığını iddia ettiği apartmanlar hakkında yazılar yazmıştır¹⁰²⁸.

Kendisine yöneltilen *“Hükümet gazeteciliği”* suçlamasından rahatsızlık ve utanç duymadığını belirten Nadi, *“...hükümet gazetesi değiliz. Olsa olsa bu gazetenin sahibi Halk Fırkasından olduğu için fırka gazeteleri denebileceğini bu durumun hükümetin icraatından doğru olmayanları eleştirmesine engel olmadığını kendisine hükümet gazetecisi diyenlerin*

¹⁰²⁶ A.g.e.

¹⁰²⁷ Nadi, Y. Dile gelen Apartımanların Hikayesi. (2 Temmuz 1931). Cumhuriyet,1.

¹⁰²⁸“Münfesiğ Fırka Lideri 130 bin liraya apartıman aldı” başlığıyla verilen haber de, bir apartıman resmi konulmuş ve altına şu not düşülmüştür: Fethi Bey’in bu defa 130 bin liraya satın aldığı apartıman. (16 Aralık 1930).

CHF, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile birlikte olmalarından hoşlanmayanların uydurduğu bir yalan olduğunu yazmıştır¹⁰²⁹.

“Matbuat münakaşasını” ve “Matbuat hürriyetinin suistimali meselesi”ni görüşmek üzere bir araya gelen Meclis¹⁰³⁰ var olan kanunu¹⁰³¹ “cumhuriyet esaslarına daha uygun” hale getirmek için toplanmıştır¹⁰³². Böylece özellikle her yazısında hükümeti göreve çağıran Nadi’nin de isteği gerçekleşmiştir. Nihayet, 5 Temmuz’da Mecliste, “Yeni Matbuat Kanunu” görüşülmeye başlanmış ve Cumhuriyet Gazetesi Kanunu, şu sözlerle okuyucularına aktarmıştır:

“...Heyeti Vekile hükümet aleyhine tahrik gibi siyasi ve idari lüzumlar ile gazetelerin idareten tatil ve mahkemeye tevdiine salahiyyettardır. Yeni layihanın, mevcut matbuat kanunundan farkı, vatandaşların haysiyet, şeref, say gibi şahsi haklarının himayesi altında olması, milli timsallere hürmeti mecburi kılması ve hükümetin gazete kapamak salahiyyetini biraz tevsi etmiş(genişletmiş) olmasıdır.”¹⁰³³

Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan matbuat kanunu TBMM’nin 25 Temmuz 1931 tarihli oturumunda kabul edilmiştir. 67 maddeden oluşan matbuat kanunu hilafet, saltanat, anarşizm, komünizm yanlısı yayınlara ilk kez açık yasaklar getirirken, hükümete de “ülke çıkarlarına ters düşen yayınları” nedeniyle gazete ve dergileri “geçici kapatma” yetkisi tanımıştır. Basın üzerindeki denetimi artıran bu yasaya karşı çıkan tek milletvekili, gazeteci Hakkı Tarık Bey(Us) olmuştur¹⁰³⁴.

Nadi, Meclis görüşmelerinde söz almış hem muhalif gazetecilerce kendisine yapılan suçlamalara cevap vermiş hem de matbuatın nasıl olması gerektiği yönünde fikrini açıklamıştır. Matbuatın önemini anlatan birkaç cümleyle sözlerine başlayan Nadi, millet hayatında ve insanlığın ilerlemesinde en önemli “medeni bir tesis mevkii olan”

¹⁰²⁹ Nadi, Y. Ne ağır Bir töhmet: Hükümet gazeteciliği!. (3 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰³⁰ Cumhuriyet gazetesinin “Matbuat Münakaşası Meclise İstigal Etti” başlığıyla verdiği yazıda bir kısım matbuatın “gafilane maksatla yaptıkları tahrikat ve ifsadattan” endişe duyan vekillerin konuyu Meclise taşıdıklarını belirtmiştir. (1 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰³¹ Bahsedilen kanun, 1909 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunudur. Milli mücadele döneminde çıkarılan Hıyanet-i Vatan Kanunu basın üzerinde denetim getirmiştir.

¹⁰³² Heyeti Vekile Matbuat Meselesini tetkik Etti. (2 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰³³ Yeni matbuata kanunu dün ikmal edildi. (5 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰³⁴ 1938’de yasada yapılan bir değişiklikle o zamana değin bildirim esasına dayanan yayımda bulunma, izne tabi tutulmuş, siyasi dergi ve gazete çıkarmak için teminat yatırma gerekliliği getirilmiş ve yayımcılarda yüksek okul ve lise mezunu olma şartı aranmıştır. Kapatılan dergi ve gazete sorumlularının farklı bir isimle yayında bulunması da yasaklanmıştır. (Cumhuriyetin 75 Yılı, s.111) Bu değişiklikleri de konu alan bir çalışma için bkz: Koçak, C. (1995). Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı. Kebikeç. Sayı: 2.

matbuattan asla vazgeçilemeyeceğini, her geçen gün önemi artan matbuatın, bazı ülkelerde “acı şikayet” lere neden olabildiğini belirtmiştir:

*"...Medeniyetin birçok faydalı yüksek müessesesi, demek ki zaman zaman cemiyete ve insaniyete zararlarda getirebilir, ıstıraplarda verebilir. Maatteessüf bu da bir hakikattir. Çünkü insanlığın daima mütekâmil bu en kuvvetli müessesesi bazı milletler için, daha doğrusu bazı milletlerin bazı hayat devreleri için iki tarafı da keskin bir kılıç mahiyetini haizdir. Böyle bir kılıç onu kullanmayı bilmeyen naehil ellerde kazalar ika ederek cemiyetin ıstırabını mucip olabilir. Meselâ 31 Mart hadisesinde çok yakın bir tarih olmak üzere kendi memleketimizi göz önüne alarak hatırlayabiliriz ki, Şeyh Sait isyanında, Menemen irticaında matbuatın oynadığı meşum rolleri pekiyi fark eden vatandaşların çok haklı bir iğbirar (kırgınlık) ve infial ile matbuat aleyhdarlığında çok ileri gittikleri görülebilir iştir."*¹⁰³⁵

31 Mart olayını, Şeyh Sait isyanını ve Menemen Olayı'nın başarıyla üstesinden geldiğini fakat bu olayların, Türk milletine maddî ve manevî büyük zararlar verdiğini, "temiz fıtratlı olan vatandaşların" bu zararlar karşısında matbuatın bu işlerde oynadığı "meşum ruhlara lanet ederken şüphesiz bilhassa o an için pek mazur ve çünkü gayri ihtiyarî ve gayri kabili içtinap mübalâğalara düşmekten kendilerini" alamadıklarını belirtmiştir. Nadi burada halkı bu mübalağalara düşmekten kurtarmak istediğini belirterek çocukluğuna ait bir hikayeyi anlatmıştır. Bahçelerindeki ağaçlardan birinde henüz uçmağa başlamış bir kuş yavrusu gördüğünü, kuşu yakalayıp, ağaçtan inmek istediğini, ikisini aynı anda yapamayacağı için, kuşu kuşağının bir kenarına yerleştirip, ağaçtan indiğini, indikten sonra kuşu hemen çıkardığını fakat kuşun öldüğünü anlamış ve buradan konuyu matbuata bağlanmıştır, matbuatın çoğunlukla iyi olduğunu fakat her yerde olduğu gibi, matbuatın da arasında "yabani, zehirli" unsurların da olduğunu, bunlar ayıklanırken, yararlı olan matbuatın zarar görmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ama bu sözleriyle "yüz karası bazı mahluklara karşı müsamahakar" olunması gerektiğini söylemeye çalışmadığını yinelemiştir.

Matbuatın özünün sağlam olduğunu ifade eden Nadi bu sağlamlığın "temiz özlü hamur olan Türk milletinin" sağlamlığına dayandığını vurgulamıştır. Bu sağlamlık içinde fenalıkların kolayca bertaraf edileceğini işte bu bertaraf etme çabalarında kendisinin de "İnkılâbın ve inkılâp fırkasının müdafii bir gazeteci olarak hıyanet matbuatının

¹⁰³⁵ Başmuharririmizin Meclisteki Hitabesi. (6 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

hezeyanlarile mücadeleye girişmiş bulunduğunu” belirtmiştir. Bu “müzevir ve hain insanların bulanık suda balık avlamak üzere bir kısmının tamamen yalana ve dolana müstenit, haysiyetsiz, hürmetsiz ve hatta milletin mukadderatına taarruz şekillerindeki neşriyatının” sebebi olarak kanunları işaret eden Nadi mevcut kanunların “namus ve haysiyeti, inkılâbı ve mukaddesatı muhafazaya kâfi teminat” oluşturmamasının büyük bir eksiklik olduğunu ve bunlara cesaret verdiğini vurgulamıştır¹⁰³⁶.

Matbuat kanunu, Mecliste tartılmış fakat ne zaman çıkacağı konusunda bir karar verilemediği için çalışmalar devam etmiştir. İşte bu sürede Son Posta ve Yarın gazetelerinde CHF’den işçi ve çiftçi olan mebusların ayrılıp, bir parti kuracağı yönünde haberler çıkmıştır. Cumhuriyet gazetesi bu haberi yalanlamış, işçi ve çiftçi mebusların CHF içinde üzerlerine düşen görevi yaptıklarını belirtmiştir¹⁰³⁷. Nadi’nin değil muhalif bir fırkaya, fırka içinde küçük bir hizip düşüncesine bile tahammülü yoktur. Oruç gibilerinin gazetecilik yapabilmesinde kendini (yani CHF’yi) hatalı gören Nadi’ye göre geçmişte iyi bir “tasfiye” yapılmadığı için bu insanlar gazetecilik yapmaktadır:

*“TBMM’nde vatana karşı hıyanet etmiş adamlar üzerinde umumi bir tefrik yapılması ve en kısa zamanda bitirilecek bu tasfiye işi için ani, seri ve şamil hareket olunması lehinde kuvvetli bir cereyan husule gelmişti. Bizzat benim iştirak ettiğim bir zümrenin talebi üç dört mıntıkada üç dört İstiklal mahkemesinin bu tasfiye işini görmesi şeklinde.”*¹⁰³⁸

olduğunu belirtmiştir. Fakat bu tasfiye işi istenildiği gibi olmayınca olay “Heyet-i Mahsusa” lara bırakılmıştır. Oysa *Heyeti Mahsusa* yalnız kendisine verilen belgeler üzerine çalıştığı için, isimleri kendilerine gelmeyen kişileri bu soruşturmanın dışında tutup tasfiye edememiştir. İşte bu tasfiyenin olmaması nedeniyle “*en çok birlik ve beraberliğe ihtiyacımızın olduğu bugünlerde memleket büyük bir buhran yaşıyor ve Çerkes Ethem yardakçıları bugün hala muhalif gazetecilik yapabiliyor*”¹⁰³⁹ yazısını bundan sonra ne

¹⁰³⁶ A.g.e, Yunus Nadi Bey’in Millet Huzurunda, iftiralara Cevap Veren Hitabesi. (7 Temmuz 1931) Cumhuriyet, 5. Ayrıca bkz. Hem Yunus Nadi’nin konuşma metni ve Matbuat tartışmaları için TBMM Zabıt Ceridesi, Dördüncü Devre, Cilt:3, 22. İnikat, 5.VII. 1931. s.13-15.

¹⁰³⁷ “İşçi Mebuslar Hizbi” Bu haber, sinsi muhaliflerin uydurduğu büyükçe bir yalandan ibarettir. (13 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 5.

¹⁰³⁸ Nadi, Y. Vatani ahlaksızlığa Karşı isyan!. (13 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰³⁹ A.g.e. Yine bu düşünceleri içeren bir başka yazısında Nadi, “Fırsatı ganimet bilerek milli müşkülâtı muhtemel bir anarşi lehine istismar etmek isteyenlerin en büyük ve en son cinayetlerini irtikap etmekte olduklarına şüphe yoktur. Türk milleti mevcut müşkülât arasında böyle bulanık suda balık avlamak isteyen fırmayelerin (sütü bozuk, soysuz), daha doğrusu bulanık suda balık avlayabilmek hülyasile suları daha ziyade bulandırmaya çalışan alçakların haklarından gelebilecek itidal ve mekanete (ağırbaşlılık) daima malik olmuştur, ve daima malik olacaktır. Memleket azami derecesinde huzur ve sükuna muhtaçtır. Bunu ihlale çalışanların cinayetleri bugün dahi hıyanet vahametini haiz bulunuyor. Büyük Türk milleti vaziyetin

yapılmalıdır düşüncesiyle noktalayan Nadi'nin rotası oldukça kesindir: *"Affetmemek düsturu. Evet, bundan sonra vatana ve millete karşı ahlaksızlığın en küçüğünü de affetmiyeceğiz!"*. Nadi, sözünde durmuş, 1933 yılında Cumhuriyet'in onuncu yılı dolayısıyla çıkarılacak olan Af Kanunu ve 1938 yılında *"Yüzelliliklerin Affı"* yasasına da red oyu vermiştir. Oruç'un gazetesinin Ağustos 1931'de Matbuat kanunu gereğince yayını durdurulmuştur.

Yeni matbuat kanunun çıkmasından sonra bir değerlendirme yazısı yazan Nadi, matbuatta asıl önemli olanın "hürriyet" olduğunu fakat bunun bir "başıboşluk" anlamına gelmemesi gerektiğini zaten Türk halkının ne yaşadıysa "hürriyet" ile "istibdat" arasında bir denge kurulamamasından dolayı olduğunu Özellikle Abdülhamit sonrası matbuatın "adap ve erkan dışı" bir nitelik kazandığını belirtmiştir:

*"...Meşrutiyetle sonuncusu Abdülhamit devrinde idrak olunan mutlakîyet devrilerine hatime çekildikten sonra hürriyetine kavuşan matbuat zembereği boşanmış bir makine manzarası vermişti. O ne matbuat tufanı, o ne hürriyet tufanı idi yarabbi!... bu baş döndürücü başıboş hürriyet nihayet "Volkan" gazetesine dayandı ve onunla infilak ederek (31 Mart) meşrutiyetin dahi güme gitmesine ramak kaldı."*¹⁰⁴⁰

Şeyh Sait isyanı ve Tahrir-i Sükun kanunundan da bahseden Nadi, *"...Tahrir-i sükun kaldırıldıktan sonra matbuat hürriyetinin nihayet ipten kazıktan kurtulma üş beş serseri elinde sanki hakından gelinemez bir oyuncak haline tevdi ettiği dahi görüldü."* sözleriyle "hiyanet" ile "suskunluk" arasında bir orta yolun olup olmadığını, bunun için yeni Matbuat Kanunu'nun işleyişini görmek gerekeceğini ifade etmiştir¹⁰⁴¹.

emrettiği şekil ve surette huzur ve sükunun hakimiyetin temine binnefis kadir ve hükümet otoritesi ise bunun muhafazasına elbette daima mecbur ve hazırdır." Nadi, Y. Memlekete Herçibadabat Sükun lazımdır. (14 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁴⁰ Yarın gazetesi, yasanın yürürlüğe girmesinden sonra 19 Ağustos 1931'de kapatılmıştır. Bunun üzerine Oruç, "Mücadele" diye bir başka gazete çıkarmıştır. Ancak bu da ilk sayısında toplatılmış ve devamı yasaklanmıştır.

¹⁰⁴¹ Nadi, Y. Yeni Kanun Karşısında Matbuat Mesleği. (12 Ağustos 1931). Cumhuriyet, 1. Nadi 1935 yılında İç işleri bakanı Şükrü Kaya'nın matbuat işlerinin kendisine bağlanması nedeniyle bazı düzenlemelere gidilip bir matbuat kongresi düzenleneceği yolundaki haber üzerine yazdığı yazıda aynı görüşleri savunmuştur. "Cumhuriyet rejiminden evvelki şekilleri de göz önüne alınarak Türkiye de matbuatın daima iki uca kaçmış olduğunu itiraf etmek lazımdır: Hürriyet hiyanet ve irticaa varıncaya kadar fena kullanan şekil, baskıyı öldürücü bir tazyika kadar ileri götüren şekil. Eğer bunun ikincisi birincisinin zaruri bir sonucu ise mes'uliyetin esasen mesleğe ait olacağını kabul etmek de çaresiz olur. Fakat eğer Türkiye'de hakiki bir matbuatın açılıp serpiildiğini görmek istiyorsak herhalde bunun ikisi ortasını bulmağa çalışmak lazımdır. Bu da her şeyden önce hakiki gazetecilerin kendilerine teveccüh eden bir ödevdir". Nadi, Y. Mesleki bir Uyanış: Matbuat Kongresi. (17 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

4.5.3.2.Yunus Nadi-Ahmet Emin Yalman Polemiği

1937 yılının sonları İsmet İnönü ile Atatürk arasında uzun yıllardır süren işbirliğinin sonu olarak da tanımlanabilir. Aslında bu işbirliği uzun zamandır var olan görüş ayrılıkları ile sarsılmıştır. Bunlardan ilki, İnönü'nün sonuna kadar sahip çıktığı devletçilik siyasetidir. Atatürk bu siyasetin başarısından kuşku duymuş ve bunun üzerine de İnönü'nün devletçilik siyasetinin etkisine karşılık özel sektöre yakınlığıyla tanınan Celal Bayar'ı 1932 yılında İnönü hükümetine İktisat bakanı olarak görevlendirmiştir. İkinci olarak iki devlet adamının Avrupalı devletlerle ilişkiler konusunda farklı bakış açılarına sahip olmaları, son olarak da Atatürk'ün hükümet işlerinde daha müdahaleci bir tutum içine girmesinin İnönü'yü rahatsız etmesidir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Atatürk, İnönü'den başbakanlıktan ayrılmasını istemiştir. İnönü'de 20 Eylül tarihinde sağlık durumunu gerekçe göstererek bir buçuk aylık bir izne ayrılmış ve yerine de vekâleten Atatürk tarafından Celal Bayar atanmıştır. İşte bu durumda, Ankara'da İnönü'nün izni bittiğinde istifa edeceği ve yerine Celal Bayar'ın başbakan olacağı yönünde yorumlanmıştır¹⁰⁴².

28 Eylül 1937 tarihinde Tan gazetesi Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun da değişiklik yapılacağı, seçimlerin yenileneceğine dair haberler vermesi *“devlet vesikasını tahrif edecek vaki neşriyat, memleketin umumi siyasetine dokunacak mahiyette yayın”* yaptığı gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla on gün süreyle kapatılmıştır¹⁰⁴³. Aynı gün tarihli Cumhuriyet gazetesi Tan'ın yazısına geniş bir yer vererek yaptığı haberi eleştirmiştir. Ertesi gün Anadolu Ajansı, *“Teşkilatı Esasiye kanununun tebdili mahiyetindeki yazılar ve intihabatın yenilenmesine aid rivayetler hiçbir esasa müstenid değildir.”*¹⁰⁴⁴ açıklamasında bulunmuştur.

Tan gazetesinin İsmet İnönü'nün izin süresi bittikten sonra da hükümetin başına dönmeyeceğini, yerine İktisat vekili Celal Bayar'ın kalıcı olarak geçtiği haberinden duyduğu rahatsızlığını yazısında dile getiren Nadi, bu değişim, hükümet işlerinden yorulan

¹⁰⁴² Cumhuriyetin 75. Yılı, 66.

¹⁰⁴³ Tan Gazetesi, 18 Ağustos 1938 tarihinde, Ahmet Emin Yalman'ın Atatürk'ün sağlığı hakkında yazdığı yazı gerekçesiyle de üç ay kapatılacaktır.

¹⁰⁴⁴ “Uydurma neşriyatın Ankara'daki akisleri” izin almış bulunan Başvekil İsmet İnönü'nün yerine İktisat vekili Celal Bayar'ın Başvekalet makamına tayininin takarrur etmiş olması keyfîyeti üzerine İstanbul da bir sabah gazetesi bir takım şayialar ve programlar neşrine teşebbüs etmiştir. Hakikate uymayan ve alakadarlarca çok çirkin görünen bu neşriyat hiçbir esasa istinad etmemektedir. Ankara da ortada dolaştığı söylenen bu şayiaların bizzat yazarlar tarafından uydurulduğu anlaşılmıştır.” Vaziyeti Aydınlatan, Yalanları Tekzib Eden Resmi Tebliğ. (29 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.

İnönü'nün dinlenmesini sağlayacaktır. Hem İnönü hem de yerine gelecek olan Bayar, Büyük Şef'in sevdiği kişilerdir.

*"...Bu halde bize başbakan İsmet İnönü'ye tam istirahatla sıhhat ve afiyet, yeni Başvekil Celal Bayar'a da bu yeni ve büyük vazifesinde dahi muvaffakiyetler temenni etmek vazifesi kalır. Gerek İsmet İnönü gerek celal Bayar Büyük Şefin en yakın ve en sevdiği arkadaşlarıdır. Binaelayh vukuu kararlaşan değişiklikte, siyasi bir noktai nazar farkı gibi herhangi derecesinde bir ihtilaf tasavvur etmeğe imkan yoktur. CHP'nin bir hükümetini aynı Partinin diğer bir hükümeti istihlaf etmiş olacaktır, o kadar."*¹⁰⁴⁵

Nadi, Tan'ın ortaya attığı İnönü- Bayar değişiminin, nedeninin sağlık sorunları değil, siyasi bir dönüşümü de ifade ettiği düşüncesini reddetmiş İnönü'nün Celal Bayar'ı kendi yerini almış bir rakip olarak gördüğü söylentilerini ağzına almadan ısrarla, aralarında hiçbir sorun olmadığını, bu değişikliğin aile arasında olabileceğini vurgulamıştır. İsmet İnönü'nün yerine başbakan vekili olarak Celal Bayar'ın gelmesinde bir "fevkaladelik" aramanın anlamsız olduğunu uzun yıllar memleket işleriyle uğraşan İnönü'nün 1,5 aylık istirahat isteğinin çok normal olduğunu ve *"İsmet İnönü'yü çok seven Büyük Şef tarafından gösterilmiş fevkalade bir muhabbet eseri olarak telakki etmekte bir hata" olmadığını vurgulamıştır*. Hatta İsmet İnönü eğer dinlenmeye devam etmek isterse yerine kalıcı olarak da Celal Bayar'ın kalabileceğini ve bununda hükümete kalmamayı düşünerek davranan Mustafa Kemal'in öngörüsünün bir sonucu olarak görülmesi gerektiğini, basında yazıldığı gibi Atatürk ile İnönü arasında bir tartışmanın olmadığını, belirtmek için de üç ismi de ayrı ayrı ele almıştır:

"Başbuğ" Atatürk'ün ülke yönetiminde yeni kişilerin hizmet etmesinde *"en vefakâr ve en halis sevgi hisleriyle"* hareket edip, millete hizmet noktasında gösterdiği fedakarlıktan bahsederek bu yolda *"bir muhalif fırkanın vücud bulmasına aid samimi teşebbüsü"*nün unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. *"Atatürk'ün anlayışında kendi başbuğluğu altında kendi kendini kurtaran ve kendi mükeddartını eline alan Türk milleti bir, beş, on diye sayılmaktan daha çok değerli evlatlarının iş başında kendi kıymetlerini ispat etmeleri suretile kendi kendini idare edip gidecek bir halk hükümeti olmuştur ve bunu*

¹⁰⁴⁵ Nadi, Y. Hükümet Tebeddülü Etrafında Mülâhazalar. (28 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.

tatbikatta böylece tahakkuk ettirmeğe hem mecburdur, hem de muktedir.” İşte bu son görev değişiminde olan da Nadi'ye göre, bu prensibin gösterilmesidir.¹⁰⁴⁶

Sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrılan İnönü'nün ise *“vatan ve millet sevgisini Büyük Şef'e kayıdsız, şartsız ve sonsuz bağlılıkla teyid ve takviye etmiş olan bir memleket hadimi”* olduğunu Atatürk'le beraber ve onun emrinde vatana ve millete büyük hizmetler sunduğunu, sağlık sorunlarından kaynaklanan iznin bitiminde İnönü'nün *“çok sevdiği Büyük Şef'in ve memleketinin hizmetine koşmaktan”* kaçınmayacağını yine *“Büyük Şef'in de bu kıymetli arkadaşının hayırlı faaliyetlerinden memleketi”* mahrum bırakmayacağını yazmıştır.

Nadi, İş Bankası'ndan İktisat bakanlığı görevine geçen Celal Bayar'ın, milli ekonomiyi yaratanlardan biri ve aynı zamanda *“Atatürk'ün derin görüşlü direktiflerine şahsi gayret ve meziyetlerini katarak yetiştirmiş bir devlet adamı”* olduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'ye *“en kalbi sevgi ve saygı duyguları”* ile bağlı olduğunu belirtir. Nadi, aslında yaşanan siyasal gelişmeleri görmezden gelmiş ve var olandan bambaşka bir tablo çizmiştir. Ona göre, baba şefkatine sahip *“Büyük Şef”*, aile fertleri arasında *“ailesi”* arasında asla kavgaların olmasına izin vermez. Nadi toplumda istediği *“tesanütün”* siyasette de var olduğunu göstermeye çalışmıştır:

*“Atatürk nesli ananesinde arkadaşların yekdiğerlerine muhabbet ve hürmet hisleri onların en asil faziletlerini teşkil eder. Efradı birbirine ve cümlesi Atatürke bu kadar kuvvetli bağlarla bağlı bir aile erkanı arasında bir hükümetin gidip yerine yenisinin geldiğinden bahsetmek bile abestir. Memlekete hizmet safında sadece nöbet değiştiriliyor gibi bir vaziyet önündeyiz.”*¹⁰⁴⁷

Bu kadar basit bir olayı gazetecilerin anlayamamasına anlam veremeyen Nadi, *“kendisini, sanki saklanılmış bazı sırlar keşfetmiş sanan bir gazete”* diyerek isim vermeden Tan gazetesine yönelmiş ve Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğinden gelen *“ bazı gazetelerin, memleketimizin esaslı işleriyle alakadar rivayetleri, hiçbir kontrole tabii tutmaksızın ve mesul ve salahi yetli mercilerden tahkik etmeden herhangi uzak ve yabancı bir memlekette geçiyormuş gibi ve laubali bir tarzda neşretmeleri, milletimizin yüksek menfaatleriyle hiçbir vakit kabili telif değildir ve Türk efkârı umumiyesinin böyle*

¹⁰⁴⁶ A.g.e

¹⁰⁴⁷ A.g.e.

hareketleri tasvip etmeyeceğine şüphe yoktur” diyerek resmi tebliğin bu kulaktan dolma, dedikoducu gazeteciliğe en iyi cevap olduğunu yazmıştır¹⁰⁴⁸.

Yalnız olaylar aslında tam da Tan gazetesinin yazdığı gibi olmuştur. 25 Ekim de İsmet İnönü istifa etmiş ve Celal Bayar yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Yaşanan siyasal gelişmelerin, yazdıklarını onaylamadığı Nadi, İnönü'nün istifası üzerine yeni başbakan Bayar'ı tanıtan bir yazı yazmıştır. *"Atatürk mektebinin muvaffak şakirtlerinden biri"* olarak tanımladığı Bayar'ın, İnönü hükümetini bir bakan haricinde değiştirmediyini, bunun da hükümetin siyasetinde bir değişimin olmayacağını en iyi kanıtı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁹ Nadi, İnönü-Atatürk arasında kırgınlık olduğunu ve değişimin bu yüzden olduğu söylemini reddederken oldukça "şefkatli", siyasetin mantığından uzak bir dil kullanmıştır. Nadi'ye göre bu karar, İnönü'nün *"en başlı iftihar ve saadet kaynağı"* olarak *"Atatürk'ün kendisi hakkında daim olan muhabbeti"*ni göstermektedir. İnönü de *"atasına aynı hürmet bağı"* ile bağlıdır¹⁰⁵⁰.

Aslında Nadi'nin, Tan gazetesine olan bu tepkisi, bu olayla başlamamıştır. Hükümet değişiminin yaşandığı günlerde Cumhuriyet gazetesi ile Tan arasında başlayan polemik bir süre sonra başyazarlar arasında gelişen büyük bir kavgaya dönüşmüştür. Bu dönem aynı zamanda Avrupa'da Faşist ve Komünist rejimlerin yükseldiği ve uluslararası alanın hızla İkinci Dünya Savaşı'na doğru gittiği bir dönemdir. Tan Gazetesi, Alman bakan Göbbels'in Türkiye'de *"faşizmin kollandığı"* anlamını taşıyan bir demecini sayfalarına taşıması üzerine yaşanmıştır. Cumhuriyet gazetesi, Nürnberg'de Nasyonal Sosyalist partisi kongresinde

¹⁰⁴⁸ Nadi, Y. Tam yerinde ve Zamanında Bir Tebliğ. (29 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁴⁹ Cumhuriyet, Yine Tan'ın reklamını yaptığı ve Sabiha Sertel'in yazılarının yayınlandığı Fransızca bir derginin "Voix Européennes (Avrupanın sesi)" varlığından ve bu dergiye İstanbul'dan gönderilmiş bir haberden bahseder: "Dergide İsmet İnönü'nün istifasının sathi bir şey olmadığı, memleketin dahili ve harici siyasetinde büyük bir değişikliğe işaret olduğu uzun uzadıya yazılıyor. Yani "Tan" gazetesinin on gün kapatılmasını icab ettiren palavraların hepsi, memleketin içinde bir nifak varmış gibi, Avrupa'ya da kabul ettirilmek isteniyor." görülüyor ki bize saldıranlar, içeride ve dışarıda boş durmuyorlar. Şimdi niçin İsmet İnönü'nün çekilmesinden istifade ederek memleket içinde panik uyandırmaya çalıştıkları, niçin bizi Avrupa'ya Kemalist çehremize hiç benzemeyen bir şekilde tanıtmaya uğraştıkları, niçin rejimin en büyük gazetelerine iftira attıkları anlaşılıyor, değil mi? "Acaba bu vesikalara ne buyuracaklar?", (22 Birinciteşrin 1937) Cumhuriyet; "...Memleket içinde karışık bir hava yaratmağa çalıştıkları için, çok değil daha on beş gün evvel kafalarına çarpan cezadan uslanmayan bu zavallı adamlar, medrı maişetleri olan "bulanık hava" siyasetinden bir gün bile vazgeçmeyeceklerini kopardıkları bu yaygara ile göstermişlerdir. . Fakat Türk demokrasisi sandıkları gibi sağa sola çekilebilecek, bazıları nafakalarını temin etsinler diye memleketin içinde bulanık hava yaratılmasına tahammül edebilecek köhne, aciz demokrasilerden değildir. Bizim demokrasimiz milli ahengi bozmağa çalışanlara derhal hadlerini bildirmeğe muktedirdir. Hakiki demokrasi de budur." "Propagandayı Yapan Kimdir?: Komünistler davaya Fesat Karıştırıyorlar". (22 Birinciteşrin 1937) Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁵⁰ Nadi, Y. Celal Bayar Yeni Başbakan. (27 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.

Göbbels'in kullandığı *"davamız, Lehistan'da, Avusturya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da ve Türkiye'de muvaffakiyetle yürümektedir."* demecinin bir ay sonra basında tekrar yeniymiş gibi gündeme getirilmesine sanki *"bütün sayılan bu memleketler Nazi olmuştur"* gibi bir anlam çıkartan Tan yazılarını eleştirmiştir.

Cumhuriyet gazetesindeki imzasız yazıların vurguladığı temel nokta *"Kemalizm'in hiçbir rejimden etkilenmeyecek kadar sağlam ve kendine özgü"* oluşudur:

"...asrımızın modası olan parti kavgalarını ortadan kaldırarak her cereyanın fevkinde milli irade birliğini yaratan Kemalizm'in Hitler rejiminden çok daha evvel kurulduğunu, başta Hitler olmak üzere bütün dünya bilirken sebebi anlaşılmayan ürpermeler geçirerek vay bizi faşist sanıyorlar, tavsiye etsinler, tarziye versinler... Kemalizm, Sovyet Rusya ile mücadele eden bir rejim değildir ki faşist olsun; kapitalizmi yıkmak gayesini gütmeyiz ki komünist olsun. Kemalizm her rejimle dost geçinebilecek ve hiçbirisiyle mücadeleye gerek görmeyecek kadar olgun, kuvvetli ve asildir. Bunu Hitler de, Göbbels'te bilir."

Yine bu tartışma da Tan gazetesinin ülkede faşizm propagandası yapıldığı ve bununla ilgili broşürler dağıtıldığı yönündeki iddialarına karşılık, Cumhuriyet gazetesi, faşizm broşürleri, basılıp basılmadığını bilemeyeceklerini, ama basılıyorsa da Matbuat kanunun çizdiği sınırlar çerçevesinde olacağını belirtmiştir. *"Matbuatın Almanya'dan da İtalya'dan da, Sovyet Rusya'dan da çok daha serbest olduğu bir memlekette dünya fikir cereyanları hakkında neşriyat yapılması kadar tabii ne olabilir?"* diye sorduktan, esas "Tan ve yazarı Sabiha Sertel'in komünist propaganda yaptığını ileri sürmüştür"¹⁰⁵¹.

Nadi, bu tarihe kadar kendi imzasıyla yazı yazmadığı bu tartışmada suskunluğunu tam da hükümet hakkında iddiaların yoğunca yaşandığı bir dönemde bozmuştur. Üslubu da Arif Oruç ile polemiginde olduğu gibi sert ve suçlamaları da aynı konular üzerindendir.

¹⁰⁵¹ Bir Nutuk Üzerine Koparılan lüzumsuz gürültüler. (18 Birinciteşrin 1937). Cumhuriyet, 1. Kendilerini "faşizmin avukatlığını" "yapmakla suçlayan Tan gazetesine sert bir şekilde cevap vermiştir. "Bu yaygaradan amaçları, eskiden beri alet oldukları komünizm propagandasını gizlemektir." Yazıda, Türkiye'de bir faşizm tehlikesi olmadığı, eğer olsaydı zaten Cumhuriyet gazetesinin bunun karşısında olacağı belirtilmiştir: "Kemalizmin hiçbir yabancı propaganda tarafından ürkütülemeyecek kadar kudretli ve sağlam olacağı belirtilmiştir. Yoksa sadece mevhum faşizm propagandacılarına karşı değil, aynı zamanda senelerden beri sinsi bir şekilde içimizde çalışan teşkilatlı, müseccel komünist yordakçılara karşı da bayrak açardık."

Sabiha Sertel'in neden hep tarihi maddecilikle ilgili çeviriler yaptığı sorgulanmış ve bunun altında aslında Tan'ın ve yazarlarının "komünist" olduğu vurgulanmıştır. Yazı bir tavsiye ve küçük bir tehdit ile bitmiştir: *"medeniyet yaratmak yolunda ilerleyen Atatürk Türkiyesinde lüzumsuz patırtılar çıkarmalarını tavsiye ediyoruz. Teşkilat-ı esasiye kanununa nazaran hepsi Türktürler. Kanunun kendilerine bahşettiği bu haktan azami şekilde istifade ederken, ona layık olmayı daima göz önünde bulundursunlar. Burası Almanya olmadığı gibi, Patagonia da değildir. Burada adamlar propagandalarından korkulduğu için değil, milli ahengi bozdukları için cezalandırılırlar."* Propaganda yapan Kimdir?. (20 Ekim 1937), Cumhuriyet, 1.

Nadi, Yalman için *“bücür boylu”, “mendebur hüviyetli”, “solucan” “vatan haini” “alçak herif”, “pespaye”, “alçak”, “Çıfıt”* gibi ithamlarda bulunmuştur. Yalman'ın geçmişinde irtica taraftarı olduğunu ve rejime düşmanlıktan İstiklal mahkemesinde yargıldığını belirterek onu *“dönme”* olmakla¹⁰⁵² ve rejime olan bağlılığında samimi olmamakla suçlamıştır.¹⁰⁵³ Yalman'ın *“İstiklal Mahkemesinden beraat ettim”* savunmasına *“ Alicenab mahkeme senin gibi ciğeri beş para etmez bir mahlukla fazla meşgul olmağa lüzum görmiyerek sadece çetrefil kalemini kırmakla iktifa etmişti de onun için değil mi?”*¹⁰⁵⁴ sözleriyle karşılık vermiştir.

Nadi, kendisi hakkında *“Siyasi nüfuzunu menfaat için kullanan, şüpheli işlerden para aldığı söylenen yegane belalidan hesap aramak lazımdır.”* diye yazan Yalman'ı aslında söyledikleriyle kendisine değil *“inkılaba, rejime hücum”* ettiğini ifade etmiştir:

*“Onun iddiasına göre, ben inkılab rejiminin dürüstlüğüne uymayan bir sürü işler yapan bir adammışım. Açıkça demek istiyor ki Yunus Nadi yıllardır bu işleri yaptığı halde, inkılab ve rejim bütün bu karışık işlere Devlet, Parti, inkılab, rejim sesini bile çıkarmamıştır.”*¹⁰⁵⁵

Cumhuriyet rejiminin *“en azimli ve en kuvvetli müdafilerinden”* biri olarak kendini tanımlayan Nadi, yazısında kendisine yapılan hakaretlere karşı mahkemeye başvurmayı düşünmüş, fakat kendisinin de olayların hiddetinden şiddetli şeyler yazdığı için, mahkeme de bir takas olabileceği için vazgeçtiğini, söylenecek bütün sözler söylendiği için, artık bu tartışmalarda en doğru kararı verebilecek olanın Efkar-ı umumiye olduğunu belirterek kararı halka bırakmıştır. Nadi, yapılan bu tartışmaların boşa yapılmadığını, Kemalizmi savunanların bu düşmanları her zaman fark edip halkın huzuruna çıkaracağını vurgulamıştır¹⁰⁵⁶.

Demokrasinin en temel ayaklarından biri olan basın özgürlüğü, basın üzerinde kontrol ve denetimi artıran bu yasayla yok sayılmış ve muhalif basının yaşamasına izin verilmemiştir. Cumhuriyet ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki kopuş ve süreklilikler

¹⁰⁵² Temelde Yalman'ın Türk olmadığına bir dönme olduğuna bu yüzden vatanın sevmeyeceğine vurgu yapılmaktadır. *“rengi, dini, ırkı ve meşrebi bozuk bu adam”* bizden olmayan adam, Atatürk nutkunda zaten ne olduğunu anlatmıştır(s.3). Nadi, Y. Büyük Şefin “nutuk”unda dönmenin mahiyeti. (25 Birinciteşrin 1937). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁵³ Nadi, Y. Ahmed Emin Yalman'a. (22 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁵⁵ Nadi, Y. Müfteri, şimdi de inkılab ve rejime saldırıyor. (26 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁵⁶ Nadi, Y. Efkarı Umumiye Hükmünü Vermıştır. (27.Birinciteşrin.1937). Cumhuriyet, 1.

üzerinden düşünülecek olursa, bu sürekliliklerden belki de en önemlilerinden birisi “hür ve eleştiri yapabilen bir basın” var olmasına izin verilmemesidir. İktidarın basın faaliyetlerini kontrol etme isteği Osmanlıdan mirastır. Rejim, “Basının yola getirilmesi”¹⁰⁵⁷ anlamına da gelen Basın Kanunu’nu hazırlayarak, eleştiren, denetleyen, muhalefet eden bir basın istememiştir. Basın aslında Cumhuriyet’in hedefine koyduğu Batılı değerlerden nasibini almamış ve Osmanlıdan kalma süreç devam etmiş, iktidar hem muhalif basını bir tehdit olarak görürken, kendi yaptıklarını onaylayan ona kamuoyunu hazırlayan bir basın kurmak istemiştir. Matbuat kanunu da basına yenilikler ve özgürlükler tanımak için değil, iktidarın kendisine karşı olan muhalif basını kontrol altına almak için düzenlenmiştir.

Tunçay, Tek parti döneminde basının iktidarın istediği şeyleri yazdığını belirtir¹⁰⁵⁸. İşte bu noktada Anadolu basınına temsil eden Nadi’de rejimin misyonerliğini üstlenmiştir. Atatürk’ün isteğiyle kurduğu gazetesıyla muhalif İstanbul basınının karşısına çıkmış ve yapılan her yeniliği, halka anlatmış ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. SCF’nin kapanması olayında da görüldüğü gibi, gazetesini tamamen iktidarın silahı olarak kullanmıştır. Rejimin korunması endişesi ve halkın kandırılmaya uygun yapısı Nadi’nin en büyük korkularını oluşturmuştur. Bu yüzden gazetesini “masum halkı “zehirleyecek fikirlere engel olacak, “milli birliği” sağlayacak fikirleri halka aktaracaktır. Aslında burada vurgulanan halkın cehaleti, her fikrin basında tartışılmayacağı sınırını da getiriyordur. Rejimin basına tanıdığı özgürlük, evrensel normlara göre değil, halkın bilgi seviyesine göredir.

Hem basın kanunu hem de Cumhuriyeti koruma kanunu ile rejim ancak kendini güvende hissetmeye başlamıştır. Bunda en önemli payda basının susturulmuş olmasıdır. Nadi’nin hem muhalif basına hem de muhalif partilere bakışı aynıdır: kötülük kaynağı. Basın özgürlüğünü kötüye kullanan “zararlı düşüncelere” sahip bu insanlar toplumda yaşanan tüm isyan ve kavgalardan sorumludur. Eleştiri ve fikir özgürlüğü adına milleti eski düzene döndürmek isteyen olaylar yaşanmıştır: Menemen ve Şeyh Sait gibi. Bunların Batı’da olabileceğini, fakat oradaki halkın belli bir seviyede olduğu için ne okuduğunu bildiği ve demagojiye kanmayan “rüştünü ispat etmiş” bir halk olduğu için, toplumda böyle şeyler yaşanmamaktadır. Demokrasiyi yerleştirmek değil, rejimi yerleştirmek kaygısı

¹⁰⁵⁷ Tunçay, 2005, 293.

¹⁰⁵⁸ Age, 294.

taşıyan Nadi, muhalif basına karşı tahammülsüzlüğünü, vatan hainliği üzerinden işlemiştir. “Bir vatan haini nasıl olurda gazete çıkarır” söylemi muhalif partilere bakışıyla benzerdir. Aslında muhalif basına karşı bir ötekileştirme söz konusudur. İnkılap ve devleti koruyan taraf ile geçmiş, kökenleri bozuk muhalifler. Nadi’nin, “inkılap ve inkılap fırkasının müdafii bir gazetecisi olarak...” inkılap gazeteciliğine atfedilen önemi kendini açıkça göstermiş ve evrensel demokrasi kurallarının “inkılap devrinde “değil “normal millet hayatları”nda geçerli olacağını belirterek “rejimin yerleşmesi ve korunmasını” sağlama yolunda çalışmıştır. Basın Kanunu’nun görüşüldüğü gün meclis te yankılanan söz aslında, dönemin siyasal atmosferini de en iyi şekilde gösterir: *“İnkılabın yürümesine mani olacak hürriyet olamaz”*¹⁰⁵⁹.

4.5.4. CHP ve Yunus Nadi

Nadi hakkında, dillendirilen “Kemalizm’in misyoneri” nitelendirmesini, özellikle muhalefet ve basın konularında sergilediği tavırla sonuna kadar hak etmiştir. Althusserci bir söylemle “devletin ideolojik aygıtlarından” biri olan gazetesi rejimin yapmak istediği yenilikler için kamuoyu hazırlarken, özellikle muhalefet gibi konularda ise halkı “zehirli” söylemlerden uzak tutup, “masum halkın” kandırılmaması için muhaliflerle kendi tabiriyle “büyük bir mücadele” başlatmıştır. Nadi için korunması gereken “rejim”dir. Rejimi kuran “Mustafa Kemal” ve “milletin partisi olan CHF” dir. Hem siyasal hayatta hem basın hayatında da özgürlüğün sınırını, evrensel normlar değil “rejim korunması” fikri belirlemiştir. Mustafa Kemal’in kurduğu partinin de ideolojisi dünyadaki hiçbir rejimin ideolojisine benzemeyen “sadece kendisine benzeyen Kemalizm”dir. Aslında CHF başlığı altında Nadi’nin Mustafa Kemal’e, Kemalizm’e ve demokrasiye olan bakış açısı da analiz

¹⁰⁵⁹ Fikir Şekaveti İstizahının Münakaşası. (6 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 4. Mecliste söz alan Mazhar Müfit şu sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır: “Hürriyeti matbuat bu mudur? (Kahrolsun sesleri). Evet hürriyeti şahsiyemiz vardır, biz demokratız, amma bizim demokrasimiz başka bir demokrasidir. Tarihin hiç bir millete yazmadığı bunca felâketlerden, bunca ıstıraplardan, bunca elemelerden sahte hürriyetin cinayetlerinden, en nihayet büyük harbi umuminin tecrübelerinden istihraç ettiğimiz bir demokrasiyi biliriz. Bizim bildiğimiz demokrasi budur (Bravo sesleri). Biz demokrasiyi; vatanın saadet ve selâmeti için vatandaşın refah ve saadeti için önümüzde yürüyen Büyük Gazinin demokrasisini biliriz (Bravo sesleri, sürekli alkışlar). Efendiler; biz işle memleketi saadete, vatandaşı refaha sevkeden bir mektebin evlâtlarıyız. Bir meslekin salıklarıyız. O mektep de Kemalizmdir. Biz Kemalistiz efendiler; biz ancak ve ancak Kemalizm mektebinin evlâtları, serbest!”

edilebilir. Nadi için millet, hükümet, parti ve şef aynı anlamda ele alınan birbirinden bağımsız olarak anlamlandırılması imkansız kavramlardır.

Nadi'nin CHF konusunda vurguladığı üç temel nitelik çerçevesinde görüşleri değerlendirilebilir. Öncelikle "şerefli bir tarihe" sahip, Milli Mücadeleyi başlatan, Kurtuluş Savaşını yürüten Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varisi olan Mustafa Kemal'in kurduğu "inkılabın ve milletin" partisi olan ve bu anlamda da milletin kendisi olan CHF; ikinci olarak CHF'nin ve rejimin ideolojisi olan "*sınıf ayrımını*" reddeden, "*milli birlik ve tesanüd*"ü "yekpare vatan" söylemiyle birleştiren "*Kemalizm*"; ve son olarak da sahip olduğu bu özellikler de "*kimselere benzemeyen*" Avrupa'nın demokrasi hastalıklarından uzak duran, bir anlamda da biricik olan rejimin "kendine özgülüğü"dür.

SCF deneyimi, sonrası dönemde siyasal alanda en öne çıkan tartışmalardan biri Kemalizmi ideolojileştirme çabaları olmuştur. Özellikle Kadro ve Ülkü dergileri ve bununla beraber de özellikle -halkçılık bölümünde bahsedilen- Recep Peker'in İstanbul Üniversitesinde verdiği "*İnkılap Dersleri*" ile Kemalizm'in prensipleri belirlenmeye ve ne olduğu tanımlanmaya çalışılmıştır¹⁰⁶⁰. Nadi, Kemalizm'i, ideolojileştirme çalışmalarına pek sıcak bakmamış, "ferdi sıfır" gören devletçilik anlayışını¹⁰⁶¹ tasvip etmediği Kadro dergisinin de bu çabasını gereksiz bulduğuna dair bir yorumda bulunmuştur:

*"Türk inkılabının derin manaları henüz hakkile tesbit olunmuş değildir ve hatta bunları tesbit edebilmekten henüz çok uzağız... bu kadar şümüllü bir hareket bu kadar kısa bir zaman zarfında etrafılaye tayin ve ifade edilmiş olunmuş olamaz."*¹⁰⁶²

¹⁰⁶⁰İnkılap Derslerini sadece Recep Peker vermemiştir. Onunla beraber, bu dersler, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Hikmet Bayur ve Yusuf Kemal Tengirşek tarafından da verilmiştir. Bu ideolojileştirme işinin kitap halini almış biçimleri ise: Alp, T. (1936). Kemalizm. İstanbul. ; Aykut, M. Ş. (1936). Kamalizm. İstanbul. ; Engin, S. (1938) Kemalizm İnkılabının Prensipleri. İstanbul.

¹⁰⁶¹Nadi, Kadro dergisiyle fikir ayrılığı yaşayan Ahmet Ağaoğlu'nun "Devletçilik ve Fertçilik" adı altında bir dizi makalesinin gazetesinde yayınlanacağını duyurduğu yazısında Kadro dergisi için "...Kadro dergisinin belli başlı fikirlerinden biri olan devletçilik, CHF'nin anladığı dereceden çok ileri ve adeta ferdi sıfır haddine indiren bir şekil addediyor" diyerek, Kadro'nun devletçilik anlayışını kabul etmediğini belirtmiştir. Nadi, Y., Devletçilik ve Şahsi Teşebbüs. (11 Teşrinisani 1932). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁶²Nadi, Y. Fikirde ve San'atta İnkılapçı Hamleler İstiyoruz. (28 Temmuz 1933). Cumhuriyet, 1. Peyami Safa, "Bana Kalırsa" adlı köşesinde "*İnkılâbımızın İdeolojisi*" başlığıyla yazdığı yazıda bu dönemin atmosferini de vermiştir. Gazetede "inkılabımızın ideolojisi ne olabilir?" tarzında bir anket açılmasını teklif eden bir köy muhtarından aldığı mektuptan bahsederken Safa, müsait oldukları takdirde yerine getirebilecekleri bu arzunun en büyük ihtiyaç olduğunu, "...Evet İnkılabımızın ideolojisi ilmi tarzda yapılmamış olduktan başka başyazarımızın dediği gibi "*Türk İnkılabının derin manaları henüz hakkile tesbit olunmuş değildir ve hatta diyebiliriz ki bunları tesbit edebilmekten henüz pek uzak bulunuyoruz.*" Nadi'nin yazısını da alıntılararak belirtmiştir. (29 Temmuz 1933). Cumhuriyet, 3.

Nadi, Kemalizm'in prensiplerinin peşine düşmek yerine rejimin korunmasını önemsemiştir, aslında birçok yazısında vurguladığı gibi, "rejimi korumak" işi de "zehirli" görüşlere neden olan, muhalefeti kabul etmemektir. Muhalefet, mesela "neden demiryolları yaptın?" dememelidir. Muhalefetten beklenen esas görev, "neden daha çok demiryolu yapmadın?" demek olmalıdır. Nadi, muhalefetin eleştiri ve denetim görevini bu şartlar altında kabul etmiştir. Rejimi, milletin partisi olan CHF koruyacaktır. Bunun içinde cumhuriyet neslinin yaratılması yeterlidir. Bu eğitim anlayışı CHP'nin 1935 Parti Programında da yer almıştır.¹⁰⁶³ Bunun için en önemli şey "vatandaş eğitimi/terbiyesi"dir. Rejimin ilkeleri köylülere/halka ancak eğitilen vatandaş ve öğretmenler aracılığıyla anlatılabilecektir. Nadi, fırkanın gençlere verdiği önemi, onların eğitimi için öğretmenlere büyük iş düştüğünü amacın okullarda sadece okumak yazmak olmadığını vurgulamıştır:

*"...Mektepçilikten maksat sadece okuyup yazmak öğretmek değildir. Maksadımız bu vasıta ile cemiyet hamurunu yoğurmak ve istediğimiz daha iyi kalıplara koymaktır. Bu, takip ettiğimiz maksatta ideal lüzumunu zaruri kılan bir anlayıştır. İçtimai işlerde bir adamın ideali olmaz. İdeal millet efradı arasında müşterek bir maldır."*¹⁰⁶⁴

Halk, eğitilerek cehaletten kurtarılmalı, muhalefetin yalanlarına inanmasına engel olunmalıdır, bunun içinde yapılacak, şey Kemalizm'in prensiplerini halka ulaştırıp, benimsetmektir. Böyle bir çabaya gerek duyulma nedeni muhalefetin toplumda gördüğü büyük desteğin rejimin kendisini halka anlatamadığı, onunla bütünleşemediği kaygısıdır. Bu kaygı hatırlanacağı gibi daha sonra Halkevleri'nin açılmasına da zemin hazırlayacaktır. Mustafa Kemal, SCF deneyimi sonrası çıktığı yurt gezisinde gençlere seslendiği konuşmasında işte bu "halka ulaşmak, rejimi onlara anlatmak" gerekliliğine de "düşüncelerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek zorundayız" yine diğer bir konuşmasında da "..cumhuriyetin gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet

¹⁰⁶³ CHP'nin ana vasıfları, Milli talim ve terbiyede esas düsturlarımız bunlardır: "Maarif siyasetimizde temel taşı cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün nispeten daha çok çocuk vatandaş okutacak...program takip olunacaktır. Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik inkılabçı vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimama noktasıdır. Fikri olduğu kadar bedeni inkişafa da ehemmiyet verilecektir." (7 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 4. ayrıca bkz: Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935, Ankara, Ulus Basımevi.

¹⁰⁶⁴ Nadi, Y. Umumi Kongreye Hazırlık. (18 Mart 1931). Cumhuriyet, 1. Nadi, kendisiyle aynı fikri paylaşan dönemin Fırka genel sekreteri Peker'in de görüşlerine yazısında yer vermiştir: "...Bir ulusun her zorluğa göğüs verecek bir olgunluğa erişmesi için klasik terbiyeden başka yığına devamlı ve yeni Türkiye'nin ileri gidişine uyar bir halk terbiyesi vermeği çok gerekli buluyoruz. Bunun için halkevleri, halk kürsüleri, halk hatipleri kurumlarını kuvvetlendireceğiz."

prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayınız."¹⁰⁶⁵ vurgu yapmıştır.

İşte bu düşünce çerçevesinde CHF'nin 1931 kurultayı¹⁰⁶⁶ öncesi Recep Peker'in Fırka genel sekreterliğine getirilmesi de bu düşüncenin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Bu kurultayda Recep Peker'in de öncülüğünü yapacağı rejimi halka benimsetmek için "Halkevleri" açılması kararı alınmış ve 1932 yılında bu düşünce gerçekleştirilmiştir. Yine 1935 kurultayında ise öncekinden farklı olarak, 1936 yılında yaşanacak devlet-parti özdeşliği vurgulanmıştır. Kemalizm'in herkesten farklılığı ve özgünlüğü üzerinde durulmuştur. Bunun içinde Kemalizm'in halka benimsetilmesi için özellikle kitap, dergi gazete gibi araçların kullanılması gerektiği fikri üzerinde anlaşılmıştır. Kemalizm'in prensipleri ve ideolojisini oluşturmak üzerine yazılan kitaplar bu fikirden yola çıkmıştır¹⁰⁶⁷.

Nadi, tüm yazılarına hakim olan CHF'ye karşı bakışındaki temel düşüncesi, CHF'nin "bir inkılap ve millet partisi" olması ve başka ülkelerdeki partilere ya da despotik tek partilere benzetilmemesi gerekliliğidir. Çünkü Ona göre, Kemalizm ne kadar "bize özgü" ise CHF'de "kimseye benzememektedir":

¹⁰⁶⁵ Trabzon'da Bir Konuşma, 28 Kasım 1930, s.770; İstanbul'da Türk Ocağında Bir Konuşma, 18 Aralık 1930, s.771. Atatürk'ün söylev ve Demeçleri ; Mustafa Kemal'in bu beklentisi, en net biçimde Halkevleriyle aydınlardan beklenirken 1935 Programında gençlerden de beklenmiştir. Parti bir inkılap müzesi kuracaktır. Türk gençliğinin "başı onları temiz bir ahlak, yüksek bir yurd ve inkılab aşkı içinde toplayacak milli bir teşkilata bağlayacaktır. Bütün Türk gençliğine neşe ve sıhhatlerinin nefesine ve millete inanlarını besleyecek beden terbiyesi verilecek ve gençlik inkılabı ve istiklal şartlarıyla yurdu müdafaa etmeği en üstün vazife telakki eden ve bu vazifeyi yerine getirmek uğrunda her varlığı tutan bir zihniyetle yerleştirilecektir". (7 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁶⁶ Kemalizm'in ilkeleri, ilk kez 1931 Parti Kurultayında "altı ok" adıyla yer alarak resmîyet kazanmıştır. Bkz: CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul devlet Matbaası. 1935 Parti kurultayında ise, "Kemalizm'in tanımı ilk kez yapılmıştır. Chp'nin parti programı verilir: "...partiye esas olan bütün bu prensipler Kemalizm yoludur". Programın birinci kısmında yer alan "Vatan, Millet ve Devletin esas teşkilatı"ndan bahsedilir. Millet, dil, kültür ve mefkure birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai bir bütündür. Amme hukuku kısmında, yurddaşların ferdi ve içtimai hürriyeti, müsavat, masuniyet ve mülkiyet haklarını mahfuz bulundurmak partimizce ehemmiyetli esaslardandır. Bu hakların sınırı devlet varlığı, otoritesi içindedir. Ferdin ve hükmi şahsiyetlerin faaliyeti umumi menfaatlere aykırı olmayacaktır." (7 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 4.

¹⁰⁶⁷ Parla, 1992. 34; Gazete, "Kemalizmin İnkılabının Prensipleri" kitabının yazarı, Saffet Engin'in eserini, "memlekette inkılap fikriyatının mühim bir boşluğunu" dolduracak bir eser diye tanıtır. Kemalizmi çocuklarımıza, inkılabımızın esaslı manasını ve temsil ettiği yeni hümanizma ahlakın temelini anlatmak suretile onu tam olarak sevdirmek ve benimsetmek mümkün olacağı gibi, her türlü cereyanlara karşı da onları sağlam fikirli yapmak bu sayede mümkün olacaktır. "İnkılabın Prensipleri", 16 Ağustos 1936, Cumhuriyet Tekin Alp'in yazdığı kitap, Cumhuriyet gazetesinde "Türk inkılabının ideolojisini onu dünya devlet sistemlerinden ayıran bariz hususiyetleri hiçbir eser bu kadar vazih anlatmamıştır" sözleriyle yer almıştır. "Kemalizm. (7 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

"Cumhuriyet Halk fırkası inkılapçı bir fırkadır ve cumhuriyetçilik ve laiklik bu inkılapçılığın içindedir. Daha ziyade siyasi olan bu cephe münakaşaya mahal yoktur. Fırkanın diğer vasıfları, esasen halkçı olan fırka iktisaden mutedil devletçidir, sınıf mücadelelerine katiyen muarız olarak iş bölümünde milletin tesanütüne istinat eder.."¹⁰⁶⁸

1931 Kurultayından önce seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasını, CHF'nin hakkında yapılan haksız dedikoduları (SCF'nin eleştirileri) boşa çıkarmak, için millete döndüğünü, yani milletin partisi olan CHF'nin aslında kendisine döndüğünden bahisle "bu dedikoduların altında kalmak istemeyen CH F milletin hakimiyetine müracaat ederek vaziyete onun hakem olmasını istemeğe karar vermiştir. Biz bu milletin selametinin bu düsturun yürümesinde olduğuna kani insanlarız. Bu kanaatimizin ifadesi de son aldığımız karardadır. Demek oluyor ki söz milletindir."¹⁰⁶⁹ diyerek vurgulamıştır.

CHF'nin üçüncü büyük kongresinin açılışından izlenimlerini paylaşan Nadi, en önem verdiği konunun Mustafa Kemal'in, CHF'nin lideri olduğu gerçeğinin altını çizmiştir:

"İstiklal ve İnkılab namına memlekette vucuda gelen harikulade tekamüller onun sevk ve idare ettiği fırkanın eserleridir... Büyük Türk milletinin timsali olan Gazi, her şeyden evvel vatan ve milletin şeyda aşığıdır... Denilebilir ki Gazi bugün bu pek tabii vaziyeti ile kendisini, fırkasını, vatanını, milletini en sahih ve samimi anlayış şekilleriyle göstermiş oldu. Filhakika bu büyük milletin bu büyük çocuğu işte budur. ..Böylece şeflerin idaresindeki fırka sektor bir parti sayılamaz. Adı üstünde o Halk Fırkasıdır, yani bütün Türk milletinin Fırkası...."¹⁰⁷⁰

Nadi'nin, CHF'nin bilinen tek partilerden farklı olduğuna olan vurgusu, rejimin kimseye benzemezliği görüşüyle paraleldir. Ona göre, Türkiye'de henüz burjuvazi sınıfı oluşmadığını, oluşmadığı içinde, ne farklı fırkalardan ne de sınıf mücadelelerinden bahsetmenin doğru olmadığını savunan "maddiyatçı tarih nazariyelerine" katılmak

¹⁰⁶⁸ Nadi, Y. Yeni Meclis Nelerle Uğraşacak. (5 Mayıs 1931), cumhuriyet, 1.

¹⁰⁶⁹ Nadi, Y. Söz Milletindir!. (10 Mayıs 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁷⁰ Nadi, Y. Büyük Gün, Nadi Beyin İntibaları. (11 Mayıs 1931); Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1. Nadi 1927 yılında Mustafa Kemal'in "Nutuk"unu okumak için İstanbul'a gelişini bu kadar coşkuyla karşılanmasını ve adayların bu kadar ittifak içinde oluşunu Türk milletine has sebebi ve manalara dayandırmıştır. CHP başka ülkelerdeki fırkalardan farklıdır. O bir "istiklal ve inkılap fırkası"dır. "Büyük rehber ve halaskar Gazi ise hem fırkanın hem bu vatan ve milletin münşisi ve mübdii" dir. İşte milli muvaffakiyetin büyük sırrı, halkın Gazi'ye ve fırkasına sonsuz güveni ve inancıdır.. Milletle rehberlerinin ve güzidelerinin garezsiz ve ivazsız, gılsız ve gışsız (kin ve hilesiz) müteakıl bir itimat ve ittihat ederek elele yürümeleri..". Milli Muvaffakiyetin Sırrı. (3 Eylül 1927). Cumhuriyet, 1. Yazının imzasız yayınlandığını belirten, Tunçay, fakat yazının Yunus Nadi tarafından yazıldığının "besbelli" olduğunu ifade etmiştir. Tunçay, 2005. 182.

mümkün değildir: "...Biz tarihte teessüs eden fırka farkları ile sınıf mücadelelerinin acınacak bir iflasa sürüklendiğini gördükten sonra milletimiz için içtimai ve siyasi prensip olarak cidali değil, tesanüdü kabul etmişizdir." işte bu nedenle "...Türk milletinin hemen umumi heyetini kavrayacak bir ulüvvücenapla (sevgiyle) kanatlarını bütün memleket üzerine yaymış olan" CHF bu kadar derin ve kuvvetli bir temele dayanmaktadır¹⁰⁷¹. Nadi bu görüşünü 1935 Parti kurultayı süresince yazdığı yazılarda da tekrarlamıştır.

Nadi'ye göre Mustafa Kemal, kurtuluş ve inkılapla beraber, vatana büyük bir eser daha hediye etmiştir:

*"Cumhuriyet Halk Fırkası". Fırkamız kurtuluşun ve inkılapların hem tarihi, hem teradisidir...denilebilir ki Gazi'nin fikrini ebedileştirecek en mükemmel eser, bugün CHF ünvanını taşıyan bu milli manzumeden ibarettir. Ne mutlu ona yürekten bağlı olan vatandaşlara...fırkamız İnkılapçı Türkiye'nin hayatıyla o kadar karışıktır ki Türk milletinin bütün istikbal hayatında onu bundan ve bunu ondan ayırt etmeğe imkan olmayacaktır. Fırkamız düne ait şerefi için sadece: Ben Gazi Mustafa Kemal'in fırkasıyım! dese akan suları durduracak bir söz söylemiş olur...derlerki siyasi fırkalar varlıklarını cemiyetin öz hayatının derinliklerine istinat ettirdikleri kadar sağlam ve kuvvetli olurlar. CHF hayata Türk milletinin kurtuluş ve inkılap hareketleri içinde yoğrula yoğrula doğmuştur. O inkılapçı Türk milleti hayatının en canlı ve en şanlı tezahürüdür. Bu itibarla memleketimizde milli mefhumunun en sadık ifadesini fırkamız teşkil eder denilmekte hiçbir hata yoktur.*¹⁰⁷²

Nadi, CHP'nin sadece adının parti olduğunu, kendisinin parti sözcüğünün bilinen anlamına göre ondan ileri ve ondan başka bir şey olduğunu, birçok Avrupalının "sizde bir parti var, siz ülkenizi ve ulusunuzu bir parti ile yürütüyorsunuz" dedikleri zaman onların sadece işin görünüşüne baktıklarını ve gerçekliği görmekten uzak bulunduklarını ama bu söylemlerinden dolayı onları suçlamayacaklarını ifade etmiştir.

"...Çünkü onlar partiyi kendi aralarında alışılan şekillerde düşünüyor ve anlıyorlar ve ondan dolayıdır ki onların birçoğu bir parti ile ülke idaresine akıl erdiremiyorlar bile. Bunda haksız değildir. Eğer bizim partimiz, Avrupa memleketlerinin bildiği partilerden biri olsaydı o zaman gerçekten tek parti ile ülke idaresi her akla kolay kolay sığmaz bir iş olurdu. Ancak bizim partimizin anlamı onların anlayabilecekleri parti anlamlarından başka bir şeydir. Bizim partimiz Türk ulusuna mal olmuş ve bu yolda hep ulusa dayanarak gördüğü büyük işlerle ulusal benlik almış bir partidir. Türk ulusu CHP adı altındadır ki acuna şaşkınlıklar

¹⁰⁷¹ Nadi, Y. C. H. Fırkası Grubunda Hizip teşekkülü efsanesi. (26 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁷² Nadi, Y. Cumhuriyet Halk Fırkası. (30 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.

*veren en büyük işleri başarmıştır. Hepsi tek yüzyıla sığamayacak büyük büyük devrimler hep bu Partinin bayrağı altında yuğurulabilmiş, yapılabilmıştır. İnkılapların hepsi ulusun öz malı olduğuna göre- Büyük Önder başta bunların hepsine kılavuzluk etmiş olan bu Partiyi, post kavgası amacıyla yürüyen herhangi bir Avrupa partisine benzetmek olur mu hiç?.. Bu parti mi? Siz buna parti diyebilir misiniz? Bu parti değil, bu Türk ulusunun kendisidir. Yabancıların anlamadığı nokta işte buracığdır."*¹⁰⁷³.

sözleriyle siyasal hayatın en önemli unsurları olan siyasal partileri "post kavgası" amacıyla olmakla suçlayıp reddeden Nadi, bunu demokratik bir düzen için eksiklik olarak değil aksine "Batı'nın hastalıklarından korunmak" olarak ifade etmiştir.

Kurultayda da bu gerçeğin yeniden ortaya çıktığını belirten Nadi'ye göre, Cumhuriyet'in ortaya koyduğu başarılar, bu dünyanın geçirmekte olduğu devrimlere göre başlı başına bir devrimdir

*"ki şimdiye kadar dikkat olunup açıklıkla adı söylenmemiştir. Avrupa'da eskiyen, kuvvetten düşen nedir, parlamentarizm mi, yoksa çok partilerin gürültülü hayatı mı?Biz öyle sanıyoruz ki ikincisinden dolayı birincisi.....bugün ulusu başka şekillerde ve eğer imkanı varsa toplu olarak temsil edebilmek lazımdır. Bu ya diktatörlükle yapılabilir, yahud ulusun kendisini tek parti olarak değil, ulusal bir mahiyetle duruma başat (hakim)kalmakla. Yeni Türkiye bu ikinci yolu tutmuştur."*¹⁰⁷⁴

sözleriyle hem çok partili hayata karşı oluşunu belirtirken aynı zamanda da Avrupa'ya karşı Kemalist rejimin meşruiyetini temellendirmeye çalışmıştır.

Celal Bayar'ın kurduğu yeni hükümet, inkılabı koruyacak kanunlar koyma kararını açıklamıştır. Nadi bu görüşü desteklemektedir. Atatürk inkılaplarını kendisine maletmiş, bu inkılaplara mal olmuş olan Cumhuriyet hükümetlerinin en başta önem verecekleri meselenin inkılapların korunması olduğunu "...ona en küçük bir toz konmasına karşı uyanık ve titiz bulunmalar"ı gerektiğinden, yeni Türkiye'nin bütün gücünün ve geleceğinin güvencesinin "kendi rejiminde" olduğundan bahseden Nadi, yıkılan bir imparatorluktan bütün bir dünyanın hayranlık duyduğu bir devlet yaratmaktaki en büyük başarılarının yeni

¹⁰⁷³Nadi, Y. Ülkenin her yanında Parti Kurultayına Hazırlanılıyor. (8 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1. Parti büyük kurultayı münasebetiyle bir konferans veren CHP genel Katibi Recep Peker'de Nadi'yle aynı görüştedir: "Biz liberal devlet tipinin tanıttığı, her gün bir karışıklıkla devletin, durumunu, ileri gidişin hızını bozan, yurddaşları birbirine düşüren, bütün fena ve geri tohumların yeşermesine yol açan nizam ve birlik düşmanı klasik demokrasi yerine yurddaş zekâsının beslenip açılmasına da yol veren sevgiye ve inana dayanan disiplini bir beraberliği üstün sayıyoruz."

¹⁰⁷⁴Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

rejimleri olduğunu "...Onun için biz kendi rejimimize çok kıskanç bir bağlılıkla bağlıyız, ve ona en ufak bir sarsıntı gelebilmesine karşı göz kırpmaz bir bekçiyiz." sözleriyle rejimin özgünlüğünü tekrar vurgulamıştır¹⁰⁷⁵.

Atatürk'ün daha en başında, yeni rejimin tuttuğu yolun ifadesi olarak: *"Biz yalnız bize, yani kendimize benzeriz."* dediğini ve bu sözün aynı zamanda yeni Türk rejiminin kopya bir rejim olmadığını ve olamayacağını ilan etmiş" olduğunu da belirtmiştir. *"Türk inkılabı dinamik bir inkılabdır. Yıkıdığı eskiliklere nisbetle ilericiliğini bozmağa asla müsaade edemeyeceğimiz gibi kendi istikametinde, hususi hüviyetine mutabık olan kendi istikametinde ilerlemesinin durdurulmasına da muvakat edemeyiz."* Sözleriyle rejimin yapısına uymayan her ilerlemeyi de kabul edemeyeceklerini ifade etmiştir. Türk inkılabını tehdit eden ihtimallerin sadece irtica olmadığını ve sağdan gelmediğini *"bizim bünyemize uyması ihtimali olmayan, hatta bazen ileri mahiyetli, başka istikametlerden de gelebileceği"*nin anlaşıldığını belirten Nadi'nin kasteddiği rejim "komünizm"dir:

"Bilakis rejimimiz gerek maziden ayrışılışında, gerek istikbale koşuşunda ne yaptığını ve ne yapacağını bilerek yürüyen bir rejimdir. Şuurlu Yeni Türk hayatı gelişigüzel değil, çerçevelenmiş fikirler ve ideallerle yürüyor. Onun içindir ki dünya da kendi mahiyeti kendi fikri mahrekleri içinde tahdidi olunmuş müstakil bir Kemalizm rejimi vardır."
1076

sözleriyle bu ideolojilerden bağımsız bir rejime sahip olduklarının altını çizmiştir.

Yabancı rejimlerin, Türkiye’de karşılık bulmayacağını çünkü *"Sınıf kavgasını kat’i surette reddeden Kemalizm, içtimai ve iktisadi hayatta devlete ve millete teveccüh eden (yönelen) vazifeler itibarile mutlak bir tesanüdü esas ittihaz etmiş (kabul eden, gören) olmak hususunda da diğer rejimlerden bilküllüye (tamamen)"* ayrılmıştır. Kemalist rejimin sınıf ayrımını reddeden yapısı, özellikle mesleki temsil ile toplumu oluşturan kurumlar ve fertler birbirleriyle "bir kül" oluştururlar. Bu "kül" ise, millettir. Rejimin kendine olan haslığı, demokraside evrensel olanı değil, "yalnız kendi milli çehremize benzeyen"e göre şekil alacaktır. Aslında Nadi’nin demek istediği, kendi kimliğiyle Batı’dan farklı olan rejim, evrensel olsa bile demokrasi gibi rejimlerin bütün kurallarını birebir değil, kendine uyan

¹⁰⁷⁵ A.g.e.

¹⁰⁷⁶ Nadi, Y. Ulusal Parti: Ekonomik alanda. (12 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

özellikleriyle uygulamaya koyacaktır. Ortaya çıkan ise evrensel demokrasi değil, “bizim demokrasimiz” olacaktır¹⁰⁷⁷.

Rejimin geleceğini korumak için “her hürriyet fikrini reddetmekte tereddüdümüz yoktur”. Yeni Türkiye kendi hür rejiminin sınırları dahilinde “hür ve müstakil” olacaktır¹⁰⁷⁸. Özgürlüğün sınırı vardır fakat bu sınır evrensel değil, rejimseldir¹⁰⁷⁹. Nadi, “itiraf edeyim ki bizim biraz geç anladığımız, hakikatte budur” diyerek SCF’nin savunduğu liberal anlayışı eleştirmiştir. Hatırlanacağı gibi, Nadi, SCF’nin “liberel”i, “liberté” olarak anladığını devamlı vurgularken aslında, ekonomik anlamda liberalliğe olumlu baktığını, siyasal liberalizmin yani demokrasinin “liberté” özgürlük anlayışını kabul etmediğini sık sık belirtmiştir.

4.5.5. Milli Birlik Anlayışı ve Nadi

Milli birlik, düşüncesi 1935 parti tüzüğü’nün 95.maddesinde, partiyi, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik olarak tanımlamıştır. Böylece tek parti yönetiminin kurumsallaşması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu aynı zamanda 1936 yılında yaşanacak devlet-parti özdeşliğine de zemin hazırlamıştır. 1935 Kurultayı sonrası birlik anlayışını dile getiren Nadi, kurultaydan çıkan manayı yorumlamıştır:

*"Bu noktada filiyattan çıkan şu hakikati göz önüne almak için Avrupa'nın eski ve artık gerçekten eskimiş seyyal parti hayatını gözlerimizden silmeliyiz: CHP'ye artık tek parti gözüyle bakıp durmakta doğruluk yoktur. Ona tek parti gözüyle bakmak, onun ikincisi üçüncüsü olabilir miş gibi yanlış bir düşüncenin hayali içinde kalmak demek olur. Hayır hakikat öyle değildir. Türkiye'de tek parti zorla başatlık (hakimiyet) yapmıyor. CHP; tek parti değil, ulusal partidir. Türk ulusu türlü partiler usulünden ve yolundan ayrılmış, vahdet anlayışıyla beraber, memleketi ulusça idare etmek sistemini yaratmıştır."*¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁷ Nadi, Y. İnkılâbımızın İstikrarını teyit edecek daha müessir tedbirler. (12.İkinci teşrin.1937).

¹⁰⁷⁸ A.g.e.

¹⁰⁷⁹ A.g.e. Dış ülkelerde farklı fikir cereyanlarının olduğunu ve bunun zaman zaman Türkiye’ye de sıçradığını belirten Nadi, “...sosyal hareketler nazarile bakılmaktan ziyade siyasal gayretlere benzeyen bu kımıldanışların Türkiyemiz de birden çok ziyade sebeblerle hayat hakları yoktur ve kendi rejimimizin salabet ve istikrarı hesabına bu türlü hareketlere karşı çok dikkatli bulunmak mecburiyetindeyiz.” Partinin kapanması üzerinden geçen zamanda Nadi, SCF’ye bir eleştiri daha getirmiştir. “İktisadi alanda her şeyi kendi haline başıboş bırakmak demek olan liberal mektep”in ekonomik sıkıntıların yaşandığı şu günlerde “afetlerin en büyüğü”olduğunu önemle belirtmiştir.” Nadi, Y. İktisadi Devlet Olma Lüzumu etrafında. (25 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁸⁰ Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

Programa bu yıllarda girmiş olsa da "birlik" düşüncesinin temel göstergeleri 1931 yılında kendini göstermiştir. Mustafa Kemal, Türk Ocakları'nın CHF'ye katılması gerekliliği düşüncesini vurguladığı konuşmasında rejimin birlik düşüncesini de tanımlamıştır:

"...Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddi manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılabın içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikeler karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüs tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sepketmiş olan Türk ocaklarının aynı esasları, siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasile yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler"¹⁰⁸¹

Tek parti rejimi aslında "birlik/vahdet" anlayışının arka planında rejimin dışında farklı seslerin varlığını toplumda sivil toplum kuruluşlarının varolmasını, devletten bağımsız çalışmasını istememiş onun yerine devlet güdümünde kuruluşlar istemiştir. Nadi'nin CHF dışındaki bir kuruma ihtiyaç olmadığı anlayışı CHF'ye katılmaya karar veren/zorlanan Türk Ocakları hakkında yazdığı yazıda çok net görülmektedir. Nadi, *"...Türk Milleti milli hudutları içinde milli hukukuna sahip tamamen milli bir heyet olduktan sonra, bir kısım vatandaşların ayrı teşekküllerle milli hars arayacak yerde bütün vatandaşların milli kuvveti milli birlikte temin etmesi gerekliliği"*ni vurgulamıştır. Yine Türk Ocakları'nın *"biz siyasetle uğraşmıyoruz"* sözleri üzerine de Türk gençliğinin *"CHF'nin memlekete ait hep iyilikler isteyen sinesinde"* açıkça siyasetle ilgilenmeleri gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁸².

Bu "yekpare" vatan ve kuvvetlerin bir çatı altında birleşmesi düşüncesi çerçevesinde 1935 yılında "Kadınlar Birliği", Türk kadınlığının bütün haklarını aldığı ve bu yüzden artık birliğe gerek olmadığı gerekçesiyle kendini fesh etme kararı almıştır¹⁰⁸³. Yine 1935 yılının sonlarında Türkiye Mason Locaları, 1935 Parti programının "kökü dışarıda

¹⁰⁸¹Türk ocakları Halk fırkası ile niçin birleşiyor?. (25 Mart 1931). Cumhuriyet, 1. Yine bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 784.

¹⁰⁸²Nadi, Y. Türk Ocağı: Türk Birliği!. (28 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁸³Kadınlar Birliği de dün maziye karıştı!. (12 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1. "kadın" kısmında hatırlanacağı gibi, Nezihe Muhittin'in çabalarıyla kurulan birlik, Muhittin'in rejim tarafından tasfiye edilmesinden sonra, rejimden bağımsız bir program yürütememiştir.

bulunan teşekküllerin memlekette yer bulamayacağına dair" maddesince kapatılmıştır¹⁰⁸⁴. Bu döneme egemen olan rejimin "birlik" düşüncesi 1936 yılında CHP'ye katılarak kendini fesh etme kararı alan "İstanbul Muallimler Birliği"nin bu kararını Cumhuriyet gazetesi, eski Muallimler birliği başkanından aldıkları mektubu yayınlarak haberleştirmiştir. Birlik başkanının:

"bize kalırsa bazı meslektaşlar boşuna yoruluyorlar. Asrımız, hele ulusumuzun yaşadığı devir kuvvetleri birleştiren amaca kuvvetli bir disiplin şuuruyla yürüme asrıdır. İleri hamleler disiplin ister. Bu bakımdan Birlik, Halkevine kendi varlığını ekleyip onun temel düşüncelerile kaynaşarak çalıştığında onun büyük kurulu içinde kendi sahasında daha kuvvetli bir tesanüdle gayesine gidecektir. Hem kendini bu kurula verecek, hem ondan kuvvet alarak yürüyecektir."

sözleri o dönemin birlik ve disiplinli hürriyet anlayışıyla uyum içindedir¹⁰⁸⁵.

"Kendisini yurdun kurtuluş ve yeni baştan kuruluşunu temin eden tek ve yüksek siyasi bir tesis olan CHP'nin öz çocuğu ve onun bünyesinden bir parça sayan", Türk sporcuları ve "Türk Spor Kurumu" da Partiyle birleşme kararı almıştır¹⁰⁸⁶. Yine 1936 yılının sonlarında "Türk Talebe Birliği", o dönemin önemli bir dış politika sorunu olan Antakya hakkında, Beyazıd Meydanı'nda izinsiz gösteri yaptığı gerekçesiyle hükümet tarafından kapatılmıştır. Hükümet yayınladığı tebliğde öğrencilerin siyasi konularla ilgilenmelerini, hoca ve öğrenciler arasında birlikler yapılmasını ülkenin kültürel gelişimi için engel gördüğünü belirtmiştir¹⁰⁸⁷.

Cumhuriyet gazetesi ertesi gün yayınladığı imzasız yazıda bu olayı ele almış, Talebe Birliği'nin vatansever gençlerinin bu üzücü olay karşısındaki hassasiyetleri hoşgörüsüyle karşılandıktan sonra, hükümetin yaptığı uygulamanın doğru olduğu, Türk

¹⁰⁸⁴ Hükümetin bu kararına karşılık, Masonlar kendi köklerinin dışarıda olmadığını, konfederasyon halinde idare edilen masonluğun Türkiye'de serbest, müstakil ve milliyetçi olduğunu belirtmiştir. "Türkiye Mason Locaları bir emirle Kapatıldı. (14 Birinciteşrin 1935). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁸⁵ Muallim Birliği Meselesi. (18 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1. "İstanbul Muallim Birliği, Halkevlerine iltihak ediyor". (18 Ocak 1936). Kültür sahasındaki hizmetlerini daha müsmir bir verimle neticelendirmek için kendini fesh edip bütün üyeleriyle katılıyor. 28 Ocak 1936 da Üsküdar Muallimler Birliği de kendini fesh ediyor. Mallarını halkevlerine teslim ediyor.

¹⁰⁸⁶ Karar, "Partinin bu yeni hükmü içine yurd kurumları arasında ilk girme şerefini, kurumumuzun almasının kongremizce karara bağlanmasını teklif ederiz." sözleriyle bildirilmiştir.

¹⁰⁸⁷ O Dahiliye vekaletinden tebliğ olunmuştur: " vilayetin izin vermediği mitingin izinsiz toplanmasına araştırmalar sonucu Milli Talebe Birliğinin önyak olduğu anlaşıldı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, talebenin siyasi ve kendi maddi ve manevi çalışma topluluklarını dağıtacak işlere kapılmalarını hiçbir zaman hoş görmemiş, talebe ve hocalar arasında böyle birlikler yapılmasını memleketin kültürel terakkisine mani telakki etmiştir. Son tecrübe, bu kanaatin isabetini bir kat daha isbat etmiştir. Hükümet bu konuda tedbir almıştır." Talebe Birliği Fesh edildi. (22 Kasım 1936). Cumhuriyet, 1.

milletin bu konudaki “ahengini” bozucu bu davranışın, gençlerin “aceleciliğinden” kaynaklandığı ifade edilmiştir. Dünyanın her yerinde milletlerarası işlerde “hep elbirliği” ile yürümenin, hükümetin doğru bulmadığı olaylardan görevi, “tahsilinin kıymetli zamanlarını” “siyasi cereyanlara kapılmadan” kullanmasının önemine değinildiği yazıda “Rastgele siyasi tezahürleri bu çok esaslı yüksek kadronun kapısı dışında telakki etmekte hata yoktur.” düşüncesi çerçevesinde “vatan ve millet müdafaası işleri hükümetindir” diyerek sonlandırılan yazı, herkesin kendi işleriyle ilgilenmesi gerektiği ana fikriyle son bulmuştur.

Cumhuriyet gazetesinin yorumu oldukça açık bir şekilde yapılması gereken her şeyin hükümet/CHP tarafından yapılabileceğini, gençlerin bu işlere karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Oysa bu tarihten beş yıl önce Nadi, Türk Ocakları'nın kapatılması ile ilgili yazısında gençlerin siyasetten uzak tutulmasını akıl dışı olarak tanımlamıştır. Geçen beş yılda “birlik” düşüncesi siyasetin yerini Meclis ve siyaset yapacakların mebuslar olarak belirlemiş ve bunun dışında hiçbir sivil toplum örgütü oluşmasına izin vermemiştir¹⁰⁸⁸.

1936 yılının yaz ayları siyasal hayatta yeni bir gelişmeye sahne olmuş ve uzun zamandır zemini hazırlanan “Parti-devlet özdeşliği” nihayet resmi olarak icraata geçmiştir. Cumhuriyet, haberi “Parti-Hükümet işbirliği” başlığıyla vermiş, İçişleri Bakanının, aynı zamanda Parti Genel Sekreterliği görevini de üstlendiğini belirtmiştir¹⁰⁸⁹.

Nadi, “Büyük Atatürk’ün uzak ve derin gören dehasile şimşek parıltılı iradesinin” eseri olan bu kararın yerindeliğini belirtmiş ve ardından nasıl CHP halk partisiye hükümetin de halk hükümeti olduğunu ve her ikisinin de sonuçta millete dayandığını, partinin “milli hareket ve faaliyet”, Meclis ve hükümetin ise bu milli hareket ve faaliyetin ürünü ve sonucu olduğunu vurgulamıştır. İkinci olarak, meclis ve hükümet “*kökleri milletin sinesinde olan*” varlıklardır. Parti bu milli varlıkları arkalayan, onların başarısını kolaylaştırıp ilerleten “*millet heyecanıdır.*” İşte verilen bu karar bu düzenin bu anlayışın uygulanmasından başka birşey değildir. “*Milli partinin, hükümeti kendi partisi ile el ele yürümekten daha doğal ne olabilir ki..işte böylece her ikisi aynı millet kaynağında aynı*

¹⁰⁸⁸ Kendi Kendimizi Tenkid. (23 Kasım 1936). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁸⁹ Parti Hükümet İşbirliği. (19 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1. CHP'nin böyle bir karar almasının nedeni tebliğde belirtilmiştir. “CHP'nin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksadların tahakkukunu kolaylaştırmak ve Partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için”

*prensiplerin hamuru ile yoğrulan parti ile hükümetin bütün milli faaliyetlerde beraber yürüyecek" olmaları milli birliğinde güçlülüğüne kanıttır.*¹⁰⁹⁰

Türk devletinin kuruluşunun halkın çevreden merkeze doğru canlı birliğiyle gerçekleşmiş olduğunu ve buna göre halk idaresinde, parti fikrinin yerinin olmaması gerektiğini belirten Nadi, dünyadaki rejimlerin niteliğini belirttikten sonra aslında bütün ülkelerin ulus birliği düşüncesinin etrafında birleşmeye doğru gittiğini vurgulamıştır. Bu düşünce Türk tarihinde yaşanan acı parti deneyimlerinden sonra oluşmuştur. İşte bu nedenle Türk halkının "siyasal ve sosyal terbiyesini (eğitimi) üzerine almış olan" Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir parti gözüyle bakmanın doğru olmadığını, aksine bütün bir ulusu kucaklayan ulusal bir kurum olduğunu belirterek, hükümet ile millet ayrı gören bakış açısını reddetmiştir¹⁰⁹¹.

Bunların birbirinden ayrı değil, birbirini tamamlayan varlıklar olduğunu ve Türkiye de devletin, kuvvetler birliğine dayandığını belirten Nadi'ye göre bu anlayış "*bütün kuvvetleri millet adına icra eden yekpare vatan düşüncesinden ilham ve kuvvet almıştır. Meclisle idare edilen her memlekette bu anlayış vardır denilebilse de biz de onu hakikat yapan*" bir rejim yaratılmıştır. Bundan dolayıdır ki "*Kemalizm bütün dünyada başlı başına bir merhale sayılmak liyakatini*" kazandığını "*Biz devlet idaresinde kime benzeriz*" sorusunun cevabını Atatürk'ün çok öncelerde "*biz bize benzeriz*" diyerek verdiğini belirtirken, Kemalizmin özgünlüğüne tekrardan vurgu yapmıştır¹⁰⁹².

Nadi, yeni rejimin "şimendifer" politikasının çok zahmetli ve sabır isteyen bir iş olduğunu belirttikten sonra, "*Türk vatanının demirağla örülmesi iktisadi ve siyasi sahada bütün milletin bir tek kaya parçası gibi perçilenmesi*" demektir diyerek demiryolu yapımında sadece iktisadi bir yönün olmadığını belirterek "Yekpare kül gibi bir vatan ve seviyesi yükselmiş yekpare bir millet" sağlamak amacının da olduğunu, milli birlik oluşturan siyasi yönünde dikkat çekmiştir¹⁰⁹³. Nadi'nin özellikle mesleki temsil üzerine yazdığı yazılarda yine "birlik", "tesanüd" kavramları üzerinden yorumlanabilir. Korporatist siyaset ve toplum düşüncesinin en temel kavramı olan "tesanüd" halkçılık bölümünden

¹⁰⁹⁰ Nadi, Y. CHP hayatında İleri Bir Adım. (20 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹¹ Nadi, Y. Ulusal rejimde Merkezden Çevreye. (23 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹² Nadi, Y. CHP hayatında İleri Bir Adım. (20 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹³ NADİ, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

hatırlanacağı gibi hem rejimin savunduğu hem de Nadi'nin sıkça başvurduğu bir kavram olmuştur.

Nadi, 1931 kurultayı öncesi Mustafa Kemal'in konuşmasına değinen Nadi, Mustafa Kemal'in Meclis'e hitabında *“birbirine en samimi arkadaşlıkla bağlı büyük bir fırka ailesinin”* üyeleri olduklarını, ortak ideal ve karşılıklı samimiyetin gereği olarak, birbirlerini *“tenvir ve irşat ederek, tesanüt, yüksek birlik ve milli mefkure”* altında millete hizmet edileceğini haklı eleştiriden yarar gelecekken, aksinden çok zarar geleceğinin geçmişte görüldüğüne dair düşüncelerini aktarmıştır.¹⁰⁹⁴ Zaten CHF'de sınıf farklarına ve sınıf mücadelelerine karşı olduğunu halkı, ayrı sınıflardan olarak değil, meslek ayırımına dayanan bir toplum olarak gördüğünü programında belirtmiştir¹⁰⁹⁵.

Toplumdaki zümreleri -çiftçiler, esnaf, tacirler, amele, memurlar, serbest meslekler erbabı-sayan Nadi'ye göre, bu zümrelerin arasında hasımlık değil, aksine birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayan bir *“tesanüd”* vardır. CHF, inandığı ilkeler çerçevesinde toplumda sınıf farklılıklarını reddetmiştir. *“Avrupa memleketlerinin hayatını kemiren sınıf mücadelesi”* toplum için bir kötülük kaynağıdır. İşte bu Avrupa'daki sınıf mücadeleleri başka ülkelerden meclislere girerek büyük kavgalarla *“millet işlerinin daha karışık hallere girmesine”* sebep olmaktadır. İşte bu noktada CHF'nin temel görevi, *“Türk içtimai nizamını bu hatalı cidallerden masun tutmak”*tır. Herkes ait olduğu meslekte çalışırsa ortaya çok güzel bir uyumun çıkacağını belirten Nadi, CHF'nin hedefinin *“...hayatta zaten mevcut olan bu ahengi daha şuurlu, daha müteşekkil, erbabı için ve umum için daha faydalı bir hale koymak”*tır. Fırkanın devletçi siyasetinin amacı *“muhtelif mesleklerde bulunan milleti birlikte kılacak tedbir ve teşebüslerde bulunmaktır.”* Böylece fertlerin dağıntık olan çalışmaları kendi içinde bir bütünlük oluşturacaktır. Bu görev, *“hükümetin kah yardımı,*

¹⁰⁹⁴ Gazi'nin Küşat Nutku, Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931. Ayrıca bu maddeyi takip eden mütemmim fıkra: *“_A)Küçük Çiftçiler, B)Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C)Amele ve işçi, Ç)serbest meslek erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil olan başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerlerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecile mütenasip olur.”* Nadi, Y. C. H. Fırkası Grubunda Hizip teşekkülü efsanesi. (26 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹⁵ Programın bu meseleye temas eden maddesi aynen şudur: *“_Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir.*

kah rehberliği yalnız devletçilik şiarıyla değil, aynı zamanda demokratlık icabıdır da” ona göre, CHF’deki halkçılık demokratlıktır¹⁰⁹⁶.

Atatürk’ün, *“Türk ulusu ancak varlığını derin ve sağlam kültür sınırlarıyla çevreledikten sonradır ki, onun yüksek kapasitesi ve erdemi, uluslararasıda tanınır....CHP’nin esas düşünce ve dileği vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak, onları, kendileri ve büyük Türk ulusu içinde faydalı kılmaktır.”*¹⁰⁹⁷ sözlerini ilke edinen CHP’nin bu anlayış çerçevesinde çıkardığı İş Kanunu hakkında övgü dolu bir yazı kaleme alan Nadi bu kanunla “tүrlü tesirler altında mahiyetleri meçhul taklitçi hareketlere nihayet” verilmiş olduğunu da belirtmiştir. Hem işvereni hem de işçiyi koruyan ve devlete bekçilik rolü veren kanunla birlikte, *“...Avrupa’yı kasıp kavuran birtakım fenalıkların..ölkemizde teşekkülüne dahi meydan verilmemesi yalnız kendi kendine benzeyen Türk yeni rejimin başlıca hususiyetlerinden biri olacaktır”*. Bunu Recep Peker'in de açıkladığını belirten Nadi, sınıf mücadelesine yer vermemekle Türkiye için ahenkli bir hayat kurulacağını belirtmiştir. Ona göre, hayatın kendi akışında sınıf mücadelesi yoktur. Bu mücadele “medeni hayat”la beraber insanların kendilerinin yarattığı bir “afet” olmuştur. Toplumsal hayatın tamamını oluşturan millet, *“...devlet şeklindeki nesak (yol) ve intizam çerçevesine konulmuş heybetli ve manalı heyetiyle”* Türkiye’yi bu “afetten” korumayı başaran bir kanun yapmıştır. Bu kanun Türkiye’de çalışan unsurların hiç mücadelesiz “yekpare bir millet olmak” duygusuna hizmet edecektir¹⁰⁹⁸.

4.5.6. Değerlendirme

Nadi, demokrasinin en temel niteliği olan siyasal partilerin ve bunları yaratan sınıf mücadelesini reddetmiştir. Ve bunu “demokrasi” olarak da adlandırdığı halkçılık adına yapmıştır. Demokrasi düşüncesine verdiği anlam, analiz edilmeye çalışılan yazılarında görölse de, bu konuda görüşlerini en açık olarak Yunanistan’ın siyasi durumu üzerine yazdığı yazı göstermektedir. Yunan Generali Metaksas hükümeti feshederek bütün memlekette sıkıyönetim ilan etmiş ve yaşanan karışıklıklar ortadan kalkıncaya kadar bütün yetkileri hükümetin elinde toplayan geçici bir diktatörlük rejimi kurmuştur. Nadi,

¹⁰⁹⁶ Nadi, Y. Yeni Mecliste Mesleklerin Temsili. (27 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹⁷ Nadi, Y. Kurultay’dan İntibalar. (10 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

¹⁰⁹⁸ Nadi, Y. Rejimin esaslı İşlerinden Biri: İş Kanunu. (12 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

Generalin manevrasını “isabetli ve muvaffak” olarak kabul ve hatta “memleketin yüksek menfaatlerini kanunların eşkal ve merasiminden üstün tutmak hususundaki anlayışı ve azimli cesaretini” takdir etmek gerektiğini vurgulamıştır.

Asayiş ve düzeni sağlayacak “en keyfi idarenin anarşi içinde yüzecek her demokrasiye” tercih edilmesi gerekliliğinden şüphe olmadığını belirten Nadi, Yunanistan’daki hükümetin kuvvetli bir fırkaya değil, büyük fırkaların anlaşmasına dayandığını fakat bu anlaşmanın, Komünistler tarafından bozulduğunu yazmıştır. Ona göre, demokrasinin zayıf noktalarından birisi: *“yıkamak için birleşen kuvvetlerin, sıra yapmaya gelince ayrılmaları”*dır. Böyle dönemler ülkede otorite yokluğu toplumu, sınıf mücadelesine yönlendirerek darmadağın eder ve en kıymetli olan şeyi “milli birliği” bozar. İşte bu “yıkıp yapamamak” hastalığı demokrasinin en kötü yanıdır. Sınıf mücadelelerinin toplumu darmadağın etmesine izin verilmesini “fikir hürriyeti” olarak görmeyen Nadi’ye göre demokrasi “en nihayet cemiyette içtimai tesanüdü kati bir muvazene esası olarak kabul etmek ısrarındadır.”¹⁰⁹⁹.

Nadi’nin, demokrasinin temel özelliği olan çok sesliliğe olan olumsuz bakışı, bireye verdiği değer de görülür. Özellikle Mustafa Kemal’e yüklediği “kutsallık” imgesi bireye bakışında ki en temel öğedir. Mustafa Kemal, Türk siyasal hayatında “Ebedi Şef” olarak adlandırılmıştır. Koçak, Şeflik sisteminin, geleneksel Osmanlı-Türk modernleşme şekline son derece uygun olduğunu, Şef’in yönetiminde bir seçkinler grubunun, toplumu kendi düşündüğü ve öngördüğü tarzda bir modernleştirme çabasını da yansıttığını, bu bakımdan bir modelin (Almanya ve İtalya’daki) kopyası olmaktan çok, toplumun tarihsel evriminin de bir sonucu olduğunu belirtir¹¹⁰⁰. Nadi’nin yazılarının ana temalarından birisi de “Şef” sıfatıyla adlandırdığı Mustafa Kemal’e atfettiği özelliklerdir. Nadi’nin yazılarında Mustafa Kemal “Büyük şef”, “ulusun babası/atası”, “jenisi” gibi tanımlamalar alırken, aynı zamanda bir “kutsallık” zırhıyla da kaplanmış. Nadi’nin Cumhuriyetin on ikinci yıldönümü nedeniyle yazdığı yazıda bu düşünceleri net bir şekilde görülmektedir:

“insanlara artık göklerden imdad gelme devirleri geçmiş olduğu için bütün bu korkunç akıbetlere sed çekecek harika olsa olsa yalnız milletin kendisinden gelebilir, memleketin kendi bağrından çıkabilirdi. Ve

¹⁰⁹⁹ Nadi, Y. Yunanistan’daki Muvakkat Diktatörlük. (10 Ağustos 1936). Cumhuriyet, 1.

¹¹⁰⁰ Koçak, C. (2009). Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi şef/Milli Şef. A. İnsel (Editör). MTSD Kemalizm. Cilt 2. (6.b). s. 119-137.

*bu harika milletin kendi bağrından çıktı: Türkün, şimdi hakiki manasile Atatürk adıyla başlarımızın üzerinde taşıdığımız büyük çocuğu Mustafa Kemal, milletin insan kıyafetine girmiş jenisini temsil ederek meydana uğradı. O millette kahraman bir varlığın ezeli ve ebedi çok özlü feyzini, millet onda kendi kabiliyetinin en yüksek timsalini buldu. Bu buluş kuvvetli hamlelerle birleşti ve birlik olarak ayaklanışa gitti. İşte TBMM bu ulusal uyanış ve kalkışın sonucudur*¹¹⁰¹.

SCF'nin kuruluşunda "Milletin ve Cumhuriyetin babası olan" Mustafa Kemal'in iki fırkaya da eşit mesafede duracağına dair sözleriyle, her iki fırkaya " nasıl bir baba şefkat ve saffeti"¹¹⁰² ile baktığını vurgulayan Nadi yine konu muhalif basının yeni bir parti oluşturulacağı zaman bunun Mustafa Kemal'e danışılmadan Cemiyet kanunun verdiği serbestlikle yürütülmesi gerektiğini savunan fikirlere "milletin kutsallığına" saldırıyorlar diyerek, adeta ateş püskürmüştür.

Aslında Nadi'nin topluma "babalık, ağabeylik, yol göstericilik" yapacak birilerini araması, onun halkçılık anlayışı ve bireye verdiği anlam ile yakından ilgilidir. Bu bir anlamda terbiye ve eğitim işlerine çok önem veren devletin, "ulusu çocuk"¹¹⁰³ olarak da görmesiyle de ilişkilendirilebilir. Rüştünü ispat etmemiş, istenen kalıba dökülmesi, eğitimle terbiye edilmesi gereken halk için, gerekli olan şey de bir "terbiyeci, yol göstericidir", bu Mustafa Kemal'in en büyük "başbuğ" olarak ona ve ideolojisine bağlılığın olduğu yerde, bazen "CHF'li bir vekil", bazen "halkevlerindeki ya da halk mekteplerindeki bir öğretmen" ya da "umumi müfettiş" olmuştur. Mesela, Doğu illerindeki asayişsizlikleri sonlandırmak için görevlendirilen Umumi Müfettişlerin görevini anlatırken Nadi'nin kullandığı tanımlar, bu konu için yeterince aydınlatıcıdır: "...küçük büyük demeyerek lüzumlu gördüğü her işte herkese doğru yolu gösterecek" ve "...yol gösterici, terbiye edici, elbirliğiyle ileri götürücü, ağabey mahiyetli bir amir" olarak tanımlamıştır¹¹⁰⁴.

Devlete ya da kişiye böylesi bir kutsallık ya da önem atfedilmesi, aslında bireye verilen değeri de tanımlayan bir perspektif sunmaktadır. Demokratik değerler karşısında bireye verilen önem, onun kendisini var etmesini, bir rasyonel özne olarak ortaya

1101 Nadi, Y. Kutlu Bir Gün: Cumhuriyetin On İkinci Yıldönümü. (29 Birinciteşrin 1935). Cumhuriyet, 1.

1103 Köksal, D. (1997). İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, İnkılap ve Terbiye: Ulusun Çocukluğu. Toplumsal Tarih. Sayı: 40. s.7-9.

1104 Nadi, Y. Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1.

ıkmasını sağlarken, kutsallıklarla donatılan bir toplumda birey, ancak o kutsala “bağlılıkla, itaatkârlıkla” görevlendirilmiş olacaktır. Nadi’nin, halkçılık ve demokrasi anlayışı karşısında bireye sunduğu görevde, Kemalizmin fikir babası Ziya Gökalp ile ortakdır. “Sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış” bir toplumda yaşayan “rejimin istediği terbiyeyi alarak, bu kalıplarda yoğurulan özlü bir hamur” dan var olan bir birey olarak “hak”tan önce “görevler” ile donatılmış olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada 1929-1938 yılları arasında Yunus Nadi'nin Kemalizm yorumunun, muhafazakâr düşünce ile ilişkisi incelenmiştir. Nadi'nin düşüncelerinin muhafazakâr düşünceyle örtüşen yönlerini ortaya koymak tezin temel amacını oluşturmaktadır. Yunus Nadi'nin -köy, kadın, Batı, muhalefet- başlıkları altında ele alınan düşünceleri muhafazakâr bir söyleme sahip olduğu iddiasından hareket ederek analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Nadi'nin söylemleri çerçevesinde muhafazakar düşüncenin izlerini sürmek ve Kemalizmin modern ve jakoben olarak tanımlanan bir aydını olan Nadi'nin üzerinden Kemalizmin muhafazakar niteliklere sahip olduğunu savunan literatürdeki görüşlere katkıda bulunmaktır.

İncelenen konu başlıklarından ilki olan köycülük konusunda Nadi'nin düşünceleri muhafazakâr düşüncenin bakış açısıyla örtüşmektedir. Kemalist rejim kendine uygun yeni bir toplum kurmak istemiştir. Yeni toplum içinde halkın yani köylünün inşası, yeniden yapılanması gerekmektedir. Yapılması gereken bu iş, rejimin seçkinlerine düşmektedir. Kemalist rejimin etkin bir seçkini olan Nadi, halka yani "halis halk kütlesi", "devletin temel taşı" olan köylüye oldukça değer verir. Köylüye hakettiği değeri vermeyen Osmanlı'nın aksine, yeni rejimin bir halk rejimi "halkın öz eseri", CHP'nin ise halkın partisi olduğunu sık sık vurgulamıştır. Önemli olan "özünde iyi bir hamur" olan halkın eğitilmesi, rejimin istediği şeklin verilmesi olmalıdır.

Nadi'nin halka bakışı, iki yönlüdür. Ona göre halk "saf, temiz, Türk kültürünün kökü ve kalbi"dir. Bu anlamda modern Türkiye onun temeli üzerinde yükselecektir. Fakat "saf ve temiz" olan halk "gerici, kötü niyetli" insanlar tarafından da kolayca kandırılabilir kadar da cahildir. Nadi'nin de sahip olduğu bu bakış açısında halk, "somut siyasal bir özne" olarak değil "rüşde erip siyasal alana katılabilmesi" için uzun bir dönem gereken ve özellikle "terbiye edilerek" rejime kazandırılması istenen ve bu anlamda da mevcut haliyle "eksik" ve rasyonel yetisi kendisi hakkında iyi olanı belirleyemeyen, siyasal katılıma hazır olmayan, işlenmesi gereken bir "hamur" olarak görülür.

Bu yüzden halk denetlenmeli ve kaderi kendi ellerine bırakılmamalıdır. Halka dair bu güvensiz tavır, Nadi'nin rasyonel olanı devlet olarak gören bakışı her alanda bu denetleme görevini de devletin üstlenmesine neden olacaktır. Her an kandırılmaya müsait bu anlamda güven vermeyen halk aynı zamanda devlet-seçkin-halk hiyerarşisini de keskinleştirmiştir. Bu bakış açısı, Kemalist halkçılığın milliyetçilik ile ilişkisinin ortaya çıktığı ve Nadi'nin yazılarında rejimin söylemiyle ortak olarak "milli birlik" söyleminde kendine yer bulur. Milli birlik düşüncesi kendini, "sınıfsız, çatışmasız, homojen toplum", "kaynaşmış bir kitleyiz" düşüncesinde tanımlar. Köylünün birliği, rejiminde birliğidir aynı zamanda.

Özellikle Nadi'nin halka bakışı muhafazakâr düşüncenin "kusurlu insan doğası" anlayışıyla oldukça benzerdir. Seçkinler halktan bilgilidir, halk terbiye edilerek, ona medeniyet götürülerek "bilgilendirilip/aydınlatılıp", "eksikliği, geriliği" telafi edilecektir. Ziya Gökalp'in "halka giden güzideler düşüncesi", Nadi tarafından da paylaşılır. "Halkla rejimi kaynaştırmak" amacıyla Halkevleri'ni destekler, "geri ve cahil" özelliği vurgulanan halkla ile "bilen" seçkin/aydın ayrımını ortadan kaldırmak, "geri" halkı yükseltip, rejime layık, makbul hale getirmek "aydın"ın görevidir. Bu aydınlatma işi halkın bir talebi değil, rejimin halkın medenileşmesi için kendisinin "iyi-doğru" olarak gördüğü bir faaliyettir.

Nadi'ye göre, Türk toplumunun kökeni, köydür. Temel amaç, köylüyü kalkındırmak, terbiye edip, siyasal bir özne haline getirip vatandaş kılmaktır. Köylü/Halk "terbiye edilmesi, kalkındırılması, şuurlandırılması, eğitilmesi gereken" bir nesne konumundadır. Bu yönüyle de "aktif" değil "pasif" bir nesnedir. "Saf ve temiz"dir ancak vatandaş olup siyasal bir aktör olması için eğitilmesi gerekir. Bu nedenle, kusurlu eksik, insan doğası seçkinler rehberliğinde düzeltililecektir. Bu "hamur"a istenen şekil verildiğinde "şuurlu insanlardan oluşan millî birlik"de sağlanmış olacaktır.

Nadi, köycü söylemle uyum içinde olarak, toplumsal ve sınıf temelli ideolojilerin tümünden reddini, durağan farklılaşmamış bir topluma özlemi dile getirmektedir. Sınıf reddi, organizmacı, dayanışmacı bir söylemdir. Bu anlamda köycülük hareketine bakışı da burada belirleyen bu düşüncedir. Amaç sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak ve köylünün şehirlere gelmesini engelleyerek köyünde tutmaktır. Böylece kimse toprağını bırakıp şehre

gelmeyecek ve sınıf oluşturabilecek bir işçi oluşumunun önü kesilecektir. Böylece “milli birlik” sağlanmış “topyekün bir kütle, birleşmiş bir toplum” ve olacaktır.

Nadi'nin korporatist düşüncenin en temel ilkesine “dayanışma ve birlik” inancı onu halkçı söylemle buluşturur. Nadi için bireyin tek başına bir anlamı yoktur. Milli bir camianın bir parçası olarak değerlidir. Fert cemiyet içinde milli vahdet ve tesanütü sağlamakla görevlidir. Fert cemiyetten sonra gelir. Zayıf olan toplum yapısının dayanışma düşüncesiyle güçlendirilmesi ve bireyin değil toplumun genel çıkarının önemsenmesi bu anlamda da korporatist bakış ile Nadi'nin cemiyeti ferde önceleyen bakış açısı birbiriyle ve muhafazakâr düşüncenin “Kendine özgü olan farklılıkları olan birey” değil, onları “aynılaştıran kütleleştiren organizmacı toplum yapısı” ile uyum içindedir.

Kemalist rejimin kadın konusundaki en radikal adımı Osmanlı ile özel alana ait olan kadını kamusal alana çıkarması olmuştur. Nadi rejimin bu radikal tutumunun sonuna kadar savunucusu olmuştur. Nadi, kadına, Avrupadaki kadınlar gibi beklemeden, savaşımsız bir şekilde aldığı bu hakları Atatürk’e, yeni rejime borçlu olduğunu sık sık yineler. Kadın, Atatürk sayesinde modern kadın olmuştur. Nadi, bu bahsedilen haklarla ilgili olarak II. Meşrutiyet döneminde varolan kadın hareketini ve devamında 1923 yılında bir kadın partisi kurmayı planlayacak kadar radikal –rejim izin vermediği için kurulamayacak- olan Nezihe Muhittin önderliğindeki kadın hareketinden, yazılarında hiç bahsetmeyerek görmezden gelmiştir.

Kemalist modernleşme projesinde Nadi, devrimlerin ve milliyetçi değerlerin meşrulaştırılması ve yerleştirilmesi aşamasında aileye önemli bir yer vermiştir. Yeni ulus devletin meydana çıkması ve kendi kimliğini oluşturmasında en etkili ideoloji, Kemalizmin altı okundan biri de olan milliyetçilik olmuştur. Bu ilke çerçevesinde rejim milletin beraberliğini sağlamada “milli birlik” oluşturmada en önemli görevi “aile”ye yüklemiştir. İnkılaplarla yeniden yaratılan toplumun, “yeni toplum”un birlik ve beraberliğini sağlayacak en önemli kurum olan ailede bu yeni topluma uyum sağlayacak Batılı ilkelerle (medeni hukuk, kıyafet, eğitim vb) donatılarak “yeni aile” oluşturulmalı fakat aynı zamanda da bu “yeni aile” öztürk kültürüne uygun olarak da “milli aile” olarak kalmalıdır da. Yeni ailenin yaratılması, aslında ailenin temeli olan “yeni kadın”nın da yaratılması demektir. Burada önemli olan nokta yine Gökalpçı bir dille medeniyet-hars ayrımına uymaktır. Batılılaşarak,

Avrupa ile aynılaşılan yeni toplumun Avrupa'dan ayrılacak olan yanı/farkı "aile/kadın" olacaktır.

Kadının vazifesi, Türkleri koruyan ve savunan nesiller yetiştirmektir. Milletin kaynağı, toplumsal hayatın esası olan kadın yüksek olmalıdır. Nadi için "şuurlu bir cemiyet" hem medeniyet hem de orduyu temsil ederek bir toplumu, milleti güçlendiren temel unsurdur. Bu temel unsuru yaratacak olan ise "ailenin temeli ve milletin şefkatli anası olan" kadın"dır. Bu kadar önemli bir görevi olan kadında iyi bir eğitim almalıdır. Nadi, eğitim konusuna rejimin seçkinlerinin temel kabulüyle çıkar. Her şeyi Cumhuriyet ile başlatır. Kadın geri kaldığı için toplum geri kalmıştır. Toplumun gelişmesini kadının cehaletinin giderilmesine bağlayan Nadi'de, kadın meselesini "kalkınma gelişme" düşüncesi çerçevesinde ele alır.

Yine bu vazifeler ile donatılmış, kadın kendini oluşturan rasyonel bir özne olarak değil, "modern evlatlar yetiştirmek, aile ahlakını korumak" gibi bütünün bir parçası olarak algılanmıştır. Rejimin halkçılık anlayışının en temel özelliklerinden biri olan seçkinci bakış kadın konusunda bunun yanına cinsiyetçi bakışı da eklemiştir. Muhafazakâr düşüncenin "kusurlu insan doğası" anlayışıyla halkı "saf, kandırılabilir, ergin olmayan" olarak tanımlayan Nadi/rejim kadın konusunda da ikili bir söyleme sahibi olmuştur. Kadını vekil olarak siyasal alana sokan rejim ve bunun en büyük destekçisi olan Nadi, aynı zamanda "süs, hayır cemiyetlerinde çalışma" gibi başlıklarla kadını "noksan doğalı" olarak tanımlayıp, siyasal alandan, manevi alana yönlendirmiştir.

Nadi, rejimin toplumun modernleşmesinin kadının modernleşmesiyle yakından ilgili görmüş ve bir yanda kamusal alanda, rejimin yeni yüzünü temsil etmesini istediği kadını aynı zamanda da "annelik ve ev kadınlığı" görevlerinden de ayırmamıştır. Milleti geniş bir aile olarak tanımlayan Nadi, kadına geniş ve büyük ailenin de "anası" olma görevini vermiştir. Bu bakış muhafazakâr düşüncenin organizmacı toplum anlayışıyla uyum içerisindedir. "milli birlik" düşüncesinin sağladığı uyum sayesinde toplum "yekpare" bir hal alacak ve milletin "anası" olarak değerlendirilen kadın bunun için "ulus için modern evlatlar" yetiştirecektir. Nadi, ailede çocuğun "ailesine, vatana, millete faydalı bir evlat" olarak yetiştirilmesi için kadını sorumlu kılmış ve ailenin "ahlaki" yapısının iyi olmasının aynı zamanda, toplumu da bir arada tutacağına inanmıştır. Bu ise ancak karşılıklı yükümlülükler ve dayanışma duygusuyla oluşturulabilecektir. Bu düşünce yine

muhafazakârlığın organizmacı toplum anlayışı ile gayet uyumludur ve Kemalizmin muhafazakâr yönüne de vurgu yapmaktadır.

Nadi, Türk'ün özüne dönmek için Batılılaşmayı ve "Türk'ün kendine has nitelikleri"ni korumak için de Batı'nın hastalıklarından uzak durmayı savunmuştur. Bu bakış açısı da beraberinde Batı'dan alınacakların nelerle sınırlı olacağı ve nelerin alınıp nelerin alınmayacağı tartışmasına da zemin hazırlamıştır. Nadi'nin Avrupa'yı anlayışı, şeklen olmuş, Batı'yı batı yapan zihniyeti anlamamış ve seçmeci tavırla ihtiyaç duyulan yenilikleri alırken yeniliklerin sonuçlarını "Batı'nın hastalıkları" olarak görmüş ve reddetmiştir. Nadi, Türk modernleşmesinin hem sonuna kadar Batıcılık hem de temel karakteristik özelliğini taşıyan bir yazardır. "hem Batı'ya benzemek hem de kendi olarak kalmak" Nadi için Batılılaşma yeni rejimin varlığını, varoluşunu Batı'yı yenmek için sağlayacak bir araçtır. Nadi'nin Batılılaşmak düşüncesi tüm altyapı ve üstyapı kurumlarıyla yaşanan devrimsel bir dönüşümü kapsamaz.

Nadi için her Doğu/Türk aydını gibi Avrupa'dan onay almak önemlidir. Türkiye'de olan biteni Avrupalılara anlatmak için Fransızca gazete yayınlayan, oğlunu küçük yaşlardan itibaren Batı müziği eğitimi alması için zorlayan ve yurtdışında okutan Nadi, konu yabancı ideolojilere geldiğinde çizgisini devam ettirememiştir. Nadi harf, kılık kıyafeti, takvim ve benzeri inkılapların sonucunda çok kısa sürede Avrupa'ya yetişileceğine inanarak, Batı'nın gelişiminin altında yatan ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal birikimlerin ve bunların yüzyıllar süren sürecini idrak edememiştir.

Nadi'nin çağdaşı ve selefleri gibi bir diğer çıkmazı Osmanlı geçmişinden kopma, Orta Asya'ya dayanan bir "öze" dönmek ve bir yandan da Batı'yı uyarılama isteği olmuştur. Avrupa'dan yapılacak yeniliklerde önemli olan bir konu milli kimliğin korunması olacaktır. Hars-medeniyet ayrımını kabul eden Nadi'nin temel savunusu, yapılan yeniliklerin bir taklit ya da geleneğin yok edimi değil, öztürk geleneklerine dönüş olduğudur. Avrupa'yı yenmek için Avrupalılaşmak. Nadi, Batı'nın sanayisini isterken işçi sınıfından ya da ifade özgürlüğünden uzak durması, Batı zihniyetini anlamadığını gösterir. Nadi'de medeniyet-hars ayrımı arasında dengeyi kurmak, değişmek ama yine de kendisi gibi kalmak Batılılaşırken kültürel özelliklerin muhafaza edilmesi Batı'ya bakışı ikili bir düzeye taşımıştır.

Mustafa Kemal'in -kimseye benzememek- düşüncesi Nadi'de başkacı özgücü bir bakışa neden olmuştur. Toplumunu ortak bir tarihsel ve dilsel geçmiş etrafında birleştirmek düşüncesine sahip rejimin dil ve tarih konularındaki inkılaplarına Nadi, tam destek vermiştir. Aydınlanmacı modernist bir aydın olarak Osmanlı geleneğini, geçmişini reddeden Nadi geleneğe eleştiri getirmez, geleneği Orta Asya üzerinden yeniden kurar.

Nadi'nin geçmiş olarak vurguladığı, Orta Asya dönemi eski Türklüktür. Bu durum zaten rejimin gelenekle ilişkisini de açıklar. Devrimci bir ideoloji olarak tanımlanan Kemalizm, Osmanlı tarihini yok sayarak gelenekle bağını koparmıştır. Fakat rejim kurduğu ulusal devlet ve onun beraberinde gelen, yeni devleti oluşturanların "milli kimliği" için bir "gelenek icad" etmiş, tarihle ve gelenekle olan bağını İslam öncesi Türk tarihiyle kurmuştur. Bu durum Nadi'de kendine yer bulur, Nadi için "*tarih/gelenek/dün*" çok önemlidir. Tabi bu "*tarih/gelenek/dün*" ile kastedilen yeni rejim tarafından icad edilen ve "dünler ve geçmişe ait bağların" oluşturduğu milli kimliğe meşruiyet sağlayan "*Orta Asya Türk tarihi*"dir. Nadi bu dönüşümü, mazinin inkârı olarak görmez, Türkiye Osmanlı'nın mabadidir. Hem dilde hem de tarih gibi konularda atılan ve vazgeçilenler Türklere ait olmayanlardır ve bu bir öze dönüşür.

Nadi'nin bir yanda var olan ödünsüz Batılılaşma anlayışı, özellikle rejimin "kimseye benzemezliği" ve toplumun "hususî seciyesi" iddialarına dayandığı anda değişmekte ve olmak/ulaşılmak istenen Batı'nın "medeniyeti"nin yerini, uzak durulması gereken Batı'nın "sıkıntıları, hastalıkları" almaktadır. Nadi'nin hatırlanacağı gibi Cumhuriyet kavramına yüklediği anlam "Batılı, evrensel" değerlere olan mesafesini de gösterir. Nadi, Cumhuriyeti, sadece bir yönetim biçimi olarak görmemiş tanımının içeriğinden çok farklı anlamlar yüklemiştir. Cumhuriyeti, "*demokrasi*", "*millî hakimiyet*", "*halkçılık*", "*Cumhuriyet Halk partisi*", "*Mustafa Kemal*" yandaşlığı, taraflılığı olarak tanımlarken, evrensel anlam ve değerinden de oldukça uzaklaşmaktadır. Bunlar, Nadi için çok değerli kavramlardır. Bu kavramların garantörü olan Cumhuriyet, bu şartlarda her zaman ön planda olmalı ve korunmalıdır.

Bu bakış açısıyla Nadi, cumhuriyeti tehlikeye düşürecek "*rejimin ve inkılabın yerleşmesini*" engelleyecek hiçbir konuya hoşgörölü yaklaşmamıştır. Bu engeller olarak "*özgürlük, parlamentarizm, birey, kozmopolitizm, çok partili yaşam, sınıflı toplum*" gören

Nadi aynı zamanda Avrupa'nın sakıncalı ve Türk rejiminin almayacağı yönlerini de vurgulamış olur. Jöntürkler'den miras alınan "devletin bekası"nın önemi ve bu nedenle özgürlüğün kısıtlanabileceği düşüncesi Nadi için de geçerlidir. Nadi'de tıpkı Jön Türkler gibi, evrensel değerlere, anayasaya, özgürlüklere devletin bekasını sağlayacak araçlar olarak bakmıştır.

Nadi için önemli olan cumhuriyettir, demokrasi ikincildir. Demokrasi, cumhuriyetin bekasını bozmayacağı durumlarda istenir. Rejimin kendine olan haslığı, demokraside evrensel olanı değil, "yalnız kendi milli çehremize benzeyen"e göre şekil alacaktır. Aslında Nadi'nin demek istediği, kendi kimliğiyle Batı'dan farklı olan rejim, evrensel olsa bile demokrasi gibi rejimlerin bütün kurallarını birebir değil, kendine uyan özellikleriyle uygulamaya koyacaktır. Ortaya çıkan ise evrensel demokrasi değil, "bizim demokrasimiz" olacaktır.

Nadi'nin demokrasi karşısındaki söylemi, muğlak ve tepkilidir. Aslında hem demokrasiyi olumlu görmemiş, hem de halkın rüştünü isbat edip Avrupa demokrasisini hak etmesi için zamana ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Sınıflı toplumlara özgü olan demokrasinin "milli hüviyeti şeraitini kolayca ihmal edebilen o çeşidine Türk milletinin karnı tok" olduğunu, Türk milletinin hayatının, "*hürriyeti anlamakta köhne liberalizm mesleğinde takılıp kalmayacak kadar*" ileri gitmiş olduğunu belirtmiştir.

Nadi'nin rejimi Avrupa'dan ayıran ve kendine haslığını vurguladığı temel konu: Türk toplumun sahip olduğu niteliklerdir. Sahip olduğuna inandığı bu nitelikler Nadi'nin birey, siyasal yaşam (partiler) ve demokrasi konusundaki tavrını da belirler. Nadi'nin yazılarının temel söylemi: "*topyekün bir kütle*" tanımıyla "*milli camia*", "*milli mefkure*" ile "*tesanüt/dayanışma*" içinde ve "*birleşmiş bir toplumu*" ifade eder. Toplum, bireylerin toplamından daha büyüktür. Bireylerin tek başına değil toplum içinde, "milli bir topluluk" içinde bundan doğan "tesanüt" halinde bulundukları noktada anlamlıdır. Korporatist düşüncüyü de beraberinde getiren Nadi'nin bu düşünceleri, "milli birliği" bozacak her düşünceye: "*bu yüzden kendi milli seciyemiz çerçevesinde inkişaf edecek milli yüksek kültürümüzü kendimiz kuracağız ve kurmaya da başlamış bulunuyoruz. Haricin ideolojilerinden heves edebileceğimiz tek fikir ve meslek yoktur. ...bizde sınıf farkı ve mücadelesi yoktur*" sözleriyle şiddetle karşı çıkan Nadi, toplum ve fert konularında sahip

olduğu “milli birlik ve bütünlük” sınıfsız, kaynaşmış bir toplumun önceliği konularını tekrarlar.

Nadi, toplumsal ve sınıf temelli ideolojilerin tümünden reddini, durağan farklılaşmamış bir topluma özlemi dile getirmektedir. Gökalp’ten devraldığı kozmopolitizme olumsuz bakışının nedeni de bu noktada cevap bulur. Nadi, kozmopolitizme iki nedenle olumsuz bakar, ilki, Osmanlı’nın milliyetçiliği reddedip kozmopolit olması nedeniyle, ikincisi ise amaçladığı temel hedefin “milli birlik ve bütünlük” düşüncesini oluşturacak homojen, sınıfsız, birleşmiş toplum düşüncesinin tersi olması nedeniyle. Sınıf reddi, organizmacı, dayanışmacı bir söylemdir: sözleriyle siyasal hayatın en önemli unsurları olan siyasal partileri "post kavgası" amacıyla olmakla suçlayıp reddeden Nadi, Türkiye’de sınıflar olmadığı için parti kurmanın gereksiz ve yanlış olduğunu vurgularken bunu demokratik bir düzen için eksiklik olarak değil aksine *"Batı'nın hastalıklarından korunmak"* olarak ifade etmiştir.

Türk modernleşmesinin “makine isteriz, sınıf istemeyiz” bakış açısı aslında tam da bu gerilime işaret eder. Bunun bir savunucusu olan Nadi, Batı’dan usul/teknik alındığında Batı’nın manevi yönü olan zihniyetin de geleceğini anlayamamıştır. Tasarladığı bu tipin Avrupa’dan aldığı bu yeni özelliklerinin arka planının “Türk başkalığı” adına reddedilmesi Nadi’nin toplumu bütünüyle dönüştürecek toptan bir devrimi hedeflemediğinin de bir işareti olarak görülebilir.

Nadi’nin söylemlerinde görülen temel nokta *"hürriyetler"* konusundaki isteksizliğidir. Nadi, için önemli olan *"rejim ve inkılabın yerleşmesi"*dir ve bu durum sağlamlaşana kadar *"hürriyetlere"*, *"farklı düşüncelere"* geçit yoktur. *"Kötü niyetli"*, *"bozguncu"*, *"milli irade düşmanı"* kimseler "saf halkı" kandırmak amaçındadır fakat rejimin savunucusu, milletin partisi CHF buna izin vermeyecektir, en azından halk bilinçlenip belli bir seviyeye gelene kadar ve bu seviyeye gelene kadar demokrasinin evrensel değerleri, "rejimin korunması" düşüncesinden daha az önemli olacaktır. Nadi, Cumhuriyetin sahip olduğu "milli kimliğe" değer vermeyen hürriyet adına buna zarar veren liberalizme olan uzaklığını sıkça yinelemiştir.

Nadi çok sesliliği reddeder. “bozguncu”, “müfrit”, “dinci” olarak nitelendirdiği muhalefetin amacı, *"memleketi karıştırmak, masum halkı kandırıp, anarşiye sevk*

etmektir". "CHF izin verdiği, ağabeylik yaptığı" için muhalefetin var olabildiği düşüncesini yeniden sergileyen Nadi'nin, halka karşı olduğu kadar, her tür muhalefete karşı da bakışı oldukça elitisttir. Nadi Avrupa'da varolan muhalefetle Türkiye'de varolanı ayırmıştır. Türkiye'nin bu seviyeye çıkması için zamana ihtiyacı olduğunu tekrardan vurgulamıştır. Evrensel olan demokrasi kuralları, belli seviyede olan ülkeler için geçerlidir. Nadi, Türkiye'nin henüz bu seviyede olmadığını belirtirken, sahip olduğu vesayetçi bakış açısını da sergilemiş olmaktadır.

Nadi için halk, siyasal bir özne olması için belli niteliklere sahip olması gereken ve bunun içinde rejimin belirlediği bir sürece ve eğitime ihtiyacı olan demokrasi için, siyasal hak ve özgürlükler için "rüştünü ispat etmesi", "şuur sahibi" olduğunu göstermesi gereken bir kesimdir. Bu *"sağduyusu, belirsizliğe meyilinden az olan halk kütlelerinin"* yanlış yola gitmesi halinde, millet partisi olan CHF yine onlara "halk için" yardım etmiş ve "masum halkı" kurtarmış olacaktır. Burada Nadi'nin halkın siyasal katılımına göre aldığı tanımlamalar yer almaktadır. Tanımlamaları oldukça *"kaygan"* ve *"ucu açık"* olan Nadi, *"millet"*, *"halk"*, *"kalabalık"*, *"aklı-ı selim"*, *"saf halk"*, *"masum halk"* ve *"belirsizliğe meyilli halk kütleleri"*, *"gerçekleri bilmeyen masum bir cemaat"* olarak tanımladığı halkı *"somut bir siyasal özne"* olarak görmemiştir. Hem halkı cahil ve güvenilmez bulurken, diğer yandan milleti hakem yaparak, ona dönerek, onun *"aklıselimine"* güvendiğini ifade etmiştir.

Nadi için halk hem "tekinsizliğin" hem de "aklıselim"liğin kaynağıdır. Halk hem vardır ama aynı zamanda da terbiye edilip ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Bunu yapacak olan da seçkinlerdir. Nadi'nin bu bakış açısı muhafazakâr düşüncenin halkın seçkinlerin yönlendireceği düşüncesiyle ortaktır.

Nadi'nin basın özgürlüğü konusunda ki tavrı da benzerdir. Bir gazete "masum halkı" zehirleyecek fikirlere engel olacak, "milli birliği" sağlayacak fikirleri halka aktarmalıdır derken aslında burada halkın cehaletini vurgularken her fikrin basında tartışılmayacağı sınırını da getirmiştir. Nadi'nin, basına tanıdığı özgürlük, evrensel normlara göre değil, halkın bilgi seviyesine göredir. Zaten Nadi'nin evrensel bir "özgürlük" anlayışı da yoktur. Rejimin ilerlemesini engelleyecek hiçbir özgürlüğe hoş bakmaz.

Nadi'nin, demokrasinin temel özelliği olan çok sesliliğe olan olumsuz bakışı, bireye verdiği değer de görülür. Özellikle Mustafa Kemal'e yüklediği "kutsallık" imgesi bireye bakışında ki en temel ögedir. Mustafa Kemal, Türk siyasal hayatında “Ebedi Şef” olarak adlandırılmıştır. Nadi'nin yazılarında Mustafa Kemal “Büyük şef”, “ulusun babası/atası”, “jenisi” gibi tanımlamalar alırken, aynı zamanda bir “kutsallık” zırhıyla da kaplanmışır.

Aslında Nadi'nin topluma “*babalık, ağabeylik, yol göstericilik*” yapacak birilerini araması, onun halkçılık anlayışı ve bireye verdiği anlam ile yakından ilgilidir. Bu bir anlamda terbiye ve eğitim işlerine çok önem veren ulus devletin, “ulusu çocuk” olarak da görmesiyle de ilişkilendirilebilir. Rüştünü ispat etmemiş, istenen kalıba dökülmesi, eğitimle terbiye edilmesi gereken halk için, gerekli olan şey de bir “terbiyeci, yol göstericidir”, Nadi'nin elitist düşüncesi her zaman popülizm ile beraber olmuştur. Nadi, devleti aşkın bir kavram olarak kodlayıp bireyin ve toplumun karşısında ona üstün bir yer vermiştir. Sonuç olarak çalışma dahilinde ele alınan konulardaki tavrı, Yunus Nadi'nin düşüncelerinin muhafazakâr düşünce ile örtüştüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (2011). **Serbest Fırka Hatıraları**. 2.b. İstanbul: İletişim Yayınları
- Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2004). **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**. (4.b). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F.Ç., Ergün, R. (2005). **Kral Devletten Ulus Devlete**. Ankara: İmge Kitabevi
- Ahıska, M. (2005). **Radyonun Sihirli Kapısı**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akaş, C. (1998). Yetmiş Yıl Sonra Müzik Devrimi. **Cogito**. Sayı:15, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akbaş H. H. (1990). İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜSBE. İzmir.
- Akın, Y. (2002). **Gülbüz ve Yavuz Evlatlar**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Akşin, S. (1998). **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**. (4.b). Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşit, E.E. (2005). **Kızların Sessizliği**. İstanbul: İletişim yayınları.
- Alpkaya, F. (2013). **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)**. (3.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, A. G. (2000). Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu S. Gökçen". Ayşe Gül Altınay (editör). **Vatan Millet Kadınlar**. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 246-279.
- Altun, F. (2011). **Modernleşme Kuramı**. (2.b). İstanbul: Küre Yayınları.
- Arat, Y. (1999). Türkiye'de Modernlik Projesi ve Kadınlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Editörler). **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. (çev: N. Elhüseyini). (2.b). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2007). **Nutuk**. K. Bek (Editör). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Ateş Yurtsever, N. (1998). **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: Der Yayınları.
- Avşar, A. (1998). **Serbest Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: Kitabevi.
- Aydın, M. (1989). **Tanzimatla Aranan Hüviyet. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s.15-18.

- Aydın, S. (2002). İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset. Mehmet Ö. Alkan (Editör), **MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. C. 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.117-128.
- Aydoslu, S. (1982). “Köylü ve Köylü Ekonomisi”. Z. Bayraktar ve C. Alpar. (Editörler). **Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941)**. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. S.220-229.
- Belge, M. (1995). Osmanlı’da ve Rusya’da Aydınlar. S. Şen (Derleyen). **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. s.123-132.
- Belge, M. (2002). Batılılaşma: Türkiye ve Rusya. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları. s.43-67.
- Belge, M. (2004). Muhafazakârlık Üzerine. A. Çiğdem (editör). **MTSD Muhafazakârlık**. Cilt 5. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.92-101.
- Beneton, P. (2001). **Muhafazakârlık**. (Çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim yayınları.
- Berger, P. L., Berger, B., Kellner, H. (1985). **Modernleşme ve Bilinç** (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Berkes, N. (2002). **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**. (2.b). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berkes, N. (2008). **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. A. Kuyaş (Editör). (2.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, B. (2000). “Küreselleştikçe Parçalanan Bir Dünyanın Düşünsel İzdüşümü: Postmodernizm”. **İÜSBF Dergisi**, Sayı: 21-22.
- Berktaş, F. (2006a). Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı. **Tarihin Cinsiyeti**. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S. 104-5. S.150-164
- Berktaş, F. (2006a): Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. **Tarihin Cinsiyeti**. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S.88-111.
- Berman, M. (2004). **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**. (7.b). İstanbul: İletişim yayınları.
- Bierstedt, R. (2010). “18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce”. (Çev. U. Kocabaşoğlu). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler) **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**. İstanbul: Kırmızı Yayınları. s: 21-57.
- Black, C.E. (1989). **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**. (2.b). Ankara: Verso Yayınları.
- Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri, **Toplum ve Bilim**. Güz. (74). s.6-31.
- Bora, T. (1998). Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakâr Türk Cumhuriyetçiliği. Sayı. 115. **Birikim Dergisi**. s.20-29.

- Bora, T. (2002). Milliyetçi-Muhafazakâr ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları. S. 251-268.
- Bora, T. (2009). **Türk Sağının Üç Hali**. (6.b). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T., Canefe N. (2003). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. T. Bora (Editör). **MTSD Milliyetçilik**. Cilt:4. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları. 634-662.
- Bora, T., Peker, Y.B, Sancar, M. (2002). Hakim İdeolojiler, Batı, Batılılaşma ve İnsan Hakları". **MTSD. Modernleşme ve Batıcılık**. cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları. s. 298-335.
- Böke, P. (1994). Yeni Gün'den Cumhuriyete Yunus Nadi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi. DEÜAİİTE*.
- Burke, E. (1993). **Reflections on the Revolution in France**. Oxford-New York: Oxford University Press.
- C.H.F Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları**. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Callinicos, A. (2004). **Toplum Kuramı**. (çev. Yasemin Tezgiden). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**. İstanbul: Asa Kitabevi.
- CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası**. (1935). Ankara: Ulus Basımevi
- Coşar, S. (2014). **Karikatürün Aynasında Edebiyatçılar**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cumhuriyetin 75 Yılı (1923-1953)**. (1999). (2.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, S. (1996). **Osmanlı Kadın Hareketi**. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2003). Kadınlığın İlk Tarihi Şikayeti: Beyaz Konferanslar. **Tarih-Toplum**. (231). S. 40-47.
- Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. B. Örs (Editör). **Modern Siyasal İdeolojiler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çavdar, T. (1999). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**. (2.b). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelik, N. B. (2005). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt:2. (6.b). İstanbul: İletişim yayınları. S.74-91.
- Çetinsaya, G. (2002). Kalemîye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti. M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD Tanzimat ve Meşrutîyetin Birikimi**. C:1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.54-71.
- Çıkla, S. (2007). 1923-1950 Yılları Arasında Yazılan Köyü ve Köylüyü Konu Edinen Piyesler, **Milli Eğitim Dergisi**, Yaz(75). s. 98-114.

- Çiğdem, A. (2004). **Bir İmkan Olarak Modernite**. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık Üzerine. **Toplum ve Bilim**. Güz (74). s. 32-50.
- Çiğdem, A. (2002). Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı, Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt 3. İstanbul: İletişim yayınları.. 68-81.
- Çiğdem, A. (2008). **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2009). **Aydınlanma Düşüncesi**. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (1994). **Birinci Mecliste Muhalefet**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2012). **Tek Partinin Yükselişi**. İstanbul: İletişim yayınları.
- Demirel, Y., Konur. O. Z. (Editörler). (2002). **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirhan, A. (2004). **Modernlik**. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dicle, E. (2012). Modern Ulus Devlet projesinde Bir İdeal Mekan Temsili Olarak Köy Ütopyası. **Turkish Studies**. Volume 7/1 Winter. P. 859-871.
- Direk, Z. (2003). Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkalığı Üzerine. **Toplum ve Bilim**. sayı: 98. S. 20-32.
- Duman, F. (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız aydınlanması versus İskoç Aydınlanması. **AÜSBF Dergisi**, 61 (1).
- Duman, F. (2010). **Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına Edmund Burke**, Ankara: Liberte yayınları.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (editör). **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Bilanço' 98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S. 29-50
- Dural, A. B. (2004). "Muhafazakârlığın Tarihsel Gelişimi ve Muhafazakâr Söylem". **Muhafazakâr Düşünce**. Güz (1). s.121-133.
- Dural, A. B. (2006). Muhafazakârlık: Düşünce kalıbı mı, İdeoloji mi?. **Muhafazakâr Düşünce**. Güz (9-10). s. 55-66.
- Durgun, S. (2011). **Memalik-i Şahane'den Vatan'a**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durna, T. (2008). Türk Modern/Muhafazakâr İmgeleminde Kadının Kamusal Varlığının Sınırları: Fali Rıfkı Atay ve Peyami Safa Örneği. **Kültür ve İletişim**. 11(2). S.75-106.
- Durna, T. (2009). **Kemalist Modernleşmecilik ve Seçkincilik**. Ankara: Dipnot Yayıncılık.

- Emrence, C. (2014). **Serbest Cumhuriyet Fırkası**. (2.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdem, T. (Editör). (2009). **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**, İstanbul: Lotus yayınları.
- Ertop, K (Editör). (1974). **Cumhuriyet 1924-1974**. İstanbul: Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş.
- Foucault, M. (2000). **Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2**. (çev. I. Ergüden ve O. Sarıbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gençoğlu Onbaşı, F. (2011). Halkevleri ve Ülkü Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışması. **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**. 20(3). S.69-88.
- Georgeon, F. (2013). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin yükselişi (1908-1914). **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**. (çev. Ali Berktaş). (3.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. S.23-36.
- Gezer, N. (2011). **Bir Devrin Öyküsü Yeni Gün'den Cumhuriyet'e Yunus Nadi**. Bursa: Alp Yayınları.
- Ghita, I., Gellner E. (Editörler). (1969). **Populism: Its Meanings and national Characteristics**. Londra: The Macmillan Company.
- Giddens, A. (2010a). **Modernliğin Sonuçları**. (çev. E. Kuşdil).(4.b). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010b). "Pozitivizm ve Eleştiricileri". (çev. Levent Köker). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler). **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**. İstanbul: Kırmızı Yayınları. s. 267-318.
- Gökalp, Z. (2007). **Bütün eserleri Kitaplar 1**. M. Sabri Koz (Editör). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökberk, M. (2008). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökçen, S. (1982). **Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti**. O. Verel (Editör). İstanbul: THK yayınları.
- Gökmen, Ö. (2004). Tek Parti Dönemi CHP'de Muhafazakâr Yönelimler. A. Çiğdem (Editör) **MTSD Muhafazakârlık**. Cilt: 5. 2.b. İstanbul: İletişim yayınları. 132-153,
- Göle, N. (1998). **Modern Mahrem**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2004). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. C.3. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 56-67.
- Güler, E. Z. (2007). Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. Birsen Örs (Editör). **Modern Siyasal İdeolojiler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.115-162

- Habermas, J. (1990). Modernlik: Tamamlanmamış bir Proje. (çev. G. Naliş). N. Zeka (Editör). **Postmodernizm**. İstanbul: Kıyı Yayıncılık.
- Hampson, N. (1991). **Aydınlanma Çağı**. (Çev: J. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları
- Hanioğlu, M. Ş. (2009). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih**. (2.b). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (1985). Batıcılık. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 5. İstanbul: İletişim Yayınları. s.1382-1388.
- Hanioğlu, Ş. Batı ile Aşk Nefret İlişkimiz. (4 Eylül 2011). **Zaman**, 4.
- Hendrich, T. (1991). *Conservatism*. Boulder: Westview Press.
- Herf, J. Reactionary Modernism Reconsidered: Modernity, The West and the Nazis. [Herfwww.ata.boun.edu.tr/~Herf/Jeffrey_Reactiona...](http://www.ata.boun.edu.tr/~Herf/Jeffrey_Reactiona...)
- Hobsbawm, E. (2010). **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**. (Çev. V. Aslan). (4.b). İstanbul:
- Hobsbawm, E. (2012). **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Hollinger, R. (2005). **Postmodernizm ve Sosyal Bilimler**. (çev. A. Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Horkheimer, M. (1986). **Akıl Tutulması**. (Çev: O. Koçak). İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer, M., Adorno, T. (2010). **Aydınlanmanın Diyalektiği**. (Çev: E. Ö. Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Huberman, L. (2007). **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**. (çev. M. Belge). (7.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huizinga, J. (1988). **Rönesans Sorunu**. (çev: Z. Köpüşoğlu). Gergedan. C.13. s. 28-34.
- Işın, E. (1985). Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.352-362.
- İnan, A. (2014). **Atatürk hakkında hatıralar ve Belgeler**. Arı İnan (Editör). (13.b) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (2007). Liberalizm, Muhafazakârlık ve Türkiye'de Toplumsal Tahayyül. **Türkiye Toplumunun Bunalımı**. (7.b). İstanbul: Birikim yayınları.
- İrem, N. (2008). **Cumhuriyet Modernleşmesinin Sınırları ve Bir Sınır Dili Olarak Muhafazakar Modernite**. Muhafazakar Düşünce. Sayı: 18. S.11-32.
- Jeanniere, A. (2000). Modernite Nedir?. (çev. N. Tural). M. Küçük (Editör). **Modernite versus Postmodernite**. (3.b). Ankara: Vadi Yayınları. s. 95-107.

- Kadıoğlu, A. (1997). Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve seçkinlerin Tavrı. Nuri Bilgin (Editör). **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**. İstanbul: Bağlam Yayınları. 277-282.
- Kadıoğlu, A. (1998). Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (editör). **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Bilanço' 98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S.89-101.
- Kahraman, H. B. (2002). **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kandemir, S. (1982). Türkiye'de Köy Davası "Köycülük için Üç ana Unsur: Bilmek, İnanmak, Yaratmak". Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941)**. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. s.7
- Kandiyoti, D. (2007). Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar. **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**. (çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay). (2.b). İstanbul: Metis Yayınları. S. 146-162.
- Kanıcı, T. (2008). Cumhuriyet'in İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları. N. Mutluer (Editör). **Cinsiyet Halleri**. İstanbul: Varlık Yayınları. S.88-101.
- Kansu A. (2009). "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları" A. İnşel (Editör). **MTSD. Kemalizm**. Cilt:2. (6.b).İstanbul: İletişim Yayınları. s.252-267.
- Karaca, E. (1994). **Cumhuriyet Olayı**. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.
- Karaca, E. (2008). **Türk Basınında Kalem Kavgaıları**. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Karal, E. Z. (1999). Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri. **Tanzimat 1**. (Komisyon).İstanbul: MEB Yayınları. S. 13-30.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). **Orada Bir Köy Var Uzakta**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Türkiye'de Köycülük. A. İnşel (Editör). **MTSD. Kemalizm**. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.285.
- Kasaba, R. (1999). Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Editörler). **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. (2.b). (çev: N. Elhüseyni). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kazancıgil, A. (2007). Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Editörler). **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**. (3.b). İstanbul: Alfa Aktüel. s.171-192.
- Kemal, Edirnedden Muallim. (1982) "Bayramı Köye Götürenler". Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941)**. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. S. 167-168.

- Keyder, Ç. (2014). **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**. (19.b). İstanbul: İletişim yayınları.
- Kirk, R. (1982). Introduction. R. Kirk (Editör). **The Portable Conservative Reader**. New York: Penguin Books.
- Kirk, R. (1985). **The Coservative Mind**. Washington: Regnery.
- Kocabaşoğlu, U. (1981). Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün, **AÜSBF Dergisi**. cilt: 36 (1).s.179-202.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). **"Hürriyet"i Beklerken**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 212-213.
- Koçak, C. (1995). Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı. **Kebikeç**. Sayı: 2. S.149-160.
- Koçak, C. (2002). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. C: 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.72-82.
- Koçak, C. (2006). **İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: İletişim Yayınları,
- Koçak, C. (2009). Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi şef/Milli Şef. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt 2. (6.b). s. 119-137.
- Koçak, C. (2010). **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**. (5.b). Cilt.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). **Tarihin Buğulu Aynası**. (2.b). İstanbul: Timaş Yayınları
- Koçak, C. Mahmut Esat Bozkurt ve İfade Özgürlüğü Anlayışı".(24 Ocak 2015). **Star Gazetesi**.
- Koçak, O. (1992). Modernizm ve Postmodernizm. **Defter Dergisi**. C.18. s. 84.
- Koçak, O. (2005). 1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt:2. (5.b). İstanbul: İletişim yayınları. s.370-418.
- Korlaelçi, M. (1989). Bazı Tanzimatçılarımızın Pozitivistlerle İlişkileri. **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 25-43.
- Köker, L. (2008a). Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve sonrası. **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**. Ankara: Dipnot Yayınları. S. 191-212.
- Köker, L. (2008b). Liberalizm-Muhafazakârlık İlişkisi Üzerine, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye** içinde. Ankara: Dipnot Yayınları. S, 57-73.
- Köker, L. (2009). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt 2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.97-119.

- Köker, L. (2010). **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**. (12.b). İstanbul: İletişim yayınları.
- Köksal, D. (1997). İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, İnkılap ve Terbiye: Ulusun Çocukluğu. **Toplumsal Tarih**. Sayı: 40. s.7-9.
- Köktener, A. (2004). **Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lewis, B. (2007). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. (çev. Metin Kıratlı). (10). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Makal, A. (2002). Türkiye'de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları. **Toplum ve Bilim** 93. s.173.
- Mannheim, K. (2009). **İdeoloji ve Ütopya**. (çev: M. Okyavuz). Ankara: De Ki Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**. (15.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006a). **Türk Modernleşmesi**. M.Türküne ve T. Önder (Derleyenler). (16.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006b). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**. (çev: M. Türküne, F.Unan ve İ.Erdoğan). (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**. (çev: O. Akınay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mutman, M. (2002). Şarkiyatçılık/Oryantalizm. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt: 3. İstanbul: İletişim Yayınları. s, 189-212
- Nad, Y. (1930). **40 Saat Zeplin ile Havada**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). **Mustafa Kemal Paşa Samsun'da**. İstanbul: Sel Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). **Ali Galip Olayı**. İstanbul: Sel Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). **Ankara'nın İlk Günleri**. İstanbul: Sel Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar**. İstanbul: Sel Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**. İstanbul: Sel Yayınları.
- Nadi, Y. (1997). **Türkiye'yi Sokakta Bulmadık**. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Nadi, Y. (1998). Bu Meclis Nasıl Bir Meclis Olacaktır?. C. Koçak (Editör). **Birinci Meclis**. İstanbul: Sabancı Üniversitesi yayınları. s.229-245.
- Nadi, Y. (1999). **Cumhuriyet Yolunda**. S. Karaören (Editör). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

- Nadir, N. (1965). **Perde Aralığından Türkiye**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Nisbet, R. (2010). Muhafazakârlık. (çev: E. Mutlu). T. Bottomore ve R. Nisbet (Editörler). **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**. İstanbul: Kırmızı Yayınları, s.105-147.
- Nisbet, R. (2011). **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**. (çev. Kudret Bülbül ve M. F. Serenli). (2.b). Ankara: Kadim Yayınları.
- Oakeshott, M. (2004). Muhafazakâr Olmak Üzerine. (çev: İ. Seyrek). **Muhafazakâr Düşünce**. S:1. s.55-78.
- Okay, O. (1991). **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**. (2.b). İstanbul: MEB Yayınları.
- Okyar, O., Seyitdanlıoğlu, M. (2010). **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Hayat-Fethi Okyar'ın Anıları**. (5.b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Onat Kesim, K. (2004). Yarın Gazetesi Başmuharriri Arif Oruç'un Fikir Hayatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. GÜSBE. Ankara
- Ortaylı, İ. (2014). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. (38.b). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özçalık, S. (2010). Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan "Kültür Uluşu"na Geçişin Kurgusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE. Ankara.
- Özipek, B. B. (2011). **Muhafazakârlık**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özlem, D. (2002). Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset. U. Kocabaşoğlu (Editör). **MTSD Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları. s.452-465
- Öztan, G. G. (2006). Türk Milliyetçiliğinde Taşra Fetişizmi ve Toplumsal Cinsiyet. **Doğu Batı**. Sayı: 38. S. 77-92.
- Parla, T. (1992) **Türkiye'de Siyasi kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**". Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (2009). **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Peker, R. (1935). **İnkılap Dersleri**. Ankara: Ulus Basımevi.
- Peker, R. (1982). İş Kanunun İzahı. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941)**. Ankara: AİTİA. S. 285-286.
- Peker, R. (1982). Disiplinli Hürriyet. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941)**. Ankara: AİTİA. S. 99-102.
- Peker, R. (1982). Konuşunuz, Konuşturunuz. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941)**. Ankara: AİTİA. S.22-24.

- Peker, R. (1982). **Ülkü Niçin Çıkıyor**. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi Seçmeler (1933-1941)**. Ankara: AİTİA. s. 2-3.
- Rıza, A. (1950). **İlk meclis Mebusan Reisi Ahmet Rıza Beyin Hatıraları**. Cumhuriyet Gazetesi, 1950.
- Rıza, A. (1988). **Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası**. (çev: Ziyad Ebüzziya). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Başbakanlık Basımevi.
- Rousseau, J. J. (1989). **İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk**. (çev. S. Eyüboğlu). Ankara: MEB yayınları.
- Rousseau, J. J. (2001). **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma**. (çev. R. Nuri İleri). (6.b). İstanbul: Say Yayınları.
- Sancar, S. (2012). **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scruton, R. (1990). **Conservative Texts**, New York: St Martin's Press.
- Scruton, R. (2001). **The Meaning of Conservatism**. (3.ed). Palgrave: MacMillan.
- Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural. A. (Editörler). (2006). **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Atatürk'ün 125.Doğum Yıldönümü'ne Armağan**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Somel, A. (2002). Osmanlı reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi(1839-1913). M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD. Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. C: 1.(4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.88-116.
- Swingewood, A. (1998). **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**. (çev. Osman Akınbay). (2.b). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şerifsoy, S. (2000). Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950. A. Altınay (Editör). **Vatan Millet Kadınlar**. İstanbul: İletişim Yayınları.155-186. 106.
- Şirin Selçuk, F. (2014). **Falih Rıfkı Atay**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Tanör, B. (1998). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**. (2.b). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Tanzimat Fermanı. (2002). M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD. Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. Cilt 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.449.
- Tanzimat-1**. (1999). İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- TBMM Zabıtı Ceride**. (1930). Devre:3, İçtima: 4, Cild:22, 5. İnikat.
- Tekeli, İ. (1999). **Modernite Aşılırken Siyaset**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2002). Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi konusunda Bir Üst Anlatı. T. Bora ve M. Gültekinoglu (Editörler). **MTSD. Modernleşme ve Batıcılık**. Cilt 3: İstanbul: İletişim Yayınları. s.19-42.

- Tekeli, İ., Şaylan G. (1978). Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi. **Toplum ve Bilim**. Sayı 6-7. s. 54-56.
- Tonguç, İ. H. (1982). “Köy eğitimi Meselesi”. Z. Bayraktar ve C. Alpar (Editörler). **Ülkü Dergisi (Seçmeler 1933-1941)**. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. s.402-413.
- Toprak, B. (2007). Türkiye’de Dinin denetim İşlevi. E. Kalaycıoğlu ve A.Y. Sarıbay (Editörler). **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**. (3.b). İstanbul: Alfa Aktüel. S. 377-388.
- Toprak, Z. (1977). II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık. **Toplum ve Bilim**. Sayı:1. S. 92-94.
- Toprak, Z. (1984). Osmanlı Narodnikleri: “Halka Doğru Gidenler”. **Toplum ve Bilim**. sayı 24. s 69-81.
- Toprak, Z. (1985). “Milli İktisat”. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları. s.740-747.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti’nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. S. 377-382.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı devletinde Korporatist Dünya Görüşü: Meslekçilik. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları. s.372-386.
- Toprak, Z. (1986). “1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış. **Düşün**. Mart. S.20-24.
- Toprak, Z. (1995). Aydın, Ulus-devlet ve Popülizm. S. Şen (Editör). **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. s.39-79.
- Toprak, Z. (1998). Sabiha Sertel ve Türk Feminizmi. **Toplumsal Tarih**. Sayı:51. s.7-14
- Toprak, Z. (2002). Osmanlı’da Toplum Bilimin Doğuşu. M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. C: 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları. s.310-327.
- Toprak, Z. (2002). Osmanlı’da Toplumbilimin Doğuşu. M. Ö. Alkan (Editör). **MTSD. Tanzimat ve Cumhuriyetin Birikimi**. Cilt 1.(4.b). İstanbul: İletişim yayınları.
- Toprak, Z. (2013) "Halka Doğru" ve Feminizm, **Türkiye'de Popülizm 1908-1923**. İstanbul: Doğan Kitap. s. 241-278.
- Toprak, Z. (2013). Aydınlanma, Bilim ve İnsan. **Türkiye'de Popülizm 1908-1923** içinde. s. 47-76.

- Toprak, Z. (2013). Halk Fırkası ve Halkçılık. **Türkiye'de Popülizm 1908-1923**. İstanbul: Doğan Kitap. S. 381-425.
- Toprak, Z. (2014). Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası. **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, S. 461-480.
- Topuz, H. (1996). **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Toska, Z. (1999). Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. A. Bertay Hacimirzaoglu (editör). **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. Bilanço' 98. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S.71-78.
- Touraine, A. (2012). **Modernliğin Eleştirisi**. (çev. H. U. Tanrıöver). (8.b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2003). **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**. (2.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2010). **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**. (2.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, M. (1997). **Siyasal Tarih 1908-1923**. S. Akşin (Editör).Türkiye Tarihi 1908-1980. cilt 4. İstanbul: Cem Yayınevi. S.27-84.
- Tunçay, M. (2005). **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması**. (4.b). İstanbul: Tarih Vakfı YAYınları.
- Tunçay, M. (2009). **Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi-2**. (3.b). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**. Cilt-1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uyar, H. (2012). **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (2001). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**. (7.s). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünüvar, K. (2002). İttihatçılıktan Kemalizme İhya'dan İnşa'ya. M. Ö. Alkan. **MTSD Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**. C. 1. (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları, 129-142.
- Üstel, F. (1997). **Türk Ocakları (1912-1931)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2004). **Makbul Vatandaşın Peşinde**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlık, M. B. (2009). Ülkü: Halkevleri Mecmuası. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt:2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. S.268-271.
- Viereck, P. (1950). **Conservatism Revisited**. London: John Lehmann.

- Vincent, A. (2006). "Muhafazakârılık". (çev: Arzu Tüfekçi). A. Vincent (Editör). **Modern Politik İdeolojiler**. İstanbul: Paradigma Yayınları. s.85-130,
- Vural, M. (2003). **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârılık**. Ankara: Elis Yayınları.
- Wagner, P. (1996). **Modernliğin Sosyolojisi**. (çev. M. Küçük). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Weber, M. (1997). **Sosyolojinin Temel Kavramları**. (çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Bakış Kitaplığı.
- Williams, R. (2005). **Anahtar Sözcükler**. (çev: Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yenituna, B. (2014) "Turizmin Her Araçla Özendirilmesi" Bağlamında Gazeteci Yunus Nadi'nin Başyazılarında Turizm Konusu (1930-1940). **İTÜSB Dergisi**. Bahar (25). s.239-258.
- Yeşilkaya, N. (2009). Halkevleri. A. İnsel (Editör). **MTSD Kemalizm**. Cilt. 2. (6.b). İstanbul: İletişim Yayınları. S. 113-118.
- Yüksel, D. Y. (2006). Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905). Yayınlanmamış Doktora Tezi. HÜAİTE. Ankara.
- Zihnioğlu, Y. (2013). **Kadinsız İnkılap**. (2.b). İstanbul: Metis Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1992). **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**. (çev: Gül Ç. Güven). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2002). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. (çev:Y. S. Gönen). (12.b). İstanbul: İletişim Yayınları

Yunus Nadi Yazılarının Listesi

- Nadi, Y. Ziraat mı? Sanayi mi?. (29 Haziran 1929). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ziraat mı Sanayi mi?. (6 Temmuz 1929). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Medeniyetin Menşeleri. (26 Ocak 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Dün bir Bugün iki... (25 Ekim 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Siyasette Tekamül. (14 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Siyasi terbiye işi. (15 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi. (17 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Fırkacılık münakaşaları. (20 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Vatandaşlığı. (21 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. İktidar Mevki. (24 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Beklenen Nutuk. (31 Ağustos 1930). Cumhuriyet.
- Nadi, Y. Ecnebi Sermayesi. (5 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Önümüzdeki İmtihan. (4 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İzmir tezahüratı. (6 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İzmir Hadiseleri. (7 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İzmir ve CHF. (8 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. *Açık Mektup*. (9 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Gazi'nin Mektubu. (10 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Reiscumhur Hz. Dahili siyasette Bitaraftırlar. (13 Ağustos 1930). Cumhuriyet,1.
- Nadi, Y. Bitaraflik Mes'elesi. (29 Eylül 1930), Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Fırkanın Mahiyeti. (2 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Prensipsizlik Prensibi!. (28 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İkinci Fırka. (13 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Muhitten merkeze, merkezden muhite. (22 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Fırka Grubu müzakerelerinden sonra!. (25 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Hatıralar ve Hakikatler. (24 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Meclise Bir Nazar. (26 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Muhalefetin Şikayetleri. (12 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tarihi Mübareze. (4 teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tahattur ve Tahlil. (8 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Belediye İntihabatı. (9 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni fırka Fesholundu diye Kızmakta Haklı mıyız?. (23 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Söz Milletindir!. (6 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Fırka Ciddi esaslara istinat etmelidir. (5 teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Yeni Fırka Teşkili Muhal midir?. (26 Teşrinisani 1930); Nadi, Y. Siyaset ve İlim. (22 Teşrinievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Evvel ki Günkü Meclis. (17 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Nasıl İnfisah Etti?. (18 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Fırka İnfisahında Müsbet Taraf. (22 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Hakiki Vaziyet. (19 Teşrinisani 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Gazi Hz. Trabzon'da Neler Söylediler?. (2 Kânunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Menemen'deki İrticai Hareket. (26 Kânunuevvel 1930); Nadi, Y. Mürettep bir İrtica. (28 Kânunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Cumhuriyeti Koruma kanunu. (30 Kânunuevvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Gazi Hazretlerine. (11 Ağustos 1930). Cumhuriyet Gazetesi, 1.

Nadi, Y. Kooperatif kürsüsü Kurulmalıdır. (27 Kanunievvel 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Evvela Ziraat Sonra Gene Ziraat. (25 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Nihayet Ziraate Döneceğiz !. (20 Aralık 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Türk Güzeli. (23 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Evvela Ziraat Sonra Gene Ziraat. (25 Şubat 1930).

Nadi, Y. Haremden Gümüş Köprüye. (22 Şubat 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Güzellik Ayıp Bir şey Değildir. (10 Kasım 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Güzeli Ses Müsabakası. (1 Aralık 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Güzellik Ayıp Bir şey Değildir. (13 Ocak 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Avrupa Bizi Bilmiyor. (4 Temmuz 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Vaziyetin İnkişafı. (8 Mayıs 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Avrupa'yı tanımak ve Kendimizi Tanıtmak. (26 Temmuz 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Kadınların Mitingi. (12 Nisan 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Şark Meselesi. (12 Ağustos 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Dün bir Bugün iki... (25 Ekim 1930). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Bizde Muhalefet. (17 Ağustos, 1930). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. Türk Ocağı: Türk Birliği!. (28 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Ocakları: Türk Birliği!. (28 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkiye için Yeni Bir Devir: Kooperatifçilik. (26 Mart 1931);
- Nadi, Y. 1931 Senesi Türk Güzeli. (21 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Güzellik İntıhabının Münakaşaları. (24 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Cemiyetin Vazifeleri: Kimsesizlere İmdat. (4 Eylül 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Cumhuriyet Bayramı. (29 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Bir Yıldönümü: Ziya Gök Alp. (25 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Cumhuriyet Bayramı. (29 Ekim 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. 1931 Senesi Türk Güzeli. (21 Ocak 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İkinin Ortası. (3 Kânunusani 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Vaziyet. (5 Mart 1931) Cumhuriyet, 1. (meclis bugün fesih kararı veriyor)
- Nadi, Y. Tevfikat. (16 Eylül 1930). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Muhalefet mi?...Hayır: Bulanık suda Balık Avlayanlar!. (21 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Büyük İşler Önünde, Müz'ic (Rahatsızlık Veren)Ayak Bağları!. (22 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Müseccel Vatan Hainlerinin Söz Hakları Var mıdır?. (23 Haziran 1931). Cumhuriyet,1.
- Nadi, Y. Behemehâl Hallolunacak Bir prensip mes'elesi. (24 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Bu tür Oyunlara Artık imkan bırakamayız!. (25 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. "Muhalefet değil, Serserilere tahammül etmiyoruz VE ETMEYECEĞİZ". (26 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Bazı Dostlara ve bilhassa muhterem Efkarı Umumiye. (29 Haziran 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Bizde Muhalefet. (1 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Dile gelen Apartımanların Hikâyesi. (2 Temmuz 1931). Cumhuriyet,1.
- Nadi, Y. Ne ağır Bir töhmet: Hükümet gazeteciliği!. (3 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. Vatani ahlaksızlığa Karşı isyan!. (13 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Memlekete Herçibadabat Sükûn lazımdır. (14 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Kanun Karşısında Matbuat Mesleği. (12 Ağustos 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Umumi Kongreye Hazırlık. (18 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Meclis Nelerle Uğraşacak. (5 Mayıs 1931), cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Söz Milletindir!. (10 Mayıs 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. C. H. Fırkası Grubunda Hizip teşekkülü efsanesi. (26 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. İktisadi Devlet Olma Lüzumu etrafında. (25 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. C. H. Fırkası Grubunda Hizip teşekkülü efsanesi. (26 Temmuz 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Mecliste Mesleklerin Temsili. (27 Mart 1931). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Büyük Gün, Nadi Beyin İntibaları. (11 Mayıs 1931);
- Nadi, Y. En Büyük Mektep: Tabiatın Mektebi. (16 Kasım 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Halkevleri Açılırken. (20 Şubat 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köy ve Köylüye Çok Dikkat Etmek Lazım. (13 Eylül 1932). Cumhuriyet. 1.
- Nadi, Y. Halkevlerinin Adedi Artıyor. (28 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Buğday Meselesi". (6 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. 180 Milyon Liralık Bütçe Yapabiliriz. (5 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Demogoji Yapmayalım. (9 Mart 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tatil Gününün Pazara Nakli Lazımdır. (25 Ekim 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ayasofya'nın Mozayıkları: İlme Hürmet Lazımdır. (14 Kasım 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. M. Mussolini'ye göre "şehir" ve "köy" telakkisi Duçe ile mülakat. (4 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Kraliçemizin Parlak Zaferi. (2 Ağustos 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkiye İktisadiyatında köylü. (8 Nisan 1932). Cumhuriyet,1.
- Nadi, Y. Türk Kadını Cemiyette ve Dünyada. (1 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü. (19 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. Ev kadını, Hayat kadını. (20 Haziran 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Milletler Cemiyetine Davet Ediliyoruz. (2 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk'ü Bilmeyen Bir Türk Muhibbi. (10 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Osmanlı Türklüğü, Türkiye Türklüğü. (12 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkler Anadolu'nun Anasıl Yerli Ahalisidir. (18 Kanunievvel 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tarih Kongresi: Asya-Avrupa. (4 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Büyük bir İçtima: Tarih Kongresi. (3 Temmuz 1932) Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tarih Kongresinin Ameli Neticesi. (5 Temmuz 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Dili İçin İlk Kurultay. (4 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Dili: Devlette ve Millette. (11 Eylül 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Büyük Gazi'nin Büyük bir Eseri Daha: Türk Dili Cemiyeti. (20 Ağustos 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Osmanlı Türkiyesi de, Türk Tarihidir. (14 Aralık 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Devletçilik ve Şahsi Teşebbüs. (11 Teşrinisani 1932). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Fikirde ve San'atta İnkılapçı Hamleler İstiyoruz. (28 Temmuz 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Cumhuriyet Halk Fırkası. (30 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Çok Hayırlı Bir İnkılap. (15 Nisan 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köyde Mektep ve Onun Hocası. (13 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Köylerini Yükseltmek için(2). (24 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köylünün Vaziyetini Düzeltmek Lazımdır. (31 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Köylerini Yükseltmek için. (20 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türkiyemizde Köy ve Köylü. (4 Teşrinisani 1933). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Halkevleri İnkılabın Kültür Ocaklarıdır. 29 Ekim 1933. Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Halkevleri ve Milli Kültür. (24 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Türk Kadının Zaferi. (3 Şubat 1933). Cumhuriyet¹

Nadi, Y. Türk Cemiyetinde Türk Kadınının Hassas Kalbi. (22 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Gediğine Konulan Taş: Türkiye Avrupalıdır!. (28 Mart 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (10 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyet, 1.

İstihlak ve tasarrufta en büyük vazife kadınlarımıza düşmektedir. (14 Aralık 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Milletin Benliğini Yüksek Tutmak Gerek. (9 Eylül 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Dil İnkılabına Dair Bir İki Değiş. (1 Şubat 1933). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Hayati Bir Mesele: Çocuk ve Nüfus!. (23 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Türk Dilinin İkinci Kurultayı. (19 Ağustos 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri. (11 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Ulusal ekonominin Temel Taşı Olan Köylüyü Kaldırmak için. (27 Kasım 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Başvekilimizin gözü ile: İktisadi Devlet. (8 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Köylümüzün Yaşayış Seviyesinin Yükseltilmesi. (20 Ağustos 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Gazetemizin Onuncu Yıldönümü. (17 Mayıs 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Kadınlara Seçim Hakkı. (9 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Çok Çocuklu Ailelere Yardım. (26 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Çocuk  l mlerini Nasıl Azaltabiliriz?. (27 Nisan 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. İlk tedrisat ve onun hocaları. (4 Ocak 1934). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Ülkede Evrensel Musikiyi yaymak için. (29 Aralık 1934);

Nadi, Y. Evrensel Musikiye Uymakta Klasik Operaların Yeri. (20 Kasım 1934). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. Yabancı Dil Boyunduruğundan Kurtuluş. (24 Aralık 1934). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yekpare Vatan ve Yüksek seviyeli Yekpare Millet. (9 Temmuz 1934). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Mesleki bir Uyanış: Matbuat Kongresi. (17 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ülkenin her yanında Parti Kurultayına Hazırlanılıyor. (8 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ulusal Parti: Ekonomik alanda. (12 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ulusal rejimde Merkezden Çevreye. (23 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Kurultay'dan İntibalar. (10 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Kutlu Bir Gün: Cumhuriyetin On İkinci Yıldönümü. (29 Birinciteşrin 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Köy ve köylüsü için Çalışmaya doğru. (2 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Köy ve köylüsü için Çalışmaya doğru. (2 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Sosyal Yaşayısta Yeni Büyük Adım: Büyük Mecliste Türk Kadını. (1 Mart 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi Dolayısıyla: KADIN!. (20 Nisan 1935). Cumhuriyet,
- Nadi, Y. Türk Varlığında Türk Kadının Yüksek Yeri. (23 Şubat 1935). Cumhuriyet, 1. 23 Şubat 1935.
- Nadi, Y. Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi Dolayısıyla: KADIN!. (20 Nisan 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Her Millete Göre Bilgi ve Medeniyet. (29 Temmuz 1935). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ülkenin her yanında Parti Kurultayına Hazırlanılıyor. (8 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Yeni Devletin Kuruluş ve İşleyiş Sistemine bir Bakış. (20 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Biz Medeniyete Yeni Doğan İnsanlar Değiliz. (18 Haziran 1935). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Yeni Türkiye'nin Büyük Bir İşi Daha: Dil Devrimi. (26 Mart 1935). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Ulusal Partinin Büyük İşleri. (11 Mayıs 1935). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. CHP hayatında İleri Bir Adım. (20 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. CHP hayatında İleri Bir Adım. (20 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Rejimin esaslı İşlerinden Biri: İş Kanunu. (12 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Yunanistan'daki Muvakkat Diktatörlük. (10 Ağustos 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Rejimin esaslı İşlerinden Biri: İş Kanunu. (12 Haziran 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Üçüncü Umumi Müfettişlik Sahasında Görülebilecek İşler. (11 Şubat 1936). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Önemli Bir Yıldönümünde Cumhuriyet'in mazisine ve istikbaline bakış. (29. Birinciteşrin. 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Atatürk Şahsi Servetini Millete Verdi. (13 Haziran 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Atatürk Bize Her Yerde ve Herşey de Örnek Oluyor. (14 Haziran 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Köylü Kalkınmasının Kuvvetli Manivelası: Kooperatifler. (29 Mart 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Başbakan Asıl Bu Hediye Verebilirdi: Köy Kalkınması. (17 Aralık 1937).

Nadi, Y. Bir Türk Kızının Kazandığı muvaffakiyet. (29 Mayıs 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. Cumhuriyet Türkiye'sinde Genç Nesiller. (5 Kasım 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. II. Tarih Kurultayı. (21 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.

Nadi, Y. İnkılâbımızın İstikrarını teyit edecek daha müessir tedbirler. (12 İkinciteşrin. 1937).

Nadi, Y. İnkılâbımızın İstikrarını teyit edecek daha müessir tedbirler. (12 İkinciteşrin 1937). Cumhuriyet, 1.

- Nadi, Y. Önemli Yıldönümünde Cumhuriyetin Mazisine ve İstikbaline Bakış. (29 Kasım 1937). Cumhuriyet, 1
- Nadi, Y. Hükümet Tebeddülü Etrafında Mülahazalar. (28 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Tam yerinde ve Zamanında Bir Tebliğ. (29 Eylül 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Celal Bayar Yeni Başbakan. (27 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Büyük Şefin “nutuk”unda dönmenin mahiyeti. (25 Birinciteşrin 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Ahmed Emin Yalman’a. (22 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Müfteri, şimdi de inkılab ve rejime saldırıyor. (26 Ekim 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Efkârı Umumiye Hükmünü Vermiştir. (27. Brinciteşrin. 1937). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Atatürk ve İsmet İnönü. (12 Kasım 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Cumhurreisimiz İsmet İnönü. (13 Kasım 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Köy Kalkınmasında Köy Mektepleri. (31 Aralık 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yeni Milli Hamlemiz: Köy Kalkınması. (30 Birincikanun 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Şükrü Kaya’nın Nutkuna Göre Halkevleri. (22 Şubat 1938). Cumhuriyet, 6.
- Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Cumhuriyet Devrinde Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Türk Kadını. (21 Haziran 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Yazı İnkılabı. (9 Ağustos 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Milli Dile Sevgi ve Saygı. (23 Eylül 1938). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. (3. Ocak 1939). Köyü Kalkındırmak, Ülkeyi Kuvvetlendirmek. Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Çalışkan Bir Memleket. (23 Şubat 1939). Cumhuriyet, 1.
- Nadi, Y. Bir Zafer. (21 Haziran 1940). Cumhuriyet, 1.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Pınar AYDOĞAN
 Uyruğu : T. C.
 Doğum tarihi ve yeri : 14.05.1981 / İzmir
 Telefon : 05334476070
 e-mail : psaydogan08@gmail.com
 paydogan@ktu.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Siyaset ve Sosyal Bilimler	2016
Yüksek Lisans	KTÜ/ Kamu Yönetimi/ Siyaset ve Sosyal Bilimler	2008
Lisans	KTÜ/ İİBF/ Kamu Yönetimi	2004
Lise	Kars Cumhuriyet Süper Lisesi	1999

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009	KTÜ İletişim Fakültesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Aydoğan, P. (2015). Yunus Nadi Mahmut Esat Bozkurt'a Karşı: Basın Özgürlüğünden Öteye. KTÜ İletişim Araştırmaları Dergisi, sayı:10. s. 2-20.

Hobiler

Tarih, yüzme, bisiklet yarışları, yemek kültürü

GAZİ GELECEKTİR..

